

IX række (bind XLVI—XLVIII med register)

Indhold.

<i>Ancker-Jensen, K.</i> , pens. førstelærer:	
Gjetzør slot. Svinehave voldsted	158—165
<i>Fabritius, Albert</i> , kgl. ordenshistoriegraf, dr. phil.: Frøken Eleonora Christina	121—148
<i>Friis-Petersen, H.</i> , personalhistoriker:	
Dimittenderne fra Vesterborg seminarium (med indlæg af afd. direktør N. P. Nielsen)	344—392
<i>Helsted, Dyveke</i> , mag. art., museumsinspektør:	
Thorvaldsens besøg på Lolland i 1820	1—17
<i>Kjærgaard, H.</i> , dr. med., overlæge:	
Den første koleraepidemi i Danmark	18—24
<i>Larsen, Alfred</i> , genealog:	
Nakskov brandskattemandtal 1659. — Mandtalslisten for brandskatter i Nakskov 1659	279—343
<i>Lisse, Christian</i> , cand. mag.:	
Sporebjerg. Kæmpen Torkils gravhøj ved Torkilstrup	149—157
Nekrolog over <i>N. P. Nielsen</i>	393—394
<i>Olsen, Christian</i> , fhv. gårdejer:	
Ditlev Flindt Staal. En livsskæbne	207—214
<i>Pedersen, J. Bek</i> , handelsgartner:	
Lollands Vilkaar	267—278
<i>Petersen, Carl</i> , kasserer:	
Aalevad. Borg og Bisper	25—47
<i>Snedker, Kjeld H.</i> , parcellist:	
Nagelsti bondesamfund i 4000 år	166—206
<i>Sørensen, Marie</i> , fru:	
Karen Marie Abrahamsdatter. Et levnedsløb	215—219
<i>Stenfeldt, Niels</i> , afd. lærer:	
Træk af Livet paa Fejø i svundne tider (fortsættes)	48—96, 249—264, 411—490
<hr/>	
<i>Småstykker</i>	97—99, 220—229, 395—397
<i>Fra bogverdenen</i>	100—115, 230—245, 400—405
<i>Årsberetning, regnskab m. v.</i>	116—118, 246—248, 265, 406—409
<i>Medlemsliste</i>	119—120, 266, 410
<i>Register for århøgerne XLVI—XLVIII (række IX)</i>	I—XLV

Lolland-Falsters
historiske Samfund

Årbog LX
1960

IX række - Bind III



Holland=
Falsters
Historiske
Samfunds
HARBOG



for

XXXXX



Indhold.

Handelsgartner <i>J. Bek Pedersen</i> :	
Laalands Vilkaar	267
Genealog <i>Alfred Larsen</i> :	
Nakskov brandskattemandtal 1659. — Mandtalslisten for brand-	
skatter i Nakskov 1659	279
Personalhistoriker <i>H. Friis-Petersen</i> :	
Dimittenderne fra Vesterborg seminarium (med indledning af	
afd. direktør N. P. Nielsen)	344
Nekrolog over <i>N. P. Nielsen</i>	393
<i>Småstykker</i> :	
Christianssæde Skov—Ryde Skov af <i>O. G. Konradsen</i>	395
Vejringe skolehave af <i>H. Fr. Olsen</i>	396
Fra fæstegodsets afløsningstid, et bønskrift af <i>H. S. Bille</i>	397
<i>Fra bogverdenen</i> ved <i>Rud. Bertouch-Lehn</i>	400
<i>Andre bøger og tidsskriftsartikler</i>	404
<i>Årsberetning</i>	406
<i>Uddrag af regnskabet for 1958—59</i>	409
<i>Nye medlemmer</i>	410
Afd. lærer <i>Niels Stenfeldt</i> :	
Træk af livet på Fejø, IV (fortsættes)	411
<i>Register for årbøgerne XLVI—XLVIII</i>	
ved Alfred Larsen	I—XLV

Laalands Vilkaar.

Af J. Bek Pedersen.

I tider, hvor der tales om landbrugskriser, er det nærliggende at undersøge, hvad der har været af landbrugskriser før i tiden. Der var således en krise for godt 500 år siden, en krise, vi måske dårligt kan forstå i dag. Den var muligvis særlig alvorlig her på Lolland, idet der her i dette »land« i 1446 blev vedtaget en lov, der skulle ophæve krisens følger. Loven blev imidlertid udvidet til at gælde også for Falster og Sjælland, men vedblev dog at hedde »Laalandske Vilkaar«. Den kom til at gælde i over 250 år, men blev til stor skade for bondestanden i hele denne tid.

For at forstå loven, må vi kende forholdene, hvorunder loven blev til. Tiden forud for 1446 var ikke god for landbruget her i landet. Valdemartidens store fremgang for agerdyrkningen var ophørt. Årsagen må søges i, at de urolige forhold her i landet efter Valdemar Sejrs død var meget uheldige for agerdyrkningen. Dernæst var den stærke vækst i de nordtyske byer, der havde aftaget landbrugsvarer fra Danmark, ophørt. Denne eksport havde været medvirkende til at give landbruget gode kår.

Ikke alene krig med udlandet og borgerkrige her i landet havde skadet landbruget, men »den sorte død«, der hærgede hele Europa, havde her i Danmark bortrevet halvdelen af befolkningen omkring 1349. Landbruget var derfor i tilbagegang og udviklingen gik i den retning, at adelsmændene opkøbte bøndernes selvejergårde, og bønderne blev fæstere. Ja, mange gav sig, grundet på de urolige tider, ind

under klostres og adelsmænds værn og blev »vornede«. Dette var dog en frivillig ordning, og den vornede bondes børn kunne flytte, hvorhen de ville. Det var en udvikling, dronning Margrethe søgte at standse ved love og forordninger, fordi den selvejende bonde betalte skat til kongen, medens fæsteren eller den vornede betalte afgift til sin jorddrot.

Dernæst var de danske købstæder i stærk vækst, efter at kong Erik af Pommeren ved privilegier og forordninger havde hjulpet disse. Dengang vandrede folk fra land til by som nu. Endelig var sildefiskeriet på pladserne ved Østersøen stort. I den tid, fiskeriet varede, var der store penge at tjene, og så var der sikkert mere livligt dér end ved det stille landbrugsarbejde. Det var vist for en stor del unge, ugifte mænd og kvinder, der tog del i dette arbejde.

De faktiske forhold var kort følgende: jordejerne, d.v.s. konge, kirke og adelsmænd, ejede masser af bøndergårde, men manglede folk til at drive disse. En del af dem kunne lægges under hovedgårdene, men mange lå hen som »øde gårde« og blev ikke drevet. Dertil savnede landmændene arbejdskraft på deres gårde. De unge karle eller »lejedrenge«, som de dengang hed, fæstede sig så kort, at de kunne deltage i sildefiskeriet i eftersommeren.

Den politiske situation så således ud: i 1440 afsatte adelsmændene kong Erik af Pommeren og valgte Christoffer af Bayern til Danmarks konge. I 1441 var der stort bondeoprør i Jylland, og mange adelsgårde gik op i luer. Kong Christoffer nedkæmpede dog oprøret med sin hær. Den danske bonde var igen kuet.

Dengang var Lolland et af den danske konges »lande« og havde sit eget landsting. Dette blev holdt ved den i 1776 nedrevne Aageby kirke. Her samledes i 1446 en repræsentativ og indflydelsesrig skare af mænd for »at forhandle om artikler for landets beståendes skyld«. En egentlig lovgivning for hele riget tog først sin begyndelse efter enevældens indførelse.

Disse artikler — Laalands Vilkaar — gengives her. Dog er sproget noget moderniseret.

in mætt mætt hæringer oc in mætt mætt
 jorðrotten Item skal engien lægedreng
 faare til fished fra bonden hā trære
 hwiſken in god haffue forbrøtt the
 boſe hā mī ſiſt til fished fori or in
 mætt mætt hæringer oc in mætt mætt
 bonden hā trære Item ſhal engien
 hofind omme the blæſter oc fori at
 or ſalig hā halle bolele hwiſken for
 dratte ſo hofind haffue paa ſin grwndh
 hā ſhal hanum forſe mī bolele ath beſitie
 haffue hā thære bolele ete grwndh ath
 faa hā thære mætt boninghs fogeth hā forſe

0. bolele paa boninghs grwndh oc deele
 hā ſin ſin jorðrotten at boninghs
 grwndh in landzlogh wanføre oc fatighe
 hws folk the maghe alle ſtædhe
 ware paa alle men; gotz in bondens
 minne whindredhe aff alle fogethe
 Item ſhal engien fogeth maghe mī
 gryppe ete fangre ete egende at at
 bondhe gotz ſo ridde oc ſwone gotz be
 ſidre for en hā at forðottet hāde
 gotz in landz logh oc hā haffue botta
 hā ſin jorðrotten ſiſt landhylle or
 hā ſin jorðrotten

Laalands Vilkaar. Fotografi af et udsnit af det Arnagemagneanske håndskrift A. M. 27, 8^o, der ligger til grund for gehejmearkivets text. Udsnittet omfatter håndskriftets side 5, nederst, med § 10 og begyndelsen af § 11 samt side 6, øverst, med slutningen af § 11 og begyndelsen af § 12.

Nedenfor gives en prøve på retskrivning i Laalands Vilkaar, § 11:

Item ſhal engien hwsman ware, ther karſter oc før ær oc ſielff kan halle bolele. Hwiſken jordrotte ſom hwsman haffwer paa ſin grwndh, han ſhal hanum forſe meth bolele ath beſitie. Haffwer han ikkie bolele eller grwndh ath faa hanum, thā maa boninghs fogeth hanum forſe bolele paa boninghs grwndh oc deele hanum fran ſin jorðrotten til boninghs grwndh meth landzlogh, wanføre oc fatighe hws folk the maghe alle ſtædhe ware paa alle men; gotz meth bondens minne, whindredhe aff alle fogethe.

LAALANDS VILKAAR¹⁾

Vi Hennike med Guds nåde biskop i Odense, Martin Jensøn, høvedsmand på Ravensborg, Olav Axelsøn, høvedsmand på Ålholm, Thyge Lunge (Asserstrup), Anders Hak, Riddere, Prior Hemming i Halsted kloster, Henrich Staverskov, Mogens Gøye (Kærstrup), Mogens Glop, Joachim Henrichsøn²⁾, Albrecht Nielsøn, Henning Walkendorp (Højbygård), Olav Godhvo, Jesper Brøske, Christiern Daa (Sæbygård), Olav Larensøn (Orebygård), Jens Nielsøn i Ulslev, Lasse Brems, Anders Persøn af Bramsløkke, Per Hansen, Mogens Clavsøn, Hans Moltke, Peder Beck, Mattis Friendsøn, Herluf Jensøn og menigt ridderskab, som bygge og bo på Låland, gøre vitterlig, at år efter Guds byrd 1446 den Onsdag efter Sct. Budolfi Abbedes dag var vi skikkede på Lålandfares landsting og der enige om for landets bestændes skyld at holde de artikler, som herefter skrevet står:

FØRSTE ARTIKEL:

er det, at den, der dømmes på herredsting for gæld eller for nogle sager, han bøder for første lovdag (tingdag) 6 skilling, der er en mark. For anden lovdag 2 mark, for tredie lovdag 3 mark. Lader han dommen uænset og ej retter sig derefter og ej lader sig dømme ved landsting, forspilder han sin ret og bøder for første lovdag 3 mark, for anden lovdag 3 mark, for tredie lovdag 3 mark. Hvo, som sådan lader sig dømme og danske lov lader uænset, da skal landsdommeren til fjerde ting udnævne tre dannemænd til, at de skulle ride til den mands hus, som er dømt, og gøre erstatning til bonden for hovedsagen og for de lovdage, som han har ladet uænset og (skaffe) kongen sin ret. Vil han ej stede ordning i sin gård, da skal de fire (før tre) før nævnte ordningsmænd ride til landstinget og kundgøre der, hvad dem er vederfaret. Da skal landsdommeren lade kongens foged ride anden gang til den mands gård (med samme ordningsmænd, og da skal bonden give fuld erstatning for hovedsagen og for (de nævnte) lovdage, samt kongen sin ret som foreskrevet står og 40 mark ovenpå, halvt (til) bonden og halvt (til) kongen for sin overhørighed. Har han med våben værge (hindret ordning) i sin gård, da skal kongens foged og de fire ordningsmænd give hans hals i kongens magt.

ANDEN ARTIKEL:

Ligeledes hvem der hugger i anden mands skov, som enemærke (tidligere fællesskov, som er delt i parter til enkelte personer) er, eller ejenskov, som bonden haver opelsket på sin ager og på sin eng, eller i frit tagen skov, som i fred lyst er af ejere, bliver han greben med (at) stygne (tophugge), da må han hindre hans gerning og fortaber intet derved, og tager 40 mark af ham over rette bøde, halvt (til) kongen og halvt (til) bonden, men kommer han til adelvej (offentlig vej), da skal han følge ham til hans hus og dømme ham siden til 40 mark og rette bøde med lands lov, som skrevet står.

TREDIE ARTIKEL:

Ligeledes skal ingen mand, vorned, kongens, kirkens eller ridderskabets eller hvem han tilhører, sælge, torvføre eller bortgive eller stygne eg eller bøg uden hans husbonds vilie, hvo herimod gør, bøder 40 mark til sin jorddrot.

FJERDE ARTIKEL:

Ligeledes den, som fisker i anden mands vand, det, som han ejer ej del i, bliver han greben ved eller i nærheden, bøder (han) 40 mark halvt (til) bonden og halvt (til) kongen.

FEMTE ARTIKEL:

Ligeledes skal ingen have geder i Låland uden riddere og svende, til deres egne gårde, undtagen dem, der så store enemærker (ejendom) haver, at han kan holde dem derpå, sine naboer uden skade. Dog haver vi undt almuen at holde deres geder til Sancte Mortens dag næst kommende på vore skove, at de må der forinden skille sig (af) med til nytte. Hvo, som holder (geder) efter Sancte Mortens dag imod nævnte vilkår og ej selv haver enemærker at holde dem på. da må hans jorddrot tage dem inden 14 dage næst efter. Tager hans jorddrot dem ikke inden 14 dage, da må kongens foged tage dem.

SJETTE ARTIKEL:

Ligeledes skal ingen mand i Låland jage til reb, og ligesådan skal ingen bonde eller vorned nogen jagt tage, enten med haregarn eller hunde eller med armbrøst i bladen eller bærsen (lokke råbukken til sig med lyd frembragt ved hjælp af et blad) eller nogen slags jagt. Hvo, der findes med (jagt), haver forbrudt hvad han haver (at) fare med, og dertil 3 mark (til) den, der ejer skoven og 3 mark til kongen.

SYVENDE ARTIKEL:

Ligeledes skal ingen bonde have mere end een hund, fordi almuen klager over, at nogle haver for mange hunde som bider deres får og få ihjel. Hvo som flere haver, være ulovligt, og hvad skade de gøre, den skal han bøde som holder dem.

OTTENDE ARTIKEL:

Ligeledes skal hver bonde og vorned i Låland have 30 humle kuler (planter) og 6 ymper (podede træer) pære og æble, inden Sancte Valborg dag (1. maj) næst kommende under 3 marks bøde. Hvo, som ikke inden før nævnte tid 30 humle kuler og 6 ymper (haver) som foreskrevet står, da skal han dem derefter have (at anskaffe) under 3 marks bøde.

NIENDE ARTIKEL:

Ligeledes skal ingen lejdreng (tjenestekarl) have mere end to lejemål (om året). Det første skal være fra Sancte Andreas dag (30. november) og til Sancte Budolfi dag (17. juni) at hjælpe bonden sin vårsæd i jord.

det andet skal være fra Sancte Budolfi dag til Sancte Andreas dag at hjælpe bonden at høste sin høst og hans vintersæd i jorden. Den mand, som anderledes fæster eller antager nogen lejedreng, da skal han have forbrudt 3 mark til jorddrotten og 3 mark til kongen.

TIENDE ARTIKEL:

Ligeledes skal ingen lejedreng fare til fiske (drage på fiskeri) fra bonden, han tjener. Hvilken der gør det, haver forbrudt de koster (genstande), han med til fiske fører, og 3 mark til kongen og 3 mark til bonden, han tjente.

ELVTE ARTIKEL:

Ligeledes skal ingen husmand være, der karsk og før er og selv kan holde bol (gård). Hver jorddrot, som husmand haver på sin grund, han skal ham forsyne med bol at besidde. Haver han ikke bol eller grund at skaffe ham, da skal kongens foged ham forsyne (med) bol på kongens grund og dømme ham fra sin jorddrot til kongens grund med lands lov. Vanføre og fattige husmænd må alle steder være på alle mænds gods med bondens samtykke uhindret af alle fogeder.

TOLVTE ARTIKEL:

Ligeledes skal ingen foged nogen mand gribe eller fange, der ejer er af bøndergods, (og) som riddere og svendes gods besidder, før end han er dømt til bøndergods med lands lov, og han haver betalt sin jorddrot sit landgilde og førlov og hvad han er pligtig til.

At alle førnævnte vilkår og artikler skal i alle måder ubrydelig holdes, som foreskrevet står, da hænger vi alle førnævnte (mænd) til stadfæstelse og forvaring (garanti) alle vores segl på dette brev.

Givet år og dag som foreskrevet står.

Når man skal betragte sådan en lov, må man først se på, hvem det var, der gav loven.

Lolland hørte dengang under bispestolen i Odense. Biskop Hennike hørte til slægten Ulfeldt. Han var altså af afstamning knyttet til de gamle, højadelige slægter. Han var her vel først for at varetage kirkens tarv som jordejer, og Odense bispestol havde netop jordegods på Lolland³⁾.

Endvidere var begge kongens høvedsmænd på Lolland til stede. Martin Jensøn på Ravnsborg var en af kong Eriks mænd. Han var sønderjyde af fødsel og havde af den nye konge fået lov at blive i embedet. Olav Axelsøn på Ålholm var af slægten Thott og ejede Vallø. Han var en af de adelsmænd, der havde været ivrig for at vælge kong Christoffer. Han blev nogle år efter rigets marsk.

Disse to mænd skulle varetage kongens interesse på tinget. Kongens interesse var tosidet. For det første havde kongen godser på Lolland. Derfor var han jorddrot og havde interesse sammen med adelsmændene. Som landets konge skulle han på den anden side bevare bøndernes selvejer-gårde for at få skatten deraf.

Derefter nævnes to riddere og prior Hemming af Halsted kloster. Endvidere nævnes 19 adelsmænd ved navn som underskrivere. Af disse vil jeg nævne Joachim Henrichsøn²). Han tilhørte slægten Reventlow og skrives af »Søbo«, en gård i Båg herred på Fyn. Naar han var tilstede paa »Lålandsfarers landsting«, må han også have været ejer af jorde-gods her på Lolland. Tilsidst er tilføjet »menigt ridderskab, der bo og bygge i Låland«, uden at de nævnes ved navn eller deres antal opgives. Disse har også varetaget adelens interesser.

Bønderne havde ikke adgang til landstinget. Derfor var der ingen til at tale deres sag.

Disse adelsmænd, hvoraf mange var berejste, var vidende om, hvordan bønderne i mange egne af Europa var bundne til deres jorddrots gods som livegne. Dette har sikkert været forbilledet for de vilkår, de ville have deres bønder ind under. »Vilkårene« blev dog ikke så hårde, som livegenskabet var i andre lande. Dog fik ordet »vorned« en helt anden betydning grundet på »vilkårene«. Fra at være en person, der blev værnet af en jorddrot, blev den vornede nu en person, der som ufri var bundet til sin jorddrots gods.

Selvom det var hovedtanken at binde bønderne til jorddrottens gods og tvinge disse til at tage gårde i fæste, så er det kun de to sidste af artiklerne i »vilkårene«, der omtaler dette. Adelsmændene fik dog også et par artikler med, der kunne gavne bønderne; men saa bekræftede de selv deres rettigheder til jagt og fiskeri.

Lolland hørte, da »vilkårene« blev vedtaget, til det landområde, hvor Sjællandske lov blev brugt. Lålands vilkår blev således et tillæg til denne lov. Et sådant tillæg til loven skulle have kongens bekræftelse for at være gyldigt. Der er lidt uklarhed med hensyn til denne bekræftelse. »Vilkårene«

er dog i hvert fald bekræftet af kongen i 1504⁴⁾. Derimod kan der ikke findes noget om, at bønderne har godkendt »vilkårene«.

Når man undersøger de enkelte artikler, ses det, at den første udelukkende er formet med henblik på at skabe respekt om herredstingenes domme. Dengang blev folk straffet med bøder eller »straffet på kroppen«. Det kan af denne artikel ses, at det kunne knibe med at få den dømte til at respektere dommen.

Anden artikel handler om ulovlig skovhugst. Et »enemærke« er et område, der er udskilt fra fællesskabet med bøndernes skov. Hvad »rette bøde« er, ved jeg ikke, men 40 mark var i sig selv en meget stor bøde.

Tredie artikel slutter sig til forrige artikel, idet den omtaler ulovligt brændesalg. Bøden er også her 40 mark, så ulovlig skovhugst bliver dobbelt farlig.

Fjerde artikel omtaler retten til fiskeri. Dette gælder sikkert retten til fiskeri både i ferske og salte vande. Den gang var der strenge regler for, hvem der havde ret til at fiske i danske farvande. I 1416 havde der således været en strid mellem Maribo kloster og Næstved borgere. Denne strid havde kostet en munk og fem af klostrets bønder livet⁵⁾. Bøden sættes helt til 60 mark.

Femte artikel handler om det nøjsomme husdyr — geden. Det er sikkert den skade, gederne forvolder på trævæksten, der er årsag til de strenge bestemmelser. Allerede Jydske lov (fra 1241) tager forbehold mod gedehold⁶⁾. Senere giver også Christian d. 3.s Reces regler for gedehold⁷⁾. Ingen af disse bestemmelser er dog så strenge, som disse i Lollands vilkår.

Sjette artikel vedrører adelens gamle ret til jagtens herligheder. Jagtvåbnene var jo ikke så dræbende dengang, så der må også gives forbud mod at lokke dyrene. Bøden bliver kun 2 gange 3 mark. Det er meget billigt i lighed med de førnævnte forseelser.

Syvende artikel omhandler menneskets ældste husdyr — hunden. Her nævnes kun den skade, den gør på får og fæ. Denne skade kan også i vore dage være slem. Skaden, hunden gør på vildtet, omtales mærkeligt nok ikke, men der har sikkert været tænkt på den også.

Ottende artikel er meget interessant, idet det vistnok er første, men ikke sidste gang, der gøres forsøg på at tvinge bønderne til at plante frugttræer⁸). Denne forordning ville have gavnet bønderne meget, hvis den var blevet overholdt, og træerne var blevet passet. Det har dog været helt umuligt at skaffe den store mængde planter på den korte tid, der var afsat til det. De mange humleplanter må ses på baggrund af tidens store ølforbrug. Humlen var sikkert indført, og nu skulle bønderne have lejlighed til at sælge dette produkt.

Niende artikel er også til bøndernes gavn, idet tjenestefolkene bindes til faste skiftedage. Derved bliver sidstnævnte forhindret i at tage korte og mere fordelagtige tjenestemål ved fiskeri eller andet. Der bliver altså indført et slags stavnsbånd for denne klasse.

Tiende artikel slutter sig til forrige, idet den forbyder lejedrenge at tage på fiskeri.

Elvte artikel er den, der fik størst og mest langtrækkende betydning af alle artiklerne. Her bestemmes det, at husmænd, »der karsk og før er«, skal forsynes med »bol«. Bol må i denne betydning være jordbrug. Hvis der var ment bolig, ville artiklen være ment som en forsørgelseslov, og husmændene være husmænd igen. Her var det derimod meningen, at jorddrotten skulle forsyne sine øde gårde med fæstere. Havde jorddrotten ingen øde gårde, skulle husmanden overflyttes til kongens gods for der at forsynes med bol. Forholdet har vel været det, at kongen havde ledige gårde nok til de husmænd, der var overflødige på andre godser. Det har sikkert ikke været meningen, at der skulle oprettes nye bol til disse husmænd, for landbrug var der nok af, men man manglede folk til at drive dem alle. Denne overflytning skulle dog ske »ved lands lov«. Vanføre og arme (syge) husmænd var fritaget for at overtage bol og kunne bo, hvor de ville. Denne tilstand skulle dog først godkendes af bønderne. Disse skulle altså kontrollere, at ingen snød sig fra deres pligt til at overtage bol.

Tolvte artikel er vanskelig at forstå. Den omtaler mænd, der er ejere af bøndergods, og som riddere og svendes gods

besidder (som fæstere). Der kan altså være tale om, at en fæster arver sin fødegård. Her er det tydeligt kongens vilje, at selvejergården skal bevares i stedet for fæstegården. Selvejerbonden betalte som før omtalt skat til kongen, og derfor skal han tvinges til at være selvejer. Dog skal han først betale sin jorddrot sit landgilde og førlov. Landgilde var den afgift, fæsteren betalte for at drive gården. Førlov var en afgift til jorddrotten, for at fæsteren kunne få lov at flytte. Denne artikel blev gennem tiderne brugt som en slags stavnsbånd, idet fogederne tvang selvejerbøndernes sønner til at blive på fødegården, indtil denne var overtaget af en af disse⁹).

Artiklerne var, som navnet siger, givet for Lolland, men blev snart udvidet til Falster, Sjælland og Møn. Det vil sige, at de blev et tillæg til Sjællandske lov.

1560 blev Jydske lov »korrigeret og forbedret«. Det vil sige, at sproget blev forbedret til det sprog, der blev brugt på den tid. Dernæst blev retsreglerne også ændret til det, der var skik og brug i 1560. I de 319 år, der var gået, siden Jydske lov var givet på Vordingborg slot, var der sket stor fremgang på begge områder. Da Sjællandske lov og Skånske lov ikke fik samme forbedringer, blev resultatet, at Jydske lov langsomt trængte igennem i hele riget¹⁰). Det var den eneste lov, menigmand kunne læse. Lålands vilkår blev dog ved med at være tillæg til loven, hvor Sjællandske lov før var gældende.

Hvad betydning de ti første artikler fik, ved jeg ikke, men de to sidste artikler fik en meget uheldig virkning for bondestanden. Bønderne var blevet bundet til deres jorddrot. Ordet »vorned« var blevet en betegnelse for en ufri bonde.

Vistnok under kong Hans blev vornedskabet udvidet i retning af livegenskab. Det vil sige, at bønderne blev jorddrottens ejendom, saa de blev ting, der kunne handles med. Kong Christian den 2. skrev da de manende ord, vi alle lærte i skolen: »Vil vi, at slig ond, ukristelig sædvane, som i Sjælland, Falster, Lolland og Møn været har med stakkels bønder og kristne mennesker at sælge eller bortgive ligesom uskellige creature, ej skal efter denne dag så ydermere ske«.

Både kong Frederik den 1. og kong Christian d. 4. søgte at ophæve vornedskabet. Begge gange gjorde adelen så megen modstand, at det ikke blev til noget¹⁾.

En lille målestok for, hvor trykkende vornedskabet føltes for bondestanden, har vi i et brev, kong Frederik d. 3. udstedte i august 1658, da svenskerne havde gjort landgang ved Korsør. Det er udstedt til bondestanden på Sjælland. Heri lover han, at sønnerne af de bønder, der ville gøre modstand mod de svenske soldater, skulle blive løst fra vornedskabet efter krigen¹²⁾.

I 1683 gav Christian d. 5. »Danske lov«. Denne lov, som havde gyldighed for hele Danmark, lod dog vornedskabet gælde »i de lande, som det hidtil været haver«. I loven er der et helt kapitel med 15 artikler om vornedskab¹³⁾.

Først den 20. februar 1702 ophævede kong Frederik d. 4. vornedskabet. Da havde Lålands vilkår været gældende lov i næsten 256 år. I den tid havde den været til bondestandens skade.

Problemet med de øde gårde var ikke løst endnu. Dette var stadig det store og brændende spørgsmål indenfor landbruget. Derimod var antallet af bøndergårde blevet stærkt formindsket. Mange øde gårde var i tidernes løb lagt under hovedgårdene, således at selvejerbøndernes antal blev meget stærkt formindsket. Disse gårde købtes af adelsmændene, og nu blev de drevet af fæstere.

Bondens frihed varede kun kort. I 1733 indførte kong Christian d. 6. stavnsbåndet. Det var en mildere form for vornedskab. Stavnsbåndet gjaldt også for hele kongeriget og ikke som vornedskabet kun for visse dele af dette.

Først den 20. juni 1788 fik bondestanden sin frihed. Den gang kongen bød, stavnsbåndet skal ophøre — dengang de store bondereformer blev indført, da forsvandt begrebet »øde gård« for bestandigt.

Noter.

¹⁾ Gengivet efter: Årsberetning fra Det Kongelige Geheimearciv. Femte bind. København 1871—75, side 62 f.f. — ²⁾ Årsberetning fra Det kongelige Geheimearciv. Navneregistret. Bobé: Stamtavle over slægten

Reventlow, side 87. — ³⁾ Årbog for historisk samfund for Maribo amt 1958, side 25. — ⁴⁾ Jørgensen P. J.: Dansk retshistorie. København 1940, side 44. — ⁵⁾ Danske magasin I, side 244. — ⁶⁾ Jydske lov. Tredie bog, cap. LX. — ⁷⁾ Christian d. 3.s Reces, cap. 65. — ⁸⁾ Christian d. 3.s Reces, cap. 59. — ⁹⁾ Dansk retshistorie, side 480. — ¹⁰⁾ Håndbog i hjemstavnsforskning. Munksgårds forlag, 1939, side 244. — ¹¹⁾ Dansk retshistorie, side 480. — ¹²⁾ Rigsarkivet. Indlæg til sjællandske registre 10—8—1658. — ¹³⁾ Danske lov, 3. bog, cap. 14.

For bistand til foranstående afhandling takker jeg lektor Marius Hansen, Nakskov, og arkivar K. Prange, Viborg.

Nakskovs brandskattemandtal 1659

ved *Alfred Larsen.*

På Nakskov rådhus opbevares som byens ejendom to minder fra svenskekrigene 1657—60. Det ene er et skattemandtal fra det sidste fredsår 1657, og det andet er et brandskattemandtal fra 1659.

Sidstnævnte er ganske enestående, da tilsvarende ikke vides bevaret fra andre byer. Ved venlig imødekommenhed fra Nakskov by kan 1659-mandtallet nu udgives i 300-året for fredsslutningen.

Det er ikke her meningen at redegøre for begivenhedernes forløb i Nakskov i hine bevægede dage. Redaktør C. C. Haugner har i sin »Nakskov Købstads Historie« behandlet den tid indgående. De rent militære forhold har oberstløjtnant J. Nordentoft redegjort for i sin afhandling »Nakskov og Svenskerne 1658 og 1659« i Militært Tidsskrift 1937. En fælles kilde for begge disse fremstillinger, nemlig Nakskov-præsten Niels Pedersen Saxtrup's rimede beskrivelse af belejringen 1659, er netop ifjor blevet genoptrykt af Nakskov Bogtrykkeri.

Af hensyn til forståelsen af brandskattemandtallet skal der dog her gøres opmærksom på nogle enkeltheder. Nakskov måtte overgive sig 15. juli 1659 efter et tappert forsvar. Kapitulationsbetingelserne var ærefulde for fæstningens besætning, der næste dag marcherede ud af Nakskov med vajende faner og klingende spil. Byens borgere, der jo var nødt til at blive tilbage, var der til gengæld ikke tænkt på. Kort efter, at svenskerne havde overtaget Nakskov,

blev borgerne pålagt en brandskat på ikke mindre end 20.000 rigsdaler. Den 24. august 1659 blev byfogden Peter Andersen derfor anmodet om at udmelde 8 borgere til at taksere byens gårde og huse, samt hvad skade disse havde lidt under belejringen. Kort herefter blev skattemandtallet udfærdiget. Beskatningen faldt i to dele; dels en skat på brug og næring, dels en ejendomsskat. De to trediedele af skatten blev udskrevet på brug og næring og den sidste trediedel på fast ejendom. I sikker forvisning om, at ikke alle kunne betale skatten fuldt ud, blev den udskrevet godt 10 % højere end det pålagte beløb.

Som skatteenhed for brug og næring brugtes lødemark. Lødemark er en middelalderlig betegnelse for mark sølv = ca. 218 gr. dansk eller (senere) 233 gr. kølnsk vægt, altså ikke at forveksle med mark i penge. Udfra denne ansættelse svarede så skatten med et vist beløb pr. lødemark. Dette beløb kunne variere meget. 1657 svarede der således 24 skilling pr. lødemark ¹⁾, brandskatten 1659 svarede med 5 rd. pr. lødemark, og 1664 regnedes der med, at der skulle svares godt 2 rd. pr. lødemark ¹⁾.

En særegenhed ved 1659-regnskabet er, at der kun regnes med 48 sk. pr. rd., medens det sædvanlige på denne tid ellers er 96 sk. pr. rd.

Medens byen i skattemandtallet 1657 som sædvanlig er opdelt i 4 fjerdinge, er borgerne i 1659 opdelt i 20 roder. Af en eller anden grund har man forsøgt at gøre disse roder lige store med hensyn til skatten på brug og næring. 2., 3., 4., 8., 11., 12. 13. 14., 15. og 16. rode er ansat til 155 lødemark, 1., 17., 18., 19. og 20. rode til 156 lødemark og 5. rode til 159 lødemark. For 6. og 9. rode gælder det, at disse hver kun omfatter én skatteyder, hvis ansættelse er større end 155 lødemark. Som en slags regulering er 7. og 10. rode derfor gjort tilsvarende mindre.

Brandskattemandtallet består af 52 beskrevne blade af format 11 × 33 cm og er indbundet i et papbind af nyere dato.

Det er her gengivet bogstavret, aa dog gengivet med å, hvilket også gælder den vedføjede indberetning fra magi-

straten 1660. De noter, der er tilføjede nederst på siderne er gengivet fra Poul Rogerts uddrag af brandskattemandtallet²⁾).

BRANDSKATNINGSPROTOKOL 1659

Offuer regning och fortegnelse huor eftter ald brandschatten
nemblig thiuffge thusenn

rixdr. heerudaff byen schall opkreffues, och vdgiffuis. Nemblig paa huer 1 m. [Lødemark] brug 5 rixdr. och vd aff eigendommene her vdi byen, nar schaden ehr fra thaget 10 procento, eftter dend siste taxsering beregnet, der eftter enhuer borgers brandschatt sig kand beløbe som eftterfølger:

Eftterschreffne penge ehr vdaff brandschatten leffuerit aff huer roede thill dend 30. octobr. anno 1659.

1. ROEDE.

Borgemester Niels Nielsen a) 50 lm. aff huer lødde- mark 5 rd.	250	rd.		
hans gård med booderne på Kongensthofitt taxserit for 400 rd., schade 66 rd. 4 m. frathages, giffuer så aff det øffrige thill brandschatt aff gårde.....	33	rd	2	ort
hans boeder i Koogaeden taxserit for 130 rd., fra- thages schaden 10 rd. 4 m., giffuer brandschat.....	12	rd.		
dend gård Jacob Suarer iboede taxserit 140 rd., schade 2 rd., giffuer brandschat.....	13	rd.	2	ort
de boeder i Clostergård taxerit 190 rd., schade 0, brandschat der aff.....	19	rd.		
dend gård borgemester sielft iboer taxserit 1250 rd., schade 24 rd., giffuer brandschat.....	122	rd.	2	ort

Summa på borgemesters brandschat aff brug och eyendomb ehr	450½	rd.		
derpaa haffuer hand bethalt eftter quitterings formelding vdi penge.....	166	rd.	32	s.
noch haffuer hand bethalt med huede thill Melcher Witt huede 80 tr. a 2 rd. ehr	160	rd.	326	rd. 32 s.

rester endnu aff sin brandschatt penge.....	123	rd.	40	s.
Leffuerit thill Melcher Wicmand 50 tr. huede for	60	rd.		
1660 9. jan. leveret till Melcher Wichmann 32 tr. huede à 2 rd., er.....	64	rd.		

a) hafde indqvartering à Lødemark 3 rd. 23 s.

Jens Hansen Kremmer 36 lm. à 5 rd.	180	rd.		
denn gård hand iboer, taxt: 260 rd., schade 2 $\frac{3}{4}$ rd., giffver deraff till brandschatt.....	25	rd.	3	crt
	<hr/>			
	205 $\frac{3}{4}$	rd.		
derpå betalt med penge.....	90	rd.		
betaldt med huede till Melcher Witt 50 tr. for 100 rd.	190	rd.		
	<hr/>			
	ruster	15 $\frac{3}{4}$	rd.	
Leverit till Melcher Wichmann 7 tr. huede for.....	14	rd.		
Samuell Clausen 40 lm. à 5 rd.	200	rd.		
dend gård hand iboer taxserit 660 rd., schade 2 rd., giffuer brandschat	65	rd.	3	ort
	<hr/>			
	265	rd.	3	ort
derpå har hand bethalt med penge... 97 rd. 32 s.				
med huede 60 tr. à 2 rd., ehr.....	120	rd.	32	s.
	<hr/>			
	ruster	48	rd.	4 s.
leffuerit thill Melcher Wicman 14 tr. huede for	28	rd.		
bethalt thill ritmester Gertenner	20	rd.	4	sk.
	klart.			
Karsten Laueridtzten 12 lm. à 5 rd.....	60	rd.		
hans gård taxserit 360 rd., schade for 33 rd. 2 m., giffuer brandschat	32	rd.	3	ort
	<hr/>			
	92	rd.	3	ort
derpå bethalt med penge	22	rd.	27	s.
	<hr/>			
	ruster	70	rd.	9 sk.
leffueritt thill leutenant Zidtzet 12 tr. huede for	24	rd.		
12. dec. leffuert thill Melcher Wicman 20 tr. huede for	40	rd.		
Pouel a) Bagger 10 lm. à 5 rd.....	50	rd.		
dend gård hand iboer taxserit 460 rd., schade 6 rd. 4 m., giffuer thill brandschatt deraff.....	45	rd.	2	ort
	<hr/>			
	95	rd.	2	ort
bethalt derpå med penge	24	rd.		
	<hr/>			
	ruster	71 $\frac{1}{2}$	rd.	

a) tilføjet: Knudsen.

Leffuerit thill leutenant Zidtzal 4 tr. huede 8 rd.
 leffuerit thill Melcher Wicmand 8 tr. huede... 16 rd.

Dirick a) Schreder 5 lm. à 5 rd.....	25	rd.	
NB: Gården hører Peder Hansen til.			
betaldt med penge	8	rd.	16 s.
<hr/>			
rester	16	rd.	32 s.
Anne Schreders 1 lm.	5	rd.	
Jens Fergemand 1 lm. er	5	rd.	
betaldt derpå	1	rd.	32 s.
<hr/>			
rester	3	rd.	16 s.
betaldt derpå hans vegne aff Samuell Clausen till ritt- mester Gertner	3	rd.	16 s.
Simon Pedersen 1 lm. er.....	5	rd.	
betalt derpå	3	rd.	16 s.
<hr/>			
rester	1	rd.	32 s.
Summa rester denne roode med brandschatt	351	rd.	1 s.

2. ROODE.

Borgemester Peder Mortensen 30 lm. à 5 rd.....	150	rd.
betalt med penge.....	94	rd.
med 30 tr. huede till Melcher Witte à 2 rd....	60	rd.
154	rd.	
Anlangende hans eyendomb, da eftterdi hand derpå den allerstørste schade fremfor nogen her i byen /: 1102 rd.:/ lidt haffuer, saa eragtes derfor att hand aff sin eyendomb ingen brandschatt med rette kand tilkomme att udgiffue.		
Knud Povelsen 54 lm. à 5 rd.....	270	rd.
den gård hand sielff iboer taxt: 750 rd., schade for 66 rd. 4 m., giffuer brandschatt deraff.....	68	½ rd.
hans gård som er bygt udi booder, taxt: 160 rd., schade 2 m., giffuer brandschatt	16	rd.
den gård Michell Bager tilform eyede, taxt: for 140 rd., ingen schade, brandschatt deraff.....	14	rd.
<hr/>		
	358	½ rd. [!]
derpå betalt med penge 169 rd., med huede 60 tr. à 2 rd., 120 rd.	289	rd.
<hr/>		
rester	69	½ rd.

a) tilføjet: Guthertz.

noch rester hand for den våning, som Jens Sinkel- mager i Sønder fjerding iboer, taxt: er 150 rd., brand- schatt deraff.....	15	rd.		
d. 9. nov. leffveret derpå till den svenske kjøbmand Melcher Wikmand 24 tr. hvede for.....	48	rd.		
1660 d. 3. jan. leffveret till Steenboks secre- terer 18 tr. hvede for.....	36	rd.		
			klart.	
Lorentz Frederichsen 40 lm. à 5 rd.....	200	rd.		
den gård han iboer taxt: 660 rd., schade for 53 rd. 2 m. giffuer brandschatt	60	rd.	3	ort
	260	rd.	3	ort
derpå haffver hand med penge betalt.....	125½	rd.		
med 38 tr. hvede till Melcher Witt.....	76	rd.		
			ruster	59 rd. 12 s.
leffveret till Melcher Wichman 26 tr. hvede for	52	rd.		
27. dec. måldt och leffveret till Steenboks secreterer 3 tr. hvede for.....	6	rd.		
noch har hand leffveret for sig sielff och for Knud Povelsen och Hans Bore 1 t. hvede...	2	rd.		
				klartt.
Hans Oelsen Bore 24 lm. à 5 rd.....	120	rd.		
den gård hand iboer taxt: 900 rd., schade 66 rd. 4 m., giffver brandschatt deraff.....	83½	rd.		
				203½ rd.
derpå betalt med penge 75 rd., med 20 tr. hvede 40 rd.	115	rd.		
			ruster	88½ rd.
leffveret till den svenske kjøbmand Melcher Wichman 30 tr. hvede for.....	60	rd.		
1660 den 3. jan. leffveret till Steenboks secreterer 14 tr. hvede.....	28	rd.		
				klartt.
Christian Guldsmidd 4 lm. à 5 rd.....	20	rd.		
betalt derpå	3	rd.		
			ruster	17 rd.
betalt de 17 rd. till rittmester Gerttner. klartt.				

Schipper Rasmus 1 lm. for.....	5 rd.		
betalt	2½ rd.		
		<hr/>	
	rester	2½ rd.	
Gregers Nielsen 1 lm. for.....	5 rd.		
betalt derpå.....	5 m.		
		<hr/>	
	rester	4 rd.	1 m.
Peder Mortensen scholemester 1 lm.....	5 rd.		
Summa rester denne roode med brandschatt	155 rd.	44 s.	

3. ROODE.

Hans Jørgensen a) 65 lm. à 5 rd.....	325 rd.		
den gård i wester fjering taxt: 190 rd., schade 6 rd. 4 m., giffver brandschatt	18½ rd.		
den gård i booder i Bredgaede taxt: 160 rd., schade 3⅓ rd., brandschatt	15½ rd.		
de 4 gårde i booder i Bredgaede taxt: 440 rd., schade for 6 rd., brandschatt deraff.....	43 rd.	1½ ort	
den gård som Povel Hansen iboer taxt: 120 rd., brandschatt	12 rd.		
den gård i Thillegade, som Peder Bager iboer taxt: for 160 rd., schade 2⅓ rd., brandschatt deraff.....	15 rd.	3½ ort	
den gård Ipp Rød iboer taxt: 760 rd., schade 4 m., brandschatt deraff	76 rd.		
den gård hand sielff iboede taxt: 800 rd., schade 3⅓ rd., brandschatt deraff	80 rd.		
		<hr/>	
	586 rd.	12 s.	
derpå med penge betalt 208 rd., med 50 tr. hvede à 2 rd., 100 rd.	308 rd.		
		<hr/>	
	rester	278 rd.	12 s.
leveret till Steenbooks secreterer 67 tr. hvede à 2 rd.....	134 rd.		
den 8. dec. leveret Thomas Krukou på sin hustrues s: faders veigne till Steenbooks se- creterer 50 tr. hvede for	100 rd.		

a) tilføjet: Rådmand. NB: hafde indqvartering à Lødemark 1 rd.

Ipp Røød 36 lm. à 5 rd.....	180	rd.	
betalt derpå med penge 30 rd., med 20 tr. hvede 40 rd.	70	rd.	
	<hr/>		
	rester	110	rd.
leverit till Melcher Wichman 55 tr. hvede for 110 rd.			
Hendrich Eggertsen 32 lm. à 5 rd.	160	rd.	
betalt derpå med penge	106	rd.	32 s.
	<hr/>		
	rester	53	rd. 16 s.
d. 9. nov. leffveret till den svenske kjøbmand Melcher Wichmann 30 tr. hvede for	60	rd.	
Michell Snedker 1 lm. er	5	rd.	
Jenns Sinkelmager 3 lm. for	15	rd.	
betalt derpå	1½	rd.	
	<hr/>		
	rester	13½	rd.
Peder Nielsen Møller 4 lm. for	20	rd.	
betalt derpå	4	rd.	
	<hr/>		
	rester	16	rd.
Lauritz Kleinsmidd 2 lm. for	10	rd.	
betalt derpå	1	rd.	32 s.
	<hr/>		
	rester	8	rd. 16 s.
Peder Jensen thømmermand (opr. Jørgensen, men dette overstreget) 2 lm. for	10	rd.	
betalt	6	rd.	32 s.
	<hr/>		
	rester	3	rd. 16 s.
betalt med arbeide epter tvende commendantens regnskaber	8	rd.	36 s.
NB: Byen bliffver hannem schyldig 5 rd. 20 s.			
Anders Lundsgaard 2 lm. for	10	rd.	
betalt derpå	1	rd.	
	<hr/>		
	rester	9	rd.
Gregers Rimbsnider 2 lm. for	10	rd.	
hans thvende boder 50 rd., brandschatt deraff.....	5	rd.	
	<hr/>		
		15	rd.
betalt derpå	6	rd.	32 s.
	<hr/>		
	rester	8	rd. 16 s.

Hans Weffuer 2 lm. for	10	rd.	
Jacob Nielsen 2 lm. for	10	rd.	
Sara Strangis 1 lm. for	5	rd.	
hindes tvende boder i Kattesund taxt: 50 rd., brandschatt	5	rd.	
	<hr/>		
rester	10	rd.	
Karen Thygens a) s: Thygge Niensens qvinde 1 lm. for	5	rd.	
betalt derpå	3	rd.	16 s.
	<hr/>		
rester	1	rd.	32 s.
Summa rester denne roode med brandschatt	538	rd.	38 s.

4. ROODE.

Erich Nielsen 22 lm. à 5 rd.	110	rd.	
den gård hand sielff iboer taxt: 650 rd., schade 4 rd., brandschatt deraff	64½	rd.	
den gård i Breedgade taxt: 100 rd., brandschatt deraff	10	rd.	
den gård i Badstuestræde taxt: 1000 rd., schade 4 rd., brandschatt deraff	99½	rd.	
	<hr/>		
	284	rd.	
betalt derpå med penge	55	rd.	4 s.
	<hr/>		
rester	228	rd.	44 s.
leverit till lieutenant Zisell 12 tr. hvede for...	24	rd.	
betalt till Gen. liutant Ulfelds secreterer.....	100	rd.	
Hans Krey 60 lm. à 5 rd.	300	rd.	
den gård hand sielff iboer taxt: 650 rd., schade 4 rd., giffuer brandschatt	64½	rd.	
den gård Christian Klockestøber iboer taxt: 300 rd., schade 1 [rd], brandschatt deraff	30	rd.	
den ledig bood i Byebroostræde som Else Smids tillforn eyede taxt: 33 rd., schade for 1½ rd., brandschatt deraff	3	rd.	1 ort
	<hr/>		
	397	rd.	36 s.
derpå haffver hand med penge betalt	130	rd.	
med 42 tr. hvede à 2 rd.	84	rd.	214 rd.
	<hr/>		
rester	183	rd.	36 s.

a) hafde indqdt. à Lødemark 5½ rd.

leverit till liutenant Zisell 60 tr. hvede for... 120 rd.
 leverit till Melcher Wichmann 32 tr. hvede for 64 rd.

Niels Hansen Klocker a) 24 lm. à 5 rd	120	rd.		
den gård hand sielff iboer taxt: 330 rd., schade 6 rd., brandschatt deraff	32½	rd.		
			152	rd. 24 s.
derpå med penge betalt 20 rd., med 40 tr. hvede 80 rd.	100	rd.		
	rester	52½	rd.	

Volkmar von Støken 20 lm. à 5 rd.	100	rd.		
den gård hand iboer taxt: 720 rd., schade 13⅓ rd., brandschatt deraff	70	rd.	3	ort
			170	rd. 3 ort
er betalt med penge derpå	62	rd.	34	s.
	rester	108	rd.	2 s.

leveret till liutenant Zisell 46 tr. hvede 92 rd.
 den 7. nov. leverit till den svenske køb-
 mand Melcher Wichmann 8 tr. hvede 16 rd.
 dermed klartt.

Peder Andersen b) 5 lm. à 5 rd.	25	rd.		
derpå betalt med penge.....	16	rd.		
	rester	9	rd.	

Anlangende hans gård, da efttersom den haffver
 fåed stoor schade, eragtes derfor att hannem ej med
 rette nogen brandschatt deraff kand tillkomme att
 udgiffve.

Peder Knudsen 5 lm. for	25	rd.		
derpå betalt med penge	8	rd.		
	rester han	17	rd.	

Thomes Bagenkopp c) 3 lm. for	15	rd.		
Christen Pors 3 lm. for	15	rd.		
betalt	4	rd.		
	rester	11	rd.	

- a) hand blev af sine indquarterede med træhest og fengsel pint til døde.
 b) hand var Bilet skriver og desårsag spared sig selv.
 c) flyttet bort.

Hans Rauffn 3 lm. er	15	rd.	
betalt	5	rd.	
			rester 10 rd.
Willadz Rasmussen a) 1 lm. er	5	rd.	
betalt	10	m.	
			rester 3 rd. 16 s.
Birgitte Michell Jeppsens b) 2 lm. er	10	rd.	
betalt	3	rd. 16 s.	
			rester 6 rd. 32 s.
Michell Andersen 2 lm. er	10	rd.	
betalt	10	m.	
			rester 8 rd. 16 s.
Niels c) Thiennemarke 1 lm. er	5	rd.	
Claus Snedker 2 lm. er	10	rd.	
Marcus Schooffikker 1 lm. er	5	rd.	
betalt	5	m.	
			rester 4 rd. 8 s.
Detleff Nielsen 1 lm. er	5	rd.	
Summa rester denne roode brandschatt	677	rd. 34 s.	

5. ROODE.

Anders Hammer d) 130 lm. à 5 rd.	650	rd.
den gård hand sielff iboer taxt: 900 rd., schade 2 rd., brandschatt	90	rd.
den gård Claus Badscher iboer taxt: 400 rd., brandschatt deraff	40	rd.
den gård med booderne, som Christen Guldsmidd iboer, taxt: 350 rd., schade 1 rd., brandschatt deraff	35	rd.
	815	rd.
derpå betalt med penge	229	rd.
med 186 tr. hvede à 2 rd.	372	rd. 601 rd.
		rester 214 rd.

a) blev forarmed og flyttet bort.

b) tilføjet: Bendix Nielsen; tog tienniste under de Svenske.

c) tilføjet: tømmermand.

d) tilføjet: Rådmand; hand blef af een Obr. Lieut. og een capitain hand hafde i qter meget hårdelig medhanded og hans gotz ham frataget.

29. dec. leverit till Steenbooks secreterer				
57 tr. hvede	114	rd.		
13. dec. leverit till Melcher Wichmann				
41 tr. hvede	82	rd.		
Hans Bøssemager 6 lm. er	30	rd.		
betalt derpå	20	rd.		
	rester	10	rd.	
leveret till Steenbooks secreterer 5 tr. hvede				
for	10	rd.		
Claus von Støken a) 4 lm. er	20	rd.		
betalt	6	rd.	32	s.
	rester	13	rd.	16 s.
Christopher Pedersen 4 lm. er	20	rd.		
betalt	3	rd.	16	s.
	rester	16	rd.	32 s.
Anders Jørgensen b) 1 lm. er	5	rd.		
betalt	3	rd.	16	s.
	rester	1	rd.	32 s.
Niels Staphensen Murmester 1 lm. er	5	rd.		
betalt	1	rd.	32	s.
	rester	3	rd.	16 s.
Laurids Mathsen 1 lm. er	5	rd.		
betalt	3	rd.	16	s.
	rester	1	rd.	32 s.
Jørgen Heye 8 lm. er	40	rd.		
Jens Jyde 1 lm. er	5	rd.		
Rasmus Hansen Thaasing 1 lm. er	5	rd.		
betalt	10	m.		
	rester	3	rd.	16 s.
Hans Hviid 1 lm. er	5	rd.		
Rasmus Clausen Erland 1 lm. er	5	rd.		

Summa rester denne roode brandschatt 299 rd.

- a) practisered sin naboe sin indqvart. på og rømte bort de første dage.
 b) blev reent forarmed.

DEND 6. ROODE.

Peder Hansen a) 250 lm. à 5 rd.	1250	rd.	
dend gård Dorthe Roemors iboer taxserit 610 rd., schade $7\frac{1}{3}$ rd., brandschatt deraff	60	rd.	1 ort
den gård s: Mickel Schriffuers steed taxserit 700 rd., schade 5 rd. 2 m., brandschatt deraff	69 $\frac{1}{2}$	rd.	
den gård s: Jens Knudtzen eyede, taxserit 250 rd., schade 46 rd. 4 m., brandschatt deraff	20	rd.	1 $\frac{1}{2}$ ort
denne gård befindis at vere ruenirt, siuffnes ey brand- schatt deraff kand giffuis.			
de booder vdi Weilegaed taxserit 150 rd., schade 33 rd. 2 m., brandschatt deraff	11	rd.	3 ort
de booder vdi Clostergaede taxserit 190 rd., schade 4 rd., brandschatt	18	rd.	2 $\frac{1}{2}$ ort
lysthuset och de murede booder i Clostergaede tax- serit 250 rd., schade 16 rd., brandschatt deraff.....	23	rd.	2 ort
dend gård Hans Rebslar iboer, taxserit 100 rd., brandschatt deraff	10	rd.	
de boeder ved rådhuset taxserit 120 rd., brandschatt deraff	12	rd.	
dend gård ved kiercke-rijsten taxserit 180 rd., schade 4 m., brandschatt deraff	18	rd.	
de boeder i Kattesund ved wolden taxserit 100 rd., schade 4 rd., brandschatt	9	rd.	2 $\frac{1}{2}$ ort
de siuff boeder på dend venstere side taxserit 240 rd., schade 8 rd., brandschatt deraff	23 $\frac{1}{4}$	rd.	
de boeder i Vor Frue gade taxserit 140 rd., schade 1 $\frac{1}{3}$ rd., brandschatt deraff	14	rd.	
dend gård Dirich Schreder iboede taxserit 260 rd., schade 1 rd., brandschatt deraff	26	rd.	
dend gård Peder Hansen sielff iboer taxserit 3300 rd., schade 16 rd., brandschatt deraff	328 $\frac{1}{2}$	rd.	

 1895 rd. 18 s.

denne summa er 20 rd. for høyt regnet.

derpå bethalt med penge 833 rd.

huede thill Melcher Witt 186 tr. à 2 rd. 372 rd. 1205 rd.

 rester 670 rd.

 noch leffuerit 200 tr. huede, dend thiid koeste hueden
thønden 4 rd., endnu bethalt huede 50 tr. à 4 rd.

a) tilføjet: Rådmand.

7. ROODE.

Christoffer Scheffer 7 lm. er	35	rd.	
dend gård hand iboer taxserit 460 rd., schade 33 $\frac{1}{3}$ rd., brandschatt deraff	42	rd.	2 $\frac{1}{2}$ ort
	<hr/>		
	77 $\frac{1}{2}$	rd.	6 s.
derpå bethalt med penge	23	rd.	16 s.
10 tr. huede for	20	rd.	43 rd. 16 s.
	<hr/>		
	rester	34	rd. 14 s.
31. dec. leffuerit thill Steenbooks secretari 17 tr. huede.	34	rd.	
Bendix Schreder 6 lm. ehr	30	rd.	
bethalt derpå	10	rd.	
	<hr/>		
	rester	20	rd.
Kiersten Tømmes a) 6 lm. er	30	rd.	
Stadtzius Høier 7 lm. er.	35	rd.	
bethalt derpå	2	rd.	
	<hr/>		
	rester	33	rd.
Hans Kandestøber 3 lm. er	15	rd.	
betalt	1	rd.	16 s.
	<hr/>		
	rester	13	rd. 32 s.
7. jan. leverit till Steenbooks secreterer 2 tr. huede	4	rd.	
gamell Peder Povelsen b) 4 lm. er	20	rd.	
den bood hand iboer taxt: 90 rd., brandschatt deraff	9	rd.	
	<hr/>		
	29	rd.	
betalt derpå penge	1	rd.	16 s.
	<hr/>		
	rester	27	rd. 32 s.
Niels Pors 6 lm. er	30	rd.	
leveret till liutenant Zisell 3 tr. huede for ...	6	rd.	
14. jan. leveret till Steenbooks secreterer 4 tr. huede	8	rd.	

a) hun rømte bort.

b) hand holt byrden redelig ud og blev nesten forarmed.

Anders Bøker 2 lm. er	10	rd.		
betalt	1	rd.	32	s.
	<hr/>			
rester	8	rd.	16	s.

Rasmus Jensen Kock a) 2 lm. er 10 rd.

Christen Haaer 2 lm. er 10 rd.

Rasmus Bomgaard 1 lm. er	5	rd.		
betalt	10	m.		
	<hr/>			
rester	3	rd.	16	s.

Anders Pedersen 4 lm. er	20	rd.		
betalt	6	rd.	32	s.
	<hr/>			
rester	13	rd.	16	s.

Frands Rasmussen 2 lm. er	10	rd.		
betalt	3	rd.	16	s.
	<hr/>			
rester	6	rd.	32	s.

Anne Niels Bødgers 1 lm. er 5 rd.

Dorethe Romors b) 6 lm. er	30	rd.		
betalt	10	rd.		
	<hr/>			
rester	20	rd.		

Jørgen Mortensen 1 lm. er	5	rd.		
betalt	2½	rd.		
	<hr/>			
rester	2½	rd.		

Summa rester denne roode brandchatt 247 rd. 38 s.

a) hafde ingen indqvartering.

b) holdt fuld indqvar., og reiste så fra huus og hiem.

8. ROODE.

Hans Madtzen 115 lm. à 5 rd.	575	rd.		
hans booder i Koogade taxt: 150 rd., schade 2 rd.				
brandschatt deraff	14	rd.	3	ort
de 2. booder i Hollendergade taxt: 50 rd., brandschatt	5	rd.		
den gård Karsten Jensen iboer taxt: 620 rd., schade				
3 rd. 2 m., brandschatt deraff	62	rd.		
den gård Peder Bogbinder iboer taxt: 340 rd., schade				
10 rd. 4 m., brandschatt deraff	33	rd.		
den gård Jørgen Hattemager iboer taxt: 160 rd.,				
schade 6 rd. 4 m., brandschatt deraff	15	rd.		
den gård Hans Bager iboer taxt: 210 rd., schade				
2 m., brandschatt deraff	21	rd.		
den bood i Kattesund, som Karen Bøgs iboer taxt:				
50 rd., brandschatt deraff	5	rd.		
de 2 booder nest opp till, taxt: 70 rd., schade 20 rd.,				
brandschatt deraff	5	rd.		
noch 2 booder i Kattesund taxt: 140 rd., schade 2 rd.,				
brandschatt deraff	13	rd.	3	ort
den gård Hans Madtzen sielff iboer taxt: 850 rd.,				
schade 23 rd. 2 m., brandschatt deraff	82	rd.	3	ort
Else Smids gård taxt: 500 rd., schade 1 rd. 2 m.,				
brandschatt deraff	50	rd.		
	882	rd.	12	s.
derpaa er betalt penge	190	rd.	30	s.
med hvede till Melcher Witte 150 tr.				
for	300	rd.	490	rd. 30 s.
			391	rd. 30 s.
leverit till enn trompeter på Gen: Ulfelds				
vegne	120	rd.		
d. 9. jan. leverit till Melcher Wichmann				
50 tr. hvede	100	rd.		
Rasmus Blak a) 5 lm. er	25	rd.		
den gård hand sielff iboer taxt: 410 rd., schade 8 rd.,				
brandschatt deraff	40	rd.	1	ort
	65	rd.	1	ort
derpå er betalt med penge 3 rd., med 18 tr. hvede				
à 2 rd. 36 rd.	39	rd.		
	26	rd.	12	s.

a) blev af had lagd stoer indqv. på, så hand nesten blev forarmed.

13. dec. leveret till Melcher Wichmann 13 tr.

hvede 26 rd.

Claus Badscher 5 lm. er 25 rd.

Karen s: Peder Ovesens 10 lm. er 50 rd.

den gård Jonas Snedker iboer taxt: 110 rd., brandschatt deraff 11 rd.

den gård i Bredgade taxt: 100 rd., schade 2 rd., brandschatt deraff 9¾ rd.

den gård hun sielff iboer taxt: 600 rd., schade 13⅓ rd., brandschatt deraff 58¾ rd.

den gård i Clostergade taxt: 110 rd., brandschatt..... 11 rd.

den gård Matthies Bager iboer i Søndergade taxt: 160 rd., schade 2 rd., brandschatt deraff..... 15¾ rd.

156 rd. 12 s.

derpå betalt med penge 33 rd. 16 s.

rester 122 rd. 44 s.

den 7. dec. leveret till den svenske kjøb-

mand Melcher Wichmann 60 tr. hvede for 120 rd.

Svennd Snedker 2 lm. er 10 rd.

betalt 10 m.

rester 8 rd. 16 s.

Christen Pedersen Wæffver 2 lm. er 10 rd.

betalt 6 rd. 32 s.

rester 3 rd. 16 s.

Hans Pedersen Thømmermand a) 2 lm. er 10 rd.

betalt 6 rd. 32 s.

rester 3 rd. 16 s.

betaldt med arbeide eftter commendantens tvende

underschrevne regnskaber 7 rd. 36 s.

NB: Herpå bliffver byen hannem schyl-

dig for arbeide 4 rd. 20 s.

a) forarmed.

Anders Vogenmand 3 lm. er	15	rd.		
hans thvende gårde taxt: 380 rd., schade 4 rd.				
brandschatt deraff	37½	rd.		
			<hr/>	
			52½	rd.
Jørgen Bager 4 lm. er	20	rd.		
hans gård taxt: 140 rd., brandschatt	14	rd.		
			<hr/>	
			34	rd.
betalt derpå	10	m.		
			<hr/>	
	rester	32	rd.	16 s.
Laurd Rafft 4 lm. er	20	rd.		
hans gård taxt: 200 rd., schade 40 rd., brandschatt...	16	rd.		
			<hr/>	
			36	rd.
derpå er betalt	6	rd.	38	s.
			<hr/>	
	rester	29	rd.	10 s.
betalt med arbeide eftter tvende com- mendantens underschrevne regnskaber 11 rd. 12 s.				
Claus Thømmermand 1 lm. er	5	rd.		
betalt	3	rd.	16	s.
			<hr/>	
	rester	1	rd.	32 s.
betalt med arbeide epter commendantens tvende underschrevne regnskaber	10	rd.		
NB: Hannem blifver byen schyldig for arbeide	8	rd.	16	s.
Maren Kornmålers a) 1 lm. er	5	rd.		
Karen Marqvers b) 1 lm. er	5	rd.		
betalt	5	m.		
			<hr/>	
	rester	4	rd.	8 sk.

Summa rester rooden 705 rd. 32 s.

a) blev reent forarmed.

b) blev reent forarmed.

9. ROODE.

Willumb Hansen a) 170 lm. à 5 rd.	850	rd.	
den gård Hendrich Thomesen iboer taxt: med de tvende booder 900 rd., schade 6 $\frac{2}{3}$ rd., brandschatt deraff	89 $\frac{1}{2}$	rd.	
de boder udi Breedgade taxt: 350 rd., schade 1 rd., brandschatt deraff	35	rd.	
den gård Johan Felten iboer taxt: 510 rd., schade 1 $\frac{1}{3}$ rd., brandschatt deraff	51	rd.	
den gård hand sielff iboer taxt: 1520 rd., schade 4 rd., brandschatt deraff	151 $\frac{1}{2}$	rd.	
den gård Erich Schoomager iboer taxt: 230 rd., schade 1 rd., brandschatt deraff	23	rd.	
	1200	rd.	
derpå er betalt med penge	501	rd. 32 s.	
med hvede till Melcher Witte 169 tr. à 2 rd.	338	rd.	839 rd. [32 s.]
			rester 360 rd. 16 s.

10. ROODE.

Mette s: Christen Lauridzens 80 lm. à 5 rd.....	400	rd.	
den gård hun iboer taxt: 800 rd., schade 4 rd., brandschatt	79 $\frac{1}{2}$	rd.	
	479 $\frac{1}{2}$	rd.	
herpå er betalt med penge	133	rd. 16 s.	
med hvede till Melcher Witte 80 tr. à 2 rd.	160	rd.	293 rd. 16 s.
			rester 186 rd. 8 s.
10. nov. leverit till Melcher Wichmann 50 tr. hvede	100	rd.	
13. dec. leverit till Melcher Wichmann 43 tr. hvede	86	rd.	
Frederich Erichsen b) 3 lm. er	15	rd.	
hans gård hand iboer taxt: 400 rd., schade 8 rd., brandschatt	39	rd.	1 ort
	54	rd.	12 s.
betalt derpå med penge	7	rd.	
			rester 47 rd. 12 s.

a) tilføjet: Rådmand.

b) døde gandske forarmed.

leverit till liutenant Zizell 2 tr. hvede	4 rd.		
Peder Søndborg a) 10 lm. er	50 rd.		
betalt med penge	4 rd.		
		<hr/>	
	rester	46 rd.	
leffveret till liutenant Zizell 3 tr. hvede for ...	6 rd.		
Matthies Bager 13 lm. er	65 rd.		
betalt	15 rd.	32 s.	
		<hr/>	
	rester	49 rd.	16 s.
leverit till liutenant Zizell 12 tr. hvede for...	24 rd.		
den 12. dec. till Melcher Wichmann 12 tr.			
hvede	24 rd.		
Knud Schoomager 6 lm. er	30 rd.		
betalt	6 rd.		
		<hr/>	
	rester	24 rd.	
Erich Schoomager 5 lm. er	25 rd.		
betalt	8 rd.	17 s.	
		<hr/>	
	rester	16 rd.	31 s.
Maren Løgetz 3 lm. er	15 rd.		
hendes gård hun iboer taxt: 180 rd., schade 10 rd.,			
brandschatt deraff	17 rd.		
		<hr/>	
		32 rd.	
betalt med penge	5 rd.		
		<hr/>	
	rester	27 rd.	
12. dec. leverit till Melcher Wichmann 13 tr.			
hvede	26 rd.		
Niels Matzen 4 lm. er	20 rd.		
den gård hand iboer taxt: 260 rd., schade $5\frac{1}{2}$ rd.,			
brandschatt deraff	$25\frac{1}{2}$ rd.		
		<hr/>	
		$45\frac{1}{2}$ rd.	
betalt med penge	13 rd.	16 s.	
		<hr/>	
	rester	32 rd.	8 s.

a) rømte bort d. 23. apr.; døde i armod.

leverit till liutenant Zisell 4 tr. hvede	8 rd		
2. jan. leverit till Steenbooks secreterer 12 tr. hvede	24 rd.		
Morten Muurmester a) 2 lm. er	10 rd.		
Isaach Bager 1 lm. er	5 rd.		
den gård hand iboer taxt: 180 rd., schade for 5 rd., brandschatt deraff	17½ rd.		
	rester	22½ rd.	
Hans Nielsen Schoomager 2 lm. er	10 rd.		
betalt	1 rd.	16 s.	
	rester	8 rd.	32 s.
Hans Saugschiærer 1 lm. er	5 rd.		
Christen Matzen Schoomager 2 lm. er	10 rd.		
betalt	3 rd.	16 s.	
	rester	6 rd.	32 s.
Niels Muurmester 4 lm. er	20 rd.		
den gård Hans Kandestøber iboer i Vor Frue gade taxt: 140 rd., brandschatt deraff	14 rd.		
den gård hand sielff iboer taxt: 100 rd., brandschatt	10 rd.		
		44 rd.	
betalt derpå med penge	13 rd.	16 s.	
	rester	30 rd.	32 s.
leverit till liutenant Zisell 4 tr. hvede	8 rd.		
31. dec. leverit till Steenbooks secreterer 10 tr. hvede	20 rd.		
17. febr. till Steenbooks secreterer 1 t. hvede	2 rd.		
noch till Marcus Lauridzen i penge	4 m.		
	clartt.		
Jørgen Hattemager 3 lm. er	15 rd.		
Niels Rasmussen Schreeder 1 lm. er	5 rd.		
betalt	1 rd.		
	rester	4 rd.	
Summa rester denne roode brandschatt	651 rd.	3 s.	

a) hafde ingen indqt. fra 15. oct. til 13. juni.

11. ROODE.

Captein Hans Hoorn 50 lm. er	250	rd.	
den gård hand iboer taxt: 760 rd., schade 5 rd. 2 m., brandschatt deraff	75½	rd.	
	<hr/>		
	325½	rd.	
betalt derpå med penge	166	rd. 32 s.	
noch betalt till Thomas Petersen.....	83	rd. 16 s.	[250 rd.]
	<hr/>		
	rester for gården	75½	rd.
1660 den 2. och 7. jan. leverede Rasmus Lauritzen, studiosus, for denne sin gård som captein Hoorn iboer, som och for sine booder i Vor Frue gade 40 tr. hvede till Steenbooks secreterer	80	rd.	
NB. Rester 3 m.			
Hans Kuulde 44 lm. er	220	rd.	
hans 3 gårde som hand iboer taxt: 830 rd., schade 6 rd. 4 m., brandschatt	88½	rd.	
	<hr/>		
	302½	rd.	
betalt derfor med penge	82	rd. 16 s.	
	<hr/>		
	rester	220	rd. 8 s.
10. jan. leverit till Steenbooks secreterer 20 tr. hvede for	40	rd.	
Christen Bager 14 lm. er	70	rd.	
den gård hand iboer taxt: 310 rd., schade 2 rd. 4 m., brandschatt deraff	30	rd. 3 ort	
	<hr/>		
	100	rd. 3 ort	
betalt derpå 20 rd., och med 10 tr. hvede 20 rd. ...	40	rd.	
	<hr/>		
	rester	60	rd. 3 ort
1660 4. jan. leverit till Steenbooks secreterer 4 tr. hvede	8	rd.	
Knud Jørgensen 12 lm. er	60	rd.	
den gård hand iboer taxt: 550 rd., brandschatt deraff	55	rd.	
	<hr/>		
	115	rd.	
betalt med penge	40	rd.	
	<hr/>		
	rester	75	rd.
31. dec. leveret till Steenbooks secreterer 37 tr. hvede	74	rd.	

Hans Lauridzen 4 lm. er	20	rd.	
betalt	7	rd.	21½ s.
	<hr/>		
	rester	12	rd. 26½ s.
Christian Klokestøber 4 lm. er	20	rd.	
betalt	5	rd.	20 s.
	<hr/>		
	rester	14	rd. 28 s.
Peder Bekmann 4 lm. er	20	rd.	
Hans Thoberg a) 5 lm. er	25	rd.	
betalt	3	rd.	
	<hr/>		
	rester	22	rd.
Peder Christensen Kloker 5 lm. er	25	rd	
den gård hand iboer taxt: 160 rd., schade 4 rd.,			
brandschatt	15½	rd.	
	<hr/>		
	rester	40½	rd.
Niels Kokk 1 lm. er	5	rd.	
Peder Rasmussen Wæffver 1 lm. er	5	rd.	
Matz Jacobsen 2 lm. er	10	rd.	
Claus Færrgemands qvinde 1 lm. er	5	rd.	
Hans Lauridzen Kræmer 4 lm. er	20	rd.	
betalt	3	rd.	16 s.
	<hr/>		
	rester	16	rd. 32 s.
Andreas Olufsen Schoomager 4 lm. er	20	rd.	
betalt	13	rd.	16 s.
	<hr/>		
	rester	6	rd. 32 s.

Summa rester denne roode brandschatt 672 rd. 34½ s.

a) bortreist forarmed.

12. ROODE.

Jenns Nielsen 2 lm. er	10	rd.		
betalt	4	rd.	40	s.
	<hr/>			
rester	5	rd.	8	s.
Rasmus Røød och hans datter 64 lm. er	320	rd.		
den gård hand iboer taxt: 850 rd., schade for $33\frac{1}{3}$				
rd., brandschatt	81	rd.	3	ort
	<hr/>			
	401	rd.	3	ort
betalt derpå penge	143	rd.	$30\frac{1}{2}$	s.
med 80 tr. hvede till Melcher Witte				
for	160	rd.	303	rd. $30\frac{1}{2}$ s.
	<hr/>			
rester	98	rd.	$5\frac{1}{2}$	s.
leverit till Melcher Wichmann 49 tr. hvede...	98	rd.		
Jacob Svarrer 7 lm. er	35	rd.		
betalt	4	rd.		
	<hr/>			
rester	31	rd.		
Jenns Thomesen Høøg 20 lm. er	100	rd.		
den gård han iboer taxt: 410 rd., schade $18\frac{2}{3}$ rd.,				
brandschatt deraff	39	rd.	1	ort
	<hr/>			
	139	rd.	12	s.
betalt med penge 61 rd. 33 s., med 19 tr. hvede	38	rd.	99	rd. 33 s.
	<hr/>			
rester	39	rd.	27	s.
9. dec. leveret Melcher Wichmann 10 tr.				
hvede	20	rd.		
1660 3. jan. leverit Steenbooks secreterer				
8 tr. hvede	16	rd.		
Rebeca Baggers 1 lm. er	5	rd.		
betalt	1	rd.	32	s.
	<hr/>			
rester	3	rd.	16	s.
Hans Low 3 lm. er	15	rd.		
betalt	2	rd.		
	<hr/>			
rester	13	rd.		

Hans Albertsen 28 lm. er	140	rd.	
de tvende gårde som Lauridz Ennerhøye och Hans Thoberg iboer, for 260 rd., schade 56 rd., brandschatt deraff	20½	rd.	
den gård han self iboer taxt: 250 rd., schade 26 rd., 4 m., brandschatt	22½	rd.	
	183	rd.	
betalt med penge 35 rd., 20 tr. hvede 40 rd	75	rd.	
	rester	108	rd.
1660 2. jan. leverit Steenbooks secreterer 23 tr. hvede	46	rd.	
Anders Thappernøye 1 lm. er	5	rd.	
Hans Gieedde 1 lm. er	5	rd.	
betalt	1	rd.	32 s.
	rester	3	rd. 16 s.
Jens Thorscher 1 lm. er	5	rd.	
betalt	1	rd.	16 s.
	rester	3	rd. 32 s.
Niels Lædzø 1 lm. er	5	rd.	
betalt	2½	rd.	
	rester	2½	rd.
Christopher Schooflikker 1 lm. er	5	rd.	
Claus Schibelund 1 lm. er	5	rd.	
betalt	1	rd.	32 s.
	rester	3	rd. 16 s.
Niels Bunde 4 lm. er	20	rd.	
Godtfrid Bunde 1 lm. er	5	rd.	
betalt	3	rd.	16 s.
	rester	1	rd. 32 s.

Melcher Schlagter 14 lm. er	70	rd.		
den gård hand iboer taxt: 220 rd., schade 8 rd., brandschatt	21	rd.	6	s.
			<hr/>	
		91	rd.	6 s.
betalt med penge	21	rd.	9	s.
		<hr/>		
rester	69	rd.	45	s.
Lauridz Smidd 3 lm. er	15	rd.		
Jens Pedersen Friis 1 lm. er	5	rd.		
Ulrich Wæffuer 1 lm. er	5	rd.		
Summa rester denne roode brandschatt	437	rd.	29½	s.

13. ROODE

Thønnis Feldbereeder 16 lm. er	80	rd.		
den gård hand iboer taxt: 150 rd., schade 1 rd. 2 m., brandschatt	15	rd.		
			<hr/>	
		95	rd.	
derpå betalt i penge	39	rd.		
		<hr/>		
rester	56	rd.		
leverit liutenant Zisell 3 tr. hvede	6	rd.		
Michell Mørk 44 lm. er	220	rd.		
den gård i wester fjering ved Weilegade port, taxt: 200 rd., schade 4 rd., brandschatt	19½	rd.		
den gård i Thillegade som hand selff iboede taxt: 340 rd., schade 1 rd., brandschatt	34	rd.		
		<hr/>		
rester	273½	rd.		
Rasmus Elsegård 36 lm. er	180	rd.		
den gård hand iboer taxt: 680 rd., schade 66 rd. 4 m., brandschatt deraff	61½	rd.		
		<hr/>		
		241½	rd.	
herpå betalt i penge 20 rd., med 30 tr. hvede 60 rd.	80	rd.		
		<hr/>		
rester	161½	rd.		
23 dec. leverit till Steenbooks secreterer 40 tr. hvede	80	rd.		

Hans Pedersen Roos 6 lm. er	30	rd.		
den gård hand iboer taxt: 150 rd., schade 20 rd., brandschatt deraff	13	rd.		
	<hr/>			
	43	rd.		
betalt	13	rd.	16	s.
	<hr/>			
	rester	29	rd.	32 s.
leverit 8 tr. hvede till liutenant Zisell for ...	16	rd.		
1660 14 jan. leverit Steenbooks secreterer 6				
tr. hvede	12	rd.		
Søffren Drager 1 lm. er	5	rd.		
David Guuldsmidd 4 lm. er	20	rd.		
den gård hand iboer taxt: 460 rd., schade 5½ rd., brandschatt deraff	45½	rd.		
	<hr/>			
	65½	rd.		
betalt derpå penge	55½	rd.		
leverit 3 tr. hvede till liutenant Zisell for	6	rd.		
Jochumb Niemandt 4 lm. er	20	rd.		
de tvende booder, som han sielff och Jørgen Schreeder iboer taxt: for 210 rd., schade for 3 rd. 4				
m., brandschatt deraff	20	rd.	36	s.
	<hr/>			
	40	rd.	36	s.
betalt derpå	6	rd.		
	<hr/>			
	rester	34	rd.	36 s.
Madtz Thomesen Kolding 4 lm. er	20	rd.		
betalt	13	rd.	16	s.
	<hr/>			
	rester	6	rd.	32 s.
3. jan. leveret till Steenbooks secreterer 3 tr. hvede	6	rd.		
Kiersten Hans Bødkers 1 lm. er	5	rd.		
Niels Rasmussen 1 lm. er	5	rd.		
Lauridz Hattemager 1 lm. er	5	rd.		
Rasmus Clausen Schreder 1 lm. er	5	rd.		
betalt	1	rd.	32	s.
	<hr/>			
	rester	3	rd.	16 s.

Jørgen Hansen a) 1 lm. er	5	rd.	
Rasmus Hendrichsen Schooflikker 1 lm. er	5	rd.	
betalt	1	rd.	32 s.
	<hr/>		
rester	3	rd.	16 s.
Christen Jensen Smidd 3 lm. er	15	rd.	
betalt	2	rd.	
	<hr/>		
rester	13	rd.	
Niels Wogenmand b) 3 lm. er	15	rd.	
Clemendt Wogenmand 2 lm. er	10	rd.	
betalt	1	rd.	32 s.
	<hr/>		
rester	8	rd.	16 s.
Povell Hansen 2 lm. er	10	rd.	
betalt	3	rd.	16 s.
	<hr/>		
rester	6	rd.	32 s.
Peder Hansen Koornmåller 2 lm. er	10	rd.	
betalt	3	rd.	16 s.
	<hr/>		
rester	6	rd.	32 s.
Jørgen Hiulmand 1 lm. er	5	rd.	
Boold Thræschoomands 1 lm. er	5	rd.	
Hans Thomesen Thømmermand 2 lm. er	10	rd.	
betalt	1	rd.	32 s.
	<hr/>		
rester	8	rd.	16 s.
betalt herpå med arbeide eftter commen-			
dantens 2 underschrevne regnskaber ...	9	rd.	12 s.
NB: Byen bliffver hannem schyldig	44	s.	
Christen Ågesen 1 lm. er	5	rd.	

a) tilføjet: Lyning; gav sig til de Svenske.

b) rømte bort.

Morten Kleinsmidd 2 lm. er	10	rd.	
betalt	1	rd.	32 s.
	<hr/>		
rester	8	rd.	16 s.

noch betalt med arbeide herpå eftter com-
mendantens underskrevne regnskab 1 rd. 6 s.

Jacob Bytter 2 lm. er	10	rd.	
betalt	1	rd.	32 s.
	<hr/>		
rester	8	rd.	16 s.

Hans Reebslåer 2 lm. er	10	rd.	
betalt med arbeide for artolleried epter støk-liutenantens zeddell			32 s.

Jens Jensens Thræschoomand 1 lm. er	5	rd.	
betalt	3	rd.	6 s.
	<hr/>		
rester	1	rd.	42 s

Knud Moritzsen 1 lm. er	5	rd.	
-------------------------------	---	-----	--

Madtz Glarmester 3 lm. er	15	rd.	
---------------------------------	----	-----	--

Laurids Thømmermand a) 2 lm. er	10	rd.	
betalt	6	rd.	32 s.
	<hr/>		
rester	3	rd.	16 s.

betalt med arbeide epter commendantens
tvende underskrevne regnskaber 7½ rd.
NB: Byen bliffver hannem schyldig 4 rd.8 s.

Peder Madtzsen b) 2 lm. er	10	rd.	
----------------------------------	----	-----	--

Jens Michelsen Kræmer 1 lm. er	5	rd.	
betalt	1	rd.	
	<hr/>		
rester	4	rd.	

Niels Galde 1 lm. er fri

- a) ran.
b) rømte bort.

Magdalene Isens 1 lm. er	5	rd.		
den gård hun iboer taxt: 200 rd., schade 5½ rd., brandschatt	19½	rd.		
			24	rd. 24 s.
betalt	1	rd.	32	s.
	rester	22	rd.	40 s.

Summa rester denne roode brandschatt 810 rd. 46 s.

14. ROODE.

Claus Weidemann 24 lm. er	120	rd.		
denn gård på Thorffvet, som oberste Kørber ibode, taxt: 600 rd., schade 8 rd., brandschatt deraf	59	rd.	12	s.
denn gård som Peter Apoteker iboer taxt: 380 rd., schade 1 rd., brandschatt	38	rd.		
hans gård i Kattesund, som hand sielff iboer taxt: 210 rd., brandschatt	21	rd.		
			238	rd. 12 s.
derpå haffver hand betalt till Melcher Witte 24 tr. hvede	48	rd.		
	rester	190	rd.	12 s.
Boold sal. Hans Olsens 10 lm. er	50	rd.		
hindes gård i Weilegade i nørre fjering taxt: 150 rd., schade 4 rd., brandschatt	14½	rd.		
denn gård hun sielff iboer taxt: 860 rd., schade 2 rd., brandschatt	86	rd.		
			150½	rd.
betaldt derpå med penge	33	rd.	16	s.
	rester	117	rd.	8 s.
21 dec. leverit till Steenbooks secreterer 58 tr. hvede	116	rd.		
Hendrich Thomesen 16 lm. er	80	rd.		
betalt	20	rd.		
	rester	60	rd.	
leverit till liutenant Zisel 8 tr. hvede	16	rd.		
3. jan. leveret till Steenbooks secreterer 12 tr. hvede	24	rd.		

Bagge Bager a) 17 lm. er	85	rd.		
denn gård hand iboer taxt: 410 rd., schade 6 rd. 4 m.,				
brandschatt	40½	rd.		

125½ rd.

derpå betalt penge 56 rd., 32 s., med 20 tr. hvede				
40 rd.	96	rd.	32	s.

rester 28 rd. 40 s.

Karsten Bager b) 10 lm. er	50	rd.		
anlangende hans gård, som han iboede, da epterdi				
denne stoor schade haffver bekommet, eragtes at				
hand ey nogen brandschatt deraff bør att udgiffve.				

Rasmus Bore 12 lm. er	60	rd.		
denn gård hand iboer taxt: 500 rd., schade 26⅔				
rd., brandschatt deraff	47	rd.		

107 rd.

betalt derpå	17	rd.	12	s.
--------------------	----	-----	----	----

rester 89 rd. 36 s.

11 jan. leverit till Steenbooks secreterer 45 tr.
hvede 90 rd.

Peder Jensen Kalkslår 1 lm. er	5	rd.		
betalt	1	rd.	16	s.

rester 3 rd. 32 s.

Peder Henningsen 4 lm. er	20	rd.		
betalt	13	rd.	16	s.

rester 6 rd. 32 s.

betalt till rittmester Gertner 6 rd. 32 s.
clart.

a) blev nesten forarmed.

b) tilføjet: Jacobsen; dend gård blev igenn opbygget af Jochum Blich
169., og beboes nu af sl. Conrad Rennemans Enke.

Hans Pedersen Smidd a) 28 lm. er	140	rd.	
de tvende gårde i booder i Hollendergade taxt: 320 rd., schade 2 m., brandchatt	32	rd.	
den gård hand sielff iboer taxt: 510 rd., schade 8 rd., brandschatt deraff	50¼	rd.	
	222	rd.	12 s.
betalt derpå med penge 59 rd. 32 s., med 12 tr. hvede 24 rd.	83	rd.	32 s.
	rester	138	rd. 28 s.
noch 4 tr. hvede til lieutenant Zisell for	8	rd.	
3. jan. leverit till Steenbooks secreterer 3 tr. hvede	6	rd.	
Marike Liudtzens 6 lm. er	30	rd.	
betalt 10 rd., med 10 tr. hvede till Melcher Witte for 20 rd.	30	rd.	
	rester	intet.	
Jochumb Liutzsen 2 lm. er	10	rd.	
betalt	3	rd.	16 s.
	rester	6	rd. 32 s.
betalt till rittmester Gertner	6	rd.	32 s.
Peder Bager 5 lm. er	25	rd.	
betalt	16	rd.	16 s.
	rester	8	rd 32 s.
Dorethe s: Anders Hansens 6 lm. er	30	rd.	
den gård hun iboer taxt: 700 rd., schade 5 rd. 2 m., brandschatt deraff	69½	rd.	
	99½	rd.	
betalt derpå	20	rd.	
	rester	79½	rd.
leffveret till lieutenant Zisell 10 tr. hvede	20	rd.	
4. jan. till Steenbooks secreterer for hinde sielff og hindes søn 35 tr. hvede	70	rd.	
Ipp Ipspen 6 lm. er	30	rd.	
betalt	20	rd.	
	rester	10	rd.

a) var een af dem som blev jammerlig af fienden medhandiet.

NB: Hans moder haffver betalt for hannem.

Hans Kort Muurmester 2 lm. er	10	rd.		
betalt	6	rd.	32	s.
	<hr/>			
rester	3	rd.	16	s.
Anders Thømmermand 2 lm. er	10	rd.		
betalt	6	rd.	32	s.
	<hr/>			
rester	3	rd.	16	s.
betalt med arbeide for stök-liutenanten for artolleriet clart.	3	rd.	16	s.
Svennd Hiulmand 2 lm. er	10	rd.		
betalt	1	rd.	32	s.
	<hr/>			
rester	8	rd.	16	s.
Giertrud Hans Olsens 1 lm. er	5	rd.		
den bood hun iboer taxt: 40 rd., giffver brandchatt deraff	4	rd.		
	<hr/>			
	9	rd.		
betalt derpå	3	rd.	16	s.
	<hr/>			
rester	5	rd.	32	s.
Jeremias Gleisberg a) 1 lm. er	5	rd.		
betalt	3	rd.	16	s.
	<hr/>			
rester	1	rd.	32	s.

Summa rester denne roode brandschatt 812 rd. 4 s.

15. ROODE.

Dirich von Essen b) 40 lm. er	200	rd.		
hans bood i Vor Frue gade taxt: 40 rd., brandschatt denn gård, som han sielff iboer taxt: 600 rd., schade 6¼ rd., brandschatt deraff.....	4	rd.		
	59½	rd.		
	<hr/>			
	263½	rd.		
betalt derpå penge.....	133	rd.	16	s.
med 30 tr. hvede till Melcher Witte for 60 rd.	193	rd.	16	s.
	<hr/>			
rester	70	rd.	8	s.

a) forhen apoteqver.

b) blev fratagen sin formue, forarmed, kast i fengsel og leed megen ubarmhiertighed.

leverit till Steenbooks secreterer 35 tr. hvede... 70 rd.

Peder Hansen Schoomager 32 lm. er.....	160	rd.
den gård hand iboer taxt: 310 rd., schade $5\frac{1}{3}$ rd.,		
brandschatt	30 $\frac{1}{2}$	rd.

190 $\frac{1}{2}$ rd.

betalt med penng	26	rd.	32	s.
med 36 tr. hvede till Melcher Witte for 72 rd.	98	rd.	32	s.

rester 91 rd. 40 s.

Hans Nielsen Schnøde 16 lm. er	80	rd.
den gård hand iboer taxt: 400 rd., schade 40 rd.,		
brandschatt deraff	36	rd.

116 rd.

betalt med 40 tr. hvede.....	80	rd.
------------------------------	----	-----

rester 26 rd. [!]

1660 9. jan. leveret till Melcher Wichmann

8 tr. hvede for..... 16 rd.

13. dec. leverit till Wichmand 5 tr. hvede... 10 rd.

Peder Svendszen a) 6 lm. er	30	rd.
-----------------------------------	----	-----

Madtz Nielsen Schinder 14 lm. er.....	70	rd.
---------------------------------------	----	-----

hans gård med booderne taxt: 400 rd., schade 3 rd.

2 m., brandschatt	40	rd.
-------------------------	----	-----

110 rd.

betalt med penge	27	rd.	16	s.
------------------------	----	-----	----	----

rester 82 rd. 32 s.

Anne Madz Doerfelds 10 lm. er.....	50	rd.
------------------------------------	----	-----

denn gård hun iboer taxt: 310 rd., schade 2 rd.,

brandschatt	31	rd.
-------------------	----	-----

81 rd.

betalt med penge.....	33	rd.	16	s.
-----------------------	----	-----	----	----

rester 47 rd. 32 s.

leveret till liutenant Zisell 20 tr. hvede..... 40 rd.

a) døde i armod.

31. dec. Steenbooks secreterer 3 tr. hvede.....	6 rd.		
Jonas Snedker a) 1 lm. er.....		5 rd.	
betalt		3 rd.	16 s.
		<hr/>	
	rester	1 rd.	32 s.
Niels Albertsen 1 lm. er.....		5 rd.	
betalt		1 rd.	
		<hr/>	
	rester	4 rd.	
Jeppe Saugschiærer 1 lm. er.....		5 rd.	
Niels Thømmersmand 3 lm. er.....		15 rd.	
denn wohnung som hand iboer taxt: 60 rd., schade			
4 rd., brandchatt		5½ rd.	
		<hr/>	
		20½ rd.	
betalt med arbeide for artolleriet epter støk-			
liutenants zeddell	3½ rd.		
Christen Schooflikker 4 lm. er.....		20 rd.	
Christen Jyde 1 lm. er.....		5 rd.	
Maren Niels Jensens 2 lm. er.....		10 rd.	
den gård i Thillegade hun iboer taxt: 450 rd., schade			
2 rd., brandschatt		45 rd.	
		<hr/>	
		55 rd.	
betalt med penge		3 rd.	16 s.
		<hr/>	
	rester	51 rd.	32 s.
Christen Jensen Schreeder 4 lm. er.....		20 rd.	
den gård hand iboer taxt: 220 rd., schade 4 rd.,			
brandschatt		11½ rd.	[!]
		<hr/>	
		31½ rd.	
betalt derpå		2 rd.	
		<hr/>	
	rester	29½ rd.	
Christen Slenntte 1 lm. er.....		5 rd.	

a) holt ud mens hand kunde, men motte på sin høye alderdom betle.

Peder Ellsegård 10 lm. er.....	50	rd.		
den gård hand iboer taxt: 300 rd., schade 1 rd., brandschatt	30	rd.		
			80	rd.
betalt derpå	6	rd.	32	s.
	rester	73	rd.	16 s.
12. jan. leverit till Steenbooks secreterer 18 tr. hvede	36	rd.		
Anders Hiulmand 1 lm. er.....	5	rd.		
Christopher Kleinsmidd 2 lm. er.....	10	rd.		
betalt	1	rd.		
	rester	9	rd.	
Hans Hansen Ærrboo 4 lm. er	20	rd.		
betalt	3	rd.	16	s.
	rester	16	rd.	32 s.
Jørgen Weilebye 2 lm. er.....	10	rd.		
Summa rester denne roode brandschatt	604	rd.	32	s.

16. ROODE.

Johan Helbek a) 20 lm. er	100	rd.		
denn gård hand iboer, efterdi den haffver bekommet stoor schade, eragtes att hand aff den ingen brand- schatt kand udgiffve. betalt på de 100 rd.	16	rd.	32	s.
och med 30 tr. hvede	60	rd.	76	rd.
				32 s.
	rester	23	rd.	16 s.
Peder Povelsen 20 lm. er	100	rd.		
den gård i Byebroostræde som hand iboer taxt: 210 rd., schade 24 rd., brandschatt	18½	rd.		
den gård i Breedgade taxt: 140 rd., brandschatt	14	rd.		
			132½	rd.
betalt med penge 7½ rd., med 15 tr. hvede 30 rd. ...			37½	rd.
	rester	95	rd.	

a) Hand holt så lenge hand kunde ikke meere udgive, hand fik et dødeligt sår og satte livet til; hans gård blev sprengt af een bombe den . . .

Simen Michelsen a) 26 lm. er	130	rd.	
den bood i Breedgade taxt: 40 rd., schade $1\frac{1}{3}$ rd., brandschatt	4	rd.	
den gård i Thillegade som hand sielff iboer taxt: 500 rd., schade $1\frac{1}{3}$ rd., brandschatt	50	rd.	
			<hr/>
rester	184	rd.	
Peder Munk 24 lm. er	120	rd.	
den gård hand iboer taxt: 340 rd., schade $5\frac{1}{3}$ rd., brandschatt	33 $\frac{1}{2}$	rd.	
			<hr/>
	153 $\frac{1}{2}$	rd.	
betalt derpå penge 40 rd., med 40 tr. hvede 80 rd. ...	120	rd.	
			<hr/>
rester	33 $\frac{1}{2}$	rd.	
1660 4. jan. leverit Steenbooks secreterer 16 tr. hvede	32	rd.	
Hans Thor Schmede 28 lm. er	140	rd.	
den gård i Breedgade taxt: 80 rd., brandschatt	8	rd.	
de 2 gårde i Thillegade hand sielff iboer, taxt: 700 rd., schade $5\frac{1}{3}$ rd., brandschatt	69 $\frac{1}{2}$	rd.	
			<hr/>
	217 $\frac{1}{2}$	rd.	
betalt derpå penge	69	rd.	
28 tr. hvede till Melcher Witt à 2 rd.	56	rd.	125 rd.
			<hr/>
rester	92 $\frac{1}{2}$	rd.	
1660 5. jan. Steenbooks secreterer 46 tr.hvede	92	rd.	
Richardt Busch 4 lm. er	20	rd.	
betalt	6	rd.	32 s.
			<hr/>
rester	13	rd.	16 s.
Jørgen Andersen 3 lm. er	15	rd.	
betalt	2 $\frac{1}{2}$	rd.	
			<hr/>
rester	12 $\frac{1}{2}$	rd.	

a) tog tienniste hos de Svenske; derom taler Magistraten i een Rådstuedom af 5. dec. 1664 således: Efterdi Sim: Mich: ved dend uforsvarlige tieniste hand i krigens tiid antog hos Rigens fiender de Svenske, og ved sin entvigelse af Nachs. bye self forårsagede dend største ruin etc. . . . ; hand boede siden i Blans i Stochemarke, som er at see af et indlæg han har indgiver i Høyeste-Rætt, datered Blans den 26. juni 1666.

leveret liutenant Zisell 2 tr. hvede 4 rd.

Peder Norbage 2 lm. er 10 rd.

den bood han iboer i Byebroostræde taxt: 40 rd.,

schade 2 m., brandschatt deraff 4 rd.

14 rd.

betalt derpå penge 3 rd. 16 s.

rester 10 rd. 32 s.

Hans Rasmussen Muurmester 5 lm. er 25 rd.

betalt 16½ rd

rester 8½ rd.

Jørgen Schreeder 4 lm. er 20 rd.

betalt 13 rd. 16 s.

rester 6 rd. 32 s.

Liutenant Zisell leveret 6 tr. hvede 12 rd.

Henrich Thømmermand 2 lm. er 10 rd.

betalt 1 rd. 32 s.

rester 8 rd. 16 s.

betalt med arbeide eftter commendantens 2

underschrevne regnskaber 10 rd.

NB: Byen bliffver hannem schyldig for arbeide 10 m.

Giertrud Kokkes 6 lm. er 30 rd.

de booder i Clostergade taxt: 50 rd., schade 2 rd.,

brandschatt 4 rd. 3½ ort

34 rd. 3½ ort

betalt derpå 10 rd.

rester 24 rd. 42 s.

1660 7. jan. thill Steenbooks secreterer 12 tr.

hvede 24 rd.

Peder Michelsen Wæffver 2 lm. er 10 rd.

Povel Snedker 4 lm. er	20	rd.		
den gård hand sielff iboer i Breedgade taxt: 160 rd., schade $\frac{1}{2}$ rd., brandschatt	16	rd.		
				<hr/>
		36	rd.	
betalt i pendinge	13	rd.	16	s.
				<hr/>
	rester	22	rd.	32 s.
Madz Thømmermand a) 3 lm. er	15	rd.		
hans gård hand sielff iboer, taxt: 170 rd., schade 2 rd., brandschatt	16	rd.	36	s.
				<hr/>
		31	rd.	36 s.
betalt derpå	10	rd.		
				<hr/>
	rester	21	rd.	36 s
Laurdz Bødker b) 2 lm. er	10	rd.		
Summa rester denne roode brandschatt 577 rd. 30 s.				

17. ROODE.

Laurdz Kappell 30 lm. er	150	rd.		
den gård hand iboer taxt: 360 rd., schade 2 rd., brandschatt deraff	35	rd.	36	s.
				<hr/>
		185	rd.	36 s.
betalt derpå penge	50	rd.		
				<hr/>
	rester	135	rd.	36 s.
och 2 tr. hvede till liutenant Zisell	4	rd.		
Frantz Bager c) 13 lm. er	65	rd.		
s: Madz Michelsen; gård, som hand iboer taxt: 280 rd., schade 2 rd., brandschatt deraff	28	rd.		
				<hr/>
		93	rd.	
betalt derpå 22 rd. 9 s., med 4 tr. hvede 8 rd.	[30	rd.	9	s.]
				<hr/>
	rester	62	rd.	39 s.

a) holt indqv. sålænge til han motte gåe i fengsell.

b) døde i armod da hand ikke hafde meer at udgive.

c) var 15 dage holden i arrest af fienden for sin indqvart.

Thomas Krukow a) 64 lm. er	320	rd.		
den gård ved Weilegade port taxt: 150 rd., schade 26 $\frac{2}{3}$ rd., brandschatt deraff	12 $\frac{1}{2}$	rd.		
hans egen gård hand iboer taxt: 620 rd., brandschatt deraff	62	rd.		
hans nye booder i Kattesund taxt: 300 rd., schade 13 $\frac{1}{3}$ rd., brandschatt deraff	28 $\frac{3}{4}$	rd.		
	423	rd.	12	s.
betalt derpå 206 rd., med 50 tr. hvede 100 rd.	306	rd.		
	rester	117	rd.	12 s.
22. dec. leverit till Steenbooks secreterer 58 tr. hvede	116	rd.		
Nicolaj Schoomager b) 3 lm. er	15	rd.		
betalt	5	rd.		
	rester	10	rd.	
Hans Jensen Meeltoft 6 lm. er	30	rd.		
betalt	14	rd.		
	rester	16	rd.	
Liutenant Zisell 3 tr. hvede	6	rd.		
12. dec. Melcher Wikmann 5 tr. hvede ... clart.	10	rd.		
Marcus Schinder 2 lm. er	10	rd.		
betalt	1	rd.	16	s.
	rester	8	rd.	32 s.
Hans Lassen 2 lm. er	10	rd.		
Rasmus Andersen 1 lm. er	5	rd.		
Madz Andersen c) 3 lm. er	15	rd.		
den wohning hand iboer taxt: 100 rd., schade 4 $\frac{2}{3}$ rd., brandschatt	9 $\frac{1}{2}$	rd.		
	24 $\frac{1}{2}$	rd.		

a) tilføjet: Rådmand.

b) flyttet bort.

c) fløt fra byen.

Madz Laurdzen 2 lm. er	10	rd.	
hans gård i Byebroostræde taxt: 200 rd., schade 4 rd., brandschatt	19½	rd.	
			rester 29½ rd.
Hans Staphensen 2 lm. er	10	rd.	
Eyler Schreeder 14 lm. er	70	rd.	
den gård som Christen Jørgensen tillforn eyedede taxt: 250 rd., schade 4 m., brandschatt	25	rd.	
den gård hand sielff iboer taxt: 120 rd., schade 33½ rd., brandschatt deraff	8¼	rd.	
			rester 103 rd. 36 s.
betalt derpå	19	rd.	46½ s.
			rester 83 rd. 37½ s.
4. jan. leverit Steenbooks secreterer 20 tr. hvede	40	rd.	
Inger Guldsmidz 1 lm. er	5	rd.	
betalt	3	rd.	16 s.
			rester 1 rd. 32 s.
Maren Krukous 1 lm. er	5	rd.	
betalt	3	rd.	16 s.
			rester 1 rd. 32 s.
Jochumb Snedker 2 lm. er	10	rd.	
Hans Zachariasen a) 2 lm. er	10	rd.	
Jacob Schreeder b) 3 lm. er	15	rd.	
betalt	10	rd.	
			rester 5 rd.
thill rittmester Gertner	5	rd.	
			clart.
Jens Frislagter c) 2 lm. er	10	rd.	
betalt	2	rd.	
			rester 8 rd.

a) hand motte undvige for at undgå fiendens vold; heldst hand ikke kunde holde den last ham pålagdes.

b) hand reyste bort, dog med afscheed.

c) var meget ubillig overlasted med udg.

Godtfrid Schreeder a) 3 lm. er	15	rd.		
den bood hand iboer taxt: 45 rd., brandschatt				
deraff	4½	rd.		
			19½	rd.
betalt	1	rd.	16	s.
rester	18	rd.	32	s.
Summa rester denne roode brandschatt	568	rd.	6½	s.

18. ROODE.

Hans Pedersen Schoomager 24 lm. er	120	rd.		
hans gård hand iboer taxt: 350 rd., schade 13 rd.				
2 m., brandschatt deraff	33	rd.	36	s.
			153	rd.
			80	rd.
betalt derpå penge 40 rd., med 20 tr. hvede 40 rd. ...				
rester	73	rd.	36	s.
leverit Steenbooks secreterer 36 tr. hvede for	72	rd.		
Marcus Laurdtzen 32 lm. er	160	rd.		
den gård hand iboer taxt: 610 rd., schade 8 rd.,				
brandschatt deraff	60¼	rd.		
de booder i Kattesund taxt: 100 rd., schade 13½ rd.,				
brandschatt deraff	8¾	rd.		
			229	rd.
betalt derpå penge	45	rd.	36	s.
rester	183	rd.	12	s.
4 dec. leverit general Ulfelds secreterer 50				
tr. hvede	100	rd.		
21. dec. borgemester Peder Mortensen leve-				
ret på Marcus Laurdzens veigne till Steen-				
books secreterer 41 tr. hvede.....	82	rd.		
Hans Jensen 26 lm. er	130	rd.		
den gård hand iboer taxt: 710 rd., schade 6⅓rd.,				
brandschatt	70¼	rd.		
			200	rd.
betalt med penge 43 rd. 16 s., med 18 tr. hvede 36 rd	79	rd.	44	s.
rester	120	rd.	44	s.
thill liutenant Zisell 2 tr. hvede.....	4	rd.		
rester	116	rd.	44	s.

a) var meget ubillig oberlastet med udg.

2. jan. thill. Steenbooks secreterer 25 tr. hvede 50 rd.

Christen Jørgensen Slagter 11 lm. er.....	55	rd.		
de booder i Koogade taxt: 120 rd., schade 4 m., brandschatt	11	rd.	42	s.
den gård i Søndergade hand sielff iboer taxt: 260 rd., schade 33 rd. 2 m., brandschatt deraff.....	22 $\frac{3}{4}$	rd.		

	89	rd.	30	s.
betalt derpå	7	rd.		

rester	82	rd.	30	s.
--------	----	-----	----	----

Karen Hans Jacobsens 6 lm. er.....	30	rd.		
den gård hun iboer taxt: 700 rd., schade 2 rd., brand- schatt deraff	69	rd.	3	ort

	99	rd.	36	s.
betalt derpå	20	rd.		

rester	79	rd.	36	s.
--------	----	-----	----	----

Sidtzele Augustusis 8 lm. er.....	40	rd.		
den gård hun iboer taxt: 180 rd., schade 2 rd., brand- schatt deraff	17	rd.	36	s.

	57	rd.	36	s.
betalt derpå	26	rd.	46	s.

rester	30	rd.	38	s.
--------	----	-----	----	----

Andres Ginapp 5 lm. er.....	25	rd.		
betalt	1	rd.	32	s.

rester	22	rd.	16	s. [!]
--------	----	-----	----	--------

Hermann Simmesen 1 lm. er.....	5	rd.		
betalt			40	s.

rester	4	rd.	8	s.
--------	---	-----	---	----

Bendix Rimbsnider 5 lm. er	25	rd.		
betalt	4	rd.	8	s.

rester	20	rd.	40	s.
--------	----	-----	----	----

29. dec. leverit till Steenbooks secreterer 10 tr.
hvede 20 rd.

Niels Weiløø 6 lm. er	30	rd.		
den gård i Vor Frue gade som hand iboer taxt: 160 rd., brandschatt	16	rd.		
			<hr/>	
	46	rd.		
betalt	7	rd.	16	s.
			<hr/>	
	rester	38	rd.	32 s.
Rasmus Rasch 2 lm. er.....	10	rd.		
betalt med 5 tr. hvede.....	10	rd.		
			rester intet.	
Hans Malchin a) 3 lm. er.....	15	rd.		
betalt	4	rd.		
			<hr/>	
	rester	11	rd.	
Hans Hansen Møller 4 lm. er.....	20	rd.		
betalt	13	rd.		
			<hr/>	
	rester	7	rd.	
Nicolay Kaaber Smidd 2 lm. er.....	10	rd.		
betalt	1	rd.	16	s.
			<hr/>	
	rester	8	rd.	32 s.
Hans Remmer 4 lm. er.....	20	rd.		
betalt	3	rd.	16	s.
			<hr/>	
	rester	16	rd.	32 s.
Jørgen Bødker 2 lm. er.....	10	rd.		
Claus Schreeder b) 2 lm. er.....	10	rd.		
betalt	3	rd.	16	s.
			<hr/>	
	rester	6	rd.	32 s.
Anders Hattemager 2 lm. er.....	10	rd.		

a) blev forarmed og undvigte.

b) bort reyste.

Rasmus Kleinsmidd 2 lm. er.....	10	rd.		
Anne Bundens 1 lm. er.....	5	rd.		
betalt	3	rd.	16	s.
	<hr/>			
rester	1	rd.	32	s.
Johanna Markvogters 1 lm. er.....	5	rd.		
Boold Logs 1 lm. er.....	5	rd.		
betalt	1	rd.	32	s.
	<hr/>			
rester	3	rd.	16	s.
Christen Nielsen Schoomager 1 lm. er.....	5	rd.		
Liudert Schoomager 5 lm. er.....	25	rd.		
betalt	1	rd.	32	s.
	<hr/>			
rester	23	rd.	16	s.
Summa rester denne roode brandschatt 776 rd. 20 s.				

19. ROODE.

Morten Andersen 52 lm. er.....	260	rd.		
denn gård Anders Oelsen Schoomager i Thillegade iboer taxt: 200 rd., schade 13 rd. 2 m., brandschatt deraff	18	rd.	1½	ort
denn gård Jens Nielsen iboer taxt: 260 rd., schade 3½ rd., brandschatt	25	rd.	36	s.
de 2 gårde hand sielff iboer taxt: 650 rd., schade 2 rd., brandschatt	64	rd.		
	<hr/>			
	365	rd.	42	s.[!]
derpå betalt 71 rd. 18 s., och 100 tr. hvede 200 rd....	271	rd.	18	s.
	<hr/>			
rester	97½	rd.		
leverit liutenant Zisell 13 tr. hvede for.....	26	rd.		
10. jan. till Steenbooks secreterer 35 tr. hvede for	70	rd.		

Niels Smidd a) 44 lm. er.....	220	rd.	
de tvende gårde i Byebroostræde taxt: 310 rd., schade 46 rd. 4 m., brandschatt.....	26½	rd.	
denn gård Madtz Thomesen iboer taxt: 210 rd., schade 1 rd., brandschatt	21	rd.	
de 2 gårde hand sielff iboer taxt: 850 rd., schade 8 rd., brandschatt	84	rd.	12 s.
den gård Jens Frislagter iboer taxt: 240 rd., schade 4 rd., brandschatt	23½	rd.	
de tvende gårde som Knud Schoomager och Peder Sønderborg iboer taxt: 270 rd., schade 2 rd., brandschatt	26	rd.	36 s.
	<hr/>		
	402	rd.	
betalt penge	24	rd.	
	<hr/>		
	rester	378	rd.
12. jan. leverit till Steenbooks secretereer 20 tr. hvede	40	rd.	
Peder Oluffsen 10 lm. er.....	50	rd.	
den gård i Breedgade som Madz Brendvin eyede taxt: 140 rd., schade 1½ rd., brandschatt.....	13	rd.	36 s.
den gård hand sielff iboer taxt: 350 rd., schade 2½ rd., brandschatt	35	rd.	
	<hr/>		
	98	rd.	36 s.
betalt penge 16 rd. 32 s., 12 tr. hvede 24 rd....	[40	rd.	32 s.]
	<hr/>		
	rester	58	rd. 4 s.
liutenant Zidsell 8 tr. hvede	16	rd.	
4. jan. Steenbooks secreterer 20 tr. hvede.....	40	rd.	
Hans Holmb 24 lm. er.....	120	rd.	
den gård hand iboer taxt: 310 rd., schade 6½ rd., brandschatt	30	rd.	
	<hr/>		
	150	rd.	
betalt penge 56 rd., 24 tr. hvede 48 rd.....	104	rd.	
	<hr/>		
	rester	46	rd.
liutenant Zisell 6 tr. hvede.....	12	rd.	
11. jan. Steenbooks secreterer 5 tr. hvede.....	10	rd.	

a) hand rømte bort een tiid for at undgåe fengsel og plage, da han kom igien var hans huus ruineret og pløndret.

Peder Bogbinder 6 lm. er.....	30	rd.		
betalt	8	rd.	32	s.
	<hr/>			
	rester	21	rd.	16 s.
Laurdz Ennerhøye 3 lm. er.....	15	rd.		
betalt	4	rd.	36	s.
	<hr/>			
	rester	10	rd.	12 s.
Marcus Andersen a) 4 lm. er.....	20	rd.		
Michell Jensen b) 2 lm. er.....	10	rd.		
betalt	1	rd.	32	s.
	<hr/>			
	rester	8	rd.	16 s.
betaldt med arbeide for artolleriet eftter				
støkliutenants zeddel 2 rd. 8 s.				
Anne Hans Schreeders 3 lm. er.....	15	rd.		
den bood hun iboer taxt: 50 rd., schade 1½ rd.,				
brandschatt	5	rd.		
	<hr/>			
		20	rd.	
betalt		5	rd.	
	<hr/>			
	rester	15	rd.	
1660 9. jan. till Melcher Wichmann 3 tr. hvede 6 rd.				
Karsten Jensen 4 lm. er.....	20	rd.		
betalt 4 rd., noch med 5 tr. hvede 10 rd.....	14	rd.		
	<hr/>			
	rester	6	rd.	
4. jan. till Melcher Wichmann 3 tr. hvede.....	6	rd.		
clart.				
Peder Hansen Muurmester 4 lm. er.....	20	rd.		
den gård hand iboer taxt: 80 rd., schade 2 rd., brand-				
schatt	8	rd.		
	<hr/>			
		28	rd.	
betalt	6	rd.	32	s.
	<hr/>			
	rester	21	rd.	16 s.

a) blev forarmed og rømte.

b) item.

1660 9. jan. till Melcher Wichmann 10 tr.
 hvede 20 rd.

Summa rester denne roode brandschatt 681 rd. 40 s.

20. ROODE.

Christopher Hansen 44 lm. er.....	220	rd.		
den gård i Weilegade taxt: 360 rd., schade 40 rd., brandschatt	32	rd.		
de booder i Clostergade taxt: 220 rd., schade 4 rd., brandschatt	21½	rd.		
de booder i Breedgade taxt: 100 rd., schade 2 rd., brandschatt	10	rd.		
	<hr/>			
	283½	rd.		
betalt penge	105	rd.	32	s.
	<hr/>			
	ruster	177	rd.	40 s.
2. nov. till. liutenant Zisell 37 tr. hvede à 2 rd.	74	rd.		
14. jan. till Steenbooks secreterer 16 tr. hvede à 2 rd.	32	rd.		
Detleff Matzen 14 lm. er.....	70	rd.		
den gård hand iboer taxt: 300 rd., schade 13½ rd., brandschatt	28¾	rd.		
	<hr/>			
	98	rd.	36	s.
betalt penge 46 rd. 28 s., 12 tr. hvede 24 rd.....	70	rd.	28	s.
	<hr/>			
	ruster	28	rd.	8 s.
3. jan. Steenbooks secreterer 12 tr. hvede for 24 rd.				
Hans Søffrensen 36 lm. er.....	180	rd.		
den gård hand iboer taxt: 360 rd., schade 4 rd., brandschatt	35½	rd.		
de booder i Clostergade taxt: 120 rd., brandschatt	12	rd.		
Johan Gutthards bood, som Hans Søffrensen er werge for, taxt: 40 rd., brandschatt.....	4	rd.		
	<hr/>			
	231½	rd.		
betalt derpå med 14 tr. hvede.....	28	rd.		
	<hr/>			
	ruster	203½	rd.	

Margrete Ærøboes med hinds sønn 8 lm. er.....	40	rd.	
den gård Rasmus Jensen tillforn eyede taxt: 250 rd., schade $6\frac{1}{3}$ rd., brandschatt.....	24	rd.	18 s.
den gård de sielf iboer taxt: 400 rd., schade 20 rd., brandschatt	38	rd.	
de 2 booder i Clostergade taxt: 40 rd., schade $4\frac{1}{2}$ rd., brandschatt			$3\frac{1}{2}$ rd.

105 rd. 42 s.

Michell Wæffver 3 lm. er	15	rd.	
den gård hand iboer taxt: 160 rd., schade $53\frac{1}{3}$ rd., brandschatt	10	rd.	30 s.

25 rd. 30 s.

Peder Knudsen Møller 3 lm. er	15	rd.	
-------------------------------------	----	-----	--

Frantz Gumme a) 6 lm. er	30	rd.	
hans gård taxt: 150 rd., schade $1\frac{1}{2}$ rd., brandschatt	15	rd.	

45 rd.

Niels Schauffve 4 lm. er	20	rd.	
betalt	13	rd.	16 s.

rester 6 rd. 32 s.

leveret liutenant Zisell 3 tr. hvede for	6	rd.	
--	---	-----	--

Laurdz Møller 4 lm. er	20	rd.	
------------------------	----	-----	--

Oluff Hiulmand 2 lm. er	10	rd.	
-------------------------------	----	-----	--

Hans Rasmussen Møller 4 lm. er	20	rd.	
--------------------------------------	----	-----	--

Jeppe Smidd 3 lm. er	15	rd.	
betalt	2	rd.	

rester 13 rd.

betalt med arbeide for artolleried epter
støekliutenants zeddell 7 rd. 16 s.
noch med arbeide epter commendantens
tvende underskrevne zeddeler 5 rd. 16 s.

a) flyttet fra byen.

Peder Hansen Thømmmermand 2 lm. er	10	rd.	
betalt	2	rd.	
	<hr/>		
	rester	8	rd.
betalt med arbeide for artolleried epter støk-liutenants zeddel	1½	rd.	
Niels Glarmester 2 lm. er	10	rd.	
Philipps Nielsen 2 lm. er	10	rd.	
Thomes Rasmussen 3 lm. er	15	rd.	
betalt 10 rd., 3 tr. hvede 6 rd.	[16 rd.]		
	rester	intet.	
Morten Hansen a) 10 lm. er	50	rd.	
hans gård hand iboer taxt: 550 rd., schade 120 rd. brandschatt	43	rd.	
	<hr/>		
		93	rd.
betalt penge 33 rd. 16 s., 10 tr. hvede 20 rd.	[53	rd. 16	s.]
	<hr/>		
	rester	39	rd. 32 s.
3. jan. till Steenbooks secreterer 15 tr. hvede 30 rd.			
Hans Oluffsen Schreøder 1 lm. er	5	rd.	
Madz Schinder 2 lm. er	10	rd.	
betalt	2	rd. 32	s.
	<hr/>		
	rester	7	rd. 16 s.
Rasmus Claussen Smidd 3 lm. er	15	rd.	
betalt	3	rd.	
	<hr/>		
	rester	12	rd.

Summa rester denne roode brandschatt 762 rd. 32 s.

Aff eftterschrefne gårde herudi byen schall ochså brandschatt aff
dennem udgiffves som efterfølger:

Catharina s: herr Laurdzses gård på Thorffvet taxt;
for 1070 rd., schade 6½ rd. kortes, giffves brandschatt 106 rd. 2 m.

a) b'ev ved en ulig og ubillig indqv. forarmed.

fru Hellwig Roosenkrantzes gård taxt: 2000 rd., schade $6\frac{2}{3}$ rd., brandschatt deraff	200 rd.
den 20. och 21. dec. leveret borgmester Peder Mor- tensen till Steenbooks secreterer 100 tr. hvede for...	200 rd.
Johan Bruuns tvende gårde på Torffvet taxt: 1200 rd., schade $13\frac{1}{3}$ rd., brandschatt deraff	118 $\frac{1}{2}$ rd.
1660 10. jan. leverit Willem Hansen herpå till Steenbooks secreterer 59 tr. hvede for ...	118 rd.
Jenns Laurdtzens gård i Byebroostræde taxt: 210 rd., schade $3\frac{1}{3}$ rd., brandschatt	20 $\frac{1}{2}$ rd.
Gabriel Brambs booder ved Stranden taxt: 250 rd., schade $46\frac{2}{3}$ rd., brandschatt	20 $\frac{1}{2}$ rd.
NB: Giffves ingen brandschatt deraff epterdi de be- findes att vere meesten affbrudt och ruinerit.	
Jacob Frederichsens gård i Weilegade taxt: 280 rd., schade 8 rd., brandschatt	27 rd. 12 s.
Hans (Anders overstreget) Thappernøyes gård ved Weilegade port taxt: 230 rd., schade $33\frac{1}{3}$ rd., brand- schatt	19 $\frac{1}{2}$ rd.
herr Gregers i Brandersleff hans gård, som Hans Snedker iboer taxt: 120 rd., schade 2 rd., brandschatt	11 $\frac{3}{4}$ rd.
hans 3 booder udi Kattesund taxt: 100 rd., schade 4 m., brandschatt	10 rd.
	<hr/>
	21 rd. [!]
Hans Piltes gård i Weilegade taxt: 280 rd., schade 2 m., brandschatt	28 rd.
Christen Jørgensen Thingschriffver hans tvende går- de i Weilegade taxt: 500 rd., schade $6\frac{2}{3}$ rd., brand- schatt	49 $\frac{1}{2}$ rd.
denn gård i Clostergade taxserit for 100 rd., brand- schatt	10 rd.
	<hr/>
	59 $\frac{1}{2}$ rd.
Thorkild Rasmussens gård i Thillegade taxt: 500 rd., schade $66\frac{2}{3}$ rd., brandschatt	43 $\frac{1}{2}$ rd.
den qvinde på Ennerhøy hindes bood i Thillegade taxt: 110 rd., schade for $2\frac{2}{3}$ rd., brandschatt	11 rd.

Peder Wogenmands bood i Hollendergade taxt: 60 rd., brandschatt	6 rd.
Hans Organistes gård i Thillegade taxt: 460 rd., schade 4 rd., brandschatt	45½ rd.
1660 4 jan. leverit Steenbooks secreterer 22 tr. hvede for	44 rd.
Michell Bagers gård i Thillegade taxt: 720 rd., schade 3⅓ rd., brandschatt	72 rd.
Lauridz Thønnesens gård i Thillegade taxserit 180 rd., schade 1 rd., brandschatt.....	18 rd.
Christopher Laurdtzens gård i Thillegade taxt: 160 rd., schade 2⅔ rd., brandschatt.....	15¾ rd.
NB: Giffves ingen brandschatt aff denne gård, efterdi denn gansche med alle er ruineret.	
s : herr Anders Pedersens gård på Thorlfvet taxt: 260 rd., brandschatt	26 rd.
31. dec. thill Steenbooks secreterer 13 tr. hvede	26 rd.
s : Christen Bruuns gård i Søndergade taxt: 160 rd., schade 4 m., brandschatt	16 rd.
1660 9. jan. till Melcher Wichmann, som borgemester Niels Nielsen leverede 8 tr. hvede for.....	16 rd.
sal: Søffren Thomesens booder i Kattesund taxt: 170 rd., schade 13⅓ rd., brandschatt.....	15¾ rd.
Rasmus Laurdzsen studiosi booder i Vor Frue gade taxt: for 50 rd., brandschatt.....	5 rd.
betalt. NB: Bese den 11. roode hoes captain Horn.	
herr Hanses gård i Dannemarre, som Claus von Støken iboer i Søndergade taxt: 300 rd., schade 1 rd. 4 m., brandschatt	30 rd.
20. dec. leverit till Steenbooks secreterer 12 tr. hvede for	24 rd.
den gård nest op till Søndergade port, som Christoffer Kleinsmidd er udi tax: 180 rd., schade 33⅓ rd., brandschatt	14¾ rd.

denn gård i Søndergade som Jens Jacobsen Tholder
 nu iboer tax: 900 rd., schade for $6\frac{1}{2}$ rd., brandschatt 89 $\frac{1}{2}$ rd.
 betalt herpå eftter assignation udgiffven på
 liutenant Zisell som obersten paa hans wegne
 annammede 36 rd.

Efter fredsslutningen ønskede regeringen at få klarhed over landets tilstand og udsendte kommissarier for at indhente oplysninger herom. Nakskov magistrat besvarede henvendelsen ved at tilstille kommissæren følgende skrivelse:³⁾

»Borgemestre och Råd vdi Nachschouff deris Erklehring på Borgerschabets och Byens weigne: om dets beschaffenhed: eftter welb. hr. krigs Commissarij Oluff Brokenhusis Befallning:

Efttersom Hans kongl. Maytt: wellforordnedt Herr Krigs-Commissarius welb: Oluf Brokne hus, på Hans kongl. Maytt: weigne haffuer begieret denne Byes och Meenige Borgerschabs itzige Tillstand, willkår, och Leigligheed att wille wide och Erfare: da på det slig dette fattige forarmede Borgerschabs store armoed, och meget ringe tenuitet, desto bedre af hans welb: Hr. Krigs-Commissario kand worde Eraget: da fremsettis her: Eftter Byens Roedebog /: sub dato 1659:/ Huoreftter alt det gandsche Borgerschab som da alle Leffuede och ware tillstede/: En huer da er bleffuen taxeret och satt udi schatt, for så mange schillinger: som En huer Borgeris æffne och formue den gang war till: Men:/ desverre:/ siden dend tid, Ere de fleeste och fornemmeste af borgerschabet: En deell udi denne Langvarige och meget hårde Byens Belejring, både i udfald: så och ved fiendens daglige schud och presse: och ved Uhörilige (uhyrlige!) Granaters och steenis Indkastelse mist liffuet: Siden der-
 eftter Ere de fleeste och fornemmeste ved en hidtzig sprinkel-
 siuge: sambt anden suaghed, bortdøde: Derforuden haffuer mange for Allerstørste armod och fattigdomb: mått forlade hus och hiemb, och endeligen Byen, med alle entvigte, så deris fattige offuerbleffne formue, som kunde bestå udi ringe husgeråd, huse och våninger er derudoffuer bleffuen fienden till rouff och Bytte: formedelst de den Ulidelige pålagde udgiffit ey lenger kunde udstå, och Penge till weye bringe, och derudoffuer Ere mange deris huse och gårde af fienden gandsche i grunde bleffuen ødelagte, afbrutte, ruinerede: och med alle forderffuede, såsom dette øyens-
 schinligen sees och befindis, de meget fåe offuerbleffne aff borgere och Borgerscher /:huor iblant Ere mange fattige

Enker och widuer:/ Ere gandsche Udmattede och forarmede: såsom hereftter udi huer Roede hoes En huer Borgers Naffne, deris Leigliheed och meget ringe willkår korteligen findes anteignet som efterfølger (her er indlagt et uddrag af selve brandskattemandtallet 1659, hvori dog er udeladt, hvad hver enkelt har betalt. Regnskabsuddraget er forsynet med følgende noter):

1. Borgemester Niels Nielsøn haffuer udstanden i denne Krigstid en meget stor pressur och Indquartering: var indlagt hoes hannem 3 suensche capteiner; med alle deris folck och heste; foruden 2 underofficerer af artolleriet; Miste sit korn och quæg som fienden hannem fratage, derforuden mist hans hauffue uden byen, med en stor Kornlade som der stoed udi; haffuer lidt stor schade paa sine huse och våninger: Item lidt en meget stor schade på landet; på sin tillstående giellid, hoes bønderne, haffuer deroffuer satt sig i stor borge och giellid; och haffuer Ingen Middel enten af korn eller andet, at fremholde sig, sin hustrue, børn, folck och sin pålagde indquartering med, uden det hand schall borge och låne, som dog nu er meget besuerligt at bekomme.
2. Samuel Klausøn, Jens Kremer, Poffuel Bager: forschrefne 3 Borgere har holdet en meget streng indquartering: och fremhielpter sig endnu dagligen ved fremmedis forstrekning.
3. Borgemester Peder Mortensøn haffuer udstanden en stor pressur och streng Indquartering: Lidt stor schade på landet: som hans bedste och største formue var, uden Byen ved hans tuende auffuelsgårde: som alt sammen både med såden på marken, hæste, quæg, och allid indhaffuendis gods, Bygning och andet: Er bleffuen fienden til Rouff och Bytte: På hans huse och Eyendomb her i Festningen: haffuer handt lidt for — 3000 dallers schade: eftter Otte Mænds wurdering: som dog meget deraff er hannemb af Oberste Kørber fratagen, och kommen till Kongl. Maytt: och Festningens nøtte.
4. Lorentz Friderichsøn, Hans Olufsøn Borre: de haffuer begge udstanden en stor Indquartering: sidder i stor betryk med megen borge och giellid, till deris creditorer: wed huis forstrekning de sig endnu dagligen må behielpe: och derved deris pålagde tyngde och Indquartering udstå och underholde.
5. Christian Gulldsmid: haffuer af sit handwerk ingen næring eller fortienneste.

6. Hans Jørgensen: forige Rådmand: død; hans efterlatte gods och formue som bestoed i huse och våninger: och udi tillstående giæld hoes bønderne på landet: Er ruineret: och af gielden på landet er intet af att formode eller bekomme.
7. Hendrich Eggertzen kremer: haffuer udstanden en stor Indquartering: och sidder udi stor borge och giæld till sine creditorer i Holland, Lübeck och Hamborge.
8. Ip Rød: Schipper: var udseiglet på Norge førend det sidste svenske Indfalld scheede: och var hiemkommen siden efter fredens slutning: hans fattige hustru haffver udstanden En stor pressur och tyng: och måtte entvige huus och hiemb: for stor tyng och udgiftt.
9. Erich Nielsøn forige Rådmand: død; hans fattige hustru sidder efter i vittløfttig borge och giæld, och haffver udstanden en stor pressur och Indquartering: må dagligen ved Gottfolkis forstrekning sig opholde.
10. Hans Krey haffver udstanden en meget streng Indquartering, och er aff med sin største och bedste formue: haffver en stor deell børnegodtz inde, och sidder udi stor Borge och giæld: och må dagligen af fremmede Gåttfolckis forstrekning: sin pålagde tyng och Indquartering udstå och underholde.
11. Peder Andersen Byefouget haffuer udstanden en stor Indquartering och besuarring, och er udi stor borge och giæld.
12. Anders Hammer, Rådmand, haffuer udstanden En meget streng pressur och Indquartering: Er af med den største och bedste deell af sin formue: sidder udi stor betryk: med børnegodtz: och i anden wittløfttig giæld: och må dagligen fremhielp sig med Gåttfolchis forstrekning: till sin pålagde tyng och Indquartering att udholde; och hans hustru er hannemb for nogen kort tid siden ved døden frafalden.
13. Hans Hansen Bøsemager vilde gjerne holde ved sitt handwerch: haffuer dog nu ingen næring eller fortienneste deraff.
14. Peder Hansøn Rådmand: hans hustrue Er hannemb ved døden frafalden: haffuer taget megen stor schade på landet, hans auffuelsgård på landet er af fienden ødelagt: och sidder i stor betryk med hans stiftbørns Børnegodtz som han haffuer inde: och er derforuden i anden borge och giæld: till Lübscher som hannem i denne Krigstid haffuer giort forstrekning.
15. Christoffer Scheffer, Bendix schreder, Statzias Bad-scher: forne 3 Borgere må dagligen vere om hielp och

- Gåttfolchis forstreckning: till att udholde deris pålagde tyng och Indquartering med.
16. Hans Madtzøn forige Rådmand Er død: och quinden er giftt ude på landet.
 17. Rasmus Black, Claus Badscher, Lauritz Rafft: forne 3 Borgere ere dagligen om hielp och søger Gottfolchis forstreckning: till deris pålagde tyng och Indquartering att udholde.
 18. Willem Hansøn forige Rådmand: Er død for nogen kort tid siden, haffuer udstanden en stor pressur och Indquarteringh: haffuer lidt stor schade på Landet: hans efterleffuersche sidder udi stor vittløfttig giæld och betryk: till hindedes S:Hoesbonds creditorer i Holland, Hamborg och Lübeck: offuer 16 tusendtz daller.
 19. Mette S:Christen Lauritzøns haffuer udstanden en meget stor Indquartering: haffuer mist hindis tillstånde på landet, sidder udi stor borge och giæld till de Lübscher och andre fremmede folch: ved huis Middel och forstrekning hun endnu dagligen sin pålagde tyng och Indquartering holder och udstår.
 20. Mathiss Bager vilde gjerne fortsette sit handverck: mens kand det icke afstedkomme eller formå.
 21. Captein Hans Horn haffuer udstanden en stor Indquartering: och mist sin tillstånde giæld på landet: hoes Bønderne: som ere ruinerede.
 22. Oluf Ruchardtsøn, Peder Rasmussen væver og Claus fergemand ere døde.
 23. Hans Kull, Knud Jørgensen: Forne 2 Borgere haffuer udstanden en stor Indquartering och er udi borg och giæld, och behielper sig dagligen med Gottfolchis forstreckning: deris pålagde tyng och Indquartering att udholde.
 24. Rasmus Røed: Er død: och hans efterlatte hustru er for stor tyng och udgiftts schyld: Byen entvigt: och er af mesten med alld hindis S:Husbonds formue: som fienden haffuer hinde frataget.
 25. Hans Abertsøn, Jens tommesøn Højg: forne tuende Borgere haffuer udstanden en stor Indquarteringh: och ere udi stor Borge och giæld: till deris creditorer: som dennem haffuer gjort forstrekning.
 26. Rasmus Elsegaard: haffuer udstanden en stor og streng indquartering: och sidder udi stor borge och giæld til dennem: som hannem haffuer gjort forstrekning.
 27. Tønнис felbereder: haffuer udstanden en stor Indquartering: och haffuer nu ingen Næring eller fortienniste af sit handverk.

28. Hans Pedersøn Roes: haffuer udstanden en stor Indquartering: och sidder i stor schyld och giæld.
29. Bodill s:Hans Oluffsons: haffuer holdet en stor Indquartering: och sidder udi stor vittløftighed: udi borge och giæld.
30. Hendrich Thommesøns, Bagge Bager: forne tuende Borgere haffuer udstanden en stor Indquarteringh: och må endnu dagligen behielpe sig med Gåttfolchis forstrechning och credit till deris daglig tyng og Indquarteringh att udstå: och vedligeholde.
31. Dirich von Essen, Madtz Nielsøn schinder, Anna Madtz Daarfelts: forne 3 Borgere haffuer udstanden en streng Indquartering: och er i stor betryk med børnegodtz: och anden vittløfttig giæld: till deris creditorer: som dennem haffuer undsett och forstragt: till deris udgift och Indquarteringh.
32. Peder Munck, Peder Poffuelsøn: forne 2 Borgere haffuer udstanden en streng Indquartering: och haffuer icke nærmere Råd att holde och udstå deris pålagde Indquartering, end ved deris creditorers undsetning.
33. Thomas Krukow: haffuer holdet en stor Indquartering: sidder i stor borge och giæld till Lübscher och andre fremmede som haffuer undsett och forstragt hannem i denne onde krigstid.
34. Laurits Kappel, Frantz Bager: forne tuende Borgere haffuer holdet en stor Indquartering och haffuer icke nermer Råd att holde deris daglig tyng og Indquartering med: end som gottfolck dem vill betroe.
35. Hans Pedersøn schoemager, Marcus Lauritzøn, Hans Jensen: forne 3 Borgere haffuer udstanden en stor och streng Indquarteringh: och sidder udi stor Borge och giæld: och udholder deris pålagde Indquartering och daglig tyng formedelst fremmede folchis hielp och undsetning.
36. Niels Smid: har udstanden en stor Indquartering: och haffuer veret fra hus och hiemb af fienden bortjaget: och er af med sin største och bedste formue: och fremhielper sig nu ved anders deris credit och forstrekning.
37. Peder Oluffson Rådmand har Iligemåder udstanden en streng Indquartering, har mist sin bedste och største formue: hans hus bleff tuende gange af fienden visiteret och igiennemsøgt och under ett prætext spoleret och fast udplyndret: haffuer mist sin auffuelsgård på landet: sambt hæste, quæg, korn och andet meere: etc.
38. Hans Holmb: haffuer udstanden en stor Indquartering och streng pressur: Er sine creditorer de Lübcher och

andre fremmede en stor summa schyldig: ved deris hielp och forstreckning hand och endnu sin pålagde Indquartering och tyngde holder och udstår.

39. Peder Bogbinder har Iligemåder udstanden en stor Indquartering, behielper sig endnu dagligen med fremmedes hielp och undsetning, till sin pålagde schat och Indquarterings tyngde att udstå.

40. Morten Hansøn, Dettløff Madtzøn haffuer begge udstanden en stor Indquartering: och sidder udi borge och gielld: till deris creditorer: och haffuer mist deris tillstående gielld på landet.

Udaff forbemelte korte Extract kand woris Gunstige herr krigs Commissarius well see och eragte: dette fattige forarmede och nu meget ringe Borgerschabs store formindschelse, meget hårde pressur, och Ulidelige tyngde: som wi alle sambtlig haffuer weret graveret och betynget med: Så att de fåe offuerbleffne af Borgerschabet, de med alle Ere så gandsche forarmede och betyngede, och den største deell Iblant dennem, så alldelis ruinerede: at de fast inted haffuer till deris eget Liffs nødtørftt och ophold: End sige huorved de nu nogen Indquartering, tyngde eller anden pålæg kunde holde eller udstå: Så att i den steed, for så kort en tid siden, Anno 1659: da borgerschabet sidst bleffue taxerede i schatt som forskreffuet står, da dend gandsche taxering offuer alle Roederne kunde beløbe sig in summa 3100 schillinger, da Når nu Borgerschabet igen på Nye worder taxeret: schall nu neppeligen den 10. deell deraf, vere offuer det gandsche Borgerschabs taxering at formoede: Huilchet Ey er at forundre, fordi: Når alting ret worder eftterseett, och offuerreignet, huad udgiftt, schatt, tyngde, Indquartering, och anden contribution meere, som denne ringe bye, och borgerschab: haffuer altid weret pålagt och Betynget med, fra denne krigs første Begyndelse och Anfang: Anno 1657: schall det befindis att denne Bye och dette fattige Borgerschab, haffuer contribuert och udgiffuet, iche wiitt fra: Trei hunder tusinde daller, Såwell till woris eigen allernådigste Herris och Kongis Eigen Milities Indquartering och underholdning: med andre meere påbudene schatters och contributions udgiftter, såwelsom och huis fienden os /:deswerre:/ i så mangfoldige och fast Utallige Måder, haffuer affpresset, och aftungen. End her foruden haffuer dette fattige forarmede borgerschab: bekommet en meget stor schade och affbreck på deris haffuer och Eyendomb, som en deell var liggende uden

for Byens wolde: En deel inden for woldene: huilche Ere gandsche ruinerede och afbrutte: till denne festnings defensionat, gaffn och bedste: Iligemåder windmøllerne her for Byen: som ware 14 tillsammen: huilche och bleffue af fienden gandsche ruinerede och afbrendte; Herforuden ochså det fattige Borgerschabs huse och wåningers største ruin och forderffuelse: Som af fienden både i beleiringen ved granater, kugler och steene, och siden dereftter mange både gårde och wåninger: gandsche med alle Ere bleffne i grunde ødelagte och forderffuede: huilche trende poster sig och nogle mange tusinde daller kand beløbe: Mens efttersom hans Excell. hr. Rigens Cantzeller: welb: Christoffer Urne: tillige med de tuende kongl. wellforordnede hr. Commissarier, welb: Otto Kragh och Hendrich Møller: som her i denne Byens belejrings Anfang, her ware tillstede, os haffuer beloffuet och tillsagt: att wille were os beforderlig: at wi for slig megen stor Ulidelig tyngde och pressur måtte bekomme nogen wederlag, och Nyde de privilegier: huor ved Byen: och borgerschabet igen kunde tillwoxe och forbedris af, Huorom wi och woris gunstige Hr. Krigs Commissario welb: Oluff Brokenhus, ydmygeligen will haffue ombedet, at hans wellb: dette fattige Borgerschab her udi wille were beforderlig: och sligt for Hans kongl. Maytt: med andet meere dette fattige Borgerschabs store armod, Nød och trang: att andrage: att wi dog omsider nogen Nådig resolution: Matte erlange och bekomme: Såsom det os ochså engang tillforn aff forne de gode herre Rigens Råd os beloffuet och tillsagt er:

Des till Ydermeere widnesbyrd: att det sig såledis med dette fattige Borgerschabs store armod, nød och trang er och forholder, som forskreffuet står: dett bekræftter wi Borgemestere och Råd på Meenige Borgerschabs weigne: med woris Byes secret her neden for, undertrøgtt:

Nachschouff den 19. Decembr. 1660.◊

Selv om 1659-regnskabet egentlig taler for sig selv, vil et par forsøg på at uddybe det, dog muligt kunne påregne interesse.

Som nævnt i indledningen er skatteenheden lødemark, en skatteenhed, som Maribo også bruger. Nykøbing bruger skillinger, medens Stubbekøbing, Nysted og Sakskøbing

bruger nattehold, også en middelalderlig ansættelse. I Saks-købings og Nysteds indberetninger 1660 angives det, at et nattehold svarer til 200 rd. formue. Da Saks-købing samme år går over til at bruge skillinger som ansættelse, oplyses det, at et nattehold svarer til 8 skilling, hvilket vil sige, at en skilling svarer til 25 rd. formue³⁾.

»Formue« betegner her sandsynligvis ikke ejendom, men skatteevne.

I ovenstående indberetning fra Nakskov tales ikke om lødemark, men om skillinger. En sammenligning mellem det indsendte uddrag af brandskattemandtallet og selve regnskabet viser, at en skilling er regnet lig med en lødemark. Hvis man tør regne med, at en Nakskov og en Saks-købing skatteskilling betyder det samme, altså svarer til 25 rd. formue, vil den i 1659 ansatte formue i Nakskov på 3109 løde-mark svare til en formue på 77.725 rd. Sammenlignes dette med skattemandtallet fra 1657, hvis ansættelse er 3715 løde-mark eller 92.875 rd., ses det, at Nakskov i krigsårene har lidt et formuetab på 15.150 rd.

1660-indberetningens påstand om, at skatteevnen nu kun er 1/10 af skatteevnen i 1659 er nok en af tidens sædvanlige overdrevne klager. Regeringen tog da heller ikke påstanden alvorligt, ihvertfald ansættes Nakskov 1674 til en kobber-skat på 130 rd. 5 mk. 13 sk., hvad der svarer til en formue på 62.785 rd.⁴⁾ Men selv en sådan tilbagegang var jo en alvorlig sag.

Til belysning af, hvorledes formuen — heri dog ikke med-regnet fast ejendom — var fordelt på de enkelte borgere, kan nedenstående skema tjene. Tallene i parentes angiver det antal lødemark, som hver gruppe er ansat til.

Lm.	1	2—5	6—10	11—15	16—20	21—30	31—40	41—50	51—60	61—70	derover	Ialt
1657	36 (36)	183 (505)	36 (261)	13 (160)	12 (214)	17 (406)	10 (357)	8 (368)	4 (230)	2 (134)	8 (1044)	329 (3715)
1659	74 (74)	137 (408)	32 (237)	11 (143)	8 (145)	14 (362)	10 (360)	6 (276)	3 (166)	3 (193)	5 (745)	303 (3109)

Heraf ses, at 14 skatteydere i 1657 tilsammen ejede mere end $\frac{1}{3}$ af formuen. I 1659 ejede 11 skatteydere $\frac{1}{3}$ af den samlede formue, hvad der nogenlunde stemmer med, at skatteyderens antal er faldet fra 329 i 1657 til 303 i 1659. Det kan her nævnes, at skatteborgernes antal i 1664 kun var 206 (se nedenfor), hvilket dels viser de stærkt forringede erhvervsmuligheder i byen, men også skyldes, at en del af de formuende borgere var flyttet ud på landet i skattely.

I 1657-skattemandtallet er desuden opregnet 119 borgere, som ikke svarer skat, og 55 »ikke-borgere«. Disse to kategorier findes ikke i 1659-regnskabet.

Af 1659-regnskabet fremgår det, at de faste ejendomme i Nakskov vurderes til ialt 74.358 rd., hvortil dog må lægges værdien af tre stærkt ødelagte gårde, hvis vurdering ikke er anført. Ved grundtaksationen 1682 vurderes byens bygninger og grunde kun til 47.598 rd.⁴⁾

Nedenstående skema viser fordelingen af ejendomme i 1659 efter værdi:

Rd.	0-100	101-200	201-300	301-400	401-500	501-600	601-700	701-800	801-900	derover
Stk.	78+	64+	37+	23	14	8	14	10	5	10
Værdi	4478	9230	8720	7660	5970	4120	8760	7220	4160	14041

Antallet af ejendomme kan ikke angives nøjagtigt, da 1659-regnskabets bemærkninger herom er meget usikre. Det kan dog fastslås, at antallet af gårde og boder tilsammen har oversteget 266. Derimod ved vi (se nedenfor), at antallet af ejendomme i 1664 var 438, fordelt med 159 gårde og 379 våninger. Da der temmelig sikkert ikke er blevet bygget nogen nye ejendomme i Nakskov i årene 1659—64, kan vi regne med, at der også i 1659 var 438 ejendomme i byen, altså 72 flere end 1659-regnskabet umiddelbart udviser. Ovenstående skema viser, at det er indenfor gruppen 0—300 rd. værdi, at tallene må forhøjes med disse 72.

»Perlestikkerbogen« opregner antallet i 1620erne til 202 gårde og 171 boder, ialt 373 ejendomme.⁵⁾ Byen er altså fra ca. 1620—59 vokset med 65 ejendomme eller med godt 17 %.

Brandskattemandtallet viser, at den samlede skade på ejendommene under belejringen beløb sig til 3090 rd. 20 sk. eller ca. 4 % af vurderingen. Nedenstående skema viser skadernes fordeling procentvis:

Pct.	0	0-0,5	0,6-1	1-5	6-10	11-15	16-20	21-25	26-30	31-40	derover
Huse	40+	36+	43	97	18	11	8+	5	3	1	4

Det langvarige bombardement af byen har altså i virkeligheden kun anrettet såre ringe skade. Datidens artilleri var da heller ikke istand til at kunne skyde over større afstande, så de kugler, der nåede ind over byen, havde sikkert ikke større slagkraft end deres egen vægt. De nøjedes vel gennemgående med at ødelægge noget tagværk eller med at slå et par fag bindingsværk ind. De egentlige sprængbomber voldte derimod større skade, hvis de da ikke sprang, inden de nåede målet.

Ud fra beboernes navne i 1657-skattemandtallet er det forsøgt at gruppere de i 1659-regnskabet nævnte ejendomme i de sædvanlige fjerdinge, hvis grænser vi kender fra »Perlestikkerbogen«.⁵⁾ Vester fjerding (Torvet med tilstødende stræder) havde mindst 46 ejendomme til 17.023 rd. værdi og en skadesprocent på 10,6. Nørre fjerding (Vejlegade, Klostergade, Bredgade) havde mindst 80 ejendomme til værdi af 11.310 rd. og en skadesprocent på 5,4. Tilegade fjerding bestod af mindst 60 ejendomme til værdi af 15.530 rd. med en skadesprocent på 3,0, og endelig havde Sønder fjerding (Søndergade, Fruegade, Kattesundet) mindst 83 ejendomme til værdi af 27.695 rd. og en skadesprocent på 1,6.

Forholdet mellem fjerdingernes skadesprocenter bekræfter rigtigheden af Saxtrups beretning om, at byen blev beskydt dels fra Færgelandet, dels fra møllebakken udenfor Vejle-

gades port, og at beskydningen særligt var rettet imod kirken, som svenskerne udmærket vidste blev brugt som krudtmagasin.

Den 24. august 1664 foretog 8 udmeldte borgere en besigtelse af byen, og de kom til det resultat, at på den tid var der i Nakskov: ¹⁾

	V. fj.	Nr. fj.	Tileg. fj.	S. fj.	Ialt
Borgere udi	43	39	38	55	175
Borgersker udi	9	11	3	8	31
Gårde beboet af militæret	3	6	3	5	17
Våninger beboet af militæret	2	18	5	4	29
Gårde beboet af borgerskabet	25	12	33	41	111
Våninger beboet af borgerskabet	30	43	16	32	121
Afbrændte gårde i	11	2	1	4	18
Afbrændte våninger i	10	10	4	21	45
Øde gårde i	2	2	5	4	13
Øde våninger i	54	9	7	14	84

Sammenlignes med 1659-regnskabet ses det med forfærdende tydelighed, at det ikke var selve belejringen, men derimod svenskernes huseren efter overgivelsen, der ødelagde byen. Af byens 438 ejendomme er i 1664 ikke mindre end 160 afbrændte eller øde, hvilket er over en trediedel. Disse tal siger ikke så lidt om besættelsens karakter.

Angaaende ejerforholdene viser 1659-regnskabet at:

15 mænd ejede mindst 2 ejendomme					
13	—	—	—	3	—
4	—	—	—	4	—
3	—	—	—	5	—
2	—	—	—	8	—
1	—	—	—	9	—
1	—	—	—	10	—
1	—	—	—	14	—
1	—	—	—	27	—

Sammenlignes denne opstilling med opgivelserne i »Perlestickerbogen«⁶⁾ ses det, at det stadigt betragtedes som en god forretning at besidde ejendomme til udlejning. Den tendens, som i første halvdel af det 17. århundrede viser sig i København, en tendens til at overgå til at være prioritets-haver i stedet for eneejer,⁷⁾ er endnu ikke nået til Nakskov.

Som nævnt i indledningen blev brandskatten i 1659 udskrevet med ca. $\frac{2}{3}$ på brug og næring = 15.545 rd. og ca. $\frac{1}{3}$ på fast ejendom = 7.051 rd. 18 sk., ialt 22.596 rd. 18 sk.

Havde magistraten ved denne fordeling af skatten håbet på at få de mindrebemidlede til at betale en passende stor andel, blev den bittert skuffet. En gennemgang af regnskabet viser, at de små skatteydere kun betalte en brøkdel af den dem pålignede skat; hvis de da ikke helt undlod at betale noget eller undveg fra byen.

Iøvrigt gik det trægt med at få brandskatten ind. Ved opgørelsen 30. okt. 1659 resterede der endnu 12.345 rd., hvilken restance ved slutningen af februar 1660 kun var nedbragt til 6772 rd. Om denne sidste store fjerdedel af brandskatten nogensinde er blevet betalt, kan ikke afgøres, da ingen senere indførsler findes i regnskabet.

Det er værd at bemærke, at brandskatten i overvejende grad er blevet betalt med hvede, som afregnedes til en pris af 2 rd. pr. tønne. Indtil 30. okt. 1659 blev der ialt betalt 6261 rd. i penge og 4020 rd. hvede. Efter denne dato andrager betalingen i penge — eller arbejde — kun 460 rd., medens betalingen med hvede er 5086 rd. Den mængde hvede, der anvendes til betaling af brandskatten beløber sig altså til 4554 tønner. At skatten efter 30. okt. 1659 bliver betalt med 10 gange saa stort beløb i hvede som i penge, kan naturligvis skyldes, at byen på dette tidspunkt er blevet så udsuget, at rede penge ikke mere fandtes i større mængde. Dog kan der ikke helt ses bort fra, at afregningsprisen for hveden var ansat så højt, at skatteyderne så deres fordel ved at betale med hvede i stedet for med penge.

Det hvedeforråd, som ved belejringens begyndelse fandtes i Nakskov, må nødvendigvis stamme fra høsten 1658, og er givet indkøbt for lavere pris end de 2 rd. Det er ikke tænkeligt, at byen i 1659 har fået noget korn fra oplandet, som også var besat af svenskerne. En antagelse, der styrkes ved Peder Hansens bemærkning i brandskattemandtallet om, at de sidste 250 tdr. hvede, han måtte aflevere, egentlig

burde beregnes til 4 rd. pr. tønde, som den ellers kostede. Havde Nakskov fået nogen tilførsel i 1659, var prisen næppe steget så uhyre.

Til slut skal det lige bemærkes, at magistratens påstand i 1660, at krigen har kostet Nakskov 300.000 rd., ikke kan stå for en nærmere prøvelse. Brandskatten var ganske vist kun en ringe del af byrderne, langt værre var indkvarteringen. Alene indkvarteringen af svenskerne opgives for perioden 16. juli 1659—13. juni 1660 at have kostet byen 114.744 rd.⁸⁾ Men selv om der hertil lægges den danske indkvartering, brandskatten og andre byrder, er der unægteligt et spring til den ovenfor nævnte runde sum af 300.000 rd. En sum, der også står i et mærkeligt forhold til byens samlede formue — iberegnet fast ejendom — som i 1659 opgøres at være ialt 152.083 rd.

Noter og henvisninger.

¹⁾ Rogerts Samlinger fol. 51 (Thotts saml. nr. 730 fol. Kgl. Bibl.). — ²⁾ sst. fol. 44 ff. — ³⁾ Rentekammeret B. IV 2. A II. Lolland-Falster. Købstædernes synsforretning (RA). — ⁴⁾ C. Christiansen: Formuesforhold i Danmark 1660—1700, s. 28. — ⁵⁾ Se Loll.-Falsters hist. Samfunds årbog 1949 s. 135. — ⁶⁾ Sst. årbog 1950 s. 164. — ⁷⁾ Se Johan Jørgensen: Det københavnske patriciat og staten ved det 17. århundredes midte, s. 29 ff. — ⁸⁾ Rogerts Samlinger fol. 16 ff.

Dimittenderne fra Vesterborg Seminarium

Ved *H. Friis-Petersen.*

Med indledning af N. P. Nielsen.

Selvom der eksisterer forskellige skrifter om Vesterborg Seminarium, hvoraf flere både dygtige og indgående, ligger der en lokalhistorisk opgave og venter på den kyndige og interesserede, som ud af protokoller, omtaler, livserindringer, kortfattede skildringer af offentlig art og brevsamlinger af uudgivet karakter o.s.v. vil opbygge samlende og nøgternt vurderende en historisk korrekt skildring af denne berømmelige institution og dens utvivlsomme indflydelse på dele af dansk åndsliv, ja, afgørende betydning for Lolland-Falsters særlige træk i dansk kultur i henseende til tros- og tænke måde og derigennem bestemmende for væsentlige dele af befolkningens hele indstilling til tilværelsen.

Denne opgave må vente, til lysten melder sig, og manden kommer.

Men som en betydningsfuld begyndelse på opsamling af stoffet har personalhistorikeren H. Friis-Petersen samlet flest mulige meddelelser og i behersket og knap form redegjort for antagelig samtlige 305, der bestod eksamen på Vesterborg — inklusive 23 privatister — fordelt på årene 1805—1832, ialt 28 årsafslutninger med endelig eksamen.

Ganske vist eksisterer i enkelte eksemplarer et mindeskrift, forfattet af provst Daniel Smith fra Lollands vestre provsti i sommeren 1831 efter biskop Boisens død. Statsminister greve C. D. F. Reventlow havde kaldet Peter Outzen Boisen til sognepræst i Vesterborg med seminarieopgaven i sinde. Og Boisen havde løst den på skønneste måde. Alt dette omtaler provsten i bogens indledning, ligesom han skriver

nekrologen over Boisen og dennes højre hånd, lærer Andreas Hansen, kantate over biskoppen og meddeler en fortegnelse på ca. 280 seminarister. Denne liste er dels såre mangelfuld, dels kom hertil dimittenderne fra 1832. Statsbiblioteket i Aarhus har rettet eksemplar af denne fortegnelse med ialt 289 navne. Hr. H. Friis-Petersens elevliste, der tør regnes at være fuldstændig når da 305. — Mange af de nævnte omtaler kan næppe udbygges mere, men fremkommer med rette uprentiøst og lakonisk. Såvidt det kan oplyses, bringes fulde navn, eksamensår, karakter, fødselsdag og -år, senere skæbne i korte træk med oplysninger om embeder med data, hustruoplysninger, eventuelt henvisning til slægtshistorie etc. Men ind imellem findes flere landskendte navne, og der er levnedsløb, der byder på fristende stof. Måtte de friste!

Selvom de tre centrale sikkelser på Vesterborg: Statsministeren, biskoppen og Andreas Hansen alle havde stærke slesvigske og holstenske forbindelser, vil det eksempelvis nok overraske, at så mange af eleverne kom herfra. Efter opgivne fødesteder var af alle elever løseligt optalt 108 lollændere, 38 falstringer, 7 mønboer, 6 langelændere, 30 sjællændere, 25 jyder, 22 alsinger og 66 fra Slesvig-Holsten-Fehmern. Forbavsende mange blev på Lolland-Falster: 135 på Lolland, 50 på Falster, 48 tog til Sjælland, 21 til Jylland og 46 til hertugdømmerne.

Man opgør, at der i 1832 var 143 skoler med 152 lærere på Lolland-Falster. Af disse var 117 udgået fra Vesterborg. De fik umådelig stedlig betydning.

Mens andre seminarier havde visse menneskelige startvanskeligheder med den nye lærerstand, havde Vesterborg stor ære f. eks. af sine elever. Deres uddannelse og levemåde var bondens blandt bønder. Deres forstandsbetonede indstilling og deres barnetro prægede befolkningen til vækst og menneskelighed.

N. P. Nielsen.

Vesterborg Seminarium blev oprettet 1801 og nedlagt 1832. Det bestod således i 31 år, hvilken periode der fra seminariet blev dimitteret 305 seminarister, hvoraf de 23 er privatister.

Om seminariets virksomhed henvises til den af afdøde redaktør N. P. Nielsen ovenfor omtalte, af Daniel Smith i året 1831 udgivne »Udsigt over det kongelige Vesterborgske Skolelærer-Seminariums Virksomhed«. Den i denne bog meddelte fortegnelse over dimittender er korrigeret og suppleret efter seminariets protokol.

Abildgaard, Peter Emil (1826, 1. kar.), født 11/3 1806 i Krummerup, død 8/1 1851, søn af skolelærer i Fuirendal Christian Ulrik A. og Martha Johanne Dahl. Skolelærer og kirkesanger i Skelby ved Næstved 1829, kollats 14/2 1829, gift 6/5 1831 i Aastrup på Falster med Hansine Margrethe Fester, født 30/10 1810 i Vejringe i Aastrup s., død 5/12 1865 i Riislev, d. af skolelærer Jørgen Clausen F. og Lucie Knudsen (gift 2. g. 14/2 1852 i Toxværd med skolelærer i Riislev Kristian Ferdinand Kuhr Brachenhøft).

(P. J. Schmitt: »Slægten Feilberg« s. 4 — Mynster 1/217).

Andersen, Anders (1810, 2. kar.), født i Nøbbet i Horslunde s., død før 1831, skolelærer i Døllefjælde 8/8 1810, i Kældernæs i Stokkemarke s. — 1815 —, gift med Gunild Mortensdatter. Ingen af dem er fundet død i Stokkemarke.

Andersen, Jens (1817, 3. kar.), født ca. 1795 i Haderslev amt, død 28/4 1856 i Hvilsted, 61 år gml., cst. skolelærer i Hvilsted 1819, skolelærer og kirkesanger s. st. 22/3 1832; gift med Bodil Hansdatter, født ca. 1817 i Gosmer, død 9/7 1855 i Hvilsted.

Andersen, Jørgen (1806, 2. kar.), døbt 23/5 1784 i Gloslunde, død 29/3 1832 i Charlottenlund i Dannemarre s., søn af Anders Smed i Hoebj. Skolelærer i Søby på Taasinge 14/11 1808, i Charlottenlund 1809—1832, gift 19/5 1809 i Stokkemarke med Kirstine Christensdatter, dåb kfm. 15/7 1787 i Stokkemarke, død 11/2 1830 i Charlottenlund, datter af Christen Ugleholt i Kældernæs.

Andersen, Niels Johan Juul (1819, 2. kar.), født 31/12 1798 i Bukkehøve i Nebbelunde s., død 1868, søn af senere skolelærer i Kældernæs i Stokkemarke s. Jens Andersen og Kirsten Nielsdatter. Skolelærer i Aarslev i Sønderhald herred, men afgået fra dette embede mellem 1842 og 1845, gift 12/10 1826 med Sophie Augusta Strøver, født 12/4 1806 i Ørum i Randers a., datter af Andreas S. til Frisenvold og Martinette Hansine Bredsdorff. — Ingen af dem er fundet døde i Aarslev.

(Anton Wilhelm Scheel: »En Familie Scheel« 1870 s. 19).

Andersen, Niels Peter (1827, priv., 2. kar.), født 7/10 1787 i Spandet i Hviding h., død 11/2 1875 i Mern, søn af Anders Pedersen og Kirstine

Pedersdatter i Spandetgaard. Var først forvalter og derefter lærer i Mern i 1½ år fra ca. 1/4 1825 til ca. 1/10 1826, hvorefter han i ½ år frekventerede Vesterborg seminarium; dim. 30/3 1827, skolelærer i Lestrup 1827 (kollats 29/12 1827), i Mern — 1834, 1859 —, entl.; gift med Maren Kirstine Gjelstrup, født 7/10 1797 i Torkildstrup. død 5/5 1873 i Mern, datter af senere sognedegn i Mern Rasmus Andreas Gjelstrup og Inger Cicilia Spur.

(Bering I/97 — Mynster II/174).

Andersen, Søren (1805, 2. kar.), døbt 24/10 1784 i Vesterborg, begr. 4/4 1808 i Birket (skifte 5/4 1808), søn af skovfoged Anders Hansen på Tvede Hede i Vedby. Skolelærer i Birket, gift 19/4 1806 i Utterslev med Anne Margrethe Madsdatter (26/2 1809 blev der i Birket lyst til ægteskab for hende og enkemand Frants Andreasen Lund, men søndagen efter lystes der tilbage igen. 21/3 1809 lystes der i Birket for hende og Peder Hansen af Langesø i Vesterborg s.).

Andreasen, Andreas (1818, 2. kar.), født 25/7 1793 i Rødby, død 14/2 1868, søn af Niels Andreasen og Kirsten Jensdatter. Kollats af 1818, skolelærer og kirkesanger i Østerby på Fejø — 1831, 1859 —, gift 1. g. med Karen Kirstine Madsdatter, født 3/5 1801 i Vesterborg, død 12/4 1845 i Østerby, datter af gårdmand Mads Larsen i Horslunde og Ane Pedersdatter; gift 2. g. med Charlotte Møinichen, født ca. 1793, levede 1868.

(Bering I/214 — J. J. F. Friis s. 100 — Richters dødsfald).

Andreasen, Peder (1821, 1. kar.), født 12/2 1792 i Mommark i Lysabild s på Als. død 23/3 1862, søn af Andreas Pedersen og Sara Maria Engberg. Skolelærer i Havlykke, i Reersnæs i Østofte s. 1824 (kollats 21/1 1824), var endnu 1859 i dette embede, dbm. 28/6 1847; gift 2/11 1824 i Skørninge med Cecilia Larsdatter, født 20/3 1794 i Ørslev i Sorø a., død 2/11 1846.

(Bering I/212 — Jonstrup s. 265).

Andreasen, Hans Jacob (1826, 1. kar.), født 19/1 1805 i Asserballe på Als (ikke fundet død i Tikøb), søn af bonde Jørgen Andreasen og Marie Catrine Hansdatter. Kollats 25/8 1826, skolelærer i Oureby i Saks-kjøbing landsogn — 1831, 1841 —, i Taars — 1843, 1847 —, i Holmene i Tikøb 30/1 1858; gift med Synja Hansen, født ca. 1802 i Olderup i Husum a., død 27/2 1860 i Tikøb, 57 år gml.

(Bering I/38 — J. J. F. Friis s. 104).

Andresen, Johan Heinrich (1829, 1. kar.), født ca. 1806 i Holsten, død 13/3 1856 i Garding, skolelærer i Garding i over 25 år, dbm. 1850.

(S. H. S. 1856/150).

Appel, Godtfred Pedersen (1813, 1. kar.), født 7/10 1790 i Rangstrup i i Agerskov s., søn af Peder Gottfriedsen og Anna Jensdatter. Skolelærer på Askø, skolelærer og kirkesanger i Landet på Lolland 1815 og var endnu 1859 i dette embede, dbm. 1863; gift med Marie Cathrine Wiese, født ca. 1795 i Bordesholm a. — Ingen af dem er fundet død i Landet.

(Lolland-Falsters årbøger 1922/108 — Bering I/203 — J. J. F. Friis s. 102).

Appel, Hans Jepsen (1814, udm. d.), født 21/12 1787 i Rangstrup i Agerskov s., død 13/9 1872 i Rangstrup, begr. 20/9 i Tislund, søn af skræder Jep Hansen A. og Botilla Jensdatter. Skolelærer og kirkesanger i Aabøl i Tislund s. 1819; gift 19/11 1815 i Agerskov med Kirsten Marie Marcusdatter Appel, født 9/3 1786 i Rangstrup, død 28/3 1858, datter af Marcus A. og Ellen Kallesdatter. (Slægtstavlesamlingen 1931 s. 9).

Bagger, Jørgen Ludvig (1819, priv.), født 19/9 1782 i Alling i Skanderborg amt, død 23/1 1861, søn af sognepræst Ludvig Hemmer B. og Birgitte Maria Grønbech. Student 1804, cand. phil., privatlærer i Urlev til 1817, kom derfra til Grinderslev, hjælpelærer i Hjembæk til 1820, skolelærer i Hovby 28/4 1820, lærer i København 1827, i Slagelse 1828, skolelærer i St. Taarøje i Smerup s. 1829, entl. 1857; gift med Maren Beck, født 15/11 1791 i København, død 2/1 1870. (Dansk Skoletidende 1861 I/266 — Samleren 1861 s. 83 — Jonstrup s. 36 — Aarhus Stifts årbøger 1924 s. 33).

Barbeck, Reimer Christian Heinrich (1831, 1. kar.), født 1807 i Pløn i Holsten, lærer i Altona, i Burg 1833, i Nienstedten 1841. (E. Alberti I og II).

Barsøe, Jeppe Jørgensen (1832, 1. kar.), født 7/2 1813 i Brabæk i Aller s., d. 9/1 1888, søn af Jørgen Christiansen Barsøe og Mette Marie Madsdatter. Hjælpelærer i Starup, skolelærer i Kastrup i Gram s. 16/5 1835, degn og skolelærer i Hammelev 1850—1872; gift 23/4 1836 i Starup med Maria Sophia Pedersdatter Kæding, født 23/11 1813 i Grarup, død 14/3 1891, d. af senere gårdejer i Starup Peder Bertelsen og Anna Kierstine Pedersdatter.

Bech, Hans Vilhelm (1826, 1. kar.), født 17/12 1805 i Tillitze. s. af skovrider Jochum B. paa Rudbjerggård og Sophie Magdalene Lindam. Han skal have været lærer i Saxkjøbing — 1831, 1847 —, men har ikke sat sig spor i kirkebogen og findes ikke paa folketællingslisten for Saxkjøbing 1834 og 1845 (mon han skulle være identisk med: Hans Vilhelm Beck, godsforvalter ved Sorø Akademi, død 7/8 1874 62 (!) år gml., gift med Claudia Caroline Dorothea Jensen, død 23/3 1887 (?). (J. J. F. Friis s. 104).

Bech, Søren Madsen (1817, 2. kar.), født 8/6 1796 i Bjert i Haderslev a., død 22/4 1859 i Eskildstrup, s. af skræder Matz Sørensen og Grethe Sørensen i Ajtrup. Kollats -/9 1821, skolelærer og kirkesanger i Eskildstrup før 1820 og døde i dette embede; gift med Ane Kirstine Kufall, født ca. 1798 i Naskov (ikke fundet døbt her), død 15/11 1872 i Nykøbing F., 74 år gml., begr. i Eskildstrup.

(Selmers Nekrologer II/332 — J. J. F. Friis s. 100 — Bering I/226).

Becker, Jakob (1826, udm. d.), født 30/12 1805 i Asserballe på Als, søn af skolelærer Ernst Jacobsen B. og Anne Marie Petersen. Lærer i

Saxkjøbing 1826—27, hjælpelærer i Asserballe 1827—28, lærer i Augustenborg 1828—32, degn og lærer i Lysabild 1832—76, boede 1878 i Sønderborg; gift med Charlotte Juliane Ross, f. 18/4 1807 i Egen, datter af møller Christopher Knudsen R. og hustru Sophia Amalia Georgine. — Ingen af dem er fundet døde i Sønderborg.

(»Fra Als og Sundeved« XXI 1943/34 — Jonstrup s. 41, Folkeskolen 1930/700 — P. T. II/36).

Berg, Frederik With (1808, priv.), døbt 1/9 1778 i Nakskov, død 2/5 1851 i Nebbelunde, s. af kobbersmed Frederik B. Skolelærer i Bukkehaug — 1811, 1813 —, i Maribo — 1827 —, i Højeris i Nebbelunde s. før 1845 og døde i dette embede; gift 1. g. ca. 1810 med Anne Cathrine Mejer, død 15/8 1817 i Nebbelunde; gift 2. g. 13/8 1820 i Nebbelunde med Anne Sophie Jørgensdatter Walter, født 6/12 1790 i Maribo, datter af Jørgen Christiansen W. og Else Jørgensdatter. Hun er ikke fundet død i Nebbelunde til 1891.

(J. J. Friis s. 101 — biskop Boysens visitatsbog).

Berg, Søren Edeus (1826, 3. kar.), født 4/9 1802 i Stege, død 17/9 1845 i Randers, s. af apoteker Jørgen B. og Kirstine Theodore Lund. Kol-lats 9/3 1830, skolelærer i Bakkebølle 1830—34, blev 17/1 1836 ansat som told- og konsumtionsbetjent i Randers og beklædte denne stilling til sin død; gift med Anna Sophie Juliane Adams; Ægteskabet blev opløst.

(Johs. C. Jessen: »Præstø Amts Skolehistorie« 1950 s. 72 — Christonjes Kirkebogsuddrag s. 190).

Berthelsen, Anders (1816, 1. kar.), født 25/12 1794 i Vesterborg, død 31/1 1875 i Nakskov, s. af husmand Berthel Hansen og Karen Andersdatter. Skolelærer i Oureby i Saxkjøbing landsogn — 1822 —, afgang før 1826, boede 1866 med sin hustru i Nakskov; gift 19/10 1816 i Vesterborg med Trine Rasmussen, født 6/3 1794 i Vesterborg, datter af husmand Rasmus Rasmussen og Kirsten Mortensdatter. — Hun er ikke fundet død i Nakskov til 1885.

(Samleren for Skolen og Læreren 1866 s. 373).

Berthelsen, Niels Bertel (1806, 2. kar.), født 1/7 1783 i Vesterbo i Kø-belev s. (døbt 6/7), død 23/5 1837 i Maribo, s. af Bertel Nielsen. Lærer i Maribo 1807—37, tillige klokker og kordegn 1809—37; gift 1. g. 5/5 1812 i Idestrup med Trine Marie Lohr, født ca. 1792, død 21/1 1826 i Maribo; gift 2. g. 19/10 1832 i Maribo med Anne Frederikke Thaning, født 12/7 1791 paa Vemmetofte, død 20/6 1873 i Maribo, d. af Forvalter Terkel T. og Elisabeth Dorothea Cathrine Lyngbye.

(Hauch-Fausbøll: »Slægten Thaning« 1938 s. 53 — »Familien Thaning« 1895 s. 7 — Christonjes Kirkebogsuddrag s. 206 — Lægd-srullen).

Boysen, Lauritz Clausen (1862, 1. kar.), født 9/11 1805 i Aabøl i Tis-lund s., s. af Claus Lauritsen og hustru Mette. Skolelærer i Køben-hoved 1830—33, i Lintrup 25/11 1833, i Slesbager i Faaborg s. 1/8

1840, i Skanderup efter 1845, i Rudbøl i Højer landsogn 1851, afskediget 1853 på grund af drukkenskab; gift med Mette Kirstine Conradsdatter, døbt 3/10 1802 i Vamdrup, d. af Conrad Jørgensen og Maren Pedersdatter. — De er ikke fundet døde i Høyer sogn.

(Claus Rolfs: »Geschichte Hoyer« 1926 s. 149).

Brix, Claus Friderich (1818, 2. kar.), født 15/3 1798 i Mageltving i Birket s., død 21/5 1838 smst., s. af skoleholder Hans B. og Catharina Dorothea Henningsen. Skolelærer i Mageltving; gift 31/3 1822 i Birket med Kirsten Christophersdatter, født 4/6 1801 i Torrig i Birket s., død 29/3 1838 i Mageltving, d. af gårdejer Christopher Rasmussen og Ane Cathrine Christiansdatter.

Brix, Peder Nicolai (1820, 3. kar.), født 17/10 1795 i Mageltving i Birket s., død 5/6 1827 på Fæmø, broder til foregående. Skolelærer i Gislinge 18/9 1820, senere degn og skolelærer på Fæmø; gift 6/11 1821 i Gislinge med Karen Reimer, født -/6 1801, død 21/1 1835 i Birket, datter af forpagter Thomas R. og Anne Birgitte Marie Møller (g. 2. g. 28/12 1832 på Fejø med snedker Ludvig Andreas Jensen).

(A. Falk-Jensen: »Købmand W. E. B. Jensen og Hustrus Efterkomere« 1940 s. 48 — Lengnick: »Familien Zeuthen« s. 14).

Bruun, Jørgen Junior (1831, 1. kar.), født 29/9 1814 i Veggerløse, konfirm. 1829, søn af sogneegn Niels B. og Sara Barfod. Skolelærer og kirkesanger i Veggerløse — 1847 —; var ugift i 1845. — Han var ikke i embedet i 1860 og er ikke fundet død i Veggerløse til 1891.

(J. J. F. Friis s. 104).

Bønnelykke, Vilhelm Riber (1824, 1. kar.), født 27/8 1804 i Radsted, død 28/2 1836 i Radsted, s. af sogneegn Laurits Ibsen B. og Karen Hansdatter. Skolelærer i Udstolpe i Slemminge sogn til 1830, i Ø. Radsted 1830—36; gift 30/10 1833 i Maribo med Ane Cathrine Andersdatter, født 11/1 1812 i Maribo, d. af Anders Hansen og Christiane Brink. — Hun er ikke fundet død i Radsted til 1888.

Carlsen, Christian Vilhelm (1829, priv., 2. kar.), født 2/6 1804 i Kbh., død 26/4 1883 i Sørbymagle. Kollats 8/12 1832, skolelærer og kirkesanger i Holløse 1832—57, i Tjustrup 1857—77; gift 18/10 1833 med Signe Ida Marie Aagesen, født 9/1 1811 i Ferslev, død 7/6 1882 i Sørbymagle, d. af sogneegn Søren Aa. og Charlotte Amalie Adriansen. (C. Krarup: »Tjustrup og Haldagerlille Sogne« 1942 s. 121, 123 — Patriciske Slægter III/22 — Flakkebjerg s. 70 — Bering I/126 — Mynster I/217).

Carstensen, Carsten (1829, 1. kar.), født 1808, død 19/2 1839 i Østofte, 31 år gml., var fra Husum i Slesvig. Skolelærer i Havlykke i Østofte s. 1831—39; gift med Maren Cathrine Pedersdatter, født 15/12 1810, død 8/1 1883).

(Jonstrup s. 67).

Carstensen, Henrik Ostermann (1814, 1. kar.), døbt 16/9 1791 i Egen på Als, død 11/9 1829, s. af sogneegn Bernhard Hieronymus C. og

Birgitte Kathrine Petersen. Skolelærer i Asserballe på Als, senere privatskolelærer i Skelde i Broager s.; gift 14/4 1822 med Maria Dorothea Hammer, født 12/1 1802 i Iller i Broager s., død 26/11 1879 i Skelde, d. af lejehusmand Marcus H. og Anna Maria Hansen (gift 2. g. 8/6 1833 med boelsmand Christian Jensen i Skelde).

(Vahl I/39).

Carspersen, Anders (1832, 3. kar.), født ca. 1810, var fra Daler. Forekommer 1834 som huslærer i Medolden præstegård.

Christensen, Christen (1816, 3. kar.), døbt 7/11 1790 i Gamtofte, død 6/9 1862 i Gamtofte, s. af skoleholder Christen Christensen og Kirsten Jensdatter i Aborre. Kollats 24/11 1829, skolelærer og kirkesanger i Gamtofte 1829—48; gift med Anna Maria Jørgensdatter Thoede, døbt 19/7 1801 i Gamtofte, død 3/3 1845 i Gamtofte, d. af smed på Brahesborg Jørgen Henrich T. og Anne Margrethe Nielsdatter.

(Odense og Assens Amters Aarbøger 1926/162 — Hanssen & Jørgensen I/14).

Christensen, Christen Povl Mejer (1831, 2. kar.), født 19/11 1807 i Horslunde, død 28/5 1862 i Abed, s. af gårdmand i Svinsbjerg Christen Rasmussen Enghave og Birthe Hansdatter. Kollats 26/10 1832, skolelærer og kirkesanger i Abed i Stokkemarke s. 1832—62; gift med Ane Andreasdatter, født 30/8 1806 i Skovlænge, død 25/1 1859 i Abed, d. af smed i Højreby Andreas Nielsen og Dorte Larsdatter.

(Samleren for Skolen og Læreren 1862/187 — Nordisk Skoletidende 1866 17/121 — Bering I/204 — J. J. F. Friis s. 99).

Christensen, Christian (1808, priv.), født ca. 1775 i Kolding, død 17/5 1854, 82 år gml. (!). Student fra Kolding 1797, skolelærer ved Lunde-skolen i Moseby i Aastrup s. på Falster, entl. 1851; gift 1811 med Dorte Elisabeth Franck, født ca. 1777 på Sjælland, død 20/4 1848, 71 år gml.

(Jonstrup s. 77 — J. J. F. Friis s. 102).

Christensen, Christian (1828, 2. kar.), var fra Als, skolelærer på Sjælland.
Christensen, Christian (1828, 2. kar.), var fra Slesvig, skolelærer i Slesvig.

Christensen, Christian Edvard (1829, 1. kar.), født 24/5 1810 i Tybjerg, s. af skolelærer i Tybjerglille Morten Christensen og Inger Jørgensdatter. Skolelærer i Ejøje 1831 (kollats 11/11 1831), var endnu 1836 i dette embede, skolelærer i Valløby — 1840 —, skolelærer og kirkesanger i Himlingøje 1842 (kollats 27/4 1842) og var endnu 1859 i dette embede; gift med Victorine Julie Longhi, døbt 26/10 1811 i Næstved Sct. Mortens k., datter af senere ritmester Just Joseph Longhi og Magdalene Dorothea Richardt. — De er ikke fundet døde i Himlingøje til 1890.

(Mynster I/67, 73, 74 — Bering I/77).

Christensen, Hans Melchior (1827, 1. kar.), født 1806 på Sjælland, død

31/12 1842, skolelærer i Næsby 1830; gift med Vilhelmine Frederikke Fischer, født 19/2 1810 (gift 2. g. med skræddermester Hans Abelin Schmidt i Slagelse).

(Jonstrup s. 70 — Mynster II/109).

Christensen, Jens (1832, 1. kar.), var fra Rersnæs i Bandholm s.

Christensen, Jørgen (1816, 1. kar.), født 25/1 1794 i Sarup i Lysabild s. på Als, død 19/7 1848 i Kældernæs i Stokkemarke s., s. af Christen Hansen og Catharina Maria Jørgensdatter. Skolelærer i Kældernæs før 1825 og døde i dette embede; gift med Anna Kirstine Hansdatter, født 3/5 1796 i Stokkemarke, død 26/9 1850 i Saltvig i Stokkemarke s., d. af Hans Madsen og Catrine Jensdatter.

(J. J. F. Friis s. 102).

Christensen, Ludvig (1828, 1. kar.), født 1/1 1804 i Bakkebølle i Vordingborg landsogn, død 1877 i Kbh., s. af seminarist Frederik Christensen Wemmer og hustru Kirstine. Kontorist på Lysgaard og Hids Herreders kontor og på Bornholms amtskontor 1817—1826, kollats 10/11 1829, skolelærer i Vedskølle i Tjæreby s. i V. Flakkebjerg h. 1829—74, entl.; gift 27/12 1838 i Tjæreby med Ellen Jensdatter, født 2/6 1816 i Vedskølle, datter af husmand Jens Hansen og Ane Hansdatter. — Hun er ikke fundet død i Tjæreby.

(Jonstrup s. 174 — Flakkebjerg s. 280 — Mynster I/140 — Bering).

Christensen, Mads Frederik Ferdinand (1825, 1. kar.), født 17/9 1805 i Birket, s. af Hans Christensen og Mette Madsdatter i Dalbygården. Lærer på Ulriksdal i Godsted s., gik senere over i anden virksomhed.

Christensen, Niels (1819, priv.), var fra Ringsebølle, frekventerede Vesterborg seminarium i 1 år, kaldes »gammel skolelærer«.

Christensen, Søren (1809, 1. kar.), døbt 25/3 1786 i Broust, død 9/3 1855 i Gloslunde, s. af Christen Poulsen. Skolelærer og kirkesanger i Gloslunde før 1814 og beklædte embedet til sin død; gift 1. g. 9/3 1814 i Gloslunde med Marie Nielsdatter, født ca. 1790, død 18/6 1824 i Gloslunde, 34 år gml.; gift 2. g. med Bodil Cathrine Rasmusdatter, døbt 9/6 1799 i Vestenskov, død 3/10 1872 i Dannemarre, begr. i Gloslunde, d. af husmand og skomager Rasmus Poulsen og Bodil Olsdatter.

(J. J. F. Friis s. 101).

Christiansen, Christian (1811, udm. d.), døbt 6/6 1790 i Nebbelunde, død 1/12 1844 i Utterslev, s. af Christian Hansen og Marie Christensdatter i Tofte. Skolelærer i Utterslev på Lolland 1812—44; gift 5/6 1812 i Utterslev med Johanne Thomine Krogstrup, født 27/6 1778 i Horslunde, død 24/8 1864 i Utterslev, d. af sognedegn Andreas K. og Johanne Zorika Stefanie Noline Lund.

Christiansen, Peder (1817, 1. kar.), født 1794 i Haderslev amt, død 27/5 1834 i Fuirendal, 39 år gml. Skolelærer i Menstrup 1820—1831, i Skafterup i Fuirendal s. 1831—1834; gift med Mette Marie Clausen, født 1799, død 1882. — Hun er ikke fundet død i Fuirendal.

(Sorø Amts Aarbøger 1943/119, 123 — Flakkebjerg s. 83, 196).

- Christiansen, Peter Lauritzen* (1831, 2. kar.), født 5/12 1810 i Tamdrup i Øsby s. i Haderslev a., død 30/4 1887 på Hasselø, begr. i Nr. Alslev, s. af gårdmand Chresten Petersen og Inger Cathrine Jørgensdatter. Skolelærer i Højjet 1832 (kollats 13/3 1832), skolelærer og kirkesanger i Nr. Alslev 1832—ca. 1885; gift med Karen Christine Jensen, født 26/4 1805 i Sandby i Maribo amt, død 26/5 1880. — Hendes dåb er ikke fundet i Sandby.
(Jonstrup s. 73 — Lolland-Falsters Aarbøger 1915/122 — J. J. F. Friis s. 99 — Skoletidende 1882/204 — D. L. M. 1887/70 — Bering I/224).
- Clausen, Enevold Petersen* (1826, 2. kar.), født 17/9 1805 i Flovt i Øsby s. i Haderslev a., død 1/6 1888 i Karrebæk, s. af gårdmand Peter Erichsen og Sindet Marie Enevoldsdatter. Skolelærer i Karrebæk 1827 (kollats 18/9 1827), entl. 1877, dbm. 1877; gift 5/4 1830 i Fuirendal med Anna Marie Boesen, født 11/6 1808 i Fuirendal, død 13/9 1887 i Karrebæk, d. af møller Boesen og Maren Cathrine Hermansdatter i Taarnemark.
(Flakkebjerg s. 67 — Mynster I/54 — Bering I/129).
- Clausen, Hans Friis* (1825, priv., 2. kar.), født ca. 1791 på Sjælland, købmand i Aalborg — 1820 —, frekventerede Vesterborg seminarium i $\frac{3}{4}$ år, skolelærer i Gislinge på Sjælland 1825 (kollats 7/5 1825), skolelærer og kirkesanger i Hagedsted 1827 (kollats 10/2 1827), entl. 1837; gift ca. 1816 med Christiane Marie Bierum Holm, født ca. 1800, datter af købmand Frantz Holm og Anna Margrethe Speitzer. (Lengnick: »Den Gleerupske Legatstamtavle« 1839 VIII — Mynster II/151).
- Clausen, Niels Christian Hansen* (1808, 3. kar.), født 1786 i Tullebølle på Langeland, død 22/1 1848 i Longelse, 62 år gml., søn af skoleholder Claus Nielsen Nagel og Maren Andersdatter. Skolelærer og kirkesanger i Longelse 4/4 1812; gift med Anne Maria Nielsen, født 26/9 1783 i Rudkøbing, d. af muremester Frederich Christian Nielsen og Bodil Jensdatter. — Hun er ikke fundet død i Longelse til 1880.
(Hanssen & Jørgensen I/99 — Folketælling 1787).
- Conrad, Jørgen* (1809, 1. kar.), født ca. 1785 på Als, død 27/11 1832 i Nr. Vedby, 47 år gml. Skolelærer i Nr. Vedby før 1812 og døde i dette embede; gift 27/4 1812 i Nr. Vedby med Ane Catharine Fink.
- Dam, Jens Christian* (1821, 2. kar.), født 18/1 1800 i Aabøl i Tislund s., død 11/2 1844 i Rønnebjerg i Vrejlev s., søn af grdm. Nicolai Christian Jensen og Dorthe Maria Institutbestyrer i Nakskov — 1825, 1827 —, skolelærer på Sjælland — 1831 —, i Rønnebjerg 30/11 1840—1844; var gift, men hustruen er ikke fundet død i Vrejlev s.
- Drabitzius, Hans Jonas* (1828, 1. kar.), født 7/1 1796 i Hjembæk, død 2/6 1846 i Borup, s. af sognedegn i Lyderslev Melchior Augustinus Drabitzius og Anna Teilmann. Skolelærer i Jydstrup 1828 (kollats 13/12

1828), skolelærer og kirkesanger i Borup 1844 og døde i dette embede; gift 6/4 1831 med Ellen Pedersen, født 7/2 1814, skal være død -/10 1855. — På folketælling 1845 kaldes han enkemand, men hustruen er ikke fundet død i Jydstrup 1828—1845 og ej heller i Borup 1844—1855.

(A. Teilmann: »Familien Teilmann« 1844, s. 16 — Bj. Teilman: »Slægten Teilman« 1928 s. 74 — A. Petersen: »Sjællands Stifts Degnehistorie« s. 179 — Alsted s. 210 — Mynster I/224).

Dyssel, Frederik Bernhard (1826, 2. kar.), født 25/9 1800 i Østofte, død 21/1 1876 i Køge, s. af sogneprest Frantz Thestrup Dyssel og Cathrine Elisabeth Hjorth. Lærer i Nakskov — 1831 —, skolelærer i Tessebølle 15/11 1832 (kollats 29/12 1832), i Tollerød 1834, entl. 1/1 1873; gift 15/7 1836 i Terslev med Sophie Ulrikke Olsen, døbt 22/5 1814 i Køge, død 10/10 1881 i Herringløse, d. af våbenmester Søren Olsen og Lovise Cathrine Schmidt.

(L. W. & V. Dyssel: »Slægten Dyssel« 1951 s. 40 — Jonstrup s. 82 — Mynster I/233 — Bering I/106).

Ecklon, Hartvig Ferdinand (1829, 1. kar.), født 13/5 1806 i Aabenraa, død 29/1 1833 i Broager, s. af slagtermester Lorenz Christian E. og Catharina Metta Kruhl. Hjælpelærer i Dybbøl, skolelærer i Broager 1830—1833; gift med Hedevig Bertelsen fra Skodsbøl (gift 1. g. med skolelærer Johan Fabricius i Broager).

Enevoldsen, Peder (1817, 1. kar.), født 5/7 1793 i Sdr. Kirkeby, død 3/4 1829 i Sorterup, s. af skomager Enevold Pedersen og Anne Margrethe Sørensdatter. Skolelærer og kirkesanger i Sorterup 1817—1829; vist ugift.

(Johs. C. Jessen: »Slagelse Herreds Skolehistorie« 1942 s. 110).

Eriksen, Ditlev Conrad (1814, 1. kar.), døbt 9/10 1793 i Tirsted, død 21/4 1872 i V. Ulslev, s. af skolelærer Hans Eriksen og Magdalene Elisabeth Hansen. Skolelærer i V. Ulslev 1816 (kollats 1/3) og var endnu 1859 i dette embede, dbm.; gift 26/11 1814 med Ellen Marie Rasmusdatter, født 19/10 1796 i Birket, død 20/5 1866, datter af Rasmus Nielsen.

(Nordisk Skoletidende 1869 25/52 — Erslews Suppl. I/420 — Bering I/216 — J. J. F. Friis s. 104).

Eriksen, Ernst Nicolai (1816, 2. kar.), født 13/6 1796 i Tirsted, død 13/3 1865 i Torkildstrup, broder til foregående. Skolelærer i Øverup i Tingsted s. 1824 (kollats -/8 1824) og var endnu 1847 i dette embede, skolelærer i Torkildstrup før 1859; gift 24/10 1824 i Tingsted med Hanne Bredahl, født 2/10 1796 i Slemminge (døbt 26/12), død 9/1 1869 i Torkildstrup, d. af skoleholder i Udstolpe, senere i Radsted Niels Jacob B. og Anna Dorthea Wandal.

(Jonstrup s. 172 — J. J. F. Friis s. 105 — Bering I/224 — Richters Dødsfald).

Eriksen, Johan Frederik (1807, 1. kar.), døbt 31/8 1788 i Brahetrolleborg,

død 7/2 1866 i Kbh., broder til de to foregående. Købmand i København; gift med Charlotte Rosted, født ca. 1796, død 8/5 1879 i Kbh. (Richters Dødsfald).

Eriksen, Peder Frederik (1821, 1. kar.), født 11/4 1798 i Tirsted, død 24/4 1852 i Thyrssted i Jylland, broder til de tre foregående. Skolelærer og kirkesanger i Thyrssted 1825; gift 27/5 1825 i Uth med Karen Nielsdatter, døbt 19/6 1791 i Uth, død 19/1 1859 i Thyrssted, d. af Niels Smed i Uth (gift 1. g. med skolelærer i Thyrssted Philip Lykke).

Ernst, Hans Christian (1832, 1. kar.), født 16/5 1803 i Ø. Hæsingø, død 24/12 1867, s. af skolelærer Laurits Hansen E. og Abelone Christensdatter i Obbekær i Vedsted s. Skolelærer i Østofte til 1834, i Langesø 1834—38, i Mageltving i Birket s. 1838—67; gift 1. g. 1834 med Ellen Kristine Hansen, født ca. 1804, død 8/7 1844 i Mageltving, 39¼ år gml.; gift 2. g. 22/2 1845 i Birket med Ane Cathrine Rasmusdatter, født 16/6 1801 i Birket, død 4/8 1891 i Nakskov, begr. i Birket, d. af Rasmus Nielsen og Maren Christiansdatter i Hjelmholt (gift 1. g. 27/5 1825 med Lars Andresen i Toreby).

(Lolland-Falsters Aarbøger 1947/272 — J. J. F. Friis s. 102 — Bering I/205).

Eskildsen, Peder (1815, 2. kar.), født ca. 1788 i Jylland, død 18/11 1834 på Bogø, 46 år gml. Skolelærer og kirkesanger på Bogø 1816—34; gift 19/10 1816 i Halsted med Anna Rasmusdatter Lund, døbt 9/3 1794 i Halsted, d. af gårdmand Rasmus Andersen L. og Mette Andersdatter i Tvede. — Hun er ikke fundet død på Bogø til 1892.

Fog, Johan Andreas Theodor (1823, 2. kar.), født 23/11 1800 i Herlufsholm, død 1/3 1881 i Smørum, s. af senere sognepræst i Idestrup Søren Lemvigh F. og Riborg Dorothea Tybring. Kollats 23/12 1823, skolelærer i Faarup i Hammer-Lundby pastorat 1823—1825, senere bestyrer af »Birkedal« i Hjørlunde sogn, boede ved sin død på Skebjerggaard; ugift.

(Johs. C. Jessen: »Præstø Amts Skolehistorie« 1950 s. 171 — Barfod I/219 — H. R. Hiort-Lorenzen: »Slægten Fog« 1906 s. 25 — L. Kragballe: »Slægten Lemvigh« 1875 s. 7 — Richters Dødsfald).

Fæster, Jørgen Clausen (1807, 1. kar.), født 6/1 1779 i Rangstrup i Ager-skov s., død 24/12 1854 i Vejringe, s. af Hans Jørgen F. og hustru Leene. Skolelærer i Vejringe i Aastrup s. på Falster 1809—54; gift 17/11 1809 i Aastrup med Lucie Knudsen, født 11/9 1791 i Aastrup, død 21/12 1875 i Vejringe, d. af skipper Hans Knudsen og Margrethe Nielsdatter Sporre.

(Lærerne og Samfundet I/166 — D. L. M. 1893 Nr. 19 — Jonstrup s. 91 — Erslews Suppl. I/467 — E. Alberti II, I/178 — J. J. F. Friis 105).

Gammelgaard, Christian Nielsen (1826, Vesterborg, udm. d.), født 20/3 1805 i Rurup i Branderup s. i Sønderjylland, død 7/4 1890 i Varnæs,

- s. af gårdmand Niels Christensen og Maren Nielsdatter. Lærer i Hinderup 1821—23, i Vellerup 1823—24, på seminariet 1824—26, skolelærer i Galsted 1826—27, i Kløvtoft 1827—32, skolelærer og degn i Varnæs 1832—76, entl., dbm. 1853; gift 1839 med Anna Maria Thøjsen, født 6/12 1815 i Varnæs, død 26/10 1886, d. af gårdmand Anders Nissen Thøjsen og Anna Jeppesdatter.
(J. Fausbøll: »Degn Gammelgaard i Varnæs« 1913 — »Varnæs Sogns Historie« 1944 s. 151).
- Giesler, Hans Heinrich Frederik* (1832, 1. kar.), født ca. 1812 i Schönkirchen i Holsten, død 6/6 1864 i Ø. Radsted, 52 år gml. Kollats 6/7 1836, skolelærer og kirkesanger i Ø. Radsted vist 1836 og i hvert fald før 1845 til 1864; ugift.
(J. J. F. Friis s. 103 — Bering I/219).
- Gjelstrup, Henrik Andreas* (1830, privat, 3. kar.), født 24/4 1796 i Tor-kildstrup, død 5/1 1839, s. af senere sogndegn i Mern Rasmus Andreas G. og Inger Marie Spur. Frekventerede seminariet i 1 år, skolelærer i Rødby; gift 1823 med Dorte Marie Carstensen, født 5/8 1795, død 5/1 1837, d. af færgemand ved Grønsund Karsten Carstensen og Kristine Holmsted.
(Im. Barfod: »Familien Sidenius« 1890 s. 26).
- Gregersen, Niels* (1813, udm. d.), døbt 16/1 1792 i Brovst, død 28/5 1871, s. af Gregers Nielsen og Elisabeth Pedersdatter i Sønderøxe. Informator på Kokkedal 19/10 1815, skolelærer og kirkesanger i Kollerup i Thisted a. til 1818, i True i Brabrand s. 1/5 1818, i Odder 1825, havde kollats af 1815, dbm. 18/10 1865; gift 27/10 1815 i Brovst med Johanne Marie Charlotte Kier, født 1792 i Brovst, frst. efter hjemmedåb 9/4 1792, død 9/2 1867 i Odder, d. af sogndegn Anders K. og Cathrine Elisabeth Lehmejer.
(Aug. F. Schmidt: »Brabrand og Aarslev sogne« 1938 II/113 — Nordisk Skoletidende 1866 16/16 — Bering II/114 — Richters Dødsfald).
- Greve, Peder* (1825, 1. kar.), født 13/12 1804 i Sørbymagle, død 1/9 1857 i Arløse i Førslev s. i Ø. Flakkebjerg h., s. af sognepræst Caspar G. og Bolette Jensdatter. Skolelærer i Førslev 1829 (kollats 25/4 1829), i Korselitse — 1831 —, skolelærer i Arløse og organist i Førslev 1834—57; gift 28/12 1847 i Førslev med Mette Marie Pedersdatter, født 16/8 1822 i Førslev, død 19/4 1880 i Førslev, d. af gårdmand Peder Nielsen og Maren Nielsdatter i Arløse.
(Flakkebjerg s. 85 — Mynster I/40).
- Groth, Theodor* (1832, 2. kar.), født ca. 1812 vist i Kastrup ved Vordingborg, s. af senere skolelærer i Vordingborg Johan Peter G. og Marie Cathrine Arends.
- Hansen, Andreas* (1805, 2. kar.), født i Slesvig, skolelærer og kirkesanger i Horbelev — 1811 — (eftermanden skal have tiltrådt embedet 1833); gift med A. R. Høyer. — Ingen af dem er fundet død i Horbelev.

Hansen, Andreas (1817, 1. kar.), var fra Bredstedt amt, skolelærer i Slesvig.

Hansen, Frederik (1823, 1. kar.), født 18/2 1801 i Nordlunde, død 10/9 1885 i Hillestolpe i Krønge s., s. af Hans Jørgensen og Anna Mathiasdatter. Kollats 11/6 1825, skolelærer i Thorslunde ved Rødby — 1826 —, ved Frederiksmind skole i Fuglse s. — 1831, 1859 —. dbm. 6/10 1860; gift 1/2 1826 i Taagerup med Johanne Maria Hansdatter West, født 13/2 1801 i Svendborg Nicolai s., død 26/3 1854 i Fuglse, d. af bødker Hans Rasmussen W. og Marte Mikkelsdatter. (Jonstrup s. 123 — J. J. F. Friis s. 101 — Bering I/209).

Hansen, Hans (1817, 2. kar.), født 18/3 1795 i Aastrup på Falster, død 25/2 1854 i Nykøbing F., s. af senere gæstgiver i Saxejording Frands Hansen og Sidsel Bentsdatter. Huslærer på Søllestedgaard, substitut i Nykøbing F. 1822, lærer og kordegn s. s. 1841; gift 28/10 1825 i Søllested med Nikoline Priergaard, født 12/10 1802 i Lille Løjtofte, død 10/3 1885 i Nykøbing F., datter af senere sogndegn Peter Trolle P. og Else Cathrine Dorothea Barfod. (Fr. Birkedal-Barfod: »Slægten Barfod« 1925 s. 69 — J. J. F. Friis s. 103).

Hansen, Hans (1824, 1. kar.), født 29/5 1804 i Stubbekøbing (ikke fundet døbt eller kfm. her), død 14/10 1873 i Odense Sct. Hans s., begr. 22/10 i Indslev, s. af Rasmus Hansen Sværker og Karen Hansdatter i Falkerslev Annexgaard. Skolelærer og kirkesanger i Indslev på Fyn 1828 (kollats 29/9 1828) og var endnu 1859 i dette embede, entl.; gift med Mette Marie Thorup, født 22/7 1810, død 20/1 1862 på Bubbek Mark i Indslev s.; hun var plejedatter af pastor Erik Frisenberg Thorup i Asperup, vaccineret 25/2 1813 i Viborg og kfm. i Asperup; ved sin død var hun indlogeret hos en boelsmand og benævnes »frasepareret og umyndiggjort«. (Hanssen & Jørgensen I/32 — Bering I/165).

Hansen, Hans Peter (1830, 1. kar.), født 13/9 1810 i Asmindrup i Merløse h., død 8/11 1881 i Kbh., begr. i Asmindrup, søn af skolelærer Hans Hansen og Anne Sørensdatter. Skolelærer og kirkesanger i Asmindrup 1832 (kollats 4/2 1832) og var endnu 1877 i dette embede, men blev entl. før 1879; gift med Else Christine Pedersdatter, dåb kfm. 22/9 1811 i Asmindrup, død 5/10 1879 i Holbæk, begr. i Asmindrup, d. af gårdmand Peder Andersen og Anne Nielsdatter. (Nordisk Skoletidende 1866 17/180 — Bering I/60 — Mynster II/258).

Hansen, Jakob (1825, 3. kar.), født 16/11 1803 i Skovbølle i Købelev s., død før 1832, s. af Hans Christopher Møller og Johanne Jacobsdatter. Han blev 1826 huslærer og skal senere have været skolelærer i Vilhelmshøj i Søllested s., men har ikke sat sig spor i kirkebogen.

Hansen, Jens (1824, 1. kar.), døbt 11/4 1803 i Holeby, s. af Hans Adamson og Karen Jensdatter. Skolelærer i Maglemer i Hunseby s. — 1831, 1847 —, i Døllefjelde 1852; gift med Marie Smith, født ca. 1800 i

Gentofte (er ikke fundet døbt her). — Ingen af dem er fundet død i Døllefjelde til 1891.

(Erslews Forfatterlexicon I/565 + Suppl. I/687 — J. J. F. Friis s. 102 — Bering I/218).

Hansen, Jens (1828, 1. kar.), født 2/10 1806 i Nøbbet i Horslunde s., død 24/2 1832 i Norre i Nebbelunde s., søn af Hans Jensen og Dorthe Larsdatter. Skolelærer i Arninge 1829, senere skolelærer og kirkesanger i Norre; vist ugift.

Hansen, Jørgen (1814, udm. d.), født på Langeland, gik ikke lærervejen.

Hansen, Jørgen (1823, 1. kar.), født 5/2 1802 i Rødby, død 5/5 1868 i Saxejøbing, s. af skrædermester Hans Hansen og Bodil Mogensdatter. Skolelærer i Brandstrup — 1827 —, lærer og kordegn i Saxejøbing 26/9 1828—68; gift 1. g. 20/7 1827 i Landet med Anna Susanne Bagger, født 3/2 1797 i Skovlænge, død 27/1 1857 i Saxejøbing, d. af senere præst i Landet Cornelius Michael B. og Martha Mathiesen; gift 2. g. efter 1860 med Marie Jørgensen. — Hun er ikke fundet død i Saxejøbing til 1891.

(J. J. F. Friis s. 103).

Hansen, Laurits (1831, 1. kar.), døbt 31/5 1810 i Sem i Ribe a., død 31/7 1867 i Skelby i Tybjerg h., s. af gårdmand Hans Holdensen og Johanne Villadsdatter. Kollats 1/1 1833, skolelærer i Emmerlev — 1836 —, i Nr. Seierslev til 1841, i Kagstrup i Skelby s. 1841 (kollats 5/7 1841) og beklædte dette embede til sin død; gift med Anne Bothille Sønnichsen, født 31/3 1811 i Møgeltønder, død 3/1 1887 i Aarup på Fyn, begr. i Skelby, d. af Friderich Sønnichsen og hustru Petræa. (Mynster I/217 — Bering I/91).

Hansen, Lorentz (1811, udm. d.), født ca. 1788 i Slesvig, død 20/8 1823 i Købelev, 34 $\frac{2}{3}$ år gml. Skolelærer og kirkesanger i Købelev før 1813 og døde i dette embede; gift 1. g. 29/12 1813 i Nakskov med Maren Berthelsdatter (ikke fundet død i Købelev); gift 2. g. 14/10 1815 i Købelev med Bodil Christiansdatter, født ca. 1787, død 27/6 1835 i Købelev (gift 2. g. med skolelærer Peder Hansen i Vesterbo).

Hansen, Mads (1830, 1. kar.), født 27/6 1809 i Sdr. Bjerre i Sorø a., død 26/10 1857 i Faardrup, s. af husmand Hans Madsen og Inger Sørens datter i Bøgelund. Skolelærer i Skørpinge 1835—54, skolelærer og kirkesanger i Faardrup 4/10 1854—1857; gift med Maren Hansine Frederikke Sørensen, født 5/5 1814 i Damsholte, datter af møller Jevald Sørensen og Ane Cathrine Frederiksdatter i Frændrup. — Hun er ikke fundet død i Faardrup til 1892.

(Flakkebjerg s. 115 — Mynster I/152).

Hansen, Niels (1828, 1. kar.), født 22/10 1810 i Løjtøfte, kfm. 1825, død 1/7 1871 i Arninge, s. af gårdmand Hans Nielsen. Skolelærer og kirkesanger i Arninge 1829—1871 (kollats 31/10 1832); gift med Conradine Christine Knuthsen, født 25/3 1801 i Tillitse, død 22/7 1886 i

Nakskov, begr. i Arninge, d. af Daniel Knuthsen og Mette Cathrine Thikiøb.

(J. J. F. Friis s. 99 — Bering I/205).

Hansen, Niels Peter (1819, 1. kar.), født 14/5 1798 i Dannemarre, død 11/5 1874 i Dannemarre, s. af Hans Pedersen og Barbara Marie Nielsdatter. Kollats 16/9 1819, skolelærer og kirkesanger i Dannemarre — 1831, 1859 —, entl.; gift med Anne Johanne Jeppesdatter, født 1/12 1802 i Dannemarre, død 4/6 1874 i Dannemarre, datter af Jeppe Mortensen og Kirsten Rasmusdatter.

(Selmers Nekrologer II/322 — J. J. F. Friis s. 100 — Bering I/201).

Hansen, Niss (1831, 2. kar.), var fra Flensborg amt.

Hansen, Peder (1821, udm. d.), født ca. 1801 i Norstedt i Husum amt, død 18/6 1835 i Vesterbo i Købelev s., 34 år gml. Skolelærer i Vesterbo før 1824 og døde i dette embede; gift 19/6 1824 i Købelev med Bodil Christiansdatter, født ca. 1787, død 27/6 1835 i Vesterbo, 49 år gml. (gift 1. g. med skolelærer i Vesterbo Lorentz Hansen).

Hansen, Peter Christian (1830, 2 kar.), født 28/4 1803 i Frydendal, død 10/12 1874 i Næstved, s. af møller Hansen på Frydendal mølle. Student fra Slagelse 1826, cand. phil., skolelærer i Vettørslev 1833 (kollats 13/4 1833) og var endnu 1839 i dette embede, skolelærer og kirkesanger i Sandby i Præstø a. før 1844 og entl. fra dette embede 1859; gift med Sofie Bolette Ambjørn, født ca. 1811 i Kbh., død 23/3 1872 i Næstved.

(Jonstrup s. 116 — Mynster I/222 og 228 — Hundrup: »Dimittender fra Slagelse lærde Skole« s. 122 — Bering I/93).

Hansen, Rasmus (1809, 2. kar.), født 13/5 1789 i Horslunde, død 15/3 1858 i Nordlunde, s. af gårdmand i Nybygt Hans Nielsen og Maren Rasmusdatter. Skolelærer og kirkesanger i Nordlunde på Lolland før 1831 og døde i dette embede; ugift.

(Folkeskolen 1918/16 — J. J. F. Friis s. 103).

Hansen, Rasmus (1811, udm. d.), dåb kfm. 6/1 1791 i Bursø, søn af Hans Knudsen og Margrethe Rasmusdatter. Skolelærer i Kastager i Utterslev s. — 1813, 1850 —; gift 1. g. 23/7 1818 i Stokkemarke med Ane Kirstine Henriksen, født 22/8 1792 i Guldbjerg, d. af senere skolelærer i Stokkemarke Knud Henriksen og Kirsten Hansdatter; gift 2. g. 11/7 1849 i Nykøbing F. med Anna Dorthe Kirstine Andersen, døbt 23/5 1802 i Stokkemarke, d. af skoleholder i Kældernæs Jens Andersen og Kirsten Nielsdatter. — Ingen af dem er fundet død i Utterslev.

(J. J. F. Friis s. 102).

Hansen, Rasmus (1813, 2. kar.), døbt 2/10 1791 i Nr. Kirkeby, død 30/1 1861 i Brarup, s. af husmand Hans Hansen og Anne Mortensdatter. Skolelærer og kirkesanger i Brarup 1813—61, kollats -/9 1813; gift 21/10 1814 i Brarup med Benedicte Gylling fra Guldborg færges-

gård, født ca 1793, død 4/7 1833 i Brarup. 40 år gml. — Hun er ikke fundet døbt i Brarup.

(Dansk Skoletidende 1861 I/267 — Bering I/227).

Hansen, Rasmus (1828, 2. kar.), født 6/7 1809 i Bregninge i Horbelev s., død 16/3 1881 i Bregninge, s. af skolelærer Johan Adam Hansen og Anna Katrine Lehn. Skolelærer i Vilhelmshøj — 1831 —, i Bregninge 1832—81 (kollats 19/1 1832); gift med Nicoline Sophie Christensen, født 23/10 1812 i Aastrup, død 11/12 1877 i Bregninge, d. af skolelærer i Lunde Ulrik Christen Christensen og Dorte Elisabeth Franck.

(J. J. F. Friis s. 100 — Bering I/230).

Hansen, Thomas (1828, 1. kar.), født 5/6 1807 i Handved, død 1859, s. af skolelærer og degn Peter Knutzen Hansen. Skolelærer i Egernførde i ca. 31 år; gift 14/10 1831 med Catharina Margarethe Duck fra Egernførde.

(Schulzeitung für die Herzogthümer 1859/199 — S. H. S. 1859/507).

Harboe, Christian (1816, 2. kar.), født 5/2 1795 i Bøstrup på Langeland, død 18/3 1862 i Magleby s. på Langeland, s. af Nicolay Christian Harboe og Ellen Margrethe Holgersdatter i Lybølle. Skolelærer i Kædeby i Humble s. 1818—28, (kollats 29/10 1818) i Kirkeby i Magleby s. 1828—62, gift med Dorthe Møller, døbt 4/11 1794 i Sørup i Svendborg a., død 21/1 1868 i Magleby, datter af sognedegn Hans M. og Bolette Elisabeth Mørk.

(Svendborg Amts Aarbøger 1912/154 — Hanssen & Jørgensen I/98 — Bering I/181).

Hartmann, Christian Henrik August (1826, priv., 1. kar.), født 26/8 1803 i Saxkjøbing, død 29/3 1831, s. af byfoged Carl Ernst Vilhelm H. og Johanne Frederikke Georgia Wichmann. Privatlærer i Nykøbing F., senere skolelærer i Havlykke i Østofte s.; gift 18/4 1828 i Nykøbing F. med Berteline Christine Marie Hvalsøe, født 15/12 1798, død 1/1 1880, d. af hospitalsforstander i Nykøbing F. Johannes H. og Cecilie Cathrine Stub (gift 1. g. med stiftsfuldmægtig i Nykøbing F. Hans Henrik Tybring Fog).

(H. R. Hiort-Lorenzen: »Slægten Fog« 1906 s. 23 — D. Hvalsøe: »Slægten Hvalsøe-Walsøe« 1914 s. 146).

Heidam, Frederik Christian (1813, 1. kar.), født 12/1 1793 (døbt 15/2) i Nykøbing F., død 20/6 1837, s. af snedkermester Hans Christian H. og Anna Marie Nielsdatter. Skolelærer i Rødby; gift 8/6 1825 med Dorthea Birgitte Zeuthen, født 10/9 1793 på Manø, død 26/12 1886, d. af senere præst på Fæmø Jens Rasmus Z. og Johanne Marie Olsen. (Jonstrup s. 234 — Vahl II/43).

Hemmingsen, Lars (1823, 1. kar.), døbt 16/8 1802 i Haarslev, død 6/2 1876 i Egeslevmagle, s. af Hemming Jensen. Skolelærer i Smidstrup i Egeslevmagle s. 1823—62 (kollats 8/10 1823), i Egeslevmagle 1862—73, entl.; gift 13/2 1824 i Egeslevmagle med Anna Jensdatter, døbt

8/5 1803 i Egeslevmagle, død 11/5 1874 s. s., datter af gårdmand Jens Isachsen.

(Samleren for Skolen og Læreren 1862/142 — Mynster I/150 — Flakkebjerg s. 224 — Bering I/122).

Henningsen, Hans Christian (1832, 2. kar.), født 27/3 1810 i Hillested, død 25/4 1893 i Kbh., s. af sognedegn Henning Henningsen og Johanne Madsdatter. Skolelærer og kirkesanger i Hillested 1835—73 (kollats 11/10 1835); gift 23/10 1836 i Hillested med Elisabeth Amalie Hansen, født 30/11 1807 i Radsted, død 7/2 1867 i Hillested, d. af tømmermand Lars Hansen og Lovisa Catharina Michaelis.

(Jonstrup s. 135 — D. L. M. 1893 nr. 10 — J. J. F. Friis s. 101 — Bering I/211).

Henrichsen, Henrich Knudsen (1814, 2. kar.), døbt 10/11 1794 i Guldbjerg, død 2/1 1845 på Sct. Hans Hospital (Bidstrup), søn af senere skolelærer i Stokkemarke Knud Henrichsen og Kirsten Hansdatter. Skolelærer i Højet i Veggerløse s. — 1815 —, i Stokkemarke — 1823, 1835 —; gift 13/9 1815 i Stokkemarke med Sidse Karine Sparre, døbt 26/12 1788 i Holtug, død 27/4 1857 i Stokkemarke, d. af sognedegn Pontus David S. og Ellen Emmerling.

Henrichsen, Johan Arndt Christian (1825, udm. d.), født 25/2 1804 i Stokkemarke, død 16/8 1877 i Magleby på Stevns, broder til foregående. Skolelærer i Utterslev på Lolland 1826, i Varpelev 1827, skolelærer og kirkesanger i Magleby på Stevns 1836, havde kollats af 23/6 1826, dbm. 1/6 1876; gift 15/8 1828 med Mathilde Elisabeth Hulegaard, født 9/3 1800 i Hals i Kær h., død 30/8 1858, d. af birkedommer Matthias H. og Lorentze Hartvig.

(Præstø Amts Aarbøger 1926/110 — Lærerne og Samfundet I/259 — Mynster II/37 — Jonstrup s. 136 — Bering).

Hoffmann, Christian Hansen (1810, priv.), døbt 8/11 1775 i Nykøbing F., død 5/3 1850 i Errindlev, s. af slagtermester Hans Christian H. og Cathrine Margrethe Bolt. Skoleholder i Assenbølle til 1803, degn og skolelærer i Errindlev-Olstrup 6/6 1803—50; gift 17/1 1803 i Herritslev med Concordia Kjeldskov, døbt 9/1 1784 i Nykøbing F., død 7/12 1843 i Errindlev, d. af snedker i Nykøbing senere sognedegn i Herritslev Johan Bernt K. og Else Margrethe Høfer.

(J. J. F. Friis s. 100).

Hoffmann, Kjeldskov Hansen (1831, 2. kar.), født 6/12 1804 i Errindlev, død 5/5 1870 i Errindlev, s. af foregående. Hjælperlærer i Errindlev — 1840, 1845 —, skolelærer og kirkesanger s. s. 1850 (kollats 9/3 1850); gift med Karen Kirstine Magdalene Gravesen, født 4/5 1814 i Krønge, d. af Kirsten Nielsdatter og skriverkarl Gravesen i Rødby. — Hun er ikke fundet død i Errindlev til 1891.

(Jonstrup s. 140 — Bering I/210).

Holm, Andreas (1812, udm. d.), døbt 4/9 1791 i Vestenskov, død 11/11 1847 i Nysted, s. af skoleholder og degn Knud Petersen H. og Berte Hansdatter. Skolelærer i Vandtore og organist i Nysted 1813—47;

gift 17/12 1813 i Arninge med Zingel Hansdatter, født 21/1 1795 i Arninge, død 5/8 1881 i Nykøbing F., d. af gårdmand Hans Jensen og Anna Michelsdatter.

(J. J. F. Friis s. 104).

Hummelgaard, Thule Pedersen (1832, 2. kar.), født 17/5 1812 i Bjert, død 16/9 1848, s. af gårdmand i Skartved Peder Hansen og Maren Thulesdatter. Skolelærer i Øksendrup på Fyn; ugift.

(Selmers Nekrologer I/424).

Hvistendahl, Jakob (1829, 3. kar.), født 21/9 1806 i Vollerslev, død 28/4 1872 i V. Egesborg, s. af sognepræst Jens H. og Inger Margrethe Braëm Galskjøt. Skolelærer i V. Egesborg 1830 (kollats 11/5 1830) og var endnu 1859 i dette embede, entl.; gift med Kirsten Madsdatter, dåb kfm. 29/11 1807 i Rønnebæk, død 2/4 1873 i V. Egesborg, d. af husmand Mads Nielsen.

(Johs. C. Jessen: »Præstø Amts Skolehistorie« 1950 s. 165 — Mynster II/191 — Bering I/88).

Jacobsen, Niels (1809, udm. d.), døbt 19/10 1788 i Torkildstrup, død 23/5 1862 i Gunslev, s. af indsidder i Sallerup Jacob Nielsen og Gjertrud Hansdatter. Skolelærer og kirkesanger i Gunslev, cst. 1809, kollats 12/10 1820, entl. ca. 1859—60; gift 17/10 1810 i Vesterborg med Anne Christensdatter Møller, født 14/3 1788 i Horslunde, død 13/3 1860 i Gunslev, d. af Christen Andersen M. og Anne Rasmusdatter i Svinsbjerg.

(J. J. F. Friis s. 101 — Bering I/223).

Jansen, Frederik (1832, priv., 3. kar.), født 25/11 1803 i Aarhus, død ca. 1845, s. af senere præst i Torkildstrup Carl Frederik J. og Anne Katrine f. Jansen. Gik i Aalborg latinskole 1813—21, student privat 1822, cand. phil. 1823, døde ca. 1845 som militær i Vestindien.

(Im Barfod: »Den falsterske Gejstlighed« II/196 — Slægtshaandbogen s. 464).

Jensen, Andreas Outzen Vilhelm (1830, 1 kar.), født 6/8 1812 i Nykøbing F., død 21/6 1881 i Lyderslev, s. af skolelærer i Østofte Thomas Jensen og Anna Hielm. Skolelærer i Bandholm 1831, i Atterup i Ø. Egede s. 1838—52 (kollats 29/8 1838), i Lyderslev 1852—81 (kollats 2/12 1852); gift 12/10 1838 i Kbh. Frue k. med Louise Emilie Larsen, født 29/3 1818 i Maribo, død 24/4 1888 i Kbh. Johs. s., datter af sagfører Jens Christian L. og Lovise Emilie Schultz.

(Th. Rugholm: »En Vendelboslægt« 1949 s. 257 — Skoletidende 1882 s. 196 — Erslews Suppl. I/933 — K. d. R. 1903/433 — Bering I/83).

Jensen, Erhardt (1825, 1. kar.), døbt 29/6 1806 i Halsted, død 14/2 1875 i Vestenskov, s. af gartner Niels Jensen og hustru Katrine. Skolelærer i Ullerslev i Avnede s. 1828 (kollats 18/2 1828) og var endnu 1833 i dette embede, skolelærer og kirkesanger i Vestenskov — 1835, 1859 —; gift 1. g. med Maren Hansen, døbt 15/5 1803 i Vesterborg, død 17/2 1860 i Vestenskov, d. af gårdmand Hans Andersen Kall

og Bodil Rasmusdatter; gift 2. g, 5/10 1860 i Vestenskov med Maren Sophie Knudsen, født 28/3 1813 i Arninge, død 28/12 1877 i Vesterbo i Købelev s., begr. i Vestenskov, d. af selvejergårdmand i Ohre Knud Friderichsen og Karen Hansdatter.

(Nordisk Skoletidende 1866 19/72 — J. J. F. Friis s. 105 — Bering I/201).

Jensen, Jens (1819, 1. kar.), født 8/11 1797 i Sall ved Haurum, død 4/5 1875 i Tyrsted, s. af skolelærer Jens Madsen og Ane Jensdatter. Lærer i Randers 1822—25 (kollats 31/12 1822), skolelærer og kirkesanger i Uth 1825—75, dbm.; gift 1825 med Kathrine Magdalene Eichbaum, født 1/5 1796 i Aabenraa, død 2/7 1849 i Uth, d. af nagelsmed Balzer Christopher E. og Johanne Marie Bertelsen.
(Randers Amts Aarbøger 1915/29 — Selmers Nekrologer II/323 — Bering II/155).

Jensen, Johan (1828, udm. d.), født i Slesvig, skolelærer i Ulriksdal i Godsted s. — 1831 —, men der er intet fundet om ham i Godsted kirkebog; han er vist identisk med: Johan Jensen, født 1805, død 16/12 1839, s. af landmand Johan Jensen i Oversø. Degn i Løgumkloster 1838—39, gift med Marie Kirstine Jacobine Boysen fra Starup.

Jensen, Just (1815, 1. kar.), født 17/6 1795 i Sall i Houlbjerg h., død 17/4 1874 i Haurum, s. af skolelærer Jens Madsen og Ane Jensdatter. Skolelærer i Hadsten 1815, i Lyngaa 1819—61; gift 30/9 1820 i Velle med Ane Marie Poulsen, født 16/8 1800 i Velle, død 30/7 1874 i Haurum, d. af fisker i Østergaards fiskehus Poul Jensen og Engel Kierstine Pallesdatter.

(P. Ladefoged: »Lyngaa Sogns Historie« 1947 s. 124 — Biering II s. 125).

Jensen, Lars (1812, udm. d.), født 19/10 1791 i Hesnæs i Aastrup s. på Falster, død 11/10 1864, s. af skipper Jens Christiansen og Margrethe Larsdatter. Skolelærer og kirkensanger i Sdr. Kirkeby 1812—62 (kollats 11/8 1812), dbm. 12/9 1849; gift 22/10 1813 i Damsholte med Bartholine Katrine Brehm, født 20/3 1790 i Damsholte, død 11/11 1871, d. af skytte paa Marienborg Hans Brehm.

(Jonstrup s. 157 — J. J. F. Friis s. 102 — Bering I/231).

Jensen, Niels (1813, 3. kar.), døbt 2/7 1793 i Vesterborg, søn af Jens Jensen Schafte og Johanne Hansdatter. Skolelærer i Flintinge 1813—16, i Døllefjelde 1816—ca. 29, afsat på grund af uduelighed; gift 22/3 1814 i Toreby med Karen Rasmusdatter.

Jensen, Ole (1823, 1. kar.), døbt 24/5 1804 i Vesterborg, død 29/1 1849, s. af gårdmand Jens Olsen og Inger Kirstine Hansdatter Plougs i Magletving. Huslærer i Bakkendrup præstegård, skolelærer i Drøsselbjerg 1825 (kollats 14/1 1825), i Sæby i Løve h. 1828 (kollats 31/12 1828); gift 1826 med Sophie Cathrine Vinzentine Prom, født 11/9 1805 i Ørslev i Løve h., død 20/4 1881 i Sæby, d. af skolelærer Prom i Sæby.

- (Holbæk Amts Aarbøger 1909/58, — 1911/114 fig., 1950/52 — Lærerne og Samfundet I/167, 189 — Selmers Nekrologer I/579 — Jonstrup s. 48 — Mynster II/103 — Erslews Suppl. I/942).
- Jensen, Peter Christian* (1830, 1. kar.), født 19/3 1810 i Vonsild, død 25/6 1871 i Bjerndrup i Stepping s., søn af væver Jens Andreas Jensen og Anna Sophia Biskops. Skolelærer i Bjerndrup — 1846 —; gift med Mette Christine Nielsen, født 14/2 1818 i Stepping, død 7/12 1887 i Stepping, d. af gårdmand Niels Hansen og Maren Hansen i Kolstrup.
- Jensen, Rasmus* (1812, 1. kar.), født ca. 1791 i Veggerløse s., død 1/11 1872 i Havrum, 80¾ år gml. (vist = Rasmus Jensen, døbt 11/12 1791 i Veggerløse, s. af husmand Jens Rasmussen og Maren Andersdatter på Hasselø). Kollats 1/11 1815, skolelærer og kirkesanger i Havrum 1/11 1816—1859, entl., dbm. 28/9 1839; gift 21/9 1821 i Havrum med Anneke Marie Thomsen, døbt 17/3 1790 i Lading, død 26/10 1856 i Havrum, d. af skovrider Christian Ulrich Thomsen og Birgitte Cathrine Cadovius i Kragelund.
(Bering II/169).
- Jensen, Thomas* (1807, udm. d.), døbt 24/6 1787 i Aaby i Kær H., død 20/2 1826 i Østofte, s. af gårdmand Jens Poulsen og Anne Marie Thomasdatter i Vedsted. Lærer ved borgerskolen i Nykøbing F. 1807—15, skolelærer og kirkesanger i Østofte 1815—26; gift 10/5 1811 i Karleby med Anne Hielm, født 18/3 1786 i Haderslev, død 13/7 1866 i Lyderslev, d. af bager Lorenz Petersen H. og Gertrud Musmann. (Th. Rugholm: »En Vendelboslægt« 1949 s. 257 — Højskolebladet 1898 s. 196 — Jonstrup s. 165 — Erslews Suppl. I/944).
- Jeppesen, Mads* (1811, udm. d.), døbt 2/4 1790 i Vester Aaby, død 6/6 1850 i Nordenbro i Magleby s. på Lolland, s. af teglmester på Brendegaard teglværk Rasmus Jeppesen og Marie Nielsdatter. Skolelærer og kirkesanger i Nordenbro 1816—50 (kollats 20/4 1816); g. 1. g. med Anne Kirstine Frederikke Nielsen, født ca. 1793, død 4/5 1831 i Nordenbro, 38 år gml.; gift 2. g. med Anne Margrethe Hansdatter, født 18/9 1800 i Nordenbro, død 29/3 1859 i Nordenbro, d. af Hans Pedersen og Johanne Jørgensdatter.
(Hanssen & Jørgensen I/99 — Skolelærervennen 1850 s. 100).
- Jeppesen, Niels* (1811, 2. kar.), døbt 20/6 1784 i Idestrup, død 11/11 1871 i Kappel, s. af Jeppe Nielsen. Skolelærer og kirkesanger i Kappel 18/11 1811, entl. før 1850; gift med Margrethe Larsdatter, født 4/1 1778 i Torkildstrup, død 1/2 1859 i Kappel, d. af møller Lars Jensen og Sidsel Nielsdatter i Taarup.
(J. J. F. Friis s. 102).
- Jespersen, Jens Christian* (1807, 2. kar.), døbt 17/4 1785 i Vesterborg, død 15/12 1865, s. af Jesper Jørgensen. Skolelærer i Klodskov i Ønslev s. før 1819, entl. 31/10 1863; gift 1. g. 17/9 1819 i Ønslev med Ane Nielsdatter, født ca. 1799, død 26/8 1829 i Klodskov; gift 2. g. 1835 i Ønslev med Anna Christiane Henriette Gehrts, født 31/5 1813 i Stiwedder i Syssel sogn ved Kiel, d. af Hans Herik Gehrts (eller Gehr-

- ken) og Christina Owen. — Hun er ikke fundet død i Ønslev til 1891. (Nordisk Skoletidende 1865 15/196 — J. J. F. Friis s. 100).
- Jessen, Hans Møller* (1831, 1. kar.), født 25/11 1811 i Toftlund, død 23/1 1892 i Daler, s. af degn Jess Jessen og Anne Marie Tjellesen. Skolelærer i Genner 1834, i Toghale i Møgeltønder pastorat ca. 1841, entl. 1879; gift 1. g. 3/8 1833 i Møgeltønder med Anna Kjestine Lassen, født 15/6 1813 i Toghale, død 4/7 1839 i Genner, d. af skolelærer Peter Jensen Lassen og Beate Jepsen; gift 2. g. 16/5 1846 i Møgeltønder med Anne Kirstine Bundesen, født 10/3 1821 i Genner, død 4/4 1898 i Daler, d. af gårdmand Jens Bundesen og Ellen Jessen Bjerg. (Sønderjydske Maanedsskrift 1925—26/169 — Sønderjydske Aarbøger 1907/143 — Bering II/231).
- Jessen, Jes Hinrich* (1829, 1. kar.). født 19/3 1806 i Adsbøl i Sønderjylland, død 4/12 1884 i Aabenraa, s. af degn Jürgen Peter Jessen og Friderica Wilhelmina Emilia Ernst. Lærer i Maribo 1830—31, hjælperlærer i Rinkenæs 1831, skolelærer i Iller 1833, i Stenderup i Nybøl s. 1836—50, i Aabenraa 1850—73; gift med Maria Christina Fridrichsen, født 12/4 1815 i Rinkenæs, død 7/11 1881 i Aabenraa, d. af gårdmand Fridrich Fridrichsen og Catrina Koch. (Dansk Skoletidende 1861 II/118 — E. Alberti I. 1/409, II, 1/336).
- Jessen, Niels* (1815, 1. kar.), døbt 14/8 1793 i Arrild i Sønderjylland, død 23/1 1863 i Lisbjerg, s. af Hans Jessen. Skolelærer i Skejby ved Aarhus 1/11 1817 (kollats 9/3 1818), entl. ca. 1859, derefter gårdmand i Mollerup i Lisbjerg s.; gift 30/6 1818 i Lisbjerg med Anna Maria Jensdatter, døbt 3/8 1788 i Lisbjerg, død 8/2 1869 i Lisbjerg, d. af Jens Nielsen i Mollerup (gift 1. g. med gårdmand på Mollerupgaard Rasmus Rasmussen, død 16/2 1818). (Bering II/112).
- Johansen, Johan Adolph* (1830, 1. kar.), født ca. 1810 i Flensborg, skolelærer i Oureby i Saxejybing landsogn — 1831 —, i Sønderborg, i Egersund 1840—43, i Maribo — 1845, 1847 —, i Egholt i Lejrskov s. — 1860 —; kaldes 1845 for enkemand, men 1860 for frasepareret. Er ikke fundet død i Lejrskov 1860—91. (J. J. F. Friis s. 102).
- Jørgensen, Christen* (1819, 3. kar.), født i Jylland, skolelærer i Jylland; vist identisk med: Christen Jørgensen, døbt 19/4 1794 i Sporup, død 20/9 1838 i Gjern, s. af gårdmand Jørgen Jensen i Farre. Skolelærer og kirkesanger i Gjern; gift 30/9 1821 i Gjern med Inger Hansdatter, født ca. 1798, død 8/1 1872 i Gjern (74 år gml.), d. af skolelærer Gam i Gjern.
- Jørgensen, Hans August* (1828, 3. kar.), født 28/2 1807 i Horslunde, død 17/6 1863 i Ønslev, s. af gårdmand Jørgen August og Kirsten Friderichsdatter i Nøbbet. Skolelærer i Ønslev — 1831, 1859 —, gift 20/9 1837 i Stadager med Mariane Dortha Vieth, født 28/1 1816 i Ønslev, død 25/12 1895 i Fredensborg, d. af forvalter Martin Christian V. og Lovisa Fogh.

(P. G. Grandjean: »Familien Vieth« 1917 s. 27 — J. J. F. Friis s. 105 — Bering I/225.

Jørgensen, Hans Hansen (1809, udm. d.), født 19/8 1786 i Holm i Nordborg s., død 5/12 1854 i Branderslev, s. af husmand Jørgen Hansen og Mette Cathrine Hansdatter. Skolelærer i Branderslev 1811 og var endnu 1850 i embedet; gift 27/11 1812 i Nakskov med Anne Lisbeth Frandsdatter, døbt 24/6 1796 i Nakskov, død 2/6 1881 i Branderslev, d. af skomager Frands Jensen og hustru Johanne.
(J. J. F. Friis s. 100).

Jørgensen, Jakob (1810, udm. d.), døbt 2/8 1789 i Egen, død 11/9 1863 i Sjellerup i Egen s., s. af skoleholder Jørgen Christensen og hustru Mette Marie i Elstrup. Skolelærer i Egen på Als 1810, degn s. s. 1813—1849; gift med Anne Kathrine Fink, døbt 13/1 1793 i Egen, død 27/3 1869 i Sjellerup, d. af gårdmand Nicolai Hansen F. og Kiestine i Sjellerup.

Jørgensen, Jens Peter (1825, 3. kar.), født 9/1 1804 i Kær i Ulkebøl s. på Als, s. af kådner Jørgen Jensen Høi og Cathrine Marie Frost. Skolelærer i Ulkebøl 1825—38, i Kær 1838—64; gift 1. g. 29/5 1831 i Ulkebøl med Cathrine Margrethe Rasmussen, født 20/2 1807 i Tand-slet, død 29/8 1843 i Kær, datter af skolelærer i Lebølgaard Edvard Rasmussen og Kirstine Marie Peders; gift 2. g. 1844 med Kirstine Marie Rasmussen, født 30/1 1811 i Tandslet, søster til 1. hustru. — Han og 2. hustru er ikke fundet døde i Ulkebøl.
(Chr. Maibøll: »Jørgen Andresen Petersen og Meta Marie Frost« 1946 s. 213).

Jørgensen, Jørgen Søren (1828, 1. kar.), født 7/12 1806 i Ringsted (døbt 26/1 1807), død 16/1 1900, s. af skræddermester Herman Jørgensen. Skolelærer i Tølløse 1828 (kollats 11/2 1832), lærer i Roskilde 1832 (kollats 25/8 1832), tillige kordegn 1847, entl. 1899, dbm. 8/6 1872, kammerråd 7/8 1882, f. m. 1896; gift 1. g. 22/8 1833 i Tølløse med Kirsten Berg, født 20/11 1811 i Tølløse, d. af sognedegn Erland B. og Susanne Wesberg; gift 2. g. med Clara Vilhelmine , født ca. 1836, død 1911.
(D. L. M. 1889/233 og 1901/19 — Mynster II/280, 281)

Jørgensen, Knud (1829, 1. kar.), døbt 4/10 1801 i Lintrup, død 2/1 1847 i Kvislemark, s. af parcellist Jørgen Pedersen og Maren Knudsdatter på Tornum mark. Skolelærer på Fejø til 1830, i Kvislemark 1830 (kollats 24/4 1830) og beklædte dette embede til sin død; gift 28/4 1834 i Kvislemark med Anne Margrethe Jørgensdatter, født 23/6 1811 i Gunderslev, død 16/7 1896 i Kvislemark, d. af gårdmand Jørgen Folkersen og Maren Johannesdatter (gift 2. g. med gårdmand Jens Pedersen).
(Erling Petersen: »Af en Bondeslægts Historie« 1951 s. 94 — Flakkebjerg s. 152 — Mynster I/38).

Jørgensen, Mads (1819, 1. kar.), født 8/9 1795 i Sdr. Kirkeby, død 6/9 1876 i V. Ulslev i Idestrup s., søn af Jørgen Kalsen og Kirsten

Pedersdatter i Egebjerg. Skolelærer og kirkesanger i Systofte 1821—32 (kollats 1/4 1822), i Sdr. Alslev 1832, entlediget efter 1859, tillige gårdejer; gift med Karen Michelsdatter, døbt 2/5 1802 i Vesterborg, død 4/11 1886 i Idestrup, begr. i Sdr. Alslev, d. af Michel Gotfredsen og Anne Jensdatter.

(J. J. F. Friis s. 99 — Bering I/231).

Jørgensen, Niels (1814, 2. kar.), døbt 7/9 1793 i Kappel, s. af husmand Jørgen Nielsen og Bodil Pedersdatter. Skolelærer i Højreby i Søllested s. 1814 (kollats 10/11 1814) og var endnu 1859 i dette embede; gift med Gertrud Andersdatter, født 27/6 1799 i Skovlænge, d. af gårdmand Anders Rasmussen og Maren Jørgensdatter. — Ingen af dem er fundet død i Søllested til 1892.

(J. J. F. Friis s. 101 — Bering I/203).

Jørgensen, Niels (1829, 1. kar.), født —/5 1796 i Radsted. kfm. 1811, s. af gårdmand Jørgen Foged og Maren Jensdatter. Kollats 14/9 1829, skolelærer i Nagelsti i Toreby s. — 1831, 1834 —, i Udstolpe i Slemminge s. — 1843, 1845 — i Henne i Ribe a. — 1859 —; gift med Karen Jørgensdatter, født 1/2 1809 i Radsted, d. af indsidder i Krænkerup Jørgen Jensen og Grete Rasmusdatter. — Ingen af dem er fundet død i Henne 1858—1892.

(J. J. F. Friis s. 104 — Bering II/219).

Jørgensen, Ole (1805, 2. kar.), født 14/6 1784 i Svinsbjerg i Horslunde s., død 9/6 1836 på Fejø, s. af Jørgen Olsen. Degn og skolelærer på Fejø 1805—1836; gift 1/6 1805 i Horslunde med Anne Elisabeth Jensdatter, født ca. 1784, død 5/5 1833 på Fejø, 49 år gml.

Kardel, Hans Heinrich Frederik (1829, 1. kar.), var fra Futterkamp i Vagrien. Organist og 2den lærer i Neustadt i Holsten 1833, 1ste lærer s. s. 1843 og var endnu 1860 i dette embede.

(S. H. S. 1843 III/110, 1858/241, 1860/387).

Kaysen, Christian Frederik (1832, 3. kar.), født 8/2 1806 i Ballum, død 5/1 1886 i Emmerlev, s. af skolelærer Knud Kaysen og Ulrikka Fischer. Kollats 17/5 1837, skolelærer og degn i Tislund 1839—41, skolelærer i Emmerlev 1841; gift 30/9 1836 med Johanne Koch, født 19/8 1798, død 1/6 1863, d. af præst i Døstrup Mikael K. og Barbara Agnete Brorson.

(R. Bojesen: »Familien Bojesen« 1870 s. 33 — Bering II/231 — Vahl 13/70).

Keller, Christian Monrad (1815, 1. kar.), født 23/7 1794 i København Petri, død 23/1 1841 i Skørtinge, s. af snedker Johan David K. og Johanne Cathrine Swendee. Skolelærer i Norre, skolelærer og kirkesanger i Skørtinge — 1831, 1834 —, gift 4/9 1817 i Birket med Lotte Christine Brix, født 22/5 1793 i Birket, d. af skolelærer i Magletving Hans B. og Catharina Dorothea Henningsdatter. — Hun boede 1845 i Skørtinge, men er ikke fundet død der til 1892.

Kirchstein, Christian Frederik (1829, 1. kar.), født 29/10 1807 i Slesvig,

død 5/8 1889, var fra Flensborg. Overlærer i Sehested i Holsten; gift 23/8 1833 med Hedeveg Sofie Sommer, født 17/3 1809. død 1/8 1891. d. af byfoged i Middelfart Caspar Ernst Hartmann S. og Edel Margrethe Bruun.

(Otto Sommer: »Præsteslægten Sommer« 1931 s. 9).

Klein, Henrik Peter (1814, 2. kar.), født 23/4 1793 i Kettinge på Als, død 22/5 1846, s. af skrædder Herman Christian K. og Charlotte Maria Henriksdatter. Degn og skolelærer i Kettinge 1821; gift med Margaretha Davidsen, født 23/6 1819 i Kettinge, d. af Mads Davidsen og Anna Cathrina, Gravs ved Sebbelev.

(Kettinge Skolekrønike).

Kliim, Rasmus Jørgen (1826, 2. kar.), født på Sjælland, lærer dér.

Kloster, Jens Peter (1830, 1. kar.), født 4/2 1809 i Hajstrup i Øsby s., død 10/8 1883 i Kallehave, s. af degn i Sommersted Andreas Kloster, substitut i Lysabild 1831—32, skolelærer i Rørkær i Hostrup s. 1834, degn, skolelærer og organist i Sørup i Angel 1850—64, alterdegner ved Aarhus Frue Kirke 1866—81; gift med Ellen Bachmann, født 1809 i Sommersted, levede 1883, datter af gårdmand Jørgen B.

(Sønderjydske Aarbøger 1892/174 — Nordisk Skoletidende 1866 19/76 — P. T. II/36 — J. C. Friederichsen: »Chronik des Kirchspiels Sørup« 1907 s. 102 — Sønderjydske Maanedsskrift 24/147).

Knudsen, Knud Joachim (1817, 1. kar.), var fra Haderslev amt. Skolelærer ved Nyskolen i Nr. Vedby — 1822, 1831 — forflyttet før 1834; gift med Marie Margrethe Pedersen.

Knudsen, Rasmus (1805, 1. kar.), døbt 22/5 1785 i Vesterborg, død 18/1 1855 i Godsted, s. af skoleholder Knud Hansen Haagen og Karen Christensdatter Bierring. Skolelærer og degn i Godsted 1806—55, dbm.; gift 1. g. 13/12 1806 i Stokkemarke med Constantia Margrethe Larsen, dåb kfm. 26/10 1788 i Stokkemarke, død 7/5 1832 i Godsted, d. af Sgr. Larsen og Anne Jensdatter på Knuthenlund; gift 2. g. 18/7 1834 i Vignæs med Karen Laurentse Knudine Marie Bloch, født 30/11 1803 i Kvang, d. af senere præst i Nebel-L. Frederik B. og Anne Christine Haagen. — Hun er ikke fundet død i Godsted til 1891.

(Lengnick: »Stamtavle N. S. Bloch« — J. J. F. Friis s. 101).

Korff, Johan Hartvigsen (1822, 1. kar.), dåb kfm. 14/3 1802 i Halsted, død 4/8 1858 i Gedesby, s. af Hartvig K. og Katrine Rasmusdatter. Skolelærer og kirkesanger i Gedesby 1825—58 (kollats 30/3 1825); gift 14/12 1825 i Gedesby med Karen Cathrine Lassen, født 9/6 1802 i Torkildstrup, død 3/2 1888 i Nykøbing F., begr. i Gedesby, d. af skolelærer Peder Nicolay Lassen og Lene Thygesen.

(J. J. F. Friis s. 101 — Bering 1/232).

Krag, Erik Martinus (priv.), døbt 26/11 1779 i Thoreby, død 10/8 1841 i Bjernæs i Olstrup s. i Maribo a., s. af præst i Taagerup Frants Rosenstjerne Krag og Sophie Vorndran. Skal være dim. fra Vesterborg seminarium mellem 1806 og 1812, skolelærer og gårdejer i

Holeby — 1803, 1809 —, skolelærer i Bjernæs — 1812 —; gift 13/11 1802 i Rødby med Dorthe Marqvardsdatter, født 1773, død 14/10 1839 i Bjernæs.

(P. T. 9 R. 2/119 — Biskop Boysens Visitatsbøger).

Krag, Marcus Rosenstjerne (1826, 1. kar.), født 25/12 1805 i Holeby, død 24/12 1855 i Rørbæk i Sackjæbing landsogn, s. af foregående. Skolelærer i Bjernæs i Olstrup s. i Maribo a. 1826—30, i Rørbæk 1830—55; gift 20/10 1831 i Sackjæbing med Christiane Thomasine Mortensen, født 6/5 1811 i Vesterborg, død 12/10 1871 i Maribo, begr. i Sackjæbing, d. af skytte paa Ourebygård Mads Mortensen og Anna Nielsdatter.

(J. J. F. Friis s. 103 — K. d. R. 1903/462 — Biskop Boysens Visitatsbøger).

Kranker, Mathias (1831, 2. kar.), født 9/10 1804 i Krønge, søn af skolelærer Søren K. og Magdalene Kristine Christensdatter Hviid.

Kranker, Søren (1806, priv.), døbt 21/2 1784 i Stokkemarke, død 27/11 1858 (ikke fundet død i Krønge), s. af Anders Kranker. Skolelærer og kirkesanger i Krønge 27/12 1806 og var endnu 1856 i dette embede, dbm. 8/2 1857; gift med Magdalene Kristine Christensdatter Hviid, født ca. 1775/79, død 11/1 1839 i Krønge, 60 år gml.

(Lolland-Falsters Stiftstidende 1857/3, 1858/36 — J. J. F. Friis s. 102).

Krogh, Christen Hansen (1817, udm. d.), født 6/2 1797 i Notmark på Als, død 18/10 1865 i Våbensted, s. af Hans Peter K. og Dorothea Sophia Christens ved Lillemølle. Kollats 28/12 1819, skolelærer og kirkesanger i Våbensted — 1834, 1860 —, entl.; gift med Ellen Kirstine Christensen, døbt 2/2 1787 i Naskov, død 22/4 1860, d. af skrædder Peder Christensen og Karen Thomasdatter.

(J. J. F. Friis s. 105 — Bering I/222).

Kruse, Anders (1821, 2. kar.), født i Jylland, lærer på Møen — 1831 —.

Langkjer, Sverre (1831, priv. 3. kar.), født 29/2 1808 i Bedsted, død 29/4 1883 i Kbh., s. af Christen Nissen Langkier og Mette Marie Jepsdatter. Frekventerede Tønder seminarium fra 1827, men blev dim. som privatist fra Vesterborg, institutbestyrer i Kbh. 1842, grosserer s. s. 1855, kommerceråd 1848; gift 1. g. 29/3 1840 med Kristine Margrethe Møller, født 26/4 1807 i Lyngby, død 11/12 1858 i Kbh., datter af maler Niels Rasmussen M. og Maren Abrahamson (gift 1. g. med guvernementssekretær Johan Henrik Hassel); gift 2. g. med Flora Caroline Schjøtt, født 1838, død 14/5 1877.

(Biogr. Lex. XIII/623 — Erslews Forfatterlex. II/102 + Suppl. II/145 — E. Alberti I, I/500, II, I/425 — Richters Dødsfald).

Larsen, Christian (1832, 1. kar.), født 26/6 1812 i Østofte, død 20/11 1857 — s. af husmand Lars Mikkelsen og Karen Christensdatter i Nørreballe. Skolelærer og kirkesanger i Bjernæs i Olstrup s. i Fuglse h. — 1832, 1847 —; gift ca. 1832 med Anna Johanne Jensen, født 19/10 1814 i Maribo, død 15/11 1888 i Flaarup i Fuglse s., begr.

i Olstrup, d. af Søren Jensen og Anne Nielsdatter.

(Nordisk Skoletidende 1866 18/74 — J. J. F. Friis s. 100).

Larsen, Hans (1815, 1. kar.), født 14/7 1794 i Sdr. Kirkeby, død før 1831, s. af Lars Ottesen Wæver og Bodil Rasmusdatter. Skal have været skolelærer i Majbølle, hvilket imidlertid ikke synes at være rigtigt.

Larsen, Jens Carl Erhart (1811, 3. kar.), dåb kfm. 8/8 1790 i Stokkemarke, død 23/11 1858, begr. i Brarup, s. af Lars Jensen og Maren Clausdatter i Stensgård. Skolelærer i Holeby ca. 1812—56; gift med Marie Kirstine Schov, født ca. 1792 i Kbh., død 24/6 1853 i Holeby, 61½ år gml.

(J. J. F. Friis s. 101 — Biskop Boysens Visitatsbøger).

Larsen, Lars Jensen (1805, udm. d.), døbt 20/2 1785 i Hillested, død 27/7 1843 i Vesterborg, s. af monsr. Larsen på Maribo Ladegård. Skolelærer og kirkesanger i Vesterborg 1805—43, dbm.; gift 12/10 1810 i Vesterborg med Anne Mortensdatter, døbt 1/12 1793 i Vesterborg, død 23/10 1862 i Vesterborg, d. af gårdmand Morten Schafte og Ellen Pedersdatter.

Larsen, Martin Vilhelm (1831, 1. kar.), født 26/3 1813 i Vesterborg, død 1/4 1886, s. af foregående. Skolelærer i Vesterborg 1831, i Nørbølle 1838—41 (kollats 3/1 1838), i Skørringe 1841—85, dbm. 1885; gift -/11 1839 med Maren Kirstine Pedersen, født 19/6 1817 i Horslunde, død 14/4 1911 i Taareby i Ryde s., datter af skolelærer Hans Pedersen og Marie Poulsdatter.

(Lolland-Falsters Aarbøger 1922/109, 117 — Nordisk Skoletidende 1869 25/52 — J. J. F. Friis s. 103 — Bering I/214).

Larsen, Morten (1816, 3. kar.), født 12/9 1794 i Faarup i Aarhus a., død 6/3 1853, skolelærer i Maarslet, senere forpagter på Rødslet i Vadum s., ejer af samme 1831; gift 24/11 1819 med Medea Maria Brandt, født 5/9 1800, død 28/7 1882, d. af præst i Mårslet Mathias Christian Brandt og Dorothea Marie Stauning.

(Traps »Danmark« 4. udg. V/570, 623 — Vahl I/140).

Larsen, Otto (1816, 2. kar.), døbt 13/2 1791 i Sdr. Kirkeby, død 20/11 1845 i Frejlev i Kettinge s. i Musse h., søn af Lars Ottesen Wæver og Bodil Rasmusdatter. Skolelærer i Frejlev før 1818 og døde i dette embede; gift med Karen Christensdatter, døbt 4/5 1783 i Kettinge, død 13/2 1867 i Frejlev, d. af Christen Madsen i Frejlev.

Larsen, Rasmus (1808, 2. kar.), døbt 31/10 1784 i Sdr. Kirkeby død 7/7 1829 i Majbølle, broder til foregående. Skolelærer og kirkesanger i Sdr. Kirkeby til 1810, i Majbølle 1810—29; gift 1. g. 9/11 1810 i Majbølle med Mette Nielsdatter, født ca. 1777, begr. 14/11 1812 i Majbølle, 35 år gml., skifte 22/1 1813; gift 2. g. 13/2 1813 i Vesterborg med Karen Madsdatter. — Hun er ikke fundet død i Majbølle til 1856.

Lassen, Christian (1818, 2. kar.), født 20/3 1798 i Hørup på Als, død 28/11 1857, s. af skolelærer Lorenz Lassen og Lucia Hedvig Franch.

Skolelærer i Hørup på Als 18/9 1825; gift 11/2 1825 med Kirstine Marie Rasmussen, født 11/1 1802 i Majbøl i Hørup s., død 28/9 1856, d. af boelsmand Jens Rasmussen og Sindet Hansdatter.

Lassen, Johan Peder (1825, 1. kar.), født 1/8 1805 i Torkildstrup, død 12/3 1853 i Torkildstrup, s. af sognedegn Peder Nicolai Lassen og Abelone Marie Christine Grundtvig. Skolelærer i Nykøbing F. — 1831 —, i Torkildstrup — 1835, 1847 —; gift 1/8 1834 i Veggerløse med Ida Lagertha Kirstine Ørbech, født 12/9 1808 paa Christiansminde, død 25/9 1892 i Nykøbing F., datter af forstskriver Lars Bagger Ø. og Pauline Marie Amalie Glahn.

(P. B. Grandjean: »Familien Glahn« 1907 s. 102 — P. J. Schmidt: »Slægten Glahn« s. 8 — J. J. F. Friis s. 104).

Lauritzen, Jørgen Bram (1817, 2. kar.), født 31/1 1790 i Øsby i Haderslev a., død 26/8 1866 i Nysted, s. af gårdmand Jørgen Lavesen og Karen Pedersdatter i Kvidstrup. Skolelærer i Grænge — 1818 —, i Thoreby — 1827 —, skolelærer og kirkesanger i Døllefjælde 1831 og var endnu 1847 i dette embede, entl.; gift 1. g. 11/12 1818 i Sackjølbing med Elisabeth Jensen, født 26/1 1799 i Sackjølbing, død 18/9 1831, d. af snedkermester Herman Jensen og Maren Hansdatter; gift 2. g. 30/3 1832 i Sackjølbing med Maren Mortensdatter, døbt 14/5 1806 i Sackjølbing, d. af Morten Jensen og Anne Jensdatter i Rersø. — Hun er ikke fundet død i Døllefjælde eller Nysted til 1891. (J. J. F. Friis s. 100).

Lauritzen, Peter (1832, priv.), var fra Kiplev.

Lindenblad, Severin Christian (1823, 2. kar.), født 29/3 1805 i Vester Braaby i Alsted h., død 2/12 1873 i Herrestrup i Grevinge s. Søn af skolelærer Andreas Severin L. Skolelærer i Avnsø ved Kalundborg 1824, i Jyderup 1832, i Herrestrup 1834—73; gift med Dorthe Marie Magdalene Frederiksen, født ca. 1796 i Kbh., død 12/1 1856 i Herrestrup, 59 år gml.

(Ferd. Petersen: »Grevinge Sogn« 1887 s. 165 — Mynster II/79 — Bering I/69 — Richters Dødsfald).

Lindholm, Cornelius Hansen (1805, 1. kar.), født 26/1 1782 i Haderslev a., død 9/3 1851, skolelærer i Moseby i Aastrup s. på Falster 1805, tillige degn 1809, dbm. 28/10 1836; gift 25/7 1806 i Aastrup med Ellen Marie Christensen, født 3/12 1786 i Nykøbing F., død 16/2 1831 i Moseby, datter af købmand Frederik Christensen og Karen Marie Svane.

(Jonstrup s. 206 — Erslews Forfatterlex. II/153 ÷ suppl. II/228 — E. Alberti I, I/520 — Biskop Boysens Visitatsbøger — J. J. F. Friis s. 102).

Lindholm, Hans (1832, 1. kar.), født 31/7 1814 i Moseby i Aastrup s. på Falster, død 19/6 1893 i Nykøbing F., søn af foregående. Skolelærer i Systofte 1832, i Rødby 1839, i Karleby 1840, i Moseby 1851 og var endnu 1863 i dette embede, boede 1882 i Stubbekøbing og

kaldes bogholder; rigsdagsmand; gift med Trine Margrethe Jensen, født 17/12 1816 i Sdr. Kirkeby, død 2/10 1882 i Stubbekøbing, begr. i Aastrup, d. af skolelærer Lars Jensen og Bartholine Kathrine Brehm. (Fr. Barfod: »Dansk Rigsdagskalender« 1856 s. 269 — D. L. M. 1893 nr. 13 — Erslews Suppl. II/229 — J. J. F. Friis s. 102 — Bering I/232).

Lorensen, Lorens (1809, 2 kar.), født ca. 1789 på Als, død 12/4 1834 i Vestenskov, 44½ år gml. Skolelærer og kirkesanger i Vestenskov før 1811 og døde i dette embede; gift 1. g. med Kirstine Marie Iversdatter, født ca. 1780, død 19/7 1823 i Vestenskov, 43 år gml., gift 2. g. med Karen Marie Andersdatter, født ca. 1799. — Hun er ikke fundet død i Vestenskov til 1880. (Nordisk Skoletidende 1866 19/72).

Lund, Benjamin (1829, 1. kar.), døbt 9/7 1806 i Slagelse Sct. Peders s., død 23/2 1853 i Tillitze, s. af klokker Johan Christopher L. og Lovise Marie Pitzner. Skolelærer og kirkesanger i Måjbølle 1829 og var endnu 1847 i dette embede, senere forflyttet til Tillitze; gift 1. g. med Maria Margrethe Amalia Jürgensen, født ca. 1803, død 11/12 1845 (ikke fundet død i Måjbølle 1834—46; ægteskabet synes at være blevet opløst); gift 2. g. før 1845 med Sophie Vilhelmine Johannesen, født ca. 1805 i Kbh., død 21/11 1876 i Østofte, begr. i Sæxkjøbing.

(J. J. F. Friis s. 102 — Richters Dødsfald).

Lund, Christian Andersen (1822, 1. kar.), født 2/2 1799 i Vesterborg (døbt 1/10), død 5/1 1868 i Løjtøfte, begr. i Aunede, s. af husmand Anders Andersen L. og Ane Marie Nielsdatter. Skolelærer og kirkesanger på Fæmø 1827—52, ejer af Skovbygård på Falster ?/4 1852—1/2 1855, derefter gårdejer i Jylland og sidst i Ullerslev i Aunede s. til 1866, boede så til sin død hos broderen i Løjtøfte; gift 1827 med Kirsten Mortensdatter Skafte, født 6/9 1798 i Vesterborg, død 20/9 1862 i Ullerslev, d. af gårdmand Morten Skafte og Ellen Pedersdatter. (J. J. F. Friis s. 100 — Wiberg 805,10).

Lund, Hans Andersen (1819, 2. kar.), født 20/8 1797 i Vesterborg (døbt 27/8), død 25/9 1872 i Ø. Karleby i Løjtøfte s., broder til foregående. Hjælpe lærer i Gedesby 1819—25, i Arninge 1825—1828, skolelærer og kirkesanger i Løjtøfte 1828—64 (kollats 20/8 1828), tillige gårdejer i Lille Løjtøfte, solgte gården 1870 og tog ophold hos en søn i Ø. Karleby; gift 4/12 1829 med Maren Kirstine Larsdatter, født 8/7 1811 i Svinsbjerg i Horslunde s., død 26/5 1887 i Vesterborg, begr. i Løjtøfte, d. af gårdmand Lars Hansen og Maren Jørgensdatter.

(J. J. F. Friis s. 102 — K. d. R. 1903/907 — Bering I/208).

Lund, Hans Rasmussen (1810. udm. d.), døbt 20/6 1790 i Halsted, død 19/2 1859 i Østofte, s. af Rasmus Andersen L. og Mette Andersdatter. Skolelærer i Rersnæs til 1826, skolelærer og kirkesanger i Østofte 1826—59; dbm.; gift med Ane Marie Lund, født 21/3 1800 i Sæxkjø-

bing, død 2/2 1863 i Maribo, begr. i Østofte, d. af købmand Jens L. og Else Marie Jørgensen.

(J. J. F. Friis s. 105 — Bering I/212).

Lund, Rasmus Andersen (1816, udm. d.), døbt 28/3 1796 i Vesterborg, død 28/6 1828 i Løjtofte, s. af husmand Anders Andersen L. og Ane Marie Nielsdatter. Skolelærer og kirkesanger i Løjtofte; vist ugift.

Madsen, Anders (1832, 1. kar.), født 14/3 1813 i Maugstrup i Sønderjylland, død 15/9 1889 i Holstebro, s. af Mads Andersen. Skolelærer i Aller 1832—35, i Vester Linnet 1835—37, i Brændstrup i Rødding s. 1837—44, i Aadum 1844—51, i Vinding 1851—84, entl., dbm.; gift med Aavel Jessen, født 30/8 1809 i V. Linnet i Gram s., død 9/8 1887 i Holstebro, d. af Thomas Jessen og Marine Christensdatter.

(Esbern Jespersen: »Kirker, Præster og Degne i Vinding-Vind« 1934 s. 157 — Hardsyssels Aarbøger 1925/50 — E. Poulsen I/287 — Legater og milde Stiftelser IV/310 — Bering II/251).

Madsen, Hans (1808, udm. d.), døbt 8/3 1789 i Vesterborg, død 2/5 1815 i Vesterborg, s. af Mads Ziensen og hustru Dorthe. Huslærer hos provst Satterup i Dannemarre 1808, senere landinspektør i Vesterborg; vist ugift.

Madsen, Hans (1820, 1. kar.), døbt 16/9 1798 i Vesterborg, død 29/6 1840 i Mandemark i Magleby s. på Møen, s. af Mads Poulsen og Kirsten Handsdatter i Vedby. Skolelærer i Mandemark 1826—1840. (kollats 12/12 1826); gift 27/2 1835 i Magleby med Christine Leegøard, født 26/2 1795 i Borre, d. af senere skolelærer i Mandemark Hans Jørgen L. og Dorthe Margrethe Nielsdatter. — Hun er ikke fundet død i Magleby til 1886.

(Johs. C. Jessen: »Præstø Amts Skolehistorie« 1950 s. 148 — Mynster II/57).

Madsen, Niels (1831, 1. kar.), var fra Vindeby.

Malling, Jens Peter (1830, priv., 3. kar.), født 6/10 1799 i Helsingør, død 5/4 1869 i Horsens, s. af kræmmer Martin Jensen M. og Grethe Cathrine Petersen. Lærer og organist i Nysted, organist i Korsør, boghandler i Korsør 1847—56, organist i Horsens 1856, entl.; gift 8/8 1834 med Karen Achtonia Henrichsen, født 3/5 1801 i Kbh., død 17/7 1858 i Horsens, d. af hofbager Christian Henrichsen og Johanne M. Kiersgaard Richardt.

(A. Dolleris: »Danmarks Boghandlere 1837—1892« s. 215).

Mangelsen, Johan Heinrich (1828, 1. kar.), født i Grundtoft i Angel. Huslærer i Ulderup, skolelærer i Iller ved Broager 1829—1830).

Mathiasen, Christian (1806, 1. kar.), døbt 2/7 1786 på Bogø, død 2/7 1832 i Kallø i Taars s. på Lolland, s. af Mathias Jensen. Skolelærer i Kallø 1807—1832; gift 30/12 1807 i Vesterborg med Mette Cecilia Christensdatter, døbt 14/11 1784 i Vesterborg, død 17/11 1844 i Taars, d. af Christen Ditlevs.

Mathiasen, Mathias (1827, 1. kar.), født i Slesvig, skolelærer dér.

Matthiesen, Mathias (1821, 1. kar.), født 5/5 1801 i Ulkebøl på Als, død 2/4 1856 i Notmark, s. af inderste Matthias Matthiesen og Cathrine Dorothea Nicolaysdatter. Degn og skolelærer i Notmark 27/7 1829—1856; gift 11/9 1829 i Notmark med Cathrine Clausen, født 1/12 1809 i Notmark, død 24/6 1890 i Lillemølle i Notmark s., datter af skipper Hans Clausen og Maria Krog ved Lillemølle.

Matzen, Hans Peter (1825, 2. kar.), født 11/5 1805 i Kær i Ulkebøl s. på Als, død 22/10 1855, s. af Kaadner Christen Matzen og Anna Maria Clausdatter. Skolelærer i Maribo — 1831 —, i Nr. Vedby 1833 og var endnu 1847 i dette embede; gift 18/8 1835 med Cecilie Katrine Sidenius, født 18/8 1811 i Gunslev, død 28/6 1860, datter af skolelærer i Skovby Christian Ulrik Sidenius og Karen Birgitte Brandt. (Im. Barfod: »Familien Sidenius« 1890 s. 32 — Dansk Skoletidende 1862 III/260 — Barfod II/XXII — J. J. F. Friis s. 104).

Matzen, Mathias (1813, udm. d.), født 3/10 1792 i Kær i Ulkebøl s., død 22/6 1864 i Randers, broder til forgående. Skolelærer på Als, i Søften 1819 (kollats 10/7 1819) og var endnu 1859 i dette embede; gift 25/9 1818 i Brovst med Margrethe Cathrine Kjær, døbt 28/3 1796 i Brovst, død 15/11 1851 i Søften, d. af sognedegn Anders K. og Cathrine Elisabeth Lehmejer. (J. B. Strandbygaard: »Strandbygaard-Slægten« 1951 s. 76, 88 — Bering II/123).

Matzen, Peter (1832, 1. kar.), født 30/11 1812 i Hørup på Als, død 6/12 1896 i Augustenborg, begr. 11/12 i Egen, s. af skipper Jørgen Matthiesen og Kirstine Peters ved Høruphav. Skolelærer i Stevning på Als — 1845 —, Degn i Egen 1850—87; gift med Ellen Hansen Matthiesen, født 7/5 1824 i Dybbøl, død 2/4 1877 i Guderup i Egen s., datter af gårdmand Hans Matthiesen og Ellen Peters. (»Fra Sundeved og Als« VI 1932/34).

Meding, Carl Adolph (1826, 1. kar.), født 12/2 1806 i Majbølle, død 26/7 1875 i Stubbekøbing, s. af sognepræst Johan Jacob Meding og Margrethe Elisabeth Edinger. Lærer, kantor og klokker i Stubbekøbing — 1831, 1861 —; var ugift i 1860. (A. H. Møller: »Slægterne Stampe og Thestrup« 1910 s. 138 — P. T. 9. R. 3/63 — J. J. F. Friis s. 104 — Richters Dødsfald).

Mess, Jens Peter (1816, udm. d.), født 7/3 1795 i Rødby, død 19/3 1863 i Sandby på Lolland, s. af arbejdsmand Johannes Jensen M. og Karen Jørgensdatter. Skolelærer og organist i Sandby 1/8 1816 og var endnu 1859 i dette embede, dbm. 12/5 1847; gift med Cathrine Nielsdatter, født 1/11 1800 i Østofte, død 4/9 1854 i Sandby, d. af gårdmand Niels Pedersen og Karen Marie Nielsdatter. (Maanedsskrift og Repertorium for Almue Skolelæreren 1846—1847 s. 413 — Nordisk Skoletidende 1863 VI/9 — Jonstrup s. 217 — J. J. F. Friis s. 103 — Bering I/206).

Meyer, Abraham Peter (1821, 2. kar.), født ca. 1788 i København, død

1853, skolelærer i Knardrup 1823, i Gandløse 1825 og beklædte endnu 1852 dette embede, men var da apoplektisk og boede hos en Søn i Himmelev; gift med Maria Brygmann, født ca. 1786, død 7/6 1832 i Gandløse, 46 aar gml. — Han er hverken fundet død i Gandløse eller i Himmelev.

(Jonstrup s. 218 — Mynster I/177).

Michelsen, Jens (1821, 2. kar.), født 10/11 1798 i Vesterborg, død 21/5 1862 i Fuglse, s. af Michel Gotfredsen og Ane Jensdatter. Kollats 1/11 1821, skolelærer i Flaarup i Fuglse s. — 1830, 1859 —, entl.; gift med Johanne Jensdatter, født ca. 1808, død 2/12 1839 i Flaarup. 31 år gml.

(J. J. F. Friis s. 101 — Bering I/209).

Michelsen, Vilhelm Gottlieb Christian (1830, udm. d.), var fra Schwahkendorf i Angel, skal have været skolelærer i Østofte på Lolland i 1831, men han er ikke fundet død i Østofte 1831—44 og er ikke på folketællingslisten for Østofte 1834.

Mikkelsen, Peder (1811, 1. kar.), døbt 14/9 1784 i Tranebjerg på Samsø, død 9/5 1862 i Nordby på Samsø, s. af Mikkel Jørgensen i Brundby. Skolelærer og kirkesanger i Nordby 1812, entl. før 1850; gift 1812 med Maren Thomasdatter, født 26/1 1787 i Kolby, død 24/11 1850 i Nordby, d. af Thomas Sørensen.

(Aarhus Stifts Aarbøger 1916/46, 76).

Mikkelsen, Rasmus (1816, Vesterborg, udm. d.), født 14/11 1794 i Ulbølle på Fyn, s. af Mikkel Jensen og Anne Kirstine Rasmusdatter i Ellehøje. Kollats 1/11 1819, skolelærer og kirkesanger i Refsvindinge 5/9 1820, på Turø 2/3 1837, og var endnu 1859 i sidstnævnte embede; gift med Maria Samuelsdatter, født 17/6 1813 i Ørbæk i Svendborg a., datter af gårdmand Samuel Frederichsen og Karen Paulsdatter. — De er ikke fundet døde på Turø til 1891.

(K. d. R. 1903/502 — Hanssen & Jørgensen II/59 — Bering I/170).

Moritzen, Boie (1807, 1. kar.), født ca. 1781 på Als, død 25/4 1828 i Saxejøbing, 47 år gml., skolelærer og kirkesanger i Saxejøbing 1807—1828, dbm. 25/5 1826; gift 28/10 i Taars med Dorthea Sophie Johansdatter. — Hun er ikke fundet død i Saxejøbing.

Moritzen, Johan Christian Boje (1831, 1. kar.), døbt 2/3 1813 i Saxejøbing, s. af foregående. Skolelærer i Saxejøbing — 1847 —. Han findes ikke på folketælling for Saxejøbing 1834, 1845 og 1850 og har ikke sat sig spor i kirkebogen.

Muhl, Johan (1832, 2. kar.), født ca. 1807 i Bergenhusen i Hüttén a., død 30/10 1847 i Idestrup, 39½ år gml. Skolelærer og kirkesanger i Idestrup; gift med Eline Møller, døbt 4/8 1811 i Idestrup, død 30/3 1883 i Idestrup, d. af skolelærer Johan M. og Karen Marie Olsen.

(J. J. F. Friis s. 101).

Mundt, Povl Heinrich (1832, 1. kar.), var fra Amendorf på Femern.

Munk, Jørgen (1823, 2. kar.), født 23/10 1802 i Nysted, død 8/6 1859

- i Græshave, s. af senere skolelærer i Soesmark Morten Jørgensen M. og Anne Margrethe Johansdatter. Skolelærer og kirkesanger i Græshave 1829—59 (kollats 30/10 1829); gift med Ane Marie Heim, født 6/7 1804 i Stubbekøbing, d. af snedker Conrad Frederik H. og Giertrud Christiansdatter. — Hun er ikke fundet død i Græshave til 1891. (J. J. F. Friis s. 101 — Bering I/202).
- Møller, Andreas Emanuel* (1823, 3. kar.), født 3/12 1802 i Hasle ved Aarhus, død 22/4 1869 i Odder, søn af sognepræst Henrich Møller og Anna Margrethe Wissing. Skolelærer og kirkesanger i Homaa 2/2 1829, i Vivild 6/11 1830, entl. 1841. Proprietær i Mariemagdalenes s., vist ugift.
- Møller, Hans Ditlevsen* (1830, 2. kar.), født 4/2 1810 i Branderslev, s. af husmand Ditlev M. og Grethe Hansdatter. Skolelærer i Nr. Vedby 1830 (kollats 6/9 1831), ved Nyskolen i Nr. Alslev — 1847, 1860 —; gift med Anne Kirstine Thorsen, født ca. 1800 i Tønningen i Slesvig. — Ingen af dem er fundet død i Nr. Alslev til 1891. (Nordisk Skoletidende 1869 25/52 — J. J. F. Friis s. 103 — Bering I/224).
- Møller, Johan* (1807, 3. kar.), født 8/3 1783 i Rangstrup i Agerskov s., søn af Morten Pedersen og Elisabeth Johansdatter. Skolelærer og kirkesanger i Idestrup — 1831, 1834 —, men levede 1845 som pensionist; gift 1/7 1808 i Idestrup med Karen Marie Olsen, født ca. 1784, død 19/12 1832 i Idestrup, 48 år gml. — Han er ikke fundet død i Idestrup.
- Mørch, Hans Jensen* (ca. 1816, priv.), født 1792, kfm. 1806 i Damsholte (14 år gml.), død 11/3 1840 i Tostenæs i Fanefjord s., søn af skolelærer i Hjelm i Damsholte s. Jens Hansen Mørch. Skolelærer og kirkesanger i Tostenæs 1816—1840; gift med Bodil Christiansdatter, født 2/4 1792 i Stege, død 27/5 1861 i Fanefjord, d. af kornmåler Christian Mathiesen og Karen Jensdatter. (Johs. C. Jessen: »Præstø Amts Skolehistorie« 1950 s. 145 — Mynster II/61).
- Mørch, Poul Jensen* (1817, 1. kar.), født 1793, kfm. 1807 i Damsholte (14 år gml.), broder til foregående. Kollats 15/5 1819, skolelærer og kirkesanger i Askeby i Fanefjord s. 1820 og var endnu 1859 i dette embede; gift 1. g. 20/10 1820 i Fanefjord med Marie Jacobsdatter, født 9/10 1799 i Fanefjord, død 10/10 1842 i Askeby, d. af gårdmand Jacob Nielsen Raae og Mette Andersdatter; gift 2. g. med Karen Kirstine Jensen, født 30/8 1810 i Stege, d. af husmand Peder Jensen i Tjørnemark. — Hverken han eller hans 2den hustru er fundet døde i Fanefjord. (Johs. C. Jessen: »Præstø Amts Skolehistorie« 1950 s. 145 — Mynster II/60 — Nordisk Skoletidende 1866 17/179 — Bering I/103).
- Neuchs, Marcus Hansen* (1830, 1. kar.), født 5/7 1808 i Jelling, død 3/8 1876 i Vejle, s. af Hans Johan Frederichsen og Maren Mogensdatter på Rugballe mark. Skolelærer i Starup 1836—39, i Vejle 1839

—76, dbm.: gift 9/9 1836 i Vejle med Andrea Frederikke Fischer, født 24/3 1811 i Vejle, død 17/2 1897 i Vejle, d. af købmand Johan Andreas Fischer og Frederikke Tvede.

(P. Lindholm: »Starup Sogn« 1911 s. 96).

Nielsen, Hans (1812, udm. d.), døbt 11/3 1787 i Thoreby, død 11/12 1873 i Vindeby, s. af Niels Spurre og Birthe Hansdatter. Skolelærer i Vindeby 1815 og var endnu 1847 i dette embede, entl.; gift 28/6 1815 i Nykøbing F. med Anna Cathrine Hielm, født 28/3 1785 i Haderslev, død 13/2 1881 i Nakskov, d. af bager Lorenz Petersen H. og Gertrud Musmann.

(J. J. F. Friis s. 105).

Nielsen, Hans (1812, 2. kar.), døbt 2/10 1791 i Vesterborg, s. af Niels Blands og Ane Margaretha i Vedby. Kaldsbrev 1812, skal have været lærer i Nykøbing F. og entl. før 1831, men han har ikke sat sig spor i Nykøbing kirkebog.

Nielsen, Hans Jørgen Canneval (1831, 1. kar.), født 16/7 1808 på Fæmø (døbt 31/7), død 10/11 1872, s. af sogne­degn Jørgen Nielsen (død 13/6 1819). Kollats 17/4 1832, skolelærer i Nr. Kirkeby — 1847 —, i Havlykke i Østofte s. — 1859 —; gift 9/11 1832 med Magdalene Christiane Fog, født 16/8 1808, d. af sogne­degn i Nr. Alslev Joakim F. og Anna Maria Faber. — Hun er ikke fundet død i Østofte til 1891. (H. R. Hiort-Lorenzen: »Slægten Fog« 1906 s. 34 — J. J. F. Friis s. 102 — Bering I/213 — Vahl I/34).

Nielsen, Jens (1815, 3. kar.), født i Jylland, skolelærer i Jylland.

Nielsen, Jens (1818, 1. kar.), født ca. 1793 på Lolland, død 17/11 1842 i Taars (siges i dimittendprotokollen at være fra Taars). Skolelærer og kirkesanger i Taars 1820—1842; gift 24/9 1820 i Saxejøbing med Anne Christiansdatter Bøye, født 30/9 1798 i Saxejøbing, død 7/2 1869 i Taars, d. af skomagermester Christian B. og Kiersten Mogensdatter.

Nielsen, Jens Christian (1809, udm. d.), født ca. 1788 i Longelse p. Langeland, død 6/11 1849 i Nr. Ørslev. Skolelærer og kirkesanger i Nr. Ørslev 1810—1849; gift 17/3 1814 i Nr. Ørslev med Christine Rasmussen, født ca. 1792 i Kbh. — Hun er ikke fundet død i Nr. Ørslev til 1884.

(Selmers Nekrologer II/499 — J. J. F. Friis s. 105).

Nielsen, Jens Peter (1830, 1. kar.), født 27/3 1808 i Landet på Lolland, død 12/2 1874 i Tvede i Horslunde s., søn af sogne­degn Niels Madsen og Johanne Marie Jensdatter. Skolelærer på Fejø — 1831 —, i Tvede i Horslunde s. — 1840. 1859 — (kollats 3/9 1835); gift med Frederikke Andersdatter, født 8/7 1816 i Horslunde, død 7/2 1890 i Nakskov, begr. i Horslunde, d. af gårdmand Anders Michelsen og Christiane Rasmusdatter i Tvede.

(J. J. F. Friis s. 104) — Bering I/208).

Nielsen, Jørgen (1805, 3. kar.), døbt 15/9 1780 i Vesterborg, s. af pastor Birchs avlskarl Niels Larsen Bødker i Vedby. Skolelærer i Vaabensted

1805, entl. før 1832; gift 9/11 1810 i Nysted med Ingeborg Henriette Hahn, født 21/12 1781 i Rødby, d. af byfoged Jokum Henrik Hahn og Margrethe Stampe. — De er ikke fundet døde i Vaabensted.

(Biskop Boysens Visitatsbøger).

Nielsen, Jørgen (1814, udm. d.), dåb kfm. 10/2 1793 i Østofte, død 28/4 1816 i Fjelde, s. af Niels Hovmand i Havlykke. Skolelærer i Fjelde decbr. 1814—1816.

Nielsen, Niels (1816, 2. kar.), født ca. 1794 på Lolland, død 2/2 1832 i Højet i Veggerløse s. 37½ år gml. (angives i dimittendprotokollen at være fra Branderslev). Skolelærer i Højet før 1820 og døde i dette embede; gift med Anne Kirstine Ditlevsdatter Møller, vist d. af husmand i Branderslev Ditlev M. og Grethe Hansdatter. — Hun er ikke fundet død i Veggerløse til 1891.

Nielsen, Rasmus (1810, udm. d.), døbt 5/4 1789 i Torkildstrup, død 15/1 1863 i Raagelunde i Kettinge s. på Lolland, s. af indsidder i Gunsemagle Niels Rasmussen og Karen Madsdatter. Skolelærer og kirkesanger i Raagelunde 8/8 1810—1860, entl., dbm.; gift 9/10 1813 i Vesterborg med Elisabeth Margrethe Andersdatter Lund, døbt 1/2 1795 i Vesterborg, (født 29/1), død 18/9 1885 i Tillitze, begr. i Kettinge. d. af husmand Anders Andersen L. og Ane Marie Nielsdatter.

(Jonstreup s. 235 — J. J. F. Friis s. 103 — Bering I/218 — Richters Dødsfald).

Nielsen, Søren (1810, udm. d.), daab kfm. 13/1 1788 i Ryde, død 7/7 1829 i Skørringe, s. af skovfoged Niels Sørensen i Taareby. Skolelærer i Skelby 8/8 1810, i Opager 1813—17, i Skørringe 1817—29; gift 8/6 1817 med Charlotte Lovise Knudsen, født 9/6 1797 i Snoldelev, død 4/7 1824 i Skørringe, d. af præst i Skelby og Gedesby Peder Adolf K. og Sofie Frederikke Oppenheim.

(Lolland-Falsters Aarbøger 1922/118 — Barfod I/256).

Nissen, Nis Christian (1827, 2. kar.), født 19/7 1805 i Nakskov, død 31/1 1874 i Vesterby paa Fejø, s. af Knud Nissen og Sophie Pedersdatter. Skolelærer på Langeland — 1831 —, i Ullerslev — 1841 —, afsat fra dette embede juni 1844, fordi han var udlagt som barnefader til 2 uden for ægteskab fødte børn; skolelærer i Nakskov — 1846 —, i Vesterby på Fejø 1854 (kollats 20/7 1854); gift med Kirstine Sophie Hedevig Johansen, født 3/4 1809 i Nakskov, datter af skolelærer Peter Johansen og Lucie Carlsdatter Palmgreen. — Hun er ikke fundet død på Fejø til 1891.

(Bering I/214).

Olsen, Anders (1827, 2. kar.), født 24/8 1806 i Asminderød, s. af husmand Ole Hansen og Birthe Andersdatter. Skolelærer i Nidløse 1828 (kollats 25/10 1828), skolelærer og kirkesanger i Frølund i Taarnborg s. 1830, i Skelby i Tybjerg h. 1851, i Tølløse 23/8 1855 og var endnu 1869 i dette embede; gift med Johanne Hansine Marie Christensen,

født ca. 1804 i Tjæreby i Sorø a., død 1/5 1869 i Tølløse, 65 år gml.
— Han er ikke fundet død i Tølløse til 1891. Hustruen er ikke fundet døbt i Tjæreby.

(Mynster II/114, 115 — Bering I/61).

Olsen, Anders (1828, 1. kar.), født 29/3 1807 i Østerby på Fejø, død 6/3 1875 i Kyse i Vallensved s., søn af gårdmand Ole Nielsen Roug og Bodil Mortensdatter. Skolelærer i Sundby på Lolland, i Saltøby 1833—73 (kollats 12/1 1833), entl.: gift 13/10 1833 i Toreby med Birthe Cathrine Holm, døbt 3/10 1802 på Bogø, død 4/10 1878 i Kyse, begr. i Vallensved, d. af gårdmand Christopher Rasmussen H. og Ane Mortensdatter.

(Flakkebjerg s. 76 — Erslews Suppl. II/574 — Mynster I/48 — Bering I/126).

Olsen, Just (1824, 1. kar.), født 1/3 1804 i Sæddinge, død 23/6 1859 i Brandstrup i Tirsted s., søn af gårdmand Ole Justsen og Bodil Andersdatter. Skolelærer i Brandstrup 1830—59 (kollats 21/1 1830); gift med Ane Kirstine Carstensdatter, døbt 22/1 1810 i Vejleby i Maribo a., datter af gårdmand Carsten Pedersen Karp og Dorthe Christensdatter. — Hun er ikke fundet død i Tirsted til 1891.

(J. J. F. Friis s. 100 — Bering I/213).

Olsen, Jørgen (1811, 2. kar.), døbt 17/4 1791 i Taars på Lolland, død 28/6 1851 i Blands i Stokkemarke s., søn af gårdmand Ole Iversen og Anne Rasmusdatter. Skolelærer i Blands før 1826 og døde i dette embede: gift med Anna Sofie Caroline Smith, født ca. 1798 i Kbh., død 24/1 1847 i Blands, 48¾ år gml.

(J. J. F. Friis s. 100).

Olsen, Lars (1816, 3. kar.), født 22/1 1796 i Horslunde, død 29/8 1877 i Flintinge i Toreby s., søn af Ole Frederiksen og Dorthe Larsdatter. Skolelærer i Grænge, i Flintinge — 1819, 1847 —, entl. Gårdmand i Flintinge; gift 16/7 1819 i Toreby med Bodil Hansdatter, født 2/10 1799 i Flintinge, død 19/4 1877 i Flintinge, d. af gårdmand Hans Prige og Dorthe Hansdatter.

(J. J. F. Friis s. 100).

Pedersen, Anders (1808, 1. kar.), døbt 25/11 1787 i Vesterborg, død 19/2 1855, s. af Hjulmand Peder Andersen. Skolelærer og kirkesanger i Nysted — 1812, 1847 —, entl.; gift med Amalie Gregersine Hansen, dåb kfm. 31/12 1794 i Nysted, død 16/4 1844 i Nysted, d. af kammer tjener på Aalholm Hans Hansen og Maren Willumsdatter.

(J. J. F. Friis s. 103 — Biskop Boysens Visitatsbøger).

Petersen, Carl Frederik (1814, 1. kar.), født 15/5 1793 i Nordborg på Als, død 16/3 1828 i Opager i Landet s. på Lolland, s. af privatlærer Andreas Petersen og Charlotte Juliane Franzen. Skolelærer i Opager 1817—1828; gift 22/5 1818 i Rødby med Cathrine Børsmann Jensen, født ca. 1797 i Borup i Ramsø H. (ikke fundet døbt i Borup), d. af

senere præst i Rødby Peter Jensen og Bodil Sofie Wulf. — (Hun er ikke fundet død i Landet).

(Lolland-Falsters Aarbøger 1922/113, 118).

Pedersen, Christian Peder (1818, 1. kar.), født 31/10 1797 i Ulkebøl på Als, død 22/10 1887, s. af skræder Peder Christiansen og Karen Madsdatter i Klinting. Kollats 5/9 1824, skolelærer i Rødby — 1826 —, i Grænge i Toreby s. — 1831, 1859 —; gift 1. g. med Sara Rasmusdatter, døbt 25/10 1801 i Vesterborg, død 22/3 1837 i Grænge, d. af staldkarl på Sjelstofte Rasmus Hansen og Ane Malene Frederiksdatter; gift 2. g. med Johanne Jensdatter Svendsen, født 28/12 1814 i Rødby, d. af Jens Svendsen og Maren Hansdatter Ram. — Hun er ikke fundet død i Toreby til 1892.

(J. J. F. Friis s. 101 — Bering I/219).

Petersen, Ditlev (1824, udm. d.), dåb kfm. 26/5 1805 i Fuirendal, død 24/8 1850 i Skaarup, s. af skolelærer Peter Petersen og Mette Kirstine Nielsdatter i Skafterup. Lærer ved Vesterborg seminarium 1829—32, ved Skaarup seminarium 1832—50, tillige organist i Skaarup 1839; gift med Olivia Maria Barbara Olesen, født 1/4 1811 i Vesterborg, død 11/10 1870 i Ystad i Skaane, begr. 19/10 i Skaarup, d. af birkedommer, kaptajn Christian Olesen og Maria Skov.

(»Skaarup Seminarium 1803—1903« s. 81).

Petersen, Frits (1829, 1. kar.), døbt 23/4 1810 i Fuirendal, død 28/4 1875 i Fuirendal, broder til foregående. Skolelærer ved Frederiksminde skole i Fuirendal 1835—75 (kollats 12/5 1835); gift med Anne Kirstine Georgine Madsen, født ca. 1823, død 9/5 1841 i Fuirendal, 18 år gml. (Flakkebjerg s. 200 — Mynster I/39 — Bering I/128).

Petersen, Georg Marius (1814, udm. d.), født ca. 1790 i Jylland, død 14/10 1847 i Lisbjerg, 57 år gml., skolelærer og kirkesanger i Lisbjerg 1/11 1817—1847, gift med Maren Larsdatter, født ca. 1795, død 15/9 1838 i Lisbjerg, 43½ år gml.

Pedersen, Hans (1809, udm. d.), døbt 9/9 1788 i Vesterborg, død 1876, s. af Peder Hansen og Maren Pedersdatter. Skolelærer og kirkesanger i Horslunde 1809—61 (kollats 29/10 1809), entl. dbm. 10/10 1846; gift 2/11 1810 i Horslunde med Marie Poulsdatter, født 10/2 1790 i Horslunde, død 1877, d. af Poul Mortensen og Birthe Rasmusdatter. — De er ikke fundet døde i Horslunde.

(Jonstrup s. 206 — J. J. F. Friis s. 101 — Bering I/207).

Pedersen, Hans (1813, 1. kar.), født i Jylland, død før 1831, skolelærer i Jylland.

Pedersen, Hans Christian (1822, 1. kar.), født ca. 1802 i Krønge (er ikke fundet døbt i Krønge), død 3/7 1876. Skolelærer og kirkesanger i Købelev 1823 (kollats 12/9 1823) og var endnu 1859 i dette embede, dbm. 2/12 1850; gift med Christiane Elisabeth Thomsen, døbt 17/2 1802 i Tirsted, død 11/1 1865 i Købelev, d. af husmand i Brandstrup Thomas Pedersen og Dorthe Johanne Mouridsdatter.

(J. J. F. Friis s. 102 — Bering I/206 — Richters Dødsfald).

Petersen, Henning Christopher (1831, 1. kar.), født 2/12 1811 i Radsted, død 2/9 1876 i Saxkjøbing, s. af skolelærer Jens Petersen og Anne Margrethe Sidenius. Skolelærer i Radsted 1831—62, derefter boghandler i Saxkjøbing; ugift.

(I. Barfod: »Familien Sidenius« 1890 s. 36 — J. J. F. Friis s. 103 — Bering I/220 — Barfod II/XXIII).

Pedersen, Jakob (1821, 1. kar.), født 4/9 1799 i Magletving i Birket s., død 8/11 1889 i Odense Sct. Knuds s., søn af Peder Jensen, ladefoged, og Birthe Knudsdatter. Skolelærer og kirkesanger i Nr. Aaby på Fyn 1828—72 (kollats 23/8 1828); gift med Sidsel Johanne Kingo, født 6/9 1807 i Veflinge, død 27/2 1860 i Nr. Aaby, d. af Hans Kingo Nielsen og Mette Larsdatter i Storemark.

(Odense og Assens Amters Aarbøger 1923/296 — D. L. M. 1889/268 — Hanssen & Jørgensen I/31 — Bering I/165).

Petersen, Jens Christian Julius (2. kar.), født 14/2 1802 i Herlufmagle, død 31/3 1888 i Saxkjøbing, s. af forvalter, senere skolelærer i Sneslev Carl Christian Petersen. Skolelærer på Omø 1828 (kollats 10/5 1828), i Drøsselbjerg s. a. (kollats 31/12 1828), i Næsby 1836 og var endnu 1859 i dette embede, entl.; gift med Ane Sophie Lütken Agerbech, født ca. 1801 i Kbh., levede 1888.

(Mynster I/218 — Bering I/93).

Petersen, Johan Christopher (1830, 1. kar.), var fra Flensborg, død før 1832, skolelærer i Slesvig.

Pedersen, Jørgen (1813, 1. kar.), døbt 10/7 1791 i Underup, død 15/2 1862 i Horsens, s. af Peder Hansen. Skolelærer på Lolland, i Horsens 1818—58; gift 1/7 1820 i Lundum med Ane Margrethe Hansdatter, døbt 22/2 1797 i Lundum, død 4/2 1867 i Horsens, d. af Hans Pedersen og Kirsten Sørensdatter.

(J. K. Jensen: »Borger- og Almueskolevæsenet i Horsens« 1937 2. b. s. 172 — Nordisk Skoletidende 1862 IV/66).

Petersen, Jørgen (1829, 1. kar.), født 14/10 1809 i Stokkemarke, død 20/5 1896 i Nykøbing F., søn af gårdmand Peter Petersen og Ane Elisabeth Jørgensdatter. Skolelærer i Østofte 1829—32, i Højet i Veggerløse s. 1832 (kollats 25/9 1832) og var endnu 1859 i dette embede, entl.; gift med Hansine Bruun, født 5/7 1807 i Veggerløse, død 11/4 1875 i Veggerløse, d. af sognedegn Niels B. og Sara Barfod.

(J. J. F. Friis s. 101 — Bering I/229).

Pedersen, Philip (1821, 2. kar.), født ca. 1796 i Angel, død 5/8 1831 i Engestofte, 35 år gml. Skolelærer i Engestofte til 1831, vist ugift.

Petersen, Poul (1828, 1. kar.), født 8/6 1809 i Magletving i Birket s., død 1/12 1861 i Vaalse, s. af ladefoged Peder Jensen og Birthe Knudsdatter. Skolelærer i Vaalse — 1830 —, skolelærer og kirkesanger i Kippinge 1841 (kollats 29/5 1841), i Vaalse 1847—1861; gift 8/9 1849

i Vaalse med Bodil Hansdatter, født 18/5 1801 i Vaalse, død 26/9 1877 i Vaalse, d. af sognefoged i Egense Hans Rasmussen (gift 1. g. med skolelærer i Vaalse Rasmus Pedersen).

(Samleren for Skolen og Læreren 1862 s. 6 — J. J. F. Friis s. 102 — Bering I/227 — Jonstrup s. 257).

Pedersen, Rasmus (1806, 2. kar.), døbt 24/1 1784 i Vesterborg, død 18/9 1847 i Vaalse, s. af hjulmand Peder Andersen. Skolelærer og degn i Sdr. Kirkeby 1806—12, skolelærer og kirkesanger i Vaalse 1812—47; gift 16/11 1820 i Vaalse med Bodil Hansdatter, født 18/5 1801 i Vaalse, død 26/9 1877 i Vaalse, d. af sognefoged i Egense Hans Rasmussen (gift 2. g. med foregående). (Jonstrup s. 257).

Philipsen, Jacob (1829, 1. kar.), var fra Angel, skolelærer i Slesvig.

Preus, Frederik Christian (1818, priv.), født ca. 1791 i København, død 23/4 1871, 84 (!) år gml. Månedsløjtnant, kollats 1818, skolelærer i Dysted 1820—27, i Toksværd 1827—61, entl.; gift med Karen Nielsdatter, dåb kfm. 24/2 1805 i Olstrup i Hammer h., datter af husmand Niels Jørgensen og Ane Marie Andersdatter. — Ingen af dem er fundet død i Toksværd.

(Johs. C. Jessen: »Præstø Amts Skolehistorie« 1950 s. 187 — Rs. Nielsen: »Næstved Købstad« IV/207 — Mynster II/196 — Bering I/89 — Samleren for Skolen og Læreren 1861 s. 186 — Richters Dødsfald).

Prüsz, Johan Henrich (1819, 1. kar.), født i Holsten, skolelærer på Femern.

Rasmussen, Frederik (1818, 2. kar.), født ca. 1796, død 12/11 1865, 69½ år gml. Skolelærer og kirkesanger i Tirsted 1818 og var endnu 1859 i dette embede, dbm. 6/10 1860; gift 1. g. med Maria Amalia Lassen, født 9/6 1802 i Torkildstrup, død 31/10 1835 i Tirsted, d. af skolelærer Peder Nicolai Lassen og Lene Thygesen; gift 2. g. 16/11 1838 i Tirsted med Jacobine Christensdatter, født 3/11 1820 i Tirsted, død 20/1 1903 i Kbh., datter af gårdmand i Brandstrup Christen Rasmussen Dur og Sidsel Hansdatter. — Ifl. folketællingslisten skal han være født i Veggeløse, hvor han imidlertid ikke er fundet døbt. Ifl. dimittendprotokollen skal han være fra Sackjøbing, og han er da maaske identisk med den Frederik Rasmussen, som er født 1/12 1797 i Sackjøbing som søn af murer Niels Rasmussen og Anne Malene Frederiksdatter.

(J. J. F. Friis s. 104 — Bering I/213 — Richters Dødsfald).

Rasmussen, Hans Peter (1816, 2. kar.), født 10/5 1795 i Falkerslev, død 12/6 1867, s. af skoleholder Hieronymus Rasmussen og Maren Christine Helt. Kollats 16/1 1819, skolelærer og kirkesanger i Egelev i Nr. Vedby s. — 1826, 1859 —; gift 12/2 1819 i Torkildstrup med Caroline Sophie Lagerthe Lassen, dåb kfm. 22/6 1800 i Torkildstrup,

død 25/4 1874 i Nr. Vedby, d. af skolelærer Peder Nicolai Lassen og Lene Thygesen.

(Jonstrup s. 278 — J. J. F. Friis s. 100 — Bering I/224).

Rasmussen, Jens (1832, 2. kar.), født 10/1 1813 i Birket, død 28/6 1898 i Nykøbing F., søn af indsidder Rasmus Mortensen og Karen Nielsdatter i Store Lindet. Huslærer 1832—41, skolelærer i Nagelsti i Toreby s. 1841—95 (kollats 4/7 1841), entl.; gift 11/5 1842 i Toreby med Anna Kirstine Langemark, født 31/10 1798 i Nakskov, død 7/9 1870 i Nagelsti, d. af købmand Eggert Jensen L. og Charlotte Amalia Ostenfeld.

(»Stamtavle over Hans Ostenfelds Descendenter« 1875 s. 1 — D. L. M. 1898/112 — J. J. F. Friis s. 102 — Bering I/219).

Rasmussen, Jeppe (1821, 1. kar.), født 7/1 1801 i Egholm i Horslunde s., død 27/2 1838 i Vesterbo i Købelev s., søn af Rasmus Jeppesen og Inger Hansdatter. Skolelærer i Horslunde-Tvede — 1825, 1834 — senere i Vesterbo; gift 14/10 1825 i Horslunde, med Ane Jørgensdatter, født 17/9 1805 i Horslunde, død 19/6 1880 i Vesterbo, d. af gårdmand i Ravnholt Jørgen Jørgensen Musse og Ane Johanne Jensdatter (gift 2. g. 13/7 1838 i Købelev med skolelærer Jens Iversen Wind i Vesterbo).

Rasmussen, Jørgen (1824, 1. kar.), født 18/1 1804 i Tingsted, død 15/5 1850 i Grønnegade i Bregninge s. på Falster, s. af gårdmand Rasmus Pille og Margrethe Larsdatter. Skolelærer og kirkesanger i Grønnegade 1827—50; gift 1828 i Sækkjøbing med Georgine Jensine Jensen, født 17/2 1805 i Sækkjøbing, d. af skomager Jochum Jensen. — Hun er ikke fundet død i Bregninge til 1891.

(J. J. F. Friis s. 101).

Rasmussen, Michel (1805, 2. kar.), døbt 25/4 1784 i Vesterborg, død 27/10 1856 i Maglebrænde, s. af Rasmus Hintze og Maren Michelsdatter i Langesø. Skolelærer og kirkesanger i Maglebrænde — 1813, 1847 —; gift 27/5 1809 i Stubbekøbing med Mette Christine Nobelin, døbt 31/3 1789 i Gunslev, død 11/6 1846 i Maglebrænde, d. af sogne-
degn Lorens Severin Nobelin.

(Jonstrup s. 67 — J. J. F. Friis s. 102).

Rasmussen, Morten (1810, 1. kar.), døbt 17/1 1790 i Vesterborg, begr. 24/8 1863 i Majbølle, broder til foregående. Skolelærer i Hjelm i Majbølle s. — 1817, 1847 —; gift med Anne Rasmusdatter Bruun, født ca. 1797, død 30/6 1842 i Hjelm, 45 år gml.

(Nordisk Skoletidende 1863 VII/177 — J. J. F. Friis s. 101).

Rasmussen, Morten 1827, 2. kar.). døbt 6/4 1801 i Nykøbing F., død 31/7 1870 i Toreby, s. af Rasmus Mortensen og Anna Cathrine Olsdatter. Hjælpeleærer i Toreby 1827, skolelærer og kirkesanger s. s. 1828—70 (kollats 7/1 1829), ugift.

(J. J. F. Friis — Bering 1).

Rasmussen, Morten (1831, 2. kar.). født 30/4 1809 i Stoense på Langeland, kfm. 1823 i Snøde, død 15/2 1856 i Torslunde i Fuglse h. Søn

af Rasmus Mortensen og Johanne Jacobsdatter. Skolelærer og kirkesanger i Torslunde før 1845 og døde i dette embede; gift med Else Mikkelsdatter, født 11/7 1815 i Torslunde, d. af gårdmand Mikkel Jensen og Ane Nielsdatter. — Hun er ikke fundet død i Torslunde til 1891.

(J. J. F. Friis s. 104).

Rasmussen, Ole (1823, 2. kar.), født 17/12 1803 i Vesterborg (døbt 5/2 1804), død 10/5 1874 i Boslunde, s. af stutmester på Sjelstoft Rasmus Jensen og Anne Malene Frederiksdatter. Skolelærer og kirkesanger i Boslunde 1827—74 (kollats 3/8 1827), dbm. 16/5 1860; gift 22/8 1829 i Boslunde med Gjertrud Elisabeth Beckmann, født 22/1 1802 i Boslunde, død 24/2 1876 i Boslunde, d. af sognepræst Henrik B. og Poulina Marie Gustava Engmann.

(Sorø Amts Aarbøger 1913/120 — Bering I/118 — Mynster II/115).

Rasmussen, Peder (1814, 3. kar.), født 26/3 1792 i Nr. Vedby, død 10/1 1832 i Sdr. Alslev, s. af Rasmus Jensen Ludwig og Maren Ludvigsdatter. Skolelærer i Skelby 1815, skolelærer og kirkesanger i Sdr. Alslev 1815—1832; gift med Maren Hansdatter. — Hun er ikke fundet død i Sdr. Alslev til 1891.

Rasmussen, Peter (1816, 3. kar.), født ca. 1794 på Lolland, død 23/5 1826 i Ullerslev i Aunede s., 31 år 8 mdr. gml., skal ifl. dimittendprotokolten være fra Kragenæs i Birket s. Skolelærer i Arninge — 1822 —, skolelærer og kirkesanger i Ullerslev 1823—26; gift 11/10 1822 i Stokkemarke med Henriette Constance Henrichsen, døbt 7/11 1790 i Guldbjerg, død 26/11 1870 i Stokkemarke, d. af senere degn i Stokkemarke Knud Henrichsen og Kirsten Hansdatter.

Rasmussen, Rasmus (1813, 2. kar.), døbt 9/1 1791 i Falkerslev, død 5/5 1851 i Falkerslev, s. af skolelærer Hieronymus Rasmussen og Maren Christine Helt. Skolelærer og kirkesanger i Falkerslev 1813—1851; gift med Anna Dorothea Lippert, født 3/10 1797 i Sdr. Alslev, d. af gartner Lippert på Korselitze og Margaretha Pedersdatter. — Hun er ikke fundet død i Falkerslev.

(J. J. F. Friis s. 100).

Riber, Peter Andersen (1831, 1. kar.), født 19/12 1809 i Fjærsted i Spandet s., død 30/7 1887 i Fjærsted, s. af Anders Hansen og Maria Kirstine Pedersdatter. Skolelærer i Spandet 14/5 1839 og var endnu 1860 i dette embede; gift med Ellen Maria Dam, født 26/9 1828 i Brøns, d. af skolelærer Christen Thomsen D. og Mette Marie Pedersdatter i Havervad. — Hun er ikke fundet død i Spandet.

Richardt, Adolph Ferdinand (1828, 3. kar.), født 3/3 1809 i Herlufmagle, død 26/5 1849 i Ringsebølle, s. af skytte på Raunstrupgård, senere skovrider Richardt og Mette Cathrine Smith. Skolelærer i Ringsebølle 1830—49; gift 4/8 1831 i Taagerup med Antoinette Marie Melchior, døbt 5/8 1806 i Taagerup, d. af sognedegn Jens Melchior og Karen Cappel Sembach. — Hun er ikke fundet død i Ringsebølle til 1891.

- (Lengnick: »Stamtavle Claus Olrog« s. 2 — Selmers Nekrologer II/164 — Lolland-Falsters Aarbøger 1939/55 — J. J. F. Friis s. 103).
- Ring, Hans Frederik*, døbt 6/8 1780 i Holtug, s. af gårdmand Johan R. i Raaby; dim. privat, skolelærer i Vedskølle i Herfølge s. 1822 — ca. 1850 (kollats 2/9 1823); gift med Kristine Pedersdatter, døbt 26/8 1787 i Vraaby, d. af Peder Olsen i Skrosbjerg. — De er ikke fundet døde i Herfølge til 1887.
(Johs. C. Jessen: »Præstø Amts Skolehistorie« 1950 s. 250 — Mynster I/67).
- Rolfsen, Frederik Vilhelm* (1830, priv.), født ca. 1793 i Krempe, død 2/6 1860 i Østofte, 67 år gml. Frikorporal, fændrik i dronningens livregiment 1/3 1808, sekondløjtnant 22/12 1808, premierløjtnant 9/9 1813, afsked 29/4 1817, kar. kaptajn 25/6 1817, lærer ved Kristiansminde skole i Langet i Østofte s. 1822 (kollats 15/11 1822) og døde i dette embede; gift med Margrethe Marie Didriksen, døbt 24/9 1794 i Nakskov, død 15/10 1868 i Tirsted, d. af købmand Didrik Didriksen og Margrethe Kirstine, f. Didriksen.
(V. Richter: »Den danske Landmilitær-Etat« — Dansk Skoletidende 1861 I/58 — Erslews Supplement II/820 — J. J. F. Friis S. 100 — Bering I/213).
- Ross, Christian Vilhelm* (1831, 2. kar.), født 15/8 1812 i Ondløse, død 10/3 1892, s. af Poul Alexander R. til Svinningegård og Marie Sørensen. Lærer og kordegn i Maribo, entl. 1883, kammerråd 1883; gift 1. g. 13/5 1842 med Louise Adolfine Kelter, født 22/7 1812 i Wadested i Ditmarsken, død 30/8 1845 i Maribo; gift 2. g. 12/3 1852 i Nykøbing F. med Sophia Margrethe Dahlstrøm, født 4/11 1817 i Tillitse, død 13/9 1866 i Maribo, D. af forpagter Mathias D. og Conradine Cathrine Sørensen.
(Lolland-Falsters Aarbøger 1945/312 — Jonstrup s. 277 — J. J. F. Friis s. 102 — Legater og milde Stiftelser III/6).
- Ross, Ditlev Heinrich* (1832, 1. kar.), født ca. 1811 i Kahleby i Gottorp a. Skolelærer og kirkesanger i Engestofte — 1835, 1850 —, i Oversø ved Flensborg, højskoleforstander på Søgård ved Vamdrup 1865—76; gift 5/5 1835 i Saxkjøbing med Kirstine Dorthea Moritzen, født 14/6 1816 i Saxkjøbing, d. af kordegn Boje Moritzen og Sophie Johansdatter. — Ingen af dem er fundet døde i Vamdrup til 1891.
(D. D. F. I/230 — J. J. F. Friis s. 100).
- Rydahl, Morten Fibiger* (1821, 2. kar.), døbt 19/12 1790 i Fanefjord, død 17/11 1866 i Udby i Stege landsogn, s. af skolelærer i Dame Nicolaj R. og Ingeborg Pedersdatter. Skolelærer i Udby 1824 (kollats 20/3 1824) og var endnu 1858 i dette embede; gift med Maren Jensdatter, døbt 15/3 1789 i Damsholte, død 13/10 1858 i Udby, d. af husmand Jens Andersen og Karen Andersdatter i Ebbelnes.
(Johs. C. Jessen: »Præstø Amts Skolehistorie« 1950 s. 134 — Bering I/103 — Mynster II/48 — Jonstrup s. 289).
- Rømer, Hans Peter* (1831, priv., 1. kar.), født ca. 1804 i Jylland, død

- 24/6 1842 i Nidløse, 38 år gml., siges i dimittendprotokollen at være fra Hjørring. Student fra Aalborg 1825, skolelærer og kirkesanger i Nidløse 1831—42; gift med Sophie Amalie Møller, døbt 22/11 1807 i Vejleby, død 3/3 1851 i Nidløse, d. af gårdmand Christian Møller og Charlotte Amalie Richter. (Mynster II/91).
- Satterup, Jakob Christian* (1819, 3. kar.), født 27/7 1797 i Dannemarre, død før 1831, s. af sognepræst Poul S. og Anna Marie, f. Satterup.
- Scherner, Johan Samuel* (1822, 1. kar.), døbt 11/10 1801 i Ø. Braaby i Ringsted H., død 11/3 1866 i Magleby i V. Flakkebjerg H., søn af skomager Christian Johansen. Skolelærer i Stignæs 1824—34, derefter forpagter paa Annebjerggaard i Magleby s.; gift 21/8 1825 i Magleby med Christine Mayland, født 1800 i Ullerup, død 9/4 1869 i Magleby, 70 år gml., d. af senere præst i Sommersted Johannes M. og hustru Christina. (Flakkebjerg s. 26).
- Schiøttz, Frederik* (privat), født 15/7 1791 i Nykøbing F., død 21/9 1849 i Allerslev, s. af mester-skrædder Henrik Hansen S. og Hellene Clausdatter Hegge. Gik i Nyborg latinskole 1809—12, skolelærer i Stubberup 1819—24, i Allerslev 1824—49; gift 10/10 1819 i Nykøbing F. med Laurence Winding, født 31/10 1800 i Nykøbing, død 10/2 1886 i Sorø, d. af købmand Andreas W. og Bolette Dorothea Knudsen. (Johs. C. Jessen: »Præstø Amts Skolehistorie« 1950 s. 94 — Niels Hedin: »Familien Schiøttz-Christensen« 1933 s. 139, 142 — Mynster II/173).
- Schjerning, Niels* (1821, 3. kar.), født 17/11 1797 i Kippinge, død 2/5 1841 i Kippinge. s. af skolelærer Niels Ursin S. og Ane Margrethe Hartvig. Skolelærer og kirkesanger i V. Kippinge 1822—41; gift med Ane Marie Rasmusdatter, født ca. 1796, død 27/10 1842 i Kippinge, 46 år gml. (Lolland-Falsters Aarbøger 18/9).
- Schmidt, Christian Johansen* (1831, 1. kar.), var fra Haderslev amt.
- Schmölke, Lorenz Johan Ludvig* (1829, 1. kar.), var fra Kiel, skolelærer i Plügge i Holsten til 1842, i Meschendorf 1842—56, i Sigeneben 1856. (S. H. S. 1842 IV/165. 1856/151).
- Schultz, Joachim Heinrich* (1832, 2. kar.), født 26/12 1804 i Hjordkær, død 27/1 1835 i Fogderup i Ravsted s., søn af Mette Marie Petersen i Hjordkær og gæstgiver Joachim Hinrich Schultz i Broager. Hjælpe-lærer i Fogderup i ca. 2 år.
- Sekt, Carsten Mouritz* (1832, 2. kar.), født 14/10 1812 i Assens, død 30/3 1857 i Holsted i Herlufsholm s., søn af senere skolelærer i Haraldsted Peter Jensen S. og Anne Marie Clausen. Hjælpe-lærer i Vallensved og i Holsted, skolelærer og kirkesanger i Holsted 1835—57; gift 3/10 1855 i Hyllinge i Ø. Flakkebjerg h. med Elisabeth Johanne

- Kirstine Mortensen, født 19/4 1833 i Hyllinge. død 19/7 1897, d. af skolelærer Hans Mortensen og Caroline Petersen.
(Flakkebjerg s. 269 — Mynster I/56,57 — Dødsfald i P. T. 1897).
- Selle, Gustav Adolph* (1829, udm. d.), født 23/3 1808 i Wesselburen i Ditmarsken, død 19/6 1864 i Rendsborg, s. af organist Jasper Ludwig S. Organist og lærer i Heide 1830, organist og overlærer i Rendsborg 1853.
(E. Alberti I, II/386).
- Sidenius, Didrik Nikolaj Blicher* (1826, 1. kar.), født 12/11 1805 i Skovby på Falster, død 6/4 1853, s. af skolelærer Christian Ulrik S. og Karen Birgitte Brandt. Huslærer i Skelby på Falster 1826, skolelærer i Sundby på Falster 1827. i Skovby 1840, entl. 1852, ejer af Ny Mejlgård på Amager 1852, rigsdagsmand; gift 15/10 1829 med Trine Lise Holst, født 6/3 1811 i Nakskov, død 19/7 1875, d. af præst i Skelby-Gedesby Christian Baltasar Porth H. og Maren v. Essen Barfoed.
(Im. Barfod: »Familien Sidenius« 1890 s. 30 — Fr. Barfod: »Dansk Rigsdagskalender« 1856 s. 211 — Barfod I/259, II/XXI — J. J. F. Friis s. 104).
- Sidenius, Hans Didrik Ulrik* (1820, 2. kar.), født 3/11 1799 i Skovby på Falster, død 15/6 1861, broder til foregående. Skolelærer i Stavreby 1820 (kollats 11/7 1821), på Bogø 1835; gift 30/10 1822 med Bodil Lovise Jensen, født 21/4 1805 i Sandby på Lolland, død 5/3 1876, d. af Hans Jensen Huus og Anne Sophie Jørgensdatter.
(Im. Barfod: »Familien Sidenius« 1890 s. 27 — Dansk Skoletidende 1861 II/353 — Barfod II/XXI — Bering I/223).
- Sierck, Carl Frederik Emil* (1817, 1. kar.), født på Als, skolelærer på Als.
- Sievers, Jacob* (1832, 1. kar.), var fra Lille Sæd i Ubjerg s. ved Tønder.
- Smith, Christian* (1808), født ca. 1777 i Kbh., frekventerede Vesterborg seminarium i 3 år 1805—1808, aflagde ikke eksamen, men erholdt testimonium 1810, skolelærer i Birket — 1810, 1847 —, entl. før 1850; gift 12/3 1810 i Birket med Marie Margaretha Dorothea Brix, født 7/9 1791 i Magletving i Birket s., død 16/8 1855 i Birket, d. af skolelærer Hans B. og Cathrine Dorthe Henningsen. — Han er ikke fundet død i Birket til 1877.
(J. J. F. Friis s. 100).
- Smith, Hans Christian* (1831, 2. kar.), født 21/6 1813 i Birket, s. af foregående.
- Smith, Peter Nicolay Heinrich* (1829, 1. kar.), var fra Slesvig, skolelærer på Femern.
- Stauning, Jørgen* (1825, 1. kar.), født 1/5 1803 i Stege, død 15/7 1858, s. af sognepræst Jørgen S. og Anne Kirstine Bille. Skolelærer i Haarbølle på Møen 1825 (kollats 12/8 1825) og var endnu 1847 i dette embede; gift 3/10 1825 med Konradine Zeuthen, født 25/12 1796 på Manø, død 16/3 1868, d. af præst på Fæmø Jens Rasmus Z. og Johanne Marie Olsen.
(Barfod II/216 — Vahl II/44 — Mynster II/61 — Bering I/102).

Steen, Jens Nielsen (1824, 1. kar.), født 11/2 1804 i Østofte, død 24/11 1854 i Arnøje i Hellested s., søn af husmand Niels Rasmussen S. og Ane Rasmusdatter i Nørreballe. Skolelærer i Arnøje 1827—54 (kollats 31/7 1827); gift 1. g. 20/6 1828 i Hellested med Karen Sophie Hauberg, født 28/2 1792 i Hellested, død 4/5 1849, d. af møller Mads H. og Birthe Kirstine Gemynthe; gift 2. g. 30/11 1849 i Ø. Egede med Henriette Nicoline Jensen, født 14/6 1824 i Østofte, død 7/9 1912 i Kbh., datter af skolelærer Thomas Jensen og Anne Hielm (gift 2. g. med skolelærer Vilhelm Emil Jensen i Grønholt).

(Th. Rugholm: »En Vendelboslægt« 1949 s. 271 — Jul. Bidstrup: »Familierne Hauberg og Arboe« 1911 s. 28 — Johs. C. Jessen: »Præstø Amts Skolehistorie« 1950 s. 288 — Mynster II/46 — Jonstrup s. 169 — P. T. 13. R. 2/148).

Sørensen, Anders (1815, udm. d.), født 5/3 1794 i Foldby, død 4/8 1850 i Foldby, s. af gårdmand Søren Knudsen og Helle Andersdatter. Skolelærer og kirkesanger i Foldby ved Aarhus 23/12 1815, g. m. Kirsten Marie Rasmusdatter, født 22/8 1818 i Tinning i Foldby s., død 15/9 1868 i Foldby, d. af gårdmand Rasmus Mikkelsen og Marie Jensdatter (gift 2. g. med gårdmand Christian Rasmussen Snedker i Foldby). (»Vor Slægt i 300 Aar« s. 47).

Sørensen, Peter Christian (1829, 1. kar.), født 2/5 1810 i Langesø i Vesterborg s., søn af skolelærer Christian Sørensen og Ellen Marie Pedersdatter Bruhn. Skolelærer i Nøbbet i Horslunde s. — 1831, 1877 —; var ugift i 1850 og 1860. — Er ikke fundet død i Horslunde til 1891.

(Lolland-Falsters Aarbøger 1947/272 — J. J. F. Friis s. 103 — Bering I/208).

Sørensen, Rasmus (1818, 1. kar.), født 8/3 1799 i Jelling, død 23/5 1865 i Kbh., s. af gårdmand Søren Henriksen og Karen Jensdatter. Skolelærer i Aarhus 1818, i Brandstrup på Lolland 1821, i Venslev 1827—44, entl., rigsdagsmand; gift 25/10 1822 i Skørtinge med Caroline Christine Marie Johnson, født 18/10 1806, død 1861, d. af Arve Johnson.

(Fr. Barfod: »Dansk Rigsdagskalender« 1856 s. 162 — Buur II,220 — Lærerne og Samfundet I/170, 186, 531 — Nordisk Skoletidende 1865 14/156 — Lolland-Falsters Aarbøger 1930/1 — D. D. F. II/20 — D. F. — Kr. Kristensen: »Uldum Højskole« 1909 s. 5 — Erslews Forfatterlex. III/287 — Biogr. Lex. XXIII/310 — Sorø Amts Aarbøger 1943 s. 115 flg. — Holbæk Amts Aarbøger 1924 s. 35 — Mynster I/135 — Højskolebladet 1899/1705, 1924/119 — Rasmus Sørensen: »Mit Levnedsløb« 1842 — Marius Sørensen: »Skolelærer Rasmus Sørensen« 1908 — »Rasmus Sørensen i Venslev. Et Mindeskrift« 1914 — Flakkebjerg s. 187).

Tarp, Borch Christian (1826, udm. d.), født 16/2 1807 i Birket, død 30/4 1884 i Veterslev, s. af skolelærer Christen Larsen T. og Johanne

- Frederikke Weiss i Lindet. Skolelærer i Halsted 1/5 1828 (kollats 20/4 1829), dbm. 17/6 1878; gift 1. g. med Lucia Reimer, døbt 11/5 1806 i Nakskov, død 24/8 1832 i Halsted, d. af købmand Niels Staal R. og Anna Sofie Amalie Møller; gift 2. g. 2/12 1837 med Anne Sofie Amalie Reimer, født 21/11 1809 i Nakskov, død 26/4 1889 i Nakskov, begr. i Halsted, søster til 1ste hustru.
(Jonstrup s. 315 — Bering I/208).
- Tarp, Nikolai Vilhelm* (1828, udm. d.), født 30/12 1808 i Birket, Broder til foregående. Var 1831 lærer på Knuthenborg i Hunseby s., men er ikke fundet død i Hunseby og findes ikke på folketælling i Hunseby 1834.
- Thestensen, Hans Jørgen* (1814, 3. kar.), døbt 5/9 1792 i Arrild i Sønderjylland, død 24/12 1860, s. af Vallentin Tæstensen. Kollats 25/2 1818, skolelærer og kirkesanger i Tranbjerg ved Aarhus 29/1 1833; gift 2/7 1816 i Tranbjerg med Anne Ovesdatter, født 2/2 1798 i Tranbjerg, død 8/12 1846 i Tranbjerg, d. af gårdmand i Jegstrup Ove Mikkelsen og Maren Sørensdatter.
(Dansk Skoletidende 1861 I/88 — Bering 1/120).
- Thierry, Jean Peter Frederik* (1827, 2. kar.), født 1/9 1806 i Hørsholm, død 27/6 1858 i Nakskov, s. af dessinatør ved Usserød kattunfabrik, senere toldbetjent i Vordingborg P. F. Thierry og Anna Cathrine Holst. Lærer i Nakskov 1827—34, derefter boghandler s. st.; gift 7/6 1833 i Nakskov med Gertrudine Cathrine Thonning, født 16/2 1801 i Ballerup, død 29/9 1875 i Nakskov, d. af senere præst i Nakskov Andras Christian T. og Ingeborg Cathrine Schmidt.
(Andr. Dolleris: »Danmarks Boghandlere« 1837—1891 s. 345 — Haugner I/105, III/16, 18 — Erslews Suppl. III/373 — Richters Dødsfald).
- Thiesen, Hans Hansen* (1816, 2. kar.), født ca. 1797 i Tandslet på Als, død 27/2 1853 i True i Brabrand s. Skolelærer i True 16/9 1825—1851; gift med Mette Marie Larsdatter, døbt 6/4 1800 i Hvidbjerg i Hassing h., død 7/1 1847 i True, d. af tømmermand Lars Christensen.
(Aug. F. Schmidt: »Brabrand og Aarslev Sogne« 1938 II/114 — Richters Dødsfald).
- Thøer, Rasmus Christensen* (1815, 1. kar.), født ca. 1777 på Langeland, død 14/7 1817 i Skrøbelev, 40 år gml., siges i dimittendprotokollen at være fra Stoense. Skolelærer i Stoense til 1816, skolelærer og kirkesanger i Skrøbelev 17/1 1816—1817; begik selvmord.
- Thomsen, Carl Claudi* (1812, udm. d.), dåb kfm. 31/1 1790 i Østofte, død 19/3 1865 i Skelby på Falster, s. af skovrider Thomsen. Kollats —/8 1812, skolelærer og kirkesanger i Skelby 1815—65; gift med Marie Knudsen, født ca. 1787 i Horne på Fyn, død 9/12 1846 i Skelby, 59 år gml. (Hun er ikke fundet døbt i Horne i årene 1785—89, derimod findes døbt 8/7 1787: Maren, datter af indsidder i Nørreballe Rasmus Knudsen og Kirsten Madsdatter).

(Nordisk Skoletidende 1865 14/19 — J. J. F. Friis s. 103 — Bering I/231).

Thomsen, Christian (1824, 1. kar.), født 9/4 1804 i Asserballe på Als død 1870, s. af Eva Katrine Kristensdatter og Thomas Kristensen. Substitut i Lysabild 1824—25, skolelærer i Gjøderup 1829 (kollats 3/11 1829) og var endnu 1835 i dette embede, skolelærer i Brøndbyøster før 1837—1843, skolelærer og kirkesanger i Rorup i Munkebjergby 1843—59 (kollats 1/2 1843), entl.; ugift. — Han er ikke fundet død i Munkebjergby.

(Mynster I/28, 246, 276 — P. T. II/33 — Bering I/112).

Thomsen, Claus (1827, 1. kar.), født 15/9 1808 i Birket, død 2/9 1866 i Opager i Landet s., søn af gårdejer Thomas Thomsen og Maren Clausdatter. Skolelærer i Opager 1828—1866 (kollats 19/6 1828); gift 1. g. 6/5 1829 i Nebbelunde med Thomasine Margrethe Jensen, født 3/2 1806 i Rødby, død 30/8 1842 i Opager, datter af sognepræst Peter Jensen og Marie Kirstine Bagge; gift 2. g. 14/9 1844 i Landet med Bolette Georgine Stephine Engel, født 26/12 1818 i Nakskov, død 14/1 1892 i Nakskov, d. af købmand Christian Erdinand E. og Bodil Margrethe Raahauge.

(A. Falk-Jensen: »Købmand W. E. B. Jensen og Hustrus Efterkommere« 1940 s. 42 — Lolland-Falsters Aarbøger 1922/113, 118 — J. J. F. Friis s. 103 — Bering I/203).

Thomsen, Enevold (1831, 1. kar.), født 7/3 1809 i Seem i Sønderjylland, død 12/9 1859 i Visby i Lø herred, s. af gårdmand Thomas Nielsen. Skolelærer i Rejnstrup på Sjælland 1837—44, i Visby 1844—59; gift 1837 i Møgeltønder med Hanna Marie Madsen, født 17/1 1813 i Møgeltønder, død 24/5 1889 i Visby, d. af Hans Hinrich Madsen og hustru Christiane i Slotsgaden.

(P. Feddersen Jensen: »Visby Sognekronike« 1946 s. 93 — Flakkebjerg s. 74 — Mynster I/217 — Bering II/228).

Thomsen, Jakob Peder (1831, 1. kar.), var fra Angel.

Thomsen, Johannes (1808, 1. kar.), født ca. 1788 på Sjælland, død 2/4 1824 i Vesterbo i Købelev s., 36 år gml. Skolelærer i Vesterbo 1814—24; gift 1/11 1816 i Købelev med Dorthe Margrethe Henriksdatter, født ca. 1795 (gift 2. g. 16/10 1824 i Købelev med Carsten Carstensen Lassen i Horslunde, født ca. 1795).

Thomsen, Johannes (1831, 1. kar.), født 21/3 1810 i Mellerup i Fole s. i Sønderjylland, død 10/5 1867 i Nakskov, s. af skolelærer Jens Thomsen og Anna Maria Johannesdatter. Skolelærer i Nakskov før 1839 og døde i dette embede; gift 27/10 1838 i Nakskov med Anne Petrea Johansen, født 29/11 1811 i Nakskov, død 7/10 1886 i Nakskov, d. af kordegn Peter Johansen og Lucie Carlsdatter Palmgreen. (Jonstrup s. 112 — J. J. F. Friis s. 103).

Thomsen, Rasmus (1806, 2. kar.), døbt 6/2 1785 i Birket, død 27/10 1865 i Hyltofte i Taagerup s., søn af gårdejer Thomas Rasmussen. Degn i V. Ulslev — 1807, 1812 —, skolelærer og kirkesanger i

Sædinge — 1831, 1847 —, entl.; gift 1. g. 19/6 1807 i V. Ulslev med Johanne Andrea Grønlund, født 11/10 1784 i Østofte, død 25/12 1834 i Sædinge, d. af præst i V. Ulslev Hans G. og Sofie Amalie Ærrebo; gift 2. g. med Anne Marie Elisabeth Rasmussen, født 11/8 1810 i Lindelse på Langeland, d. af snedker Hans Rasmussen og Charlotte Marie Møller. — Hun er hverken fundet død i Sædinge eller Taagerup til 1891.

(J. J. F. Friis s. 103).

Tolderlund, Laurits Nicolai Vilhelm (1830, 1. kar.), født 7/10 1807 i Kbh., død 29/7 1868 i Sorø. Skolelærer i Køng 1831, i Menstrup 1831, i Vallensved 1835—55, lærer og kordegn i Sorø 21/3 1855—68; gift 13/4 1835 med Christine Barbare Schneider, født 8/4 1816 i Nykøbing F., død 5/5 1891, d. af snedkermester Benjamin S. og Anna Marie Swartz. — Han er søn af senere forpagter på Store Ladegård ved Sorø Albrecht Christoffer T. og Sara Christensen.

(L. Tolderlund-Hansen: »Slægten Tolderlund« 1915 s. 16, 45 — Flakkebjerg s. 46 — K. d. R. 1903/639 — Mynster I/48, 49).

Tommerup, Johan Carl Claudi (1820, 1. kar.), f. 22/7 1799 i Horbelev, død 13/12 1856 i Idestrup, s. af skovfoged Jochum T. og Anna Jørgensdatter. Skolelærer i Elkenøre i Idestrup s. — 1833, 1847 —, entl.: gift med Elsemine Kirstine Strange, født 31/1 1815 i Nebbelunde, død 2/4 1883 i Idestrup, d. af forpagter Elias S. og Margrethe Gjerding i Norre.

(J. J. F. Friis s. 100 — Richters Dødsfald).

Wildt, Hans Christiansen (1806, 3. kar.), døbt 19/6 1785 i Sdr. Kirkeby, død 24/3 1820 i Nr. Vedby, s. af skytte Christian Frederik W. Skolelærer i Nyskolen ved Gaabense i Nr. Vedby s. 1806—1820; gift 29/11 1806 i Stokkemarke med Else Nielsdatter. — Hun er ikke fundet død i Nr. Vedby til 1877.

(Falster Nr. Herreds Provstis Skifteprotokol 1758—1823 Fol. 628).

Wind, Andreas Iversen (1830, 1. kar.), født 22/4 1808 i Agerskov i Haderslev a., død 15/9 1893 i Nykøbing F., søn af tømrer Iver Hansen W. og Hanne Marie Pedersen i Gedestrup. Skolelærer i Ud Stolpe i Slemminge s. 1830—41 (kollats 28/11 1830), skolelærer og kirkesanger i Fjelde 1841—61, entl., derefter gårdejer i V. Ulslev i Idestrup s.; gift med Magdalene Conradine Eriksen, født ca. 1815 i V. Ulslev (ikke fundet døbt i Idestrup), død 3/1 1872 i V. Ulslev, 56 år gml.

(D. L. M. 1893 Nr. 19 — J. J. F. Friis s. 100 — Bering I/217).

Tillæg.

Andersen, Niels Johan Juul, blev ansat som lærer i Aarslev, Sønderhald h. 26/5 1823 og var samtidig kirkesanger.

Bagger, Jørgen Ludvig, kom fra Grinderslev til Voerladegaard som lærer og kirkesanger 14/2 1816—18.

Bech, Søren Madsen, blev skolelærer og kirkesanger i Eskildstrup 1820 og fik kollats —/9 1821.

Eriksen, Peder Frederik, var huslærer på Kragelund til 1824. Ansættelse i Thyrssted 23/3 1824.

Jensen, Just, blev lærer i Hadsten 23/12 1815 (kollats 12/6 1817), i Lyngaa 30/1 1819—61.

Jørgensen, Christen, fik ansættelse i Gjærn 24/1 1822.

Anvendte forkortelser ved litteraturhenviisninger.

Alsted: Johs. C. Jessen: »Alsted og Ringsted Herreders Skolehistorie« 1945. Barfod: Im. Barfod: *Den falsterske Geistlighed* 1851. Bering: Jens Bering: »Landsbyskolens offentlige Lærerembeder« 1859. Buur: Chr. Buur: »Skoleliv og Skoleadministration i Aarhus« 1919. D. D. F.: Vedel, Borup & Nørgaard: »Den danske Folkehøjskole gennem 100 Aar« 1944. D. F.: Arnfred, Bækhøj & Christiansen: »Danmarks Folkehøjskole 1844—1944«. D. L. M.: Danmarks Lærerforenings Medlemsblad 1883—1906. E. Alberti I: E. Alberti: »Lexicon der Schleswig-Holstein-Lauenburgischen und Eutinischen Schriftsteller 1829—1866«. E. Alberti II: Do. 1869—1884. E. Poulsen: E. Poulsen: »Hardsyssels Degnehistorie«. Flakkebjerg: Johs. C. Jessen: »V. & Ø. Flakkebjerg Herreders Skolehistorie« 1938. Hanssen & Jørgensen: F. A. S. Hansen & J. Chr. Jørgensen: »Skolelærer-Embederne i Fyens Stift« 1846—1851. Haugner: C. Haugner: »Lolland-Falsters Historie«. J. J. F. Friis: J. J. F. Friis: »Skolelærerembederne i Lolland-Falsters Stift« 1847. Jonstrup: A. Petersen: »Den jonstrupske Stat« 1884. K. D. R.: »De kgl. danske Ridderordener« 1903. Mynster: Bjørn Kornerup: »J. P. Mynsters Visitatsbøger 1835—1853« 1937. P. T.: Personalhistorisk Tidsskrift. S. H. S.: Schleswig-Holsteinisches Schulblatt 1839—1860. Vahl: J. Vahl: »Slægtebog over Afkommet af Christjern Nielsen«.



Direktør N. P. Nielsen.

1899—1959.

Kun 60 år gammel gik direktør N. P. Nielsen bort den 24. maj 1959. Et virksomt liv slukkedes alt for tidligt. Hans umådelige flid fortærede ham, således som det ofte går mennesker, der aner de evige sandheder forude og iler fremad, stadig fremad for at gribe sandhedens fakkell og give den videre til næste slægtled. N. P. Nielsen nåede både at gribe fakkelen og give den videre — til os alle. Han nåede at udrette overordentlig meget i den tid, der blev ham tilmålt.

Direktør Nielsen gik oprindelig ind i bladvirksomhed. Han blev en af de betydende redaktører i vor landsdel, der førte sit blad frem til en fin position, politisk og kulturelt. Her i Historisk Samfund er det naturligt, at vi hæfter os ved N. P. Nielsen som kulturpersonlighed. Han var humanist i ordets bedste betydning. Det var først og fremmest mennesket, der interesserede ham, mennesket i nutiden og i historien. Med sin fine sarkasme formåede han på forfriskende måde at sige samtiden visse sandheder, men han

forstod også at knytte forbindelsen med fortiden. For ham var den historiske fortid et levende grundlag for nutidsmennesket; han havde blik for den store sammenhæng i udviklingen.

Det, der prægede N. P. Nielsen, var hans usædvanlige evne til at levendegøre sine tanker og sin viden i skrift og tale. Den, som een gang har hørt hans fængslende foredrag, der fik begivenheder og personer til at træde lyslevende frem, glemmer det aldrig. I et foredrag, som N. P. Nielsen holdt i Historisk Samfund om »Lollændere og Falstringer« (se årbog 1955), malede han et farverigt billede af åndslivet i vor landsdel. Han pegede hermed på et forhold, han aldrig blev træt af at fremhæve: nemlig, at Lolland-Falster ikke er det åndeligt døde, flade land, nogle har villet gøre det til, men en landsdel, der har fostret eller huset mange betydelige personligheder. Hermed ønskede han ikke blot at retfærdiggøre vor landsdel overfor historien, men tillige at anspore dens befolkning til at bruge alle sine kræfter, for at fremtiden kan stå mål med fortiden. Dette er en forpligtende opgave, som N. P. Nielsen har overgivet os — og som vi skylder hans eftermæle at tage op. Selv ville han heri se den største belønning for sit arbejde.

N. P. Nielsen troede på det kulturelle arbejdes værdi og muligheder. Han vidste, at kultur højner et folk, og derfor skulle kulturen bringes ud til alle kredse. Derfor støttede han i ord og gerning også andres bestræbelser i henseende til sådant arbejde, enten dette fandt sted i skolen, højskolen, oplysningsforbundene, eller hvor der ellers var et forum for kulturelt arbejde.

N. P. Nielsen ville med rette kunne have sat som motto for sit kulturarbejde: det k a n nytte!

Det er selvsagt, at direktør Nielsen blandt sine forskellige tillidshverv også var medlem af styrelsen for Lolland-Falsters historiske Samfund, og dette er ham stor tak skyldig for den betydning, han har haft for Historisk Samfunds arbejde.

Hans gerning vil ikke blive glemt.

Rud. Bertouch-Lehn.

Småstykker

Christianssæde Skov—Ryde Skov

Naturhistorisk Forening for Lolland-Falster har i sidste nummer for 1958 af »Fauna og Flora« en række »jubilæumsartikler«, bl. a. een af F. H. Møller om »Svampefund i Ryde Skov«.

Der er det ejendommelige med navnet: Ryde Skov, at det i pågældende forbindelse kun findes i folkemunde, undertiden ses i dagspressen og altså nu også på tryk i et tidsskrift.

Navnet stammer fra, at man — tidligere vel mere end nu i bilernes og cyklernes tid — tog med toget til Ryde station for at komme i *Christianssæde Skov*, som pågældende skov rettelig hedder. Hverken historisk eller topografisk, heller ikke kartografisk er der i vore dage nogen skov, der hedder Ryde Skov.

Christianssæde Skov, der ligger i tre sogne, er fra gammel tid opdelt i flere underafdelinger, således i Skjørringe sogn: Indtægten, Gl. og Ny Fredskov og Nørremose, i Østofte sogn: Langet Vesterskov og Langet Haver og i Ryde sogn: Skytteskov, Taareby Fællesskov, Taareby Hestehave, Bøgerne og Holterne. Ingen del hedder Ryde Skov — Ryde station ligger i Skytteskov, og navnet Ryde Skov kom først i folkemunde med jernbanen. Det bruges mest af byboere, på enen bruges det vist ikke meget — om overhovedet.

Umiddelbart syd for stationen var der i sin tid (ca. 1890—1925) en ambulansrestaurations, der åbnede sæsonen pinse-
lørdag, så skulle folk i »Ryde Skov«.

Derimod er der rettelig noget helt andet, der hedder »Ryde Skov«, nemlig den samling af smågårde og huse, der ligger nord for Ryde kirke og Gammelgaards Kohave, og som i sin tid ifølge Haugners »Lollands Sønder Herred

1924« blev bygget, hvor den tidligere »Ryde Fællesskov« lå. Denne skov er forlængst ryddet — og svampene er ikke derfra.

O. G. Konradsen.

Vejringe skolehave

Direktionen for Det Classenske Fideikommis overlod i året 1851 et jordstykke midt i Vejringe by til daværende lærer Fester, Vejringe skole, for at der her kunne anlægges og drives en skolehave, hvor børnene i skolen kunne få lidt undervisning i havebrug; en tanke, direktionen sikkert gerne har villet støtte, da denne altid har været interesseret i børns og unges undervisning og oplæring.

Jordstykket er beliggende bag husrækken ud mod skolestrædet, der da var sognevejen fra Vejringe til Næs. Denne vej blev i halvfemserne nedlagt og ført uden om den østligste gård i byen. På grund af denne beliggenhed er det vel ikke blevet solgt, men er ligesom skolens gamle legeplads, hvor syskolen nu ligger, og en anden plads, hvor en i 1929 nedbrændt syskole lå, stadig forblevet fideikommissets ejendom.

Lærer Fester anlagde det overladte jordstykke som skolehave, og det gik i den første tid godt, men så tabte interessen sig blandt børnene, og heller ikke enkelte af byens folk. hvem benyttelsen som have blev tilbudt, ønskede at have med dette at gøre.

1905 blev havestykket af førstelærer R. Jensen beplantet, et stykke med skovtræer, et stykke med frugttræer og resten delt som forsøgsmark og -have.

Senere er der af førstelærer H. Fr. Olsen ryddet et område, så haven er blevet stor nok til, at hver af eleverne i skolens ældste klasse kan få hver sin have. Næstældste klasse fik gange og blomsterrabatter at rengøre og holde i orden. Denne ordning har vist sig at interessere børnene mest.

I foråret 1957 har fideikommissets direktion overdraget haven til Aastrup kommune, og det smukke anlægs historie er dermed slut. Haven har gennem årene været besøgt af

Det Classenske Fideikommis' direktion, af de tilsynsførende ved skolen og af foreningen »Skolehaven«s bestyrelse, der alle har udtalt sig anerkendende om det smukke anlæg og om havens pædagogiske betydning. I fremtiden vil haven blive rammen om en lærerbolig, der — foranlediget af den nye skoleordning — skal opføres her, men gamle elever fra Vejringe skole vil nok somme tider tænke tilbage på den tid, da de her havde deres lille have at pusle med.

H. Fr. Olsen.

Fra fæstegodsets afløsningstid. Et bønsskrift

For godt 100 år siden, det var i 1849, boede på Højbogaard i Ullerslev ved Aunede, en 17-årig pige, Karen Marie Hansen. Hun var meget ulykkelig og vanskeligt stillet på grund af forældrenes nylige bortgang. Foruden sig selv havde hun også sin syge broder at forsørge, da han som krøbling var ude af stand til at bruge benene.

Højbogaard var på den tid en fæstegård under Søllestedaard, der ejedes af godsejer L. Jørgensen. Allerede i 1844 havde denne bestemt sig til at sælge alt sit fæstegods (ialt 45 gårde). Når en fæster døde, blev hans gård ikke fæstet ud igen, men solgt.

Da Karen Marie ingen midler ejede til at købe Højbogaard for, rådede godsejeren hende til at finde en formuende ægtefælle, der kunne støtte hende i hendes vanskelige stilling. — Ved venners og bekendtes mellemkomst meldte der sig en bejler, Peder Pedersen, Kastager, en ung landmand og skrædder, som var villig til at gifte sig med Karen Marie og købe Højbogaard til dem, hvis den kunne faas for en for ham overkommelig pris.

Man begyndte nu forhandling med godsejer J. om købet af gården; men da han forlangte 7000 rd., trak P. Pedersen sig tilbage, både som køber og bejler.

Nu så det så ud til, at den unge pige måtte forlade hjemmet sammen med sin syge broder, for at gå ind til en sørgelig lod. I sin store nød skrev Karen Marie Hansen så følgende bønsskrift til godsejerinde Margrethe Jørgensen, Søllestedaard:

Deres Naade Fru Jørgensen!

I det Haab, at De ej vil tage mig det ilde op, vover jeg at tilsende Dem et Par Linier. Det er Dem vist bekendt, at min Moder for kort Tid siden døde og efterlader sig to uforsørgede Børn, nemlig min Broder, der er et stakkels sygeligt Menneske, som vist aldrig ved egen Hjælp vil kunne ernære sig, — og mig Undertegnede. Den gode Frue vil derfor let indse, da vor Moder ej har efterladt os store Ting, at vor Lod er højst sørgelig. — Imidlertid gav Deres Hr. Mand, den velbaarne Kammerraad Jørgensen, os Haab om, at jeg, uagtet min unge Alder, 17 Aar, alligevel skulde faa Lov til at blive ved Gaarden, naar jeg kunde faae en Mand, som kunde udbetale en Del paa Kjøbesummen.

Imod Forventning meldte der sig en Mand med Formue, 3000 Rbd., som nok vilde indgaa Ægteskab med mig, saafremt Kammerraaden ej vilde blive dyrere med Gaarden, end at vi, med nogenlunde Sikkerhed, kunde faa Udsigt til at svare Renten af den Kjøbesum, som forblev indestaaende i Gaarden, — og leve. Men nu da Deres Hr. Mand har begjert 7000 Rbd. for Gaarden, hvorpaa den unge Mand ingenlunde turde indlade sig, saa er alt Haab forsvundet for os, det Haab nemlig, som Hr. Kammerraaden selv oplivede og trøstede os med i vor store Sorg: at det vilde være ham et kjært Ønske og tillige gjøre Sit til, at Gaarden kunde forblive i Familien. Den naadige Frue vil nu let kunde sætte sig ind i, hvor skrækkelig tungt det maa være for en Familie at blive udstødt fra dens Fædrenehjem, især naar der sees hen til, at Størstedelen af det, som vore Forældre ved Flid og megen Møjsommelighed have sammensparet, er bleven anvendt til Udbedringer — saavel ved Gaardens Jorder som Bygninger, og følgelig ej kan komme Familien tilgode. — Min inderlige Bøn er derfor til Dem, at De i Betragtning af det Anførte vil bede for os hos Deres gode Hr. Mand, at han vil nedsætte Kjøbesummen saa meget, at vi kunne faa en nogenlunde sikker Udsigt til at kunne leve paa Gaarden. — I Haab om at sørgende fader- og moderløse Børns Bønner vil finde Indgang hos den naadige Frue, undertegner jeg mig som underdanigste

Karen Marie Hansen.

Ullerslev. d. 13de Fbr. 1849.

Når Karen Marie henvendte sig til godsejerinde Jørgensen, var det vel, fordi de to på en måde var sognebørn, da fruene var en præstedatter fra Halsted — og så var hun kendt som en varmhjertet kvinde.

Hvorom alting er, så viste det sig, at den ulykkeligt stillede, unge pige havde henvendt sig til mennesker med hjertet på rette sted: Godsejeren slog nu af på købesummen, så Peder Pedersen turde overtage fæstegården som ejendom og ægte Karen Marie Hansen.

For såvel de gode folk på Søllestedgaard som det unge par på Højbogaard havde livet noget godt i vente, idet godsejer L. Jørgensen nogle år senere kunne købe endnu en herregård: Søholt ved Maribo sø, og Peder Pedersen købte efter 6 års forløb Dalbygaard i Birket efter afhændelsen af Højbogaard.

Mærkeligt er det ikke, at bønskriftet stadig bevares med stor veneration inden for efterslægten og ejes af proprietær Aa. Dalsby, der er en sønnesøn af brevskriversken.

H. S. B.

Fra bogverdenen.

Einar Jacobsen:
Maribo Amts
økonomiske
Selskab gennem
150 år

Som bekendt kom de nye tanker om menneskerettighederne — den nye vurdering af menneskets retslige og moralske stilling i samfundet — fra de nordamerikanske Fristater til Europa i sidste halvdel af 1700-årene. Disse tanker satte sig spor i de fleste lande, i Danmark som vidtgående reformer navnlig på landboforholdene og den almene undervisnings område. Fremsynede mænd havde tilrettelagt disse reformer efter vort lands behov, og den omstændighed, at nogle af disse, i første række C. D. F. Reventlow, havde personlig tilknytning til vor landsdel, bevirkede, at mange gode mænd her på øerne følte sig tilskyndet til at tage del i reformarbejdet. Og således gik det til, at en gruppe personligheder på initiativ af stiftamtmand Morgenstjerne og biskop Boisen i 1809 stiftede »Selskabet til Oplysningens og Industriens Fremme i Lolland-Falsters Stift«, det senere Maribo Amts økonomiske Selskab.

I anledning af dette selskabs 150-års jubilæum har redaktør *Einar Jacobsen* i selskabets årbog for 1958 redegjort for dets historie og virke. Forfatteren påpeger, hvor tydeligt selskabets formålsparagraf genspejler statsminister Reventlows tanker ved sin formulering af, at man vil »udbrede sand og gavnlige Oplysning med særligt Hensyn til Religion og Moralitet og fremme Industrien«. Måden, på hvilken dette mål skal nås, udtrykkes i paragraffen således: »Til den Ende vil Selskabet søge ved Raad, Opmuntringer, Vejledninger og Pengebidrag at understøtte saavel det Teoretiske som det Praktiske, alt hvad der kan sigte saavel til Oplysningens Fremme som til forbedret Landbrugs, Vind-

skibeligheds og Husflids Udbredelse i Stiftet«. Amtmanden og biskoppen blev i konsekvens heraf selskabets »permanente Forstandere«.

Som det er naturligt ændredes formålparagraffens ordlyd i tidens løb alt efter de foreliggende krav. Samtidigt med navneforandringen til »Maribo Amts økonomiske Selskab« i 1835 koncentrerede en ny formålparagraf sig om at fremme al »gavnlig virksomhed« blandt »landboerne« i Maribo Amt. Det var navnlig den faglige virksomhed, der skulle støttes. Som følge heraf udgik stiftets biskop af selskabets ledelse, hvis eneste formand herefter indtil videre var stiftamtmanden.

Også det praktiske arbejde gennem årene redegør forf. udførligt for. Dette tog særlig i 40-erne fart under Edw. Tesdorpf. Under hans formandsskab fik selskabet i 1867 en ny, endnu gældende formålparagraf om at fremme »Landbruget og al gavnlig landøkonomisk Virksomhed . . .«. Som forf. udtaler, kunne det ikke siges bedre.

Videre omtaler forf. indgående enkelte praktiske opgaver som i tidens løb er blevet taget op, og det frugtbare samarbejde med andre lokale landboforeninger.

Redaktør Jacobsen slutter med at understrege som selskabets største fortjeneste, at det på intet tidspunkt — trods kriser og krige — tabte af syne, at det var m e n i g m a n d, man ville have i tale.

300-året for Nakskovs belejring 1659 er ikke gået upåagtet hen, idet denne historiske begivenhed på forskellig måde er blevet mindet. Lolland-Falsters Historiske Samfund har foranstaltet en byvandring, hvor man beså de endnu forhåndenværende levn fra bemeldte tid, og genealogen Alfred Larsen har fundet anledning til at udgive mandtalslisten til brandskat for 1659, som findes trykt foran i denne årbog.

Derhos har bogtrykker Knud Hannibal, Nakskov Bogtrykkeri, i 1959 udsendt et smukt optryk af Nakskov-præsten Niels Saxtrup's rimværk: »Kort og sandferdig Beskrivelse over den Beleiring som Nachskou i 13 Uger udstod af de Svenske i Aaret 1659«, trykt i København 1775 med anmærkninger af Poul Rogert.

Niels Saxtrup:
Nachskous
Beleiring 1659.
Genoptrykt af
Knud Hanniba
(Nakskov 1959)

Som Thelma Jexlev og Alfred Larsen, der har tilrettelagt udgivelsen, anfører i forordet, er Saxtrups beretning den eneste bevarede øjenvidneskildring. Vel er den behæftet med mangler i henseende til behandlingen af stoffet, men den har alligevel betydelig værdi som førstehånds historisk kilde. Værdien øges ved de af præsten Rogert tilføjede, her dog afkortede anmærkninger samt udgivernes noter og ordfor-tegnelse under medvirkning af ordbogsredaktør Kaj Bom.

Endelig har udgiverne meddelt nogle særdeles velkomne biografiske oplysninger både om Saxtrup og Rogert, hvis samlinger til Lollands historie er højt skattede.

Nakskov Bogtrykkeri, der har foretaget og bekostet trykningen af bogen, som er forsynet med et godt portræt af Saxtrup, såvel som forordets forfattere har megen ære af denne smukke publikation.

I Personalhistorisk Tidsskrift 1958 (13. rk., 6. bd., 3. hft.) har genealogen *Alfred Larsen* publiceret en *Stamtavle over de første syv generationer af en borgerlig slægt Flindt*. Denne slægt har i vidt omfang været knyttet til Lolland-Falster. Allerede den første, Henrich Flindt, der var født i Rostock, fik borgerskab som købmand i Nykøbing F., hvor han også ægtede en købmandsdatter. I flere generationer bevarede talrige efterkommere deres tilknytning til Falster og Østlolland, mest som købmænd, men begyndte dog i 3. generation at overgå til officers- og embedsstanden.

Mest kendt er landsdommer Henrich Flindt (i 4. generation), ejer af Nielstrup og adlet med navnet de Flindt. Men efterhånden førte de mange embedsposter slægtens medlemmer videre omkring i Danmark.

Ikke mindst omtalen af de første generationers mange giftermål med indfødte lolland-falsterske familier vil være af interesse og nytte for vore lokalhistorikere.

Den personalhistorisk interesserede kontorchef *Harald Holck* nåede inden sin død at publicere i Personalhistorisk Tidsskrift (13. rk., 6. bd., 4. hft.) en indgående afhandling *Om Slægterne Dyssel, Spormand og Leiel og Seglet på*

Alfred Larsen :
Stamtavle over
de første syv
slægtled af en
borgerlig slægt
Flindt

Harald Holck :
Om slægterne
Dyssel.
Spormand og
Leiel m. v.

Johannes Ewalds Testamente. Heraf berører slægten Dyssel os, forsåvidt som denne slægt har adskillig forbindelse med Lolland-Falster.

Herom får man dog udførligere besked i den af L. W. Dyssel og Vagn Dyssel i 1951 udgivne bog: »Slægten Dyssel i Danmark gennem 300 år«.

Nu kom 2. bind af *Johs. Brøndsteds* nye udgave af *Danmarks Oldtid, Bronzealderen (1958)*.

Johs.
Brøndsted:
Danmarks
Oldtid II

Den over 20 år gamle udgave ligger naturligvis til grund, men det siden da fremkomne materiale er blevet indarbejdet i den nye udgave, ligesom billedstoffet er blevet forøget.

Uden tvivl vil, udover fagkredse, mange interessede lægfolk studere bogen med interesse og iver.

Når man taler om ældre byggeskik for huse på landet, tænker man oftest på vore smukke gamle bindingsværkshuse. Dette er så meget naturligere, som det er disse bygninger, der har præget vort landskab i de sidste par hundrede år, men som nu er ved at afløses af mere tidssvarende bygninger. Bindingsværkshusene er imidlertid blevet undersøgt og beskrevet i vidt omfang (jfr. Nationalmuseets særlige bondegårdsundersøgelser).

Sven Risom:
Nordiske
lerjordshuse

Derimod er der en anden hustype, som man hidtil kun har hørt lidt om. Det er lerjordshuse. De har været færre i tal, og de er forsvundet hurtigere end bindingsværkshusene. Nu har imidlertid arkitekt *Sven Risom* i sin nyligt udkomne bog om *Nordiske Lerjordshuse* gjort udførlig rede for disses teknik og historie.

Lerjordshusenes struktur — stampede lermure i en alens tykkelse iblandet halm — kunne folk med små penge selv udføre ligesom stråtagene. Dette fik ikke ringe betydning i aarene omkring statsbankerotten i 1814, og på Lolland blev denne byggemetode særligt fremmet og udbredt ved statsminister Reventlows initiativ. Dette er også kommet til at præge Risoms bog, der tillige bringer smukke billeder bl. a. fra Frilandsmuseet i Maribo.

Det er et meget fortjenstfuldt arbejde, der hermed er gjort, både ud fra et almindeligt synspunkt og fra et særligt lolland-falstersk. Bogen vil utvivlsomt interessere store kredse, ikke mindst på vore øer.

R. B. L.

Andre bøger og tidsskriftsartikler

- Erik Skov*: Næstved gråbrødrekløster (Nationalmuseets Arbejdsmark 1959).
- Hans Helbæk*: På markvandring gennem oldtidens agre (smst.).
- D. Yde-Andersen*: Lidt om arbejderundersøgelserne (smst.).
- Ole Klindt-Jensen*: To krigergrave fra Bornholms jernalder (smst.).
- Mogens Ørsnes*: Ny viden om jernalderens våbenofre (smst.).
- Otto Norn*: Farverne i vore kirker (smst.).
- Niels Thomsen*: Hus og kælder i romersk jernalder (Kuml, 1959).
- C. J. Becker*: Lergryder med indvendige ører fra Danmarks jernalder (smst.).
- Oscar Marseen*: Lindholm Høje (smst.).
- P. V. Glob*: Avlsten (= Essesten). Nye typer fra Danmarks jernalder (smst.).
- Olaf Aastrup*: Sydhøjen. Fra bavgang til kong Gorms høj (smst.).
- Axel Steensberg*: En Skvatmølle i Hjørring (smst.).
- Mogens Ørsnes*: Borbjergfundet. Hjemligt og fremmed i et jysk depotfund fra bronzealderens fjerde periode (Årbog f. Nord. Oldkyndighed 1958).
- Budstikken 1959* (udg. Dansk Folkemuseum, Nationalmuseet).
- Axel Steensberg*: Bønder (1959).
- Hjalmar Ørnholt*: Langs Hærvejen (m. ill. af Wermund Bendtsen).
- Gunnar Olsen*: Præsteindberetninger (Bol og By 1959).
- Jens Holmgaard*: Indberetninger om Kornavlen i Dmk. 1778 (smst.).
- Olaf Olsen & Crumlin Pedersen*: Arkæologi under vandet (Nationalmuseets Arbejdsmark 1959).
- Hans Stiesdal*: Arkæologi fra luften (smst.).
- Skibet gennem tiderne*. Artikelserie i NS-Bladet, Nakskov, nr. 29, 31 og 32 (1959).
- Folkeminder* (hft. 5, 1959, udg. af Foreningen »Danmarks Folkeminder«).
- Biografi over dansk Folkekultur 1957* (udg. af samme 1959).
- Louis E. Grandjean*: Helleristningsbåden som symbolsk fartøj (Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg, årb. 1959).
- Bjarne Stocklund*: Bonde og fisker. Lidt om det middelalderlige sildefiskeri og dets udøvere (smst.).
- Ingvard Olsen*: Nakskovs heltedige forsvar i 1659. (Tidsskrift for det danske Hjemmeværn no. 3/1959).
- Jørgen Wind*: Echinocorys-formerne og deres stratigrafiske udbredelse

- i det øverste kridtlag i Danmark. (Meddelelser fra Dansk geologisk Forening, bd. 14, hft. 2, 1959).
- Kulturhistorisk Leksikon* for nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid bd. IV (Rosenkilde & Bagger 1959).
- Nyt fra historien*, red. af arkivar, mag. art. Vagn Dybdahl m. fl. Udkommer kvartalsvis på Ejnar Munksgaards forlag, hvor abonnement kan tegnes (5 kr. årligt).
- Vilh. Lorenzen: Vore byer. Studier i bybygning fra middelalderens slutning til industrialismens gennembrud 1536—1870* (3 bd. afsluttet 1957).
- Litteratur om arkæologi.* Fortegnelse udgivet af Stiftsbiblioteket i Maribo. »Folk«. Dansk etnografisk tidsskrift udg. af Dansk etnografisk Forening (abonnement 20 kr. årligt).
- Therkel Mathiassen: Nordvestsjælland Oldtidsbebyggelse* (Nationalmuseets skrifter, arkæol.-hist. rk. VII, 1959).

R. B. L.

Årsberetning.

Historisk Samfunds ordinære generalforsamling afholdtes den 21. november 1959 i Nakskov. Formanden, stiftamtmand, greve *Reventlow* indledte med at mindes afdøde direktør N. P. Nielsen. Formanden fremhævede den store betydning, direktør N. P. Nielsen har haft for vor landsdel, dels i kraft af sin betydelige kulturhistoriske indsats, dels som følge af hans store menneskelige egenskaber.

Formanden aflagde derefter følgende beretning:

Der foretoges i sommerens løb to udflugter. At de var begunstiget af godt vejr, vil ikke undre nogen i denne solfyldte sommer; men det blev også lødige udflugter i henseende til mål og foredrag. I maj måned gik turen til Sjælland med besøg i *Bjernede* og *Fjenneslev kirker*, hvor overinspektør ved Nationalmuseet, Dr. phil. Roussell, under omvisningen øste af sin rige viden om vore kirkers historie. Yderligere var Dr. Roussell vor gode vejleder i *Pedersborg kirke*, der nylig er blevet restaureret ved Nationalmuseets foranstaltning. Mødet i august var henlagt til *Nakskov* for at markere 300-året for svenskernes erobring af Nakskov. Ikke alene fik vi et, tildels endnu synligt, indtryk af byens gamle fæstningsværker, men vor vejleder på vandringen, lektor Marius Hansen, gav et overordentligt fyldigt, historisk billede af begivenhederne i Nakskov 1659 og deres historiske baggrund.

I anledning af 300-året nedlagde Historisk Samfunds formand blomster på mindesmærket for de faldne i Nakskov; Samfundet havde ligeledes foranlediget mindestenen for Otto Kuld i Købelev smykket med blomster.

Det indenfor bestyrelsen nedsatte udvalg til åjourføring af *kildefortegnelser* har i nogle møder foretaget en principiel drøftelse af spørgsmålet. Udvalget mener, at skal det lykkes at få fortegnelsen udgivet, må der ske en begrænsning af stoffet. Ligeledes regner udvalget med selv at måtte udarbejde fortegnelsen, da man ikke tør vente mere end korrigerende bistand fra bibliotekerne. Det overvejes nu, hvorledes stoffet skal grupperes, før man går i gang med det meget omfattende arbejde. Det vil være naturligt, om man her på generalforsamlingen vil ytre sig til denne sag.

Samme udvalg har udarbejdet og udsendt en vejledning vedrørende *hjemstavnslære i aftenhøjskolen*, hvis indhold vil være bekendt fra pressen. Vejledningen er blevet vel modtaget af de interesserede kredse og vil forhåbentlig give anledning til oprettelse af flere aftenhøjskoler med hjemstavnslære som emne.

Udvalget har under sit arbejde overvejet, om man selv skulle udsende

en liste over foredragsholdere på Lolland-Falster, som holdt lokalhistoriske foredrag. Man indgik i samarbejde med Maribo amts aften- og ungdomsskoleforening, der før havde udsendt en foredragsliste. Den nye foredragsliste foreligger nu udarbejdet og er udsendt til alle de kommunale ungdomsnævn på Lolland-Falster, hvor foreningsledere kan få den. Foredragslisten indeholder et godt udvalg både af lokalhistoriske foredragsholdere og emner.

Vi konstaterer med megen glæde, at vore medlemmer er forblevet trofaste mod Historisk Samfund trods kontingentforhøjelsen i 1957, således at forhøjelsen har kunnet virke fuldtud. Medlemstallet er pr. 1. oktober 1959 ca. 1052 (1956: 1049), og årskontingentet er steget fra 5.660 kr. i 1956/57 til 8.541 kr. i 1957/58 og til 8.677 kr. i 1958/59. Kassereren kan derfor i år møde med et overskud på omkring 4.000 kr.

Denne ofervilje må påskønnes meget, allerede fordi udgifterne til årbogens trykning i 1959 udgjorde kr. 6.566,— og for årbogen 1960, som nu er i arbejde, antages at ville stige til 7.387,80. — Men også andre opgaver melder sig fra tid til anden. Således har bestyrelsen ment foreløbig at skulle bevilge et beløb af 1.000 kr. til genoptryk af Svend Jørgensens værk »Bag diger og hegn«.

Vor årbog, der forhåbentlig vil udkomme programmæssigt i foråret 1960, bliver denne gang delvist af lidt tungere, nogle vil måske mene tørt stof; men det er stof af betydelig kildemæssig værdi, som ikke har været trykt tidligere. Til gengæld ligger vi på lager med forskelligt, mere fortællende historisk stof for den næstfølgende årgang. Årbogen 1960 bliver lidt fyldigere end ellers, således at vi kan afslutte denne 3-års række med det sædvanlige antal af ca. 30 ark.

Vort amtssamfund var repræsenteret på Dansk Historisk Fællesforenings (DHF's) årsmøde i slutningen af august ved redaktør *Verner Hansen*.

DHF's årsberetning indeholdt adskilligt af særlig interesse. Navnlig stod overvejelserne med hensyn til *arbejdet for fremme af historisk interesse*, ikke mindst interessen for hjemstavnen, i forgrunden. Det gælder arbejdet såvel indenfor de historiske samfund som indenfor museer og byhistoriske arkiver. En af et særudvalg udarbejdet beretning herom kom til diskussion i et sektionmøde.

Man nåede til den konklusion, at der bør søges gennemført en »hjemstavnsuge« med møder i forskellige sogne, særudstillinger på museer og lignende, ligesom de historiske samfund bør interessere sig for at få lokalhistorisk stof med i statsradiofoniens påtænkte lokaludsendelser. Måske vil redaktør Verner Hansen fortælle os lidt mere herom under den almindelige diskussion her i dag.

Ansøgning om tipsmidler til trykning af selvstændige af amtssamfundene udgivne — historiske, specielt lokalhistoriske — værker bør indsendes gennem DHF.

Konsulentvirksomheden har slået godt an. Fra august 1958 til juli

1959 modtog DHF's konsulent 74 forespørgsler. Desuden har konsulenten holdt et par foredrag om organisering af lokalhistorisk arbejde med særligt henblik på sognehistorie. Spørgsmålet om et sådant foredrags afholdelse her i amtet vil blive taget op på et bestyrelsesmøde.

Endvidere holdt DHF i årets løb et kursus for lærere i aftenhøjskolen. Man håber at være i stand til at fortsætte disse kursus. Med hensyn til kursus for hjemstavnshistorikere under aftenhøjskolen afventer man en ny lov, der antages at blive forelagt Folketinget i den kommende samling. DHF henstiller endvidere til de historiske amtssamfund og museer at afholde sådanne kursus, der f. eks. kan spredes over en række lørdag-eftermiddage.

Udgivelsen af en *præstegårdshistorie* har, som jeg omtalte i årsberetningerne for 1954/55 og 1955/56, helt måttet opgives, men det ikke ubetydelige materiale, der allerede er indsamlet, vil være almindeligt tilgængeligt i Nationalmuseet.

Også udgivelsen af amtsudgaven af *Danmarks Riges Breve* har desværre måttet indstilles som altfor kostbar.

I anledning af, at DHF i år kan fejre 50-års jubilæum, har man fra foreningens side tænkt at markere jubilæet ved indsamling af biografiske og bibliografiske oplysninger om nulevende danske historikere. Materialet skal indtil videre deponeres i Rigsarkivet.

På Historisk Samfunds vegne har jeg tilsendt Dansk Historisk Fællesforening en lykønskning i anledning af jubilæet.

Denne lejlighed giver mig anledning til at bringe en tak til følgende institutioner og private, der har ydet os økonomisk støtte:

Undervisningsministeriet, Maribo amtsråd, Det Classenske Fideikommiss, Sparekassen i Nykøbing på Falster, Den lollandske Landbostands Sparekasse, Nakskov, Landbostandens Sparekasse, Nykøbing F., Errindlev Sparekasse, Det Bertouch-Lehnske Fond, Lollands Spare- og Lånbankens Fond, Den danske Landmandsbank, Nykøbing F., og snedkermester Emil Larsen.

Ligeledes takker jeg pressen for dens altid vågne interesse for vor hjemstavs historie.

I forbindelse med årsberetningen gav redaktør *Verner Hansen* supplerende oplysninger om den af amtsungdomsnævnet udarbejdede foredragsliste, om arbejdet for udarbejdelse af en ny lokalhistorisk kildefortegnelse samt om den på DHF's sektionensmøde foreslåede »hjemstavnsuge«. Under henvisning til den under statsradiofonien åbnede serie af lokaludsendelser, der direkte appellerer til de historiske samfund, opfordrede hr. Verner Hansen til at gøre brug af denne adgang til udsendelse om populære aktuelle begivenheder og fund. Redaktøren udtalte endelig sin glæde over, at »Bag Diger og Hegn« snart igen vil foreligge.

Bankdirektør *Skebye* omtalte, at mange ligger inde med forskellig lokalhistorisk viden, og spurgte, om sådant kunne have interesse i forbindelse med udarbejdelsen af kildefortegnelsen. Dette bekræftedes fra

bestyrelsens side med tilføjende, at sådant stof burde opsamles i Historisk Samfund og sikkert ofte kunne benyttes i årbogen.

Årsberetningen toges til efterretning.

Derefter forelagdes årsregnskabet af kassereren, forretningsfører *A. Thordrup*. Regnskabet vedtoges enstemmigt.

Uddrag af regnskabet for 1958—59.

I n d t æ g t :	Kr. Ø.	U d g i f t :	Kr. Ø.
Kassebeholdning	4.454,07	Trykning af årbog	6.566,00
Medlemskontingent	8.677,00	Forfatterhonorarer	95,35
Tilskud fra		Udgifter ved møder	535,02
Undervisningsministeriet...	1.410,00	Administration	556,85
Amtsrådet	400,00	Konting. Hist. Fællesf.....	170,82
Andre	1.250,00	Anskaf. af boghylder.....	279,57
Renter	125,61	100 expl. Nakskov Belejr....	400,00
Salg af årbøger	776,80	Særtryk af Fejøbogen.....	63,40
Salg af Hesnæsbogen	167,15	Diverse	121,68
Salg af bøger og særtr.....	100,14	Bank- og girobeholdning ...	8.740,50
Refusion af papirafgift.....	206,22	Kontant	37,80
	17.566,99		17.566,99

Kassebeholdning 30/9 1959.....	kr. 8.778,30
— 30/1 1958.....	kr. 4.454,07

Formuefremgang	kr. 4.324,23
----------------------	--------------

Samfundets bestyrelse:

Stiftamtmand, greve Reventlow, Nykøbing F., <i>formand</i> .	}	Forretnings- og redaktions- udvalg.
Førstelærer A. H. Bendsen, Bandholm, <i>sekretær</i> .		
Baron R. Bertouch-Lehn, Højbygaard, <i>redaktør</i> .		
Redaktør Verner Hansen, Maribo.		
Forretningsfører A. Thordrup, Nakskov, <i>kasserer</i> .		
Fru Dagmar Jørgensen, Toreby, Søllested.		
Handelsgartner J. Bek Pedersen, Nakskov.		
Overbibliotekar V. Valerius, Maribo.		
Fuldmægtig F. Nabe-Nielsen, Nykøbing F.		
Førstelærer A. Nørdrup, Horbelev.		
Førstelærer Viggo Larsen, Øster Ulslev.		
Fhv. postbud R. K. Nielsen, Guldborg.		

Revisorer:

Amtsfuldmægtig Rich. Nielsen, Nykøbing F.
Grosserer C. H. Bjelbo, Nakskov.

Nye medlemmer (indtil 1. december 1959).

- | | |
|---|--|
| Frk. Hansine Almdal, Holger Danskesvej 54, København F. | Overlærer Hans P. Kølle, Enghavevej 71, København V. |
| Lærer Charles Andersen, Nørreballe. | Landmand Poul Lintner, Flintinge. |
| Førstelærer Johannes Brønholt, Østofte pr. Nørreballe. | Repræsentant N. Lumholdt, Sjællandsgade 2, Nykøbing F. |
| Lærer Hans Egeberg, Rørbæk Skole, Sækkjøbing. | Fru Proprietær Madsen, Lindegaard pr. Karleby F. |
| Pens. portør Bernh. Hansen, Orehoved. | Frk. E. Madsen, Amtsgaarden, Nykøbing F. |
| Formet Robert Hansen, Benzonsgade 9, Nykøbing F. | Kommunelærer Grundlev Mathiasen, Skovgaards Allé 8, Værlæse. |
| Borgmester G. Hauschildt, Stubbekjøbing. | H P. Møller, Horbelev. |
| Lærer Vagn Jacobsen, Ottingevej 38, Herlev. | Forsøgsassistent H. Chr. Olsen, Ordrup Jagtvej 155, Charlottenlund. |
| Lærer Henry Jensen, Tingsted. | Pastor E. O. Petersen, Moseby pr. Horbelev. |
| Lærer Sigvald Jensen, Externatskolen, Nykøbing F. | Frk. Naomi Steiness-Jensen, Birmavej 5, København S. |
| Kriminalbetjent F. V. Johansen, Misteltenvej 15, Kastrup. | Forretningsfører Poul Svendsen, Fuglsangsvej 6, Sundby pr. Nykøbing F. |
| Stud. theol. Johannes Jørgensen, lærervikar, Godsted Skole pr. Ø. Ulslev. | |

Rettelse:

I årbog XLVII for 1959, s. 223, 1. 2 f. n. rettes »aldersgrænse?«
til *konfirmeret*.

AFDØDE LÆRER NIELS STENFELDT

TRÆK AF LIVET PÅ FEJØ

IV (fortsat)

3) Et gammelt, forfaldent Hus uden Ler, Lægter og Fag er paa 4 Spænderum.

4) Et gammelt Ladehus sønden i Gaarden, staar paa Fald med brudt Tag: 8 Spænderum.

5) Et andet gammelt Hus med Lo udi, som staar øster i Gaarden, 19 Spænderum.

6) Et andet Hus med Stald og Portrum, som staar norden i Gaarden og befindes Mestendelen at være bygt med Fyr- og Grantømmer.

Dets Bygning, om Gaarden var ved Magt, som det sig burde, og holdt vedlige, haver vi vurderet for Penge 250 Slettedaler, men efter som stor Brøstfældighed findes, haver vi sat til Afkortning til Gaardens Reparation: 50 Slettedaler«.

Sognepræsten, Hr. Lauritz Hansen var, som vi husker, kommen til sit Embede under meget urolige og forvirrede Forhold; han havde kort efter sin Tiltrædelse giftet sig med Enken efter den forrige Præst og skulde derved have paa-taget sig den afdøde Forgængers Forpligtelser; men han anede ikke, hvor mange Forpligtelser der var at staa inde for, og paa Grund af Krigen kunde han ikke faa Skiftet i Orden. Nu den 2. September 1663 kom en ham ubekendt Mand og forlangte sin Arv, Børnepenge, som den afdøde Præst havde ligget inde med og skulde have betalt Renter af. Den fattige Præst blev naturligvis ganske ulykkelig og søgte at trække Processen ud, men Fogeden maatte dømme, at da »Børnepenge« gaar forud for alle andre Fordringer og ikke kommer ind under Boets Masse, saa skal Hr. Lauritz rykke ud med Pengene. Det er en lang Sag, som kræver Taalmodighed af Læseren — den gengives her meget forkortet:

»Herredsskriver Roes ved Nørreherreds Ting fremkom for Retten og fremlagde paa sin Svogers Vegne, Hans Sadel (Sadolin) en Sagelse (Tiltale) mod den hæderlige og vellærde Hr. Lauritz Hansen angaaendes Hans Sadels Fædrearv med dens Renter og derpaa anvendte Omkostninger samt et Skiftebrev, som efter Hans Sadels salige Forældre er oprettet, dateret den 28. November 1637«.

»Hr. Lauritz fremkom for Retten og svarede som efter

følger: Anlangende den Stævning mod mig, at jeg skulde uden Lov og Ret have gjort hannem Frahold paa hans Fædre- og Mødrenearv, da véd jeg ikke, hvorledes saadant kunde befindes, helst efterdi jeg aldrig haver paataget mig nogen ham tilfalden Arv, ej heller udgivet min Haand (Underskrift) til hannem eller nogen paa hans Vegne noget at være skyldig.

Anlangende hans Sagelse, at jeg skulde efter Provstens Stævning have bemægtiget mig før, under og efter Svenskerens Tid, hvad som efter den salige Mand, Hr. Lauritz Jørgensen kunde være efterblevet til Kreditorernes Bedste, eftersom jeg haver brugt lovlig Medfart til at faa Ende paa Skiftet og gerne begæret, at enhver kunde faa sit Udlæg, og jeg kunde faa Præstegaarden ryddelig for fremmed Gods, hvilket kan bevises ved den Registrering og Vurdering, som den Dannemand, ærlige og velagte og fornemme Mand, Jens Zachrieson, Foged og Dommere her paa Fæø med 4 andre Dannemænd haver ladet ské den 20. Januar 1659. Derefter var der ogsaa lovligen lyst til Skifte, som var berammet til den 8. Marts i samme Aar, men siden Ridefogeden fra Nykøbing ikke kom til Stede, er Skiftet ikke kommet til Ende. Derefter er de Svenske indfalden udi Falster og Laaland, og de bemægtigede sig desværre ikke alene Gods og Formue, men endog os selv og førte os did, som vi ikke gerne vilde; da paa det jeg havde givet den hæderlige og vellærde Provst, Hr. Jacob Clausen og de ærlige og velagte Dannemænd, dengang jeg blev kaldet, mit Løfte om, at jeg ikke vilde forskyde den fattige Enke, som da formedelst hendes salige Mands Gæld skulde se sin Fædrearv gaa i Løbet, saa lod jeg mig vie til hende Trefoldigheds Søndag 1659, paa det jeg og derved kunde befri hendes Ære, at hun ikke af de Svenske skulde beskæmmes. — Der nu Svensken var udrejt, haver jeg paa det flittigste igen søgt om at faa Ende paa Skiftet, at Kreditorerne kunde bekomme, hvad som endda kunde være tiloversblevet; da kom endelig Skifteforvalteren fra Nykøbing; Skiftet var lovlig tillyst, og Kreditorerne var mødt. Men da disse forlangte en ny Registrering og Vurdering, hvilken jeg for Retten fremlagde, dateret den 16. Juli

1661, er Skiftet endnu ikke kommet til Endelighed. Siden haver jeg ikke alene skriftligt, men endogsaa mundtligt anholdt hos Ridefogeden, men fornemmeligt hos Hendes Dronninglige Majestæts Forvalter, at han mig dog for Guds Skyld vilde befordre Skiftets Endelighed. Det gjorde han og, da jeg udi Nykøbing havde forevist ham Skiftet, og han var tilfreds dermed og bad mig, at jeg vilde tillyse igen, at Kreditorerne vilde møde her paa Fæø den 21. Mai 1663; da mødte han og, men Skiftet kom endda ikke til Ende. — Sætter jeg nu derfor alting ind til Gud og retfærdige Dommere derudi at dømme paa forsvarlig Maade, idet jeg formener, at jeg ikke haver oppebaaret — eller til mig annammet — Hans Sadel's Fædre- eller Mødrenearv, meget mindre forholdt ham den, ej heller, at jeg er indtraadt i noget uskiftet Bo«.

Modparten protesterede mod Præstens Forsøg paa at kæde Udbetalingen af disse Børnepenge til Skiftet, »det er Børnepenge og ikke almindelig betroet Gæld, og Hans Sadel bør have sin Arv og ikke saaledes med Ophold beegnes; han er en fremmed Gæst fra Norge«. Skiftet kunde muligvis forhales endnu i mange Aar, derfor maatte han bede Dommeren om en Dom i Sagen; den faldt 4 Uger efter, den 9. Oktober 1663:

»Da efter Tiltale, Gensvar og denne itzige (nærværende) Sags Tvistighed, som vidtløftigen af Parterne paa begge Sider ageres, saa efterdi fuldkommelingen befindes efter et rigtigt Skiftebrev, dateret Ryde Præstegaard den 28. Novbr. 1637 Hans Hansen Sadel's Krav at være paa Børnepenge og bemeldte hans Fædrearv at være indkommen udi Hr. Lauritz Jørgensen, forrige Sognepræst her paa Fæø hans Bo, og han sig haver bepligtet den med rede Penge og ingen andre Varer at betale, og nu denne hæderlige og vellærde Mand, Hr. Lauritz Hansen, Sognepræst her paa Steden, er indkommen udi hans Formue, som ikke er et uskiftet Bo, eftersom det er lovligen registreret, og han nogle Gange haver gjort Ansøgning til Skiftets Endelighed, hvilket hidtil ikke er fuldbyrdet, og intet er bevist for mig, af hvad Aarsage, — saa vidste jeg ikke, indtil anderledes bevises, Hr. Lauritz Hansen at kunne befri for Børnepengene, men til-

finder hannem at betale dem af sal. Hr. Lauritz Jørgsens fulde efterladte Gods inden 15 Dage eller og at lade Nam og Vurdering i hans Bo efter Recessen (Forordningen). Belangende Renterne, derom er ingen vis Tid for mig bevist, hvorlænge fra Aar og Tid samme Gods skulde forrentes, ej heller Skiftebrevet formelder om Renten, vides der paa ikke at kende (dømme), førend Bevis leveres. Belangende Hans Sadels Kost og Tæring, som han og begærer Dom paa, overlader jeg min gunstige Overdommer udi at paakende. Og dersom Hr. Laurits Hansen noget paaskader ved Skiftets Ophold, haver han derom at omgaas (forhandle) med dem, som sligt haver forhindret, paa sine tilbørlige Steder, efterdi det er Børnegods, som bør at betales forud for anden Gæld.

Under min Haand, Fæøe den 9. Octobris 1663.

Jens Zachrierson.

Matrikler.

I Aaret 1664 blev der udarbejdet en Matrikul over al Fejø's dyrkede Jord og skrevet op, hvad Mændene hed, hvad de gav i Landgilde, hvor stor hver Mands Jord var i Flademaal, og hvor megen Udsæd Jorden kunde tage. Lad os først læse om Jordmaalene, dem slipper vi lettest fra. Alle Gaardmænd havde hver 4 Tdr. 5 Skp. 3 Fdk. 1 Alb. Land, hvers Udsæd var paa 12 Tdr. 2 Skp. Byg, 16 Skp. Havre, og hver kunde høste 4½ Læs Hø. Alle havde den samme Landgilde at svare (altsaa Afgift til Kongen): 1 Rdl. i Penge, 3 Tdr. Byg og 2 Tdr. Havre.

Denne Matrikul havde ingen lang Levetid; allerede i 1682 blev der foretaget en ny Vurdering af Jorden, ikke som i 1664 efter, hvad Jorden kunde modtage af Udsæd, men efter, hvad den kunde give, altsaa efter dens Bonitet. Denne sidste Matrikul forelaa først færdig i 1688. Der skrives da om Fejøs Jord: »Proprietarien (Ejeren) til al Jorden er Hans Kongelige Majestæt; Husene og Gaardene og Grunden, som de staar paa, er derimod Beboernes Ejendom«. Jorden blev

saaledes fordelt, at hver Bomand fik ca. 3 Tdr. Hartk., kun enkelte havde mere, Niels Christoffersen i Vesterby f. Ex. raadede saaledes over 25½ Tdr. Land. — Skønt der er byttet om paa Gaardenes Numre fra 1664 til 1682 (88), og Gaardes og Huses Antal er vokset, vil vi dog stille Listerne sammen, saa man lettere kan se de nye Ejere, der er kommen til. I første Række staar Mændene fra 1664, i tredie Række de fra 1682, og i mellemste Række de, der har været i Mellemtiden.

Østerby.

1664	Før 1682	1682
1. Hans Andersen.	Peder Jeppesen.	Ole Pedersen.
2. Lauritz Hansen.	Bendix Povlsen.	Jeppe Rasmussen.
3. Hans Jeppesen og Rasm. Rasmussen af Hans Skot- tes øde G.	} Morten Rasmussen.	Jørgen Olsen.
4. Rasm. Sørensen og Søren Rasmussen.		} Oluf Jørgensen.
5. Niels Rasmussen.	Erik Clausens øde G.	Peder Olsen.
6. Sal. Erik Clausens øde G.	Hans Rasmussen.	Oluf Hansen.
7. Peder Pedersen.	Rasmus Joensen.	Peder Rasmussen.
8. Ole Jørgensen.	Jens Pedersen.	Peder Pedersen.
9. Hans Hansen.	Rasm. og Søren Sørensen	Hans Raagø.
10. Rasmus Jørgensen.	Peder Pedersen.	Morten Lauritzen.
11. Rasmus Joensen.	Peder Pedersen.	Peder Idtzou.
12. Jens Pedersen.	Lauritz Hansen.	Niels Fynboe.
13. Peder Pedersen.	} Rasm. Rasmussen af Hans Skyttes øde G.	} Skyttegaard, øde.
14. Lauritz Mikkelsen.		
15. Bendix Povlsen.	} Jeppe Clausen og Morten Christensen.	} Hans Pedersen.
16. Hans Rasmussen.		
17. Morten Rasmussen.	Niels Rasmussen.	Lauritz Lauritzen.
18. Mogens Hansen.	Rasmus Rasmusen.	Rasmus Rasmussen.
19. Oluf Jeppesen.	Rasmus Sørensen.	Peder Nielsen.
20. Sal. Mogens Hansen.	Lauritz Mikkelsen.	Gert Frederiksen, Foged.
21. Ejler Jensen.	Morten Joensen.	Abraham Bendixen.
22. Ole Pedersen Smed.	Henrik Nielsen.	Rasmus Christensen.
23. Rasm. Hansen Smed.	Mogens Hansen.	Mogens Hansen.
24. Jeppe Clausen og Morten Christensen.	} Jens Rasmussen.	Rasmus Jensen.
25. Ole Jensen.		Morten Hansen.
26. Morten Hansen.	Mogens Hansen.	Christens Nielsens øde G.
27. Rasmus Mogensen.	Jens Zacharisen.	Hans Nielsens øde G.

28. Hans Jeppesen.	Hans Hansen.	Mikkel Christensen.
29. Rasmus Rasmussen.	Ole Jeppesen.	Ole Jeppesen.
30. Jens Rasmussen.	Hans Jeppesen.	Anders Hansen.
31. Henrik Nielsen.	Ole Pedersen Smed.	Ole Pedersen Smed.
32. Morten Joensen.	Rasmus Rasmussen.	Ras. Rasmussen Fynboe.
33. Jens Zachriesen, Foged.	Rasm. Hansen Smed.	Rasm. Jensen Brun.

Gadehuse (uden Jord), der svarede hvert 2 Mk. aarligt:

1. Knud Møller.	{ Ingen Mand og ingen Husplads.	} Lauritz Hansen.
2. Peder Skrædder.	Knud Møller.	Claus Hansen.
3. Jørgen Lock.	Peder Skrædder.	Jens Jyde og Hans Jensen.
4. Anne Peder Madsens.	Jørgen Lock.	Niels Jørgensen Lock.
5. Ole Jensen.	{ Ingen Mand og ingen Husplads.	} Peder Hansen Skytte.
6. Hans Mikkelsen.	Anne Peder Madsens.	Hans Bysvend.
7. Lauritz Pedersen Bysvend.	Oluf Jensen.	Peder Jørgensen.
8. Jens Zachriesen Foged.	Hans Mikkelsen.	{ Jens Skomager og Knud Rasmussen
9. Morten Christensen.	Laur. Pedersen Bysvend.	Rasmus Olesen.
10. Kund Bendixen.	Jens Zachriesen, Foged.	{ Hans Jensen Smed og Søren Christensen.
11. Tyre Pedersdatter.	Morten Christensen.	Morten Badicke.
12. Daniel Jensen.	Knud Bendixen.	{ Jac. Mortensen og Jesper Jørgensen.
13. Karen sal. Mikkel Lauritzen.	} Ej indført i Matriklen.	Smedehuset.
14. Maren Madsdatter.	Tyre Pedersdatter.	{ Jørg. Nielsen og Niels Jensen.
15. Karen sal. Mikkel Lauritzens.	} Christen Skrædder.	
16. Maren Madsdatter.	{ Niels Madsen og Rasmus Laursen.	
17. Findes et Hus ved Daniel Jespersens Navn - øde.		

Vesterby Bomænd:

1. Niels Olsen.	Niels Olsen.	Niels Christoffersen.
2. Lauritz Jørgensen.	Lauritz Jørgensen.	Lauritz Jørgensen.
3. Hans Jørgensen	Oluf Pedersen.	Niels Jørgensen.
4. Jeppe Lauritzen.	Hans Jørgensen.	Jørgen Hansen.
5. Hans Mortensen.	Jeppe Lauritzen.	Jeppe Lauritzen.
6. Terkel Nielsen.	Hans Mortensen.	Morten Hansen.
7. Niels Borre.	Torkild Nielsen.	Søren Hansen.
8. Lauritz Nielsen.	Oluf Nielsen (Borre ?).	Oluf Nielsen (Borre ?).
9. Peder Rasmussen.	Niels Boesen.	Jørgen Olsen.

10. Ole Hansen.	{ Jørg Hansen og Jørg. Jørgensen.	} Peder Jeppesen.
11. Peder Clausen.	Jørgen Jørgensen.	Lauritz Lauritzen.
12. Mads Hansen.	Lauritz Nielsen.	{ Jeppe Rasmussen Nyegaard.
13. Bent Mikkelsen.	Peder Rasmussen.	Peder Rasmussen.
14. Morten Hansen.	Oluf Hansen.	Morten Olsen.
15. Marre sal. Jørgen Smeds.	Peder Clausen.	Peder Clausen.
16. Jens Hansen.	Mads Hansen.	Jens Madsen.
17. Marre, sal. Jens Laursens.	Bent Mikkelsen.	Bent Mikkelsen.
18. Peder Hansen Smed.	Morten Smed.	Morten Smed.
19. Hans Hansen.	Jens Hansen.	Jeppe Dam.
20. Jens Lauritzen.	Marre sal. Jørgen Smeds.	Peder Olsen.
21. Jens Hansen.	Oluf Pedersen.	Peder Joensen.
22. Hans Mortensen og Hans Pedersen Møller af en øde G.	{ Marre sal. Jens Laursens.	Erik Hansen.
23. Rasmus Hansen.	Peder Hansen Smed.	Jørgen Jeppesen.
24. Niels Jørgensen.	Hans Hansen.	Hans Hansen.
25. Oluf Pedersen.	Lauritz Friis.	Mogens Hansen.
26. Peder Hansen (Skotte?).	Jens Hansen.	Hans Christensen.
27. Oluf Hansen Farsen.	{ Laur. Mortensen, Hans Hansen og Hans Pedersen Møller.	} Ole Madsen.
28. Jens Hansen Farsen.	Hans Laursen har i Brug.	Mikkel Pedersen.
29. Ole Nielsen.	Hr. Lauritz's øde Gaard.	Hr. Lauritz's øde Gaard.
30. Jørgen Jørgensen.	Niels Jørgensen.	Jens Olsen.
31. Ole Pedersen.	Rasmus Hansen.	Hans Rasmussen.
32. Jørgen Hansen og Jordan Nielsen Degn.	{ Jens Hansen.	Jeppe Nielsens øde Gaard.
	33. Peder Hansen.	Frantz Madsen.
	34. Oluf Hansen, fordum Jens Hansen og Hans Rasmussen.	} Peder Hansen.

1664. Præstegaarden, Hr. Lauritz Hansen. Kan saas i et lidet Vænge, 2 Skp. Land og udi øde Jorder: 18 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk. Byg, 31½ Skp. Havre, høstes 7½ Læs Hø = 7 Tdr. 2 Skp. 1 Fdk. ½ Alb. Land.

Degneboligen. Kan saas 2 Skp. Byg.

Gadehusmænd, giver hver 2 Mk. aarligt.

1. Christen Mikkelsen.	ny opbygget.	Jens Hansen.
2. Hans Mathiesen.	Jørgen Mortensen.	Christen Smed.
3. Hans Frantzen.	Rasmus Fynboe.	Rasmus Christensen.

4. Christen Bysvend, fri for Afgift.	} Jens Jepsen Fynboe.	Jens Jeppesen Fynboe.
5. Jørgen Jørgensen (Møllerhus).		} Peder Hansen.
6. Christoffer Skrædder.	Jørgen Nielsen.	Hans Pedersen Smed.
7. Boeld Hansdaatter.	Birthe (Birgitte) Povels.	Rasmus Olsen.
8. Boeld Nielsdaatter.	Hans Pedersen (Møllehus).	Peder Hansen Skytte.
9. Rasmus Hansen.	Rasmus Hansen.	Christen Smed Foged.
10. Hans Pedersen.	Boeld Nielsdaatter.	Anders Laursen.
11. Birgitte Povels.	Boeld Hansdaatter.	Peder Mortensen.
12. Jørgen Nielsen.	Christoffer Skrædder.	Christen Jørgensen.
13. Peder Hansen.	Christen Mikkelsen.	Jørgen Hansen.
14. Jens Fynboe.	Hans Frantzen.	Oluf Madsen.
15. Rasmus Fynboe.	} fer bygget siden Matriklen blev giort.	} Mikkel Jensen Kræmmer.
16. Jørgen Mortensen.		
	17. Hans Mathiasen.	Hans Mathiasen.
	18. Christen Bysvend.	Laurs Hansen.
	19. intet Hus, men Vænge.	Smedehuset.
	20. Degnehus, Christen Nielsen.	} Degnehus, Chr. Nielsen.

En Vejrmølle der paa Øen, Mads Jensen tilhørende, Landgilde deraf aarlig 4 Tdr. Mel. Nok en Vejrmølle, Jørgen Jørgensen tilkommer, Landgilde 5 Tdr. Mel, er af Hartkorn $2\frac{1}{2}$ Tdr.

Vejrø:

1664: Haver hver Gaard Sædeland 5 Tdr. 5 Skp. Byg. 13 Skp. Havre, 4 Læs Hø; matrikuleret Jord: 2 Tdr. $3\frac{1}{6}$ Skp. Skal give til Landgilde 1 Fjerdings Smør, 1 Ort Penge (24 Sk.) og $3\frac{1}{2}$ Tdr. Byg. I 1682: Bomændene hver 3 Tdr. HK.

1. Rasmus Rasmussen.	Morten Lauritzen.	Peder Snedker.
2. Morten Lauritzen.	Niels Lauritzen.	Oluf Pedersen.
3. Niels Lauritzen.	Anders Rasmussen.	Jens Christensen.
4. Anders Rasmussen.	Rasmus Rasmussen.	Peder Olsen.
	5. Peder Jørgensen.	Niels Jensen.

1664: »Fæøe er Kronens og svarer $193\frac{1}{2}$ Tdr. og i Vejrmølleleskyld $4\frac{1}{2}$ Tdr. og Vejro (Væerøe) giver 14 Tdr.«



Manesagen.

I 1665 kom der Afslutning paa en mærkelig Sag, Fejø Mænd og Præst angaaende; den havde i Aar og Dage sat Øens Befolkning paa den anden Ende. I lang Tid havde der gaaet Rygter om Hr. Lauritz Hansen og en stor Del Bømmænd: de skulde have øvet Trolddom. Der var ført Proces derom ved Fejø Ting, og nu blev Sagen afgjort ved det »Laalandske Landsting«. Fejø havde i længere Tid været plaget af »Mosegrise« d. e.: Vandrotter, der i Mængde oprodede Jorden og aad Kornets Rødder. Mod denne store Landeplage havde man fundet det naturligt at søge Hjælp hos 2 Troldmænd. Det var ikke alene det, at Præsten og hans Fæller havde brugt »Manen« og »Signen«, det vidste jo alle, at nok var det jo forbudt baade i gejstlig og verdslig Lov, men dog var det noget reelt, noget virksomt, men det rigtig slemme var, at Maningen var foretaget »udi Dieffuelens Naffn«. — Her viste det sig, at hin unge Mand, Gert Eriksen, som ved Præstevalget var bleven skubbet til Side til Fordel for Hr. Lauritz Hansen, siden da havde bevaret et glødende Nag til sin heldigere Medbejler, at han optraadte virksomt i Sagen. Han fik ophidset Provsten, hos hvem han var Kapellan, saa han tog Affære og anklagede Hr. Lauritz. — Det er en meget omfangsrig Sag, som maaske kan virke trættende, men der findes saa mange Enkeltheder deri, som melder om Forhold og Mennesker her paa Fejø, at vi maa have saa meget med som muligt; meget er dog udeladt her, da der findes mange Gentagelser. — Den, der kunde ønske at læse om Retssagen i dens Helhed, henvises til »Ny kongelig Samling No 727 in 4.to, Kongelig Bibliotek«; det er en helt stæltig, smukt indbunden Bog paa 192 Sider.

Sagen indledes saaledes: »Tingsvidner, Proces og Domslutning imod Præsten og menige Indbyggere paa Fæøe for Trolddom og deslige Ting, som de var beskyldte for Anno 1665. — Stygge Høegh til Giorslev, Landsdommer over Laaland og Falster, gør vitterligt, at Aar 1665, Onsdagen den

26. April paa Laalandsfar Landsting var skikket hæderlig og vellærd Mand, Hr. Lauritz Hansen, Sognepræst paa Fæøe, item menige Fæøe Indbyggere og i Særdeleshed Niels Jørgensen, Rasmus Snedker, Oluf Jeppesen og Peder Jeppesen«.

»Det begyndte med en Sladder, som en Laalik, Jens Skinder, foregiver forleden om Mortensdagstide for et Aar siden, at han skal have hørt og fortalt videre, mens han og hans Stifdatter Anne laa ved Stranden ved Kragenæs ovre paa Laalandssiden og snakkede med Rasmus Snedker paa Fæøe om Hr. Lauritz Hansen, Niels Jørgensen og de andre Mænd paa Fæøe angaaende de Mosegrises Fordrivelse«. Men Rasmus Snedker sværger nu, at derom har han aldrig talt. Jo, han skulde have sagt, »at der var bygget et Baal paa Fæøe i Fandens Navn, og de havde en Maner der hos sig paa Landet, som de vilde kaste paa Ilden, da Maningen ikke hjalp; de havde ofret 3 Smuler Brød i Fandens Navn ved en anden Maner; de havde gravet Brød ned i Jorden sammen med noget rødt noget, en Tingest, som kunde være Skallen af en Pommerans. Han skulde ogsaa have sagt til dem, at Oluf Jeppesen og hans Hustru skulde have bandet Præsten, Hr. Lauritz, og sagt, at han var første Aarsag til den Trolddom.« — Alle de sigstede forsikrede, at »det var Løgn alt sammen; han havde dennem saadant løgnagtigen paasagt for en Tvistighed, der var imellem hannem og dennem«.

»Præsten og Fæøe Mænd havde anlagt Kontrasag mod mange Folk i Naskov, som havde sladret om dem, mod Hr. Gert Eriksen, nu Sognepræst til Kettinge, mod en anden Præst, Hr. Søfren Jensen paa Askø, og mod Provsten, Hr. Jacob Clausen, som skulde have søgt og eftertragtet, hvorledes han kunde hidse og opirre Almuen paa Fæøe imod deres Sognepræst, Hr. Lauritz, ligesom om han et ugudeligt Væsen og stort Afguderi skulde have begaaet, hvad han af Had og ingen retmæssig Aarsag havde antændt«. — Hr. Lauritz havde været for en Provsteret og var midlertidig suspenderet fra sit Embede; Dommen var gaaet til Højesteret, som havde afvist Sagen, fordi den var for svagt underbygget, og henvist den til ny Vidneførsel og Dom for Landstinget. — Højesteretsafvisningen skete den 5. Juli 1664; dens Slutning

lyder: »Efterdi Processen i denne Sag er i adskillige Maa-der ej efter Landsloven ført, og Gerningerne i sig selv ikke er bevist, bør Sagen komme for sin tilbørlige Underdommer igen«. Sagen her for Landstinget er ogsaa efter nutidigt Skøn yderst forvirret fremstillet og saa unødigt vidtløftig, at vi maa nøjes med de mest talende Vidnesbyrd og stille dem paa deres rette Plads, saa der bliver nogen Mening i det. — Mens Hr. Lauritz som suspenderet surmulede i sin Præstegaard, var netop hans bitre Fjende, Hr. Gert Eriksen bleven anbragt her som Præst i hans Sted.

Hr. Lauritz Hansens Herredsbroder, Præsten paa Askø, Hr. Søfren Jenssøn, vidnede mod ham: »Udi forleden Aar 1662 i Efterhøsten, der jeg var rejst til Fæø mit Ærinde at forrette, da gik der Ord og Tale paa Landet, at den Mand, som var kommen til dennem at skulle fordrive deres Mosegrise, skulde købe nye Potter og andet, hvad han skulde bruge dertil, i Fandens Navn. Der jeg saadant formærkede, formanede jeg Hr. Lauritz broderligen, at han ikke skulde samtykke saadan Handel, men hellere afraade sin Menighed fra saadan Bedragere, at de ikke skulde opvække og føre Guds og Øvrighedens Straf over dennem; men min venlige og broderlige Paamindelse blev ikke vel optagen«. — »Hr. Lauritz's Forsvarer bad Askøpræsten om at opgive Navnene paa sine Hjemmelmænd, men han kendte ikke Navnene paa de Personer, som havde fortalt ham om Sagen, ej heller kendte dem af Ansigt«. — »Og Hr. Lauritz selv stod frem og svor sin højeste Ed paa, at han aldrig ved, at Hr. Søfren haver haft saadanne Ord til hannem i et Hus eller givet saa sandan formaning til hannem«.

Nu fremstod Hr. Gert Eriksen og vidnede: »Imidlertid at jeg var paa Fæøe at forrette Gudstjeneste i Hr. Lauritz's Suspension efter Provstens Befaling, da en Formiddag kom en stor Del af Fæø Indbyggere til fra Hr. Lauritz's Hus og begærede af mig, at jeg paa deres Vegne vilde gaa beskikkelsesvis til Hr. Lauritz, hvorføre jeg undskyldte mig, helst efterdi at jeg med Kalk og Disk var gangen ud af Jens Zachriensens Hus (han boede altsaa mærkeligt nok hos Fogeden, Sognepræstens Ven og Slægtning) at betjene et

svagt Menneske, som laa paa sin Sotteseng. De begærede derfor yderligere af mig, at jeg med en Skrivelse til Provsten, Hr. Jacob Claussøn, vilde være dennem beforderlig, at han vilde kende dennem nogen gode Raad, at de til hemmelig Absolution kunde blive annammede (Øen var sat i en Slags Band, mens Sagen stod paa, saa der ingen Altergang og Skriftemaal fandt Sted), hvorpaa jeg svarede, at jeg lidet vilde betænke mig og gerne tjene dennem i alle christelige mulige Maader; men efter at jeg havde forrettet mit Embede med det syge Menneske og holdt Maaltid med den Dannemand Jens Zachriesen, gik jeg ned til Vesterby og bød mig selv til at følges over med dennem, dersom de vilde forskaffe mig frit over til Provstens Hus, hvilket de gerne samtykte og syntes at være glade for; blev derfor tagen en Dannemand af hver By, som skulde følge mig, nemlig Thorkild (Terkel) Nielsøn og Ole Jørgensøn. — Men som vi mod Aften kom til Provstens Hus i hans Fraværelse, frygtede vi vel, at vor Rejse skulde vare noget, fordi han ej var til Stede, men han dog efter en halv Time kom hjem, og hans kære Hustru forkyndede hannem min og de tvende Fæø-mænds Nærværelse. Da spurgte han ligesom med Forundring, hvad vi nu vilde bestille der; men der han kom i Stuen, fulgtes jeg straks med hannem i Kammerset og gav hannem vores Ærinde til Kende, nemlig, at de maatte annammes til Sakramentet, hvorpaa han svarede, at han ej vidste, ved hvad Middel det kunde ske, men vilde dog selv tale med Mændene den næste Dags Morgen, men som de blev fordret ned i hans Studerekammer, og han fornåm af dennem, at det var deres Begæring at forhjælpes til hemmelig Absolution, sagde han, at han forstod det ikke at kunne ske, med mindre at enten Dommen, som var gangen i Nykøbing (Provsteretsdommen) blev underkendt, eller og til Hove (Kongen) derom suppliceredes; hvorpaa de svarede, at de var vel tilfredse dermed, og bl. a. sagde: »Gud bedre os arme Mænd, at vi er komne i denne Viderværdighed! Og de foregav derhos, at de havde maaske været saadant foruden, hvis Hr. Lauritz Hansen ikke havde været — (oh din Skalk, Gert Eriksen!) — men der de skulde til at forklare det, at de

havde hørt af Niels Jørgensen, hvorledes Hr. Lauritz en Bededag formanede Almuen, at de skulde blive til Stede efter Prædiken, og da Gudstjenesten var til Ende, skal han være gangen ud til Menigheden og foreholdet dennem om den store Plage, som de var straffede med af de Mosegrise, og hvad der skulde søges derimod, hvortil den Dannemand, Niels Jørgensen, skal have svaret: »Det er bedst, Hr. Lauritz, at vi beder Gud om Naade; saa kan han, som haver lagt os Plagen paa, tage den fra os igen«. Hvortil Hr. Lauritz svarede: »Niels, hvor er I nu bleven saa hellig! Tænk I, at Gud kommer ned af Himmelen og gør »Miraculer« som i gamle Dage? Nej, der maa Raad til Guds Raad«. — Men som Provsten taledede atter om Supplikation (Ansøgning), gik Mændene op i Stuen af Kammerset tillige med mig, og disimidlertid konciperede (opsatte) Provsten selv en Supplikation til Hans kongelige Majestæt, og der den var forfærdiget, blev vi fordret ned i Kammerset igen, og Provsten oplæste Supplikationen for os; der det var sket, sagde de tvende Mænd af Fæø, at de intet kunde gøre derved eller samtykke noget derudi, førend de havde raadført sig med deres andre Sognemænd, begærede derfor, at de maatte faa samme Koncept efter en Kopi deraf med sig, hvilket og blev bevilget og samtykt, og samme Koncept tog jeg med mig til Landet (Fejø), og er det den samme, som her for Retten er fremlagt. Og tillod Provsten Hr. Gert at annamme Kvindfolk, unge Folk og syge Mennesker samt dem, som kunde bevise sig ikke at have været til Stede, der Gerningen skete. til Alterens Sakramente. —

Ydermere vidnede Hr. Gert, at Hr. Jacob sagde til de tvende Mænd i den Mening: »Rammer Eder eget Bedste, og sætter Eder ikke i Fare for andre, og lader den have Skyld, som haver Skyld«. (Hr. Lauritz).

Item bekendte Hr. Gert, at han havde Mændene forsamlede efter deres oplagte Raad i Baaden, mens de sejlede hjem til Fæø — i begge Byer og oplæste for dennem den Koncept, om de saa vil have den og den underskrive, hvortil de svarede, at de vilde tage det i Betænkning.

Siden, da han rejste bort af Landet — da Hr. Gert Eriksen

fik Kald i Kettinge — og nogle af Mændene ginge med hannem over Isen for Fares Skyld, da bad Jørgen Jørgensen hannem, at han maatte faa samme Konzept, hvilken han og overlod hannem.

Endnu vidnede Hr. Gert, at han ej hørte flere Klagemaal, ejheller kan ihukomme, at de tvende Mænd taledes om Hr. Lauritz videre, end omtalt er i denne indstævnedes Sag.«

Den Supplik (Bønskriftet), som Provsten skrev til Kongen i Bøndernes Navn, lyder saaledes:

»Vi fattige, enfoldige Folk haver været for et Aar siden eller to saa højt plaget, at vor Plage maa kaldes en ægyptisk Plage, thi Sjørøtter, som vi kalder Mosegrise, haver undergravet vore Agre og Eng og derved fordærvet os Korn og Kaal, ja, de haver ikke skaanet vore Kornlader og Madskabe, saa Gud sig endnu over os forbarme. Saa er der paa vores Land vel brugt Midler en Gang og anden Gang, først af en i Laaland boendes, som selv ankom og bød sig til at rejse til Sælland, hvor han kendte en, som hannem skulde undervise og lære sligt Utøj at fordrive, og hannem da til Rejsen blev givet af hver Mand 8 Skilling danske. Siden kom han igen og sagde, at han havde lært en synderlig Maade at bruge dertil af en Degn paa Sælland, som var at anrette et Baal af en ny Potte med noget Svovl og noget Hvidt, som skulde dertil af andet Stof; saa skulde de syde og stege nogle af Mosegrisene; derved skulde alle de andre Mosegrise komme og løbe selv ind i Baalet. — Dette blev prøvet paa en Odde ud fra Landet, som kaldes Skalø. Om den Bedrager brugte noget andet Middel eller Manér dertil, det hørte og fornåm ingen af os; om han og var paa Apoteket i Nakskov og begærede til Købs, hvad han dertil skulde bruge, i den onde Mands Navn, det er os alle uvitterligt. Men mange adskillige Folk, som synes os at være forstandige, sagde os, at sligt kunde være naturligt og lovligt, hvorfor vi og i vor Nød brugte det, som vi mente lovligt at være.

Den anden Bedrager, som kom til os i samme Nød, lovede alting senere at forrette bedre i Guds Navn og aleneste nedgravede nogle Stykker Brød i Jorden, og var der ikke mange af os derhos paa den Tid, da sligt efter hans egen

Bekendelse skete. Saa havde vi aldrig tænkt, at sligt havde været saa stor en Synd, som vor kære Herredsprovst forklarede os det, da han noget derefter var her og vor Kirke visiterede, og han da af vor Sognepræst, Hr. Lauritz, om sligt var underrettet, og som det syntes, da havde Hr. Lauritz sagt det meget værre for Provsten, end det skete, paa det at han kunde føre os udi Suspicion (Mistanke) og Mistanke, for han vidste, at vi havde adskilligt at klage paa hannem for Provsten, naar vi i Kirken samlede, saa nu beklagede vi, at sligt var sket. Dersom vi havde haft en Sjælesørger, som kunde have raadført os og sagt, sligt at være Synd, saa han ikke alene tilstedede det første med Baalet, hvilket vi tænkte at være vel bestilt (gjort), fordi Præsten ikke raadede derfra, men endogsaa, efter at det første fandtes at være forfængeligt og til ingen Fremgang, da, som Menigheden paa en Bededag gik af vor Kirke, gjorde Præsten sin Tale til dem, at der endnu vilde bruges andet Middel, om det ikke var i Danmark at finde, man da kunde hente en fra Tyskland, hvortil en Dannemand ved Navn Niels Jørgensen svarede offentlig paa alles Vegne: »Hr. Lauritz, lad os bede Gud om Naade, som haver lagt os Plagen paa; han kan bedst hjælpe os«. Hvortil Hr. Lauritz igen svarede; som Niels Jørgensen vil det bestaa (bevidne) og mange Folk, som var til Stede og det hørte: »Niels! Hvor er I bleven nu saa hellig! Tænk I, Gud kommer nu ned af Himmelen som i fordums Tid? Der skal Raad til Guds Raad«.

At vi intet skal forbigaa, hvorledes Hr. Lauritz ellers i Fejde- og Fredstid haver været os til Besværlighed, Skade og Forargelse, hvorføre vi takker Gud og vor allernaadigste Konning, at vi med en retsindig Sjælesørger maa blive forsynede. Og efterdi Hans kongelige Majestæt, vor allernaadigste Herre af denne vor ydmygeligste, sandfærdige Beretning vil naadigst eragte, hvorledes vi er bedragne af den, som skulde give os de bedste Raad, da beder vi paa det underdanigste, at den maa lide, som haver Skylden, og vi enfoldige, som aldrig hørte heri nogen Gensigelse af hannem og derfor tænkte, at det var lovligt, maatte forskaanes. — Vi haaber, at vi i Tide efter vore Hjerters Længsel stedes til vo-

res Saligheds-Middel (Sakramentet) at bruge, hvorfra vi nu en Tid lang haver været forhindrede«. — De (d. e.: Provsten) beder saa om at faa en anden Præst og slutter: »Vi beder Gud, at det maa gaa Kongen — Frederik den Tredie — og det ganske kongelige Hus vel. Eders kongelige Majestæts, vor allernaadigste Herres og Konges allerunderdanigste Undersaatter paa Fæøe«.

Kongen bønhrørte dem og sendte Biskoppen dette Bud: »Vores naadigste Vilje og Befaling er, at I gør den Anordning, at de Folk paa Fæø, som en Tid lang er holdt fra Sakramentet, igen dertil bliver annamnæt. Dermed sker vor Vilje, befalendes Eder Gud.

Skrevet paa vort Slot Kiøbenhaffn den 22. Octobris Anno 1664 under vort Signet. Friderich«.

For Landstinget protesterede Mændene nu kraftigt mod denne Provstens Fremstilling, de havde jo faaet en Kopi af den. De sagde: »Provsten haver os stævnet anlangendes nogle Ord, han i sin Stævning foregiver, at vi i hans Hus skulde have brugt og beklaget os over vores Sognepræst, Hr. Lauritz, at hvad som var sket paa Landet, havde aldrig sket, om ikke Hr. Lauritz havde været, saa er vi højlig forarsaget vores korte Erklæring paa dette Sted herimod at indstille, nemlig, at vi forundrer os højlig, at Hr. Gert Eriksøn, som var Provstens Kapellan og brugt af hannem i vor Sognepræst's Sted, saa og efter egen Erbydelse (Tilbud) lader sig bruge som et Middel til at hjælpe os sammen med den øvrige Menighed til at forlige os med Provsten, for at vi maatte annammes til Alterens Sakramente, hvilket var vores eneste Aarsag og vores eneste Hverv, hvorfor vi med hannem fulgtes og rejste over til Provsten. Sligt er os fattige Mænds Enfoldighed at misbruge. Vi gjorde ikke og kunde ikke med en god Samvittighed føre Klagemaal over vores Sognepræst, Hr. Lauritz Hansøn, thi vi aldrig vidste nogen utilbørlig Handel at være sket, hvorføre vi enten hannem eller nogen anden af Menigheden kunde beskyldte, men Provsten selv for os fremtog sin Provstebog og oplæste, hvorledes han deri havde optegnet og berettet, at saaledes havde Hr. Lauritz for hannem berettet at skulle være sket

paa Fæø med det Utøj at fordrive, hvilket kan os fremmed fore, saa vi derpaa svarede: »Dersom den Dannemand, Hr. Lauritz, haver saadant for Eder berettet, da kunde han det aldrig gøre med en god Samvittighed; vi haver aldrig saadant forrettet. De Ord, Niels Jørgensen skal have sagt paa Sognestævne, benægter vi højliggen, at vi aldrig sligt berettede, men vi skal udi Sandhed være gestændig (staa ved), hvad vi nu haver underskrevet paa, saavidt Sandheden deraf er os bevidst. Den 27. November 1664.

Torkel Nielsens Bomærke \times og Oluf Jørgensens Navn«.

En anden Klage mod Hr. Lauritz lød saaledes: Hr. Gert Eriksen, Terkel Nielsen i Vesterby og Oluf Jørgensen i Østerby havde tidligere underskrevet et Vidnesbyrd, som de to sidstnævnte Mænd nu lige saa lidt vilde vedkende sig som Provstens lange Fremstilling — det er nok saa', at Hr. Gert havde skrevet det sortere, end de andre havde tænkt sig: Den 18. Januar 1663 kom de fra Fejø til Bandholm for at rejse til Provsten. Ved Stranden stod Kromanden i Bandholm, Rasmus. Han pegede paa en Baad, som sejlede forbi og spurgte, hvem det var, som sejlede der. »Vi svarede ham, at den Baad havde Præsten paa Fejø inde. Da sagde Rasmus: »Det vilde være godt, om den Mand laa paa Havsens Bund og aldrig kom til Folk; han er en forargelig Mand for alle. For føje Tid siden kom han her op til Bandholm og vilde leje sig en Vogn; da blev det hannem svaret, at Hestene var nu paa det Sted svage, faa og smaa, thi de Svenske havde taget de bedste. Da svarede han: »Ja, det var vel, at det gik saa' til; Gud give, at nu Tyrken vilde komme snart efter.« — Dette var sket under Hr. Lauritz's Suspension; han gik ej heller i Kirke i den Tid, mens Hr. Gert var paa Fæø, og da de spurgte ham, hvorfor han ej det gjorde, svarede han: »Hvis I saa en fremmed paa Eders Kvinde, vilde I da ikke blive vred?« Da skammede de sig ved hans uforskammede Svar og ublu Tale, men han sagde: »Saa gider jeg ikke se, at en fremmed gaar paa min Prædikestol.«

Altsaa, dette Klagemaal fragik Mændene ogsaa, og Hr. Lauritz nægtede pure alt, hvad han var bleven beskyldt for — en Fremgangsmaade, alle paa Fejø synes at være bleven

enige om, og som ogsaa bragte dem Held. — Hr. Lauritz sagde bl. a.: »Da endog jeg for Gud i Himmelen med en god Samvittighed er forsikret, at hverken Hr. Gert Eriksen eller nogen skal mig udi Liv, Levned, Lærdom eller i denne Sag kunne andet paasige end alt, christeligt, ærligt, tilbørligt, forsvareligt er; men den Dannemand (Hr. Gert?) skal erklære, efter hvis Ordre han har sammenskrevet det, som for Højesteret er fremlagt, eftersom jeg derudi i højeste Maade er angreben paa Ære, Embede og Velfærd, og som mig aldrig er eller næst Guds Hjælp skal overbevises«.

Nu kunde Provsten nok skønne, at hans Angreb paa Hr. Lauritz Hansen var mislykkedes, og hans Slutningstale var derfor heftig, fuld af gammeltestamentlig Patos og Citater: Hr. Lauritz har virkelig lastet sin Menighed og fortalt ham om Maningen, hvad han nu betegner som ren Snak, men det var ikke Opspind af enkelte eller noget, han selv havde fundet paa; de andre fragik nu alt, fordrejede alle Udsagn. En vis Jørgen Jørgensen i Vesterby har paa Nykøbing Landemode i 1663 højt svoret paa, »ja hand bad Dieffuelen rive hans Siel aff hans Legeme, om der nogen Tiid var anrettet Baall paa fæø Land till Moesegrissene att fordriffue. Alle gruede, Haaret maatte styele (rejse sig) paa mange, som viste bedre«. Ingen kunde den falske Ed forstaa, førend vi kom ned igen af Raadhuset i Byen, at Meningen var denne: Baalet blev antændt og udbrændt paa en Odde af Landet, som kaldes »Skaldø«, fordi det Sted var omdraget med et lidet Bækkedrag, som de dog ginge over, der havde med Baalet at skaffe. Hr. Lauritz og hver, der vilde ride over paa deres Heste, ligesom man vilde, kunde da sværge paa, at det ikke var sket paa Fæø, ligesom Folk, der bor i Stevns Herred, kan sige, de ikke bor paa Sælland, eller hvad der sker paa Albuen, det sker ikke i Laaland«. — »De siger, jeg hader Hr. Lauritz og Landfolket paa Fæø; Hr. Lauritz gjorde mig for min Person aldrig imod, og hvi skulde jeg nu hade Landfolket, som aldrig haver bevist mig andet end Ære og godt, uden det, at de nu uden al Aarsage indvælter sig paa mig, som i denne Sag intet haver med dennem at bestille, men med Præsten alene«.

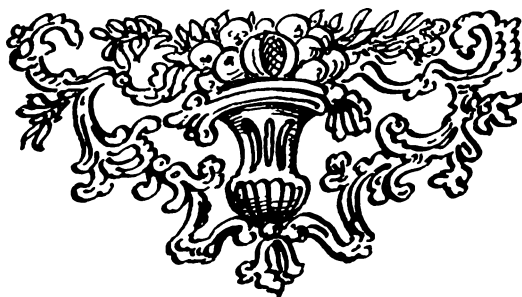
For at rense sig for al Mistanke fortæller han, at han skaaede Fejømændene for Udgifter, da han forgangen Aar afholdt den store Kommission, der skulde opmaale hver Mands Jord, fra at rejse herover. Han vidste, at de alle havde ens Jord og ens Landgilde, at det var »anderledes end hos os, saa naar man vidste Beskaffenheden af een Gaard, saa vidste man om alle.« »Det gaar ud over mig og mine fattige (stakels moderløse, som er ene mod et helt Land (Fejø) eftersom Præsten haver nu faaet sig det ganske Land anhangig. Jeg staar endnu fast ved mine Ord, at Hr. Lauritz Hansen med allerstørste Iver og Alvor berettede mig alting herom, ligesom jeg det skrev til Bispen, saa sandt hjælpe mig Gud og hans hellige Evangelium!« — »O Herre min Gud, som du ved, at jeg i al denne Sag toer mine Hænder i Uskyldighed, saa red og mig, din uskyldige Tjener, at dit Navn skal ikke beskæmmes!«

Flere Vidner støttede Provsten; de erklærede, at vist var Maningen foregaaet, som det var fortalt, endogsaa, at »da Maningen dennom mislyngede (mislykkedes), da vilde somme have kastet Maneren paa Ilden, og somme slog hannem med Brande«. Men de, som havde talt imod dem og siden været glade for, at de ikke havde været med dertil, de svor nu paa, at det hele var »Sladder og Børnepjat«.

Dommen gik Provsten imod: »Da efter Tiltale, Gensvar og denne Sags vidtløftige Beskaffenhed, saa og, fordi Saggiveren bør efter al Ret det lovligen bevise, og den Højesterets Slutning indeholder Krav om Vidners Førelse, som kunde udi Gerningen drive den indstævnedes Sag, og ikke desmindre vedkommer alle de hidindtil indkomne Vidnesbyrd ej egentlig Hovedsagen i sig selv, men aleneste bestaar udi Eftersnak paa andres Snak, hvoraf de første ved højeste Ed fragaar den paa deres Ord gjorde Bekendelse, da dog den, som skal vidne nogen til Skade, selv bør have egentlig Videnskab (Viden) om det, han skal bære Vidne om, og saaledes, at han haver det selv set og hørt, og ej til Vidnesbyrds Bekræftelse bruge fremmedes Øjne og Øren — da er efter berørte med flere Omstændigheder afsagt for Ret, at denne Sag ej anderledes kan anses end for en Mumme (Karnevalsspøg)

og løs Snak uden al nøjagtig Forklaring og Bevis, hvorfore og de mangfoldige — Sagen aleneste til Forvirring og den rette Sandhed til Undertrykkelse — sammensankede Vidnesbyrd ikke er eller kan holdes for saa kraftige og af den Værd, at Hr. Lauritz og Menigheden paa Fæø dermed kan overbevises om nogen Trollderis Kundskab, langt mindre om dets afskyelige Brug. Thi bør de, og det uden videre Vidners Førelse i denne Sag døde og magtesløse at være og ikke komme Hr. Lauritz og Menigheden paa Fæø til Nachdel (tysk d.e.: Skade, det modsatte af Fordel) i nogen Maade«.

Trods denne Doms Afvisning af Sagen maa man vistnok formode, at de, som vidnede sidst, havde Ret: Vist har Maningen fundet Sted, men da alle Øjen- og Ørenvidner blev enige om at nægte, da det kneb, saa gik det ud over den arme Provst, der mente kun at kæmpe for Troens Skyld, men blev til Spot og Spe for den her paa Øen vragede Hr. Gert Eriksens Skyld, der haabede her endelig at have fundet det Vaaben, hvormed han kunde fælde sin gamle Rival. Troen paa Trolddoms kraftige Virkninger var endnu levende baade hos Menigmand og Gejstlige, men de mere oplyste og dannede Dommere vilde helst undgaa at have med den Slags Sager at gøre.



Den Birkefoged, Jens Zachariæsen, hvis Navn vi nu saa ofte har mødt, var af en eller anden os ubekendt Grund bleven afsat; han flyttede her fra Øen til Udstrup og kom til Afsked i Strid med vor Præst, Hr. Lauritz Hansen, hvis Svigermoder han var gift med — naturligvis om Penge. Der staar i Ting-

bogen under den 21. November 1664: »Jens Zachriesen, forrige Foged paa Fæøe havde indstævnet den forordnede Dommer, Lauritz Jørgensen paa Fæø anlangende en Dom mellem hannem og Hr. Lauritz Hansen, Sognepræst paa Fæø om en Fordring udi Sal. Hr. Lauritz Jørgensens Bo, som døde paa Fæø, til dette at likvidere«. Hverken den ny Dommer eller Præsten mødte, og Jens Zachriesen forlangte da 3 Rdl. til Kost og Tæring. Næste Tingdag mødte Præsten heller ikke, derimod Dommeren, som bestemte, »eftersom af Hr. Lauritz til nogen Genmæle eller Befrielse intet er fremlagt, da bør han for utilbørlig Udeblivelse give Jens Zachriesen 6 Rdl. til Kost og Tæring«.

Maaske har Peder Hansen Skotte været en Slags Toldbetjent, eller han er af egen Drift mødt som Angiver af Toldsvig; han kom da den 20. Januar 1669 frem paa Tinget og meldte: »En Aften, da Solen gik ned, saa han, at Jørgen Jørgensen landede med hans Skiberum (en Skude med Kahyt i) under Fæø ved Kirken, og Jørgen Jørgensens Karl, Hans Christensen aag (agede) ud til Stranden med sin Husbonds Vogn. Det var blevet meget mørkt, men han saa dog, at han tog nogle Karle op og aag med dem til Hans Jørgensens Gaard. Peder Skotte mente, at disse 3 Jydekarle blev sat i Land efter, at Skibet, der var kommet fra Flensborg, var ankret, og siden førte de 4 Tønder i Land; den ene indeholdt Øl, som de havde drukket noget af paa Rejsen; han gik til og drak selv med af Øllet. Resten af Ladningen var tungt Gods. Dagen efter saa han, at der endnu var 3 Tønder og 2 Jernstænger i Skibet. Han hentede Tolderen paa Fæø, Anders Nielsen, som skrev hans Vidnesbyrd op og oplyste, at Godset ikke var fortoldet«. Jørgen Jørgensen maatte af med 8 Rdl. i Bøde ud over Tolden.

Gert Frederiksen Endemand hed den ny »Tingfoged til Fæø Birketing«, der fulgte efter Jens Zachriesen. Han var Søn af en tidligere Sognepræst paa Fæmø, Hr. Frederik Gertsen Endemand († 1659) og fungerede her i mange Aar til 1706. Det første, vi læser om ham, lyder ikke saa godt: han fik en Dom om formodet Toldsvig forkastet ved Falsters Landsting den 30. April 1673. Domsslutningen er saalyden-

de: »Udi den Sag mellem Lauritz Jørgensen (den dømte) og Peder Jørgensen paa Fæø er saaledes for Retten afsagt: Efterdi det klarligen befindes, at Lauritz Jørgensen hver Gang haver angivet, og der ikke overbevises hannem noget Underslæb eller Toldsvig at have begaaet, da bør Fejø Birketingsdom af den 8. November 1672 død og magtesløs forblive og ikke være Lauritz Jørgensen til Hinder eller Forfang (Skade) i nogen Maade, men Peder Jørgensen (Tolderen) skal være pligtig at erstatte hannem sit Skib og den tilhørende Baad med tilhørende Redskab, Omkostningerne for Processen og for ubevislig Irettesættelse 2 Rdl. Birkefogeden Gert Frederiksen, som foruden sine andre ikke ringe Ulemper i denne Proces befindes ved sin Dom at have belastet Lauritz Jørgensen med at maatte betale det, han havde taget fra ham, han skal for saadan sin modvillige Forurettelse give Lauritz Jørgensen 6 Rdl.«

Vor gamle Bekendt, Præsten Hr. Lauritz har ikke haft Held til at behage sine Overordnede; hvad han tidligere har været ude i, det ved vi; men hvad der har gjort, at han i 1676 har været stævnet for Landemodet — og er blevet en Kapellan paatvungen, det ved vi ikke. — Den 31. August 1677 kom denne Kapellan, Hr. Jens (Johannes) Bidstrup, som tidligere havde været Hører (Lærer) i Nykøbing, og klagede over sin Sognepræst, Hr. Lauritz Hansen. Han skulde for sin Kapellantjeneste kun have 10 Rdl. om Aaret, og det var dog for ringe en Løn for en Mand, der havde Kone og Børn! Hr. Lauritz sagde: »Den 1. Juni, efter at Landemodets Dom var gangen, lod han mig straks her til Birketetinget stævne, og nu stævnes jeg igen«. — »Ja«, svarede Hr. Jens, »der jeg forgangen Aar 1676, den 11. Octobris kom i Hr. Lauritz' Hus hannem at besøge og imidlertid Majestætens Benaadningsbreve (Udnævnelsen) og Vocation (Kaldsbrev) fremviste og derefter tilspurgte ham, hvad hannem da behagede til min Underholdning at afstaa, desligeste, hvad han vilde give mig til Løn, og Hr. Lauritz svarede mig, at han vilde give mig 10 Rdl. aarlig, som han sagde at være en Kapellans Løn, saa kunde jeg komme i hans Hus og tage min Kost, saa svarede jeg, at jeg ikke alene skulde være *hans* Kapellan,



Ferø, Farnø og Askø,
 tegnet i 1670 af den tyske
 Geograf Johannes Mejer.
 (Kgl. Bibl.)

men endog Menighedens og desforuden af Majestæterne (Kongen som Landsherre og Dronningen som Godsejerinde) var udvalgt Pastor til Menigheden, saa maatte den høje Øvrighed afgøre Sagen«. — Hr. Lauritz vilde allerhelst helt være fri for sin Kapellan og vilde derfor stævne Landemodesagen op for Højesteret; han stævnedes derfor sine Vidner til Aflæggelse af nye Vidnesbyrd, men hverken hans Provst eller Amtmanden vilde give Møde; de sagde, at Sagen nu engang var afgjort. Han klagede sig: »Jeg forfølges uskyldigen og er ikke kyndig i verdslig Lov.« Saa stævnedes de to Herrer da Præsten for sig i Halsted; han kom ikke, men undskyldte sig med, at daarligt Vejr og slet Helbred havde forhindret ham i at rejse dertil efter Ordre; det kunde en Bomand i Vesterby, Peder Hansen Skotte, vidne om: »Den Dag, Hr. Lauritz skulde have været til Halsted til Lensmanden (dvs. Amtmanden), var det et hart Guds Vejrlig med Vind, Sne og Frost, saa at man ikke vel uden Fare kunde komme over, saa Lauritz Nielsen kun med stor Fare overkom med Skrivelse og Svar til Amtmanden.« — Lauritz Nielsen, Færgemanden, vidnede ogsaa selv derom: »Nu paa andet Aar siden — Tiden kan han ikke egentlig vide — var han hos Hans Velbaarenhed Stiftamtmanden paa Nielsstrup; da tilskikkede Hans Velbaarenhed Hr. Lauritz en Missive (Skrivelse), som han Hr. Lauritz Hansen udi egne Hænder leverede; og den dag, som Hr. Lauritz efter Skrivelsen skulde have mødt, da var det ondt Vejr med Storm, Frost og Sne, saa han næppe selv turde understaa sig at komme frem med Langrorsmændene (Storbaaden), men dog kom over med Brevet til velbyrdige Hr. Amtmand, og var Hr. Lauritz imidlertid svag, og var der Svaghed her paa Fæø.« (Pest?)

En Bomand paa Fejø, der ligesom Præsten hed Lauritz Hansen, »vidnede om Svagheden, at der Hr. Lauritz blev ophentet til Niels Rasmussen Fynboes Moder hende at berette (give Sakramentet), beklagede Hr. Lauritz sig over sin Svaghed og da berettede, at han skulde have mødt paa Halsted hos velbyrdige Hr. Amtmand. Her var Svaghed samme Tid paa Landet, og var Hr. Lauritz samme Tid og svag.«

Provsten havde klaget over, at der ved hans aarlige Visi-

tatser her paa Fejø stadig var noget at klage over. »Angaaende Provstens, Hr. Knud Christensens Visitatser her paa Fæø fremstod Hans Mortensen og vidnede, at han ikke vidste, at Provsten var her paa Landet uden aleneste een Gang, mens han var Kirkevæрге, og siden een Gang forgangen Aar, da han satte Hr. Jens ind som Kapellan. Provsten havde ikke visiteret her i mindst 4 Aar, men dog havde han Aar for Aar annammet sine Visitatspenge.« — Og angaaende den Klage, Kapellanen havde fremsat, erklærede et Vidne, at »da han kom med sine Breve, foregik intet utilbørligt, og ingen onde Ord var faldet mod Kongen og Dronningen eller deres Breve.«

Naa, Sognepræsten var jo nødt til at beholde den Kapellan, man havde paanødt ham, og begge fik samme Aar, 1677, i Anledning af den dyre, lange Krig, »Skaanske Krig«, Befaling til at udrede en Skat, der blev lagt paa Kvæg og Ildsteder: Hr. Lauritz havde i sin Præstegaard 7 Ildsteder. 9 Bæster (Heste) og 9 Stk. Kvæg, det blev for ham 14 Rdl. 3 Mark og 8 Skilling. »Kapellanen, Hr. Jens, haver intet Ildsted, da han ingen Residens haver«, men han havde 1 Bæst og 1 Ko, saa han slap med 3 Mark og 8 Skilling. — Degnen derimod kom af med 4 Rdl. 3 Mark, da han havde 4 Ildsteder, 1 Bæst og 1 Ko.

Næste Aar fandt man paa at lægge Extraskat paa de gejstlige Mænds Personer og deres Familiemedlemmer og paa deres Kvæg. For Præsten og hans Hustru blev det 3 Rdl., for hans Børn: 8 Rdl., for hans 5 Tjenestefolk: 3 Rdl. 2 Mark, for hans 6 Heste: 4 Rdl., for 9 Køer: 4 Rdl. 3 Mark, for 2 Ungnød og 2 Kalve: 3 Mark, for 21 Faar og 9 Svin: 1 Rdl. 1 Mark, 8 Sk. ialt: 24 Rdl. 3 Mark 8 Sk.

Degnen, Jordan Nielsen betalte for sig selv og sin Hustru 2 Rdl., for 1 Tjenestepige: 1 Mark 8 Sk., for 1 Hest: 4 Mark, for en Ko: 3 Mark og for 5 Svin: 1 Mark og 4 Skill. ialt: 3 Rdl. 3 Mark og 12 Skilling. De to gejstlige Mænd skulde altsaa tilsammen svare 28 Rdl. 1 Mk. og 4 Sk., en meget stor Sum i hine pengefattige Tider. De har sikkert jamret. — Da Kapellanen ikke er nævnet i det Aar, 1678, har Hr. Bidstrup altsaa paa det Tidspunkt været død (se Præsterækken Nr. 9).

Hver Gaard paa Fejø havde sin bestemte Stol i Kirken eller bestemte Pladser i andre Stole. Der blev en Gang imellem truffet nye Aftaler derom, og det blev indført i en Bog; men som Tiden gik, og Folk døde, og nye kom til, brast jo Ordningen, og det førte til bitter Strid, der maatte afgøres paa Tinget. Saaledes kom i 1678 Christen Jensen Smed og stævnedes Hans Hansen Raaøe »anlangende et Stolestade i Kirken i Kvindestolene (paa Nordsiden) i den Stol næst ved Bent Michelsens Kvindestol, det første Stade, som staar i den gamle Stolebog, salige Hr. Lauritz Jørgensen tilhørende. Nu kommer Hans Hansen Raaøe og sig det bemægtiger, og det hører ikke til hans Gaard, eftersom alle de Stader, som staar til hans Gaard, efter Stolebogen tilhører Christoffer Lund, og de Stolestader, som hører til Bondegaarden i Vesterby, er sal. Hr. Lauritz Jørgensens. Saa efterdi forantegnede Stol efter Bogen befindes at tilhøre den øde (ubesatte) Bondegaard i Vesterby, som sal. Hr. Lauritz Jørgensens var, om ikke Hans Raagøe bør at kvittere den og holde sig til de andre, som hører til hans Gaard?«

Lige saa kortfattet den gamle Tingbog gaar hen over interessante Sager, lige saa omstændeligt behandler den Smaating.

De gode Folk paa Fejø var naturligvis som oftest venlige og fredelige mod hverandre, men af og til kunde de fare i Harnisk, og da faldt der drøje Ord. Deres Kornmarker skulde om Sommeren være godt indhegnede, for at ikke det løsgaaende Kvæg og Svinene skulde komme ind i Sæden og gøre Fortræd. Da der nu næsten intet Gærdemateriale (Tjørn, Ris osv.) fandtes paa Fejø, kunde der tit findes Fejl ved Gærderne. I Sommeren 1678 havde der været holdt Syn paa dem, og den 13. September kom der en Sag for paa Tinget om en Skændescene, der havde været om Bøder for daarligt holdte Gærder.

Peder Rasmussen Joensen vidnede: »Efter Byghøst gik de om og pantede for Brøst paa Gærder. Mændene forlangte af deres Talsmand, Jeppe Clausen, at de maatte gaa hjem, men han svarede: »Nej, vi haver lidet mere at bestille: Oluf

Jeppesen er brøstfældig for 2 Svin, som haver været udi Marken«, hvortil Rasmus Rasmussen sagde: »Jeg haver ej set hans Svin eller Kvæg i Marken i Aar, det mig vitterligt er«. Saa gik de dog op til Oluf Jeppesen at pante ham for disse Svin. Den Tid de kom derind, da spurgte Olufs Kone, hvad de var brøstfældige for, og Jeppe Clausen svarede: for 2 Svin. Da føjede en af Synsmændene, Jeppe Rasmussen, til: »Jeg saa dennem ude paa Fyrebøl« (i Østerbys Andemosevang). Da svarede Kvinden: »Det er Løgn, du siger, uden du jog dennem selv derud! — Gak ind i Stuen, I Danne-mænd, jeg vil tappe eder en Potte Øl.« Saa drak de om en Gang eller to (dvs. Skaalen gik rundt fra Mund til Mund; for at vække Sidemandens Opmærksomhed sagde man: Skaal dvs.: her er Skaalen; derfor siger vi endnu, naar vi drikker sammen: Skaal!) Da sagde Jeppe Clausen: »Vi nøjes ikke med Øllet, I faar fly os et Pant.« Saa gik hun straks hen og fik ham (rakte ham) 2 Skilling, og saa gik vi ud i Gaarden, men Oluf Jeppesens Kone blev staaende i sin Dør og sagde: »De to Skilling kan jeg takke dig for«, hvortil Rasmus Rasmussen spurgte: »Hvem er det, du mener?« »Det er dig«, svarede Konen. Saa sagde Rasmus: »Det løjst du som en letfærdig Taske, indtil du det beviser.« Men Kvinden svarede: »Du skalt være en letfærdig Skælm, indtil du beviser mig noget Taskeri over.«

Næste Tingdag havde de fortrudt det; hver af dem tog deres onde Ord i sig og roste hinanden i høje Toner.

Den 20. Februar 1680 blev der atter ført Proces om onde Ord: »Jeppe Clausen klagede for Retten: Sankt Knudsdag (7. Januar) ad Aften, da de var til Peder Skottes i Østerby. da fremkom Mogens Hansens Tjener (Karl), Hans Henriksen og beklagede, at han ikke kunde gaa med Fred for Hans Borres Sønner og Jørgen Olsens Dreng og Jeppe Hildebrands Dreng. — Da svarede Mogens Hansen, hans Husbond, og sagde: »Lader du dig slaa af dem, da skal der fare en Djævel i din Krop, og om jeg ellers skal give dig Kost og Løn, saa slaa paa dennem igen, saa det kan runge i dennem, og trin (træd) paa dennem, om du kan, saa at Skarnet kan gaa bagud af dennem.« — Det var rene Ord

for Pengene; men det var jo egentlig ikke noget at føre Proces om; Sagen blev da ogsaa afvist og henvist til privat Forlig.

Da man var ved at forfatte den ny Matrikul i 1682—83, optegnede man ogsaa, hvor mange Gaarde her i Fejø Sogns to Byer der var gode, »ved Magt«, og hvor mange der var forfaldne og uden Mand og Besætning; der var ikke faa af de sidste. De skrev: »Jorden tilhører Hendes Majestæt Dronningen, men Gaardenes Bygninger og Grund er Bøndernes Ejendom.

I <i>Vesterby</i> er der Gaarde ved Magt	28
hele Gaarde øde	4
halve Gaarde øde	2
Gadehuse (jordløse) ved Magt	19
Gadehuse (jordløse) øde	1
I <i>Østerby</i> er der Gaarde ved Magt	29
Gaarde øde	4
Gadehuse ved Magt	15
Gadehuse øde	1
Paa <i>Vejrø</i> er der Gaarde ved Magt	4
Gadehuse ved Magt	1

Man skulde nu se at faa alt besat og i god Gænge samt faa uduelige Bønder sat fra de Gaarde, de misrøgtede. Der staar i Tingbogen:

»Fredagen, som er den rette Tægtedag (Tingdag) den 7. December 1683 blev holden Ting paa Fæø af Fogeden Giert Friderichsen og Jørgen Laursen i Østerby, Ting-skriver« (Det Embede var nu taget fra Degnen. En samtidig Præst paa Askø, Hr. Knud Brun, skrev: »Degnene paa disse trende Øer haver ikkun maadelig Indkomst og bidrager (»penserer«) ikke til nogen Skole. Der findes paa alle (3) Steder siddendes Degne, som fordem for deres Løns Ring-hed nød Skriveriet til Birketinget enhver paa sin Ø.« Vor Degn i disse Aar hed Christen Nielsen Calundan). »Da blev for Retten erklæret: Det gives Almuen til Kende, eftersom de alle er tilsagt i Dag at skulle Ting søge, efter som det Birkefogeden er for Øren kommen, at den unge Mand, Jørgen Hansen Skralle, som fik til Ægte Lauritz Hansens Enke

i Vesterby, at han ikke skikkeligen eller billigen omgaas med Gaarden, som han iboer, eller dens rette Tilliggende, som paa Skiftet blev sat, men Tid efter anden dens Tilliggende bortsælger og skænder, Gaarden lader ruinere og forfalde, intet (ikke) pløjer eller saar, hvorved Kongen saavel som Kreditorerne kan blive ved Magt (faa Tilgodehavende), saa lod Fogeden de Værger, som haver Børnegods (Arv) staaende der, tilligemed Kreditorerne dette vide og forstaa, at de i Tide kan have Opsyn med hannem eller og selv at tage Skade der over.«

Marknavne

I den Protokol, hvor Matriklen staar, findes ogsaa opregnet Navnene paa alle de Jordparter, hvori Fejø var inddelt. Da det kan have Interesse for Øens nuværende Beboere at kende dem, skal de anføres her:

Vesterby har 3 Marker (Vænge): Nørrevangen, Avernakkevungen og Kirkevangen. Endnu er til samme By henhørende et lidet Vænge, som kaldes Vestervænge, som efter Bymændenes Beretning ej haver været saaet i 12 Aars Tid, men alene formedelst denne Jords Udygtighed er henlagt til Overdrev til deres Kvægs Underhold. Dette Vænge bruges til Vesterbys og Østerbys Kvægs Græsning udi Fællig.

Beklager sig ellers samme Øs Indbyggere, at for nogen rum Tid siden paa bemeldte Ø skal være opkommen nogle smaa, skadelige Kreaturer, som de kalder Mosegrise, som undergraver for dennem baade Ager og Engmark, saa de derudover tager megen Skade.

I bemeldte Ø findes intet til deres Gærders Lukning, ej heller noget til Ildebrand (Brændsel), men lider de derfor stor Nød og Trang. — Ellers befindes paa samme Ø temmelig Fiskeri udi Stranden.

I. Nørrevang — hvor Bomand havde Jord liggende i følgende Markstykker, »Aase«:

Østre Galle (Galge)stykker	Stenagre.	Smedebol.
Vestre Gallestykker.	Viermose.	Mellemagre.
Store Funsmark.	Krogagre.	Navekær.

Vrangagre.	Lille Adtznæs.	Nylænd.
Undtuhe (c: Ond Tue:)	Laensagre.	Nørreskovsbrød.
Langagre.	Bøllebol.	Bredeskovsstykke.
Gaasebol.	Ingermand.	Skallelille.
Dunnemose.	Langetornsvænge.	Dunnemose Aflæggere.
Store Adtznæs (Asnæs).	Gedeagre.	Toftejorden.
Barnebo.	Skovagre.	

II. Arnakkevang (som ovenfor).

Stængestykker (V. for Toften).	Lippeaas.	Smedebol.
Lille Skalkemark.	Vestre Knoldstykker.	Ringmose.
Store Skalkemark.	Flunder.	By (Byg)bjerg.
Drostenaas.	Spaanagre.	Persagre.
Veldesbjerg.	Store Højbjerg.	Ommekall.
Lalletofte.	Lille Højbjerg.	Gaasetofte.
Knoldstykker.	Knuttelagre.	Avlager.
Præstetorn.	Kiel (Kilde?) agre.	Skovshøve.
Tornhøje.	Skelhave.	Brede Arnakkestykker.
Lergravaas.	Borrekær.	Smalle do. — og toften.

III. Kirkevang.

Sandagre.	Store Kirketofter.	Stenstykker.
Laursøtofter.	Store Storkeegsagre.	Skryel.
Fleppe.	Lille Storkeegsagre.	Kirkebjergsstykker.
Lille Jens's Tofter.	Lille Kirketofter.	Smediebol.
Store Jens's Tofter.	Vasemose.	Hølmose.
Fjelestenteaas.	Muldvarpeagre.	Hvidsagre.
Rogens (Rugens?) agre.	Lille Rundstensaas.	Indenledsagre.
Mølleagre.	Sjeldene.	Gadeland.
Helledsagre.	Store Rundstensaas.	Lange Uro.
Korseagre.	Lamhave.	Vraaagre og Toften.

Østerby havde 3 Marker (Vange): Andemosevang, Skovvang og Kirkevang (eller Slettevang).

I. Andemosevang.

Ebbesvænge.	Pæstofte.	Iversvænge.
Troelsvænge.	Navershoved.	Grumstræde.
Hennekrog.	Fyrebol.	Brunshus — Sted.
Langfred.	Vindebrønd.	Smediebol.
Tudslevænge.	Aabol.	Lindebjerg.
Degnestykker.	Fadersbol.	Aflæggerne.
Olufsvænge.	Pilemose.	Joensvænge.

II. Skovvang.

Østre Vrangmose.	Skovbrynd.	Brisagre.
Guldhøj.	Strangagre.	Store Nylænd.
Smedebol.	Torsagre.	Skovagre.
Vestre Vaarn.	Kadeviksagre.	Kobol.
Lars's Vænge.	Reybjerg.	Lange Løgetjørne.
Ask-Task.	Illebberg.	Brede Løgetjørne.
Starrebol.	Staarsbol.	Millebol.
Kavnebol.	Kalle (Kalve) kær.	Sandbol.
Lille Højbjerg.	Lille Nylænd.	

»Befindes udi Skovvangen en gammel Vejrmølle, som er Ejendom og tilkommer Peder Olufsen, boendes udi Østerby. Bemeldte Mølle bliver intet holden vedlige, mens staar og forfalder«.

III. Slettevang.

Toften.	Kragemose.	Mellembol.
Bækkestykker.	Kapunaas (Capuen).	Munkemark.
Sønder Bamhøje.	Smedeaas.	Bogsagre.
Blaafold	Truneaas.	Møllehøje.
Gunnisbjerg.	Lungagre.	Pompeler.
Kværneaas.	Parkestykker.	Tværtagre.
Vindebrun.	Listedaas.	Sønderbækstykker.
(D?) Bamagre.	Aflæggerne.	Vummebjerg.
		Baase (Vaase?) krog.

Vejrø har kun 1 Vang.

Østervang.

Sønderstykker.	Langager.	Store Egager.
Vaasestykker.	Lerager.	Lille Egager.
Lille Svaleklint.	Store Aalemose.	Lille Aalemose.
Svaleklint.	Rødkær.	Lange smaa Aaleagre.
Store Svaleklint.	Brøndstykker.	Stakkede Bredestykker.
Nebisager.	Stenstykker.	Nordjorden.
Fastersager.	Rogtopstykker.	Stængestykker.
Hvedeager.	Bogstykker.	Kleiner.
Træsko (Træskov?) ager.	Smaa Vængesager.	Mads Skarns Stykke.
Pengsager.	Store Vængesager.	Gaasehals.
Ipes (Ibs) ager.	Tolsagre.	Tangegærde.
Store Sandhave.	Sønder Tyvs (Tiufs) bjerg.	Øster Tangegærde.
Store Engstykker.	Store Tyvsbjerg.	

»Kan avles af denne Vang paa hver Mands Andel udi Eng: 5 Læs godt Hø, af Mosefoder 1 Læs, kan græsses paa hver Mands Andel: 2 Høveder.« — Rimeligvis er nogle af

disse Navne forvanskede. Landmaalerne var ikke her fra Øen, en af dem var Jyde; en »Høj« skriver han »Høw«, saa med den ringe Grad af kritisk Sans, man da havde, har man ikke anvendt alt for stor Umage paa at træffe det rette.

Vi vender nu tilbage til de smaa Skildringer fra det Liv, der førtes paa disse Enemærker, hvis Navne nu har passeret Revue, og skal læse om den Præst, der fulgte efter Hr. Lauritz Hansen, da han i 1679 var død; det var Hr. Gregers Madsen. — Vi hører først om ham, da han kommer i Strid med sine Sognemænd; det er den gamle Historie: saa længe det gaar godt, er der intet at fortælle. Striden drejede sig om 2 Tønder Øl, som Præsten fra gammel Tid trakterede Bomændene med, naar de havde bragt ham hans Byg. Præsten havde læst en Række Forordninger om dette Øl- og Bygspørgsmaal, og nu havde han gjort Strejke: han vilde have sin Byg, men ikke give Øl. Som Svar havde Bomændene nægtet ham hans Løn.

Den 12. December 1684 mødte han paa Tinget med en lang, skreven Klage: »Eftersom jeg underskrevne efter lovligt givne Kald og Varsel til Fæøe Birketing haver lovligt citeret og kaldet menige Bomænd paa Fæøe undtagendes nogle faa imod Sag og Domsforhvervelse for min præstelige aarlige paagaende Rente og Rettighed, da er min Sagelse imod dennem som følger: Efter at Fæøe Sognemænd nægter mig min aarlige Præsterente, som bestaar af en opmaalet Skæppe Byg af hver Mand, som kan løbe op til af alt Sognet tilsammen 14 Tdr. og $3\frac{1}{2}$ Skp. Byg. Som de nu ganske dumdristeligen og modvilligen haver betaget mig samme Byg, uden at de hverken i Aar, ej heller tilkommendes Aar til den bestemte Dag, nemlig Skt. Knudsdag, som indfalder den 7. Januari; agter som tilforn i mine salige Formænds Tid dermed sig godvilligen at ville indstille, da nødes jeg til at søge det ved Rettens Midler, hvilket jeg dog ikke havde formodet, saa at jeg finder en stor Ufinhed og Uhøflighed hos den største Del af mine Sognemænd, som understaar sig at imodstaa den kongelige nye Lov, som siger, at Bønderne aarligen skal lade sig nøje med 2 Tdr. Øl (som Traktement

af Præsten), hvilken kongelige Forordning jeg allerunderdanigst haver at efterleve. Er der nogen, som vil stride og sætte sig op derimod, da haver de det paa sine tilbørlige Steder at svare, men min Løn, som jeg haver sure fortjent, kan ingen nægte mig med Rette, thi en Arbejder er sin Løn værd, og man bør at give Kongen det, som Kongen hør til, og Gud det, Gud hør til.

Det staar ikke mine Sognemænd vel an, at nogen skulde sige om dem, at jeg haver nogle haarde Halse at drages med, som beviser mig allerstørste Trodsighed og Genstridighed, idet de fleste og den største Part vil rive mig saa godt som Brødet af Munden og det pludseligen, som Gud og min naadigste Arvekonge og Herre til Levnedsmiddel og kongelige paabudne Skatters Erlæggelse naadigst haver forundet, uanset de Dannemænd véd grant, at jeg haver ingen Avling til Præstegaarden, ej heller nogen fri Ildebrand som andre Præster i Landet uden aleneste det aarlige Tiendeoffer og anden Præsterente, og at mig fattige Mand en fortrædelig Hinder og Ophold nu vederfares. Og sætter jeg derfor for Dommeren i Rette, om Fæøe Indbyggere og Bomænd, saa mange, som haver Dronningens Jorder i Brug og findes modvillige og halstarrige, ikke bør at tilkendes samme Knudskorn (»Knudtzkorn«) eller, som det ellers kaldes, Alminde (Almisse) Korn til den bestemte Tid med anvendte Bekostning efter det gamle sædvanlige Maal eller og med rede Penge efter Kapitelskøb at betale eller inden 15 Dage at lide Nam eller Vurdering efter Loven, saa vidt hans underhavende Bo eller andensteds befundne Midler kunde tilstrække, og er herpaa en retmæssig og forsvarlig Dom begærendes.

Af Fæøe Præstegaard d. 12. Decbris 1684.

Grægers Madtzen.«

De Mænd, som Præsten undtog som villige til fremdeles at levere ham Korn var (i Vesterby): Søren Hansen, Peder Bendixen, Hans Rasmussen og Sognefogeden Christen Jensen Smed, og (i Østerby): Hans Hansen, Niels Madsen og Gert Frederiksen, Birkefoged og Dommer.

Stokkemændene, Retsvidnerne, der var Part i Sagen, vilde nødvendig sidde som Tinghørere, men Dommeren hævdede, at de skulde, efter Loven var de pligtige »at sidde et Aar omkring.«

Hr. Gregers fik til Svar, »at de hæderlige Mænd, Præsterne her paa Fæø, som haver været før Hr. Gregers, saavel som Hr. Gregers selv, haver aarlig givet dennem i Sognet 4 Tønder Øl, hvorimod enhver af dem haver givet Præsten en Skæppe Korn, og at det ikke paa anden Maade skulde kunne bevises, at Hr. Gregers eller hans Formænd var berettigede til samme Skæppe Korn. Og de paastaar endnu, at dersom Hr. Gregers vil have nogen Villighed af dennem, burde han ogsaa at bevise noget Vederlag imod dennem igen, ellers formoder de, at Loven ikke tilholder Hr. Gregers noget af dette Korn, han fordrer.«

Dommen faldt omgaaende, og det var en rigtig salomonisk Dom med Hensyn til begge Sider: — — »Da efter Tiltale, Gensvar og denne Sags Beskaffenhed, og da jeg ikke kan vide, at den kongelige Lov haver betaget Præsterne noget af, hvad der af Arilds Tid har været dennem ydet, vides derfor ikke rettere at kende end, at Indbyggerne, som ikke i rette Tid haver indstillet sig dermed i Mindelighed, bør jo billigen inden 15 Dage betale til Hr. Gregers det Knudskorn eller Almindkorn, som de efter ældgammel Sædvane haver leveret, men i forgangne Aar ikke haver villet levere, med rede Penge efter forgangne Aars Landkøb, og i lige Maade bør de inden 15 Dage til hannem at yde og levere for dette indeværende Aar, de, der haver fuld Gaard: 1 opmaalt Skæppe Korn, og de, som ringere Avling haver, efter deres ringere Forhold, eller om det ikke sker, da derfor med rede Penge, saafremt de ikke vil søges med Nam og Vurdering (dvs. Udpantning). — Hvad de 4 Tønder Øl sig belanger, som de paastaar at have nydt og derfor givet Præsterne Kornet, da, dersom det ikke er imod Lovens visse Artikel, da synes vel billigt, om de endnu maatte nyde bemeldte 4 Tønder Øl imod samme Korns Levering aparte foruden de 2 Tønder Tiendeøl, helst efterdi samme 4 Tdr. Øl haver været dennem aarligen givet foruden 6 Tønder Øl

af Præsterne for Tienden. Men eftersom Lovens 2. Bogs 23. Kapitels 12. Artikel siger disse Ord: Naar Bønderne fører Præsten sin Tiende, da maa han give dennem tilsammen 2 Tdr. Øl i deres Gildeshus og ikke besværes ydermere med Mad og Øl at give dennem — saa understaar jeg mig ikke som en Underdommere herom at gøre nogen Forklaring, men henviser den Post til den højædle og velbaarne Hr. Landsdommere, min højbaarne Overdommere.«

Der tales af alle om Lov og Forordninger i denne Sag. Lad os da se, hvad de siger om det:

1) Her er først et »Vidne, taget paa Laalandsfare Lands-ting den 19. Januar 1541 om Almuens Vedtægt angaaende Præsternes Lønning«:

— — — »Hvilke 12 Dannemænd velberaadte og endrægteligen alle med een Røst vidnede paa Tro og Sandingen, at de hørte og saa, at menige Almue, som den Dag »Lolandzfar Landzting« søgte, tog ved og samtykte at give deres Sognepræster deres Rettigheder og Rente efter gammel Sædvane og stille dennem tilfreds, saa at de ikke skal skylde dem«.

2) Kong Christian III stadfæstede dette i 1542:

»Vid, at for os er berettet, hvorledes at I sidder og fortrykker eder og ikke vil give eders Sognepræster deres gamle Rente og Rettighed, Almissekorn og Helmisseskorn, eftersom I af gammel Tid gjort haver. Det skal I gøre, saafremt I ikke vil straffes derfor og have forbrudt eders Gaarde efter vores Ordinans's Lydelse«.

3) Og atter i 1554: »Vid, at menige Sognepræster og Sogne- degne over alt Laaland har haft deres fuldmægtige her hos os og berettet, hvorledes at I skal være pligtige at yde dennem Almissekorn og Helmissesmad, og beklager dennem, at de ikke til gode Rede undfanger (modtager) samme Rente. — Thi beder vi eder alle og hver særdeles strengeligen byder« osv. —

4) Og nu om Præsternes Øl-Traktement (1632):

»Belangende Laaland, da skal først det Tiendeøl være afskaffet, som Bønderne bekomme af Præsterne i Fejð,

Fæmø, Askø, — — og skal hverken Bønderne samme Øl maatte annamme, ej heller Præsterne det maa yde«.

Det er dette sidste Paabud, Hr. Gregers har villet rette sig efter, men som hverken Birkedommeren eller Bønderne syntes at kende.

Ja, der var Lov om enhver Ting, ogsaa om Trolovelser, som var mere bindende end vore Forlovelser, halvvejs at betragte som Ægteskaber.

Oppe paa Vejrø levede der i 1685 en Husmand, Niels Jensen, som den 16. September fik følgende Dom ved Ægteskabsdomstolen, »Tamperretten«: »Eftersom Niels Jensen, Husmand paa Weyerøe her for Tamperretten med et Birketingsvidne, udstedt paa Fæø den 19. Juni 1685, haver bevist, at Inge Jespersdaatter, hans trolovede Fæstemø haver nu paa det fjerde Aar uden given Aarsag forladt hannem, og han imidlertid haver sig forholdet christelig og vel og aldeles ingen Kundskab imidlertid haft om samme sin trolovede Fæstemø, hvorom han og sin Sognepræsts Attest haver forevist, vidste vi ikke rettere at dømme herudi efter Loven end, at Niels Jensen maa og bør at være fri for den Trolovelse, og Ægteskab igen tillades med den, Gud hannem vil tilskikke«.

Hin Tids Fejøl-Mænd var slemme til at føre Proces, undertiden om rene Bagateller. Her er en Sag fra den 22. Maj 1685; den førtes igennem mange Uger: »For Retten fremstod Michel Jensen af Vesterby, eftersom han af Peder Hansen paa Væderøe (Vejrø) her til Fæø Birketing næstforleden den 15. Maj er saggiven anlangendes, at han formener og siger nogle Skældsord, jeg haver haft om hannem for nogen Tid siden i Hans Smeds Hus i Vesterby om 2 Gaaseæg, som blev borttagen under en af mine Gæs i Ole Madsens Have, som han siger, jeg skulde have sigtet hannem for som et Tyveri, hvilket han siger at ville bevise, hvorfor han haver sat i Rette og begæret Dom, om jeg ikke efter Loven bør at være den Mand (Tyven), jeg haver sigtet ham for, og blive en Løgnere med videre hans ugrundede og grove Sagelses Indhold og Formelding, hvorimod er min korte og enfoldige Erklæring som følger:

For det første formener jeg, at Peder Hansens ugrundede og ubeviste Sagelse til mig ved lovfaste Vidner at skulle kunne bevise, at jeg nogen Tid haver talt hannem noget egentlig hans Ære for nær; men som det undertiden hænder, at adskillig Snak i Smedehus og Møllehus forefalder, saa maa vel ske, jeg ogsaa haver sagt til Hans Smeds om hannem, at jeg haver hannem efter løs Beretning mistænkt for tvende Gaaseæg, som var tagen under min Gaas i Ole Madsens Have, men véd mig aldrig fuldkommelig at have tyvтет hannem derfor. Men saasnart Peder Hansen kom fra Vejrø, efter at Talen var sket i Hans Smeds Hus, kom han op til mig med Hans Smed og spurgte, om jeg vilde være de ord gestændig (vedstaa dem), som jeg havde sagt, hvor jeg da straks erklærede hannem og sagde: Nej, I haver intet taget dennem, jeg skylder Eder intet (ikke) derfor, hvilken Erklæring han i Godtfolks Nærværelse nok-som kunde været uden videre Bekostning fornøjet med; men som han endelig ved Proces vil indvælte sig imod mig, saa erklærer jeg hannem nu i Dag her for Retten, at jeg véd hannem for mine Gaaseæg, som mig er frakommen, aldeles intet at beskyldte eller noget vil eller kan hannem paasige andet end det, en ærlig Mand vel egner og bør, og præsenterer mig her for Retten at betale hans billig (rimelige) Omkostning, som han allerede paa Processen haver anvendt«.

I 1685 (den 10. Oktober) dukker Præstens Navn atter frem; Hr. Gregers Madsen havde først i Tingbogen meddelt, at hans Steddatter, Inger Elisabeth Jensdatter Bidstrup, har sin Fædreearv staaende hos ham, mest bestaaende i Bohave og Klæder; men Sagerne kan jo ikke bevare deres Værdi, saa han vil ikke bestandig svare til det Beløb, de oprindelig var vurderet for. — Ved denne Lejlighed faar vi indirekte at vide, at den Kapellan, Hr. Bidstrup, der i 1676 var paa-tvungen Hr. Lauritz Hansen, var død inden 1679 (Hr. Lauritz's Dødsaar) og havde efterladt en Enke, som Hr. Gregers havde ægtet, en Søn, vi senere hører om, og en Datter, denne Inger, og at Hr. Gregers havde været Kapellan her, til han ved Hr. Lauritz's Død blev Sognepræst.

Nu er Pigen død, og hendes Arvinger, Hr. Bidstrups Slægt-

ninge, melder sig. De skriver om Arven, »hvilken bedrager (beløber) sig, naar Begravelses- og Fosterlønnens Bekostning bliver afdragen, til Penge 153 Slettedaler 1 Mark og 6 Skilling (en Slettedaler = 4 Mark, en Rigsdaler = 6 Mark), hvilket udi hendes sal. Moders Klæder og andet Gods's nøjagtige Varer hæderlige og vellærde Hr. Gregers Madtzen haver bekommet«. Præsten, der altsaa nu viser sig at være Enkemand, henviste, støttet paa sin Degn, Christen Nielsen Calundans Vidnesbyrd, til sin tidligere Erklæring og vilde ikke betale saa stort et Beløb. Men om han slap billigere, véd vi intet om.

Sognefogeden Christen Jensen Smed vilde i 1686 flytte fra Fejø over til Laaland og først afvikle sine Pengesager, betale sin Gæld og kræve sine Skyldnere, hvoraf han, der viste sig at være en velstaaende Mand, havde mange baade her og paa Fæmø og Askø. Han havde ofte tjent som Birkedommer og Foged i Gert Frederiksens Fraværelse, og da det nu skulde iværksættes, hvad længe havde været paatænkt, at slaa Birketingene paa Fæmø og Askø sammen med det paa den største Ø Fejø, og det viste sig, at Gert Frederiksen skulde være eneste Birkedommer for de 3 Øer, og ikke han, er det rimeligt at antage, at det var paa Grund af Fornærmelse, han drog af Landet. — Fra nu af ser vi stadig Sager mellem Fæmø- og Askø-Mænd, foretaget her hos os. Under 1688, d. 13. Januar læser vi f. Ex.: »Birchefogeden Gierdt Friderichsen begierede tredie ting til de skyldige paa Fæøe, Fæmøe och Aschøe, som till Hr. Amptschriffueren och underschriffueren Abraham Oelsen dibitere, (skylder Afgifter) fremlegge richtig Qvitering«.

Her er atter en Historie om Skældsord, der er faldet i en Kro hos Peder Olsen i Vesterby; det var den 27. Januar 1688. Et Vidne fortæller: »Vi var i Peder Olsens Hus i Vesterby med nogle andre Godtfolk i Selskab, og udi samme Forsamling var ogsaa Carsten Lauritzen, boende i Østerby. (Han var Søn af Præsten, den meget omtalte Hr. Lauritz Hansen. Se Præsterækken Nr. 9). Da samme Tid hørte jeg, at Carsten bød Godnat, gik til Døren og vilde gaa bort, og medens han stod ved Døren, sagde Peder Olsens

Kvinde (Krokonen) til ham: »Skal jeg ikke have det, I er mig skyldig?« hvortil Carsten svarede: »I skal faa dem; jeg kommer her nok igen, jeg haver nu ingen penge hos mig.« — Da svarede hun: »I siger saa altid.« — Saa gik Carsten op til Bordet igen, og da sagde Peder Olsen (Værten): »Ment du, at du vil narre Folk, og ikke betale det, du haver drukket?« — Da sagde Carsten: »Giver eder tilfreds, Peder Olsen, I tør ikke være saa hastig (heftig), jeg vil sagte faa betalt de 2 Skilling, det skal ikke gaa saa hart til.« Men da sagde Peder Olsen: »Hvad er saadant andet end Bedrageri og Hundsfotteri; han er en Hundsfot og en Bedrager, der drikker og ikke vil betale.«

En anden Beretning om Skældsord fra samme Aar 1688 (den 19. Oktober) giver os ikke selve de grove Ord, men derimod den ydmygste Undskyldning, der skriftlig blev budt den fornærmede Part: »Saasom jeg underskrevne Rasmus Rasmussen i Østerby paa Fæø er Kald og Varsel given af Jesper Jørgensen sammesteds imod Vidner at paahøre og svare til, anlangende, som han formener, nogle Ukvems- og Skældsord; og hannem næstforleden den 27. September i hans Hus skulde have tilsagt, da er derimod min sandfærdige Erklæring, saa sandt hjælpe mig Gud og hans hellige Ord, at jeg ikke kan vide, at jeg den Tid eller nogen Tid haver i nogen Maader talt den Dannemand Jesper Jørgensen noget paa hans Ære, gode Navn og Rygte for nær; men som samme Tid kunde være passeret, at jeg imod hannem haver fortalt mig, er det sket i min Drukkenskab, og jeg véd, som forbemeldt, aldeles intet deraf eller haver haft nogen skellig Aarsag dertil, at jeg hannem paa sit ærlige Navn og Rygte kunde ilde paatale, langt mindre bevise, kan heller ikke nu sige andet paa den Dannemand Jesper Jørgensen end det, som christeligt og ærligt er, og en ærlig Mand i alle Maader vel egner og anstaar; jeg indstiller mig derfor her for Retten, førend videre Proces imellem os forsaarsages, og beder den Dannemand Jesper Jørgensen om Forladelse, om noget af mig imod hannem er mishandlet; item beder jeg Rettens Betjente, Birkefogeden Gierdt Fride- richsen her ved Steden om han Sagen til et endeligt Forlig

mellem os vilde expedere, hvorimod jeg mig her for Retten tilforpligter ikke at ilde paatale bemeldte Jesper Jørgensen enten i min Drukkenskab eller Ædruskab, men imod hancem og enhver mig saaledes betee, saa ingen Klage over mig skal foraarsages.

Datum fæøe Østerbye den 19. Octobris anno 1688.

Rasmus Rasmussen. Egen Hand.«

Kirken led i 1688 af nogen Brøstfældighed, blev der klaget over, og der blev i den Anledning taget Syn paa den. Præsten, Hr. Gregers, skrev da: 1) Udi Kirken behøves til Stolenes Reparation en halv Tylt 16 Alens Bræder til Fodstykker under Stolene og til 16 nye Stoledøre. Ogsaa 30 Par nye Hængsler behøves. 2) Vinduerne er og meget brøstfældige. 3) Vaabenhusets Loft maa repareres. 4) I Taarnet maa der indsættes 4 Egebjælker, hver paa ungefær 24 Alen. 5) Nok er der et Pulpitur »neden udi tornet«, hvorpaa af Ungdommen ofte begaas stor Uskikkelighed under Tjenessten; var derfor vel fornødent, at det maatte indflyttes udi Kirken. — 6) Der behøves ogsaa et nyt Alterklæde og en ny Alterdug.«

Under Erklæringen staar Hr. Gregers's Navn: Gregers Madsøn og to Bomærker



for Oluf Pedersen og



for Morten Hansen.

Samtidig meldte Præsten, at der i Aaret 1688 var født paa Fejø 31 — deraf 2 uden for Ægteskab — og død 8.

I 1689 blev der truffet en Afgørelse om Fejø Kirketiende, som faldt alle svært for Brystet: Kornet, som den bestod i, gik bort fra Øen, saa Straaet nu ikke mere kunde blive her som Erstatning for Vinterfoderet Hø, hvoraf her var yderst lidt. Nu kom det til at knibe med Vinterføde for Kvæg og Heste, for i Mangel af andet fodrede man med Halm alene. »Anno 1687 var Tienden betroet Hr. Gregers at oppebære i Kærven at lade tærskke, da naar den fjerde Part for hans gjorde Omkostning ved Tællen og Tærskning var afdragen, da beløb det øvrige sig, Kirken til Gavn og Gode, til 16 Tdr. 6 Skp. Rug og 43 Tdr. 4 Skp. Byg, 3 Tdr. 3 Skp. Havre og

15 Tdr. 6 Skp. hvide Ærter. Kongen har siden sat en anden Taxt paa Tienden: 14 Tdr. 4 Skp. Rug, 37 Tdr. 3 Skp. Byg, 2 Tdr. 5 Skp. 2 Fdk. Havre: 79 Tdr. H. K.«

Anno 1688 havde alle Sognemænd tilsammen taget Tienden i Fæste. For 1689 bød de ogsaa paa den, de vilde give 100 Tdr. rent Korn derfor, men det var ikke Myndighederne nok, den skulde sættes til Auktion i Maribo. Vor Birkefoged, Gert Frederiksen og Hans Hansen Raagø mødte der paa alle Mændenes Vegne med dette Tilbud; de bad saa mindeligt, de havde Halmen saa meget nødig, om de, der var saa fattige, ikke nok maatte faa den uden Auktion frem for nogen anden. Stiftskriveren var dem nok ikke venlig stemt, han skrev: »Man kan kende en Fugl af sin Feder, saa man maa og kende denne Gert Frederiksen baade af Skriften, saa og af hans Forhold, som han i Gaar lod se baade imod mig og andre. De paa Fejø vilde ikke give saa meget, som andre vilde give.« Nu gik Tienden ved Auktionen over til en fremmed. Nu vil han haabe, at de ingen Indsigelse gør mod det Skøde, den anden fik paa Tienden, »og ikke indfører deres Korn, førend det rigtig vorder talt, og saa henfører det i Sognet til Kirken, hvor dennem bliver forevist.« — Kirken og dens Tiende blev af Kongen skødet til Biskop Thomas Kingø. — Det højeste Bud var paa 120 Tdr. rent Korn, og Gert og hans Ledsager lod sig kun presse op til 100 Tdr. »hvorimod de Fæøe Mænd opstod, og den ene Mand, Gert Frederiksen, havde mange uhøflige Ord og Banden baade imod Stiftskriveren saavel som de andre Godtfolk, som bød paa Tienden, da (skønt) de dog med al Høflighed blev tilbudt at beholde Tienden for det, den højstbydende vilde give.«

Den her nævnte Hans Hansen Raagø skyldte Præsten nogle Penge, som han vel ikke saa sig i Stand til at betale, 27 Slettedaler = 18 Rdl. Saa maatte Hr. Gregers stævne ham for Tinget. Der staar under den 16. August 1689: »Udi den Sag mellem hæderlige og vellærde Mand, Hr. Gregers Madtzen, Sognepræst paa Fæø paa den ene Side, som efter lovlig Citation (Tiltale) her for Retten haver stævnet Hans Hansen Raagø i Østerby paa Fæø paa den anden Side for Gæld, han bemeldte Hr. Gregers skyldig er, Kapital og

Rente 27 Slettedaler, saa saasom Hans Raagøe samme Gæld ikke i Mindelighed haver villet betale, ejheller nu efter lovligt foregaaende Kald og Varsel haver villet rede for sig, hvorved alt Delemaal (Retstrætte) kunde ophæves, endog hannem her for Retten dertil er given den Dilation (Udsættelse), som Loven tillader, langt mindre samme Gæld haver kunnet benægte, saa tilfindes han inden 15 Dage fornævnte 27 Daler tillige med Sagens billige (retfærdige) Bekostning at erstatte eller derfor at lide Nam og Vurderings Execution efter Loven«. — Samme Dag havde Præsten en lignende Sag om 17 Daler med Anders Hansen i Østerby, og Dommen blev den samme.

Kedeligt nok har det, vi har hørt om denne Præst, stadig drejet sig om Penge. Vi har dog ikke Lov til at tænke, at hans eneste Interesse laa her; men alle Vidnesbyrd om hans øvrige Virksomhed er gaaet tabt eller befinder sig i Fyns Bispearkiv.

Endelig forefaldt samme Aar (d. 3. Maj 1689) en langstrakt Retssag om et mystisk Tyveri, hvor Anstifteren synes at have haft en vis hypnotiserende Magt over Tyven. I de Strøbemærkninger, der forekommer i Vidnesbyrdene, anes langt mere om de datidige Forhold, end der siges med rene Ord i historiske Fremstillinger:

»Anne Hansdatter, forhen Hans Mathiesens Tjenestepige, haver i Birkefogedens Hus gjort sin Bekendelse. Det var Søndagen efter Prædiken, at Anne kom i Birkefogedens Hus og havde med sig af de Penge, der var stjaalet fra Hans Mathiesen, udi Mønt: 1 Rigsdaler og i hele og halve Slettedalere tilsammen 26 Slettedaler og 3 Rigsmarker, som hun i de tvende Dannemænd Jeppe Rasmussen og Rasmus Laursen i Østerby deres Nærværelse satte paa Bordet hos Birkefogeden, som Pengene haver eftertalt og atter i Kluden indbundet. Der blev skikket Bud til Pengenes Ejer, men han var syg; derimod kom hans Kvinde, Lucie Olsdatter, hvorpaa Birkefogeden i disses Nærværelse tilspurgte Anne, hvor hun disse Penge havde bekommet. Unød det og utvungen svarede hun, at Kirsten Hansdatter (Klyss), salig Christen Bødkers Enke, tillige med hende hentede dem hos Hans

Smeds, og flere af Hans Mathiesens Penge, som er bortstjaalet, er dér hos Hans Smeds, som Anne bekendte, at han havde faaet i Kirsten Klyss's Hus, og det var ham (Hans Smed), som først havde gjort Anslag til Tyveri og havde sagt hende, at Pengene laa inde i den store Kiste i Kammeret, og begæret, at Anne Hansdatter skulde se at fly ham samme Penge, som hun og bekendte at have efterkommet, idet hun om Aftenen, da Folkene var gaaet til Sengs i Huset, tog Gadedørsnøglen, lukkede Kisten op med den og tog Pengene, som stod i Kisten i den forreste Stue i en sort Læderpung (»Læyerpung«) og bar dem samme Aften neder til Kirsten Klyss's, sal. Christen Bødkers Enke, og hun bevarede dem den Nat og om Dagen efter. Anden Aften efter, at Hans Mathiesen og hans Kone (»Kune«) var gaaet til Sengs, gik Anne Hansdatter igen neder til hende, og da var Hans Smed der og annammede baade Pung og Penge i begge deres Paasyn (»Aasyn«), og ydermere var til Stede Jørgen Jeppesens Søn, Jeppe Jørgensen, som saa paa, at Hans Smed annammede Pengene. — Og ydermere tilspurgte Birkefogeden Anne, om Hans Smed ikke delte nogle af Pengene med dem, førend han tog dem alle bort, hvortil hun svarede: nej, han tog dem alle bort, og de fik ingen af dem.

Senere gik Kirsten Bødkers hen og tog Pengene hos Hans Smed, og Anne hentede dem hos hende og bragte dem nu til Fogeden«.

Anne var kun i sit 17. Aar, »hun havde endnu ikke været delagtig i det højværdige Alterens Sakramente«. — Hun blev fængslet.

»Den Aften, Hans Smed gik med Pengene, havde Anne sagt, at det var bedre, hun bragte dem tilbage til deres rette Sted. Han havde da svaret, at han vilde staa dennem til Ansvar for al Fare, som de skulde lide for samme Penge: det var ikke mere Synd at tage disse Penge fra Hans Mathiesen, end det var at æde et Stykke Smørrebrød«.



Ogsaa Hans Smed blev efter dette Forhør grebet, som vi senere skal se, paa en ret dramatisk Maade, om Søndagen, lige da han med de andre gik ud af Kirken; midt under Præstens Prædiken lod Fogeden Kirkedøren laase, at Hans

Smed ikke skulde undslippe dem; han kunde ikke trænge ind i Guds Hus og fængsle Manden, men alle i Kirken vidste, at der ventede dem noget usædvanligt, naar de forlod Kirken. — Han skrev — eller rettere fik en til at skrive for sig fra Fængslet til den fremmede Birkedommer, der var sat til at føre Sagen sammen med Gert Frederiksen:

»Velærede forordnede Birkedommer! Ihvor flittig og omhyggelig min Hustru haver været udi denne min haarde Fængselstid og vilde haft en Prokurator, der sig min Sag kunde antage, til i Dag, men ingen haver bekommet, hvorføre jeg ydmygst er begærendes af Dommeren og Fuldmægtigen, at de vilde give mig Udsættelse i det mindste 8 eller 14 Dage, imedens min Hustru rejser hen til Amtmanden, som kan beordre mig en Mand, som kan svare for mig. Jeg formoder, at Retten mig herudi bifalder udi alt det, som billigt og forsvarligt kan være, og ellers endvidere begærer at vide af Fuldmægtigen, om han ikke vil forunde mig den Ret, som Lovens 1ste Bogs visse Kapitler formelder om med Borgen (Frihed mod Kautio), at den, som Hus og Jord selv ejer, saa skal det være i Borgen for hannem, selv om han for Retten kunde være givet Tyvssag; da efterdi jeg selv ejer Hus og Jord, formoder jeg, det at være Borgen nok, selvom jeg skyldes for at være Tyv. Dog skal jeg aldrig kunne overbevises enten at være Tyv eller Tyvs Medvider. Af hvad Aarsag haver Fuldmægtigen (Gert Frederiksen) mig ladet fængsle og forvare som en anden Misdædere, der Liv og Levned kunde have forbrudt, enten han gør det af egen Myndighed eller efter Øvrigheds Befaling? Men jeg begærer, at jeg fattige Mand ej udi ringeste Maade imod Loven vorder overilet. Fæø den 3. Mai Anno 1689. H. P. S. S. (dvs. Hans PederSen Smed).

Den kongelige Ridefoged forlangte, at de to mistænkte, Hans Smed og Jeppe Jørgensen, stadig holdtes fast og sendtes over til Nykøbing Fængsel. Han skrev: »Fartøjet kan tages der paa Landet, og haver Fæø Mænd at skaffe dem herover til Nykøbing«; men det maatte vente, for foreløbig maatte han rejse bort en Tid. Derfor fik Hans Smed Lov til at stille Kautio for sig, hvad dog ikke var ham muligt at

skaffe; ingen vilde staa inde for ham. Han fik atter skrevet et Forsvarsindlæg, hvori det hedder: »Jeg er en ubelæst Mand og mig højlig beklager, at jeg uskyldig er angreben og udi Bolt og Jern fængslet af min gunstige (!) Øvrighed angaaende det Tyveri, hvilket jeg aldrig haver enten gjort eller ladet eller bedet gøre den Gerning, som den Pige, Anne Hansdatter mig haver paasagt, hvilket hun aldrig skal godtgøre eller nogen Tid bevise, ej heller, at jeg haver den Mand bestjaalet eller nogen andre i ringeste Maader. De Penge, jeg haver talt, de var ikke stjaalne, for dennem er jeg ærlig kommen til, og denne Samtale af disse tvende Kvindepersoner har de gjort ud af Had paa mig fattige (stakkels) Mand, hvilket de aldrig kan forsvare for Guds strenge Dom.«

»Hans Mathiesen meddelte, at hannem var frastjaalet først udi Penge 80 Slettedaler, saa en Pakke Lærred, som holdt 40 Alen, Hørgarn for 10 Slettedaler, item 2 Hørgarns Skjorter, begge saa gode som 2 Rdl., og 4 Tørklæder saa gode som 1 Sldr.« — Tiden gik; Hans Smed gik i sig selv og indrømmede, at han havde stjaalet. Han tilbød den bestjaalne Hans Mathiesen at betale ham det stjaalnes Værdi; han vilde stille sit Hus og sit Gods i Pant derfor, naar han maatte betale i Afdrag. Hans Mathiesen sendte Bud til den fangne, at han kun vilde gaa ind paa afdragsvis Betaling, hvis han fik 40 Daler straks, saa vilde han lade Sagen forlige; men Hans Smed lod svare: »Jeg kan ikke skaffe saa mange Penge, om jeg skulde miste mit Liv«, men maatte han komme løs af sit Fængsel, saa vilde han sælge af sit Gods og skaffe ham de fleste Penge, han kunde faa. Smeden kunde ingen »Forlovere« (Kautionister) faa, saa dermed faldt Forligsbestræbelserne, som var blevet besørgede af Hans Hansen Raagøe  og Michel Christensen 

Birkefogeden gjorde Paastand paa, at han og Anne begge skulde kagstryges (dvs. piskes, bundet til en Pæl = Kag) og have Tyvsmærke paa Panden. — Den Aften, Hans Smed fik Pengene, spurgte han Pigen: »Naa, har du saa faaet Lucie Hans Mathiesens Mødom?« (dvs. hendes Skat, de Penge, hun havde indbragt i Ægteskabet). — Fogeden endte sin An-

klage saaledes: »Det kan grangivelig sluttet, at Hans Smed ikke alene haver forført Pigen til dette grove Tyveri at begaa, men endog er Tyv, Hæler, Medvider og Tyvnets (Tyvekosternes) Annammere. Han har præsenteret sig til igen at ville betale disse Penge, og som Hans Smed ikke udi denne uchristelige og grove Handel sig haver undset eller ved nogen Ærbarhed villet have sig forskaanet og sagt Løgn for den gunstige Øvrighed, da han paastod at have opkrævet — den Dag hos Folkene paa Landet — de Penge, som han talte i Kirsten Bødkers Hus om Aftenen, hvilken hans Løgn straks er aabenbaret, idet han ikke kunde give Folkene Navn, af hvem han Penge havde bekommet. — Han bør kagstryges og have Tyvsmærke paa sin Pande og betale det stjaalne tilbage, Tvigæld (det dobbelte) til det naadige Herskab og for den løgnagtige Beretning 3 Mark og al Sagens anvendte Bekostning at erstatte. Kan han ikke svare det, skal han paa Bremerholm og arbejde i Jern« (i Lænker).

Alt dette bestred Hans Smed som falsk, — det var Birkefogeden, der forfulgte ham, — han bad om at faa sin Moder frem som Vidne, mod hvilket Birkefogeden protesterede, men det skete, da den tilforordnede Meddommer tillod det. Hun fortalte, hvorledes det var gaaet til: »Lidt før Paaske kom Kirsten Bødkers ind til Hans Smeds, og da bad hun Smedens Moder lyske hende (kæmme for Lus), som hun ogsaa gjorde. Imidlertid kom Hans Smed ind i Smedien og vilde stoppe sig en Pibe Tobak. Da sagde Kirsten Bødkers: »Det er ikke Tid, jeg staar her længere, Børnene de raader selv hjemme«. Da svarede Hans Smed hende: »Der er ingen Hast«. »Jo«, svarede hun, »jeg kan intet (ikke) bie, for de fremmede Børn kommer ind til vore, saa drages (slaas) de sammen. Og jeg haver ingen Laas eller Lukke for, hvad jeg haver; end haver jeg nogle Skillinger liggende i min Seng i Klæderne«. Saa sagde Hans Smed: »Haver du nogen, saa kan du vel laane mig nogen af dennem?« — Hvorpaa hun svarede: »Jo saamænd, saa kan I gaa op til mig i Steden«. Samme Aften gik Hans Smed op til Kirsten Bødkers og fik Pengene«.

Kirsten Bødkers kom nu frem og benægtede alt det, som

Hans Smeds Moder havde sagt i sit Vidnesbyrd og aflagde Ed derpaa.

Hans Smed beklagede sig atter: det var ikke ham, der havde foreslaaet Forlig, det var de to Mænd, der var gaaet frem og tilbage med Besked mellem ham og Hans Mathiesen, og ham skyldte han intet. »Hans Pedersen Smed beklagede sig højlig over, at han i Guds Hus med stort Oprør og med Kirkedøren islaget af Gert Frederiksen, Birkefoged paa Fæø, ligesom Præsten stod paa Prædikestolen, var bleven grebet, og »mig fattige Mand udi Arrest anholdt — efter Gudstjenestens Forretning haver han med 4 Mænd udi Arresten forført udi i sit Hus, hvor jeg fattige Mand hasteligen blev bortrykket fra min Næring og Bjergrning. Om Mandagen derefter haver Gert Frederiksen mit Gods beskrevet, og jeg er bleven anfængslet i Bolt og Jern og om Andendagen ført i Fængsel og Jern i Nykøbing Taarn bort fra min Ret (Hjemting), og havde Gert Frederiksen Tingbogen med sig i Nykøbing«. — Atter forlangte Smeden at komme ud af Arresten, men det strandede paa Kautions-spørgsmaalet.

Det viste sig, at Hans Smed ikke var barnefødt paa Fejø; han havde tidligere været bosiddende paa Laaland med sin Broder, der senere blev hængt.

»Den 28. Juni 1689 stævnedes alle Bomænd og Husmænd for at give Hans Pedersen Smed Skudsmaal om hans Livs og Levned-Forhold, baade førend hans Broder, Anders Smed, blev hængt for 10—12 Aar siden og efter den Tid, om han ikke for Tyveri og anden Misgerning haver været berygtet«.

»Niels Christensen i Vesterby haver hørt, at Hans Smed var berygtet for Tyveri« — »Han skulde have sagt, at han ikke havde Lyst til andet Arbejde end Tyveri, var det ikke for hans Kones og smaa Børns Skyld«.

Søren Hansen svarede, »at der blev et Hængsel paa en Dør sønderbrudt hjemme hos ham, mens han var til hans Kones Moders Begravelse; men hvem det gjorde, det véd han ikke; men den, som er i Rygte, hannem naar gerne Mistanke til«.

»*Morten Hansen* blev spurgt, hvorledes Hans Smed sig havde skikket og forholdet i adskillige ærlige Forsamlinger, saasom Ølmaal i Ejerlauget, om han da ikke altid haver søgt Klammeri og gerne haft Lyst til at søge Aarsag at overfalde hans Næste. — Jo, tvende Gange har han villet overfalde hannem med Klammeri og Slagsmaal, hvortil Morten Hansen holdt sig for god«.

— Saagodt som alle vidnede imod ham, kun hans Svoger, Jørgen Jeppesen, — »han haver hans Søster i Senge«, saadan udtrykkes Svogerskabet — »vidste intet at beskyldte hannem fore«.

»*Jens Olsen* f. Ex. sagde, at »Hans Smed var i Klammeri med Niels Jørgensen og gav en halv Tønde Øl til Ejerlauget til Forligelse«.

— »Da Smedens Broder, Anders, ikke kom tilbage — eftersom han var hængt — spurgte Frantz Madsen ham, hvor hans Broder blev; da sagde han: Han gik bort, og havde jeg ikke kommen af Vejen, da havde jeg og bleven anholden«. — »Hans Smed skød hans Kones Moders Høns og haver været svært dristig, det maa jeg klage« —

Lauritz Lauritzen vidnede: »Jeg var hos, dengang Hans Smed sloges med Christen Badeche hos Peder Skottes i Østerby; hvorfor de sloges, det véd jeg ikke; men de blødte begge«.

Og *Christen Lauritzen*: »I Fjor, da jeg var nede hos Flensborgeren, da kom jeg ind til Hans Smeds om Aftenen med nogle andre Dannemænd. Da satte jeg et Knippe Sække i Hans Smeds Hus, hvoraf der blev taget en Sæk, som var syet sammen af et Lagen, men enten Smeden tog »ham« eller hans Folk, véd jeg ikke, men nogen Tid efter blev »han« (dvs. Sækken) mig leveret igen af Hans Smeds Moder. Og dengang han sloges til Peder Skottes, havde da ikke hans Broder været hos, da havde han myrdet Christen Badiche med en Lysestage. Dengang han havde banket Foden af den paa ham, da vilde han have kørt Lysepiben i hans Hoved, da han havde Christen Badiche ovenpaa Bordet og toede sine Hænder i hans Blod«.

Smeden forkastede simpelthen Sognemændenes Skudsmaal; de havde jo alle kun hørt sige, at han var berygtet for Tyveri, men hvem af dem havde set ham stjæle?

Dommen, der faldt den 12. Juli, blev ikke saa haard, som Birkefogeden havde holdt paa: »Han skal betale tilbage og miste sin Hovedlod, da det ikke er bevist, at han tidligere har stjaalet«.

Pigen Anne skulde lide den samme Straf. Saaledes dømte Sættedommeren sammen med de 8 Stokkemænd.

Anne Hansdatter rømte fra Fejø, skønt Gert Frederiksen havde manet alle, som havde Baade og andre Fartøjer, at de ikke maatte tillade hende at fjerne sig fra Øen. — Hans Smed rømte ogsaa fra sit Fængsel. Efter *Dommen*, der kom for Landstinget og stadfæstedes der, skulde han betale i Bøde til Kongen for de stjaalne 38 Rdl. Tvigæld, d.v.s. det dobbelte, altsaa 76 Rdl. Som Dækning for dette store Beløb blev der anvist det Hus, han havde; det blev vurderet til 60 Rdl., og da en Mand paa Vejrø skyldte ham 16 Rdl., tog man Resten der. Hvad der blev af Smeden og Pigen, ved man ikke.

Her er en Notits om Tienderne, der burde have været anført nogle Sider foran, hvor Talen var derom. — Man var i 1687 inde paa at reformere Tienderne, og Præsten maatte svare paa Spørgsmaal om, hvorledes de fordelte sig. Han skrev: »Her er paa Fejø 71 Tiendeydere og 36 ikke ydende Husmænd. Af *Kornet* ydes hvert 20de Neg, det bliver 120 Tdr.; af Ærter og andet Bælgkorn 20 Tdr., som Almissekorn og Biskopstiende 11 Tdr. Tiende af *Kvæg*: hvert 10nde Hoved: 48 Rdl.; i Paaskerente 10 Rdl., ved Mikkelsmisse, Helmisse og Julemad: 1 Rdl. 4 Mark, i Offer: 52 Rdl., Præstegaardens Indkomst: 2 Rdl.

Det bliver i alt: 151 Tdr. og i Penge: 113 Rdl. 4 M.

Efter kongelig Forordning afgaar der nu herefter: 70 Tdr. Tiendekorn og af Almissekorn: 11 Tdr., af Pengene: 1 Rdl. 4 Mk. — Saa nu bliver Tienden: *70 Tdr. og 112 Rdl.*

Næste Aar — i 1690 — kom der paa Fejø en Sag for Tinget om Sladder og Ukvemsord (d. 23 April). Parterne

var Hans Borre paa sin Kones Vegne og Jens Hansen Baadsmand med Jacob Hansen, Ungkarl i Vesterby.

Hans Borres Søn, Niels, vidnede: »Jeg og Jens Hansen kom gaaende fra Kirke og kom ind i min Faders Hus; da var min Fader og Moder inde; de bad Jens Hansen, at han skulde sidde; saa gjorde han ogsaa og brændte en Pibe Tobak. Saa gik min Moder hen og flyede Mad og satte den paa Bordet og bad Jens Hansen gaa til Bordet tillige med Karlen Jacob Hansen. Saa sagde de nej, de vilde intet have, de havde faaet Davre. Saa sagde Hans Borres Kone: »I tør ikke være saa hoffærdige eller saa trasige; jeg haver før givet jer Mad, men jeg tænkte ikke, at du, Jens Hansen, skulde være saa trasig, men det kommer intet fra dig selv, men fra din Kvinde, den Skvaldersæk, den Sladdersæk. — Og du, Jacob Hansen, du havde været en bedre Karl paa Penge, om du havde faaet vor Datter, men alligevel maatte hun være landflygtig for din Skyld (mon det skulde være den Anne Hansdatter, vi lige har læst om?) — Jacob Hansen svarede: »For Guds Skyld, ti stille! Tal ikke saadanne Ord! Det er kun at komme mig i Vidunder og andre flere«. — Saa kom det sig til Orde om Jens Hansens Dreng, som min Fader havde sejlet til København. Da sagde Jens Hansen: »Jeg havde nu haft ham der en Gang og skal endnu have ham derhen end een Gang, at jeg kan faa Hyre til ham«. Dertil svarede min Fader: »Jeg havde ogsaa min Søn i København en Gang, da kunde han heller ingen Hyre faa, men saa førte jeg ham derhen end een Gang, saa kunde han faa Hyre, ja, to for een, og flere, om han kunde haft saa mange«. — Saa svarede min Moder: »Saa lagde I ham ikke i Kvarter, som Ordene nu gaar om Pigen, I førte der hen og gav 2 Skæpper Byg for hende«. Da svarede Jens Hansen og Jacob Hansen, at det havde de ikke hørt før. Saa svarede min Fader, at han havde dog hørt det nede til Peder Bendixen. Saa sagde min Moder: »Det er Birtes Sladder«. Da sprang Jens Hansen op af en Højbagstol (højrygget Stol) og sagde, at Birte (det var hans Kone) var en ærlig Kone; og min Moder svarede da: »Jeg taler hende intet paa sin Ære, til ingen Forklejnelse«.

»Jens Hansen gik nu paa Gulvet og lod meget ilde, saa

baade min Fader og jeg var færdig at gaa ud af Huset og fra min Moder. Da raabte min Moder: »Naar Skratter- og Skvaddersække de gaar i By, da maatte de nok lade mig og mine være hjemme! Jeg sidder hjemme og vogter mit Arbejde; jeg gaar intet i By og holder Skvat (Sladder)«. Jens Hansen lod da meget ilde. Og hun fortsatte: »Der er hverken kort Stok eller Jern (Gabestok for Sladderkællinger) til mig eller mine, ikke springer jeg eller nogen af mine i Halsjernet! Det var ikke *min* Datter, der løb om paa Fæø for 2 Penge og har enten draget Bukser eller Bage af unge Karle eller brudt sig ind i nogen Mands Lukke eller Laase eller nødet sig i Seng med unge Karle«. — Da raabte Jens Hansen: »Jacob Hansen. Drag disse Ord til Minde. Men du skal blive den, du skælder for, til du beviser hende det over«. — Hun svarede: »Jo, hun er en Skandsæk, en Sladdersæk og en Skvaldersæk«. — Han raabte da: »Det skal du aldrig bevise hende over; om vi er fattige Folk, da er vi dog ærlige«. Til sidst sagde Hans Borre til ham: »Jeg tænkte ikke, Jens Hansen, at du skulde tage dig saadant til Hjerte«.

Det gik her som saa ofte før: Sagen blev forligt, men Hans Borre maatte for sin Kones onde Mund betale Sagens Omkostninger med 4 Rdl.

Smaafolk her paa Fejø, som ikke kunde svare deres Skatter, maatte gaa fra deres Huse og overlade dem til de mere velhavende Bomænd. Ridefogeden ved Nykøbing Slot, Caspar Ernst Møller sendte den 18. Juli 1690 et Brev derom til Birkefogeden Gert Frederiksen:

»Saasom fornemmes, hvorledes en Del af de formuende Bønder paa Ejlandene eller Øerne her under Nykøbing Amt og bruger de forarmede Bønders Jorder, saa de ej alene derudaf bliver end mere forarmede, men endog Jorderne bliver saaledes fordærvede og udpinte formedelst Gødskningens Mangel, at de er besværlige igen at faa udi Stand, saa Hans Kongelige Majestæt der udover skulde lide den største Skade — naar Gaardene af slige Aarsager bliver ganske øde, anbefales derfor Birkefogeden Gert Frederiksen at gøre offentligt Forbud til alles Efterretning.«

I Tilslutning hertil skal fortælles, at den 17. Oktober samme Aar 1690 blev Størsteparten af Fejø Bønder stævnet for Gæld til det kongelige Herskab — mens Præsten, Hr. Gregers Madsen, viste sig at være saa velhavende, at han kunde købe en Gaard af Peder Iver Ipsen. Derpaa »advarede han til Tinge alle og enhver, at ingen maatte understaa sig at købe eller handle med Peder Iver Ipsen, enten Foder eller noget af det, som kan tilhøre Gaarden, men som han haver afkøbt Peder Iver, med mindre de derfor vil lide Tiltale og stævnes efter Loven«. Og saa lod han Købebreve oplæse og indføre i Tingbogen, hvorledes han nu havde købt den Gaard »til fuldkommen Ejendom at nyde, alene Herskabets uprejudicerlig« (d. e.: kun, Jordejerens, Kongens, Ret ukrænkelig) af ham, Peder Ipsen, og hans Arvinger upaaanket«.

Og saa beklagede Hr. Gregers sig endda over Høsten og den Tiende, han fik det Aar: den bestod i 22 Traver Rug á $3\frac{1}{2}$ Skæppe — 30 Traver Byg á $3\frac{1}{2}$ Skæppe, 3 Traver Havre á 4 Skp. og 1 Skp. Bælgkorn af hver Mand«. Men det var ogsaa et Misvækstaar. »Vaarkornet var for Mangel af Regn saa tyndt, stakket og ilde geraaden, at det mangansteds ikke kunde samles med River og til Kærve (Neg) sammenbindes, hvilken her paa Øen beklages, hvor der forleden Sommer ingen Regn er falden.« —

Hr. Gregers Madsen døde i Aaret 1691, 61 Aar gammel. Han oplevede ikke den Tort at høre, at hans Stedsøn den 20. November samme Aar ved Retten i Maribo blev dømt til at betale Lejermaalsbøder for at have faaet et Barn med en Pige. Der staar en Efterretning derom i Tingbogen: »Christen Jensen Bidstrup, sal. Hr. Gregers's Stifsøn, har beganget Lejermaal med Anne Olsdaatter«. — »han bør betale sine Lejermaalsbøder 24 Lod Sølv eller 12 Rigsdaler inden 15 Dage og Omkostningerne med 4 Rdl.«. Hun havde udlagt ham som Barnefader, og han kaldes i Maribopræstens Seddel »forrige Kældersvend«. Han mødte ikke, men blev dømt.

I en gammel Kirkebog for Fejø Menighed fra 1692 findes en Liste over kirkeligt Inventarium: »En stor forgyldt Kalk og Disk, en god Alterdug med brede Kniplinger, bekostet

Anno 1690, en gammel Messeskjorte, en gammel, rød Messehagel, en ny, »violenbrun« Silkeplydses Hagel, et stort Messingfad til Daaben, en Alterbog og en Ritualbog.

Kirkeværgerne er: Abraham Bendixen i Østerby og Peder Hansen i Vesterby.

Kapitelstaksten er: for 1 Td. Rug: 7 Mark, for 1 Td. Byg: 6 Mark 8 Skilling, — for 1 Td. Havre: 4 Mark.

Kirkens Indtægt har været annammet af velbaarne Hr. Biskop til Kirkens Udgift: 15 Rdl.

Kirketienden: 14 Tdr. 4 Skp. Rug (= 25 Rdl. 2 M. 8 Sk.) — 37 Tdr. 3 Skp. Byg (= 60 Rdl. 3 M. 8 Sk.) — 2 Tdr. 5 Skp. 2 Fdk. Havre (= 2 Rdl. 2 M. 12 Sk.) = ialt: 89 Rdl. 12 Sk. — *Lipenge* (Skænk ved Begravelser) af Østerby: 12 Mark, af Vesterby: 3 Sldr. 2 M. og 3 Sk.).

Summa Indtægt: 122 Dal. 1 M. 15 Sk.

— Udgift: 27 — 3 — 5 —

Kirkens Beholdning er: 94 Dal. 4 M. 10 Sk.

Paa Tingbogens sidste Sider (en Del Blade er revet ud) beskrives en kedelig Strid mellem Birkefogeden og Tingskriveren — Bogen begyndte, som vi har læst, med saa fromme Paakaldelser, og saa kommer denne triste Slutning! — Tingskriveren, Jørgen Lauritzen, blev af Fogeden stævnet som Barnefader til Bodil Skaanings Barn. Hun skulde over for Jordemoderen, Mette Christoffersdatter og mange andre have udlagt ham. Og han var set sammen med hende i Smedien, hvor han lovede hende Mad og en Seng med Klæder, blot hun vilde udlægge en anden end ham. — Til Gengæld førte han et Felttog mod Birkefogeden, gik rundt og talte ondt om ham: han skulde have benyttet sin Stilling til at bedrage Bomændene og sin Øvrighed. Han opsatte ogsaa et Klageskrift mod ham over hans formentlig ulovlige Forretninger, Indsmuglinger osv. og vilde have, at Bønderne skulde underskrive det; det var dog ikke mange, han fik med dertil: Peder Hansen Skotte, Michel Lauritzen, Jacob Hansen, Jørgen Skomager og Hans Basmand, men det var med meget

Besvær, han fik dem til det. Peder Skotte f. Ex. sagde til ham, at han hverken kunde læse eller skrive, nu vilde han gerne have Skriftet oplæst for at være sikker paa, at det var det samme, som Skrивeren havde sagt ham, han troede ham dog ikke rigtig. Der stod en Del om falske Skifter og Fæster og saa om »disse Baadsmanspenge, som vi her paa Landet haver lagt sammen« (derom bliver der senere fortalt). Jo, Gert Frederiksen skulde have beriget sig ulovligt paa alle Maader! De fleste havde dog nægtet at lægge Navn til Klagen. — Her ender Sagen, uden at vi faar Udfaldet at vide, men anderledes skrives der senere derom — det var i 1701 — lang er Rettens Vej! — Da skriver Amtsforvalteren: »Gert Frederiksen har været brugt som Skifteforvalter, men som adskillige Klagemaal imidlertid over ham indkom, at han var for meget interesseret og forholdt sig ikke, som han burde, saa kom han med Ridefogeden i Nykøbing i Proces og blev endelig til Landsting den 8' April 1696 iblandt andre adskillige Poster dømt fra at befatte sig med Sager, som Kongelig Majestæts Interesser angaar«. I Stedet for ham brugte man saa Sognefogeden som Skifteforvalter; men som Birkefoged og Dommer vedblev Gert Frederiksen endnu at virke i adskillige Aar. — Ogsaa som Sognefoged havde han fungeret, men da han ikke havde været fri for at berige sig ogsaa ved det Embede, blev han afsat derfra; der siges kortfattet: »Efter at Gert Frederiksen fra Sognefogderiet paa Fejø er forlovet (afskediget), da anbefales og forordnes i hans Sted igen at være Sognefoged Michel Jensen, boendes i Vesterby, hvilket han sig haver at være efterrettelig«. Der var nemlig en ualmindelig Mængde Gaarde paa Fejø, som i de Aar skiftede Ejere, oftest paa Grund af Mændenes Fattigdom efter Krigens svære Aar, ogsaa dengang havde man som nu en Efterkrigstids slemme og langtrækkende Vanskeligheder. Lad os se nogle Tal: I 1691 skiftede 5 Boliger i Vesterby Ejere, i Østerby 11. Der staar f. Ex.: »Jeppe Jørgensen fæster den Gaard, som Peder Skotte før paaboede og fradøde, og han befrier Enken igen (d. e.: gifter sig med hende). Gaarden er brøstfældig. Han giver i Indfæstning 3 Rdl.«. Og: »Christen Nielsen Degn fæster en Fjerdepart af den øde Bondejord,

som han har tilforhandlet sig fra den bortrømte Hans Smeds Gaard. Gav i Fæste 2 Mark«. — »Jørgen Borre fæster den halve Gaard, han iboer, som Frans Jyde fradøde; den er brøstfældig. Giver i Fæste 9 Mark«. — Af de 11 Indfæstninger i Østerby nævnes: »Gert Frederiksen (Fogeden) fæster en Fjerdepart af Rasmus Badiches Gaard, som Jeppe Christensen haver i Brug og nu af Armod til hannem afstod. Der er ingen Bygning derpaa. Giver i Fæste 1 Rdl.«.

I 1692 er der 3 nye Fæster paa Fejø: »Anno 1692 den 12' Juli lod sig indskrive Hans Jensen Borre i Østerby for den Gaard, som Hans Henriksen rømte fra« (3 Rdl.) — »Den 17' September lod sig indskrive Jeppe Jørgensen og Gregers Madsen i Østerby for den halve Gaards Jord No 11. Den skylder efter den ny Matrikul 6 Tdr. 6 Skpr. 2 Fdk., hvilken sal. Hr. Gregers Madsens Enke oplod for (afstod til) denem« (3 Rdl.). — I 1693 kom der 11 nye Ejere til, deraf: »Den 18' Martij. Gert Frederiksen, Birkefoged, lod sig indskrive for den halve Gaard No 11, tidligere tilhørende sal. Hr. Gregers Madsen«. — Og: »Michel Jensen, Sognefoged, antog den Gaard i Østerby, No 31, som Hans Rasmussen staar i Matriklen for og ved Døden i største Armod afgik, efterladende Gaarden øde, hvilken Michel Jensen skal opbygge igen af sin egne Midler og svare al Herskabets Restans og Afgifter, saa at aldeles ingen Restans paa samme Gaard maa være«. (6 Rdl.). — Og: »Antager Hr. Hans Jørgensen, Sognepræst paa Fejø (Præsterækken No 11) den øde Jord No 10. Han skal gødske Jorden lige saa god som sin egen og ingenlunde udhale (d. e.: udpine) den«. (6 Rdl.). — I 1694 var der 9 nye Fæstere, ligesaa i 1695, f. Ex.: »Den 5' Marts er Peder Snedkers Gaard paa Vejrø No 1 ganske forfalden og saa godt som øde, og er den endnu i slet Stand og Manden ganske forarmet; han har ikkun 3 slette Bæster, ikke over 2 Rdl. Stykket hver, 1 gammel Ko, har en temmelig vidtløftig Gæld, og som man ingen Middel ser, at Manden kan blive ved Gaarden uden dens ganske totale Ruin og Hans kongelige Majestæts Skade, er Peder Olsens Søn, Ole Persen tilsat at antage samme Gaard«. (4 Rdl.). — I Aaret 1700 var der hele 13 nye Fæstere.

Birkedommere

Da Fejø Ting under Gert Frederiksen kom til at omfatte alle de tre Øer: Fejø, Fæmø og Askø, kunde her være Anledning til at nævne Navnene paa de Birkedommere her, som har virket til 1830, da Bogen ender; vi medtager dog hans Formand:

- 1) Jens Zachariesen til 1672.
- 2) Gert Frederiksen Endemand, udnævnt d. 6. Juni 1672.
- 3) Mikkell Jensen Nakskov, udnævnt d. 28. November 1706.
- 4) Jens Madsen, tillige Birkeskriver, udn. d. 7. Okt. 1713. Død 1731.
- 5) Anders Luttermann, udnævnt d. 5. Marts 1728.
- 6) Christian Frandsen, udnævnt d. 22. Maj 1729.
- 7) Frantz Hagedorn, udn. d. 31. Januar 1738.
- 8) Friderich Pintzfeld, tillige Birkeskriver, udn. d. 4. Juni 1748.
- 9) Ferdinand Anton Byssing, udn. d. 13. Maj 1757 (tillige Birkeskriver).
- 10) Ulrik Frederik Sønderborg, udn. d. 30. Oktober 1782 (tillige Birkeskriver).
- 11) Gerhardt Wilhelm Montagne, udn. d. 31. Marts 1786. (tillige Birkeskriver).
- 12) Ditlev Petersen, udnævnt d. 21. Marts 1821 (tillige Birkeskriver).



Fra en Skifteprotokol, der omfatter disse sidste Aar af 1600rne, plukker vi et Par Skifter ud, som giver et lille Begreb om Hus og Hjem i hin fjerne Tid. Fra de to Byer tager vi paa maa og faa et Gaardmands- og et Husmands-skifte.

I Vesterby: »1690 var der Skifte og Deling efter salig

afgangne Jørgen Jørgensen Læssøe, Bomand i Vesterby, mellem hans efterladte Kvinde, Maren Pouelsdatter og Mandens Arvinger«. Det var endnu da Birkefoged Gert Frederiksen, der besørgede det. — Manden havde 8 Heste, hvoraf den dyreste, en graaskimlet Hest, vurderedes til 6 Daler; men der var kun 3 Køer, og de var gamle og kostede hver 3 Daler. Selve »Gaarden, den salige Mand iboede og fradøde med Bord og Bænke i Stuen og med alt Tilbehør og Redskab«, kostede 180 Daler. Jørgen Læssøe var druknet, og hans Lig var ikke endnu fundet; fandtes det, skulde hans Begravelse koste 18 Slettedaler, og Enken lagde samme Sum til Side til sin egen Ligfærd. — Boets Formue var paa 213 Daler og 3 Mark, men Gælden var langt større: 232 Daler 2 Mark 4 Skilling, saa »Enken maatte love at stræbe efter at faa al Gælden betalt«, om hun vilde blive ved Gaarden.

I Østerby blev i 1693 begravet en Gaardmand; der var Skifte »den 7. Juli efter afgangne Niels Madsen, Bomand, mellem hans efterladte Hustru, Anna Lauritzdatter og deres tilsammen avlede Børn: Hans, 4 Aar — Anna, 3 Aar og Margrete, 1 Aar«. Birkeskriveren, Anders Lauritzen med 2 Vurderingsmænd, Sognefogeden Michel Jensen og Hans Hansen Raagøe i Østerby forestod Skiftet. Der var 5 Heste, den dyreste en skimlet Hoppe til 7 Daler, 1 Ko til 6 Daler, 8 Faar — hornede og kullede — en hvid So med Grise, 8 unge Gæs. I Stuen stod der 2 Væve med behørigt Redskab til 9 Daler sammen med et hvidt (umalet) Fyrretræs Skab med Laas til (1 Daler). Andre Møbler omtales ikke. — Her var da Overskud: Formuen var paa 147 Daler 2 Mark 8 Skilling og Gælden paa 62 Daler 1 Mark 12 Skilling — deri til Begravelsen 6 Daler 1 Mark 4 Skilling — saa der blev da noget til Deling: til Enken 17 Daler 2 Mark 3 Skilling, til Sønnen 8 Daler 3 Mark 1 Skilling og til hver af Døtrene det halve: 4 Daler 1 Mark 8½ Skilling.

Lad os nu se Husmandsskifterne:

I Østerby var der 11. Novbr. 1694 Skifte efter »Afgangne, salige Jesper Jørgensen, Husmand, mellem den efterladte Hustru, Karen Nielsdatter, og den salige Mands Arvinger«. Han havde ejet 2 Heste: en brun Hoppe til 6 Daler 2 Mark

og en rød Hest til 6 Daler, en graa Ko til 5 Daler 2 Mark, 5 Faar til 5 Daler, 12 Gæs og en sort So med to Grise (2 Daler). — Som »den salige Mands Klæder« nævnes kun »et par gamle, sorte Bukser (2 Mark) og en brun Kjol« (2 Daler). — Saa var der en gammel Dyne (1 Daler), en hvid Valmels Dyne (1 Daler 2 Mark) — og af Møbler: en gammel Kiste af Fyr (2 Daler), et Fyrrebord i Stuen (1 Daler), en Bagstol (d.v.s. Rygstol) (8 Skilling), et gammelt, jernbundet Skrin (2 Mark), en Kaarde uden Skede (1 Mark). Selve Huset var i en Værdi af 22 Daler — det var 7 Fag langt. Det efterladte havde en Værdi af i alt: 112 Daler 1 Mark 9 Skilling, og Passiverne var paa 92 Daler 7 Skilling, saa lidt blev der da til Enken og de andre Arvinger.

Næste Aar, den 3. Juli 1695 blev der gjort op efter »den afgangne, salige Christen Hendriksen i *Vesterby*, hvis efterladte Kvinde, Kirsten Hansdatter, skulde dele med hans Arvinger. Lad os af Varerne nævne: Et sort, knoget (hornløst) Faar til 2 Mark, et andet til 3 Mark 8 Skilling, 2 hvide, hornede Faar og et hvidt, kullet Lam og et hvidt Væderlam (Veyer Lamb), 2 gamle Gæs. Den afdøde havde haft til gode »hos Jens Madsen, Skoleholder i Byen: 12 Skilling« ligesom hos nogle andre. Huset var 10 Daler værd; han havde bl. a. ejet et Par hvide, uldne Strømper til 1 Mark. Alt i alt var Efterladerskaberne 19 Daler 3 Mark værd. Men der var jo ogsaa Udgifter, f. Ex. »Jørgen Hansen fordrede for Ligkiste til den salige Mand 3 Daler 8 Skilling, Sognepræsten for hafte Umage med Ligprædiken 1 Daler, Sognedegnen i lige Maade for sin Umage 2 Mark«, saa Passiverne steg til 18 Daler 1 Mark, saa det var ikke meget, Enken og Arvingerne fik at dele.

Fra Aarhundredets sidste Tiaar meldes et Par Tilfælde af Lejermaal (d.v.s. Kærlighedsforhold med Følger uden for Ægteskab). — I 1691 var det »Peder Pedersen, der haver begaaet Lejermaal med Anne Lauritzdaater, begge ledige (ugifte) Personer. Karlen er død, haver ingen Midler efterladt. Kvindfolket betaler efter Loven 6 Rdl.« foruden den Pine, hun maatte lide ved at gennemgaa det offentlige Skriftemaal i Kirken.

I 1693 var det en Ægtemand, Husmanden Rasmus Madsen, der havde forbrudt sig med Margrete Larsdaatter; det blev meget haardere straffet, idet han maatte betale en Bøde paa 24 Rdl. og mistede sin Hovedlod; Pigen maatte bøde sine 6 Rdl. og staa »aabenbare Skrifte«.

Den 4. November 1699 enedes alle de 3 Øers Indbyggere om at indgive et Andragende om at faa den gamle, kongelige Tilladelse fra 1550 om fri Handel uden om de nærmeste Byer sat i Kraft igen; Byrderne var for tunge, Toldbestemmelserne for snærende; Amtmanden skrev om deres Ansøgning: »Fejð (og de andre Sogne), som under Nykøbing Amt og Falsters Land 3—4 til 5 Mile fra Amtsstuen og Købstaden, i Stranden er liggendes, kan ingenlunde blive ved Magt. om de skal tilholdes efter Eders Kongelige Majestæts allernaadigste Lov og Forordninger at føre deres Varer til Axeltorvet (d.v.s. et Torv for Smaavarer, der kan bæres paa Axelen, d.v.s. Skulderen) og der igen at købe, hvad de behøver som andre Bønder, saasom Baadleje, Folkehjyre. Bekostning ved Bandholms Toldsted, naar de skal ind- og udgaa med Last, Havne-, Maaler- og Skriver-Penge og deslige, som de ligeledes ved Købstaden, de sejler til, igen ved Ind- og Udgaende maa svare til, saa og fornemmelig den store Besværlighed: Ophold, Forsømmelse og Skade, til og ofte vanskeligt Vejr, som gerne indfalder ved Vintertider, da de har noget Korn at yde og sælge, og den lange Vej til Toldstedet i Bandholm ved Øerne at lade sig visitere og klargøre, vilde give dem saa store Udgifter, at de mangan Gang lidet eller intet kunde have frelst (tilovers), naar de deres Korn havde solgt, til Skattnes Betaling og andre fornødne Udgifter, hvorfor de haver største Aarsag allerunderdanigst at anholde om allernaadigste Privilegier, som de og i forrige Tider (1550) dermed benaadet været haver efter hosfølgende deres Frihedsbrevs Indhold. Og om Eders Majestæt vil have Naade for dennem, da er til deres Nærings og Bjergnings Befordring det allertjenligste, naar ikke Forbud er (under Krig f. Ex.), at de, om det allernaadigst maatte bevilges dennem, kunde sælge deres Varer til inden- eller udenlandske, Inden- eller Udenrigsmænd, som kunde sælge

dem, naar de ved Toldstedet erlægger, hvad de burde, alt det, de behøvede til deres Husholdningers Vedligeholdelse og Gaardens Bedrift, — saa og, at de maatte gaa direkte med deres Fartøjer til Nykøbing og være fri for Inspektion og Udgifter ved Bandholms og Nykøbing Toldsteder, naar de deres Skattekorn, Landgilde eller Laanekorn har inde til Eders kongelige Majestæts Kornhuse, hvorom de Fogedernes Attest fra Øerne kunde med sig føre og deres Rigtighed med Amtsforvalterens Attest, som de skulde føre med sig tilbage, med alt hvilket, ligesom de for mange store Bekostninger er uden Afgang i Eders kongelige Majestæts Indtægter, de kunde blive forskaanet til deres Opkomsts og Forbedrings mærkelige Befordring, saa lever de i den allerunderdanigste Forhaabning at finde hos Eders kongl. Majestæt allernaadigst Bønhørelse«. (Det blev ikke tilladt).



Spørgsmaalet om Militærtjeneste var i mange Aar brændende her paa Fejø som paa de to andre Øer: skulde de unge Karle tjene Kongen til Lands eller til Søs? I en Notits tidligere i denne Bog ses det, at de betragtede sig fortrinsvis som Søens Mænd, da — i 1565 — blev her kun udskrevet »Baadsmænd«, og det havde man stadig senere holdt sig til. Vel var Tjenesten om Bord ikke blid, men værre var det dog at være Landsoldat; der vankede der stadig tørre Hug, der sled man i det med Exercits og stod til Nar for Underofficerer og civile Tilskuere. Fra alle tre Øer klagede man over, at man i 1673, da der var oprettet en Landsmilit, uden videre saa bort fra gamle Kongebreve og tog Karlene til Landsoldater. Skønt der paa Øerne kun skulde udskrives 38 Soldater, rømte der det Aar hele 46 af det unge værnepligtige Mandskab, og Resten af de unge Karle ventede blot

paa en gunstig Lejlighed til at følge deres Exempel. — Birkefogeden Gert Frederiksen sendte paa alles Vegne et Andragende til Kongen om at blive udskrevet til Flaaden, og Amtmanden anbefalede det, — han bad om, at de bortrømte maatte faa Lov til frit at vende tilbage, da der ellers var Fare for, at Øerne med Tiden kunde blive affolkede. Det var i Virkeligheden ogsaa en tung Byrde at tjene under Lindmilitzen: Nylig havde Folkene maattet møde til Mønstring i Ringsted, og Rejsen frem og tilbage skulde have taget dem 16 Dage.

De fik fra Kongen en Resolution om, at de skulde være fri for Landmilitzen. Vi ser det, da det i Aaret 1700 trak op til Krig med Svenskerne, da skrev Stiftamtmanden saaledes til Kancelliet: »De velædle og velbaarne Herrer forlanger det sædvanlige Tal Baadsmænd fra Fæøe, Femøe, Askøe og Baagøe til den kongelige Flaades Udrustning og til Midten af April at blive leveret eller og straks for hver Mand at betale 24 Rdl. I Henseende ellers, at de (Bønderne) idelig svarer højt af deres Gaarde, og at Fejømænd, som især ved Landmaalingen (i 1682—88) er mest bleven graveret (bebyrdet), i adskillige Aar haver haft stor Misvækst, saa de fleste af dem er geraaden udi Armod« — saa beder han godt for dem. — Men atter mødte Udskrivningsherrerne op paa Øerne og vilde tage Karlene til Soldater. Amtmanden maatte da igen skrive til Kongen (1701, den 7. maj): »Øboernes ringe Hartkorn udi Fæøe, Femøe og Askøe ringe Sogne, som her under Nykøbing Amt er beliggende, maa for Militzen forskaanes; de haver altid for Udskrivning været fri og tilforn erlanget en kongelig Resolution af 21. April 1673 derpaa (foruden en følgende). Som de til Landeværn er ganske ubekvemme, eftersom der er saa lidt Mandskab paa hver Ø, og de desforuden ej kan samles til Kompagni-Exercits i Landet, og de til sin Tid hverken kan komme Landet (Sjælland) til Hjælp eller skaffe sig selv fra en Ø til anden eller til Landet (Sjælland), naar det skulde behøves, og Vind og Vejr ikke vilde føje sig, — saa indstilles, om de ikke som søfarende i Steden for Landmilitzen bør holde deres Mandskab til Tjeneste paa Flaaden« (»Floden«). — Men Striden

blev ved; det er ikke let at begribe, hvorledes Sessionsher-
 rerne trods alle kongelige Breve kunde vove at udskrive
 Rekrutter, men det gjorde de. Alle Beboerne paa Øen stod
 samlet imod dem med deres Birkefoged Gert Frederiksen
 i Spidsen. Lige fra 1702 til 1706 førtes der Retsstrid derom.
 Sessionens Folk indgav en Klage over »Gert Frederiksen
 Endemand, Birkefoged paa Fæø, Femø og Askø, fordi han
 med sin hemmelige Raadførelse har forledet det unge Mand-
 skab paa Øerne, saa de mener, at de ikke som andre skulde
 kunne bruges under Exercitsen, og de har klaget over hans
 Opsætsighed og Forhaanelse, som har brugt mod Sessionen«.
 Den 28. November 1704 blev han stævnet for sit eget Ting
 til Optagelse af Vidnesbyrd. Der blev fremvist et Tingsvidne
 af Kaptajn Alfeldt, taget i 1702: »Gert Frederiksen skulde
 i en Del af Øboernes Forsamling have sagt, at han vilde
 dømme over Underofficeren Knopf og straffe hannem, om
 han forsaa sig i noget mod dem; han vilde gøre disputerligt
 om de indrullerede skulde exerceres med Flinter (Geværer)
 eller med Tov og Takkel; det var ikke fornødent, at de ind-
 rullerede skulde straffes med Pæl eller Hest« (Gabestokken
 eller Træhesten). — »For Landstinget kunde dog ikke be-
 vises, at Birkefogeden havde tilraadet nogen at skulke fra
 Exercitzen; derom vidnede bl. a. Sognefogeden paa Fæmø,
 Rasmus Stryn. Han kunde altsaa ikke beskyldes, som de
 fra Sessionen havde gjort, for at have anstiftet Rebellion
 (Mytteri)«.

I 1703 mødte Rekrutterne ikke for Sessionen og Office-
 rerne blev rasende. De stævnede atter og atter Gert Frede-
 riksen til at møde for dem, hvad han nægtede: han vilde
 søges ved sit Værneting, Fejø Birketing. De idømte ham da
 en Bøde paa 10 Rdl., der senere, efter at han havde nægtet
 at lystre et nyt Varsel, steg til 20 Rdl., og desuden skulde
 han have forbrudt sit Gaardfæste. Bøden steg efterhaanden
 til 66 Rdl. at betale inden 15 Dage under Trusel af Nam
 (Udpantning). Der blev skumlet over, at han af Folkene paa
 de 3 Øer havde modtaget 90 Rdl. til i deres Sag at rejse til
 København, dem vilde han ikke give Oplysning om — han
 havde indleveret Pengene paa Amtstuen. — Det eneste, han

ved sine Ledsagere fik ud af Besøget i Hovedstaden, var, at »Øboerne skulde blive forskaanet for at ligge i Garnison og drage i Felten, men de skulde forblive paa deres Øer og lade sig exercere«. — Senere rejstes der — efter ellers ukendte Begivenheder — atter Sag mod ham for Landstinget, hvor det gik ham saa galt, at han den 29. Juli 1706 blev kastet i Fængsel efter en Dom af 30 Juni. Fra Fængselet appellerede han den uretfærdige Dom til Højesteret, men han oplevede ikke at se Resultatet: den haarde og krænken- de Behandling dræbte ham.

Hans Dødsdag kendes ikke, men derimod Datoen for hans Skifte. Der holdtes »Anno 1706, den 18' November Vurdering, Skifte og Deling efter afgangne, salig Gierdt Friderichsen Endemand, forrige Birkefoged paa Fæø, imellem hans efterladte Hustru, Mette — det var vistnok hans anden Hustru — og de to Døtre, Margrete, 21 Aar, gift med Niels Hansen, og Else, 19 Aar, som var hjemme hos sin Moder. Som Ellens (!) Værge var mødt Fogedens Søn, Anders Gertsen. Vurderingsmændene var Peder Olsen og Morten Hansen Krog af Vesterby, Jørgen Olsen og Michel Christensen af Østerby«.

»Den afdøde er udi den Sag imod sin Øvrighed geraaden udi i en ikke ringe Vidtløftighed og endog i Kongelig Maje- stæts Unaade, saa var den Dannemænd, Jørgen Frederiksen af Fæmø som den salige Mands kødelige Broder rede til at være Enkens Laugværge«, men den Embedsmand, der havde været mest virksom for at faa Birkefogeden dømt ved Lands- tinget, og som frygtede for at faa Sagen ført frem til Dom ved Højesteret, trængte sig frem og hævdede, at han burde være Laugværge. Liget henstod længe ubegravet, og Enken vilde gerne have det i Jorden; man bestræbte sig da for at bevæge hende til at trække Højesteretsstævningen tilbage; gjorde hun det, kunde hun straks lade Liget jorde, ellers skulde det begraves uden kirkelige Ceremonier som et For- bryderlig. Hun erklærede da paa Skråmt, at hun havde faaet nok af Processer, »bad om en naadig Konge, og at det døde Legeme maatte komme i Jorden paa christelig Vis«, og Begravelsen foregik sømmeligt, som det sømmede

sig for den Hædersmænd, han havde været. — Straks efter Jordfærden traadte hendes Stedsøn til som hendes Værge; de trak ikke Sagen tilbage; den gik sin Gang. Skiftet blev da gjort færdigt.

Vi ser, at Gert Frederiksen har ejet 9 Heste (den dyreste af dem var til 10 Slettedaler), 6 Køer og en Kalv — den bedste Ko kostede 6 Daler. — I *den øverste Stue* var der mange gode Møbler: langs Vinduerne stod en lang Gaasebænk, paa den anden Side af det lange Bord stod en anden Bænk, af Siddepladser var der ogsaa en »Fjælestol« og en drejet Stol. Ved modsat Væg stod der et Egesengested med Himmel over og Skammel for og ét til af Fyrretræ, desuden rummede Stuen 2 Egeskabe, et gammelt og et nyt, foruden 2 Egekister og et lille Egetræs Skrin; paa Væggen hang en trekantet Hylde (Tablet) og desuden et »Haandklædetræ«. I Hjørnet ved Vinduet stod paa Bænken et »Vraaskab« (»Stolpeskab«). — Der nævnes ingen Gardiner.

I *den daglige Stue* var der ogsaa et Egetræs Sengested, to Borde, et af Eg og et af Fyr, en Kistebænk langs Vinduesvæggen, en lang Fyrretræs Bænk foran Bordene. I Hjørnet ved Vinduet stod ogsaa der et Vraaskab. I den store Stue var der endnu et Bord med Klapper samt 2 Stole og et »Kandeskab« (en Skænk); og her i denne Stue var Væggene prydet med 10 »Contrafeier« (Portræter) af Papir. Vi nævner kun endnu, at der ude i Stegerset fandtes en »Brændevinskedel med Hat og Pibe«, den vejede 2 Lispund (16 kg) og kostede 12 Daler. Boets Formue var paa 813 Rdl. Gaarden var »slet øde«, den gik for 303 Daler. Han, som havde været en saa dygtig og driftig Mand, havde ikke siddet bedre i det end, at han skyldte 794 Rdl. bort, saa der kun blev lidt til Arvingerne. Sønnen fik saaledes kun 3 Rdl., hver af Døtrene 1 Rdl. 3 Mark. 45 Daler kostede det at faa den afdødes Sag for Højesteret.

For den dødes Fjender blev det beskæmmende, at Højesteret frikendte ham. Selve Dombogen er brændt med Slottet, hvor de blev opbevarede, men Voteringsprotokollen eksisterer, og vi kan se af Voteringerne, hvorledes Dommerne skønnede om hans Misgerning. »Han er dømt som den, der

havde ligesom hidset Øboerne, da de til Landmilitzen var indrullerede, til at ansøge om Forskaansel derfor og imidlertid ikke at lade sig exercere, i al Fald ikke udenfor Øerne, naar de dertil kunde være beordrede, og i saa Maade ligesom ophitzet dem til rebellion imod Hans Maiestæts Forordning«, ligeledes er han dømt for Opsætsighed mod Stiftamtmand Lützow; han er der dømt til at miste sin Gaards Fæste og betale 66 Rdl. i Omkostninger, men den eneste Forseelse, der kunde regnes ham til Last, er, at han »melede« sig i en Straf, som Løjtnanten udøvede mod Soldaterne en Nytaarsdag. »Han er bleven haardelig trakteret og efterstræbt. Man har endog ladet ham fængsle, hvor han og er død«. Saaledes dømte næsten alle, og Frifindelsen virkede kvægende paa de efterladtes Sind.

Op den Sag, Gert Frederiksen og Øboerne havde kæmpet for, sejrede. Vi ser det bl. a. af en Notits (d. 5' April 1723) i Nykøbing Amts Kopibog om, at Amtsforvalteren faar Brev om, at »Premierløjtnant Chr. Fr. Mohrsen er ventendes til Fejø i Morgen eller Overmorgen for at indrullere alt det, der findes af Søfolk«. Amtsforvalteren skal da være til Stede for at give ham Assistance.

Den Præst, her var i denne tid, hed Hr. Christen Jespersen Skov, som det ses i Præsterækken, hvor han har No. 12. Han var noget i Familie med Fyns Biskop og havde vel ventet, at denne hans Overordnede havde skaffet ham et bedre Embede, han var ikke helt tilfreds med sine Indkomster, som vi ser af følgende Redegørelse af 22. Marts 1708:

- 1) Præstegaardens Hartkorn er ikkun 4 Skp. 1 Fdk., bestaaende udi et lidet Vænge, liggende her udi Fæø Vesterbys ene Mark; Jorden ligger (hviler) udi hver 3 Aar de tvende; naar den er inde (naar den dyrkes), kan jeg hvert Aar have 2 Traver Korn.
- 2) Mensalgods og Annexer er her ingen af.
- 3) Sognets Hartkorn er 474 Tdr. 6 Skp. 1 Fdk. 2 Album.
- 4) Decimanternes (Tiendeydernes) Antal er 70.
- 5) Adelige Gaarde er her ingen af.

- 6) Refusion i Korn eller Penge (fra andre, rigere Sogne) er her ingen af.
- 7) Huse eller Gaarde, som Præsten nyder Herlighed af (f. Ex. Pligtkørsel, Hovarbejde) er ingen af.
- 8) Husfolk, som gør Høstarbejde til Præsten, er 36 Inderster.
- 9) Præstens Tiende-Hartkorn, beregnet efter Kongens og Kirkens Hartkorn, er: 14 Tdr. Rug, 37 Tdr. 3 Skp. Byg, 2 Tdr. 5 Skp. 2 Fdk. Havre.
- 10) Offer paa hver af de tre store Højtider bedrager (beløber) sig undertiden til 19 Rdl., undertiden til 20 Rdl. og nogle Skillinger, en Del Mandspersoner ofrer, de fleste 8 Sk., eller 6 eller 4 Sk., eftersom Sognet er en Del forarmet; af en Del Kvinder ofres der 5 Sk., af de fleste 4 og 2 Sk.; en Del af de unge Karle, som dog ikkun er faa, ofrer 6 eller 4 Sk.. Pigerne 4 Sk., af de fleste 2 Sk. (Præsten har holdt godt Øje med hver enkelts Offer paa Alteret!).
- 11) Af Brudefolk kan her være 3 eller 4 Par om Aaret, dog haver her i Aar kun været 2 Par. Er det af de bedst-havende, ofrer Brudgommen en Daler (4 Mark) og Bruden det samme, er det af de middelmådige, ofrer Brudgommen en halv Rdl. (3 Mark) og Bruden lige saa meget; af deres Følge kan have 2 eller 3 Mark. — Af Børn kan være her ved Daaben om Aaret: 15, 16, 17, 18, og den, som bærer Barnet, ofrer 5 eller 6 Skilling, Fadderne somme 2 Sk. — Barselkvinder kan og være her om Aaret 15, 16, 17, 18 af. De bedst havende ofrer 2 Mark, de andre 1 Mark eller 14 Skilling; af deres Tjenestefolk kan have 12, 14, 16 Skilling. — Af store Lig (voksnes) kan her være om 3, 4 eller 5; de velhavende giver for en Ligprædiken sædvanlig 3 Slettedaler eller 2. Barnelig kan her være 5 eller 6 (altsaa døde $33\frac{1}{3}$ % af spæde Børn); for dem, som prædikes over, gives 2 Mark; dog de fleste kastes ikkun Muld paa.
- 12) Lam til Tiende kan have somme Aar 36, somme Aar

40, somme Aar 45. Kalve eller Føl kan jeg synderlig ikke melde om, som jeg haver her været paa 15de Aar og kun faaet 5 Kalve og 2 Føl, eftersom Bonden lægger ikke synderlig til deraf, da her er snart ingen Græsning. — Grise kan bekommes 6 à 8 om Aaret. Af Gæs kan bekommes 50, 55 eller somme Aar 60 af og til. — Bier er her ingen af. — Af Hør kan bekommes 6 eller 8 Pund, her saas ikke lidet deraf; Hamp saas derimod ikke.

- 13) Brændeved angaaende, da haver Hans kongelige Majestæt allernaadigst tilladt mig Udvisning i Falster, eftersom Fejø ligger under det Amt, hvor at jeg kan have om Aaret en Snes Læs Brænde. Da der er 3 Mil derefter til Vands, kan jeg ikke have et Læs ringere hjemme end 3 Mark; (d.v.s. 15 Daler ialt); det andet, jeg skal have, maa jeg købe i dyre Domme, hvor jeg det kan faa; skal alt have det hid til Vands, saa jeg kan ikke have et Læs billigere hjemme end 1 Rdl. eller 5 Mark.

Fæø Præstegaard d. 22. Martii 1708.

Christen Jespersen Skov.

Denne Præst blev begravet den 26. September 1710, og her kom en ny Præst, Hr. Peder Blichfeld, der var en lærd Mand, han var da Magister. — Det var mærkelige Udgifter, en lille Kirke og Menighed som Fejøs dengang kunde komme ud for: der var brændt en Kirke i Altona, og nu skulde alle Landets Kirker yde Bidrag til Genopførelsen. Vor Kirke maatte af med 1 Rdl. og 2 Mark.

Da Hr. Blichfeld havde været her i nogle Aar, kom han i Pengevanskeligheder — det var Krigstid, den 11aarige, store, nordiske Krigs Tid — og der var rigeligt af Extra-skatter og for faa Indtægter at staa imod med. Blandt andet skyldte han endnu en vis Wichmand i Nykøbing 109 Daler 5 Mark og 11 Skilling. Præsten havde ved Auktionen efter sin Formand, Hr. Skov, købt Varer for dette Beløb, men havde endnu ikke betalt. Kreditoren havde bemyndiget en vis Ole Koch, der var »Pestfoged« i Pesthuset paa Askø, —

vi husker fra vor Fædrelandshistorie, at der rasede en skrækkelig Pestepidemi i København, og man var bange for at faa den bragt ud omkring, derfor var der oprettet et Internat for mistænkte paa Askø — han skulde føre Sagen mod Hr. Blichfeld. Præsten protesterede mod, at Koch var her i den Egenkab: »han var jo ingen bosiddende Mand, han boede kun foreløbigt i Pesthuset, der kunde staa i Dag, men i Morgen være borte«. »Der er gaaet godt et Aar«, sagde han, »jeg har tilbudt at betale med en Obligation, men der blev ikke svaret; og nu stævnes jeg! Jeg tilbød saa at levere 30 Tdr. Korn af 3 Slags, Rug, Byg og Ærter til noget af Gældens Afbetaling. Pestfogeden Ole Koch har heller ikke svaret derpaa. Min Kreditor, Wichmand, kunde gerne have skaaet mig for Proces i disse vanskelige Tider. Her tilbyder jeg mig at ville betale, om jeg kan undgaa Proces, med Korn, men Kreditor vil ikke modtage Korn for Penge«. — Dommeren gav Hr. Blichfeld Udsættelse i 14 Dage, men da han endnu ikke mødte med Pengene, dømtes han den 9. December 1712 til at betale sin Gæld, desuden 5 Rdl. i Renter for de 13 Maaneder og 4 Rdl. 5 Mark og 4 Skilling i Omkostninger inden 15 Dage. Skete det ikke, da vilde han blive pantet.

Om Pestfrygten melder denne Sag af den 14. November 1711: »Hans Rasmussen blev fremæsket, som for en 14 Dags Tid siden var hjemkommen og for Tvivlsmaal for at være befængt af nogen mistænkelig Sugt (tysk: Sucht = Sygdom) haver han maattet være indlagt udi 8 Dage paa Askø, og som intet hos ham — Gud ske Lov — bemærkes, haver han her aflagt sin Ed, at saa vidt han var nu sidste Rejse, som var udi »Nestet Minde« (d.v.s. Karrebæksminde ved Næstved), var han ikke heller udi Nested By, men udi Karrebæk, og der intet var nogen Svaghed, hvilket han ved sin Salighedsed aflagde og ydermere til Bevislighed medbragte sig et skriftligt Sundhedspas«.

En anden Sag melder derom: »Den 4. Decbr. 1711 fremstod Jørgen Hansen for Retten og vidnede, at han var sagt udi Ror (til at ro) tillige med andre ud til Askø. Da som vi kom til Hr. Magister Blichfeld og begærede Sundhedspas, svarede han os, at han var ikke til Sinds at give Sundheds-

pas til Askø, for Pesthuset er der paa Landet, og Svaghed har der været udi det. Han sagde ydermere: »Jeg ved ikke, om Landet er befængt eller ikke; vil Han derud, saa kan Han lade sig sætte derud; derfor tjener han jo for at forrette sin Husbonds Ærinder« (d.s.v.: de skulde til Askø angaaende Restancer). Præsten var vred, fordi han var stævnet: han erklærede, at »han vilde andrage Sagen for Amtmanden og for Kongens, Hans Majestæts høje og hellige Person og ikke staa her og fylde Protokollen med Vidnesbyrd eller lade sig forstyrre i sit hellige Embede«.

Præsten kunde paa sin Side ogsaa blive nødt til at kræve sine Skyldnere ved Retten. Den 8. November 1715 staaer der: »Hæderlige og vellærde Mand, Mag: Peter Blichfeld for Retten stævnedes Jørgen Hansen Skomager af Østerby for resterende Tiendegaas af sit Hus; han saavel som andre Husmænd i Sognet skal efter gammel Vedtægt yde til deres Sognepræst aarligen en Gaas eller 1 Mark i Penge, samt lidet for, at han ikke haver angivet i rette Tide, hvad Kreaturer han ejede, samt den af ham forvoldte Bekostning«. Dommeren spurgte Jørgen, »om han sin Sognepræst vil være stridig mere end andre Husmænd her paa Landet for at betale efter gammel Vedtægt«. Jørgen svarede, »at han vilde intet vide af noget at betale videre end af den Grøde af Gæs, hannem i Aar er forundet«. Men Præsten fik ikke alene sin Gaas, men ogsaa det, Jørgen vilde være fri for. Omkostningerne, der blev til 1 Mark og 8 Skilling.

Fra gammel Tid blev Præster og alt, hvad der var helt eller halvt kirkeligt, anset som »kloge« Mænd saavel til Sjæl som til Legeme. Vor Skoleholder her i Østerby, Jacob Carstensen, havde i 1717 fungeret som Doktor, men slap ikke godt fra det. Han havde mange Gange været hos Christen Michelsens Kone at smøre hende og hjælpe hende til Rette, som han siger: »Jeg smørte hendes been, efter at hun opkom af Sengen«, hvor hun før laa og blev opvartet af mig, to tre uger, saa som hun var elendig og kunde næppelig komme ud paa Gulvet, uden man lagde en Pude for hendes Fod«. — Ogsaa en Dreng der i Huset, som gik i Skole hos ham, havde han »opvartet« og læst med; og nu vilde Skole-

holderen da have sit Honorar. Christen Michelsen mente, han skyldte ingenting, »formedelst Skoleholderen med Øl og Mad var bleven trakteret, naar han hans Kone havde haft i Kur«. Angaaende Sønnens Skolegang mente han, at han havde betalt ham langt mere, end han havde fortjent, nemlig med 24 Skilling. Men hans Protester hjalp ham ikke. »Dommeren kendte for Ret, at Jacob Carstensen skulde nyde sin paastaaede Betaling: 4 Slettedaler for sin Kur og for sin Undervisning 2 Mark«. Desuden maatte han i Omkostninger af med 5 Mark og 6 Skilling, »alt at skulle betales inden 15 Dage eller udpantes hos ham«.

Degnen og Præsten maatte som sagt Aar for Aar betale haarde Extrakatter — det var stadig under den »nordiske Krig«. Den 20. Maj 1717 skrev Degnen derom: »Efter højgunstig (!) tilstillet Ordre fra Deres Højærværdighed, Doctor Christian Muus, Biskop over Fyns Stift af Dato 15. April 1717 er dette efterskrevne Mandtal forfattet til de Extrakatter, som allerunderdanigst skal svares af Degneboligen paa Fæø forinden Aar 1717 som følger: 1) Staar dette Aar som udi forrige Aaringer Krigsstyr (tysk: Steuer = Skat) efter Taxation: 3 Rdl. 2) Efter kongelig Majestæts Forordning om adskillige extraordinære Skatter for min Person, min Hustru og en Pige: 2 Rdl. 2 Mark 12 Skilling, ialt: 5 Rdl. 2 Mark 12 Skilling.

Fæø Degnebolig d. 20. Maj 1717.

Christen Michelsen Calundan.

Samme Dag skrev Præsten med sin meget smukke Skrift: 1) For dette Aar: 25 Rdl. 2) I extraordinære Skatter og Paabud: 23 Rdl. 3) For de to halve øde Gaardes Jorder (No. 8 og No. 13): 19 Rdl. 4) Af Præstegaardens Hartkorn: 3 Rdl. 3 Mark; ialt 68 Rdl. 1 Mark og 3 Skilling. (Den stakkels Præst!)

Peter Blichfeld.

Naar Hr. Blichfeld som i efterfølgende Sag (d. 23. Okt. 1718) var ramt paa sin Ære, var han sagtmodig nok til at opgive Strid for Retten paa Halvvejen og række sin Mod-

part, den fornærmende Part Haanden. Vi skal læse Referatet: »Magister Blichfeld havde stævnet Lars Olufsen af Østerby for Ufred og ilde Modtagelse, da han efter Anmodning kom i hans Hus til hans syge Kone. Men da er Sognepræsten betænkt ikke at forfølge den Sag med mange Vidner overfor Mennesker, men heller at lade Sagen falde, ikke af den Aarsag, at der kunde være saa megen Vidtløftighed med at angive sligt for min Øvrighed efter Loven, snart ved at søge andre Vidner, hvorefter man fik at se i slig Sag, ikke af den Aarsage, at Sognepræsten er bange for den Sag, i Fald han vilde lade den have sin Gænge, men Aarsagen hvorfor Sognepræsten lader Sagen falde, efterdi at han finder det Guds Ord, at det er en Brøst, at en Broder har en Sag imod den anden, og man da i Stedet for at trætte, skal heller lide og taale, og som Gud og Øvrigheden, Kongen, har benaaet mig uværdige at være en Herrens Tjener paa dette Sted, for denne Guds Menighed paa Fæøe, da vil jeg og i denne Sag vise mig som en Guds Tjener, hvilken det ikke sømmer eller bør at trætte, men hellere være venlig, og som denne er en Guds Sag, véd jeg ikke bedre end at overgive den i Guds Haand, ikke for at raabe til ham om Hævn, men hellere bede, at han vil forlade det, mig er imod gjort. Min Voldgivelse i Sagen skal ikke kunne hindre min Kontrapart i, at han jo kan gøre med sin Sag, hvad han vil, og give mig Sag, om han har noget imod mig«.

Atter blev Præsten gaaet for nær, denne Gang i 1721, den 24. Oktober, og det af Mogens Lercke i Østerby. Otte Mænd undersøgte Sagen. Der staar i Tingbogen: »Sognepræsten haver intet (ikke) i Sinde med største Strenghed efter Loven at gaa frem i denne sin begyndte Sag, saa fremt han ellers finder sin Kontrapart saa tilbøjelig til Fred, som han selv er; men han skulde jo i Embeds Medfør paatale den Skælden, hvis ikke han vilde have Tiltale af sin Husbonde (Kongen)«. De otte Mænd gav Præsten Ret i Sagen, og Mogens Lercke bekendte selv villig sin Forseelse: Han havde forgrebet sig paa noget af Præstens Jord. Det havde han gjort nu »udi trende Aar, han havde dyrket og avlet af Præstens Jord til sin egen«. Og han vilde i Skadeserstat-

ning betale 4 Rdl. og i Sagsomkostninger andre 4 Rdl. — Præsten hævdede saa, at Mogens endvidere havde tilsaat et Stykke Jord ved Præstegaardens Indkørsel med Hørfrø; det Stykke Jord tilhørte den halve Damgaard, som var Præsten tilhørende. Mogens bad om Forskaanelse, han skulde nok holde sig fra Præstens Jord. »Præsten lod ham da fri med Paamindelse, at han efterdags vilde tage sig i Vare og især ikke lade Præstens Lemfældighed imod ham være Anledning eller Aarsage til at synde i saa Maade«.

Det har sikkert været en fredelig og sagtmodig Mand, den Magister Peder Blichfeld. — Han fik i 1722 nogle Mangler ved Fejø Kirke udbedret; der blev taget Syn paa Kirken, og Manglerne var disse:

»Der behøves til Kirkeloftet og i Vaabenhuset og til Laagerne i Taarnet 9 Tylter Bræder og 1000 Søm. Til at tætte Taget og Murene i Taarnet og at udspække nogle faa Steder uden paa Murene behøves der ungefær halvanden Læst Kalk. — Til Laagernes Bomme skal der bruges 3 Stk. 6 Alens Egetømmer og til en Kirkestige trende 18 Alens Bjælker«.

Det eneste, vi nu faar at vide om Sognepræsten, Hr. Blichfeld, er, at han døde i 1725 og blev begravet under Kirkens Gulv, og der blev hængt en Mindeplade op efter ham; den hænger endnu paa Korets Nordmur og er en lille sort Tavle med Indskrift i forgyldte Bogstaver, som lyder saaledes:

»Dend af Byrd Hæderlige, Af Dyd berømmelige Guds Mand, Fordum velærværdige og høilærde Sl. Mag: Peder Thomæsøn Blichfeld, Rector i Nachschou 6 aar, Siælesørgere her i 15 aar, Fød i Thøring Præstegaard i Jylland 1674, døde Æt. (= ætatis = i sin Alders) 51 Aar og hviler under denne Skriftestoel til Sørgeminde opsat af dend sl. Mands efterlate Naomi mara (frejdige Livsledsagerinde) Anna Sophia Klüver«.

Efter at vor gamle Birkefoged og Dommer Gert Frederiksen Endemand i 1706 var død, kom Michel Jensen Naskov her som hans Efterfølger. For ham fremkom i

1710 — d. 28. Marts — Gert Frederiksens Søn, Anders Gertsen, Bomand i Vesterby, og klagede over den Skade, hans Ager tog, den hed Gydeager og en anden hed Nalletoft og en tredie hed Knøtel. »Mændene kører ind og ud over disse Jorder ved deres Vanding af Heste og Køer og ødelægger min Rugsæd«. — Dermed har vi aabnet for en Række Retssager, der hver for sig giver os et lille Indblik i de gamles Sæd og Skik..

Der var saaledes sket et stygt Skændsmaal, som d. 27. September 1709 kom for Tinget:

»Ole Jørgensen fremstod og klagede: Saasom jeg sidst forleden Søndags Morgen straks ved Jørgen Pedersens og Lauritz Friis's Gaarde fandt et af mine Svin liggende død, tog jeg mig i de Tanker, at bemeldte Svin formedelst deres snaghegnede (tornede) Gærder, som næsten altid er næsten øde, var bleven beskadiget, saa gjorde jeg Spørgsmaal til Jørgen Pedersen efter mine Tanker, hvorledes han kunde understaa sig i at slaa mit Svin ihjel, og straksen fandtes Jørgen Pedersen færdig med Skældsord, saaledes talende til mig og min Hustru, som stod hos mig: »Djævelen besætter jer; hvi haver I stjaalet jeres Svin herind i Marken hos mig«, hvilket han aldrig kan bevise, at jeg haver, men Ævret var opgivet, og Ledet var opslaget, hvorefter jeg højliggen er foraaarsaget at forsvare mig og mine mod saadanne Beskyldninger«. — Et Vidne udvidede Anklagen: Jørgen Pedersen skulde have sagt: »I lokker eders Svin ind i min Mark at stjæle Korn ligesom Tyve; at jeg har slaget Svinet ihjel, er, Djævelen fare i dig, Løgn. Og selv om jeg ogsaa havde slaaet Svinet ihjel, saa kan jeg vel betale det«. — Senere aflagde han Ed paa, at han ikke havde dræbt Svinet, og udtalte samtidig, at han gerne tog sine »hastige« Ord i sig igen, han vilde gerne forliges med Ole og hans Hustru, hvem han gav en Æreserklæring.

En anden Gang — den 1. August 1710 — forefaldt i et Selskab hos Jørgen Christensen i Vesterby en grim Scene, som endte med, at Lauritz Lauritzen (vistnok en Søn af den gamle Præst her, Hr. Lauritz Hansen, vi tidligere har læst saa meget om) kom for Tinget og klagede over Hans Olsen

i Vesterby; han erklærede: »Jeg formener at være fornærmet baade udi Ord og Gerninger og er skamferet udi mit Ansigt med en Krniv«. Som Hovedvidne forklarede Jens Madsen saaledes: »Da jeg indkom i Huset, sad Lauritz Lauritzen og Hans Olsen og klamredes; de var kommen udi Tvistighed om Kapitler, og de »dispeterede« om Bibelens Skrift (deri mente Lauritz vel, at han som Præstesøn var mere forfaren end den anden) »men jeg forstod intet deraf. Til sidst raabte Hans til Lauritz: »Kan du svare mig dertil? Kan du ikke det, saa kan du slikke mig i Enden!« — Karen Borres gentog Hans's uartige Ord. Men Vidnet afbrød dem og sagde: »Kan I ikke anderledes forliges, saa gaar jeg fra eder«, hvorpaa jeg gik hen og satte mig til at drikke Brændevin. (Det har altsaa været i en Kro). Hans Olsen »laa« sig nu om paa en Bænk, men Lauritz gik om i Stuen, fandt sig en Kæp og slog til ham. Da sprang Hans Olsen op; de kom i Slagsmaal paa Gulvet, og om lidet saa laa Hans paa Gulvet med Hovedet inde i Stegerset og Fødderne paa Dørtærskelen«. Da Hans kom op igen, »tog de igen fat paa at dispertere, og Hans Olsen raabte: »Kan du ikke svare til det Kapitel, saa kan du prædike ind i en Ko-Baas«. Og den anden: »Ved du vel, hvad der staar i Bibelens Skrift om den rette Forstand?« »Hvad«, raabte Hans, »har jeg skudt en And!« — Efter Slagsmaalet vendte Lauritz sig til de tilstedeværende Mænd og sagde: »Se her, I Dannemænd, hvorledes han har flyet mig« (tilredt mig). Og han havde et blodigt Ansigt og søgte ud af Huset; lidt efter kom han atter ind og svingede med en Kriv, men han gjorde ingenting med den. — Sagen endte med Forlig; da de var bleven ædru igen, var der ingen Ende paa deres gensidige Agtelse.

Naar Sæden stod paa Marken, var hver Mark omgivet af Hegn, og der maatte naturligvis ikke komme nogen Slags Kreaturer ind i Kornet. Man valgte da nogle Mænd til at paasé dette, og de havde Ret til at pante dem, der overtraadte Forbudet. Heraf kom der den 23. Oktober 1717 en Sag. Ole Nielsen stævnedes Jørgen Pedersen for Angribelse og Undsigelse. Jørgen var med en anden Mand gaaet ud for at pante for »Afdrift udi Marken« og kom ogsaa ind til

Ole Nielsen. Ole protesterede: han havde været ude at jage af Marken, men havde intet fundet, hvortil Jørgen Pedersen (Udpanteren) svarede: Jo, vist var der en Ko udi Marken, og det var en Skælm (dengang et yderst ærekrænkende Skældsord = en topmaalt Skurk), som fandt noget Kreatur paa Marken og ikke sagde det frem. »Dermed gik vi fra Ole, men som vi kom ud for Terkel Christoffersen, kom Ole gaaendes fra sit eget hen til os andre Mænd«. — »Da vendte Jørgen Pedersen sig om mod ham og gjorde sig vred, vendte sig saa til Ole og tog ham i Halsen og Halskluden. Ole bad, om han maatte nyde Fred, han vilde intet have med ham at bestille. Jørgen slap ham da, men vendte sig straks igen efter og tog igen fat paa Ole. Denne tog saa fra sig, og de tumlede rundt sammen. Midt under Slagsmaalet kom Oles Stifdatter til og greb bagfra fat i Jørgens Haar, saa han faldt til Jorden. — Da Jørgen derpaa kom ind til Terkel Christoffersen, var han blodig paa den ene Kind; han spejlede sig og sagde: »Den Skade er ikke stor, den kan jeg forvinde, men dette skal Ole Nielsen komme til at betale«. — Ole forsvarede sig: »Jørgen Pedersen har handlet ilde med mig, han sagde, der havde gaet Svin paa Marken den hele Dag, og han begyndte straks med Skældsord og med at »danne Vejr« (slaa Hjul) med sin Kæp. Han har ikke alene overfuset mig med Skældsord og Hug og Slag, men endogsaa brugt adskillige Truselsord, som jeg ikke upaatalt kan lade henskrive«. Han gjorde Paastand om, at Jørgen Nielsen burde betale en rundelig Sum til de fattige og erstatte hans Bekostning for Retten med 10 Rdl. — Det skete ogsaa.

Her er en lille Historie om uenige Naboer og Slægtninge; den er fra den 1. Septbr. 1713 og foregaar ogsaa i Vesterby, det urolige Hjørne paa Fejø. Det var Jørgen Hansen Skomager, i hvis Hus Striden fandt Sted, og han vidnede selv: »Forleden Søndags otte Dage da kom jeg af Hans Mogensens Hus med ham, og vi gik ind i mit Hus, hvor Hans Olufsen (Olsen) sad inde den Tid. Da vi nu havde været noget der inde, da sagde Hans Olsen (som var gift med Hans Mogensens Datter); at han havde været i Præstegaarden og

talt med Hr. Magister angaaende hans Tiende, om de maatte høste og hjemføre den uden at vente paa hans Tiendetællere, hvortil Præsten havde svaret, at Hans Olsen maatte staa inde for Tælningen, at den var rigtig. Præsten spurgte hannem da, hvem der havde forført ham til dette, hvortil Hans Olsen havde svaret og sagt til Præsten: Jeg haver selv i Dag paa Gadestævne nævnet den, som har forført (bagtalt) mig for Præsten; formedelst ham er der sket Prædiken om mig i lang Tid i Kirken (d.v.s. Præsten, mener han, skulde have stiklet just til ham) — »Men nu har vi to, Hans Mogensen boet Gaard om Gaard i 23 Aar, og aldrig haver I været saa stridig som nu, da jeg haver faaet eders Datter til Hustru«. Da svarede Hans Mogensen: »Det skulde fortryde mig, dersom mit Barn skulde forvolde det«. Dertil sagde Hans Olsen: »Jeg ved intet andet om hende, end hun er en god, ærlig Kone«. — Siden sagde Hans Mogensen: »Du maa jo forhen have haft Strid med ham, der bagtalte dig for Magisteren, Michel Lauritzen« — »Ja«, svarede Hans Olsen »han forklagede mig for Præsten, dengang hans Kone blev hentet til Forhør; men Michel maatte nok lade mig være hjemme (ikke omtale mig), naar han kommer til Præsten eller hos andre ærlige Folk«. — Da blev Hans Mogensen vred, thi den omtalte Michel var hans gode Ven, og sagde: »Sig hannem det selv, eller mød mig uden for Døren« (til Slagsmaal) — og Svingersønnen svarede: »I haver intet godt deraf, I gør kun eders Hænder Skade paa mig«, og han spyttede (som Udtryk for Foragt). Hans Mortensen spyttede ogsaa og sagde, at Hans Olsen ikke kunde holde Tjenestefolk, formedelst han spiste (bespiste) dem med daarligt, kært (paaklaget) Flæsk« — Til næste Tingmøde skulde Mag. Blichfeld og Skolemesteren, Jørgen Michelsen have været til Stede som Vidner i Sagen; men imidlertid havde Parterne sluttet Forlig og erklæret hinanden for »ærlige christelige Mænd«.

Det var ofte vanskeligt i Høstens Tid at komme til at køre ind, naar ikke alle Gærder var taget bort samtidig. Der kom den 17. Aug. 1714 en Strid derom mellem Fogeden Gert Frederiksens Søn, Anders Gertsen og en af hans Ve-

sterby-Fæller angaaende en Hængelaas, der sad for Vesterled. »Laasen formente mig min Kørsel; jeg kom kørende med min Høst, saa jeg fattige (stakkels) Mand maatte vende om foran Ledet og køre op til Jeppe Jensens Gaard, hvor jeg maatte bede om Forlov at køre igennem, indtil Gud gav Kornet modent paa min Toft, saa jeg det kunde afhugge og Gærdet nedbryde for at komme til Ud- og Indkørsel til min Gaard med den Velsignelse, som Gud havde Jorden begavet med«. — Den Mand, der havde anbragt Laasen, hed Hans Pedersen Skotte. Han vilde paa dette Punkt gerne forliges uden videre Proces, han ytrede: »Anders Gertsen formener sig med Hustru at være fornærmet af mig. Jeg véd nok, at jeg en Dag er indkommen i hans Gaard med Hans Mogensen for at pante ham for et Gærde, som var for lavt, det var saa lavt, at jeg kunde tage en Tønde Byg paa min Ryg og gaa hen over det, hvor det skulde være, og det skal være en Hundsfot (elendig Karl), der siger som du, at vi ikke har handlet lovligt med det Gærde; kom og mød mig her udenfor Døren, om du er en ærlig Mand«, og han havde slaaet i Bordet; idet han sagde: »Djævelen skal besætte dig, du skal faa en Ulykke«, og til Hustruen, der vilde mægle, sagde han: »Din Mær! Din Hunde-Moder!« Men alt det vilde han gerne tage i sig igen. »Udi min Ubesindighed haver jeg haft nogle usømmelige Ord, som jeg ikke nu kan erindre mig; jeg beder om Forladelse og lover efterdags intet at ytre mig imod ham eller hans til Fortræd eller Æresforklejnelse«. De blev da ogsaa forligte.

Til en Afveksling skal her fortælles om en Aftægtskontrakt, den første, vi støder paa; Fader og Søn taler her lidt i Munden paa hinanden, men vi forstaar dem nok:

»Saasom jeg underskrevne Jørgen Hansen forhen haver frastaaet min forhen iboende Gaard, beliggende i Vesterby, til min Søn, Hans Jørgensen ibidem, og paa de Konditioner, at jeg udi min Levetid skulde nyde min fri Husværelse og nødtørftig Undertægt (Aftægt) udi Gaarden, nemlig udi Ormosemark Skelhøve og Bibjerg i Skovmarken og Gaasebol og Barnebol, Kirkemarkens Lille Innstoft lige ved Vejen, Lille Storke-Eg, er alt, som os i vores Imellemhaven-

de og oprettede Købebreve er foreskrevet, det han og maa flytte og føre, med Korn og Foder, hvorhen han lyster, naar han Gødsken (Gødningen), som deraf kan falde, paa de optegnede Steder, hvor min Fader sin Undertægt haver, lader udage. Og som min Fader haver tilholdt sig en Have ved Gaarden, og den ikke udi Købebrevet er omtalt, skal han efterdags intet befatte sig med, naar den Rugsæd, som nu til Vinters er lagt, bliver høstet og min Fader kommer til Nytte. — Hvad Undertægten angaar, da skal jeg udi rette Tider uden nogen Betaling pløje for min Fader, men selv skal han betale og levere Sædekornet; saa og lover jeg min Fader at forsyne hans Korn udi fri Hus, men hans egen Person at forskaffe sig selv Husværelse. At alt saaledes, som forskrevet staar, imellem os paa begge Sider skal efterkommes, bekræfter vi med vores Hænder underskreven.

Hans Pedersen Løyet, Jørgen Hansen, Hans HMS Monsen, Hans Jørgensen, Jens Madsen og Jørgen Michelsen Hiort«. (den 16. April 1714).

Ligesom vi nu om Stunder hører Klager over glubske Hunde, tog man i hin gamle Tid (d. 8. Novbr. 1715) til Orde mod den Slags Hundehold: »Rasmus Larsen klagede over Christen Badiche, som haver skadelige, misbrugelige (!) Hunde, der har dødslidt tvende Faar for ham, hvorfor jeg, siger Birkedommeren, »paa kongelig Majestæts Vegne fordrer, at alle og enhver skal for Skade tage dig i Vare og afskaffe saadanne uforsvarlige, løse Hunde«.

Tingbogen indeholder mest Sager om Penge, ofte om meget smaa Summer, hvorom der væves Side op, Side ned. Sjældnen fanges Ens Interesse, men her er dog en ret fornøjelig Udtalelse af Jacob Rasmussen, der d. 22. Novbr. 1715 har tjent som en Slags Prokurator i en langvarig Arvestrid. Sagen selv er os ligegyldig, det er kun Mandens Veltalenhed, vi vil høre: »Saa siger endog Jeppe Pedersen, at han er mig intet skyldig, men haver betalt. Jeppe lader vel sine Ord staa til at have betalt mig min store Umage, Rejser og Kostning til et Maaltid Mad eller to, maaske flere. Der er saa mangen en ærlig Mand, der har givet mig eet eller flere Maaltider Mad og dog ikke ladet mig det høre,

Sted- og personregister

Årbøgerne XLVI—XLVIII

(Række IX)

ved *Alfred Larsen.*

Registret omfatter samtlige personnavne og stednavne med undtagelse af mark- og gadenavne. Stednavne udenfor Lolland-Falster er dog kun undtagelsesvis medtaget. Konge- og fyrstenavne er kun medtaget i direkte forbindelse med landsdelens historie. Hustruer er som hovedregel optaget under deres pigenavn. Da mangelfuldt karakteriserede personer overalt er søgt nærmere identificerede, vil registret i mange tilfælde kunne tjene som supplement til artiklerne.

- Aageby 99, 268
Aagesen, Christen, borger (Nakskov) 306
Aagesen, Signe Ida Marie, g. m. Chr. Vilhelm Carlsen 350
Aagesen, Søren, degn (Ferslev) 350
Aakjær, Svend, rigsarkivar 138, 147, 148
Aalborgsminde (Nagelsti) 202
Aalevad 25—48
Aalholm 101
Aarestrup, Emil, digter 100—102
Aastrup 97—98
Abed 219
Abildgaard, Christian Ulrik, lærer (Fuirendal) 346
Abildgaard, Peter Emil, lærer (Skelby) 346
Abrahamsdatter, Karen Marie, g. m. Hans Andreasen 215—219
Abrahamsen, Maren, g. m. Niels Rasmussen Møller 369
Adams, Anna Sophie Juliane, g. m. Søren Edeus Berg 349
Adamsen, Hans (Holeby) 357
Adriansen, Charlotte Amalie, g. m. Søren Aagesen 350
Agerbech Ane Sophie Lütken, g. m. Jens Chr. Jul. Petersen 381
Aghi Rugh (Torkilstrup) 151
Ahlefeld, kaptajn 474
Ahrensbach, Poul Arendal, præst (Maribo) 246
Albertsen, Hans, borger (Nakskov) 303, 334
Albertsen, Niels, borger (Nakskov) 313
Albuen 77, 114
Alfast, Peder, gårdmand (Fejø) 64, 66
Allen, C. F., historiker 237
Alsing, Anders, husmand (Vejrø) 67
Alsø 45, 46
Ambjørn, Sofie Bolette, g. m. Peter Chr. Hansen 359
Ancker-Jensen, K., førstelærer (Staureby) 246
Ancker-Jensen, K.: Gjetzør slot. Svinehave voldsted 158—165
Andersdatter, Ane Cathrine, g. m. Vilh. Riber, Bønnelykke 350
Andersdatter, Ane Marie, g. m. Niels Jørgensen 382
Andersdatter, Birthe, g. m. Ole Hansen 378
Andersdatter, Bodil, g. m. Ole Justsen 379
Andersdatter, Frederikke, g. m. Jens Peter Nielsen 377
Andersdatter, Gertrud, g. m. Niels Jørgensen 367
Andersdatter, Helle, g. m. Søren Knudsen 388
Andersdatter, Karen, g. m. Jens Andersen 385

- Andersdatter, Karen, g. m. Berthel Hansen 349
- Andersdatter, Karen Marie, g. m. Lorens Lorensen 372
- Andersdatter, Maren, g. m. Claus Nielsen Nagel 353
- Andersdatter, Maren, g. m. Jens Rasmussen 364
- Andersdatter, Mette, g. m. Rasmus Andersen Lund 355, 372
- Andersdatter, Mette, g. m. Jacob Nielsen Raee 376
- Andersen, Anders, lærer (Stokke-marke) 346
- Andersen, Anna Dorthe, g. m. Rasmus Hansen 359
- Andersen, H. C., digter 15, 16
- Andersen, Hans, gårdmand (Fejø) 75, 253, 417
- Andersen, Hans, præst (Branderslev) 43
- Andersen, Hans, præst (Fejø) 50
- Andersen, Jens, husmand (Ebbel-næs) 385
- Andersen, Jens, lærer (Hvilsted) 346
- Andersen, Jens, lærer (Kældernæs) 346, 359
- Andersen, Jens, præst (Fejø) 49
- Andersen, Jørgen, borger (Nak-skov) 315
- Andersen, Jørgen, lærer (Charlot-tenlund) 346
- Andersen, Klaus, domdegn 40
- Andersen, Knud, husmand (Fejø) 72
- Andersen, Mads (Maugstrup) 373
- Andersen, Mads, borger (Nakskov) 318
- Andersen, Marcus, borger (Nak-skov) 325
- Andersen, Michel, borger (Nak-skov) 289
- Andersen, Morten, borger (Nak-skov) 323
- Andersen, Niels (Fejø) 67
- Andersen, Niels Johan Juul, lærer (Aarslev) 346
- Andersen, Niels Peter, lærer (Mern) 346
- Andersen, Oluf, gårdmand (Fejø) 67
- Andersen, Peder, byfoged (Nak-skov) 280, 288, 333
- Andersen, Peder, gårdejer (Asmin-drup) 357
- Andersen, Peder, gårdmand (Fejø) 72
- Andersen, Peder, hjulmand (Ve-sterborg) 379, 382
- Andersen, Peder, husmand (Fejø) 66, 72
- Andersen, Povl (Fejø) 73
- Andersen, Rasmus, borger (Nak-skov) 318
- Andersen, Søren, lærer (Birket) 347
- Andersen, Trud, lensmand 160
- Andreas, Kammermester 29
- Andreasdatter, Ane, g. m. Chr. Povl Mejer Christensen 351
- Andreasen, Andreas, lærer (Fejø) 347
- Andreasen, Hans, møller (Brand-strup) 215
- Andreasen, Hans Jacob, lærer (Taars) 347
- Andreasen, Jørgen, bonde (Asser-balle) 347
- Andreasen, Nicolaus 29
- Andreasen, Niels (Rødby) 347
- Andreasen, Peder, lærer (Reersnæs) 347
- Andresen, Johan Heinrich, lærer (Garding) 347
- Andresen, Lars (Toreby) 355
- Anna, g. m. Hans Skrædder 325
- Anna, g. m. Mads Darfeld 312, 335
- Anna, g. m. Niels Bødker 293
- Anna Sophie, dronning 148
- Anne, g. m. Jens Lessøe 249
- Appel, Godtfred Pedersen, lærer (Landet) 347
- Appel, Hans Jepsen, lærer (Aabøl) 348
- Appel, Jep Hansen, skrædder (Rangstrup) 348
- Appel, Kirstine Marie Marcusdat-ter, g. m. Hans Jepsen Appel 348
- Appel, Marcus (Rangstrup) 348
- Arends, Marie Cathrine, g. m. Theodor Groth 356
- Arninge 97
- Askgaard, Finn, museumsinspektør 239
- Askø 49, 58, 60, 62, 65, 68, 264
- Askø, Laurids, gårdmand (Fejø) 67
- Atterbom, P. D. A., svensk digter 2, 3
- August af Sachsen, kurfyrste 161
- August, Jørgen, gårdejer (Nøbbet) 365
- Axel, Kai, fabrk. (Nykøbing F) 206
- B**aagø, Kaj, dr. theol 233—236

III

- Bachmann, Jørgen, gårdejer (Sommersted) 368
 Bachmann, Ellen, g. m. Jens Peter Kloster 368
 Badiche, Christen (Fejøl) 460, 490
 Badiche, Morten Christensen, skipper (Fejøl) 77, 78, 251, 252, 418
 Badskær, Claus, borger (Nakskov) 289, 295, 334
 Bagenkop, Thomas, skipper (Nakskov) 288
 Bager, Bagge, borger (Nakskov) 309, 335
 Bager, Frands, borger (Nakskov) 317, 335
 Bager, Hans, borger (Nakskov) 294
 Bager, Isach, borger (Nakskov) 299
 Bager, Jens, gårdmand (Fejøl) 66
 Bager, Jørgen, borger (Nakskov) 296
 Bager, Mathias, borger (Nakskov) 295, 298, 334
 Bager, Michel, borger (Nakskov) 283, 330
 Bager, Rebecca, borger (Nakskov) 302
 Bagge, Marie Kirstine, g. m. Peter Jensen 390
 Bagger, Anna Susanne, g. m. Jørgen Hansen 358
 Bagger, Cornelius Michael, præst (Landet) 358
 Bagger, Jørgen Ludvig, lærer (St. Taarøje) 348
 Bagger, Ludvig Hemmer, præst (Alling) 348
 Baltersen, Oluf, gårdmand (Fejøl) 72
 Bandholm 18—24
 Bang, Jørgen, tingskriver (Fejøl) 73
 Banning, Knud, dr. theol. 230—233
 Barbeck, Reimer Christian Heinrich, lærer (Nienstedten) 348
 Barfod, Else Cathrine Dorothea, g. m. Peter Trolle Priegaard 357
 Barfod, Sara, g. m. Niels Bruun, 350, 381
 Barfoed, Maren v. Essen, g. m. Chr. Balthasar Porth Holst 387
 Barnewitz, Joachim, lensmand 68
 Barsøe, Jeppe Jørgensen, lærer (Hammelev) 348
 Barsøe, Jørgen Christiansen (Brabæk) 348
 Barup sø 153
 Basmand, Hans (Fejøl) 465
 Bay, Søren Sørensen, herredsskriver (fejl anført som Roes) 413
 Bech, Hans Vilhelm, lærer (Sakskøbing) 348
 Bech, Jochum, skovrider (Rudbjerggård) 348
 Bech, Søren Madsen, lærer (Eskilstrup) 348
 Beck, Hans Vilhelm, godsforvalter (Sorø) 348
 Beck, Maren, g. m. Jørgen Ludvig Bagger 348
 Beck, Peder, ridder 270
 Becker, Ernst Jacobsen, lærer (Asserballe) 348
 Becker, Jakob, lærer (Lysbilde) 348
 Beckmann, Gjertrud Elisabeth, g. m. Ole Rasmussen 384
 Beckmann, Henrik, præst (Boslunde) 384
 Bek Pedersen, J., handelsgartner (Nakskov) 118, 246—248, 265, 409
 Bek Pedersen, J.: Laalands Vilkaar 267—278
 Bekmann, Peder, borger (Nakskov) 301
 Beldenak, Jens Andersen, biskop 41, 42, 43, 45, 46, 49
 Bendixen, Abraham, kirkevæрге (Fejøl) 417, 465
 Bendixen, Knud, husmand (Fejøl) 418
 Bendixen, Peder, gårdmand (Fejøl) 445, 462
 Bendsen, A. H., førstelærer (Bandholm) 118, 248, 265, 409
 Bentsdatter, Sidsel, g. m. Frands Hansen 357
 Bentsen, Mikkel (Fejøl) 78
 Benzon, E. C., skibsbygmester (Nykøbing) 113
 Berg, Erland, degn (Tølløse) 366
 Berg, Frederik, kobbersmed (Nakskov) 349
 Berg, Frederik With, lærer (Højerris) 349
 Berg, Jørgen, apoteker (Stege) 349
 Berg, Kirsten, g. m. Jørgen Søren Jørgensen 366
 Berg, Søren Edeus, toldbetjent (Randers) 349
 Berns, familien 135
 Bernstorff, A. P., statsmand. 11. 13
 Bertelsen, Hedevig, g. m. 1^o Johan Fabricius, 2^o Hartvig Ferdinand Ecklon 354

- Bertelsen, Johanne Marie, g. m. Balzer Christopher Eichbaum 363
- Bertelsen, Peder, gårdejer (Starup) 348
- Bertheldatter, Maren, g. m. Lorenz Hansen 358
- Berthelsen, Anders, lærer (Oreby) 349
- Berthelsen, Niels Bertel, kordegne (Maribo) 349
- Bertouch, Carl Christian Ferdinand, oldtidsforsker 4
- Bertouch, Cathinka Hermine v., stiftsdame 4
- Bertouch, Ernst Rudolph, legationsråd 4
- Bertouch, Frederik Julian Christian, kammerherre 3, 4
- Bertouch, Georg Hugues 4
- Bertouch-Lehn, Poul, baron 3
- Bertouch-Lehn, Rud., baron 117, 118, 206, 265, 409
- Bertouch-Lehn, Rud.: Direktør N. P. Nielsen, nekrolog 393—394
- Bertouch-Lehn, Rud.: Fra Bogverdenen 104—115, 243—245, 395—399
- Bertouch-Lehn, Rud.: Lidt om kirkeskibe, særligt votivskibet i Aastrup kirke 97—98
- Beulwitz, Frederikke Charlotte v., g. m. C. D. F. Reventlow 10, 13
- Bidstrup, Christen Jensen, kældersvend (Maribo) 464
- Bidstrup, Inger Elisabeth Jensdatter (Fejøl) 449
- Bidstrup, Jens (Johannes) kapellan (Fejøl) 53, 434, 437, 449
- Bierring, Karen Christensdatter, g. m. Knud Hansen Haagen 368
- Bille, Anne Kirstine, g. m. Jørgen Stauning 387
- Birgitte, g. m. Michel Jepsen 289
- Birket 90, 97
- Birket-Smith, S., overbibliotekar 108, 121, 123, 125, 130, 145, 146, 147
- Biskops, Anna Sophia, g. m. Jens Andreas Jensen 364
- Bjelbo, C. H., grosserer (Nakskov) 118, 265, 409
- Bjerg, Ellen Jessen, g. m. Jens Bundesen 365
- Bjernæs 39
- Black, Rasmus, borger (Nakskov) 294, 334
- Blands, Niels (Vedby) 377
- Blich, Jochum, købmand (Nakskov) 309
- Blicher, Peder, præst (Stokkemarke) 222
- Blicher, Steen Steensen, digter, præst 233
- Blichfeld, Peder Thomsen, præst (Fejøl) 53, 479—484, 488
- Bloch, Frederik, præst (Nebel) 368
- Bloch, Karen Laurentse Knudine Marie, g. m. Rasmus Knudsen 368
- Bodil, g. m. Hans Olufsen 308, 335
- Boesen, møller (Taarnemark) 353
- Boesen, Anna Marie, g. m. Enevold Clausen 353
- Boesen, Gudmund, museumsinspektør 109, 110
- Boesen, Niels, gårdmand (Fejøl) 418
- Bogbinder, Peder, borger (Nakskov) 294, 325, 336
- Bogøl 207
- Boie, Andreas, præst (Fejøl) 56
- Boisen, P. O., biskop 230, 232, 344, 400
- Bolt, Cathrine Margrethe, g. m. Hans Chr. Hoffmann 361
- Bom, Kaj, ordbogsredaktør 402
- Bomgaard, Rasmus, borger (Nakskov) 293
- Bonde, Anna (Nakskov) 323
- Bonde, Godtfred, borger (Nakskov) 303
- Bonde, Niels, borger (Nakskov) 303
- Borre, Hans (Fejøl) 439, 462, 463
- Borre, Hans Olufsen, borger (Nakskov) 284, 332
- Borre, Niels Hansen, gårdmand (Fejøl) 72, 73, 462
- Borre, Niels Pedersen, gårdmand (Fejøl) 72, 259, 418
- Borre, Ole Hansen, gårdmand (Fejøl) 72, 73
- Borre, Oluf Nielsen, gårdmand (Fejøl) 418
- Borre, Peder, gårdmand (Fejøl) 67
- Borre, Rasmus (Fejøl) 254
- Borre, Rasmus, borger (Nakskov) 309
- Borres, Karen (Fejøl) 486
- Borringholm, Jørgen, kaperkaptajn 252
- Borup, Morten, lektor 100

V

- Bosen. Thorkil, gårdmand (Fejøl) 67
- Boysen, Lauritz Clausen, lærer (Rudbøl) 349
- Boysen, Marie Kirstine Jacobine, g. m. Johan Jensen 363
- Braband, Niels, forvalter (Rudbjerggård) 56
- Brachenhøft, Kristian Ferdinand Kuhr, lærer (Riislev) 346
- Braem, Johan, købmand (København) 125
- Brahe, Jørgen, lensmand 59
- Brahe, Steen, lensmand 64, 65
- Brahe, Tyge, astronom 64, 162
- Bram, Gabriel, ridefoged (Nakskov) 329
- Brammer, Gerhard Peter, biskop 235
- Bramsen, Henrik, kunsthistoriker 241
- Branderslev 97
- Brandes, Georg, professor 101
- Brandstrup 215, 216, 218, 219, 231—234
- Brandt, Karen Birgitte, g. m. Chr. Ulrich Sidenius 374, 387
- Brandt, Mathias Christian, præst (Maarslet) 370
- Brandt, Medea Maria, g. m. Morten Larsen 370
- Bredahl, Hanne, g. m. Ernst Nicolai Eriksen 354
- Bredahl, Niels Jacob, lærer (Radsted) 354
- Bredningen (Guldborgsund) 166
- Bredsdorff, Martinette, g. m. Andreas Strøver 346
- Brehm, Bartholine Katrine, g. m. Lars Jensen 363, 372
- Brehm, Hans, skytte (Marienborg) 363
- Bremer, Gert Erichsen, præst (Kettinge) 89, 92, 95, 421—426, 428—430, 432
- Brems, Lasse, væbner 270
- Brendstrup, Thorald, maler 241
- Brinch, Ove, læge 148
- Brink, Christiane, g. m. Anders Hansen 350
- Brix, Claus Friderich, lærer (Magelting) 350
- Brix, Hans, lærer (Magelting) 350, 367, 387
- Brix, Hans, professor 101, 102
- Brix, Lotte Christine, g. m. Chr. Monrad Keller 367
- Brix, Marie Margaretha Dorothea, g. m. Chr. Smith 387
- Brix, Peder Nicolai, lærer (Femøl) 350
- Brockenhuus, Birgitte, g. m. Jacob Ulfeldt 124
- Brockenhuus, Oluf, lensmand 331, 337
- Brorson, Barbara Agnete, g. m. Mikael Koch 367
- Bruhn, Ellen Marie Pedersdatter, g. m. Chr. Sørensen 388
- Bruun, Anne Rasmusdatter, g. m. Morten Rasmussen 383
- Bruun, Christen, byskriver (Nakskov) 330
- Bruun, Edel Margrethe, g. m. Caspar Ernst Hartmann Sommer 368
- Bruun, Hansine, g. m. Jørgen Petersen 381
- Bruun, Jens Christoffersen, præst (Fejøl) 51, 63, 66, 68, 69, 72, 79
- Bruun, Johan, købmand (Nakskov) 329
- Bruun, Jørgen Junior, lærer (Veggerløse) 350
- Bruun, Knud, præst (Askøl) 440
- Bruun, Niels, degn (Veggerløse) 350, 381
- Bruun, Rasmus Jensen, gårdmand (Fejøl) 418
- Bruun, Søren Jensen, præst (Fejøl) 51, 68, 70, 96
- Brygmann, Marie, g. m. Abraham Peter Meyer 375
- Bryske, Jesper, væbner (Hejrede) 270
- Bryske, Lisbeth, adelsdame 152
- Brændevin, Mads, borger (Nakskov) 324
- Brøndsted, Johs., rigsantikvar 104, 403
- Brøndsted, P. O., arkæolog 100
- Brøndum-Nielsen, Johs., professor 108
- Bundesen, Anne Kirstine, g. m. Hans Møller Jessen 365
- Bundesen, Jens, gårdejer (Genner) 365
- Busch, Richardt, skomager (Nakskov) 315
- Byg, Povl, husmand (Fejøl) 67
- Bymand, Anders, gårdmand (Fejøl) 66
- Byssing, Ferdinand, Anton, birke-dommer (Fejøl) 468

- Bysvend, Hans, husmand (Fejøl) 418, 420
 Bytter, Jacob, borger (Nakskov) 307
 Bødker, Anders, borger (Nakskov) 293
 Bødker, Christen, husmand (Fejøl) 420, 454, 455
 Bødker, Hans, borger (Nakskov) 305
 Bødker, Jørgen, borger (Nakskov) 322
 Bødker, Laurids, borger (Nakskov) 317
 Bødker, Niels, borger (Nakskov) 293
 Bødker, Niels Larsen, avlskarl (Vedby) 377
 Bøg, Søren, borger (Nakskov) 294
 Bøgerne (Ryde) 395
 Bøggild-Andersen, C. O., professor 108, 147, 148, 236
 Bøgh, Nicolaj, digter 101
 Bønnelykke, Laurits Ibsen, degn (Radsted) 350
 Bønnelykke, Vilhelm Riber, lærer (Radsted) 350
 Bøsse, Niels, gårdmand (Fejøl) 72
 Bøtøl 161
 Bøye, Anne Christiansdatter, g. m. Jens Nielsen 377
 Bøye, Christian, skomagermester (Sakskøbing) 377
- C**adovius, Birgitte Cathrine, g. m. Chr. Ulrich Thomsen 364
 Calundan, Christen Nielsen, degn (Fejøl) 420, 440, 450, 466, 482
 Carl, Anders, smed (Skovlænge) 220—222
 Carlsen, Christian Vilhelm, lærer (Tjustrup) 350
 Carstensdatter, Ane Kirstine, g. m. Just Olsen 379
 Carstensen, Bernhard Hieronymus, degn (Egen) 350
 Carstensen, Carsten, lærer (Havlykke) 350
 Carstensen, Dorte Marie, g. m. Henrik Andreas Gjelstrup 356
 Carstensen, Henrik Ostermann, lærer (Skelde) 350
 Carstensen, Jacob, skoleholder (Fejøl) 481, 482
 Carstensen, Karsten, færgemand (Grønsund) 356
- Caspersen, Anders, huslærer (Medolden) 351
 Caspersen, Wentzel, gårdmand (Fejøl) 66
 Catharina, g. 1^o Laurids Rasmussen Smed, g. 2^o Laurids Hansen, skriver 328
 Charlotte Amalie, dronning 145
 Christens, Dorothea, g. m. Hans Peter Krogh 369
 Christensdatter, Abelone, g. m. Lauritz Ernst 355
 Christensdatter, Dorthe, g. m. Carsten Karp 379
 Christensdatter, Eva Katrine (Asserballe) 390
 Christensdatter, Jacobine, g. m. Frederik Rasmussen 382
 Christensdatter, Karen, g. m. Otto Larsen 370
 Christensdatter, Karen, g. m. Lars Mikkelsen 369
 Christensdatter, Kirstine, g. m. Jørgen Andersen 346
 Christensdatter, Marie, g. m. Chr. Hansen 352
 Christensdatter, Marine, g. m. Thomas Jessen 373
 Christensdatter, Mette Cecilia, g. m. Chr. Mathiasen 373
 Christensen, Augustus, borger (Nakskov) 321
 Christensen, Christen, gårdmand (Fejøl) 417
 Christensen, Christen, lærer (Aborre) 351
 Christensen, Christen, lærer (Gamtofte) 351
 Christensen, Christen Povl Mejer, lærer (Abed) 351
 Christensen, Christian, lærer (Moseby) 351
 Christensen, Christian, lærer (Sjælland) 351
 Christensen, Christian, lærer (Slesvig) 351
 Christensen, Christian Edvard, lærer (Himlingøje) 351
 Christensen, Ellen Kirstine, g. m. Christen Krogh 369
 Christensen, Ellen Marie, g. m. Cornelius Lindholm 371
 Christensen, Frederik, købmand (Nykøbing) 371
 Christensen, Hans, gårdejer (Birket) 352
 Christensen, Hans, gårdmand (Fejøl) 419

VII

- Christensen, Hans, husmand (Fejøl) 72
- Christensen, Hans, karl (Fejøl) 433
- Christensen, Hans Melchior, lærer (Næsby) 351
- Christensen, Jacob, borgmester (Nykøbing) 76
- Christensen, Jens, gårdmand (Vejrøl) 421
- Christensen, Jens, husmand (Fejøl) 66, 74
- Christensen, Jens, seminarist 352
- Christensen, Johanne Hansine Marie, g. m. Anders Olsen 378
- Christensen, Jørgen, husmand (Fejøl) 420, 485
- Christensen, Jørgen, lærer (Elstrup) 366
- Christensen, Jørgen, lærer (Kældernæs) 352
- Christensen, Jørgen, provst (Østoft) 60, 63
- Christensen, Knud, provst (Østoft) 437
- Christensen, Lars, tømrer (Hvidbjerg) 389
- Christensen, Ludvig, lærer (Vedskølle) 352
- Christensen, Mads Frederik Ferdinand, lærer (Ulriksdal) 352
- Christensen, Mikkel, gårdmand (Fejøl) 418, 457, 475
- Christensen, Morten, gårdmand (Fejøl) 417
- Christensen, Morten, husmand (Fejøl) 418
- Christensen, Morten, lærer (Tybjerglille) 351
- Christensen, Nicoline Sophie, g. m. Rasmus Hansen 360
- Christensen, Niels (Fejøl) 459
- Christensen, Niels, gårdejer (Rurup) 356
- Christensen, Niels, lærer 352
- Christensen, Peder, skrædder (Nakskov) 369
- Christensen, Rasmus, gårdmand (Fejøl) 89, 417
- Christensen, Rasmus, husmand (Fejøl) 419
- Christensen, Sara, g. m. Albrecht Christoffer Tolderlund 391
- Christensen, Søren, husmand (Fejøl) 418
- Christensen, Søren, lærer (Gloslunde) 352
- Christensen, Thomas, husmand (Fejøl) 72
- Christensen, Ulrik Christen, lærer (Lunde) 360
- Christian II., konge 161
- Christian III., konge 161
- Christian IV., konge 122--134, 136, 147, 148, 161, 163, 164
- Christian V., konge 145, 148
- Christian (V), prins 109, 110, 133
- Christiansdatter, Ane Cathrine, g. m. Christopher Rasmussen 350
- Christiansdatter, Bodil, g. m. 1^o Lorentz Hansen, 2^o Peder Hansen 358, 359
- Christiansdatter, Bodil, g. m. Hans Mørch 376
- Christiansdatter, Giertrud, g. m. Conrad Frederik Heim 376
- Christiansdatter, Maren, g. m. Rasmus Nielsen 355
- Christiansen, Christian, lærer (Uterslev) 352
- Christiansen, Jens, skipper (Hesnæs) 363
- Christiansen, L. P., lærer (Torkilstrup) 150, 154
- Christiansen, Peder, lærer (Skafterup) 352
- Christiansen, Peder, skrædder (Klinting) 380
- Christiansen, Peter Lauritzen, lærer (Nr. Alslev) 353
- Christianssæde 11, 216
- Christianssæde skov 395
- Christina, svensk dronning 138
- Christoffer, hertug 33
- Christoffersdatter, Kirsten, g. m. Claus Friderich Brix 350
- Christoffersdatter, Mette, jordemoder (Fejøl) 465
- Christoffersen, Niels, gårdmand (Fejøl) 417, 418
- Christoffersen, Terkel (Fejøl) 487
- Classenske Fideikommis 396, 397
- Clausdatter, Anna Marie, g. m. Christen Matzen 374
- Clausdatter, Karen (Fejøl) 80
- Clausdatter, Maren, g. m. Lars Jensen 370
- Clausdatter, Maren, g. m. Thomas Thomsen 390
- Clausen, Anne Marie, g. m. Peter Sekt 386
- Clausen, Cathrine, g. m. Mathias Matthiesen 374

VIII

- Clausen, Claus Johannes, læge (Bandholm) 19, 23
 Clausen, Enevold Petersen, lærer (Karrebæk) 353
 Clausen, Erik, gårdmand (Fejø) 90, 417
 Clausen, Hans, skipper (Lillemølle) 374
 Clausen, Hans Friis, lærer (Hagested) 353
 Clausen, Jacob, provst (Errindlev) 89, 93—95, 414, 422, 424, 425
 Clausen, Jeppe, gårdmand (Fejø) 417, 438, 439
 Clausen, Mette Marie, g. m. Peder Christiansen 352
 Clausen, Niels, gårdmand (Fejø) 66
 Clausen, Niels, gårdmand (Vejrø) 73, 74
 Clausen, Niels Christian Hansen, lærer (Longelse) 353
 Clausen, Peder, gårdmand (Fejø) 249, 419
 Clausen, Poulina Margrethe, g. m. Lauriti Jørgensen 397—399
 Clausen, Rasmus, skrædder (Nakskov) 305
 Clausen, Rasmus, smed (Nakskov) 328
 Clausen, Samuel, borger (Nakskov) 282, 283, 332
 Clemens, J. F., kobberstikker 4
 Clüver, Cecilie Margrethe, g. m. Chr. Rud. Müller 53
 Conrad, Jørgen, lærer (Nr. Vedby) 353
 Conradsdatter, Mette Kirstine, g. m. Lauritz Boysen 350
 Cornelius, drabant 44
- D**aa, Christian, væbner (Sæbygård) 270
 Dahl, Martha Johanne, g. m. Chr. Ulrik Abildgaard 346
 Dahlstrøm, Mathias, forpagter (Til-litse) 385
 Dahlstrøm, Sophia Margrethe, g. m. Chr. Vilh. Ross 385
 Dalbygård (Birket) 399
 Dalsby, Aa., proprietær 399
 Dam, Christen Thomsen, lærer (Havervad) 384
 Dam, Ellen Maria, g. m. Peter Riber 384
 Dam, Jens Christian, lærer (Rønnebjerg) 353
- Dam, Jeppe, gårdmand (Fejø) 419
 Dam, Morten Lauridsen, gårdmand (Vejrø) 250, 251
 Danielsen, Jens (Fejø) 66
 Darfeld, Mads, borger (Nakskov) 312, 335
 Davidsen, Mads (Gravs) 368
 Davidsen, Margaretha, g. m. Hen-rik Peter Klein 368
 Degn, Povl, husmand (Fejø) 67
 Desington, Andreas, præst (Fejø) 53
 Desington, Elisabeth, g. m. Jens Vandel 55
 Didriksen, Didrik, købmand (Nakskov) 385
 Didriksen, Margrethe Kirstine, g. m. Didrik Didriksen 385
 Didriksen, Margrethe Marie, g. m. Frederik Vilh. Rolfsen 385
 Ditlevs, Christen (Vesterborg) 373
 Doordt, Jacob van, maler 243
 Dorothea, dronning 40
 Dorthe, g. m. Anders Hansen 310
 Dorthea Elisabeth, frøken 129
 Drabitzius, Hans Jonas, lærer (Bo-rup) 353
 Drabitzius, Melchior Augustinus, degn, (Lyderslev) 353
 Drachmann, Holger, digter 241
 Drager, Søren, borger (Nakskov) 305
 Drzal, T., gartner (Nagelsti) 206
 Duck, Catharina Margarethe, g. m. Thomas Hansen 360
 Due, Peder, sognefoged (Errindlev) 37
 Dukkerup (Torkilstrup) 154
 Dur, Christen Rasmussen, gårdejer (Brandstrup) 382
 Dybdahl, Vagn, arkivar 236
 Dybdal, Vagn: Fra Bogverdenen 240—241
 Dybkjær, G. 114
 Dysse, slægten 402, 403
 Dysse, Frantz Thestrup, præst (Østofte) 354
 Dysse, Frederik Bernhard, lærer (Tollerød) 354
- E**bbesen, Rasmus, gårdmand (Fejø) 66
 Ecklon, Hartvig Ferdinand, lærer (Broager) 354
 Ecklon, Lorenz Christian, slagter-mester (Aabenraa) 354

- Edinger, Margrethe Elisabeth, g. m. Carl Adolph Meding 374
- Eggertsen, Henrik, kræmmer (Nakskov) 286, 333
- Eichbaum, Balzer Christopher, nagsmed (Aabenraa) 363
- Eichbaum, Kathrine Magdalene, g. m. Jens Jensen 363
- Eickhoff, Gottfred, maler 241
- Elisabeth, dronning 161
- Elisabeth af Mecklenburg, hertuginde 162, 163, 165
- Ellemosen (Nagelsti) 168
- Else, g. m. 1^o Jens Bidstrup, g. m. 2^o Gregers Madsen 53
- Elsegaard, Peder, borger (Nakskov) 314
- Elsegaard, Rasmus, borger (Nakskov) 304, 334
- Emmerling, Ellen, g. m. Pontus David Sparre 361
- Endemand, Frederik Gertsen, præst (Femø) 433
- Endemand, Gert Frederiksen, birkedommer (Fejò) 417, 433, 434, 440, 445, 450, 451, 453, 456, 459, 461, 463—469, 473—477, 484, 485, 488
- Enehøje, Laurids, borger (Nakskov) 303, 325
- Enevoldsdatter, Sindet Marie, g. m. Peter Erichsen 353
- Enevoldsen, Peder, lærer (Sorterup) 354
- Engberg, Sara Maria, g. m. Andreas Pedersen 347
- Engel, Bolette Georgine Stephine, g. m. Claus Thomsen 390
- Engel, Christian Erdinand, købmand (Nakskov) 290
- Engelsborg (Slotø) 42, 44, 45
- Engestofte 3, 7, 10, 28, 101
- Enghave, Christen Rasmussen, gårdejer (Svinsbjerg) 351
- Engmann, Poulina Marie Gustava, g. m. Henrik Beckmann 384
- Erichsen, Frederich, borger (Nakskov) 297
- Erichsen, Gert, se Bremer
- Erichsen, Peter, gårdejer (Fløvt) 353
- Erik af Pommern, konge 160
- Eriksen, Ditlev Conrad, lærer (V. Ulslev) 354
- Eriksen, Ernst Nicolai, lærer (Torkilstrup) 354
- Eriksen, Hans, lærer (Tirsted) 354
- Eriksen, Johan Frederik, købmand (København) 354
- Eriksen, Magdalene Conradine, g. m. Andreas Wind 391
- Eriksen, Peder Frederik, lærer (Thyrsted) 355
- Erland, Rasmus Clausen, borger (Nakskov) 290
- Ernst, Friderica Wilhelmina Emilia, g. m. Jürgen Peter Jessen 365
- Ernst, Hans Christian, lærer (Malgeltving) 355
- Ernst, Laurits Hansen, lærer (Obbekær) 355
- Errebo, Hans, gårdmand (Fejò) 67
- Errebo, Hans Hansen, skomager (Nakskov) 314
- Errebo, Margrethe (Nakskov) 327
- Errindlev 36, 38, 39, 105
- Erslev, Kristian, rigsarkivar 236
- Eskildsen, Peder, lærer (Bogø) 355
- Espersen, Hans (Fejò) 89
- Essen, Didrich v., skomager, borgerkaptajn (Nakskov) 311, 335
- Faber, Anna Maria, g. m. Joakim Fog 377
- Fabricius, Johan, lærer (Broager) 354
- Fabritius, Albert, administrator, dr. phil., kgl. ordenshistoriograf 246
- Fabritius, Albert: Frøken Leonora Christina 121—148
- Falkerslev 212
- Falster 267—278
- Falster, Jørgen, præst (Stadager) 53
- Falster, Mogens, lensmand 160
- Farsen, Jens Hansen, gårdmand (Fejò) 78, 257, 419
- Farsen, Oluf Hansen, gårdmand (Fejò) 419
- Farø 207
- Fejò 49—96, 113, 215, 249—264, 413—490
- Felbereder, Tønnes, borger (Nakskov) 304, 334
- Felten, Johan, borger (Nakskov) 297
- Femø 49, 58—60, 62, 65, 68, 76, 97, 215, 264
- Fester, Hans Jørgen (Rangstrup) 355
- Fester, Hansine Margrethe, g. m. 1^o Peter Emil Abildgaard, 2^o Kristian F. K. Brachenhøft 346
- Fester, Jørgen Clausen, lærer (Vejringe) 346, 355, 396

- Ficke, Anders, købmænd (Vordingborg) 77, 78, 87
- Fink, Ane Catharine, g. m. Jørgen Conrad 353
- Fink, Anna Kathrine, g. m. Jakob Jørgensen 366
- Fink, Nicolai Hansen, gårdejer (Sjellerup) 366
- Fischer, Andrea Frederikke, g. m. Marcus Neuchs 377
- Fischer, Johan Andreas, købmænd (Vejle) 377
- Fischer, Ulrikka, g. m. Knud Kayesen 367
- Fischer, Vilhelmine Frederikke, g. m. 1^o Hans Melchior Christensen, 2^o Hans Abelin Schmidt 352
- Fiskebæk skov 246
- Flatø 186
- Flindt, slægten 402
- Flindt, Henrich, købmænd (Nykøbing) 402
- Flindt, Henrich de, landsdommer 402
- Flintingeå 166, 168
- Flor, Hans, organist (Nakskov) 330
- Fog, Hans Henrik Tybring, stiftsfuldmægtig (Nykøbing) 360
- Fog, Joakim, degn (Nr. Alslev) 377
- Fog, Johan Andreas Theodor, gårdbestyrer (Hjørslunde) 355
- Fog, Magdalene Christiane, g. m. Hans Jørgen Canneval Nielsen 377
- Fog, Søren Lemvigh, præst (Idestrup) 355
- Foged, Jørgen, gårdejer (Radsted) 367
- Fogh, Lovise, g. m. Martin Chr. Vieth 365
- Fogh, Melcher v., slagter (Nakskov) 304
- Folkersen, Jørgen, gårdejer (Gunderslev) 366
- Fontenay, Madeleine de: Fra Bogverdenen 103—104, 242—243
- Franck, Dorteia Elisabeth, g. m. Chr. Christensen 351, 360
- Franck, Lucia Hedvig, g. m. Lorenz Lassen 370
- Frandsdatter, Anne Lisbeth, g. m. Hans Jørgensen 366
- Frandsen, Christian, birkedommer (Fejø) 468
- Frandsen, Hans, gårdmand (Fejø) 259
- Frandsen, Hans, husmand (Fejø) 419, 420
- Franzen, Charlotte Juliane, g. m. Andreas Petersen 379
- Frederichsen, Gert, se Endemand
- Frederichsen, Hans Johan (Jelling) 376
- Frederichsen, Jacob, borger (Nakskov) 329
- Frederichsen, Jørgen (Femø) 475
- Frederichsen, Lorentz, borger (Nakskov) 284, 332
- Frederichsen, Samuel, gårdejer (Ørbæk) 375
- Frederik II. konge 122, 147, 161—163
- Frederik III. konge 133—137, 139—145
- Frederiksdatter, Ane Cathrine, g. m. Jevald Sørensen 358
- Frederiksdatter, Ane Malene, g. m. Rasmus Hansen 380
- Frederiksdatter, Anne Malene, g. m. Rasmus Jensen 384
- Frederiksdatter, Anne Malene, g. m. Niels Rasmussen 382
- Frederiksen, Dorthe Marie Magdalene, g. m. Severin Chr. Lindenblad 371
- Frederiksen, Ole (Horslunde) 379
- Fredskov, gl. og ny (Skørtinge) 395
- Frendsøn, Mattis, væbner (Ryde) 270
- Freuchen, Ib, læge 244
- Freuchen, Peter, forfatter 244, 245
- Freuchen, Pipaluk 244
- Friderichsdatter, Kirsten, g. m. Jørgen August 365
- Friderichsen, Knud, selvejer (Ore) 363
- Fridrichsen, Fridrich, gårdejer (Rinkenæs) 365
- Fridrichsen, Maria Christina, g. m. Jes Hinrich Jessen 365
- Friis, Achton, maler 241
- Friis, Hendrik, lensmand 67
- Friis, Jens Lauridsen (Fejø) 256, 261
- Friis, Jens Pedersen, borger (Nakskov) 304
- Friis, Laurits, gårdmand (Fejø) 419, 485
- Friis, Niels, gårdmand (Fejø) 67
- Friis, Niels, lensmand 62, 163
- Friis, Oluf, professor 101
- Friis, Oluf Jensen, gårdmand (Fejø) 66, 249, 255

- Friis, Zier Larsen, gårdmand
(Nagelsti) 200
- Friis-Petersen, H.: Dimittenderne
fra Vesterborg Seminarium. 344-
392
- Frislagter, Jens, borger (Nakskov)
319, 324
- Frost, Cathrine Marie, g. m. Jørgen
Høi 366
- Frydendal (Sortsø) 207
- Frölich, Joh. Fr., komponist 100
- Fuchs, Adolph, generalmajor 141,
143
- Fuglse 38, 39
- Fuglse herred 35, 64
- Fynbo, Christoffer, gårdmand
(Fejøl) 67
- Fynbo, Jens Jepsen, husmand
(Fejøl) 420
- Fynbo, Jørgen, gårdmand (Vejrøl)
67
- Fynbo, Niels Rasmussen, gård-
mand (Fejøl) 417, 436
- Fynbo, Peder, husmand (Fejøl) 66
- Fynbo, Rasmus, husmand (Fejøl)
419, 420
- Fynbo, Rasmus, husmand (Vejrøl)
60
- Fynbo, Rasmus Rasmussen, gård-
mand (Fejøl) 418
- Færgemand, Claus, borger (Nak-
skov) 301, 334
- Færgemand, Jens, borger (Nak-
skov) 283
- Fæøl, Jørgen Lauridsen, degn (Ørs-
lev) 51
- G**aard, Laurids, gårdmand (Fejøl)
67
- Galde, Niels, borger (Nakskov) 307
- Galskjøl, Inger Margrethe Braëm,
g. m. Jakob Hvistendahl 362
- Gam. lærer (Gjern) 365
- Gammelgaard, Christian Nielsen,
lærer (Varnæs) 355
- Gammelgårds Kohave 395
- Garlieb, G., geolog 153
- Gedesby 164
- Gedesby kirke 246
- Gedesby kro 163, 164
- Gedesgård 158, 159
- Gedser 77
- Gedsergård 164
- Gerths, Anna Christiane Henriette,
g. m. Jens Chr. Jespersen 364
- Gerths, Hans Henrik (Stiwedder)
364
- Gemynthe, Birthe Kirstine, g. m.
Mads Hauberg 388
- Gerløv Hansen, Hans, toldopsyns-
mand (Grønsond) 98
- Gerringe 219
- Gersdorff, Joachim, rigshofmester
138
- Gertner, svensk ritmester (Nakskov)
282-284, 309, 310, 319
- Gertrud, g. m. Erik Nielsen 89, 95
- Gertrud, g. m. Hans Olsen 311
- Gertsdatter, Else (Fejøl) 475
- Gertsdatter, Margrethe, g. m. Niels
Hansen 475
- Gertsen, Anders, gårdmand (Fejøl)
475, 485, 488, 489
- Giesler, Hans Henrich Frederik,
lærer (Ø. Radsted) 356
- Ginap, Anders, borger (Nakskov)
321
- Gisico, bisp 29, 30
- Gjedde, Hans, borger (Nakskov)
303
- Gjelstrup, Henrik Andreas, lærer
(Rødby) 356
- Gjelstrup, Maren Kirstine, g. m.
Niels Peter Andersen 347
- Gjelstrup, Rasmus Andreas, degn
(Mern) 347, 356
- Gjerding, Margrethe, g. m. Elias
Strange 391
- Gjetzør slot 158-165, 246
- Glahn, Pauline Marie Amalie, g.
m. Lars Bagger Ørbech 371
- Glarmester, Hans (Fejøl) 67
- Glarmester, Mads, borger (Nak-
skov) 307
- Glarmester, Niels, borger (Nak-
skov) 328
- Glarmester, Niels, gårdmand (Fejøl)
67
- Gleisberg, Jeremias, apoteker
(Nakskov) 311
- Glob, Mogens, lensmand 270
- Gloslunde 98
- Glæser, Joseph, komponist 100
- Gnemær, bonde (Hørbelev) 151
- Godow, Anders Pedersen, væbner
(Bramslykke) 270
- Godow, Oluf, væbner (Høed) 270
- Godsted 25-48, 242
- Godsøl 25
- Gomme, Frands, borger (Nakskov)
327
- Gotfredsen, Michel (Vesterborg)
367, 375

- Gottfriedsen, Peder (Rangstrup) 347
- Gram, Hans, geheimearkivar 109
- Grand, Johannes, ærkebiskop 30
- Gravesen, skriverkarl (Rødby) 361
- Gravesen, Karen Kirstine Magdalene, g. m. Kjeldskov Hoffmann 361
- Gregersen, Niels, lærer (Odder) 356
- Greve, Caspar, præst (Sørbymagle) 356
- Greve, Peder, lærer (Arløse) 356
- Griffenfeldt, Peder, statsmand 145, 148
- Grimmelstrup Sdr. 151
- Groth, Johan Peter, lærer (Vordingborg) 356
- Groth, Theodor, seminarist 356
- Grubbe, Mikkel, præst (Fuglse) 38
- Grubendal, Albrecht Nielsen, væbner (Aarsmarke) 270
- Grundtvig, Abalone Marie Christine, g. m. Peder Nicolai Lassen 371
- Grundtvig, N. F. S., præst, digter 232, 233, 234, 235
- Grundtvig, Otto, præst (Torkilstrup) 153, 154, 156
- Grønbech, Birgitte Maria, g. m. Jørgen Ludvig Bagger 348
- Grønlund, Hans, præst (V. Ulslev) 391
- Grønlund, Johanne Andrea, g. m. Rasmus Thomsen 391
- Guido, dekanus 30
- Guldborgsund 77, 166, 180
- Guldsmed, Christian, borger (Nakskov) 284, 289, 332
- Guldsmed, David, borger (Nakskov) 305
- Guldsmed, Inger (Nakskov) 319
- Gundslev 207
- Gundslevmagle 150, 154
- Guthertz, Didrich, skrædder (Nakskov) 283, 291
- Gutthard, Johan (Nakskov) 326
- Gyldenløve, Ulrik Christian, officer 139
- Gyldenstjerne, Henrik, ridder 46
- Gyldenstjerne, Knud, biskop 46
- Gylling, Benedicte, g. m. Rasmus Hansen 359
- Gyrsting, Morten Jensen, lensmand (Ravnsborg) 270, 272
- Gøye, Eskil 41
- Gøye, Mogens, ridder (Krænkerup) 270
- Haagen, Anne Christine, g. m. Frederik Bloch 368
- Haagen, Knud Hansen, lærer (Vesterborg) 368
- Haar, Christen, borger (Nakskov) 293
- Hagedorn, Frantz, birkedommer (Fejò) 468
- Hahn, Ingeborg Henriette, g. m. Jørgen Nielsen 378
- Hahn, Jokum Henrik, byfoged (Rødby) 378
- Hahn, V. I. F., distriktslæge (Nykøbing) 228
- Hak, Anders, ridder (Øderum) 270
- Haldagergård (Nagelsti) 204
- Halsted 107
- Halsted kloster 63
- Hammer, Anders, rådmand (Nakskov) 289, 333
- Hammer, Marcus, husmand (Iller) 351
- Hammer, Maria Dorothea, g. m. 1^o Henrik Ostermann Carstensen, 2^o Chr. Jensen 351
- Hammershøj, Vilh., maler 241
- Hannibal, Knud, bogtrykker (Nakskov) 401
- Hans, konge 161
- Hans, provst (Slemminge) 39
- Hansdatter, Ane, g. m. Jens Hansen 352
- Hansdatter, Ane Margrethe, g. m. Jørgen Pedersen 381
- Hansdatter, Anna Kirstine, g. m. Jørgen Christensen 352
- Hansdatter, Anne, tjenestepige (Fejò) 454, 455, 457, 461, 462
- Hansdatter, Anne Margrethe, g. m. Mads Jeppesen 364
- Hansdatter, Birte, g. m. Knud Holm 361
- Hansdatter, Birthe, g. m. Christen Enghave 351
- Hansdatter, Birthe, g. m. Niels Spurre 377
- Hansdatter, Bodil, huskone (Fejò) 420
- Hansdatter, Bodil, tjenestepige (Fejò) 261
- Hansdatter, Bodil, g. m. Jens Andersen 346
- Hansdatter, Bodil, g. m. Lars Olsen 379
- Hansdatter, Bodil, g. m. 1^o Rasmus Pedersen, 2^o Poul Petersen 382

- Hansdatter, Dorthe, g. m. Hans Prige 379
- Hansdatter, Gertrud (Fejø) 96
- Hansdatter, Gjertrud, g. m. Jacob Nielsen 362
- Hansdatter, Grethe, g. m. Ditlev Møller 376, 378
- Hansdatter, Inger, g. m. Rasmus Jeppesen 383
- Hansdatter, Inger, g. m. Christen Jørgensen 365
- Hansdatter, Johanne, g. m. Jens Skafte 363
- Hansdatter, Karen, g. m. Laurits Bønnelykke 350
- Hansdatter, Karen, g. m. Knud Friderichsen 363
- Hansdatter, Karen, g. m. Diderich Jensen 218, 219
- Hansdatter, Karen, g. m. Rasmus Sværke 357
- Hansdatter, Kirsten, g. m. Christen Henrichsen. 470
- Hansdatter, Kirsten, g. m. Knud Henrichsen 359, 361, 384
- Hansdatter, Kirsten, g. m. Mads Poulsen 373
- Hansdatter, Maren, g. m. Herman Jensen 371
- Hansdatter (Karstensdatter), Maren, g. m. 1^o Laurits Jørgensen, g. m. 2^o Laurits Hansen 51, 52
- Hansdatter, Maren, g. m. Peder Rasmussen 384
- Hansdatter, Marianne, g. m. Hans Pedersen 218, 219
- Hansdatter, Marie Cathrine, g. m. Jørgen Andreasen 347
- Hansdatter, Mette Cathrine, g. m. Jørgen Hansen 366
- Hansdatter, Pernille, g. m. Hans Michelsen 52
- Hansdatter, Sidsel, g. m. Christen Dur 382
- Hansdatter, Sindet, g. m. Jens Rasmussen 371
- Hansdatter, Zingel, g. m. Andreas Holm 362
- Hansen, gartner (Christianssæde) 216
- Hansen, møller (Frydendal) 359
- Hansen, A. C., lærer, politiker (Gundslev) 238
- Hansen, Abraham (Brandstrup) 218, 219
- Hansen, Amalie Gregersine, g. m. Anders Pedersen 379
- Hansen, Anders (Fjærsted) 384
- Hansen, Anders (Maribo) 350
- Hansen, Anders, borger (Nakskov) 310
- Hansen, Anders, gårdmand (Fejø) 418, 454
- Hansen, Anders, skovfoged (Tvede) 347
- Hansen, Andreas, gårdejer (Abed) 218, 219
- Hansen, Andreas, lærer (Slesvig) 357
- Hansen, Andreas, lærer (Vesterborg) 345
- Hansen, Anna Maria, g. m. Marcus Hammer 351
- Hansen, Bent, præst (Fejø) 50
- Hansen, Berthel, husmand (Vesterborg) 349
- Hansen, C. F., arkitekt 13
- Hansen, Christen (Sarup) 352
- Hansen, Christian (Tofte) 352
- Hansen, Christian, gårdejer (Skørringe) 218, 219
- Hansen, Christopher, borger (Nakskov) 326
- Hansen, Christopher, præst (Nebbelunde) 68
- Hansen, Claus, husmand (Fejø) 418
- Hansen, Constantin, maler 100
- Hansen, Elisabeth Amalie, g. m. Hans Chr. Henningsen 361
- Hansen, Ellen Kristine, g. m. Hans Chr. Ernst 355
- Hansen, Erik, gårdmand (Fejø) 419
- Hansen, Erik Kaalund, gårdejer (Viet) 218, 219
- Hansen, Frands, gæstgiver (Sakskøbing) 357
- Hansen, Frederik, lærer (Frederiksminde) 357
- Hansen, Hans, bøssebærer (Nakskov) 290, 333
- Hansen, Hans, gårdmand (Fejø) 66, 249, 255, 258, 260, 418, 419, 445
- Hansen, Hans, husmand (Nr. Kirkeby) 359
- Hansen, Hans, kammertjener (Aalholm) 379
- Hansen, Hans, kordegn (Nykøbing F.) 357
- Hansen, Hans, lærer (Asmindrup) 357
- Hansen, Hans, lærer (Indslev) 357
- Hansen, Hans, møller (Nakskov) 322

- Hansen, Hans, skræddermester (Rødby) 358
- Hansen, Hans Peter, lærer (Asmin-drup) 357
- Hansen, Henning, gårdmand (Fejø) 72
- Hansen, Henrik, husmand (Fejø) 67
- Hansen, Jacob (Fejø) 462, 463, 465
- Hansen, Jakob, lærer (Vilhelmshøj) 357
- Hansen, Jens, bådsmænd (Fejø) 462
- Hansen, Jens, gårdmand (Fejø) 67, 73, 259, 417, 419
- Hansen, Jens, husmand (Fejø) 419
- Hansen, Jens, husmand (Vedskølle) 352
- Hansen, Jens, kræmmer (Nakskov) 282, 332
- Hansen, Jens, lærer (Døllefjelde) 357
- Hansen, Jens, lærer (Nørre) 358
- Hansen, Jep, gårdmand (Fejø) 71, 72
- Hansen, Jep, gårdmand (Vejrø) 67
- Hansen, Jeppe, husmand (Fejø) 72, 73
- Hansen, Johan Adam, lærer (Bregninge) 360
- Hansen, Johannes, møller (Brandstrup) 218, 219
- Hansen, Jørgen, gårdmand (Fejø) 418, 419, 470, 480, 489, 490
- Hansen, Jørgen, gårdmand (Vejrø) 73
- Hansen, Jørgen, husmand (Holm) 366
- Hansen, Jørgen, kordegn (Sakskøbing) 358
- Hansen, Jørgen, seminarist 358
- Hansen, Jørgen, skomager (Fejø) 420, 481, 487
- Hansen, Jørgen Digsen (Brandstrup) 218
- Hansen, Karen Marie, g. m. Peder Pedersen 397-399
- Hansen, Lars, gårdejer (Svinsbjerg) 372
- Hansen, Lars, tømrer (Radsted) 361
- Hansen, Laurids, tingskriver (Fejø) 75
- Hansen, Laurits, gårdmand (Fejø) 67, 417, 436, 440
- Hansen, Laurits, husmand (Fejø) 418
- Hansen, Laurits, lærer (Kagstrup) 358
- Hansen, Laurits, præst (Fejø) 51, 52, 91-95, 251-256, 413-416, 419, 421-434, 436, 437, 444, 449, 450, 485
- Hansen, Laurs, husmand (Fejø) 420
- Hansen, Lorentz, lærer (Købelev) 358, 359
- Hansen, Mads, gårdmand (Fejø) 419
- Hansen, Mads, lærer (Faardrup) 358
- Hansen, Mads, skinder (Nakskov) 328
- Hansen, Magdalene Elisabeth, g. m. Eriksen 354
- Hansen, Maren, g. m. Niels Hansen 364
- Hansen, Maren, g. m. Erhardt Jensen 362
- Hansen, Maren Kathrine (Brandstrup) 219
- Hansen, Marius, lektor (Nakskov) 114, 240, 241, 278, 406
- Hansen, Mogens, gårdmand (Fejø) 255, 417, 419, 439
- Hansen, Morten, borger (Nakskov) 328, 336
- Hansen, Morten, gårdmand (Fejø) 82, 91, 258, 417, 418, 419, 452, 460
- Hansen, Morten, gårdmand (Vejrø) 73
- Hansen, Niels, assistent (Nagelsti) 206
- Hansen, Niels, gårdejer (Kolstrup) 364
- Hansen, Niels, gårdmand (Fejø) 66, 67, 72, 75, 257, 475
- Hansen, Niels, lærer (Arninge) 358
- Hansen, Niels Peter, lærer (Danne-marre) 359
- Hansen, Niss, seminarist 359
- Hansen, Ole, husmand (Asminde-rød) 378
- Hansen, Ole, husmand (Fejø) 72
- Hansen, Oluf, gårdmand (Fejø) 66, 75, 249, 259, 417, 419
- Hansen, Peder (Langesø) 347
- Hansen, Peder (Underup) 381
- Hansen, Peder (Vesterborg) 380
- Hansen, Peder, borgmester (Nakskov) 283, 291, 333, 342
- Hansen, Peder, gårdejer (Nebbe-lunde) 218, 219

- Hansen, Peder, gårdejer (Skartved) 362
- Hansen, Peder, gårdmand, kirkeværge (Fejøl) 66, 249, 259, 419, 465
- Hansen, Peder, gårdmand (Vejrøl) 67, 448, 449
- Hansen, Peder, husmand (Fejøl) 420
- Hansen, Peder, kornmåler (Nakskov) 306
- Hansen, Peder, lærer (Vesterbo) 358, 359
- Hansen, Peder, murermester (Nakskov) 325
- Hansen, Peder, præst (Fejøl) 49
- Hansen, Peder, skomager (Nakskov) 312
- Hansen, Peder, tømmermand (Nakskov) 328
- Hansen, Peder, væbner 270
- Hansen, Peter Christian, lærer (Sandby) 359
- Hansen, Peter Knutzen, lærer (Handved) 360
- Hansen, Povl, borger (Nakskov) 285, 306
- Hansen, Povl, gårdmand (Fejøl) 73
- Hansen, Rasmus, gårdmand (Fejøl) 66, 72, 258, 419
- Hansen, Rasmus, husmand (Fejøl) 79, 80, 420
- Hansen, Rasmus, lærer (Brarup) 359
- Hansen, Rasmus, lærer (Bregninge) 360
- Hansen, Rasmus, lærer (Kastager) 359
- Hansen, Rasmus, lærer (Nordlunde) 359
- Hansen, Rasmus, staldkarl (Skelstoft) 380
- Hansen, Simon, skipper (Fejøl) 63
- Hansen, Synja, g. m. Hans Jacob Andreassen 347
- Hansen, Søren, gårdmand (Fejøl) 418, 445, 459
- Hansen, Thomas, lærer (Egernførde) 360
- Hansen, Thorkil, gårdmand (Fejøl) 66, 72
- Hansen, Verner, redaktør (Maribo) 248, 265, 407-409
- Hansen, Willum, rådmænd (Nakskov) 297, 329, 334
- Harboe, Christian, lærer (Magleby) 360
- Harboe, Nicolay Christian (Lybølle) 360
- Hartmann, Carl Ernst Vilhelm, byfoged (Sakskøbing) 360
- Hartmann, Christian Henrik August, lærer (Havlykke) 360
- Hartmann, Oluf, maler 241
- Hartvig, Ane Margrethe, g. m. Niels Ursin Schjerning 386
- Hartvig, Lorentze, g. m. Mathias Hulegaard 361
- Hasebard, Wichmand, rektor 123
- Hassel, Johan Henrik, guvernementssekretær 369
- Hattemager, Anders, borger (Nakskov) 322
- Hattemager, Jørgen, borger (Nakskov) 294, 299
- Hattemager, Laurids, borger (Nakskov) 305
- Hauberg, Karen Sophie, g. m. Jens Steen 388
- Hauberg, Mads, møller (Hellested) 388
- Hauberg, P., arkæolog 27
- Haugaard, Peder Nielsen (Fejøl) 252
- Haugner, C. C., redaktør (Nakskov) 247, 279
- Havnsø 213
- Hedevig, frøken, g. m. Ebbe Ulfeldt 134
- Hegge, Hellene Clausdatter, g. m. Henrik Schiøtzt 386
- Heidam, Frederik Christian, lærer (Rødby) 360
- Heidam, Hans Christian, snedkermester (Nykøbing) 360
- Heim, Ane Marie, g. m. Jørgen Munk 376
- Heim, Conrad Frederik, snedker (Stubbekøbing) 376
- Hejreskoven (Majbølle) 229
- Helbek, Johan, borger (Nakskov) 314
- Hellesen, Hans, tjener (Nykøbing) 87
- Hellsen, Henry, redaktør 108, 147
- Helsted, Dyveke: Thorvaldsens besøg på Lolland i 1820. 1—17
- Helt, Maren Christine, g. m. Hieronymus Rasmussen 382, 384
- Helweg, Johannes, læge 148
- Hemming, prior (Halsted kloster) 270
- Hemmingsen, Lars, lærer (Egeslevmagle) 360
- Henningsen, Catharina Dorothea, g. m. Hans Brix 350, 367, 387

- Henningsen. Hans Christian. lærer (Hillested) 361
- Henningsen. Henning. degn (Hillested) 361
- Henningsen. Peder. borger (Nakskov) 309
- Henrichsen. Ane Kirstine. g. m. Rasmus Hansen 359
- Henrichsen. Christian. hofbager (København) 373
- Henrichsen. Henrich Knudsen. lærer (Stokke-marke) 361
- Henrichsen. Henriette Constance. g. m. Peter Rasmussen 384
- Henrichsen. Johan Arndt Christian. lærer (Magleby) 361
- Henrichsen. Karen Acthonia. g. m. Jens Peter Malling 373
- Henrichsen. Knud. lærer (Stokke-marke) 359. 361. 384
- Henrichsen. Rasmus. skoflikker (Nakskov) 306
- Henriksdatter. Charlotte Maria. g. m. Herman Chr. Klein 368
- Henriksdatter. Dorthé Margrethe. g. m. 1^o Johannes Thomsen. 2^o Carsten Lassen 390
- Henriksen. Christen. husmand (Fejø) 470
- Henriksen. Hans. karl (Fejø) 439
- Henriksen. Søren. gårdejer (Jelling) 230. 388
- Hermansdatter. Maren Cathrine. g. m. Boesen 353
- Heye. Jørgen. borger (Nakskov) 290
- Hielm. Anna. g. m. Thomas Jensen 362. 364. 388
- Hielm. Anna Cathrine. g. m. Hans Nielsen 377
- Hielm. Lorenz Petersen. bager (Haderslev) 364. 377
- Hildebrandt. Jeppe (Fejø) 439
- Hintze. Rasmus (Langesø) 383
- Hjelholt. Holger. overarkivar 147. 148
- Hjort. Jørgen Michelsen (Fejø) 490
- Hjort. Peder. husmand (Fejø) 66
- Hjorth. Cathrine Elisabeth. g. m. Frantz Thestrup Dyssel 354
- Hjulmand. Anders. borger (Nakskov) 314
- Hjulmand. Oluf. borger (Nakskov) 327
- Hjulmand. Svend. borger (Nakskov) 311
- Hoe. Mouritz. præst (Døllefjelde) 55
- Hoffmann. Christian Hansen. degn (Errindlev) 361
- Hoffmann. Hans Christian. slagtermester (Nykøbing) 361
- Hoffmann. Kjeldskov Hansen. lærer (Errindlev) 361
- Holck. Christian Christopher. greve 55
- Holck. Harald. kontorchef 402
- Holdensen. Hans (Sem) 358
- Holgersdatter. Ellen Margrethe. g. m. Nicolay Chr. Harboe 360
- Holm. Andreas. lærer (Vantore) 361
- Holm. Birthe Cathrine. g. m. Anders Olsen 379
- Holm. Christiane Marie Bierum. g. m. Hans Friis Clausen 353
- Holm. Christopher Rasmussen. gårdejer (Bogø) 379
- Holm. Frantz. købmand 353
- Holm. H. C., guldsmed (Nakskov) 245
- Holm. Hans Rasmussen. købmand (Nakskov) 324. 335
- Holm. Knud Petersen. lærer (Vestenskov) 361
- Holmsted. Kristine. g. m. Karsten Carstensen 356
- Holse. Hans Pedersen (Fejø) 252. 260
- Holse. Inger. frue (Nagelsti) 206
- Holst. Anna Cathrine. g. m. P. F. Thierry 389
- Holst. Christian Baltasar Porth. præst (Skelby) 387
- Holst. Trine Lise. g. m. Didrik N. B. Sidenius 387
- Holterne (Ryde) 395
- Honthorst. G. van. maler 243
- Horbelev 43. 107. 151
- Horbelev. Andreas. lærer (Horbelev) 356
- Horn. Hans. borgerkaptajn, rådmænd (Nakskov) 300. 330. 334
- Horreby 212
- Hosæ (Hoseøl) Lage 29
- Hovmand. Niels (Havlykke) 378
- Hulegaard. Mathias. birkedommer (Hals) 361
- Hulegaard. Mathilde Elisabeth. g. m. Johan A. C. Henrichsen 361
- Hummelgaard. Thule Pedersen. lærer (Øxendrup) 362
- Huus. Hans Jensen (Sandby) 387

- Hvalsøe, Berteline Christine Marie, g. m. 1^o Hans H. T. Fog, 2^o Chr. H. A. Hartmann 360
- Hvalsøe, Johannes, hospitalsforstander (Nykøbing) 360
- Hvidfeldt, Johan, landsarkivar 116
- Hviid, Hans, borger (Nakskov) 290
- Hviid, Magdalene Kristine Christensdatter, g. m. Mathias Krancker 369
- Hvistendahl, Jakob, lærer (V. Egesborg) 362
- Hvistendahl, Jens, præst (Vollerslev) 362
- Høfer, Else Margrethe, g. m. Johan Bernt Kjeldskov 361
- Høg, H. O., førstelærer 116
- Høg, Jens Thomsen, borger (Nakskov) 302, 334
- Høg, Stygge, landsdommer 421
- Høi, Jørgen Jensen, kadner (Kær) 366
- Høier, Statsius, badskærer (Nakskov) 292, 333
- Højbogård (Ullerslev) 397—399
- Højdalgaard (Nagelsti) 202
- Høyer, A. R., g. m. Andreas Hansen 356
- Ibsen, Hans, præst (Fejø) 50, 63
- Ibsen, Ib, borger (Nakskov) 310
- Ibsen, Peder, bådsmænd (Fejø) 72
- Ibsen, Peder Iver (Fejø) 464
- Idestrup 50
- Idtzou, Peder, gårdmand (Fejø) 417
- Indtægten (Skørringe) 395
- Isachsen, Jens, gårdejer (Egeslevmagle) 361
- Issen, Magdalene (Nakskov) 308
- Iversdatter, Kirstine Marie, g. m. Lorens Lorensen 372
- Iversen, Ole, gårdejer (Taars) 379
- Jacobsdatter, Johanne, g. m. Rasmus Mortensen 384
- Jacobsdatter, Johanne, g. m. Hans Chr. Møller 357
- Jacobsdatter, Marie, g. m. Poul Mørch 376
- Jacobsen, Einar, redaktør (Nakskov) 400
- Jacobsen, Jens, tolder (Nakskov) 331
- Jacobsen, Karsten, bager (Nakskov) 309
- Jacobsen, Laurits, biskop 93
- Jacobsen, Mads, borger (Nakskov) 301
- Jacobsen, Niels, lærer (Gundslev) 362
- Jansen, Anne Katrine, g. m. Carl Fr. Jansen 362
- Jansen, Carl Frederik, præst (Torkilstrup) 362
- Jansen, Frederik, militær (Vestindien) 362
- Jensdatter, Ane (Sortsø) 210—213
- Jensdatter, Ane, g. m. Jens Madsen 363
- Jensdatter, Ane Johanne, g. m. Jørgen Musse 383
- Jensdatter, Anna, g. m. Peder Gottfriedsen 347
- Jensdatter, Anna, g. m. Lars Hemmingsen 360
- Jensdatter, Anna Maria, g. m. 1^o Rasmus Rasmussen, 2^o Niels Jensen 365
- Jensdatter, Anne, g. m. Michel Gotfredsen 367, 375
- Jensdatter, Anne, g. m. Morten Jensen 371
- Jensdatter, Anne, g. m. Larsen 368
- Jensdatter, Anne Elisabeth, g. m. Ole Jørgensen 367
- Jensdatter, Bodil, g. m. Fr. Chr. Nielsen 353
- Jensdatter, Bolette, g. m. Peder Greve 356
- Jensdatter, Botilla, g. m. Jep Appel 348
- Jensdatter, Catrine, g. m. Hans Madsen 352
- Jensdatter, Ellen, g. m. Ludvig Christensen 352
- Jensdatter, Johanne, g. m. Jens Miclesen 375
- Jensdatter, Johanne Marie, g. m. Niels Madsen 377
- Jensdatter, Karen, g. m. Hans Adamsen 357
- Jensdatter, Karen, g. m. Søren Henriksen 388
- Jensdatter, Karen, g. m. Chr. Mathiesen 376
- Jensdatter, Kirsten, g. m. Niels Andreassen 347
- Jensdatter, Kirsten, g. m. Chr. Christensen 351
- Jensdatter, Maren, g. m. Jørgen Foged 367
- Jensdatter, Maren, g. m. Morten F. Rydahl 385

- Jensdatter, Margrethe, abbedisse (Maribo) 39
- Jensdatter, Marie, g. m. Rasmus Mikkelsen 388
- Jensen, Andreas Outzen Vilhelm, lærer (Lyderslev) 362
- Jensen, Anna Johanne, g. m. Chr. Larsen 369
- Jensen, Bodil Lovise, g. m. Hans D. U. Sidenius 387
- Jensen, Cathrine Børsmann, g. m. Carl Fr. Petersen 379
- Jensen, Christen (Fejø) 256
- Jensen, Christen, skrædder (Nakskov) 313
- Jensen, Christen, smed (Nakskov) 306
- Jensen, Christian, boelsmand (Skelde) 351
- Jensen, Christoffer, gårdmand (Fejø) 66
- Jensen, Claudia Caroline Dorothea, g. m. Hans Vilh. Beck 348
- Jensen, Daniel, husmand (Fejø) 77, 254—256, 418
- Jensen, Daniel (Femø) 264
- Jensen, Diderich, gårdejer (Brandstrup) 219
- Jensen, Ejler, gårdmand (Fejø) 417
- Jensen, Elisabeth, g. m. Jørgen Bram Lauritzen 371
- Jensen, Erhardt, lærer (Vestenskov) 362
- Jensen, Frands, skomager (Nakskov) 366
- Jensen, Georgine Jensine, g. m. Jørgen Rasmussen 383
- Jensen, Hans (Nøbbet) 358
- Jensen, Hans, borger (Nakskov) 320, 335
- Jensen, Hans, gårdejer (Arninge) 362
- Jensen, Hans, gårdmand (Fejø) 67, 72, 261
- Jensen, Hans, husmand (Fejø) 418
- Jensen, Havn, gårdmand (Fejø) 249
- Jensen, Hemming (Haarslev) 360
- Jensen, Henriette Nicoline, g. m. 1^o Jens Steen, 2^o Vilhelm Emil Jensen 388
- Jensen, Herluf, væbner (Kjeldstrup) 270
- Jensen, Herman, snedkermester (Sakskøbing) 371
- Jensen, Jens (Fejø) 76
- Jensen, Jens, lærer (Uth) 363
- Jensen, Jens, træskomand (Nakskov) 307
- Jensen, Jens Andreas, væver (Vonsild) 364
- Jensen, Jeppe, gårdmand (Fejø) 67, 489
- Jensen, Jochum, skomager (Sakskøbing) 383
- Jensen, Johan, degn (Løgumkloster) 363
- Jensen, Johan, landmand (Oversø) 363
- Jensen, Johan, lærer (Ulriksdal) 363
- Jensen, Just, lærer (Lyngaa) 363
- Jensen, Jørgen, gårdejer (Farre) 365
- Jensen, Jørgen, indsidder (Krænkerup) 367
- Jensen, Karen Christine, g. m. Peter Christiansen 353
- Jensen, Karen Kirstine, g. m. Poul Mørch 376
- Jensen, Karsten, murermester (Nakskov) 294, 325
- Jensen, Lars (Stokkemarke) 370
- Jensen, Lars, lærer (Sdr. Kirkeby) 363, 372
- Jensen, Lars, møller (Taarup) 364
- Jensen, Laurids, gårdmand (Fejø) 66, 72, 258
- Jensen, Laurids, husmand (Fejø) 72
- Jensen, Ludvig Andreas, snedker (Fejø) 350
- Jensen, Mads, gårdmand (Fejø) 88, 249, 420
- Jensen, Mathias (Bogø) 373
- Jensen, Michel, borger (Nakskov) 325
- Jensen, Michel, sognefoged (Fejø) 448, 466, 467, 469
- Jensen, Mikkel (Ellehøje) 375
- Jensen, Mikkell, gårdejer (Torslunde) 384
- Jensen, Morten (Rersø) 371
- Jensen, Morten, husmand (Fejø) 67
- Jensen, Navne, biskop 35
- Jensen, Nicolai Christian, gårdejer (Aabøl) 353
- Jensen, Niels, borger (Nakskov) 313
- Jensen, Niels, gårdmand (Fejø) 76, 78, 259
- Jensen, Niels, gårdmand (Vejrø) 420

XIX

- Jensen, Niels, gartner (Halsted) 362
- Jensen, Niels, husmand (Fejø) 67, 418
- Jensen, Niels, husmand (Vejrø) 448
- Jensen, Niels, købmand (Sakskøbing) 55
- Jensen, Niels, lærer (Døllefjelde) 363
- Jensen, Niels, smed (Nakskov) 324, 335
- Jensen, Niels, vognmand (Nakskov) 306
- Jensen, Ole, gårdmand (Fejø) 66, 72, 73, 260, 417
- Jensen, Ole, husmand (Fejø) 418
- Jensen, Ole, lærer (Sæby) 363
- Jensen, Oluf, gårdmand (Fejø) 67
- Jensen, Peder, gårdmand (Fejø) 67, 72
- Jensen, Peder, husmand (Fejø) 72
- Jensen, Peder, husmand (Tjørnemark) 376
- Jensen, Peder, kalkslår (Nakskov) 309
- Jensen, Peder, ladefoged (Magelting) 381
- Jensen, Peder, tømmermand (Nakskov) 286
- Jensen, Peter, præst (Rødby) 380, 390
- Jensen, Peter Christian, lærer (Bjærndrup) 364
- Jensen, Peter L., opfinder, Chicago 98, 246
- Jensen, Poul, fisker (Vellev) 363
- Jensen, R., lærer (Vejringe) 396
- Jensen, Rasmus, borger (Nakskov) 327
- Jensen, Rasmus, gårdmand (Fejø) 66, 72, 417
- Jensen, Rasmus, lærer (Havrum) 364
- Jensen, Rasmus, stutmester (Skjelsstofte) 384
- Jensen, Svend, gårdmand (Fejø) 63, 66
- Jensen, Søren (Maribo) 370
- Jensen, Søren, præst (Askø) 422, 423
- Jensen, Thomas, lærer (Østofte) 362, 364, 388
- Jensen Thomasine Margrethe, g. m. Claus Thomsen 390
- Jensen, Trine Margrethe, g. m. Hans Lindholm 372
- Jeppesdatter, Anna, g. m. Anders Thøjsen 356
- Jeppesdatter, Anne Johanne, g. m. Niels Peter Hansen 359
- Jeppesen, Hans, gårdmand (Fejø) 73, 76, 91, 249, 254, 417, 418
- Jeppesen, Jens, gårdmand (Fejø) 67, 72
- Jeppesen, Jørgen, gårdmand (Fejø) 419, 455, 460
- Jeppesen, Mads, lærer (Nordenbro) 364
- Jeppesen, Michel, borger (Nakskov) 289
- Jeppesen, Morten, husmand (Fejø) 67
- Jeppesen, Niels, lærer (Kappel) 364
- Jeppesen, Oluf, gårdmand (Fejø) 258, 417, 418, 422, 438, 439
- Jeppesen, Peder, gårdmand (Fejø) 258, 417, 419, 422
- Jeppesen, Rasmus (Egholm) 383
- Jeppesen, Rasmus, gårdmand (Fejø) 72
- Jeppesen, Rasmus, teglmester (V. Aaby) 364
- Jepsdatter, Mette Marie, g. m. Christen Langkjer 369
- Jepsen, Beate, g. m. Peter Lassen 365
- Jepsen, Iver (Bjærnæs) 39
- Jepsen, Otte, gårdmand (Fejø) 67
- Jepsen, Peder, præst (Errindlev) 38
- Jerlitze 160
- Jespersdatter, Inger (Fejø) 448
- Jespersen, Daniel, husmand (Fejø) 418
- Jespersen, Jens 257
- Jespersen, Jens Christian, lærer (Klodskov) 364
- Jessen, Aavel, g. m. Anders Madsen 373
- Jessen, Hans (Arrild) 365
- Jessen, Hans Møller, lærer (Toghale) 365
- Jessen, Jes, degn (Toftlund) 365
- Jessen, Jes Hinrich, lærer (Aabenraa) 365
- Jessen, Jürgen Peter, degn (Adsbøl) 365
- Jessen, Mathias Reinhold v., stiftamtmand 211
- Jessen, Niels, gårdejer (Møllerup) 365
- Jessen, Thomas (V. Linnet) 373
- Jexlev, Thelma, amanuensis 402

- Jexlev, Thelma: Fra Bogverdenen. 236—238
- Joensen, Hans, husmand (Fejø) 72
- Joensen, Morten, gårdmand (Fejø) 76, 254, 417, 418
- Joensen, Peder, husmand (Fejø) 72
- Joensen, Peder Rasmussen, gårdmand (Fejø) 66, 73, 419, 438
- Joensen, Rasmus, gårdmand (Fejø) 73, 80, 417
- Johan, af Holsten, greve 31
- Johannesdatter, Anna Marie, g. m. Jens Thomsen 390
- Johannesdatter, Maren, g. m. Jørgen Folkersen 366
- Johannesen, Sophie Vilhelmine, g. m. Benjamin Lund 372
- Johansdatter, Anne Margrethe, g. m. Morten Munk 376
- Johansdatter, Dorteia Sophie, g. m. Boie Moritzen 375, 385
- Johansdatter, Elisabeth, g. m. Morten Pedersen 376
- Johansen, Anne Petrea, g. m. Johannes Thomsen 390
- Johansen, Christian, skomager (Ø. Braaby) 386
- Johansen, Johan Adolph, lærer (Egholt) 365
- Johansen, Kirstine Sophie Hedevig, g. m. Nis Chr. Nissen 378
- Johansen, Peter, kordegn (Nakskov) 378, 390
- Johnson, Arve 388
- Johnson, Caroline Christine Marie, g. m. Rasmus Sørensen 388
- Jonsen, Niels, biskop 33
- Jonsen, Peder, ærkebiskop 31
- Juel, Jens, maler 241
- Jungersen, S., landinspektør (Mariibo) 243
- Justsen, Ole, gårdejer (Sædinge) 379
- Jyde, Christen, borger (Nakskov) 313
- Jyde, Jens, husmand (Fejø) 66, 418
- Jyde, Jens Rasmussen, borger (Nakskov) 290
- Jürgensen, Maria Margrethe Amalia, g. m. Benjamin Lund 372
- Jørgens, Karen, g. m. Jens Pedersen 249
- Jørgensdatter, Ane, g. m. 1^o Jeppe Rasmussen, 2^o Jens Wind 383
- Jørgensdatter, Ane Elisabeth, g. m. Peter Petersen 381
- Jørgensdatter, Anna, g. m. Jochum Tommerup 391
- Jørgensdatter, Anne Margrethe, g. m. 1^o Knud Jørgensen, 2^o Jens Pedersen 366
- Jørgensdatter, Anne Sophie, g. m. Hans Huus 387
- Jørgensdatter, Catharina Maria, g. m. Christen Hansen 352
- Jørgensdatter, Else, g. m. Jørgen Walter 349
- Jørgensdatter, Inger, g. m. Morten Christensen 351
- Jørgensdatter, Inger Cathrine, g. m. Chr. Petersen 353
- Jørgensdatter, Johanne, g. m. Hans Pedersen 364
- Jørgensdatter, Karen, g. m. Niels Jørgensen 367
- Jørgensdatter, Karen, g. m. Johannes Mess 374
- Jørgensdatter, Malene, g. m. Bent Michelsen 88
- Jørgensdatter, Maren, g. m. Lars Hansen 372
- Jørgensdatter, Maren, g. m. Anders Rasmussen 367
- Jørgensen, Anders, borger (Nakskov) 290
- Jørgensen, Anders, husmand (Vejrø) 73,74
- Jørgensen, Christen, borger (Nakskov) 319
- Jørgensen, Christen, husmand (Fejø) 420
- Jørgensen, Christen, lærer (Gjern) 365
- Jørgensen, Christen, slagter (Nakskov) 321
- Jørgensen, Christen, tingskriver (Nakskov) 329
- Jørgensen, Christoffer, gårdmand (Fejø) 72, 73
- Jørgensen, Conrad (Vamdrup) 350
- Jørgensen, Dagmar (Taareby) 118, 248, 265, 409
- Jørgensen, Ellen, historiker 236
- Jørgensen, Else Marie, g. m. Jens Lund 373
- Jørgensen, Hans (Askø) 264
- Jørgensen, Hans (Nordlunde) 357
- Jørgensen, Hans, gårdmand (Fejø) 418, 489, 490
- Jørgensen, Hans, husmand (Fejø) 81-83, 85-87, 89, 254, 258
- Jørgensen, Hans, lærer (Branderslev) 366

- Jørgensen, Hans, præst (Fejø) 467
 Jørgensen, Hans, rådmænd (Nakskov) 285, 333
 Jørgensen, Hans August, lærer (Ønslev) 365
 Jørgensen, Herman, skræddermester (Ringsted) 366
 Jørgensen, Jakob, degn (Egen) 366
 Jørgensen, Jens, gårdmand (Fejø) 67
 Jørgensen, Jens Peter, lærer (Kær) 366
 Jørgensen, Jeppe, husmand (Fejø) 67, 455, 456, 466, 467
 Jørgensen, Jesper (Vesterborg) 364
 Jørgensen, Jesper, husmand (Fejø) 418, 451, 452, 469
 Jørgensen, Jørgen, gårdmand (Fejø) 67, 78, 259, 264, 419, 420, 426, 430, 433
 Jørgensen, Jørgen, hjulmand (Nakskov) 306
 Jørgensen, Jørgen, husmand (Fejø) 420
 Jørgensen, Jørgen Søren, kordegn (Roskilde) 366
 Jørgensen, Knud, borger (Nakskov) 300, 334
 Jørgensen, Knud, lærer (Kvislemark) 366
 Jørgensen, Laurids, gårdmand, kirkevæрге (Fejø) 67, 76, 91, 249, 254, 258, 262-264, 418, 434
 Jørgensen, Laurids, godsejer (Søllestedgård) 397-399
 Jørgensen, Laurits, præst (Fejø) 51, 52, 78, 85, 86, 88-90, 93, 414, 416, 433, 438
 Jørgensen, Mads, lærer (Sdr. Alslev) 366
 Jørgensen, Marie, g. m. Jørgen Hansen 358
 Jørgensen, Mikkell (Brundby) 375
 Jørgensen, Mogens, møller (Fejø) 67, 73, 74
 Jørgensen, Niels, gårdmand (Fejø) 66, 249, 259, 418, 419, 422, 425, 427, 429, 460
 Jørgensen, Niels, husmand (Olstrup) 382
 Jørgensen, Niels, lærer (Henne) 367
 Jørgensen, Niels, lærer (Højreby) 367
 Jørgensen, Ole, gårdmand (Fejø) 67, 255, 417, 424, 429, 485
 Jørgensen, Ole, husmand (Fejø) 72
 Jørgensen, Ole, lærer (Fejø) 367
 Jørgensen, Peder, gårdmand (Vejrø) 420
 Jørgensen, Peder, husmand (Fejø) 67, 72, 418
 Jørgensen, Peder, tolder (Fejø) 434
 Jørgensen, Rasmus, gårdmand (Fejø) 258, 417
 Jørgensen, Rasmus, husmand (Fejø) 66, 72, 77
 Jørgensen, Svend, førstelærer. MF (Taareby) 240, 247, 407
 Kadevig 77, 91, 253, 264
 Kalf, Johan, decanus 30
 Kall, Hans Andersen, gårdejer (Vesterborg) 362
 Kallesdatter, Ellen, g. m. Marcus Appel 348
 Kalsen, Jørgen (Egebjerg) 366
 Kandestøber, Hans, borger (Nakskov) 292, 299
 Kappel 39, 40
 Kappel, Laurids, borger (Nakskov) 317, 335
 Kardel, Hans Heinrich Frederik, lærer (Neustadt) 367
 Karen, g. m. Søren Bøg 294
 Karen, g. m. Hans Jacobsen Wolff 321
 Karen, g. m. Hans Jørgensen 258
 Karen, g. m. Peder Ovesen 295
 Karl II, engelsk konge 144
 Karl X Gustav, svensk konge 138-141, 220
 Karleby 25
 Karp, Carsten Pedersen (Vejeby) 379
 Karstensdatter, Maren, se Hansdatter
 Kaysen, Christian Frederik, lærer (Emmerlev) 367
 Kaysen, Knud, lærer (Ballum) 367
 Keller, Christian Monrad, lærer (Skørtinge) 367
 Keller, Johan David, snedker (København) 367
 Kelter, Louise Adolfine g. m. Chr. Vilh. Ross 385
 Kiellemosen (Nagelsti) 205
 Kier, Anders, degn (Brovst) 356, 374
 Kier, Johanne Marie Charlotte, g. m. Niels Gregersen 356
 Kier (Kjær) Margrethe Cathrine, g. m. Mathias Matzen 374
 Kierkegaard, Søren, filosof 100, 234
 Kietil, bonde (Horbelev) 151

- Kieltilsthorp (Horbelev) 151
 Kingo, Sidsel Johanne. g. m. Jacob Pedersen 381
 Kingo, Thomas, biskop 53, 453
 Kirchheiner, Johan Jacob, præst (Fejø) 55
 Kirchstein, Christian Frederik, overlærer (Sehested) 367
 Kirkeby, Nørre 107
 Kirsten, g. m. Hans Bødker 305
 Kiærskou, F. C., maler 241
 Kjeldskov, Concordia, g. m. Chr. Hoffmann 361
 Kjeldskov, Johan Bernt, degn (Herrikslev) 361
 Kjerulff, Christian Rudolph, præst (Fejø) 56
 Kjærgaard, H.: Den første kolera-epidemi i Danmark 18-24
 Klausen, Mogens, landsdommer (Hjøed) 270
 Klein, Henrik Peter, lærer (Kettinge) 368
 Klein, Herman Christian, skrædder (Kettinge) 368
 Klejnsmed, Christoffer (Nakskov) 314, 330
 Klejnsmed, Laurids, borger (Nakskov) 286
 Klejnsmed, Morten, borger (Nakskov) 307
 Kliim, Rasmus Jørgen, lærer (Sjælland) 368
 Klitgaard Sørensen, Søren, provst (Slemminge) 248
 Klokker, Niels Hansen, borger (Nakskov) 288
 Klokker, Peder Christensen, borger (Nakskov) 301
 Klokkestøber, Christian, borger (Nakskov) 287, 301
 Kloster, Andreas, degn (Sommersted) 368
 Kloster, Jens Peter, alterdegner (Aarhus) 368
 Klyss, Kirsten Hansdatter, g. m. Christen Bødker 454, 455, 458
 Klüver, Anna Sophia, g. m. Peder Thomsen Blichfeld 484
 Knob, Laurits, lensmand 160
 Knopf, underofficer 474
 Knorr, Henriette Jacobine, g. m. Christian Rudolph Kjerulff 56
 Knudsdatter, Anne, tjenestepige (Fejø) 260, 262
 Knudsdatter, Birthe, g. m. Peder Jensen 381
 Knudsdatter, Karen, g. m. Hans Pedersen 260, 261, 262
 Knudsdatter, Maren, g. m. Jørgen Pedersen 366
 Knudsen, Bolette Dorothea, g. m. Andreas Winding 386
 Knudsen, Charlotte Lovise, g. m. Søren Nielsen 378
 Knudsen, Hans (Bursø) 359
 Knudsen, Hans, skipper (Aastrup) 355
 Knudsen, Jens, borger (Nakskov) 291
 Knudsen, Knud Joachim, lærer (Nr. Vedby) 368
 Knudsen, Lucie, g. m. Jørgen Fester 346, 355
 Knudsen, Maren Sophie, g. m. Erhardt Jensen 363
 Knudsen, Marie (Maren) g. m. Carl Claudi Thomsen 389
 Knudsen, Peder, borger (Nakskov) 288
 Knudsen, Peder, møller (Nakskov) 327
 Knudsen, Peder Adolf, præst (Skelby) 378
 Knudsen, Povl, bager (Nakskov) 282, 332
 Knudsen, Rasmus, degn (Godsted) 368
 Knudsen, Rasmus, indsidder (Nørreballe) 389
 Knudsen, Søren, gårdejer (Foldby) 388
 Knuth, Fr. M., greve 21
 Knuthenborg 19
 Knuthsen, Conradine Christine, g. m. Niels Hansen 358
 Knuthsen, Daniel (Tillitse) 359
 Kobbersmed, Nicolai, borger (Nakskov) 322
 Koch, Catrina, g. m. Fridrich Fridrichsen 365
 Koch, Johanne, g. m. Chr. Fr. Kaysen 367
 Koch, Mikael, præst (Døstrup) 367
 Koch, Ole, pestfoged (Askø) 479, 480
 Koch, Robert, bakteriolog 18
 Kock, Gertrud (Nakskov) 316
 Kock, Niels, borger (Nakskov) 301
 Kock, Rasmus Jensen, borger (Nakskov) 293
 Kokhavegaard (Nagelsti) 202
 Kolding, Mads Thomsen, borger (Nakskov) 305

- Konradsen, O. G.: Christianssæde skov — Ryde skov. 395—396
- Korff, Hartvig (Halsted) 368
- Korff, Johan Hartvigsen, lærer (Gedesby) 368
- Kornerup, Bjørn, overarkivar, dr. theol. 237
- Kornerup, Else, frue 237
- Kornmålers, Maren (Nakskov) 296
- Korselitze 160
- Kort, Hans, muremester (Nakskov) 311
- Krabbe, Erik, biskop 33
- Krafse, Mogens, biskop 37, 38, 39, 40
- Krag, Erik Martinus, lærer (Bjerrnisse) 368
- Krag, Frants Rosenstjerne, præst (Taagerup) 368
- Krag, Marcus Rosenstjerne, lærer (Rørbæk) 369
- Krag, Otto, rigsråd 337
- Kramnitze 160
- Kranker, Anders (Stokkemarke) 369
- Kranker, Mathias, seminarist 369
- Kranker, Søren, lærer (Krønge) 369
- Krey, Hans skatteskriver (Nakskov) 287, 333
- Kring, L., viceskoleinspektør (Nykøbing) 114, 118, 246, 248
- Kristensen, Thomas (Asserballe) 390
- Krog, Maria, g. m. Hans Clausen 374
- Krog, Morten Hansen (Fejø) 475
- Krogh, Christen Hansen, lærer (Vaabensted) 369
- Krogh, Hans Peter (Notmark) 369
- Kroghage (Gedser) 164
- Krogstrup, Andreas, degn (Horslunde) 352
- Krogstrup, Johanne Thomine, g. m. Chr. Christiansen 352
- Kromand, Rasmus, kromand (Bandholm) 429
- Kruhl, Catharina Metta, g. m. Hartvig Ferdinand Ecklon 354
- Krukow, Maren (Nakskov) 319
- Krukow, Thomas, rådmand (Nakskov) 285, 318, 335
- Kruse, Anders, lærer (Møen) 369
- Kruse, Vibeke, Chr. IV's elskerinde 128, 130, 132, 134
- Krüger, Carl Gottfred, birkedommer (Falster nr. hrd.) 212
- Kræmer, Søren (Svendborg) 51, 68
- Kræmmer, Mikkel Jensen, husmand (Fejø) 420
- Krænkerup 41
- Krøl, P. (Havnø) 213
- Kuditze 160
- Kufall, Ane Kirstine, g. m. Søren Bech 348
- Kuhlmann, Henrik, præst (Fejø) 55
- Kuld, Hans Ottesen, borger (Nakskov) 300, 334
- Kuld, Otte Jensen, herredsfoged (Skovbølle) 253, 406
- Kyhn, Vilh., maler 241
- Kæding, Maria Sophia Pedersdatter, g. m. Jeppe Barsøe 348
- Købelev 50
- Købke, Christen, maler 100
- Kølle, C. A., maler 241
- Kørber, Joachim, oberst 308, 332
- L**andet 99
- Langemack, Henrich, guldsmed (Nykøbing) 110, 244
- Langemark, Anna Kirstine, g. m. Jens Rasmussen 383
- Langemark, Eggert Jensen, købmand (Nakskov) 383
- Langet Haver (Østofte) 395
- Langet Vesterskov (Østofte) 395
- Langkjer, Christen Nissen (Bedsted) 369
- Langkjer, Svénné, grosserer (København) 369
- Larsdatter, Cecilia, g. m. Peder Andreassen 347
- Larsdatter, Dorthé, g. m. Ole Fredriksen 379
- Larsdatter, Dorthé, g. m. Hans Jensen 358
- Larsdatter, Dorthé, g. m. Andreas Nielsen 351
- Larsdatter, Maren, g. m. Georg Marius Petersen 380
- Larsdatter, Maren Kirstine, g. m. Hans Lund 372
- Larsdatter, Margrethe (Fejø) 471
- Larsdatter, Margrethe, g. m. Jens Christiansen 363
- Larsdatter, Margrethe, g. m. Niels Jeppesen 364
- Larsdatter, Margrethe, g. m. Rasmus Pille 383
- Larsdatter, Mette, g. m. Hans Kingo Nielsen 381
- Larsdatter, Mette Marie, g. m. Hans Thiesen 389
- Larsen (Knuthenlund) 368

- Larsen. (Maribo ladegård) 370
 Larsen, Alfred, genealog 401, 402
 Larsen, Alfred: Fra Bogverdenen. 239—240
 Larsen, Alfred: Nakskovs brand-skattemandtal 1659. 279—343
 Larsen, Christian, lærer (Bjernisse) 369
 Larsen, Constantia Margrethe, g. m. Rasmus Knudsen 368
 Larsen, Emil, snedkermester 117, 248, 408
 Larsen, Hans, lærer (Majbølle?) 370
 Larsen, Helge, lektor 244
 Larsen, Jens Carl Erhart, lærer (Holeby) 370
 Larsen, Jens Christian, sagfører (Maribo) 362
 Larsen, L. M.: Den standhaftige smed fra Skovlænge 220—222
 Larsen, Lars Jensen, lærer (Vesteborg) 370
 Larsen, Laurits, sognefoged (Fiskebæk) 246
 Larsen, Louise Emilie, g. m. Andreas O. V. Jensen 362
 Larsen, Mads, gårdejer (Horslunde) 347
 Larsen, Martin Vilhelm, lærer (Skørringe) 370
 Larsen, Morten, ejer af Rødslet (Vadum) 370
 Larsen, Niels, husmand (Fejø) 67
 Larsen, Orla, vognmand (Nykøbing) 248
 Larsen, Otto, lærer (Frejlev) 370
 Larsen, Rasmus (Fejø) 490
 Larsen, Rasmus, lærer (Majbølle) 370
 Larsen, Viggo, førstelærer (Ø. Ulslev) 117, 118, 248, 265, 409
 Larsen, Viggo: Fra Bogverdenen. 242
 Larsen Skræppenborg, Peter, lægprædikant 234
 Lassen, Anna Kjestine, g. m. Hans Møller Jessen 365
 Lassen, Caroline Sophie Lagerthe, g. m. Hans Peter Rasmussen 382
 Lassen, Carsten Carstensen (Horslunde) 390
 Lassen, Christian, lærer (Hørup) 370
 Lassen, Hans, borger (Nakskov) 318
 Lassen, Johan Peder, lærer (Tor-kilstrup) 371
 Lassen, Karen Cathrine, g. m. Johan Korff 368
 Lassen, Lorenz, lærer (Hørup) 370
 Lassen, Maria Amalia, g. m. Frederik Rasmussen 382
 Lassen, Peder Nicolai, lærer (Tor-kilstrup) 368, 371, 382, 383
 Lassen, Peter Jensen, lærer (Toghale) 365
 Laurendsen, Oluf, væbner (Oreby-gård) 270
 Lauridsdatter, Anne (Fejø) 470
 Lauridsdatter, Anna, g. m. Niels Madsen 469
 Lauridsdatter, Karen (Fejø) 81
 Lauridsdatter, Pernille (Fejø) 51
 Lauridsen, Anders, birkeskriver (Fejø) 469
 Lauridsen, Anders, gårdmand (Fejø) 66, 72
 Lauridsen, Bo, gårdmand (Vejrø) 60
 Lauridsen, Carsten, gårdmand (Fejø) 51, 417, 450, 451
 Lauridsen, Christen (Fejø) 460
 Lauridsen, Christen, borger (Nakskov) 297, 334
 Lauridsen, Christoffer (Fejø) 51
 Lauridsen, Christopher (Nakskov) 330
 Lauridsen, Frederik (Fejø) 51
 Lauridsen, Hans, gårdmand (Fejø) 51, 66, 419
 Lauridsen, Hans, kræmmer (Nakskov) 301
 Lauridsen, Hans, skipper (Nakskov) 301
 Lauridsen, Jens (Nakskov) 329
 Lauridsen, Jens, gårdmand (Fejø) 72, 249, 419
 Lauridsen, Jens, husmand (Fejø) 67
 Lauridsen, Jeppe, gårdmand (Fejø) 418
 Lauridsen, Karsten, borger (Nakskov) 282
 Lauridsen, Laurids, gårdmand (Fejø) 51, 417, 419, 460, 485, 486
 Lauridsen, Mads, borger (Nakskov) 319
 Lauridsen, Marcus, byskriver (Nakskov) 299, 320, 335
 Lauridsen, Mikkel, gårdmand (Fejø) 66
 Lauridsen, Mikkel, husmand (Fejø) 418, 465, 488

- Lauridsen, Morten, gårdmand (Fejøl) 66, 72
 Lauridsen, Morten, gårdmand (Vejrøl) 417, 420
 Lauridsen, Niels (Fejøl) 51, 73
 Lauridsen, Niels, gårdmand (Vejrøl) 250, 420
 Lauridsen, Rasmus, student (Nakskov) 300, 330
 Lauritsen, Claus (Aabøl) 349
 Lauritsen, Michael (Fejøl) 51
 Lauritzen, Jørgen Bram, lærer (Døllefjelde) 371
 Lauritzen, Peter, seminarist 371
 Laursen, Anders, husmand (Fejøl) 420
 Laursen, Jørgen, tingskriver (Fejøl) 440, 465
 Laursen, Rasmus, husmand (Fejøl) 418, 454
 Lavesen, Jørgen, gårdejer (Kvidstrup) 371
 Laxmand, Erik, kornet 253
 Leegaard, Christine, g. m. Hans Madsen 373
 Leegaard, Hans Jørgen, lærer (Mandemark) 373
 Lehmejer, Cathrine Elisabeth, g. m. Anders Kier 356, 374
 Lehn, Anna Katrine, g. m. Johan Adam Hansen 360
 Leiel, slægten 402
 Lerche, Anders, gårdmand (Vejrøl) 60
 Lerche, Mogens, gårdmand (Fejøl) 483, 484
 Lergården (Nagelsti) 204
 Lessøe, Jens Lauridsen, gårdmand (Fejøl) 78, 91, 249
 Lessøe, Jørgen Jørgensen, gårdmand (Fejøl) 469
 Lessøe, Laurids, husmand (Vejrøl) 67
 Lessøe, Niels, borger (Nakskov) 303
 Letrox, Laurits, præst (Vestenskov) 51
 Liisberg, G. Crèneau 108
 Lillebrænde 156
 Lindam, Sophie Magdalene, g. m. Jochum Bech 348
 Lindberg, Elise (Tingsted) 149
 Lindberg, Jacob Christian, præst (Tingsted) 157, 233-236
 Lindberg, Niels, student 157
 Lindblom, Andreas, professor 102
 Lindenblad, Andreas Severin, lærer (V. Braaby) 371
 Lindenblad, Severin Christian, lærer (Herrestrup) 371
 Lindenov, Christopher, lensmand 89, 92, 95
 Lindenov, Hans, rigsråd 124
 Lindholm, Cornelius Hansen, lærer (Moseby) 371
 Lindholm, Hans, lærer (Moseby) 371
 Lippert, gartner (Korselitse) 384
 Lippert, Anna Dorothea, g. m. Rasmus Rasmussen 384
 Lisse, Christian: Sporebjerg, Kæmpen Torkils gravhøj ved Torkilstrup. 149-157
 Lock, Jørgen, husmand (Fejøl) 418
 Lock, Niels Jørgensen, husmand (Fejøl) 418
 Lodberg, Jacob, biskob 54, 221, 222
 Log, Bool (Nakskov) 323
 Lohr, Trine Marie, g. m. Niels Bertel Berthelsen 349
 Lolland 267-278
 Lollands højskole (Søllested) 246
 Lollensaard, Johs. dr. phil. 236
 Lollike, J. L., gårdejer (Gundslevmagle) 154, 157
 Lomborg, Ebbe, museumsassistent 206
 Longhi, Just Joseph, ritmester 351
 Longhi, Wictorine Julie, g. m. Chr. Edvard Christensen 351
 Lorensen, Lorens, lærer (Vestenskov) 372
 Low, Hans, borger (Nakskov) 302
 Lucie, g. m. Hans Mathiesen 262, 263
 Lucoppidan, Mogens Christian, degn (Fejøl) 55
 Ludvig XIV, fransk konge 143, 145, 146
 Ludwig, Rasmus Jensen (Nr. Vedby) 384
 Ludvigsdatter, Maren, g. m. Rasmus Ludwig 384
 Lund, Anders Andersen, husmand (Vesterborg) 372, 373, 378
 Lund, Ane Marie, g. m. Hans Lund 372
 Lund, Anna Rasmusdatter, g. m. Peder Eskildsen 355
 Lund, Benjamin, lærer (Tillitse) 372
 Lund, Christian Andersen, gårdejer (Ullerslev) 372

- Lund, Christoffer Olufsen (Fejøl) 73, 438
- Lund, Diderik Peter, præst (Fejøl) 56
- Lund, Elisabeth Margrethe Andersdatter, g. m. Rasmus Nielsen 378
- Lund, Frants Andreassen (Birket) 347
- Lund, Hans Andersen, gårdejer (Løjtøfte) 372
- Lund, Hans Rasmussen, lærer (Østøfte) 372
- Lund, Jens, købmand (Sakskøbing) 373
- Lund, Johan Christopher, klokker (Slagelse) 372
- Lund, Johanne Zorika Stefanie Nicoline, g. m. Andreas Krogstrup 352
- Lund, Kirstine Theodore, g. m. Jørgen Berg 349
- Lund, Oluf Christoffersen, gårdmand (Fejøl) 87, 260
- Lund, Rasmus Andersen, gårdejer (Tvede) 355, 372
- Lund, Rasmus Andersen, lærer (Løjtøfte) 373
- Lund, Thomas Christian, handelsfuldmægtig (Bandholm) 19, 20, 21
- Lundegård 175, 194
- Lundsgaard, Anders, borger (Nakskov) 286
- Lunge, Thyge, ridder (Asserstrup) 270
- Luttermann, Anders, birkedommer (Fejøl) 468
- Lykke, Philip, lærer (Thyrsted) 355
- Lyngbye, Elisabeth Dorothea Cathrine, g. m. Terkel Thaning 349
- Lynning, Jørgen Hansen, borger (Nakskov) 306
- Lytzen, Jochum, borger (Nakskov) 310
- Lytzens, Marike (Nakskov) 310
- Lützow, Henning Ulrich, stiftamtmand 477
- Løget, Maren (Nakskov) 298
- Løschenkohl, Hansen, maler 206
- Løye, Jens, skipper (Nykøbing) 15
- Løyet, Hans Pedersen (Fejøl) 490
- Madsdatter, Anne Margrethe, g. m. 1^o Søren Andersen, g. m. 2^o Peder Hansen 347
- Madsdatter, Johanne, g. m. Henning Henningsen 361
- Madsdatter, Karen, g. m. Peder Christiansen 380
- Madsdatter, Karen, g. m. Rasmus Hansen 80, 81
- Madsdatter, Karen, g. m. Rasmus Larsen 370
- Madsdatter, Karen, g. m. Niels Rasmussen 378
- Madsdatter, Karen Kirstine, g. m. Andreas Andreassen 347
- Madsdatter, Kirsten, g. m. Jacob Hvistendahl 362
- Madsdatter, Kirsten, g. m. Rasmus Knudsen 389
- Madsdatter, Maren, huskone (Fejøl) 418
- Madsdatter, Mette, g. m. Hans Christensen 352
- Madsdatter, Mette Marie, g. m. Jørgen Barsøe 348
- Madsen, Anders, lærer (Vinding) 373
- Madsen, Anne Kirstine Georgine, g. m. Friis Petersen 380
- Madsen, Christen (Frejlev) 370
- Madsen, Christen, skomager (Nakskov) 299
- Madsen, Ditlev, borger (Nakskov) 326, 336
- Madsen, Frants, gårdmand (Fejøl) 419, 460
- Madsen, Gregers, gårdmand (Fejøl) 467
- Madsen, Gregers, præst (Fejøl) 53, 444-446, 448-450, 452, 453, 464
- Madsen, Hanna Marie, g. m. Enevold Thomsen 390
- Madsen, Hans (Fejøl) 82
- Madsen, Hans (Stokkemarke) 352
- Madsen, Hans, husmand (Sdr. Bjerre) 358
- Madsen, Hans, landinspektør (Vesterborg) 373
- Madsen, Hans, lærer (Mandemark) 373
- Madsen, Hans, rådmand (Nakskov) 294, 334
- Madsen, Hans Hinrich (Møgeltønder) 390
- Madsen, Jens, birkedommer (Fejøl) 468
- Madsen, Jens, gårdmand (Fejøl) 419, 486, 490
- Madsen, Jens, lærer (Sall) 363

- Madsen, Jens, skoleholder (Fejøl) 470
Madsen, Jeppe, gårdmand (Fejøl) 72
Madsen, Laurids 43
Madsen, Laurids, borger (Nakskov) 290
Madsen, Niels, borger (Nakskov) 298
Madsen, Niels, degn (Landet) 377
Madsen, Niels, gårdmand (Fejøl) 66, 72, 445, 469
Madsen, Niels, husmand (Fejøl) 418
Madsen, Niels, seminarist 373
Madsen, Ole, gårdmand (Fejøl) 419, 448, 449
Madsen, Oluf, husmand (Fejøl) 420
Madsen, Peder, borger (Nakskov) 307
Madsen, Peder, gårdmand (Fejøl) 75
Madsen, Peder, husmand (Fejøl) 418
Madsen, Rasmus, husmand (Fejøl) 471
Magdalene Sibylle, prinsesse 110, 244
Maglebrænde 106, 212
Magleholm (Torkilstrup) 154
Majbølle 216, 229
Malchin, Hans, borger (Nakskov) 322
Malling, Jens Peter, organist (Horsens) 373
Malling, Martin Jensen, kræmmer (Helsingør) 373
Mangelsen, Johan Heinrich, lærer (Iller) 373
Marcussen, Rasmus, kleinsmed (Nakskov) 323
Maren, g. m. Niels Jensen 313
Maribo 103, 104, 107, 146, 337
Maribo kloster 39, 242, 246, 274
Maribo stiftsmuseum 28, 241
Markvers, Karen (Nakskov) 296
Markvogter, Johanne (Nakskov) 323
Marquardsdatter, Dorte, g. m. Erik Martinus Krag 369
Marselis, familien 135
Marstrand, Vilhelm, maler 100
Marsvin, Ellen, g. m. Ludvig Munk 122, 147
Mathiasdatter, Anna, g. m. Hans Jørgensen 357
Mathiasen, Christian, lærer (Kalløl) 373
Mathiasen, Mathias, lærer (Slesvig) 373
Mathiassen, Therkel, museumsinspektør 242
Mathiesen, Christian, kormåler (Stege) 376
Mathiesen, Hans, kromand (Fejøl) 262, 263, 264, 419, 420, 454, 455, 457, 459
Mathiesen, Martha, g. m. Cornelius M. Bagger 358
Matthiesen, Ellen Hansen, g. m. Peter Matzen 374
Matthiesen, Hans, gårdejer (Guderup) 374
Matthiesen, Jørgen, skipper (Hørup) 374
Matthiesen, Mathias, lærer (Notmark) 374
Matthiesen, Matthias, inderste (Ulkebøl) 374
Matzen, Christen, kådner (Kær) 374
Matzen, Hans Peter, lærer (Nr. Vedby) 374
Matzen, Mathias, lærer (Søften) 374
Matzen, Peter, lærer (Egen) 374
Mayland, Christine, g. m. Johan Samuel Scherner 386
Mayland, Johannes, præst (Sommersted) 386
Mazarin, Jules, fransk statsmand 132
Meding, Carl Adolph, lærer (Stubbekøbing) 374
Meding, Johan Jacob, præst (Majbølle) 374
Mejer, Anne Cathrine, g. m. Frederik With Berg 349
Mejer, Hans, præst (Fejøl) 53, 54
Melchior, Antoinette Marie, g. m. Adolph Ferdinand Richardt 384
Melchior, Jens, degn (Taagerup) 384
Meltofte, Hans Jensen, kræmmer (Nakskov) 318
Mess, Jens Peter, lærer (Sandby) 374
Mess, Johannes Jensen, arbejdsmand (Rødby) 374
Mette, g. m. Christen Lauridsen 297, 334
Meyer, Abraham Peter, lærer (Gandløse) 374
Meyer, Elias, maler 241
Michaelis, Lovisa Cathrina, g. m. Lars Hansen 361

- Michelsdatter. Anna. g. m. Hans Jensen 362
- Michelsdatter, Karen. g. m. Mads Jørgensen 367
- Michelsdatter, Maren, g. m. Rasmus Hintze 383
- Michelsen, Anders, gårdejer (Tvede) 377
- Michelsen, Bendt, birkefoged (Fejø) 75, 88
- Michelsen, Bent, gårdmand (Fejø) 419, 438
- Michelsen, Christen, bager (Nakskov) 300
- Michelsen, Christen, husmand (Fejø) 76, 257, 419, 420, 481, 482
- Michelsen, Hans, biskop 71
- Michelsen, Hans, gårdmand (Fejø) 72, 255, 260
- Michelsen, Hans, husmand (Fejø) 418
- Michelsen, Hans, præst (Longelse) 52
- Michelsen, Jens, kræmmer (Nakskov) 307
- Michelsen, Jens, lærer (Flaarup) 375
- Michelsen, Jørgen, skoleholder (Fejø) 488
- Michelsen, Laurids, gårdmand (Fejø) 72, 255, 258, 417
- Michelsen, Laurids, husmand (Fejø) 66
- Michelsen, Mads, skomager (Nakskov) 317
- Michelsen, Ole, gårdmand (Fejø) 72
- Michelsen, Peder, præst (Maribo) 39
- Michelsen, Peder, væver (Nakskov) 316
- Michelsen, Simon, borger (Nakskov) 315
- Michelsen, Vilhelm Gottlieb Christian, lærer (Østofte) 375
- Mikkelsdatter, Else, g. m. Morten Rasmussen 384
- Mikkelsdatter, Marte, g. m. Hans West 357
- Mikkelsen, Bartholomæus, borger 140
- Mikkelsen, Lars, husmand (Nørreballe) 369
- Mikkelsen, Ove, gårdejer (Jegstrup) 389
- Mikkelsen, Peder, lærer (Nordby) 375
- Mikkelsen, Rasmus, gårdejer (Tinning) 388
- Mikkelsen, Rasmus, lærer (Turø) 375
- Mogensdatter, Bodil, g. m. Hans Hansen 358
- Mogensdatter, Kirsten, g. m. Chr. Bøye 377
- Mogensdatter, Maren, g. m. Hans Johan Frederichsen 376
- Mogensen, Anders, gårdmand (Fejø) 66, 72
- Mogensen, Hans, gårdmand (Fejø) 72
- Mogensen, Hans, husmand (Fejø) 67
- Mogensen, Rasmus, gårdmand (Fejø) 417, 487-489
- Mohrsen, Chr. Fr., premierløjtnant 477
- Møltke, Hans Evertsen, væbner 270
- Monrad, D. G., biskop 100, 238
- Mønsen, Hans (Fejø) 490
- Montagne, Gerhard Wilhelm, birkedommer (Fejø) 468
- Morgenstjerne, C. V. Munthe af, stiftamtmand 400
- Moritsen, Knud, borger (Nakskov) 307
- Moritzen, Boie, lærer (Sakskøbing) 375, 385
- Moritzen, Johan Christian Boje, lærer (Sakskøbing) 375
- Moritzen, Kirstine Dorthea, g. m. Ditlev H. Ross 385
- Mortensdatter, Ane, g. m. Christopher Holm 379
- Mortensdatter, Anne, g. m. Hans Hansen 359
- Mortensdatter, Anne, g. m. Lars J. Larsen 370
- Mortensdatter, Bodil, g. m. Ole Roug 379
- Mortensdatter, Gunild, g. m. Anders Andersen 346
- Mortensdatter, Kirsten, g. m. Rasmus Rasmussen 349
- Mortensdatter, Maren, g. m. Jørgen Bram Lauritzen 371
- Mortensen, Bo, gårdmand (Fejø) 67
- Mortensen, Christiane Thomasine, g. m. Marcus R. Krag 369
- Mortensen, Elisabeth Johanne Kirstine, g. m. Carsten M. Sekt 386

- Mortensen, Hans, gårdmand, kirkeværg (Fejø) 67, 72, 73, 259, 260, 418, 419, 437
- Mortensen, Hans, lærer (Hesnæs) 246
- Mortensen, Hans, lærer (Hyllinge) 387
- Mortensen, Jacob, husmand (Fejø) 418
- Mortensen, Jeppe (Dannemarre) 359
- Mortensen, Jørgen, borger (Nakskov) 293
- Mortensen, Jørgen, husmand (Fejø) 419, 420
- Mortensen, Jørgen, præst (Askø) 55
- Mortensen, Laurits, gårdmand (Fejø) 419
- Mortensen, Mads, skytte (Orebygård) 369
- Mortensen, Oluf, gårdmand (Fejø) 259
- Mortensen, Peder (Widsted), borgmester (Nakskov) 283, 320, 329, 332
- Mortensen, Peder, gårdmand (Fejø) 66, 72, 73
- Mortensen, Peder, husmand (Fejø) 420
- Mortensen, Peder, skolemester (Nakskov) 285
- Mortensen, Poul (Horslunde) 380
- Mortensen, Rasmus (Nykøbing) 383
- Mortensen, Rasmus (Stoense) 384
- Mortensen, Rasmus, indsidder (Birket) 383
- Mouridsdatter, Dorthe Johanne, g. m. Thomas Pedersen 380
- Muhl, Johan, lærer (Idstrup) 375
- Mule, Hans Hansen, præst (Dannemarre) 330
- Munck, Peder Jacobsen, rådmann (Nakskov) 315, 335
- Mund, Pros, admiral 128
- Mundt, Povl Heinrich, seminarist 375
- Munk, Jørgen, lærer (Græshave) 376
- Munk, Kaj, præst, digter 111
- Munk, Kirsten, g. m. Christian IV 122, 123, 125, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 142, 147
- Munk, Ludvig, statholder 122, 147
- Munk, Morten Jørgensen, lærer (Soesmarke) 376
- Munk, Peder, præst (Skelby) 39
- Murermester, Morten, borger (Nakskov) 299
- Musmann, Gertrud, g. m. Lorenz Hielm 364, 377
- Musse, Jørgen Jørgensen, gårdejer (Ravnsholt) 383
- Muus, Christian, biskop 482
- Müller, Heinrich, rentemester 135, 337
- Müller, Henrik Steensen, præst (Fejø) 55
- Møhl Hansen, Ulrik, konservator 206
- Møinichen, Charlotte, g. m. Andreas Andreasen 347
- Møller, Andreas Emanuel, lærer (Vivild) 376
- Møller, Anna Sofie Amalie, g. m. Niels Staal Reimer 389
- Møller, Anne Birgitte Marie, g. m. Thomas Reimer 350
- Møller, Anne Christensdatter, g. m. Niels Jacobsen 362
- Møller, Anne Kirstine Ditlevsdatter, g. m. Niels Nielsen 378
- Møller, Casper Ernst, ridefoged (Nykøbing) 463
- Møller, Charlotte Marie, g. m. Hans Rasmussen 391
- Møller, Christen Andersen (Svinbjerg) 362
- Møller, Christian, gårdejer (Vejleby) 386
- Møller, Ditlev, husmand (Branderslev) 376, 378
- Møller, Dorthe, g. m. Christian Harboe 360
- Møller, Eline, g. m. Johan Muhl 375
- Møller, Hans, degn (Sørup) 360
- Møller, Hans Christopher (Skovbølle) 357
- Møller, Hans Ditlevsen, lærer (Nr. Alslev) 376
- Møller (Mørk) Hans Lauritsen, præst (Fejø) 51, 68, 70, 96
- Møller, Hans Pedersen, gårdmand (Fejø) 419
- Møller, Henrich, præst (Hasle) 376
- Møller, Johan, lærer (Idstrup) 375, 376
- Møller, Knud, husmand (Fejø) 72, 418
- Møller, Kristine Margrethe, g. m. 1^o Johan H. Hassel, 2^o Svénné Langkjer 369
- Møller, Laurids, borger (Nakskov) 327
- Møller, Niels, gårdmand (Fejø) 67

- Møller, Niels, præst (Fejø) 55
 Møller, Niels Rasmussen, maler (Lyngby) 369
 Møller, Poul (Nagelsti) 206
 Møller, Rasmus, biskop 230, 231
 Møller, Sophie Amalie, g. m. Hans Peter Rømer 386
 Møllmann, Bernhard, historigraf 148
 Mørch, Hans Jensen, lærer (Tostesnæs) 376
 Mørch, Jens Hansen, lærer (Hjelm) 376
 Mørch, Poul Jensen, lærer (Askeby) 376
 Mørk, Bolette Elisabeth, g. m. Hans Møller 360
 Mørk, Michel Pedersen, borger (Nakskov) 304
- N**abe-Nielsen, F., fuldmægtig (Ny-købing) 118, 244, 248, 265, 409
 Nagel, Claus Nielsen, lærer (Tullebølle) 353
 Nagelsti 166-206
 Nakskov 34, 107, 114, 236, 239, 240, 245, 279-343, 406
 Nakskov, Mikkel Jensen, birke-dommer (Fejø) 468, 484
 Nebbelunde 51, 219
 Neuchs, Marcus Hansen, lærer (Vejde) 376
 Nicolaysdatter, Cathrine Dorothea, g. m. Mathias Matthiesen 374
 Nielsdatter, Ane, g. m. Mikkel Jensen 384
 Nielsdatter, Ane, g. m. Jens Chr. Jespersen 364
 Nielsdatter, Ane Marie, g. m. Anders Lund 372, 373, 378
 Nielsdatter, Anna (Fejø) 469
 Nielsdatter, Anna, g. m. Mads Mortensen 369
 Nielsdatter, Anna Marie, g. m. Fr. Chr. Heidam 360
 Nielsdatter, Anne, g. m. Peder Andersen 357
 Nielsdatter, Anne, g. m. Søren Jensen 370
 Nielsdatter, Anne Margrethe, g. m. Jørgen H. Thoede 351
 Nielsdatter, Barbara Marie, g. m. Hans Pedersen 359
 Nielsdatter, Birgitte, g. m. Jens Jespersen 257
 Nielsdatter, Boel, huskone (Fejø) 420
 Nielsdatter, Cathrine, g. m. Jens Peter Mess 374
 Nielsdatter, Charlotte Kirstine, g. m. 1^o Mouritz Hoe, g. m. 2^o Andreas Desington 55
 Nielsdatter, Dorthe Margrethe, g. m. Hans Jørgen Leegaard 373
 Nielsdatter, Else, g. m. Hans Wildt 391
 Nielsdatter, Karen, g. m. 1^o Philip Lykke, 2^o Peder Fr. Eriksen 355
 Nielsdatter, Karen, g. m. Jesper Jørgensen 469
 Nielsdatter, Karen, g. m. Rasmus Mortensen 383
 Nielsdatter, Karen, g. m. Fr. Chr. Preus 382
 Nielsdatter, Karen Marie, g. m. Niels Pedersen 374
 Nielsdatter, Kirsten (Krønge) 361
 Nielsdatter, Kirsten, g. m. Jens Andersen 346, 359
 Nielsdatter, Maren, g. m. Niels Christensen 356
 Nielsdatter, Maren, g. m. Peder Nielsen 356
 Nielsdatter, Margrethe (Fejø) 469
 Nielsdatter, Marie, g. m. Søren Christensen 352
 Nielsdatter, Marie, g. m. Rasmus Jeppesen 364
 Nielsdatter, Mette, g. m. Rasmus Larsen 370
 Nielsdatter, Mette Kirstine, g. m. Peter Petersen 380
 Nielsdatter, Sidsel, g. m. Lars Jensen 364
 Nielsen, Anders, gårdmand (Fejø) 67
 Nielsen, Anders, tolder (Fejø) 433
 Nielsen, Andreas, smed (Højreby) 351
 Nielsen, Anna Maria, g. m. Niels Chr. Clausen 353
 Nielsen, Anne Kirstine Frederikke, g. m. Mads Jeppesen 364
 Nielsen, Bendix, borger (Nakskov) 289
 Nielsen, Bertel (Vesterbo) 349
 Nielsen, Chr., bådebygger (Fejø) 113
 Nielsen, Christen, gårdmand (Fejø) 417
 Nielsen, Christen, skomager (Nakskov) 323
 Nielsen, Christoffer, skøffikker (Nakskov) 303

- Nielsen, Claus, præst (Fejø) 50
 Nielsen, Ditlev, borger (Nakskov) 289
 Nielsen, Erich, rådmænd (Nakskov) 89, 287, 333
 Nielsen, Frederich Christian, murmester (Rudkøbing) 353
 Nielsen, Gregers (Sønderøxe) 356
 Nielsen, Gregers, borger (Nakskov) 285
 Nielsen, Hans, bonde (Errindlev) 37
 Nielsen, Hans, gårdejer (Løjtofte) 358
 Nielsen, Hans, gårdejer (Nøbbet) 359
 Nielsen, Hans, gårdmand (Fejø) 67, 75, 417, 469
 Nielsen, Hans, lærer (Nykøbing) 377
 Nielsen, Hans, lærer (Vindeby) 377
 Nielsen, Hans, skomager (Nakskov) 299
 Nielsen, Hans, væver (Nakskov) 287
 Nielsen, Hans Jørgen Canneval, lærer (Havlykke) 377
 Nielsen, Hans Kingo (Nr. Aaby) 381
 Nielsen, Henrik, gårdmand (Fejø) 258, 417, 418
 Nielsen, J. (Lillebrænde) 150
 Nielsen, Jacob, borger (Nakskov) 287
 Nielsen, Jacob, indsidder (Sallerup) 362
 Nielsen, Jens (Møllerup) 365
 Nielsen, Jens, gårdmand (Fejø) 72, 252, 253
 Nielsen, Jens, husmand (Fejø) 67
 Nielsen, Jens, lærer (Jylland) 377
 Nielsen, Jens, lærer (Taars) 377
 Nielsen, Jens, medicus (Nakskov) 302, 323
 Nielsen, Jens, væbner (Ulslev) 270
 Nielsen, Jens Christian, lærer (Nr. Ørslev) 377
 Nielsen, Jens Peter, lærer (Tvede) 377
 Nielsen, Jeppe (Idestrup) 364
 Nielsen, Jeppe, gårdmand (Fejø) 419
 Nielsen, Jordan, degn og skriver (Fejø) 75, 259—262, 419, 437
 Nielsen, Jørgen, degn (Femø) 377
 Nielsen, Jørgen, husmand (Fejø) 418, 420
 Nielsen, Jørgen, husmand (Kappel) 367
 Nielsen, Jørgen, lærer (Fjelde) 378
 Nielsen, Jørgen, lærer (Vaabensted) 377
 Nielsen, Laurids, færgemand (Fejø) 436
 Nielsen, Laurids, gårdmand (Fejø) 257, 260, 418, 419
 Nielsen, Mads, husmand (Rønnebæk) 362
 Nielsen, Mads, skinder (Nakskov) 312, 335
 Nielsen, Mads, tømmermand (Nakskov) 317
 Nielsen, Mette Christine, g. m. Peter Chr. Jensen 364
 Nielsen, N. P., direktør 118, 265, 393—394, 406
 Nielsen, N. P.: Dimittenderne fra Vesterborg Seminarium. Indledning. 344—345
 Nielsen, N. P.: Fra Bogverdenen. 100—102, 230—236
 Nielsen, N. P., skuespiller 100
 Nielsen, Niels, borgmester (Nakskov) 281, 330, 332
 Nielsen, Niels, gårdmand (Fejø) 249
 Nielsen, Niels, lærer (Højjet) 378
 Nielsen, Ole, gårdmand (Fejø) 249, 259, 419, 486, 487
 Nielsen, Peder, gårdejer (Arløse) 356
 Nielsen, Peder, gårdmand (Fejø) 417
 Nielsen, Peder, møller (Nakskov) 286
 Nielsen, Philip, trommeslager (Nakskov) 328
 Nielsen, R. K., postbud (Guldborg) 409
 Nielsen, R. K.: En forhekset skov 229
 Nielsen, Rasmus (Birket) 354
 Nielsen, Rasmus (Hjelmholt) 355
 Nielsen, Rasmus, gårdmand (Fejø) 66, 67, 72
 Nielsen, Rasmus, husmand (Fejø) 72
 Nielsen, Rasmus, lærer (Raagelunde) 378
 Nielsen, Rich., amtsfuldmægtig (Nykøbing) 118, 265, 409
 Nielsen, Strange, førstelærer 116
 Nielsen, Søren, lærer (Skørringe) 378

- Nielsen, Terkel, gårdmand (Fejø) 67, 76, 78, 259, 260, 264, 418, 424, 429
- Nielsen, Thomas, gårdejer (Seem) 390
- Nielsen, Tyge, borger (Nakskov) 287
- Niemand, Jochum, borger (Nakskov) 305
- Nissen, Knud (Nakskov) 378
- Nissen, Nis Christian, lærer (Fejø) 378
- Nobelin, Lorens Severin, degn (Hundslev) 383
- Nobelin, Mette Christine, g. m. Michel Rasmussen 383
- Norbage, Peder, borger (Nakskov) 316
- Nordentoft, J., oberstløjtnant, 279
- Ny Krog Skov 229
- Nyegaard, Jeppe Rasmussen, gårdmand (Fejø) 419
- Nykøbing 35, 44, 97, 107, 110, 113, 115, 164, 236-238, 244, 337
- Nykøbing slot 161, 163, 164
- Nysted 337, 338
- Nysted kloster 33
- Næsgaard 242
- Nøjgaard, Niels, professor 111
- Nørdrup, A., førstelærer (Horbelev) 118, 265, 409
- Nørlund, Poul, nat.museumsdirektør 103
- Nørremose (Skørtinge) 395
- lesen, Christian, birkedommer (Vesterborg) 380
- Olesen, Olivia Maria Barbara, g. m. Ditlev Petersen 380
- Olsdatter, Anna Cathrine, g. m. Rasmus Mortensen 383
- Olsdatter, Anne (Maribo) 464
- Olsdatter, Bodil, g. m. Rasmus Poulsen 352
- Olsdatter, Lucie, g. m. Hans Mathiesen 454, 457
- Olsen, Abraham, underskriver 450
- Olsen, Anders, lærer (Saltøby) 379
- Olsen, Anders, lærer (Tølløse) 378
- Olsen, Chr.: Ditlev Flindt Staal. En Livsskæbne. 207-214
- Olsen, Christoffer, gårdmand (Fejø) 72
- Olsen, Gunnar, arkivar 112, 239-240
- Olsen, H. Fr., lærer (Vejringe) 396
- Olsen, H. Fr.: Vejringe skolehave. 396-397
- Olsen, Hans, borger (Nakskov) 311
- Olsen, Hans, gårdmand (Fejø) 67, 72, 260, 485-488
- Olsen, Hans, husmand (Fejø) 72
- Olsen, Jens, gårdejer (Mageltving) 363
- Olsen, Jens, gårdmand (Fejø) 66, 72, 419, 460
- Olsen, Jens, husmand (Fejø) 67
- Olsen, Jep, gårdmand (Vejrø) 67
- Olsen, Johanne Marie, g. m. Jens Rasmus Zeuthen 360, 387
- Olsen, Just, lærer (Brandstrup) 379
- Olsen, Jørgen (Svinsbjerg) 367
- Olsen, Jørgen, gårdmand (Fejø) 75, 417, 418, 439, 475
- Olsen, Jørgen, lærer (Blands) 379
- Olsen, Karen Marie, g. m. Johan Møller 375, 376
- Olsen, Lars, gårdejer (Flintinge) 379
- Olsen, Laurids, husmand (Fejø) 66
- Olsen, Mikkel, gårdmand (Fejø) 70, 72, 73
- Olsen, Mogens, gårdmand (Fejø) 72
- Olsen, Morten, gårdmand (Fejø) 67, 72, 419
- Olsen, Niels, gårdmand (Fejø) 259, 418
- Olsen, Niels, husmand (Fejø) 66, 72
- Olsen, Oluf, husmand (Fejø) 67, 72
- Olsen, Peder (Skrisbjerg) 385
- Olsen, Peder, gårdmand (Fejø) 66, 67, 72, 417, 419, 443, 450, 451, 475
- Olsen, Peder, gårdmand (Vejrø) 420, 467
- Olsen, Peder, husmand 227
- Olsen, Rasmus, gårdmand (Fejø) 72
- Olsen, Rasmus, husmand (Fejø) 418, 420
- Olsen, Sophie Ulrikke, g. m. Fr. Bernhard Dyssel 354
- Olsen, Søren, våbenmester 354
- Olsen, Thorkil, gårdmand (Fejø) 67, 72, 73
- Olstrup 36, 37, 38
- Olufsdatter, Karen (Fejø) 259
- Olufsen, Anders, gårdmand (Fejø) 67
- Olufsen, Andreas, skomager (Nakskov) 301, 323
- Olufsen, Hans, borger (Nakskov) 308, 335

- Olufsen, Hans, gårdmand (Vejrø) 60
 Olufsen, Hans, (skrædder) Nakskov 328
 Olufsen, Joen (Fejøl) 67
 Olufsen, Lars (Fejøl) 483
 Olufsen, Peder, rådmand (Nakskov) 324, 335
 Opagerhuset (Nagelsti) 201
 Oppenheim, Sofie Frederikke, g. m. Peder Adolph Knudsen 378
 Oreby 101
 Orebygård 238
 Ostenfeld, Charlotte Amalia, g. m. Eggert Langemark 383
 Ottesen, Rasmus, lægprædikant, politiker 234
 Otto Ludvig af Salm, greve 123
 Owen, Christina, g. m. Hans Henrik Gerths 365
 Ovesdatter, Anne, g. m. Hans Jørgen Thestenssen 389
 Ovesen, Johan, biskop 34, 35
 Ovesen, Peder, borger (Nakskov) 295
 Oehlenschläger, Adam, digter 100
Paarebugten 207
 Pagh, Peder, biskop 30, 31, 33
 Palleddatter, Engel Kirstine, g. m. Poul Jensen 363
 Palmgreen, Lucie Carlsdatter, g. m. Peter Johansen 378, 390
 Paludan-Müller, Caspar, historiker 236-238
 Paludan-Müller, Jens 238
 Panum, Peder Ludvig, professor 19-24
 Paulli, Holger, komponist 100
 Paulsdatter, Karen, g. m. Samuel Frederichsen 375
 Paulsen, Jørgen, museumsdirektør 242, 243
 Peder, fanejunker 252, 253
 Peders, Kirstine Marie, g. m. Edward Rasmussen 366
 Pedersdatter, Ane, g. m. Mads Larsen 347
 Pedersdatter, Ane Margrethe, g. m. Peder Olsen 227
 Pedersdatter, Anna Kirstine, g. m. Peder Bertelsen 348
 Pedersdatter, Bodil, g. m. Jørgen Nielsen 367
 Pedersdatter, Elisabeth, g. m. Gregers Nielsen 356
 Pedersdatter, Ellen, g. m. Morten Skafte 370, 372
 Pedersdatter, Else Christine, g. m. Hans Peter Hansen 357
 Pedersdatter, Gyde, g. m. Jens Zachariasen 52
 Pedersdatter, Ingeborg, g. m. Nicolaj Rydahl 385
 Pedersdatter, Karen, g. m. Jørgen Lavesen 371
 Pedersdatter, Kirsten, g. m. Jørgen Kalsen 367
 Pedersdatter, Kirstine, g. m. Anders Pedersen 346
 Pedersdatter, Kristine, g. m. Hans Frederik Ring 385
 Pedersdatter, Maren, g. m. Peder Hansen 380
 Pedersdatter, Maren, g. m. Conrad Jørgensen 350
 Pedersdatter, Maren Cathrine, g. m. Carsten Carstensen 350
 Pedersdatter, Margaretha, g. m. Lippert 384
 Pedersdatter, Maria Kirstine, g. m. Anders Hansen 384
 Pedersdatter, Mette Marie, g. m. Christen Dam 384
 Pedersdatter, Mette Marie, g. m. Peder Greve 356
 Pedersdatter, Sophie, g. m. Knud Nissen 378
 Pedersdatter, Tyre, huskone (Fejøl) 418
 Pedersen, Anders (Spandet) 346
 Pedersen, Anders, borger (Nakskov) 293
 Pedersen, Ande s. færgemand (Fejøl) 72, 260
 Pedersen, Anders, gårdmand (Fejøl) 67
 Pedersen, Anders, lærer (Nysted) 379
 Pedersen, Andreas (Mommark) 347
 Pedersen, Christen, væver (Nakskov) 295
 Pedersen, Christian Peder, lærer (Grænge) 380
 Pedersen, Christopher, borger (Nakskov) 290
 Pedersen, Ellen, g. m. Hans Jonas Drabitzius 354
 Pedersen, Enevold, skomagler (Sdr. Kirkeby) 354
 Pedersen, Gregers, remmesnider (Nakskov) 286
 Pedersen, Hanne Marie, g. m. Iver Wind 391
 Pedersen, Hans (Dannemarre) 359

- Pedersen, Hans (Lundum) 381
 Pedersen, Hans (Nordenbro) 364
 Pedersen, Hans, gårdejer (Nebb-
 lunde) 219
 Pedersen, Hans, gårdmand (Fejøl)
 67, 72, 73, 417
 Pedersen, Hans, gårdmand (Vejrøl)
 60
 Pedersen, Hans, husmand (Fejøl)
 420
 Pedersen, Hans, lærer (Horslunde)
 370, 380
 Pedersen, Hans, lærer (Jylland) 380
 Pedersen, Hans, møller (Fejøl) 261,
 262
 Pedersen, Hans, skomager (Nak-
 skov) 320, 335
 Pedersen, Hans, smed (Nakskov)
 310
 Pedersen, Hans, snedker (Fejøl) 75
 Pedersen, Hans, tømmemand
 (Nakskov) 295
 Pedersen, Hans Christian, lærer
 (Købelev) 380
 Pedersen, Jakob, lærer (Nr. Aaby)
 381
 Pedersen, Jens, gårdejer (Kvisle-
 mark) 366
 Pedersen, Jens, gårdmand (Fejøl)
 417
 Pedersen, Jens, møller (Fejøl) 249,
 258
 Pedersen, Jens Chr., færgemand
 (Grønsund) 98
 Pedersen, Jeppe, gårdmand (Fejøl)
 249, 490
 Pedersen, Johanne, tjenestepige
 227--228
 Pedersen, Jørgen, gårdmand (Fejøl)
 485-487
 Pedersen, Jørgen, husmand (Fejøl)
 67, 72
 Pedersen, Jørgen, lærer (Horsens)
 381
 Pedersen, Jørgen, parcellist (Lin-
 trup) 366
 Pedersen, Laurids, bysvend (Fejøl)
 418
 Pedersen, Laurids, gårdmand
 (Vejrøl) 73, 74, 76, 251
 Pedersen, Mads, gårdmand (Fejøl)
 66
 Pedersen, Mads, husmand (Fejøl) 72
 Pedersen, Maren Kirstine, g. m.
 Martin Vilh. Larsen 370
 Pedersen, Marie Margrethe, g. m.
 Knud Joachim Knudsen 368
 Pedersen, Michel, gårdmand (Fejøl)
 80, 419
 Pedersen, Morten (Rangstrup) 376
 Pedersen, Morten, gårdmand (Fejøl)
 258
 Pedersen, Niels, foged (Askøl) 264
 Pedersen, Niels, gårdejer (Østofte)
 374
 Pedersen, Niels, gårdmand (Fejøl)
 72, 259
 Pedersen, Ole, gårdmand (Fejøl) 72.,
 250, 417, 418, 419, 452
 Pedersen, Ole, gårdmand (Vejrøl)
 420, 467
 Pedersen, Oluf (Kadevig) 77, 78.,
 91, 253, 264
 Pedersen, Oluf, husmand (Fejøl) 67
 Pedersen, Peder, bager (Nakskov)
 285, 310
 Pedersen, Peder, gårdejer (Ullers-
 lev) 397-399
 Pedersen, Peder, gårdmand (Fejøl)
 417, 470
 Pedersen, Philip, lærer (Engestofte)
 381
 Pedersen, Rasmus, lærer (Vaalse)
 382
 Pedersen, Simon, borger (Nakskov)
 283
 Pedersen, Søren, husmand (Fejøl)
 72
 Pedersen, Thomas (Nakskov) 300
 Pedersen, Thomas, husmand
 (Brandstrup) 380
 Pederstrup 3, 10, 11, 13, 14
 Pentz, Christian v., rigsgreve, gu-
 vernør 123
 Pentz, Markvard, officer 68
 Perlestikker, Anders Pedersen, præst
 (Nakskov) 330
 Peter den Store, czar 163
 Peters, Ellen, g. m. Hans Matthie-
 sen 374
 Peters, Kirstine, g. m. Jørgen Mat-
 thiesen 374
 Petersen, Andreas, lærer (Nord-
 borg) 379
 Petersen, Anne Marie, g. m. Ernst
 Becker 348
 Petersen, Birgitte Kathrine, g. m.
 Henrik O. Carstensen 351
 Petersen, Carl: Aalevad, Borg og
 Bisper. 25-48
 Petersen, Carl Christian, lærer
 (Sneslev) 381
 Petersen, Carl Frederik, lærer (Op-
 ager) 379

- Petersen, Caroline, g. m. Hans Mortensen 387
 Petersen, Chr., købmand (København) 100-101
 Petersen, Christen, gårdejer (Tandrup) 353
 Petersen, Ditlev, birkedommer (Fejø) 468
 Petersen, Ditlev, lærer (Skaarup) 380
 Petersen, Frits, lærer (Fuirendal) 380
 Petersen, Georg Marius, lærer (Lisbjerg) 380
 Petersen, Grethe Cathrine, g. m. Martin Malling 373
 Petersen, Henning Christopher, boghandler (Sakskøbing) 381
 Petersen, Jens, lærer (Radsted) 381
 Petersen, Jens Christian Julius, lærer (Næsby) 381
 Petersen, Johan Christopher, lærer (Slesvig) 381
 Petersen, Jørgen, lærer (Højlet) 381
 Petersen, Marius Georg, lærer (Jylland) 381
 Petersen, Marquard, lærer (Geddesby) 246
 Petersen, Mette Marie (Hjordkær) 386
 Petersen, Peter, gårdejer (Stokke-marke) 381
 Petersen, Peter, lærer (Skafterup) 380
 Petersen, Poul, lærer (Vaalse) 381
 Philipsen, Jacob, lærer (Slesvig) 382
 Philipsen, Th., maler 241
 Pii, Lars, gårdejer (Sortsø) 208
 Pille, Rasmus, gårdejer (Tingsted) 383
 Pilt, Hans (Nakskov) 329
 Pitzner, Lovise Marie, g. m. Johan Christopher Lund 372
 Ploug, Inger Kirstine Hansdatter, g. m. Jens Olsen 363
 Plum, Inger Marie 147, 148
 Podebusk, Teze, biskop 34
 Podebusk, Valdemar, biskop 33, 34
 Poell, Claus, gårdmand (Fejø) 66
 Pommer, Ida, frue (Ø. Toreby) 206
 Pontoppidan, Erich, biskop 220
 Pontoppidan, Simon Christian, arkitekt 15
 Pors, Christen, borger (Nakskov) 288
 Pors, Erich, adelsmand 44
 Pors, Niels, borger (Nakskov) 292
 Porsfeldt, Otto, lensmand 42
 Pouls, Birthe, huskone (Fejø) 420
 Poulsdatter, Maren, g. m. Jørgen Læssøe 469
 Poulsdatter, Marie, g. m. Hans Pedersen 370, 380
 Poulsen, Ane Marie, g. m. Just Jensen 363
 Poulsen, Bendix, gårdmand (Fejø) 417
 Poulsen, Christen (Broust) 352
 Poulsen, Jens, gårdejer (Vedsted) 364
 Poulsen, Knud, kærner (Nakskov) 283, 284
 Poulsen, Mads (Vesterborg) 373
 Poulsen, Peder, borger (Nakskov) 314, 335
 Poulsen, Peder, gl. borger (Nakskov) 292
 Poulsen, Rasmus, skomager (Vestenskov) 352
 Prange, K., arkivar 247, 278
 Preus, Frederik Christian, lærer (Toksværd) 382
 Priergaard, Nikoline, g. m. Hans Hansen 357
 Priergaard, Peter Trolle, degn (Løjtofte) 357
 Prige, Hans, gårdejer (Flintinge) 379
 Printzfeld, Friderich, birkedommer (Fejø) 468
 Priorskov 167, 175, 176, 185, 186, 198, 201
 Priorskovlungen (Nagelsti) 205
 Prom, lærer (Sæby) 363
 Prom, Sophie Cathrine Vincentine, g. m. Ole Jensen 363
 Prüz, Johan Henrich, lærer (Fermern) 382
 Purhøjen (Nagelsti) 186, 187
- R**aae, Jacob Nielsen, gårdejer (Fanefjord) 376
 Raagø, Hans Hansen (Fejø) 417, 438, 453, 454, 457, 469
 Raagø Sund 77, 78
 Raahauge, Bodil Margrethe, g. m. Chr. E. Engel 390
 Raft, Lauritz, borger (Nakskov) 296, 334
 Ragaj, præst (Errindlev) 36, 37
 Ram, Maren Hansdatter, g. m. Jens Svendsen 380
 Ramus, Christian, biskop 54, 222
 Rand, Peter, bonde (Taarup) 151

- Rantzau, Breide, statholder 123
 Rantzau, Frands, rigshofmester 123, 126
 Rantzau, Schack, lensmand 57
 Rasch, Rasmus, borger (Nakskov) 322
 Rasmusdatter, Ane, g. m. Niels Steen 388
 Rasmusdatter, Ane Cathrine, g. m. 1^o Lars Andresen. 2^o Hans Chr. Ernst 355
 Rasmusdatter, Ane Marie, g. m. Niels Schjerning 386
 Rasmusdatter, Anne, g. m. Ole Iversen 379
 Rasmusdatter, Anne, g. m. Christen Møller 362
 Rasmusdatter, Anne Kirstine, g. m. Mikkel Jensen 375
 Rasmusdatter, Birthe, g. m. Poul Mortensen 380
 Rasmusdatter, Bodil, g. m. Hans Kall 363
 Rasmusdatter, Bodil, g. m. Lars Wæver 370
 Rasmusdatter, Bodil Cathrine, g. m. Søren Christensen 352
 Rasmusdatter, Christiane, g. m. Anders Michelsen 377
 Rasmusdatter, Ellen Marie, g. m. Ditlev Conrad Eriksen 354
 Rasmusdatter, Grete, g. m. Jørgen Jensen 367
 Rasmusdatter, Karen, g. m. Niels Jensen 363
 Rasmusdatter, Katrine, g. m. Hartvig Korff 368
 Rasmusdatter, Kirsten, g. m. Jeppe Mortensen 359
 Rasmusdatter, Kirsten Marie, g. m. 1^o Anders Sørensen. 2^o Chr. Snedker 388
 Rasmusdatter, Maren, g. m. Hans Nielsen 359
 Rasmusdatter, Margrethe, g. m. Hans Knudsen 359
 Rasmusdatter, Sara, g. m. Chr. Peder Pedersen 380
 Rasmusdatter, Anders, gårdejer (Skovlænge) 367
 Rasmussen, Anders, gårdmand (Vejrø) 250, 420
 Rasmussen, Anne Marie Elisabeth, g. m. Rasmus Thomsen 391
 Rasmussen, Cathrine Margrethe, g. m. Jens Peter Jørgensen 366
 Rasmussen, Christine, g. m. Jens Chr. Nielsen 377
 Rasmussen, Christopher, gårdejer (Torrig) 350
 Rasmussen, Edvard, lærer (Lebølgaard) 366
 Rasmussen, F., lærer (Brandstrup) 218, 219
 Rasmussen, Frands, borger (Nakskov) 293
 Rasmussen, Frederik, lærer (Tirsted) 382
 Rasmussen, Gregers, præst (Branderslev) 329
 Rasmussen, Hans, gårdmand (Fejø) 66, 72, 77, 258, 417, 419, 445, 467, 480
 Rasmussen, Hans, murermester (Nakskov) 316
 Rasmussen, Hans, møller (Nakskov) 327
 Rasmussen, Hans, snedker (Lindelse) 391
 Rasmussen, Hans, sognefoged (Egense) 382
 Rasmussen, Hans Peter, lærer (Egelev) 382
 Rasmussen, Hieronymus, lærer (Falkerslev) 382, 384
 Rasmussen, Jacob (Fejø) 490
 Rasmussen, Jens, boelsmand (Majbøl) 371
 Rasmussen, Jens, foged (Femø) 76, 82, 83, 264
 Rasmussen, Jens, gårdmand (Fejø) 63, 254, 417, 418
 Rasmussen, Jens, husmand (Hasselø) 364
 Rasmussen, Jens, lærer (Nagelsti) 383
 Rasmussen, Jeppe, gårdmand (Fejø) 72, 417, 439, 454
 Rasmussen, Jeppe, lærer (Vesterbo) 383
 Rasmussen, Jørgen, lærer (Grønne-gade) 383
 Rasmussen, Kirstine Marie, g. m. Jens Peter Jørgensen 366
 Rasmussen, Kirstine Marie, g. m. Chr. Lassen 371
 Rasmussen, Knud, husmand (Fejø) 418
 Rasmussen, Laurids, tømmermand (Nakskov) 307
 Rasmussen, Michel, lærer (Maglebrænde) 383

- Rasmussen. Morten. gårdmand (Fejø) 417
- Rasmussen, Morten, lærer (Hjelm) 383
- Rasmussen, Morten, lærer (Toreby) 383
- Rasmussen, Morten, lærer (Torslunde) 383
- Rasmussen, Niels, borger (Nakskov) 305
- Rasmussen, Niels, gårdmand (Fejø) 66, 417
- Rasmussen, Niels, indsidder (Gundsemgale) 378
- Rasmussen, Niels, murer (Sakskøbing) 382
- Rasmussen, Niels, skrædder (Nakskov) 299
- Rasmussen, Ole, lærer (Boslunde) 384
- Rasmussen, Peder, gårdmand (Fejø) 67, 88, 249, 417-419
- Rasmussen, Peder, lærer (Sdr. Alslev) 384
- Rasmussen, Peder, væver (Nakskov) 301, 334
- Rasmussen, Peter, lærer (Ullerslev) 384
- Rasmussen, Rasmus, gårdejer (Møllerup) 365
- Rasmussen, Rasmus, gårdmand (Fejø) 255, 417, 418, 420, 439, 451, 452
- Rasmussen, Rasmus, gårdmand (Vejrø) 74, 250
- Rasmussen, Rasmus, husmand (Vesterborg) 349
- Rasmussen, Rasmus, lærer (Falkerslev) 384
- Rasmussen, Søren, gårdmand (Fejø) 417
- Rasmussen, Thomas, borger (Nakskov) 328
- Rasmussen, Thomas, gårdejer (Birket) 390
- Rasmussen, Thorkild (Nakskov) 329
- Rasmussen, Trine, g. m. Anders Berthelsen 349
- Rasmussen, Willads, borger (Nakskov) 289
- Rawert, O. J., industrihistoriker 153
- Ravn, Hans, borger (Nakskov) 289
- Ravnby 77, 78
- Rebsluger, Hans, borger (Nakskov) 291, 307
- Reimer, Anne Sofie Amalie, g. m. Borch Chr. Tarp 389
- Reimer, Karen, g. m. 1^o Peder Nicolai Brix, 2^o Ludvig Andreas Jensen 350
- Reimer, Lucia, g. m. Borch Chr. Tarp 389
- Reimer, Niels Staal, købmand (Nakskov) 389
- Reimer, Thomas, forpagter 350
- Remmer, Hans, borger (Nakskov) 322
- Remsnider, Bendix, borger (Nakskov) 321
- Rennemann, Conrad, amtsforvalter 309
- Rersø 41
- Reventlow, C. D. F., statsminister 10-14, 230, 232, 344, 400, 403
- Reventlow, Fr., greve, stiftamtmand 116, 117, 118, 246, 248, 265, 406, 409
- Reventlow, Joachim Henrichsen (Søbo) 270, 273
- Reventlow, Louise, g. m. greve Stolberg 13
- Reventlow, Ludvig, greve 10
- Riber, Peter Andersen, lærer (Span-det) 384
- Richardt, skovrider (Raunstrupgård) 384
- Richardt, Adolph Ferdinand, lærer (Ringsebølle) 384
- Richardt, Johanne M. Kiersgaard, g. m. Chr. Henrichsen 373
- Richardt, Magdalene Dorothea, g. m. Just J. Longhi 351
- Richter, Charlotte Amalie, g. m. Chr. Møller 386
- Ring, Hans Frederik, lærer (Vedskølle) 385
- Ring, Johan, gårdejer (Raaby) 385
- Ringsebølle 35
- Riserup 213
- Risom, Sven, arkitekt 403
- Roes, herredsskriver (fejllæsning for Bay) 413
- Rogert, Poul, præst (Utterslev) 34, 281, 401, 402
- Rolfsen, Frederik Vilhelm, lærer (Langet) 385
- Roos, Hans Pedersen, købmand (Nakskov) 305, 335
- Rosenkilde, C. N., skuespiller 100
- Rosenkrantz, Helvig 329
- Rosenstand-Goiske, Henriette, g. m. Caspar Paludan-Müller 238

- Rosenørn-Lehn. Otto, lensbaron 238
- Ross, Charlotte Juliane, g. m. Jakob Becker 349
- Ross, Christian Vilhelm, kordegn (Maribo) 385
- Ross, Christopher Knudsen, møller (Egen) 349
- Ross, Ditlev Heinrich, højskoleforstander (Søgård) 385
- Ross, Poul Alexander, ejer af Svinningegård 385
- Ross, Sophia Amalia Georgine, g. m. Christopher Ross 349
- Rosted, Charlotte, g. m. Johan Fr. Eriksen 355
- Rostrup. C., botaniker 206
- Roug, Ole Nielsen, gårdejer (Fejø) 379
- Roussell, Aage, overinspektør 406
- Ruchardsen, Oluf, borger (Nakskov) 334
- Rude, Olaf, maler 241
- Rumohr, Dorthe (Nakskov) 291, 293
- Rydahl, Morten Fibiger, lærer (Udby) 385
- Rydahl, Nicolaj, lærer (Dame) 385
- Ryde 395
- Ryde Fællesskov 396
- Ryde skov 395
- Ryde station 395
- Rød, Ib, skipper (Nakskov) 285, 286, 333
- Rød, Rasmus, borger (Nakskov) 302, 334
- Rødby 97
- Rødeled 155
- Rødsand 15, 161
- Røgbølle sø 25
- Rømer, Hans Peter, lærer (Nidløse) 385
- Rønnow, Karl, biskop 40, 41
- Rønnow, Markvard, rigsråd 41
- Rørmosen (Nagelsti) 193
- Sadolin, Anders, præst (Fejø) 53
- Sadolin, Hans Hansen 413, 415, 416
- Sakskøbing 41, 337, 338
- Saltning:n (Nagelsti) 167, 168, 169, 170
- Samuelsdatter, Maria, g. m. Rasmus Mikkelsen 375
- Sandby 40, 97
- Satterup, Anna Marie, g. m. Jakob Chr. Satterup 386
- Satterup, Jakob Christian, seminarist 386
- Satterup, Poul, præst (Dannemarre) 386
- Savskærer, Hans, borger (Nakskov) 299
- Savskærer, Jeppe, borger (Nakskov) 313
- Saxtrup, Niels Pedersen, præst (Nakskov) 279, 340, 401, 402
- Schack, Joachim, generalmajor (Bramsløkke) 54
- Scheel, Anders Jensen, guldsmed (Nykøbing) 244
- Scheffer, Christoffer, borger (Nakskov) 292, 333
- Scherner, Johan Samuel, forpagter (Magleby) 386
- Schiøtt, Flora Caroline, g. m. Svenné Langkjer 369
- Schiøttz, Frederik, lærer (Allerslev) 386
- Schiøttz, Henrik Hansen, mester-skrædder (Nykøbing) 386
- Schjerning, Niels, lærer (V. Kippinge) 386
- Schjerning, Niels Ursin, lærer (Kippinge) 386
- Schmidt, August F., forfatter 111, 113
- Schmidt, Christian Johansen, seminarist 386
- Schmidt, Hans Abelin, skræddermester (Slagelse) 352
- Schmidt, Ingeborg Cathrine, g. m. Andreas Chr. Thonning 389
- Schmidt, Lovise Cathrine, g. m. Søren Olsen 354
- Schmølke, Lorenz Johan Ludvig, lærer (Sigeneben) 386
- Schneider, Benjamin, snedkermester (Nykøbing) 391
- Schneider, Christine Barbara, g. m. Laurits N. V. Tolderlund 391
- Schov, Marie Kirstine, g. m. Jens C. E. Larsen 370
- Schultz, Joachim Heinrich, lærer (Fogderup) 386
- Schultz, Joachim Hinrich, gæstgiver (Broager) 386
- Schultz, Lovise Emilie, g. m. Jens Chr. Larsen 362
- Schumacher, Andreas, amtmand 147, 148
- Schumacher, Heinrich, astronom 147

- Schøn, Peter, apoteker (Nakskov) 308
- Sebbelow, Anna Magdalene, g. m. 1^o Henrik Steensen Müller, g. m. 2^o Jørgen Mortensen 55
- Sebbelow, Jørgen, præst (Stokke-marke) 55
- Sehested, Christen Thomesen, kansler 129, 137
- Sehested, Hannibal, statholder 124, 129, 132—135, 137, 141, 143
- Sekt, Carsten Mouritz, lærer (Holsted) 386
- Sekt, Peter Jensen, lærer (Haraldsted) 386
- Selle, Gustav Adolph, lærer (Rendsborg) 387
- Selle, Jasper Ludwig, organist (Wesselburen) 387
- Seebach, Karen Cappel, g. m. Jens Melchior 384
- Sidenius, Anna Margrete, g. m. Andreas Boie 56
- Sidenius, Anne Margrethe, g. m. Jens Petersen 381
- Sidenius, Cecilie Katrine, g. m. Hans Peter Matzen 374
- Sidenius, Christian Ulrik, lærer (Skovby) 374, 387
- Sidenius, Didrik Nikolaj Blicher, gårdejer, rigsdagsmand 387
- Sidenius, Edvard, købmand (Maribo) 56
- Sidenius, Hans Didrik Ulrik, lærer (Bogø) 387
- Sidsel, »gamle« (Majbølle) 229
- Sidsel, g. m. Augustus Christensen 321
- Sierck, Carl Frederik Emil, lærer (Als) 387
- Sievers, Jacob, seminarist 387
- Sille Maria, g. m. Hans Jørgensen Stadager 53
- Simonsen, Hans, gårdmand (Fejøl) 66, 72
- Simonsen, Herman, borger (Nakskov) 321
- Sinkelmager, Jens, borger (Nakskov) 284, 286
- Skaaning, Bodil (Fejøl) 465
- Skaft, Jens Jensen (Vesterborg) 363
- Skaft, Kirsten Mortensdatter, g. m. Chr. Lund 372
- Skaft, Morten, gårdejer (Vesterborg) 370, 372
- Skalø 426, 430
- Skauve, Niels, borger (Nakskov) 327
- Skebye, Kaj, bankdirektør (Nakskov) 408
- Skibelund, Claus, borger (Nakskov) 303
- Skinder, Jens (Lolland) 422
- Skinder, Marcus, borger (Nakskov) 318
- Skipper, Rasmus, borger (Nakskov) 285
- Skjørringe 11
- Skoffikker, Christen, borger (Nakskov) 313
- Skoffikker, Marcus, borger (Nakskov) 289
- Skomager, Erich, borger (Nakskov) 297, 298
- Skomager, Jens, husmand (Fejøl) 418
- Skomager, Jørgen (Fejøl) 465
- Skomager, Knud, borger (Nakskov) 298, 324
- Skomager, Lydert, borger (Nakskov) 323
- Skomager, Nicolai, borger (Nakskov) 318
- Skotte, Hans Jensen, gårdmand (Fejøl) 75
- Skotte, Hans Pedersen, gårdmand (Fejøl) 417, 489
- Skotte, Peder Hansen, gårdmand (Fejøl) 252, 419, 433, 436, 439, 460, 465, 466
- Skov, Christen Jespersen, præst (Fejøl) 53, 477, 479
- Skov, Maria, g. m. Chr. Olesen 380
- Skov, Sigvard, museumsinspektør 245
- Skovby 213
- Skovgaard, Joachim, maler 241
- Skovgaard, Niels, maler 241
- Skovgaard, P. C., maler 241
- Skovlænge 220-222
- Skralle, Jørgen Hansen, gårdmand (Fejøl) 440
- Skriver, Mathias (Engelsborg) 45
- Skriver, Michl, borger (Nakskov) 291
- Skrædder, Bendix, borger (Nakskov) 292, 333
- Skrædder, Christen, husmand (Fejøl) 418
- Skrædder, Christoffer, husmand (Fejøl) 420
- Skrædder, Claus, borger (Nakskov) 322

- Skrædder, Ejler, borger (Nakskov) 319
- Skrædder, Godtfred, borger (Nakskov) 320
- Skrædder, Hans, borger (Nakskov) 325
- Skrædder, Jacob, borger (Nakskov) 319
- Skrædder, Jacob, gårdmand (Fejø) 66
- Skrædder, Jep (Fejø) 66
- Skrædder, Jørgen, borger (Nakskov) 305, 316
- Skrædder, Laurids (Fejø) 67
- Skrædder, Peder, husmand (Fejø) 418
- Skrædder, Rasmus Ibsen, gårdmand (Vejrø) 73, 74
- Skrædders, Anna (Nakskov) 283
- Skytte, Cornelius, toldopsynsmand (Grønsund) 98
- Skytte, Hans, gårdmand (Fejø) 417
- Skytte, Peder Hansen, husmand (Fejø) 418, 420
- Skytteskov (Ryde) 395
- Skørringe 219, 395
- Skørringegård 154
- Slente, Christen, borger (Nakskov) 313
- Slotø 114
- Smed, Anders (Hoby) 346
- Smed, Anders (Lolland) 459, 460
- Smed, Ane (Sortsø) 213
- Smed, Christen Jensen, sognefoged (Fejø) 67, 419, 420, 438, 445, 450
- Smed, Else, borger (Nakskov) 287, 294
- Smed, Hans Jensen, husmand (Fejø) 418
- Smed, Hans Pedersen, gårdmand (Fejø) 75, 76, 259
- Smed, Hans Pedersen, husmand (Fejø) 420, 448, 449, 455-461, 467
- Smed, Jens Pedersen, gårdmand (Fejø) 66, 76
- Smed, Jørgen, gårdmand (Fejø) 78, 257, 419
- Smed, Laurids, borger (Nakskov) 304
- Smed, Laurids, gårdmand (Fejø) 66, 72, 73
- Smed, Laurids Rasmussen, præst (Nakskov) 328
- Smed, Morten, gårdmand (Fejø) 66, 72, 261, 419
- Smed, Niels (Uth) 355
- Smed, Oluf Andersen, præst (Arninge) 241
- Smed, Oluf Pedersen, gårdmand (Fejø) 66, 96, 249, 251, 254, 256, 417, 418
- Smed, Peder, tingfoged, tolder (Fejø) 70, 73
- Smed, Peder Hansen, gårdmand (Fejø) 72, 419
- Smed, Rasmus Hansen, gårdmand 249, 253, 417, 418
- Smith, Anna Sofie Caroline, g. m. Jørgen Olsen 379
- Smith, Christian, lærer (Birket) 387
- Smith, Daniel, provst (Horslunde) 344, 346
- Smith, Hans Christian, seminarist 387
- Smith, Marie, g. m. Jens Hansen 357
- Smith, Mette Cathrine, g. m. Richardt 384
- Smith, Peter Nicolay Heinrich, lærer (Femern) 387
- Snedker, Christian Rasmussen, gårdejer (Foldby) 388
- Snedker, Claus, borger (Nakskov) 289
- Snedker, Hans, borger (Nakskov) 329
- Snedker, Jochum, borger (Nakskov) 319
- Snedker, Jonas, borger (Nakskov) 295, 313
- Snedker, Kjeld H.: Nagelsti bondesamfund gennem 4000 år. 166-206.
- Snedker, Michel, borger (Nakskov) 286
- Snedker, Peder, gårdmand (Vejrø) 420, 467
- Snedker, Povl, borger (Nakskov) 317
- Snedker, Rasmus (Fejø) 422
- Snedker, Svend, borger (Nakskov) 295
- Snøde, Hans Nielsen, borger (Nakskov) 312
- Soesmarke 229
- Sommer, Caspar Ernst Hartmann, byfoged (Middelfart) 368
- Sommer, Hedevig Sofie, g. m. Chr. Fr. Kirchstein 368
- Sommer, Oluf, gårdmand (Fejø) 66
- Sophie, dronning 62, 122, 147, 162, 163

- Sophie Amalie, dronning 135, 139, 144, 145
- Sophie Elisabeth, frøken, g. m. Christian v. Pentz 123, 129
- Sophie Hedvig af Braunschweig, prinsesse 123
- Sortsø 207, 214
- Sparre, Pontus David, degn (Holtug) 361
- Sparre, Sidse Karine, g. m. Heinrich Knudsen Henrichsen 361
- Speitzer, Anna Margrethe, g. m. Frantz Holm 353
- Sperling, Otto, læge 108, 109, 128, 136
- Sporebjerg (Torkilstrup) 149-157
- Spormand, slægten 402
- Sporre, Margrethe Nielsdatter, g. m. Hans Knudsen 355
- Spur, Inger Cicilia, g. m. Rasmus Gjelstrup 347, 356
- Spurre, Niels (Thoreby) 377
- Staal, Diderich, købmand (Stege) 207
- Staal, Ditlev Flindt, gårdejer (Sortsø). 207-214.
- Staal, Ditlev Flindt, hofagent (Stubbekøbing) 207, 214
- Staals kanal (Sortsø) 207
- Stadager 107
- Stadager, Hans Jørgensen, præst (Fejø) 53
- Stampe, Christine, baronesse 17
- Stampe, Margrethe, g. m. Jokum Henrik Hahn 378
- Stangerup gods 207, 212
- Staphensen, Hans, borger (Nakskov) 319
- Staphensen, Niels, murermester (Nakskov) 290
- Stauning, Dorothea Marie, g. m. Mathias Chr. Brandt 370
- Stauning, Jørgen, lærer (Haarbølle) 387
- Stauning, Jørgen, præst (Stege) 387
- Staverskov (Gøye), Heinrich, væbner (Kærstrup) 270
- Steen, Jens Nielsen, lærer (Arnøje) 388
- Steen, Niels Rasmussen, husmand (Nørreballe) 388
- Steffensminde (Nagelsti) 174
- Stenfeldt, Niels: Træk af livet på Fejø. 49-96, 249-264, 413-490
- Stenkel, Claus, kansler 39
- Stivermosen (Nagelsti) 205
- Stokkemarke 29, 71, 89
- Storskoven (Majbølle) 229
- Strange, Elias, forpagter (Norre) 391
- Strange, Elsemine Kirstine, g. m. Johan C. C. Tommerup 391
- Strange, Jens, gårdmand (Fejø) 66
- Strange, Sara, borger (Nakskov) 287
- Strangesen, Niels, murermester (Nakskov) 299
- Stryhn, Rasmus, sognefoged (Femø) 474
- Strøver, Andreas (Frisenvold) 346
- Strøver, Sophie August, g. m. Niels J. J. Andersen 346
- Stub, Cecilie Cathrine, g. m. Johannes Hvalsøe 360
- Stubbekøbing 106, 107, 153, 207, 209, 337
- Styrmand, Johan Jacobsen, hattemager (Nakskov) 241
- Støcken, Claus v., borger (Nakskov) 290, 330
- Støcken, Volkmar v., borger (Nakskov) 288
- Suhr, Bernt, præst (Købelev) 53
- Suhr, Claus Jacob, købmand (Nakskov) 55
- Suhr, Johanne Charlotte Lucie, g. m. Lars Theisen 55
- Sullerup 154
- Svane, Karen Marie, g. m. Frederik Christensen 371
- Svarrer, Jacob, borger (Nakskov) 281, 302
- Swartz, Anna Marie, g. m. Benjamin Schneider 391
- Swendee, Johanne Cathrine, g. m. Johan David Keller 367
- Svensden, Daniel, gårdmand (Fejø) 66
- Svensden, Jens (Rødby) 380
- Svensden, Jens, gårdejer (Sortsø) 208
- Svensden, Johanne Jensdatter, g. m. Chr. Peder Pedersen. 380
- Svensden, Peder, borger (Nakskov) 312
- Svensson, O., gartner (Nagelsti) 206
- Svinehave sø 158
- Svinehave voldsted 158-165, 246
- Svinsbjerg 215
- Sværke, Rasmus Hansen (Falkerslev) 357
- Søholt 3, 7, 14, 15, 399
- Søllested 106

- Sønderborg, Peder, borger (Nakskov) 298, 324
 Sønderborg, Ulrik Frederik, birke-dommer (Fejø) 468
 Sønnichsen, Anne Bothilde, g. m. Laurits Hansen 358
 Sønnichsen, Friderich (Møgeltønder) 358
 Sørensdatter, Anne, g. m. Hans Hansen 357
 Sørensdatter, Anne Margrethe, g. m. Enevold Pedersen 354
 Sørensdatter, Inger, g. m. Hans Madsen 358
 Sørensdatter, Kirsten, g. m. Hans Pedersen 381
 Sørensdatter, Maren, g. m. Jens Christophersen Brun 51, 68, 69, 72, 74, 79, 80
 Sørensdatter, Maren, g. m. Ove Mikkelsen 389
 Sørensen, Anders, lærer (Foldby) 388
 Sørensen, Christian, lærer (Langesø) 388
 Sørensen, Conradine Cathrine, g. m. Mathias Dahlstrøm. 385
 Sørensen, Grethe, g. m. Matz Sørensen 348
 Sørensen, Hans, borger (Nakskov) 326
 Sørensen, Jeppe, smed (Nakskov) 327
 Sørensen, Jevald, møller (Frendrup) 358
 Sørensen, Maren Hansine Frederikke, g. m. Mads Hansen 358
 Sørensen, Marie: Karen Marie Abrahamsdatter. Et levnedsløb. 215-219.
 Sørensen, Marie, g. m. Poul Alexander Ross 385
 Sørensen, Matz, skrædder (Ajtrup) 348
 Sørensen, Niels, skovfoged (Taareby) 378
 Sørensen, Niels Georg, præst (Gundslev) 210-214
 Sørensen, Peter Christian, lærer (Nøbbet) 388
 Sørensen, Rasmus, gårdmand (Fejø) 417
 Sørensen, Rasmus, lærer, rigsdagsmand (Venslev) 388
 Sørensen, Rasmus Møller, lærer (Brandstrup) 230-233, 234
 Sørensen, Thomas (Kolby) 375
 Sørup (Falster) 43, 46
 Søvang (Gedser) 159
T
 Taagerup 37
 Taareby Fællesskov (Ryde) 395
 Taareby Hestehave (Ryde) 395
 Taars 41, 46
 Taarup 150-152, 154, 155
 Taasing, Rasmus Hansen, borger (Nakskov) 290
 Tancke, Martin, resident 132
 Tappernøje, Anders, borger (Nakskov) 303
 Tappernøje, Hans (Nakskov) 329
 Tarp, Borch Christian, lærer (Halsted) 388
 Tarp, Christen Larsen, lærer (Lindet) 388
 Tarp, Nikolai Vilhelm, lærer (Knuthenborg) 389
 Teilmann, Anna, g. m. Melchior A. Drabitzius 353
 Terlon, Hugues, fr. gesandt 144
 Tesdorpf, A., hofjægermester 164, 246
 Tesdorpf, Edward, godsejer 401
 Thaning, Anne Frederikke, g. m. Niels Bertel Berthelsen 349
 Thaning, Terkel, forvalter (Vemmetofte) 349
 Theisen, Lars, farver (Nakskov) 55
 Therkildsen, Laurids, gårdmand (Fejø) 72
 Thestensen, Hans Jørgen, lærer (Tranbjerg) 389
 Thierry, Jean Peter Frederik, boghandler (Nakskov) 389
 Thierry, P. F., toldbetjent (Vordingborg) 389
 Thiesen, Hans Hansen, lærer (True) 389
 Thikiøb, Mette Cathrine, g. m. Daniel Knuthsen 359
 Thoberg, Hans, borger (Nakskov) 301, 303
 Thoede, Anna Maria Jørgensdatter, g. m. Christen Christensen 351
 Thode, Jørgen Henrich, smed (Brahesborg) 351
 Thoer, Rasmus Christensen, lærer (Skrøbelev) 389
 Thomasdatter, Anne Marie, g. m. Jens Poulsen 364
 Thomasdatter, Karen, g. m. Peder Christensen 369
 Thomasdatter, Maren, g. m. Peder Mikkelsen 375

- Thomassen, Thomas, gårdejer (Birket) 390
- Thomsen, skovrider (Østofte) 389
- Thomsen, Anneke Marie g. m. Rasmus Jensen 364
- Thomsen, Carl Claudi, lærer (Skelby) 389
- Thomsen, Christen, lærer (Rorup) 390
- Thomsen, Christian Ulrich, skovrider (Kragelund) 364
- Thomsen, Christiane Elisabeth, g. m. Hans Chr. Pedersen. 380
- Thomsen, Claus, lærer (Opager) 390
- Thomsen, Enevold, lærer (Visby) 390
- Thomsen, Hans, tømmermand (Nakskov) 306
- Thomsen, Heinrich, borger (Nakskov) 297, 308, 335
- Thomsen, Jakob Peder, seminarist 390
- Thomsen, Jens, lærer (Mellerup) 390
- Thomsen, Johanne Marie, g. m. Niels Møller 55
- Thomsen, Johannes, lærer (Nakskov) 390
- Thomsen, Johannes, lærer (Vesterbo) 390
- Thomsen, Mads, borger (Nakskov) 324
- Thomsen, Mikkil, gårdmand (Fejøl) 66
- Thomsen, Peder, gårdmand (Fejøl) 67
- Thomsen, Rasmus, lærer (Sædinge) 390
- Thomsen, Søren (Nakskov) 330
- Thonning, Andreas Christian, præst (Nakskov) 389
- Thonning, Gertrudine Cathrien, g. m. Jean P. F. Thierry 389
- Thordrup, Alfred, forretningsfører (Nakskov) 117, 118, 248, 265, 409
- Thorkilsen, Jeppe, gårdmand (Fejøl) 72, 73
- Thorkilsen, Job, gårdmand (Fejøl) 66
- Thorkilsen, Jørgen, gårdmand (Fejøl) 67, 72, 73, 249, 259
- Thorkilsen, Michel, gårdmand (Fejøl) 75
- Thorsen, Anne Kirstine, g. m. Hans Møller 376
- Thorslunde 39
- Thorsmede, Hans, borger (Nakskov) 315
- Thorup, Erik Frisenberg, præst (Asperup) 357
- Thorup, Mette Marie, g. m. Hans Hansen 357
- Thorvaldsen, Bertel, billedhugger 1-17
- Thott, Olav Axelsen, rigsmarsk 270, 272
- Thulesdatter, Maren, g. m. Peder Hansen 362
- Thygesen, Lene, g. m. Peder Nicolay Lassen 368, 382, 383
- Thøjsen, Anders Nissen, gårdejer (Varnæs) 356
- Thøjsen, Anna Maria, g. m. Chr. Gammelgaard 356
- Tillitze 160
- Tingshøjgård (Nagelsti) 176
- Tingsted 235, 236
- Tirsted 219
- Tjellesen, Anne Marie, g. m. Jess Jessen 365
- Tjennemarke, Niels, tømmermand (Nakskov) 289
- Tobiesen, Peder (Femøl) 264
- Tolderlund, Albrecht Christoffer, forpagter (Sorøl) 391
- Tolderlund, Laurits Nicolai Vilhelm, kordegn (Sorøl) 391
- Tommerup, Jochum, skovfoged (Horbelev) 391
- Tommerup, Johan Carl Claudi, lærer (Elkenøre) 391
- Torkil, kæmpe 149-157
- Torkilstrup 149-157
- Torkilstrupgård 149, 151, 156
- Torpelund (Torkilstrup) 152
- Trane, Arnold, malermester (Torkilstrup) 155
- Troels-Smith, J., museumsinspektør 242
- Træskomands, Bodil (Nakskov) 306
- Tvede, Frederikke, g. m. Johan Andreas Fischer 377
- Tybring, Riborg Dorothea, g. m. Søren L. Fog 355
- Tyges, Karen, borger (Nakskov), g. m. Tyge Nielsen 287
- Tærsker, Jens, borger (Nakskov) 303
- Tæstensen, Vallentin (Arrild) 389
- Tømmermand, Anders, borger (Nakskov) 311

- Tømmermand, Claus, borger (Nakskov) 296
 Tømmermand, Henrich, borger (Nakskov) 316
 Tømmermand, Niels, borger (Nakskov) 313
 Tømmes, Kirsten, borger (Nakskov) 292
 Tønnesen, Laurids (Nakskov) 330
- Udstrup 432
 Ugleholt, Christen (Kældernæs) 346
 Ulfeldt, Christian, rigsgreve, kannik 143
 Ulfeldt, Corfitz, rigsgreve, rigshofmester 109, 126-144, 146, 148, 243
 Ulfeldt, Ebbe, generaløjtnant 124, 137, 287, 294, 320
 Ulfeldt, Flemming, adelsmand 124
 Ulfeldt, Henning Torkilsen, biskop 34, 36, 37, 270, 272
 Ulfeldt, Jacob, rigskansler 124
 Ulfeldt, Leo Belgicus 131
 Ulfeldt, Leonora Christina 108-109, 121-148, 242, 243, 246
 Ulfstand, Oluf Holgersen, lensmand 42, 43, 44
 Ulrich af Mecklenburg, hertug 162, 163
 Ulslev, Vester 242
 Unghave (Torkilstrup) 156
 Urne, Christoffer, rigskansler 337
 Urne, Hans, domprovst 40
- Wadskiær, Benedicte Erikke Thomasine, g. m. Johan Jacob Kirchheiner 56
 Wadskiær, Christian Fredrik, professor 56
 Valdemar Sej, konge 158
 Valdemar den Store, konge 158
 Valdemar, Christian, greve 123, 134
 Valerius, overbibliotekar, Maribo 118, 248, 265, 409
 Valerius, V.: Fra Bogverdenen. 241
 Walkendorph, Henning, væbner (Højbygård) 270
 Wallmoden, Louise v., g. m. Julian Bertouch 3, 4, 6, 7, 15
 Walther, Anne Sophie Jørgensdatter, g. m. Frederik With Berg 349
 Walther, Jørgen, oberstløjtnant, 137
 Walther, Jørgen Christiansen (Maribo) 349
 Wandal, Anna Dorthea, g. m. Niels Jacob Bredahl 354
 Vandel, Anna Margrethe, g. m. Claus Jacob Suhr 55
 Vandel, Jens, præst (Fejø) 55
 Vandel, Niels, stadsfysikus (Kristiania) 55
 Wardenberg, Henrik, ridder 35
 Vasen (Fejø) 257
 Vedby, Nr. 235
 Weidemann, Claus, borger (Nakskov) 308
 Weiss, Johanne Frederikke, g. m. Christen Tarp 388
 Vejleby, Jørgen, borger (Nakskov) 314
 Vejlø, Niels, borger (Nakskov) 322
 Vejringe 396, 397
 Vejringe skole 396, 397
 Vejrø 60, 67, 70, 73, 74, 88, 249-251, 260, 420, 440
 Wemmer, Frederik Christensen, seminarist (Bakkebølle) 352
 Venstermand, Henning 152
 Venstermand, Jørgen, lensmand (Slotø) 160
 Venstermand, Mane 152
 Venstermand, Torkil (Torkilstrup) 151, 152, 153
 Venstermand, Torsten 152
 Wentzelsen, Laurids, husmand (Fejø) 72
 Wesberg, Susanne, g. m. Erland Berg 366
 West, Hans Rasmussen, bødker (Svendborg) 357
 West, Johanne Maria Hansdatter, g. m. Frederik Hansen 357
 Vestenskov 39, 40
 Vesterborg seminarium 344-392, 230-232
 Vesternæs 40
 Wichfeld, Henning, kammerherre (Engestofte) 7
 Wichfeld, Jørgen, kammerherre (Engestofte) 7, 28
 Wichmand, Bertel, købmand (Ny-købing) 479, 480
 Wichmand, Johanne Frederikke Georgia, g. m. Carl E. V. Hartmann 360
 Wichmann, Melcher, svensk købmand (Nakskov) 281-284, 286, 288, 290, 294, 295, 297, 298, 302, 312, 318, 325, 326, 330
 Wiese, Marie Cathrine, g. m. Godtfred Appel 347

- Viet 219
 Vieth, Mariane Dorteaa, g. m. Hans August Jørgensen 365
 Vieth, Martin Christian, forvalter (Ønslev) 365
 Wildt, Christian Frederik, skytte (Sdr. Kirkeby) 391
 Wildt, Hans Christiansen, lærer (Gaabense) 391
 Villadsdatter, Johanne, g. m. Hans Holdensen 358
 Villadsen, Laurids, husmand (Vejrø) 67
 Villumsdatter, Maren, g. m. Hans Hansen 379
 Wind, Andreas Iversen, gårdejer (Idestrup) 391
 Wind, Iver Hansen, tømrer (Gedestrup) 391
 Wind, Jens Iversen, lærer (Vesterbo) 383
 Winding, Andreas, købmand (Nykøbing) 386
 Vinding, Hans Kruse, præst (Gundslev) 213, 214
 Winding, Laurenze, g. m. Frederik Schjøttz 386
 Vinhofers, Dina, eventyrske 137
 Winther, Chr., digter 100
 Virket 212
 Wissing, Anna Margrethe, g. m. Henrich Møller 376
 Witt, Melcher, svensk købmand (Nakskov) 281—284, 291, 294, 297, 302, 308, 310—312, 315
 Wittrup, Jakob, skoleelev 238
 Voebro (Nagelsti) 166, 200, 202
 Vognmand, Anders, borger (Nakskov) 296
 Vognmand, Clemen, borger (Nakskov) 306
 Vognmand, Peder (Nakskov) 330
 Voldnoret (Sortsø) 209
 Wolf, Hans Jacobsen, borger (Nakskov) 321
 Wollesen, V. Elholm, elektricitetsværksbestyrer (Nykøbing) 115
 Worm, Ole, oldforsker 70
 Worm, Silla Maria, g. m. Christen Jespersen Skov 53
 Vorndr.,n, Sophie, g. m. Frants Rosenstjerne Krag 368
 Wulf, Bodil Sofie, g. m. Peter Jensen 380
 Wæver, Lars Ottesen (Sdr. Kirkeby) 370
 Wæver, Michel, borger (Nakskov) 327
 Wæver, Niels, gårdmand (Fejø) 66
 Wæver, Ulrich, borger (Nakskov) 304
 Vøls, Elisa: Aageby kirkedørs laas c hængsler 99
 Vøls, Frederikke, parcellist (Opager) 99
 Vøls, Johan, muremester (Opager) 99
Zachariasen, Hans, borger (Nakskov) 319
 Zachariasen, Jens, tingfoged, birkedommer (Fejø) 52, 76—79, 82—86, 90, 93, 94, 96, 249, 250, 253—256, 258, 260, 414, 416—418, 423, 424, 432, 433, 468
 Zeuthen, Dorteaa Birgitte, g. m. Frederik Chr. Heidam 360
 Zeuthen, Jens Rasmus, præst (Femø) 360, 387
 Zeuthen, Konradine, g. m. Jørgen Stauning 387
 Zidtzell, svensk løjtnant (Nakskov) 282, 283, 287, 288, 292, 298, 299, 304, 305, 308, 310, 312, 316—318, 320, 323, 324, 326, 327, 331
 Ziensen, Mads (Vesterborg) 373
Ærrebo, Sofie Amalie, g. m. Hans Grønlund 391
Ørbech, Ida Legertha Kirstine, g. m. Johan Peder Lassen 371
 Ørbech, Lars Bagger, forstskriver 371
 Ørbeck, Christian, præst (Fejø) 55
 Ørsnes, M., museumsinspektør 266
 Ørsted, A. S., politiker, retslærd. 100
 Østen, Carl: Har du skudsmålshogen i orden? 222—228
 Østofte 21, 39, 395

Dansk Historisk Fællesforening har udsendt indbydelse til erhvervelse af Wibergs Præstehistorie i nyt optryk for en favørpris af 200 kr. uindb. og 240 kr. indbunden.

Nationalmuseets etnografiske Samling gør opmærksom på det etnografiske tidsskrift »Folk«, udgivet af Dansk etnografisk Forening. Abonnement 20 kr. årligt.

Samfundet for dansk Genealogi og Personalhistorie udgiver om kort tid en af genealogen Alfred Larsen udarbejdet **LOLLAND-FALSTERS DEGNEHISTORIE** i duplikeret form.

Værket vil af Historisk Samfunds medlemmer kunne erhverves for en pris af 50 kr. indbundet.

Lolland-Falsters
historiske Samfund

Årbog XLVII
1959

IX række - Bind II



Holland=
 Halsters
 Historiske
 Samfunds
HARBOG

for

XXXIX



Indhold.

Kgl. ordenshistoriograf, dr. phil. <i>Albert Fabritius:</i>	Side
Frøken Eleonora Christina	121
Cand. mag. <i>Christian Lisse:</i>	
Sporebjerg. Kæmpen Torkils gravhøj ved Torkilstrup.....	149
Fhv. førstelærer <i>K. Ancker-Jensen:</i>	
Gjetzør slot. Svinehave voldsted	158
Parcellist <i>Kjeld H. Snedker:</i>	
Nagelsti bondesamfund i 4000 år	166
Fhv. gårdejer <i>Christian Olsen:</i>	
Ditlev Flindt Staal. En livsskæbne	207
Fru <i>Marie Sørensen:</i>	
Karen Marie Abrahamsdatter. Et levnedsløb	215
<i>Småstykker:</i>	
Den standhaftige smed fra Skovlænge af <i>L. M. Larsen</i>	220
Har du skudsmålsgbogen i orden? af <i>Carl Østen</i>	222
En forhekset skov af <i>R. K. Nielsen</i>	229
<i>Fra bogverdenen</i> ved N. P. Nielsen, Thelma Jexlev, Alfred Larsen, Vagn Dybdahl, V. Valerius, Viggo Larsen, Madeleine de Fon- tenay og Rud. Bertouch-Lehn	230
Knud Banning: Degnekristne. En almuerejsning, samt uddrag heraf: En landsbylærer (i Kirkehist. Studier II Rk. 4). — Kai Baagø: Magister Jacob Chr. Lindberg. Studier over den grundt- vigske bevægelses første kamp (i Kirkehist. Studier II Rk. 5). — Caspar Paludan-Müller: Videnskab og Skole. — Caspar Palu- dan-Müller: Et Udvalg af hans Optegnelser og Breve v/ Bjørn	

Kornerup. — Finn Asgaard og Gunnar Olsen: En Kamp for Livet. — Marius Hansen: Upåagtede kilder til belysning af dansk skibsfart, søhandel og skibsbyggeri. — Henrik Bramsen: Det danske landskab og malerne (i Turistf. f. Dmk. årbog 1957). — Stenalderen udg. af Turistf. f. Dmk. 1959. — Jørgen Poulsen: Samtidige portrætter af Leonora Christina (i L.F. Stiftsmus. årb. 1958). — Dansk Naturfredningsforenings årsskrift 1957. — F. Nabe-Nielsen: Om Guldsmede i Nykøbing F. i L.-F. Stiftsmus. årb. 1957). — Bogen om Peter Freuchen. — Sigvard Skov: Dansk Sølv på Koldinghus.

<i>Årsberetning</i>	246
<i>Afd. lærer Niels Stenfeldt:</i>	
Træk af livet på Fejø. III (fortsættes)	249
<i>Uddrag af regnskabet for 1958—59</i>	265
<i>Nye medlemmer</i>	266
<i>Meddelelser til medlemmerne</i>	267
<i>Tidligere årbøger m. m.</i>	268

Frøken Leonora Christina.

Af *Albert Fabritius*.

16. marts 1698 lukkede *Leonora Christina* sine øjne i Maribo kloster. 260 år er forløbne, siden døden bragte den vel forberedte og længe ønskede afslutning på et rigt bevæget menneskeliv, stort i fortrin som i fejl, i sjælden grad omskifteligt og dramatisk. Og endnu lever erindringen om hende, ikke mindst takket være hendes magtfulde *Jammers-Minde*, det 17de århundredes litterære storværk. Endnu sysselsætter hendes skæbne vore tanker, og endnu søger forskerne at finde frem til en mere retfærdig fordeling af lys og skygge. I den almindelige bevidsthed står kongedatteren grevinde af Ulfeldt som et Rembrandtsk clair-obscur for eftertiden. Ensidigt har lyset samlet sig i et strålebundt om den ulykkelige kvinde, for hvem sorrig og glæde vandred' til hobe, lykke, ulykke de ginge på rad. Kraftigt og klart står for os den store forfatterinde, den ud over alle grænser trofaste hustru, hun der svigtede alt for at være tro mod den mand, hun levede i og med og for. Overfor dette blændende skær står den øvrige del af billedet med dunkle skygger — mørkt og uigennemtrængeligt. Kun for historikeren af fag er de dybere partier i billedet ved at opklares — vi står vel i dag med et rigere indtryk, en mere rimelig fordeling af mørke og lys — og alligevel; ingen der læser *Jammers-Minde* påny undgår at betages af dette sjældne menneske. Lyset fra hende er ikke blevet mindre strålende, kun er detaljerne klarere, forståelsen dybere.

Den mest udførlige skildring, der findes af hendes liv, og grundlaget for al senere behandling, er *S. Birket-Smiths*

snart 80 år gamle, men endnu overordentlig læseværdige 2-binds monografi: Leonora Christina Grevinde af Ulfeldts Historie (1879—1881). På et bredt kildegrundlag og med ikke ringe psykologisk forståelse, men helt personligt grebet af sit emne, formede han et kraftigt defensorat for den ulykkelige kongedatter. Eftertiden har ikke kunnet undgå at rokke ved forsvaret, men værdien af Birket-Smiths indtrængende og dybtgående biografi er ikke blevet forringet derved — endnu i dag vil der kunne læres meget af dette betydelige stykke historieskrivning. Men historikeren skal være nøgtern og objektiv — kold og dissekerende, og dog — hvilken historiker kan til syvende og sidst skrive om et emne, der lader ham kold og følelsesløs? Ikke mindst en personhistoriker vil her have svært ved at styre mellem Scylla og Charybdis.

Leonora Christina var det tredje af i alt 12 børn i *Christian IV's* forbindelse med *Kirsten Munk*. Hun mente selv at være født 11. juni, men er ifølge faderens kalenderoptegnelse og andre samstemmende vidnesbyrd født 8. juli 1621 på Frederiksborg Slot. Den karaktermæssige baggrund for dette — det andet kuld — kongebørn er ikke den bedste. Farfaderen kong *Frederik II* karakteriseres som en vindskibelig mand, men efterladende, vankelmodig og selvhævdende — farmoderen dronning *Sophie*, den mecklenburgske hertugdatter, var foretagsom og husholderisk indtil gerrighed, dertil i besiddelse af et voldsomt temperament og en ensidighed af format, som især trådte frem i forsvaret af det, hun anså for sin egen ret. Morfaderen, statholderen i Norge, *Ludvig Munk* var berøgtet for sin brutalitet og sin usømmelige udnyttelse af sine norske forleninger — mormoderen *Ellen Marsvin* havde en ikke mindre vel udviklet sans for egen fordel, som satte sig frugt i overordentlig rige besiddelser, og *Kirsten Munks* moralske defekter tør antages at stå i forbindelse med tilsvarende anlæg hos moderen.

Straks efter fødselen tog mormoderen *Leonora Christina* til sig på Dalum kloster, hvor hun forblev, indtil *Ellen Marsvin* i slutningen af året 1627 flyttede til København

med de fem børn, der på dette tidspunkt var i hendes vare-tægt, og hvor de fik den for personer af deres stand normale opdragelse og undervisning. Et halvt års tid efter flytningen blev Leonora Christina sendt til Leeuwarden i Friesland til kongens søsterdatter prinsesse *Sophie Hedvig* af Braunschweig, hvor hendes søskende *Sophie Elisabeth* og *Valdemar Christian* allerede nogen tid havde opholdt sig, og hvor Herlufsholm-rektoren *Wichmand Hasebard* tog sig af deres opdragelse. Herfra blev de hjemkaldt i midten af året 1628, da hele søskendeflokken for første og sidste gang samledes hos moderen. Kirsten Munks skandaløse forhold til ringreve *Otto Ludvig af Salm* førte til et ulægeligt brud med kongen i januar 1630, og det er klart, at den atmosfære, der omgav børnene, af hvilke den ældste ikke var mere end godt 11 år, har været lidet gunstig for deres udvikling. Medens kongen overfor disse som over for sine børn af det første kuld, lagde den største kærlighed og omhu for dagen, har moderen næppe været behagelig at omgås til daglig, og hendes moderfølelser synes at have været overordentlig lidet udviklede. »Horungerne«, som hun blandt andet titulerede dem, har kun været hende til besvær, skønt hun iøvrigt ikke i større udstrækning lod sig hæmme af dem i sin livsudfoldelse. Birket-Smith lægger med rette vægt på den splittelse, forholdet mellem forældrene må have bragt i børnenes sind og følelser — en splittelse, som yderligere måtte uddybes, da kampen mellem fru Kirsten på den ene side og kongen på den anden krævede deres personlige stillingtagen. Fra at være et rent personligt opgør mellem en mand og hans utro partnerske blev forholdet en brik i det politiske spil, i svigersønnernes kamp for at holde balancen mellem konge og adel.

Svigersønnerne valgte Christian IV fortrinsvis blandt den danske adels førende slægter. Den ældste datter var trolovet med rigshofmesteren *Frands Rantzau*, der som søn af statholderen på Københavns slot *Breide Rantzau* må henregnes til den danske adel; han druknede iøvrigt i Rosenborg slotsgrav, før bryllupet kom i stand. Den næste i rækken var *Christian Pentz*, der var hjemmehørende i Holsten, men af mecklenburgsk herkomst. De øvrige fire, nemlig *Corfitz*

Ulfeldt, Hans Lindenov, Hannibal Sehested og Corfitz' broder *Ebbe Ulfeldt*, tilhørte alle den gamle danske adel.

I ni-årsalderen, altså i 1630, blev Leonora Christina trolovet med den 15 år ældre Corfitz Ulfeldt. Brylluppet blev fejret 9. oktober 1636 på Københavns slot, og bruden var da ikke mere end 15 år og 3 måneder gammel. Christian IV stillede uden tvivl store forhåbninger til den mand, han havde valgt til hende, og den unge hofjunker har givetvis været en mand af mere end sædvanligt lovende format. Født 10. juli 1606 på Hagenskov som søn af rigens kansler *Jacob Ulfeldt* til Urup og *Birgitte Brockenhuus* til Egeskov fik han en omhyggelig uddannelse. Allerede i temmelig ung alder blev han sendt udenlands, opholdt sig en årrække i Frankrig og en tid som page hos greven af Oldenburg, ligesom han en kortere periode synes at have deltaget i krigen. 1627—29 var han i Italien, hvor han blandt andet studerede i Padua sammen med broderen *Flemming*. I slutningen af 1629 vendte han tilbage til fædrelandet, blev i december hofjunker og i april 1630 kammerjunker hos kongen.

Af statur var han høj og velbygget, hans mine var imponerende, hans væsen fuldt af charme, når han ville det, hans evner fortræffeligt uddannede under det lange ophold i udlandet, hvor han havde lagt grunden til sin kosmopolitiske indstilling, og hvor han havde erhvervet sig verdensmandens sikkerhed i optræden. Hans kundskaber var utvivlsomt gode, og der er heller ingen tvivl om, at hans naturlige anlæg ville have ført ham til en sikrere position, dersom de ikke havde været parret med en umættelig magtsyge, med hovmod og egoistisk havesyge og med mangel på fasthed i de afgørende øjeblikke. Hans konstitution frembyder tydelige psykopatiske træk.

1632—34 var han forlenet med Bahu og Vigen i Norge, men 1. maj 1634 fik han Stegehus og Elmelunde, og samme år blev han slået til ridder. Det varede da heller ikke længe, før Ulfeldt blev draget ind i centralforvaltningen. Hans økonomiske kår har til at begynde med ikke været gode; i udlandet havde han levet som grand seigneur, og da forældrene ikke var særligt velbeslåede, kan det ikke undre,

at han gik ind i ægteskabet med en betydelig gæld. 36.000 dlr. skaffede Leonora Christina til veje ved at skille sig af med sit guld- og sølvtøj og en del af sine juveler. I løbet af kort tid ændrede hans økonomiske situation sig imidlertid på afgørende vis. I foråret 1637 udnævntes Ulfeldt til statholder i København, en stilling der, således som forholdene var på det givne tidspunkt, var af overordentlig stor betydning. Embedet var da også særdeles vel aflagt — det indbringende Stegehus len, som han hidtil havde haft på regnskab, fik han nu kvit og frit og dertil en ikke ubetydelig lønning. Ægteparret, der havde haft ophold på Elmelunde, flyttede nu til København, hvor Ulfeldt sidst på året 1637 erhvervede storkøbmanden *Johan Braems* betydelige ejendom i Skindergade med have og gårdsplads over den større del af det nuværende Graabrødretorv. Her lod han adskillige år senere opføre et nyt beboelseshus i den nuværende Kejsergade.

Ægteparret førte her et stort hus, men det var, som Birket-Smith har påvist, vel i mindre omfang standsfællerne og familien, der kom i huset. For Ulfeldts vedkommende var dette begrundet i hans overordentlige selvfølelse, som medførte en pralende og anmassende form overfor folk, der havde fødselens ret til at føle sig på lige fod med ham; at hans standsfæller hurtigt kom i modsætningsforhold til ham — som til »svigersønnerne« i det hele taget — var utvivlsomt både politisk og personligt begrundet. Hvad Leonora Christina angår var hun på sin side ikke mindre selvfølelse end han. Fra barndommen vant til at betragtes som kongedatteren stillede hun store krav til de hensyn, hun følte sig berettiget til som en af landets første damer — krav, som yderligere måtte blive skærpede på den baggrund, som kampen mellem Kirsten Munk og Christian IV frembød. Der bliver derfor i første række tale om folk uden for rigsrådsadelen og om rige købmænd, der i nogen grad kunne opfattes som klienter efter klassisk mønster.

Til Leonora Christinas søskende var forholdet mildest talt ikke godt. Der har tilsyneladende aldrig været noget særlig hjerteligt indbyrdes forhold i søskendeflokken, hvad

man med deres karakteregenskaber og det urolige milieu i deres opvækst ikke kan undre sig over. Leonora Christinas søskende synes i udpræget grad at have taget arv efter moderen, medens hun selv ikke blot i det ydre, men også i karakterpræg har meget mere af faderen i sig. Det er da også særdeles betegnende, at Leonora Christinas ægteskab var det eneste vellykkede af hele rækken; at begge ægtefællerne har deres andel heri ligger i sagens natur, men der kan alligevel ikke rejses tvivl om, at en meget stor del af æren herfor tilkommer den kvindelige part. Det gode forhold førte blandt andet til, som Leonora Christina selv bevidner, at der herskede fuld fortrolighed mellem ægtefællerne, og at Ulfeldt aldrig skjulte nogen sag for hende, som angik dem begge. Hendes naturlige anlæg — en sikker kvindelig intuition, en glimrende forstand, klogskab og dømmekraft og et sundt og praktisk greb på tingene — gjorde hende til en ypperlig rådgiver. Hendes loyalitet medførte imidlertid, at hun oftere bøjede af for Ulfeldts stædighed og selvrådighed, og at hun rettede sig efter hans afgørelser, selv når de gik tvært imod hendes råd. Der er mere end eet eksempel på, at hun har handlet som han ville, uanset at hendes egen opfattelse var den rigtige.

Som foran omtalt betroede Christian IV i 1637 Ulfeldt det overordentlig vigtige embede som statholder på Københavns slot. Statholderens hovedopgaver havde oprindelig været at føre det øverste polititilsyn i København samt at fungere som kongens stedfortræder, når denne var fraværende fra hovedstaden. Da imidlertid embedet som rigshofmester havde været ubesat fra 1601 til Frands Rantzaus udnævnelse i 1632, var en del af de til dette embede hørende forretninger blevet henlagt til statholderembedet, og da først og fremmest den del af finanssagerne, som direkte angik kongen. De planer, som Christian IV vides at have næret om en indskrænkning af statholderens beføjelser, da embedet i 1637 skulle besættes, blev ikke gennemført, og Ulfeldt fik derved en meget betydelig position. De vigtigste af de økonomiske sager, som han fik med at gøre og faktisk fik hovedindflydelsen på, var hofholdningen og flådevæsenet, hvis indtægter

i det væsentlige hidrørte fra Øresundstolden, og der er derfor næppe tvivl om, at han har sin del af ansvaret for den kortsynede og med hensyn til Danmarks forhold til sømagterne skæbnsvangre politik, der førtes med hensyn til tolden.

Når dertil kommer Christian IV's trang til personlig indgriben på de flest mulige områder og den ubegrænsede tillid, som kongen i disse første år nærede til Ulfeldt, er det klart, at statholderens magtstilling som mellemlid mellem kongen og de administrative organer var i stadig stigen. Højdepunktet nåede Ulfeldt, da han i foråret 1643 blev udnævnt til rigens hofmester, hvorved han ikke alene fik stillingen som den øverste af rigsembetsmændene, men også fik den samlede finansstyrelse lagt under sig, samtidig med at han førte forældet i rigsrådet. Fra da af blev forholdet til kongen et andet. Fra da af var Ulfeldts stilling blevet en sådan, at han kunne spille sit eget spil. Her begynder tragedien.

For en mand af Corfitz Ulfeldts natur var fristelsen for stor. Det var en selvfølge for ham ikke at tolerere nogen indskrænkning i den myndighed, embedet gav ham, og det var umuligt for ham ikke at udnytte den vundne position hensynsløst til fremme af egne formål. Hans selvbevidsthed, hans magtsyge, hans begærlighed og hans selvrådighed fik her en rig arbejdsmark. Havde kongen ventet ved denne udnævnelse at sikre sig en solid støtte i rigsrådet til fordel for kongemagten, skulle udviklingen snart vise ham, hvor afgørende han her havde regnet fejl.

Kongens personlige indgriben i sagerne, hans hæftige halsstarrige temperament og hans vanskelighed i forretnings-sager førte hurtigt til personlige sammenstød, og i politisk henseende så Ulfeldt snart sin fordel i at støtte sig til rigsrådsoppositionen mod kongen. Den krise, som Torstensson-krigen 1643—45 medførte, skærpede forholdet yderligere. Ulfeldt har som nævnt et stort medansvar for den førte toldpolitik, som betød en kraftig forhøjelse af satserne, en skærpet kontrol for at komme toldsvig til livs og konfiskationer i stor målestok. Skønt Sverige i det væsentlige kun indirekte blev ramt heraf, samlede forbitrelsen sig dog her i høj grad om Ulfeldts person, hvad der hænger sammen

med hans væremåde overfor de svenskere, der henvendte sig til ham i hans egenskab af formand for den nyoprettede admiralitetsret, og med hans pralende og udfordrende optræden overfor den svenske resident. Konsekvenserne af denne udæskende politik tog man ikke. Da den svenske rigsdag i november 1643 vedtog krigen, og Torstenssons hær 21. december gik over den holstenske grænse, var der så godt som intet gjort for at møde krigen, og dens gang øgede mistilliden til Ulfeldt i betydelig grad. Efter tilintetgørelsen af Pros Munds flåde i farvandet mellem Femern og Lolland i oktober 1644 brød det løs. Ansvaret for flådens utilstrækkelige forsyninger blev lagt på Ulfeldt, som blev beskyldt for svig med hensyn til leverancerne. Christian IV foretog en personlig undersøgelse af Proviaanhuset, men det eneste resultat heraf var en forøgelse af den gensidige modvilje. I forvejen var kongens krænkelse vakt ved, at Ulfeldt, imod hidtidig praksis og utvivlsomt blandt andet for at kunne kontrollere udbetalingerne til *Vibeke Kruse*, havde forbudt rentemestrene at foretage udbetalinger efter kongens ordre, når anvisningerne ikke tillige var påtegnet af rigshofmestren, og ved at han uden kongens vidende havde udstedt anvisninger på Øresundstolden. Forholdet blev efterhånden så spændt, at Ulfeldt for at vise sin krænkelse over den, som han hævdede, uberettigede mistillid en periode — og imod Leonora Christinas råd — holdt sig borte fra hoffet og endog skal have forlangt sin afsked. En foreløbig forsoning kom dog i stand, men fredsunderhandlingerne i Brømsebro, hvor Ulfeldt stod i spidsen for de danske kommissærer, bragte påny modsætningsforholdet i lys lue, og da Christian IV modstræbende havde underskrevet ratifikationsdokumenterne, skal han ifølge Sperlings beretning have kastet dem i ansigtet på Ulfeldt med ordene: Der haffuer du dem, saa som du haffuer giort dem.

Det spændte forhold førte Ulfeldt til med henvisning til sit skinnebenssår — en lidelse, der havde plaget ham fra omkring 1630 — at forlange sig afskediget, formentlig dog vel vidende, at alene den uorden, hvori alt befandt sig efter krigen, forbød en sådan løsning. Kongen nægtede da også

at modtage afskedsbegæringen, og Ulfeldt måtte således nødtvungent passe embedet, hvis varetagelse han til gengæld indskrænkede mest muligt. Skønt hans stilling i rigsrådet var stærkt præget af standsfællernes fjendtlige sindelag, stillede Ulfeldt sig dog afgjort på rådets side i den kommende tids forbitrede kamp mellem konge og adel, hvor Christian IV hårdnakket søgte at skaffe kronen erstatning for den alvorlige finansforringelse, som krigen havde medført.

Samtidig bølgede — som den urolige baggrund for den personlige historie i disse år — kampen mellem *Kirsten Munk* og *Christian IV* frem og tilbage. I begyndelsen af 1646 vendte kongen hjem fra en rejse i hertugdømmerne, hvor han i Glückstadt havde haft et alvorligt sammenstød med datteren frøken *Sophie Elisabeth* i anledning af, at hun havde besøgt moderen. Kongens harme kom hårdest til at ramme den yngste af søskendeflokken — rhingrevens formentlige datter »den kasserede frøken« *Dorthea Elisabeth*, som han lod anbringe i et karmeliterkloster i Køln, og svigersønnerne kom derved i affekt. Først da *Hannibal Sehested* og hans fætter kongens kansler hr. *Christen Thomsen Sehested* i forening påtog sig mæglerens rolle, lykkedes det i april 1646 at nå frem til et forlig, som i det store og hele må betegnes som en stor sejr for Kirsten Munk og svigersønnerne. Kongen gik med til, at børnene måtte besøge fru Kirsten, døtrene dog kun i forbindelse med deres mænd, og hun selv fik lov til at rejse, hvorhen hun havde nødig, når hun blot ikke opholdt sig samme sted som han selv. Bestemmelserne om en minimal varighed for børnenes besøg hos moderen viser, at Christian IV har haft et skarpt blik for menneskene i almindelighed og for fru Kirsten i særdeleshed.

For Leonora Christina har denne afgørelse upåtvivlelig betydet en stor lettelse. Kirsten Munks nedværdigende stilling må have været følt som en vanære — risikoen for at lovligheden af fru Kirstens ægteskab kunne anfægtes og hendes børn således stemples som uægte, har været utålelig for Leonora Christinas stolte selvfølelse, og dertil kommer vel trods alt også nogen følelse for moderen, som i hvert fald i sine senere år synes at have nærmet sig Leonora Christina

mere end tidligere. Denne var da, som Birket-Smith har udtrykt det, i den situation overfor forældrene, »at det at give den ene af dem Ret maatte synes næsten uforeneligt med at kunne bevare blot Agtelsen for den anden«, og han har utvivlsomt set rigtigt, når han heri søger forklaringen på det had, Leonora Christina nærede til Vibeke Kruse. Det måtte være hende, der stod bag kongens adfærd overfor fru Kirsten.

Og som en lettelse må det have været følt, at disse forhandlinger samtidig førte til en afklaring i forholdet mellem Ulfeldt og kongen. Efter i længere tid at have holdt sig borte fra rigsrådets møder fik Ulfeldt i slutningen af marts 1646 gennem kansleren et påbud fra kongen om påny at indfinde sig — et pålæg, som han efterkom, og da forliget var kommet i stand om forholdet til fru Kirsten, syntes status quo mellem kongen og Ulfeldt at være genoprettet. Ulfeldt har dog — måske af taktiske grunde, måske fordi hans skinebenssår virkelig vedblev at plage ham — foretrukket at komme lidt på afstand af begivenhederne. Han søgte derfor orlov for, ligesom han havde gjort før bryllupet i 1636, at søge lægehjælp i Paris. Rejsen blev, som kongen senere hævdede efter Ulfeldts egen tilskyndelse, kombineret med en diplomatisk sendelse; dels skulle han officielt overbringe en tak for den franske regerings mægling ved fredsslutningen i Brømsebro, dels skulle han søge at befæste forholdet til Frankrig og søge dets støtte til generhvervelsen af ærkebispedømmet Bremen. Det blev videre foreslået, at han samtidig skulle forhandle med hollænderne, hvad kongen modstræbende tiltrådte, efter at rigsrådet havde anbefalet en tilnærmelse. Også dette sidste forslag skyldtes formentlig Ulfeldt selv; efter at han i en årrække overfor rigsrådet havde støttet kongens antiniederlandske politik, var han nu, da Brømsebrofreden afgørende havde forrykket magtbalancen i Norden, slået om. Kun gennem nederlandsk støtte så han en mulighed for at dæmme op for Sveriges overmagt.

I juni 1646 drog Ulfeldt og Leonora Christina da med et stort og prægtigt følge til Holland, hvor de fik en strålende modtagelse og blev feterede i en sådan grad, at General-



Leonora Christina i 1647. Malet i Haag af Gerrit van Honthorst. (Frederiksborg)

staterne endog stod fadder til deres under opholdet fødte søn *Leo*, der i den anledning fik tilnavnet *Belgicus*. Med forhandlingerne gik det imidlertid kun langsomt. Hollænderne indskrænkede sig med hensyn til Bremen til høflige talemåder, drøftelserne om et forbund nåede ikke ud over begyndelsesstadiet, og det eneste positive Ulfeldt opnåede var den i februar 1647 afsluttede traktat om toldspørgsmålet,

hvor Holland gik ind på at betale en erstatning på 120.000 dlr. for den i 1645 ubetalte sundtold, og hvor der blev truffet aftale vedrørende den norske lastetold. Det langvarige og særdeles kostbare ophold i Haag genopvakte Christian IV's forbitrelse på svigersønnen; han nægtede ham fuldmagt til at forhandle om Øresundstoldens afløsning med en fast årlig afgift, og midt under det hele overdrog han den danske resident *Martin Tancke* at føre forhandlingerne vedrørende ærkebispedømmet. Christian IV betragtede sendelsen til Frankrig som det primære og frygtede, at denne opgave skulle mislykkes jo længere tid, der gik.

Først i marts 1647 drog gesandtskabet videre til Frankrig, hvor såvel Ulfeldt som Leonora Christina havde stor personlig succes, men ikke opnåede noget som helst resultat. *Mazarin* ønskede af hensyn til forholdene i Tyskland ikke nogen ændringer i Frankrigs og Sveriges relationer.

Sidst i juli 1647 vendte gesandtskabet — efter mere end et års fraværelse — tilbage til hovedstaden, efter at Leonora Christina først havde været på et kort besøg i England. Det var klart, at Ulfeldt ikke havde haft hast med at komme hjem; han var ikke uforberedt på det opgør, der forestod. Under hans fraværelse var striden mellem Kirsten Munk og kongen påny blusset op; Kirsten Munk havde været på besøg hos datteren i Glückstadt og havde generet Vibeke Kruse, hvem hun havde mødt på vejen, med det resultat, at kongen havde grebet til så drastisk en forholdsregel som at lade hende indespærre under bevogtning på Boller. Ulfeldt var blevet underrettet herom og havde i en skrivelse til kongen ikke lagt nogen dæmper på sin ophidselse. Men dertil kom, hvad der under de givne forhold var nok så betydningsfuldt, at kongen demonstrativt havde nærmet sig den af Ulfeldts svogre, som var hans største konkurrent, Hannibal Sehested. Denne, der siden 1642 havde været statholder i Norge, havde nu fået en aftale med kongen om, at der fremtidig ikke skulle aflægges regnskab for de norske indtægter gennem renteriet, men direkte til kongen, og havde også på andre måder søgt at få udsondret de norske sager, hvorved Ulfeldts embede blev stærkt beskåret.

Der var således emner nok at diskutere, da han omsider vendte tilbage fra rejsen, og striden brød da også straks ud. Kongen afslog at modtage Ulfeldt i tiltrædelsesaudiens og nægtede at afholde de med ambassaden forbundne udgifter. Han hævdede, at Ulfeldts skriftlige instruks, som han påstod ikke at have set, afveg fra, hvad der var aftalt mundtligt, og henviste rigsrådet til at undersøge, hvad de mange penge var blevet brugt til. Ulfeldt selv svarede med strejke; i flere måneder nægtede han at varetage sine embedsforretninger, samtidig med at han og kongen på den mest uværdige måde skiftedes til at forbyde rentemestrene at foretage udbetalinger efter den andens ordre, og i oktober endte det med, at han sendte kongen en skrivelse, der blev opfattet — og modtaget — som en afskedsbegæring. Ulfeldt havde imidlertid ikke ligget på den lade side. Til en kamp med kongen og Hannibal Sehested havde han gode kort på hånden. I den menige adel herskede der stor uvilje mod den norske statholder; hans virksomhed i Norge blev opfattet som et forsøg på at udskille dette rige fra den danske krone til skade for adelens indtægtsmuligheder. Kirsten Munks arrestation var et brud på håndfæstningens bestemmelse om adeliges frihedsberøvelse og kongens samtidige forsøg på en reform af lensvæsenet, der gik ud på en sammenlægning af en række mindre len, bortforpagtning af de større og afløsning af rostjenesten med en fast afgift, for hvilken der i stedet skulle holdes lejetropper, betød en alvorlig trusel mod adelens privilegier. Og alt dette på baggrund af tronfølgeproblemet. I juni 1647 var den udvalgte prins *Christian* afgang ved døden i Sachsen, og da hertug *Frederik* var ilde lidt af adelen, løb kongen den risiko, at der ikke fandt noget valg sted i hans levetid.

Som situationen udviklede sig, var kongen trængt op i en krog — legemligt svækket, psykisk tynget af sorger og bekymringer bukkede han under i den ulige kamp. Rigsrådet godkendte forløbet af Ulfeldts forhandlinger i Holland og misbilligede kongens forholdsregler overfor Kirsten Munk. I november havde Ulfeldt sin første audiens hos kongen siden hjemkomsten, og det kan formodes, at *Christian IV* ved

dette og senere møder har forsøgt at få et separat forlig i stand med svigersønnen, men i så fald forgæves. Ulfeldt havde intet at tabe ved sin alliance med standsfællerne, og kongen gav da op. 18. november frigav han Kirsten Munk, og samme dag fik Ulfeldt generalkvittering for sin embedsførelse; lensreformen blev opgivet, rigsrådets forslag om at søge forbund med hollænderne godkendt, og de fleste af bestemmelserne angående Hannibal Sehested tilbagekaldt; endelig blev som kongens eneste og magre udbytte af striden et stændermøde indkaldt til 17. april 1648 med tronfølgervalget på dagsordenen.

Som bekræftelse på sin fuldkomne sejr fik Ulfeldt Hørsholm len kvit og frit for sin og Leonora Christinas levetid, og i de følgende måneder var han så at sige rigets egentlige hersker. Kongen opholdt sig stedse mere svag i de få uger, han havde tilbage, på Frederiksborg — 21. februar lod han sig føre ind til sit elskede Rosenborg, og ugedagen senere sov han stille og fredeligt hen i *Leonora Christinas* og frøken *Hedevigs* nærværelse.

Tragediens første del var spillet til ende.

Mellemregeringen var afslørende og skæbnesvanger. Ulfeldts spil nu, da magten var hans, viste sig at være va banque.

Det begyndte med, at *Vibeke Kruse*, skønt syg og senge­liggende, blev jaget bort fra Rosenborg sammen med sin datter, og *Ulfeldt* forlangte i en skrivelse af 26. marts sammen med svogeren *Valdemar Christian*, at der skulle holdes hemmeligt forhør over hende, og truede med ellers at tage sig selv til rette. Rigsrådet nægtede dog at acceptere nogen ulovlig rettergang, men da *Vibeke Kruse* døde, inden processen begyndte, gik Ulfeldt så vidt i småligt had, at han lod hende begrave på en forstads kirkegård om natten uden ceremonier.

Hvad Kirsten Munk-sagen angår lod Ulfeldt, allerede inden *Christian IV* var død, udtage stævning mod Sjællands biskop og to teologiske professorer, som i 1647 havde afgivet en erklæring imod fru Kirsten, og han forlangte efter kongens død retssagen fremmet, og teologerne suspenderet fra

deres embeder, indtil der var gået dom i sagen. Heller ikke her havde han dog held med sig. Ved rådets mægling sluttede sagen med en skriftlig afbigt fra de tre indstævnte. Nogle dage efter kongens død kom fru Kirsten til København, og under 18. april afgav rigsrådet en erklæring, hvori man som sin overbevisning udtalte, at ægteskabet mellem kongen og Kirsten Munk havde været lovligt, og at børnene, den sidste som de første, var ægtefødt.

Men hvor afgørende til belysning af Ulfeldts og Leonora Christinas karakter denne hadske og hævnerrige fremfærd end er — og at hun har sin andel deri, er der næppe grund til at betvivle — så var dog spillet om fremtiden det afgørende. Foreløbig havde *Hannibal Sehested* og *Corfitz Ulfeldt* fundet hinanden i kampen for de fælles interesser; for at lægge pres på rigsrådet og forhale kongevalget trak de sig efter voldsomme sammenstød tilbage fra rådsmøderne, men da det viste sig, at kongevalgets udfald ville være mindre tvivlsomt, end svigersønnerne havde tænkt sig, og da den menige adels fuldmægtige ved stænderforsamlingen i en skrivelse til rigsrådet opfordrede til at foretage valget uden opsættelse, og svigersønnerne således kunne se sig isolerede, kom det kompromis med rådet i stand, som den nævnte erklæring om Kirsten Munk er udtryk for.

Den berygtede håndfæstning, som *Frederik III* underskrev med de bitre ord til Ulfeldt, om at han havde bundet hans hænder, var utvivlsomt i væsentlige bestemmelser Ulfeldts værk, men mere afgørende end en klarlæggelse af de enkelte deltageres indflydelse er dog, at således var samtidigt, således var som ordene viser, den udvalgte konges opfattelse. Det er på denne baggrund, forholdet mellem *Frederik III* og *Sophie Amalie* på den ene side og *Corfitz Ulfeldt* og *Leonora Christina* på den anden side udviklede sig.

Foreløbig regerede Ulfeldt, og hans styrelse var, ikke mindst på det finansielle område, i lige grad præget af letsind og overmodig hensynsløshed med stærk favorisering af hans egne forretningsforbindelser, familien *Marselis*, *Berns* i Hamburg og *Heinrich Müller*. Kongen holdt sig til at begynde med mest mulig i baggrunden, utvivlsomt bevidst for

at drage fordel af den svækkelse, som måtte blive resultatet af svigersønnernes indbyrdes og deres fælles rivaliseren med rigsrådet, og allerede 1649 lod Ulfeldt tøjlerne glide sig af hænde. Den udenrigspolitiske nyorientering, som ambassaden til Holland og Frankrig 1646—47 var udtryk for, skulle følges op, og i begyndelsen af 1649 rejste Ulfeldt på en ny sendefærd til Haag, også denne gang ledsaget af Leonora Christina. Ambassaden var ikke mindre kostbar end den forrige, men resultaterne var dog væsentlige — en forsvars-traktat og aftaler om en betydelig sum penge årlig til afløsning af tolden i Helsingør var det udbytte, hvormed han vendte tilbage til opgøret med de nye kræfter i staten. Under opholdet i Holland optrådte Ulfeldt på en udæskende og brovtende måde, han pralede både offentlig og privat af sin egen og rigsrådets absolutte magtstilling overfor den nye konge og lagde ikke skjul på, at kun besværlighederne ved stillingen havde afholdt ham fra selv at lade sig vælge til konge.

Reaktionen hjemme må derfor være kommet ham overraskende. Ved sin hjemkomst i november 1649 traf han kongen i Flensborg og fik den første fornemmelse af situationen. Kongen gav udtryk for skuffelse over de opnåede resultater, hvortil man havde stillet langt større forventninger, og beklagede sig over ambassadens kostbarhed og dens langvarighed. Og da Ulfeldt kom til København, viste det sig, at der under hans fraværelse var foretaget ændringer i rigshofmesterens embedsområde. I sin krænkelser greb han da til sit gamle middel at nægte at varetage sine funktioner under påskud af sygdom, men situationen var nu afgørende forskellig fra Christian IVs sidste år — forretningerne gik uden hans nærværelse. Skønt såvel Leonora Christina, der her har øjnet farerne, som Sperling frarådede ham vedblivende at vægre sig ved at overtage det beklippede embede, holdt han dog stædigt fast ved sin beslutning. Svaret blev en undersøgelse af hans embedsførelse. Tiden til et samlet opgør med svigersønnerne var kommet. Som et forvarsel om, hvad der ventede, kunne man notere personlige krænkelser af forskellig art — Kirsten Munks døtre fratog man

retten til at føre titlen grevinde af Slesvig og Holsten, det blev dem forbudt at køre ind i slotsgården osv.

I denne atmosfære af gensidig mistillid og fornærmelser af lettere eller grovere karakter kom Dina-sagen som en fakkelløst i en krudttønde. I december 1650 indberettede en af dronningens hofmænd *Jørgen Walter*, at hans elskerinde *Dina Vinhofers* var kommet under vejr med, at Corfitz Ulfeldt og Leonora Christina havde planlagt et giftmord på kongen. Alt imens sagen var til undersøgelse — karakteristisk nok uden at rigshofmesteren fik nogen underretning om det — opsøgte Dina i februar 1651 Ulfeldt og fortalte ham, at hans fjender pønsede på at myrde ham og hans hustru ved nattetid. Ulfeldts blev lige så opskræmte, som man var ved hoffet, og efter nogle ugers ulidelig spænding, hvor alle forberedelser til et forsvar var truffet, anmodede Ulfeldt i april Christen Thomesen Sehested om at udvirke, at kongen tog ham i sin beskærmelse, hvorved han henviste til Walter som formentlig vidende om det planlagte overfald. Da kongen svarede med at tilbyde Ulfeldt at lade hans hus bevogte, erklærede rigshofmesteren, at han ville være tilfreds, om kongen ville forbyde sine tjenere »og nogle, som ere næst om Hans Majestæt« at gøre ham nogen overlast — en fornærmelse, som kongen besvarede med et forbud mod, at Ulfeldt forlod København. Ved rådstueretten og senere på herredagen blev Dina overbevist om sine løgnagtige beskyldninger og dømt fra livet; hun blev henrettet på slotspladsen i juli 1651.

Imidlertid gik rigsrådets opgør med svigersønnerne sin langsomme, men støtte gang. *Ebbe Ulfeldt* mistede sit len Bornholm på grund af bondeplagerier og skatterestancer. *Hannibal Sehested* måtte 24. juni opgive sit embede og fraskrive sig sine ejendomme samt forpligte sig til at tilbagebetale ulovligt opkrævede skatter, som han selv havde taget til indtægt, og da Dina-sagen havde vist sig uegnet til at fælde *Ulfeldt*, blev undersøgelsen af hans regnskabsførelse fremmet. 13. juli henvendte kongen sig til rigsrådet angående misligheder i Ulfeldts administration, og dagen efter undrog Ulfeldt sig ved flugt det truende uvejr. Ved Hammer-

møllen nord for Kronborg gik han og Leonora Christina ombord i en galliot, som Ulfeldt havde lejet, og som førte dem til Holland.

Til et blivende ophold i Nederlandene var situationen dog ikke egnet— den hollandske regering kunne trods al høflighed ikke tænkes at ville tage en konflikt med Danmark for Ulfeldts skyld — og Ulfeldt bestemte sig da sluttelig til at slå sig ned i Sverige, hvor dronning *Christina* 13. september tog ham, hans hustru og deres tyende under sin beskyttelse. De bosatte sig dog ikke straks i det egentlige Sverige, men i Stralsund, hvor de tilbragte vinteren 1651—52. Fra forsommeren 1652 tog de imidlertid ophold i Stockholm, hvor Ulfeldt i kraft af sin charme og sine penge stod højt i dronningens gunst. Han lånte hende betydelige summer, således i 1654 200.000 rdl. mod pant i slottet og amtet Barth i Pommern, men 1654 abdicerede dronningen, og da *Karl X Gustaf* påbegyndte sit polske felttog, forlod Ulfeldt Stockholm og bosatte sig på Barth.

I Danmark var sagen mod den flygtede rigshofmester gået sin rolige gang — det blev til at begynde med forbudt nogen at købe hans gods, men da han ikke efter stævning indfandt sig på herredagen, blev godserne beslaglagt, lenene blev frataget ham og rigshofmesterembedet besat med *Joachim Gersdorff*.

Det er bekendt, hvorledes Ulfeldt under opholdet i Stockholm søgte at ophidse den svenske regering til et angreb på Danmark, ligeledes at han på samme måde søgte at påvirke England gennem residenten i Stockholm, men der har været tvivl om, hvilken andel i eller blot kendskab til disse landsforræderiske handlinger Leonora Christina har haft. Efter at *Svend Aakjær* har tydet de foreliggende cifferbreve, må det imidlertid anses for godtgjort, at Leonora Christina i detaljer har været vidende om, hvad der foregik. Det viser rækkevidden både af hendes loyalitet overfor Ulfeldt og hendes ubændige had til de nye magthavere, som så hårdt havde ramt hendes mand. Det bliver vel aldrig opklaret, i hvilken udstrækning der har været personlig krænkelser med i spillet — i hvor høj grad har Christian

IV's stolte datter følt sig berettiget til at spille rollen som landets første dame? Hvor vidt er hendes ringeagt for den regerende dronning gået, og hvor dybt har det ramt at skulle vige pladsen? — Anekdoter om hendes ringeagtsytringer i dronning Sophie Amalies nærværelse og om hendes uheld med at tabe dronningekronen på gulvet tyder på såret forfængelighed — er de usande, viser de i hvert fald modstandernes opfattelse af forholdet.

For Ulfeldt var det en skuffelse, at Sverige foretrak at angribe Polen i stedet for Danmark, og i sin uvirksomhed og i sine overvejelser om, hvorledes han påny kunne komme til at spille en rolle, fik han den idé at søge en udsoning med den danske konge tilvejebragt. Da han imidlertid var klar over, at skriftlige henvendelser ville være unyttige, bad han Leonora Christina rejse til København. Skønt hun selv mente at måtte fraråde et sådant skridt, rejste hun dog i november 1656 gennem hertugdømmerne op i Jylland, hvor hun benyttede lejligheden til at besøge moderen på Boller, men da Frederik III erfarede dette, og rygterne tilmed ville vide, at der på Boller havde været en sammenkomst af misfornøjede adelige, sendte han *Ulrik Christian Gyldenløve* af sted for at møde hende med en udvisningsordre. Leonora Christina nåede kun til Storebælt, hvor hun måtte vende om. Et forsøg på at standse hende i Sønderjylland, fordi kongen var kommet i tanker om, at det ville være rart at have de papirer, hun havde bragt med sig, mislykkedes takket være hendes snarrådighed og mod, og midt i december nåede hun velbeholden tilbage til Barth.

Det varede imidlertid ikke længe, før Ulfeldt fik chancen for påny at komme i virksomhed. 1. juni 1657 kom den danske krigserklæring til Sverige, og i juli mødtes *Karl X Gustaf* og *Ulfeldt* i Stettin, hvor Ulfeldt trådte i svensk kongens tjeneste, imod at der blev skaffet ham oprejsning og erstatning, hvis krigen fik et for Sverige gunstigt udfald. Da Leonora Christina på Barth fik underretning om, at Ulfeldt ville følge den svenske hær, rejste hun efter, hun opholdt sig på Fyn, medens Ulfeldt deltog i togtet over isen og sluttelig i februar 1658 som den ene af de svenske

kommissærer var med til fredsforhandlingerne. En særlig paragraf (24) i Roskildefreden sikrede Ulfeldt tilbagegivelsen af hans godser og len og tilsagde ham fuld erstatning for den skade, han havde lidt.

Disse forhold kunne jo imidlertid ikke umiddelbart bringes i orden, men 10. marts 1658 havde den svenske konge skænket Ulfeldt grevskabet Sølvitsborg og godset Herrevadskloster i Skåne samt lovet at anbringe ham på en post, der svarede til hans stand og fortjenester. Ulfeldt var således nu blevet skånsk godsejer, men da det høje embede lod vente på sig, og da det hurtigt viste sig, at den skånske adels privilegier blev stærkt beskåret under det svenske regime, blev Ulfeldt misfornøjet, og da han jo normalt ikke lagde skjul på sine følelser, kom han snart i strid med Karl X Gustaf; allerede fra sommeren var det klart, at Ulfeldt ønskede sit forhold til Sverige afviklet.

I august havde Karl Gustaf brudt freden og var gået i land i Korsør for at fuldende, hvad der var så godt begyndt, men den hurtige afslutning, som han havde regnet med, kom ikke — københavnerne lod sig ikke rende over ende, og Frederik III blev i sin rede. Krigen gav anledning til gæring over alt og ikke mindst i Skåne. Malmö-sammenlægelsen i efteråret 1658 kom Ulfeldt ikke til at deltage i, men den fik alligevel afgørende betydning for ham, fordi en af hovedmændene, *Bartholomæus Mikkelsen*, under forhørene oplyste, at Ulfeldt havde meddelt ham planen for den mislykkede storm på København. I maj blev beskyldningerne forelagt Ulfeldt, og efter at Karl Gustaf i nogen tid havde ventet på, at han skriftligt skulle rense sig, lod han ham sætte under bevogtning i hans eget hus i Malmö og overgav sagen til den kommissionsdomstol, som behandlede Malmökonspirationen. Imidlertid blev Ulfeldt i juni ramt af et alvorligt slagtilfælde, der lammede ham i højre side og berøvede ham talens brug. Leonora Christina måtte da påtage sig at føre hans sag. Hendes forsvar skal ikke her refereres i enkeltheder — han kunne ikke have fået nogen mere fremragende advokat, og selv svenskerne beundrede hendes klogskab og veltalenhed. Dommen kendte

Ulfeldt skyldig og dømte ham fra ære, liv og gods, men Karl X Gustaf har åbenbart alligevel vægret sig ved at gå til det yderste. Dommens forkyndelse skulle vente til Ulfeldt blev rask, og et par måneder senere — 13. februar 1660 — døde Karl Gustaf.

Efter at den svenske formynderregering indgående havde drøftet, hvad man skulle gøre med Ulfeldt, blev man i juli 1660 enige om at frigive ham mod sikkerhed for, at han ikke i fremtiden ville foretage sig noget imod den svenske konge og rigets velfærd. Leonora Christina havde i forvejen indsendt et bønskrift til enkedronningen og havde i juni været i forbindelse med Hannibal Sehested, som havde lovet under en sendefærd til Stockholm at tage sig af deres sag, og det blev nu besluttet, at Sehested skulle overbringe Ulfeldt benådningen. På grund af sygdom blev Hannibal Sehested imidlertid forsinket, og da Leonora Christina, som naturligvis var meget nervøs for udfaldet, en skønne dag fik forebragt et rygte om, at det var den svenske regerings hensigt at holde dem i livsvarigt fangenskab i Finland, besluttede de at flygte. De aftalte, at flugten skulle ske enkeltvis, og at Ulfeldt skulle tage til Lübeck, medens Leonora Christina ville prøve på, om der i København kunne opnås noget med hensyn til en udsoning — en forhåbning, som støttede sig på Roskildefredens bestemmelser. Imidlertid forandrede Ulfeldt pludselig sin beslutning, da han først var kommet ombord på et skib i havnen, og rejste selv til København. Nogle dage efter ankomsten underrettede han skriftligt Frederik III om sin tilstedeværelse i hovedstaden og meddelte ham, at også Leonora Christina ville komme. Frederik III afventede roligt hendes ankomst, men næppe var ægtefællerne sammen, før han lod dem arrestere og bringe til Bornholm, hvor de blev indespærret på Hammershus. De var her under bevogtning af generalmajor *Adolph Fuchs*, hvis behandling af fangerne var overordentlig brutal og hensynsløs.

Ulfeldt, som ved flugten fra Malmö dårligt nok var restitueret efter sit apoplektiske tilfælde, var ved sin overførelse til Bornholm stærkt plaget af kolik, samtidig med at hans

mentale tilstand synes at have været alvorligt angrebet. Han var dybt deprimeret, tillige opfarende og voldsom og viste utvivlsomme tegn på storhedsvanvid. Leonora Christina var til at begynde med meget påvirket af begivenhederne og af Ulfeldts sygdom, men hendes sind var som en stålfjeder. Det varede ikke længe, før hun begyndte at arbejde med tanken om flugt, skønt den som fængselsforholdene var skulle synes håbløs på forhånd. I marts 1661 var hendes forberedelser så vidt, at flugten kunne iværksættes. Det var lykkedes ægteparret at løsgøre jernstængerne for vinduet og ved hjælp af tove, lavet af lagener, og et brædt til at sidde på firede ægteparret og deres tjener sig ned fra tårnet — efter Leonora Christinas angivelse fra 21 alens højde. Efter at de var kommet over fæstningsmuren, kom de ved en overordentlig dumdristig klatretur ned på stranden. Her fandt de imidlertid ikke nogen båd, og de gik derfor videre til Sandvig, hvor de blev indfanget og ført tilbage til fæstningen. Her blev de fremtidig holdt adskilt.

Anbringelsen på Hammershus var for så vidt kun en midlertidig sikkerhedsforvaring, som der ikke forelå nogen dom, og Frederik III var åbenbart vaklende med hensyn til, hvad der skulle ske. Han indhentede erklæringer fra adskillige, især retskyndige embedsmænd, og disse anså vel Ulfeldt for skyldig til livsstraf og formuekonfiskation, men advarede dog samtidig mod en eventuel indblanding fra svensk side, hvis der blev anlagt sag. Kongen bestemte sig da sluttelig til at sætte fangerne på fri fod, imod at Ulfeldt underskrev en række overordentlig hårde betingelser, som endda blev skærpede under forhandlingerne. I december 1661 overførtes de til København, formaliteterne bragtes i orden, og efter helligdagene tog Ulfeldt og Leonora Christina ophold på Ellensborg ved Nyborg, som hun havde arvet efter Kirsten Munk og sammen med Thurø havde fået lov at beholde.

Ret længe kunne en mand med Ulfeldts natur ikke holde sig i ro på den fynske herregård, bundet til øen, som han var, og i realiteten under stadig opsig. Allerede i februar begyndte han at ansøge om tilladelse til at rejse udenlands

af helbredshensyn, og i de sidste dage af juni 1662 rejste ægteparret til Amsterdam og derfra til Brügge, hvor de foreløbig slog sig ned. De forberedelser, der blev truffet inden afrejsen, tyder stærkt på, at Ulfeldt har haft planer om ikke foreløbig at vende tilbage, og i hvert fald skulle forholdene snart udvikle sig således, at en tilbagevenden blev umulig.

Allerede i Amsterdam gjorde Ulfeldt de indledende skridt til de forhandlinger med en repræsentant for kurfyrsten af Brandenburg, som fandt sted lige før jul 1662, og hvorved han tilbød kurfyrsten Danmarks trone, idet han oplyste, at vide kredse af befolkningen var utilfredse med Frederik III's styrelse og var parat til en organiseret opstand. At Ulfeldt samtidig søgte en udsoning med den svenske konge og under et tre ugers ophold i Paris i september forelagde Ludvig XIV forskellige helt uigennemførlige og naive projekter viser med al ønskelig tydelighed hans mentale tilstand.

Den første fornemmelse af Ulfeldts aktivitet fik man i København gennem indberetninger fra Hannibal Sehested, der som ekstraordinær ambassadør var i Paris samtidig med Ulfeldt, og nogen uro kan hans audienser hos den franske konge selvsagt ikke have undgået at vække, men da dernæst sønnen *Christian Ulfeldt* 6. november myrdede generalmajor Fuchs på åben gade i Brügge, blev man alvorlig opskræmt, og da endelig kurfyrsten af Brandenburg ad omveje lod det danske hof underrette om Ulfeldts tilbud og den påståede sammensværgelse, voksede uroen til panik. I juni 1663 anmodede kong Frederik såvel den franske som den engelske regering om at lade ægteparret Ulfeldt arrestere og udlevere, og 23. juli forelagde kongen sagens akter for Højesteret, som dagen efter dømte Ulfeldt fra ære, liv og gods for majestætsforbrydelse i højeste grad. Dommen bestemte, at tillige børnenes formue skulle være forbrudt, og de blev for livstid forment adgang til kongens riger og lande; en af Ulfeldts gårde skulle jævnes med jorden og tomten forsynes med en skamstøtte. Henrettelsen skulle ske in effigie, hvis det ikke lykkedes at pågribe ham.

Det lykkedes ikke, trods den store pris, der blev sat på hans hovede, og trods alle andre anstrengelser. Da Ulfeldt i august var blevet klar over situationen, flygtede han fra Brügge, og de få måneder, der endnu var levnet ham, opholdt han sig i Basel eller lige i omegnen, hvor han udarbejdede sin apologi. Da han i februar 1664 fik forebragt rygter om, at nogle landsmænd var på sporet efter ham, besluttede han, skønt dødssyg, at flygte ombord i en båd, der skulle bringe ham til Neuburg. Ved ankomsten viste det sig, at han var død i nattens løb.

Ægtefællerne var imidlertid længe forinden blevet skilt for stedse. I maj 1663 var Leonora Christina — endnu en gang imod sin egen opfattelse af, hvad der var klogest — rejst til England for at kræve *Karl II* for en betydelig sum, som ægteparret under hans landflygtighed i Holland i 1649 havde lånt ham. Under hendes ophold her indløb Frederik III's anmodning om hendes arrestation, og i begyndelsen af juli blev hun indespærret på Dover Castle. Da *Karl II* imidlertid ikke ud ad til ville stå som den, der udleverede hende til Danmark, fik man arrangeret en flugt, hvorunder hun blev anholdt af den danske gesandts folk, bragt ombord på et dertil lejet skib og ført til København, hvortil hun ankom 8. august.

Resten af Leonora Christinas livshistorie skal man læse i *Jammers-Minde*. — Skønt dommen over Ulfeldt ikke formelig omfattede hende, skønt forhørene ikke på nogen måde kunne overbevise hende imod hendes benægtelse af at kende noget til Ulfeldts planer med hensyn til Brandenburg, blev hun dog i 22 år holdt indespærret — til at begynde med vel af frygt for den skade, hun kunne gøre på fri fod, men i hvert fald i de sidste 15 år som offer for en nådeløs kvindes uudslukkelige hævnthørst. Christian IV's datter var utvivlsomt alt andet end uskyldig i forholdet til *Sophie Amalie* — i følelser var de begge stærke — alligevel har *Leonora Christinas* glans for al fremtid kastet mørke skygger over dronningens portræt.

Fængselslivet prægede, som senere den franske gesandt *Terlon* og andre bevidnede det, i forbløffende ringe grad

den kraftfulde kvindeskikkelse, men hendes åndelige fysiognomi undergik, som Birket-Smith viser det, en ikke uvæsentlig modificering. Da de første kriser er overvundet af hendes sjældent sunde psyke, falder hun til ro i sin religiøse følelse — den, der lærte hende resignationens vanskelige kunst:

*Nøgen jeg til Verden kom,
Nøgen fra — det er min Dom.
Herren gav og Herren tog,
Herren lægte, da han slog.
Lovet være Herrens Navn,
Som alt føjer til mit Gavn.
Hannem falder jeg i Favn.*

— den bitre erkendelse svarer til *Griffenfeldts* Min Fjende var mig gram som trøsten til hans lysende: Gud blev alene huld — magtfuldt karakteriseres det i ligstenens hovedinskriftion:

HERRE
HAFDE DIT ORD ICKE WÆRRET
MIN TRØST
DA HAFDE IEG FORGAAET
I MIN ELENDIGHED

Om de vilkår fængselslivet bød hende, om den virksomhedstrang hun udfoldede, om den menneskekundskab og naturlige takt hun lagde for dagen i sin omgang med Blå-tårns galleri af rå og elendige figurer, og om de lettelser i det daglige liv, som Frederik III's død i 1670 og den hende tilståede årpenge betød for hende, skal der ikke her siges mange ord. Hovedkilderne er hendes franske selvbiografi¹⁾ og Jammers-Minde. Vigtigst er det vidnesbyrd, vi her igennem får om hendes åndelige spændkraft. Om nogen var hun berettiget til at samle materiale til et værk om store kvindeskikkelser med det udtrykkelige formål at vise kvindens ligestilling med manden på de åndelige områder.

Da *Sophie Amalie* døde i februar 1685 kom befrielsen. Om det er *Ludvig XIV's* intercession, dronning *Charlotte Amalies* forbøn eller *Christian V's* egen erkendelse af det unaturlige i den fortsatte indespærring kan være ligegyldigt. 18. maj underskrev han hendes løsladelse — dagen efter

forlod hun sit fængsel »med Manér«, og nogen tid senere traf kongen den bestemmelse, som for stedse knyttede Maribos navn sammen med Leonora Christinas. Maribo kloster blev hendes bolig de sidste 12—13 år hun levede — Brødre- og Søstrehaverne blev hendes prægtige urtegård — det fine harmoniske kirkerum hendes andagt og sidste hvilested — den stille sø et spejl på naturens harmoni mod aften.

Man kan ikke længere diskutere, om Leonora Christina var »skyldig« eller ej — hun var skyldig for så vidt, som hun var medvidende om Ulfeldts landsforræderiske optræden i Sverige og gik fuldt og helt ind for hans kamp om magten. Hans sidste spil — forhandlingerne med Brandenburg og Ludvig XIV, udslag af syfilitikerens højhedsvanvid i sygdommens tredie stadium²⁾ — var hun næppe impliceret i. Som det er påvist allerede af Birket-Smith var Ulfeldts tilbud til kurfyrsten faktisk en flyvetanke, som han blot ved skæbnens ugunst blev holdt fast på og fik lejlighed til at uddybe, efter at han selv havde forladt den for at tumle videre med nye planer. Det er næppe sandsynligt, at Leonora Christina har været medvider heri, endsige har billiget noget så tåbeligt. Birket-Smith har utvivlsomt ret, når han hævder, at således som Jammers-Minde er anlagt og med hvad det iøvrigt indeholder af fældende udtalelser, er der ingen grund til at tro, at hun over for sine børn skulle fragå at kende noget hertil, hvis det ikke er rigtigt. — Men hendes loyalitet over for manden og hendes had til de nye magthavere var ægte nok, og hun skyede ikke noget middel, der kunne føre til deres triumf. Det var også for hendes vedkommende et spil om magten, som blev tabt og måtte betales. Det eneste urimelige og tragiske ligger i, at hendes skæbne var knyttet til en psykopat, der sluttelig endte i vanvid, og samtidig er det denne skæbne, der hæver hende op — det er psykens reaktioner, der forlener hende med en glans, som stråler gennem århundreder. Nøgleordet skrev hun selv på alterklædet til Maribo kirke:

Ey noget siunis tungt for Ecte-Kierlighed
Troe-fasthed er dend Dyd, man ey tør bluis ved.

For en arvelighedsforsker må Leonora Christina være et fængslende emne. Vi har et nogenlunde fyldigt kendskab til de fire bedsteførelde — Frederik II og dronning Sophie, Ludvig Munk og Ellen Marsvin — vi kender Christian IV og Kirstin Munk så godt som det overhovedet er muligt henved halvfyerde århundrede senere, og vi kender deres børn og ved, at Leonora Christina er den eneste af dem, der overhovedet er værd at beskæftige sig med menneskeligt, fordi hun på det samme arvebiologiske grundlag, opvokset i det samme milieu og med en stor del af de samme egenskaber som hendes søskende dog har noget andet og mere — personlighedens helstøbte styrke og storhed — ensidigheden i sin forblindede troskab.

Noter.

Hovedkilden til foranstående skildring er som nævnt S. Birket-Smith: Leonora Christina Grevinde Ulfeldts Historie. Med Bidrag til hendes Ægtefælles og hendes nærmeste Slægts Historie. I—II, Kbh. 1879—81, jfr. C. O. Bøggild-Andersens biografi i Dansk biografisk Leksikon, 2. Udg., XIV, 1938, s. 251—60 med deri anført litteratur, herunder Aakjærs kronikker i Dagens Nyheder.

¹⁾ Den franske selvbiografi (udgivet i facsimile og oversættelse af C. O. Bøggild-Andersen, Forening for Boghaandværk, Kbh. 1958) har lige til 1952 kun været kendt i afskrifter (Ny kgl. Saml. 2146, 4to og Thott 1971, 4to) i Det kgl. Bibliotek, samt i forskellige uddrag. Originalen opbevaredes imidlertid godt gemt i lærerbiblioteket i gymnasiet Christianeum i Altona. Herfra erhvervedes det 1955 af redaktør Henry Hellsen, på hvis auktion det 1958 blev købt af Det kgl. Bibliotek. Hvorledes manuskriptet, som i 1721 indgik i Kongens bibliotek, er kommet til Altona har såvel *Holger Hjelholt* (Historisk Tidsskrift 11 rk. IV, 367—75) som *Hans Haupt* (Zeitschrift für Schleswig-Holsteinische Geschichte, 80, 1956, s. 73—92) grundet over uden at kunne komme med nogen plausibel forklaring. Det turde imidlertid være sandsynligt, at en af frøken *Inger Marie Plum* i et interview i Berlingske Aftenavis 14. februar 1958 fremsat hypotese giver løsningen. Ifølge denne antagelse kan håndskriftet være skænket til skolen af astronomen *Heinrich Christian Schumacher* (1780—1850), som levede i Altona fra sit tiende år, frekventerede gymnasiet og var søn af amtmand *Andreas Schumacher* (1726—90), der i årene 1767—68 og 1772—73 var kongens kabinetssekretær. Denne, der åbenbart har interesseret sig for ganske bestemte historiske ting, har efterladt sig forskelligt vedrørende kongehuset, som er nedarvet i efterslægten og i nyere og nyeste tid er afgivet til Rigs-

arkivet, således papirer vedrørende Griffenfeldt, dronning Anna Sophies dagbog, den skrivekalender fra 1621, hvori Christian IV har optegnet Leonora Christinas fødsel og et silkebånd med en ansøgning fra hende til Christian V. Det er da rimeligt at tænke sig, at han også har fået fat i selvbiografien. — ²⁾ Hypotesen om at Ulfeldt led af syfilis er fremsat af *Johannes Helweg* i *Tilskueren*, 1913, II, s. 1020—37 og gentages overbevisende af *Ove Brinch*: *Historiske Portrætter set med lægens øjne*, Kbh. 1958, s. 112—34. Såvel i sin biografi af Ulfeldt (*Dansk biografisk Leksikon*, 2. Udg. XXIV, 1943, s. 464) som i sin anmeldelse af *Arups Danmarks Historie III* (*Historisk Tidsskrift* 11. rk. V, 3. hæfte, 1958, s. 23) forkaster *Bøggild-Andersen* tanken, bl. a. med den begrundelse, at Leonora Christina ikke frembyder tegn på sygdommen. Der bør dog næppe herske tvivl om, at historikerne her må bøje sig for den medicinske sagkundskab, hvorved bemærkes, at *Brinch* oplyser, at sygdommen som regel kun er smittefarlig ved coitus i de første måneder efter infektionen. Selv for en lægmand på dette område frembyder i øvrigt Ulfeldts adfærd under fængselsopholdet på Hammershus og derefter tydelige ligheder med syfilitisk hjernesygdom.

Efter at ovenstående var sat, har Svend Aakjær i *Jyske Samlinger* (ny rk. IV, 1958, s. 233—48) offentliggjort sit foredrag: Leonora Christinas skyld — et aktorat, hvori han har samlet hovedresultaterne af sine studier i cifferbrevene. Det var at ønske, at han også ville udgive disse akter. Fremdeles har *Holger Hjelholt* i *Historisk Tidsskrift* (11 rk. V, 524—26) bragt en omtale af *Bøggild-Andersens* udgave af den franske selvbiografi. *Hjelholt* refererer her den nævnte af frøken Plum fremsatte hypotese, men slutter sig dog til *Bøggild-Andersens* konstatering af, at spørgsmålet om, hvorledes selvbiografien er kommet til Altona, endnu ikke er løst. Nærværende forfatter må anse frøken Plums hypotese for overvejende sandsynlig — således som biblioteksforholdene var, inden *Schlegel* overtog bibliotekarposten, er der næppe noget urimeligt i at tænke sig, at *kabinetssekretær* *Schumacher* har fået den *kgl. historiograf* *Bernhard Møllmann* til at låne sig manuskriptet.

Denne afhandling er holdt som foredrag ved Lolland-Falsters historiske Samfunds møde i Maribo, maj 1958.

Red.

Sporebjerg.

Kæmpen Torkils gravhøj ved Torkilstrup.

Af *Christian Lisse.*

Om den nordfalsterske kirke- og sogneby Torkilstrup fortælles en række sagn, der knytter sig til byens navn. Omtrent det eneste fælles for disse sagn er navnet på den mand, der har grundlagt byen eller bygget kirken eller den gamle hovedgård Torkilstrupgård. Han hedder naturligvis Torkil. Et af sagnene går kort og godt ud på, at han var en hedning og den første, der påstod, at jorden går rundt!). Et andet sagn knytter navnet Torkil til et udskåret træbillede, formodentlig forestillende kirkens værnehelgen Skt. Nicolaus, som har stået i kirken endnu i forrige århundrede. Dette sagn er optegnet vistnok omkring midten af 1800-tallet af præstedatteren Elise Lindberg fra Tingsted²⁾, og det lyder således:

»I *Torkilstrup* kirke er en udskåren træfigur i bispedragt, som bønderne kalder Torkild. De fortæller, at han har bygget kirken, og at byen har fået sit navn efter ham. Han skal være bleven pint ihjel af hedningerne for sin kristendoms skyld. I den ene hånd holder figuren noget, som ligner et vridtbor, og det skal være en afbildning af det redskab eller instrument, hvormed han blev pint. Da der for nogle år siden blev solgt en del gamle sager fra kirken, var der også nogle, som vilde have det gamle billede solgt, da det var noget skramleri, men det vilde bønderne ikke vide noget af. De sagde, at Torkild vilde de beholde, ham vilde de ikke af med, og så blev han flyttet fra kirken ned i tårnet, hvor han nu sidder«.

Siden har man været mindre pietetsfuld, figuren er i hvert fald ad en mærkelig omvej over Schweiz nu havnet i Sverige. På afbildningen i Danmarks kirker, Maribo amt, s. 1139 ser man i øvrigt, at det, der ligner et vridtbor, i virkeligheden er et af bispemitraens bånd.

Et tredje sagn, vistnok det på egnen mest kendte, går ud på, at byens grundlægger var en hedensk kæmpe Torkil, der skal være begravet i en høj ved byen med sin hest og sit rideudstyr af det pure guld. Da vi i min skoletid i Torkilstrup i 1920erne fik dette sagn fortalt af lærer L. P. Christiansen, der selv var født og opvokset i sognet, var i hvert fald vi tåruppere, hvis skolesti gik over den lange Kirkehøj mellem Tårup og Torkilstrup, ikke i tvivl om, at det måtte være i denne høj, Torkil lå begravet. De fordybninger og ujævnheder, som grushentninger og lignende havde efterladt i højen, var for os tegn på, at gravrøvere havde været på jagt efter guldsatten. En optegnelse af dette sagn er trykt i tidsskriftet Skattegraveren IV (1885), s. 177, efter meddelelse af J. Nielsen, Lillebrænde. Det er her knyttet sammen med det udbredte kirkeflytningssagn:

»Torkildstrup på Falster, eller som det i gammelt bondemål kaldes: »Tolkestrebe«, skal have sit navn efter en hedning ved navn »Torkild«, der endogså skal have været den første, som påstod, at jorden gik rundt.

Sagnet fortæller om Torkildstrup kirke, at den skulde stået på højen imellem Torkildstrup og Tårup; men de materialier, man tilførte om dagen, blev bortflyttede om natten til dens nuværende plads, som de til sidst måtte opføre den på (imellem Torkildstrup og Gundsemagle). Kirken skal være bygget af den ovennævnte Torkild, der skal have været meget rig. Torkild skal have haft sin bolig i den østre ende af Torkildstrup by, hvor man endnu for få år siden kunde se spor af gravene. På højen, hvor kirken skulde have stået, ligger Torkild begravet med sin guldsadel og guldsabel«.

Det eneste helt sikre i disse grundlæggersagn er, at byen har sit navn efter en mand, der har heddet Torkil. Stednavnet betyder jo Torkils torp. Hvis denne Torkil er den første, der ryddede jord og byggede gård på dette sted, er det også rimeligt, at han har været hedning, da det må antages at være sket før kristendommens komme til disse egne, og det er ligeledes troligt, at han i så fald er blevet højsat på hedensk vis i nærheden af sin bopæl. Men om det er sket efter vikingetids skik med heste og hunde og våben og andet udstyr, er nok mere tvivlsomt. Det er nu heller ikke engang sikkert, at den Torkil, byen har sit navn efter, også er dens grundlægger. Torkil kan være en mand, storbonde

eller herremand, der på et senere tidspunkt (dog før ca. 1250) har været dominerende i byen, f. eks. som ejer af den største gård, den, som *Aghi Rugh* havde omkr. 1250, da Falsterlisten i Kong Valdemars Jordebog blev til. Torkils navn kan have fortrængt et ældre navn. Vi kender enkelte sikre navneskifter af denne art fra middelalderen, men hvor mange der er sket før den skriftlige overleverings begyndelse, ved vi intet om. På Falsterlistens tid hed nabobyen Tårup *Olæfsthorp*, og halvdelen af byens jord ejedes af en mand ved navn *Petær Rand*. Hans navn er ganske vist ikke blevet varigt knyttet til denne by, der i så fald skulle have heddet Pederstrup i nutiden, men Olafs navn er i hvert fald forsvundet, byen kom ikke til at hedde Olstrup, den blev allerede i middelalderens sidste århundreder kaldt Torp eller Torpe som nu (navnets udtale rimer på skorpe). I Horbelev sogn på Østfalster hed på Falsterlistens tid et mindre torp *Kietilsthorp*, og det ejedes af en enkelt mand med det vendiske navn Gnemær, der efter alt at dømme var søn af Kietil. Dette torp må være den nuværende landsby (Sønder) Grimmelstrup, og der er stor sandsynlighed for, at navneskiftet er foregået på følgende måde: Kietilsthorp skiftede først navn til Gnemerstorp efter den nye ejer, Gnemer. Da dette fremmede navn snart gik af brug og erstattedes med det nordiske navn Grimar, skiftede torpet også navn til Grimmerstorp (skrevet således 1417), der senere blev til Gremmestrup, Grimmestrup og endelig (påvirket af Nørre Grimmelstrups navn) til Grimmelstrup.

Efter dette sidespring vender vi tilbage til Torkils gravhøj. Hvis sagnet om den taler sandt, hvor har den da ligget? At den ovenfor nævnte Kirkehøj ikke er nogen gravhøj, kan selv det ukyndigste øje se. I de tre sidste udgaver af Traps »Danmark« nævnes imidlertid i forbindelse med omtalen af den nedlagte hovedgård Torkilstrupgård en gravhøj, hvortil Torkil-navnet er knyttet. I tredje og fjerde udgave³⁾ hedder det om gården, at den »skal være bygget af Torkild Venstermand, der berettes at være begravet i en nu sløjfet høj ved gården, »Sparrehøj« (højen var fra oldtiden, og der blev fundet mange skeletter i den)«. Her får vi et navn på

højen og et par detaljer om den, men intet præcist om beliggenheden eller om, hvorfra oplysningerne stammer. Kilden til oplysningen angives derimod i den nye, femte udgave af »Trap«⁴), at være Lisbeth Bryskes våbenbog, et håndskrift med slægtstavler og knappe oplysninger om forskellige adelsslægters medlemmer, der er skrevet af fru Lisbeth Bryske i sidste halvdel af 17. årh. og nu findes i Karen Brahes bibliotek i Odense. Det er vel dette håndskrift, der hentydes til i den ældste trykte efterretning om højen, i Pontoppidans »Den danske Atlas« bind III, 1767, i en fodnote s. 369: »Torkildstrup siges at være bygt af Torkild Venstermand, som efter et Manuskript, dog af nyere Tider, var en Hedning, og skal ligge begravet i en Høy, kaldet Sparresbjerg Høy, imellem Torkildstrup og Torpe«.

Lisbeth Bryskes notits er gengivet således i Danmarks Adels Aarbog 1927, s. 90: »Torkild Venstermand han byggede Torkildstrup i Falster; han haver været en Hedning, men han ligger begravet i en lang Kæmpegrav i Sparrebjergshøjen mellem Torkildstrup og Torpelend; der staar en Sten paa Graven, som er saa udhuggen i: Her ligger begravet Thorkild. Han havde en Søn, som hed Torsten. Denne havde to Sønner Henning og Mane«.

Denne notits er interessant og giver flere vigtige oplysninger. Højen kaldes her Sparrebjergshøjen (i Danske Atlas ændret til Sparresbjerg Høy og i Trap til Sparrehøj), den beskrives som »en lang Kæmpegrav«, hvilket formodentlig betyder en langdysse, og den ligger mellem Torkilstrup og »Torpelend«, hvilket nok er fejl for Torpelund, Tårup skov. Hvis der virkelig har stået en sten med inskription på højen, må det vel have været en runesten, og indskriftens navne er da også — med undtagelse af Henning — velkendte vikingetids- og rune-navne. Men en runesten kan ikke være fra samme tid som en langdysse, og dens personnavne kan ikke have nogen forbindelse med slægten Venstermand på Torkilstrupgård i slutningen af middelalderen, ligesom det er utænkeligt, at medlemmer af denne slægt kan være højsat på hedensk vis, så der er al mulig grund til skepsis over for denne del af Lisbeth Bryskes beretning.

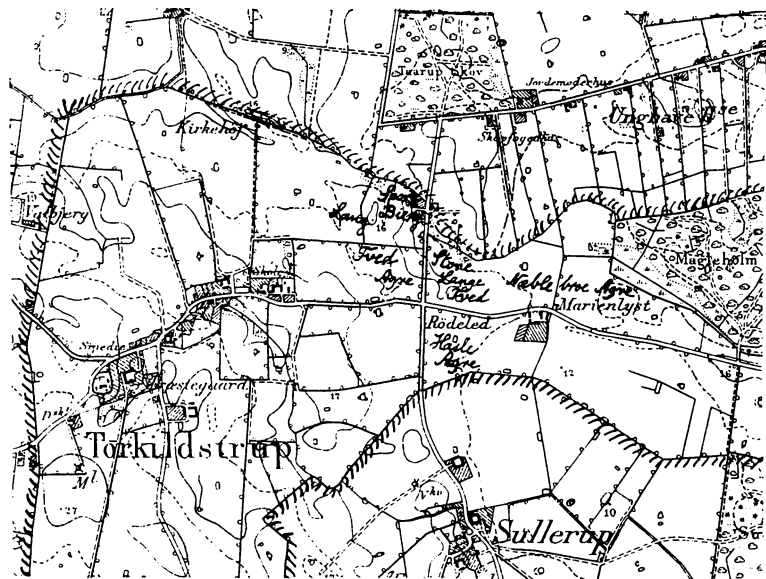
Men er hele historien om kæmpegraven da sagn og opspind? Det er den ikke, for der er pålidelige efterretninger om den fra en senere tid. I året 1819 udkom en kuriøs og interessant rejsebeskrivelse: »Bornholm beskreven paa en Reise i Aaret 1815«, skrevet af to unge embedsmænd fra fabrikkdirektionen, O. J. Rawert, der er kendt som industrihistoriker, og G. Garlieb, der især interesserede sig for geologi. De skulle i juni 1815 til Bornholm for at undersøge denne ø's mineralforekomster med henblik på udnyttelse, men deres skib blev af en østenstorm tvunget til at gå ind til Stubbekøbing og blive liggende der i fire døgn. De to forfattere benyttede det ufrivillige ophold til nogle ture i omegnen, og de første 30 sider af bogen handler om deres indtryk af egnen og befolkningen. Blandt de antikvariske og topografiske mærkværdigheder, de to rejsende har set eller hørt om under opholdet, er også kirke- eller kapelruinen ved Barup sø og en anselig gravhøj, *Sporebjerg* på Torkilstrup mark. De giver oplysninger (s. 29 i bogen) om dens højde og udstrækning m. m., så man kunne tro, de selv har været på stedet og foretaget en opmåling og undersøgelse.

Det har de nu nok ikke. Alle de oplysninger, de giver om højen, kan man finde i en indberetning til Kommissionen for Oldsagers Bevaring, indsendt 28/12 1808 af provst Otto Grundtvig, der var sognepræst til Torkilstrup-Lillebrænde 1800—1823. I denne indberetning, der nu findes i Nationalmuseets 2. afdelings arkiv, beskriver han de to sognes oldtidsminder og nævner af større stenhøje »paa Torkildstrup Byes Mark een, kaldet *Sporebjerg*, temmelig høi, er 22 Skridt lang og 8 Skridt bred. Den har store Steen rundt om sig, strækker sig i Nordost og Sydvest, men har ingen store Steen synlige midt paa. Man siger, at Torkild Venstermand, som har været Ridder og beboet en Gaard i Torkildstrup, der har sit Navn efter ham, ligger begravet i denne Høi. I Høien skal ligge et Guldsværd, et prægtigt Ridetøi m. m. Denne Høi er endnu ikke undersøgt. ... Tæt ved forannævnte Sporebjerg — Torkils foregivne Begravelsessted — er en Tingplads, omsat med større og mindre

Steen, i Nordost og Sydvest, 66 Skridt i Længden og 8 Skridt i Bredden. Dette kaldes og sædvanlig Sporebjerg«.

Desværre blev disse oldtidsminder ikke undersøgt, opmålt og kortlagt af fagfolk, mens tid var. I Nationalmuseets sogneindberetning om oldtidsfund (1. afdelings arkiv) citeres Grundtvigs oplysninger, og man antager, at det har drejet sig om to langdysser, men det tilføjes, at stedet ikke mere kan påvises, og at navnet Sporebjerg er ganske ukendt på egnen. Det sidste passer nu ikke helt, thi i en indberetning til Stednavneudvalget 1922 fra førstelærer L. P. Christian- sen, der havde de fleste af sine oplysninger fra den historisk interesserede sparekassedirektør, gdr. J. L. Lollike, Gundslevmagle, nævnes også en gravhøj, Sporebjerg, som formodes at have ligget på Gundslevmagle Skovlodder. Navnet huskes altså dog endnu 1922, men stedsangivelsen er uden tvivl forkert, det skulle jo efter Otto Grundtvigs oplysninger være på Torkilstrups mark.

Da vi nu fra den lokale tradition har fået et mere troværdigt navn paa højen end adelstraditionens Sparrebjergs- høj eller Sparrehøj, lader det sig gøre at finde frem til gravhøjens plads gennem matrikler og udskiftningskort, der indeholder de gamle marknavne. I den ældste af disse kilder, markbogen fra 1682 (nu i Rigsarkivet), finder man blandt navnene på agerskifter i Torkilstrup bys Østermark, der strækker sig fra byen østpå forbi Magleholm til Dukkerups marker, *Sporberig støcher*, et lille areal med kun 6 agre. Den nøjagtige beliggenhed oplyses ikke, men man kan af rækkefølgen slutte, at det lille jordstykke ligger i nærheden af de større agerskifter Langtued, Hasselager og Niblebroe, nogenlunde midt i Østermark, ved vejen mellem Sullerup og Tårup. De tre sidstanførte marknavne, men ikke vort højnavn, findes på de to eksemplarer af udskiftningskortet over Torkilstrup by, opmålt og tegnet 1799, der befinder sig i arkiver i København, Matrikelsarkivet og Landsarkivet for Sjælland m. v., men heldigvis er der i Skørringegårds arkiv et tredje eksemplar af samme kort, og på dette står navnet *Spore Bierg* i hjørnet lige vest for vejen mod Tårup skov (tilføjet på omstående kort).



Udsnit af Generalstabens (nu Geodætisk Institut) målebordsblad (1:20000) nr. 4326 (udgaven 1903). Torkilstrup bys skel er optrukket, og enkelte marknavne, deriblandt Spore Bierg, indlagt efter udskiftningskortet fra 1799.

Selv om der ikke er afsat nogen høj eller stensætning på kortet fra 1799, er stedet dog nu så meget indkredset, at det er en let sag at lokalisere den forsvundne gravhøj. På dette hjørne af Torkilstrup bys jord er der et par mindre, langstrakte højderygge, begge i retningen NNO-SSV. I den østligste af disse, nærmest vejen, har der i slutningen af forrige århundrede været en grusgrav, og her er der i 1890'erne opført et hus, matr. nr. 5 b, det første i den nu næsten sammenhængende række af huse langs vejen fra Rødeled til Tårupskellet. Hverken grusgraven eller huset findes på den ældste udgave af Generalstabens målebordsblade 1 : 20,000, der er opmålt 1888 og udgivet 1890, hvorimod begge dele findes på den næste udgave af dette blad, der er rettet 1901 og udgivet 1903 (se ovenstående gengivelse af et udsnit af dette kort). Ejendommens nuværende indehaver, malermester Arnold Trane, oplyser, at der, da hans svigerfader planerede en del af grusgraven og byggede

huset, blev fundet en mængde menneskeknogler og optaget adskillige store sten. Han har ligeledes hørt gamle folk fra Unghave og Lillebrænde fortælle, at de på vej til og fra konfirmationsforberedelse i Torkilstrup præstegård legede på isen i grusgravens huller og stillede menneskekranier op på række, som de fandt i grusgravens sider. Han har derimod aldrig hørt om fund af genstande i højen, hverken guldsværd eller ridetøj eller mindre kostbare ting, ej heller om stensætninger eller gravfund på de nærmestliggende marker, f. eks. på den et par hundrede meter vest for hans hus liggende højderyg, hvor man snarest tænker sig, at den »tingplads« har været, som Otto Grundtvig nævner i sin indberetning.

Hermed er vi vist nået så langt henimod opklaringen af problemerne om kæmpen Torkils gravhøj, som det lader sig gøre uden arkæologisk bistand. Det er muligt, at gravninger i og omkring Sporebjerg endnu trods alle overpløjninger og ødelæggelser ville kunne bidrage til en nøjere tidsbestemmelse af oldtidsbegravelsen. Så meget står imidlertid fast, at der for halvandet hundrede år siden på Sporebjerg har været to ret betydelige stensætninger, som efter beskrivelsen fra 1808 af Nationalmuseet tolkes som langdysser fra yngre stenalder. I hvert fald den ene af disse har indeholdt adskillige begravelser, men der vides intet om fund af gravgods. Sagnet om rideudstyr m. m. er sandsynligvis opstået af højens navn, der dog sikkert ikke har noget med sporer at gøre. Til den anseligste af de to høje eller stensætninger er endvidere sagnet om Torkilstrups grundlægger, kæmpen Torkil, blevet knyttet, og i adelstraditionen fra det 17. århundrede er samme Torkil yderligere gjort til slægten Venstermands stamfader eller dog første mand på Torkilstrupgård. Endelig er Torkils navn også knyttet til helgenbilledet i kirken, formodentlig først et århundrede eller to efter reformationen, da man havde glemt, hvem det egentlig forestillede.

Både gravhøjen og billedet i kirken er nu borte, snart forsvinder vel også de sidste spor af volde og grave fra den gamle Torkilstrupgård⁵⁾, alle de synlige minder, som

sagn og historiske beretninger klynger sig til, og hvorved de holdes i live som levende tradition. Tilbage bliver dog kirakens, sognets og byens navn, som vel også i kommende tider vil få en og anden til at fundere over, hvem og hvad Torkil var.

Noter.

¹⁾ Optegnet omkr. 1850 af student Niels Lindberg, søn af sognepr. i Tingsted, dr. Jacob Chr. Lindberg, trykt i Sv. Grundtvig: Gamle danske Minder. Ny Saml. (1857), s. 70; derefter i J. J. F. Friis' nyudgave af P. Rhodes Samlinger til de danske Øers Laalands og Falsters Historie II (1859), s. 129. — ²⁾ En søster til ovennævnte Niels Lindberg. Sagnet er trykt i Evald Tang Kristensen: Danske Sagn III (1895), s. 84, nr. 442. — ³⁾ Trap: Danmark, 3. udg., III (1899), s. 270; 4. udg. IV (1923), s. 216. — ⁴⁾ Samme værk, 5. udg. IV (1955), s. 929. — ⁵⁾ Om Torkilstruppgårds historie se J. L. Lollike i Lolland-Falsters hist. Samfunds årbog 1919, s. 62—71.

Gjetzør slot.

Svinehave voldsted*)

Af *K. Ancker-Jensen.*

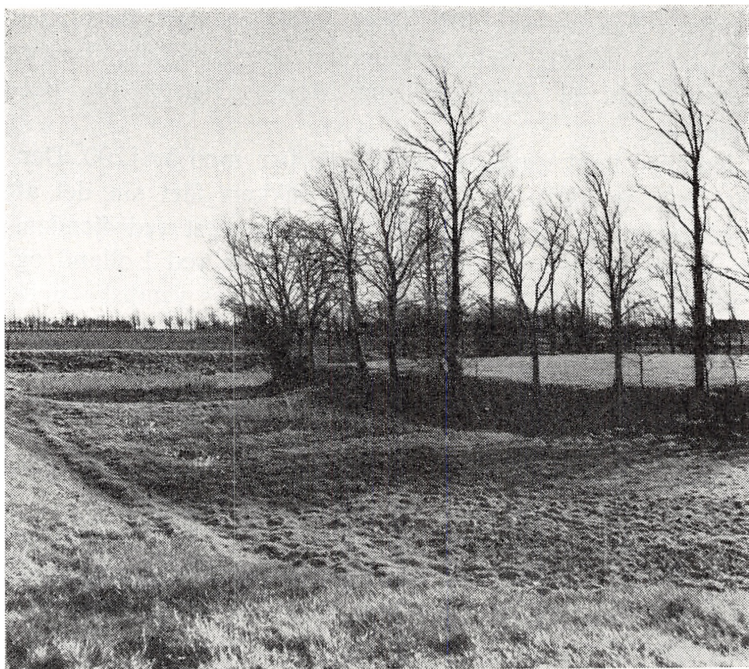
I Ingemanns gamle sang om Valdemar Atterdag »På Sjølund's fagre sletter«, står de bekendte strofer: »Hvor sølvkilden glider nu ved ruinens fod, der stolt i gamle tider en kongebolig stod«.

Også her på dette sted, hvor vi nu står, lå i gamle dage en kongebolig, en befæstet borg, Danmarks sydligste værn — det såkaldte Gjetzør slot. (Gjetzør var navnet på slottet og lenet, medens Gedesgaard vistnok var navnet på den hosliggende avlsgård).

Første gang, Gjetzør slot nævnes i historiske kilder, er i Valdemar Sejrs jordebog ca. 1231, og det fremhæves, at borgen ejes af kongen. Men da har kongeborgen sikkert allerede eksisteret i mange år. Man mener, at den er bygget under Valdemar den Store til værn mod venderne som så mange andre af den tids faste borge.

Nu er jo kun selve borgpladsen tilbage (borgbanken) og de dybe, 10 m brede voldgrave, der omgav borgen. Disse voldgrave stod i forbindelse med den nu helt udtørrede Svinehave sø, så man kunne sejle fra Østersøen og helt op til borgen i gamle dage. Derfor har Svinehave vel i nyere tid lånt navn til voldstedet. Hvordan selve slottet så ud, ved vi ikke præcis; men ifl. indberetninger fra kgl. lensmænd og slotsfogeder ser det ud til, at det har været et anseeligt middelalderligt stenhus i to stokværk, muligt bygget i vinkel

*) Foredrag holdt ved Lolland-Falsters historiske Samfunds udflugt til Sydfalster den 23. august 1958.



Gjetzør voldsted set fra nord. Voldgraven i forgrunden. Slotsbanken (ses som en lys flade til højre bag den træbevoksede skrænt), hvis hjørner er orienteret efter verdenshjørnerne.

med en nordre og vestre længe, en åben gårdsplads ud mod sydøst og vindebro med tårn over graven mod øst. Slottet har været bygget af kampe- og munkesten, har haft små, snævre vinduer eller glugger, og sandsynligvis har der været vægtergang, skydeskår og små karnapliggende udbygninger på murene (de såkaldte »hemmeligheder« — datidens w. c.er). Der har været store sale og talrige »kammerser«. En stor stenstue benævnes riddersalen.

Til slottet hørte en ladegård med en stor fast besætning og med et jordtilliggende på 500 ha. Der var mange bygninger og staldlænger, der kunne huse tjenerskab, heste og køretøjer. Ladegården, der kaldes Gedesgård eller Gjedsergård, lå ret øst for slotsbanken over mod den nuværende gård Søvang.

Slottet blev beboet af kgl. lensmænd, hvoraf enkelte skal

nævnes. Omkring år 1500: Trud Andersen, der efterfulgtes af Lauritz Knob. Senere kommer den bekendte Jørgen Venstermand til »Stadager« og Mogens Falster til »Beltinge«.

Kampen mod venderne ebbede ud hen mod år 1200. Den var lang og hård, og Gjetzør har sikkert fået sin del af stridighederne, udsat som den lå og nærmest ved fjenden. Hvor nærgående venderne har været netop ved Lolland og Falster, kan vi se deraf, at der endnu findes vendiske stednavne her i stiftet. På Lolland således: Tillitze, Kuditze og Kramnitze og på Falster: Korselitze og Jerlitze. I stiftsmuseet i Maribo opbevares en samling keramik fra vender-tiden, fundet spredt over begge sydhavsøerne, som — ligesom stednavnene — viser, at venderne har sat sig fast og bygget og boet hernede.

I de følgende århundreder kommer det til forviklinger og stridigheder med lybækkerne og senere med hansestæderne, og vi ved, at Erik af Pommern førte fredsunderhandlinger med hansestædernes repræsentanter her på slottet Gjetzør.

Men senere fik Gjetzør foruden den rent forsvarsmæssige en hel ny betydning for landet og kronen derved, at her nu blev overfartssted til Tyskland (ligesom i dag).

Og da man dengang almindeligvis måtte gøre kortere eller længere ophold for at vente på godt vejr eller god vind — eftersom datidens sejlads med små, fladbundede smækker og skuder over den tit oprørte Østersø ej blot var til lyst — så blev da Gjetzør (særlig i 1500-tallet) det sted, hvor fornemme og kongelige rejsende tog ind, altså en kgl. ventesal før og efter overfarten.

Mange danske konger var gift med tyske prinsesser, og det førte visitter og genvisitter af fyrstelige gæster med sig. Undertiden fulgte kongen og dronningen gæsterne på vej til og fra Gedser og gjorde så kortere eller længere ophold på Gjetzør slot. Talrige kongelige skrivelser, der nu opbevares i arkiverne, bærer påtegningen: Givet på vort slot Gjetzør.

Når der nu kunne ventes meget fornemme gæster over Gjetzør (særlig ved bryllupper, barkedåb eller begravelser

og deslige i kongehuset), gik der i forvejen bud og brev til lensmanden på slottet om at sætte sale og »kammerser« i stand, for at de fremmede gæster kunne få et godt og solidt indtryk, når de satte foden på Danmarks jord. Riddersalen og gemakkerne skulle »drages« med klæde, inventaret skulle efterses, eventuelt fornyes; der skulle støves af og varmes op. Endelig skulle der skaffes proviant til herskaber og følge og sørges for foder til de mange heste. Ved en bestemt lejlighed hedder det, at der var 600 heste opstaldet på Gjetzør, så det viser jo, at der er tale om det helt store rykind.

Det er navnlig i det 16. århundrede, at Gjetzør har sin største glansperiode, og mange kongebreve fra denne tid omhandler modtagelse af fremmede fyrster. Både kong Hans, Christian II, Christian III, Frederik II og Christian IV har gæstet den gamle borg her og gjort kortere eller længere ophold. Ved Christian II's bryllup med prinsesse Elisabeth (kejser Karl V's søster) 1515 kom en mængde gæster over Gjetzør; bl. a. kongens søster, »markgrevinden«, der var gift med kurfyrsten af Brandenburg, og mange andre fyrstelige personer. Det fortælles, at der var tilsagt 40 skibe og to kgl. galejer, der skulle føre gæsterne over Østersøen. Fra Chr. II's tid skal lige nævnes, at kongen havde indkaldt hollændere til Bøtø, der hørte til Gjetzør len, for at de skulle dyrke urter, rødder, kål og løg til kongens køkken. I 1552 er der et kongebrev, der giver dem livsbrev på Bøtø mod at yde havesager og urter til Nykøbing slot og kronens gårde (Gjetzør og de kgl. jagtlotte).

Om Christian III fortælles, at han i 1557 fik besøg over Gjetzør af sin svoger kurfyrst August af Sachsen. I den anledning blev der holdt kongejagt på Falster. Og jagten begyndte på Gjetzør, hvor de fyrstelige personer med stort følge opholdt sig i tre dage og jagede svaner i Bøtø nor, sælhunde ved Rødsand og storvildt i skovene. Hver aften blev der holdt stort taffel i riddersalen, som var udsmykket med alt, hvad huset formåede; faklerne flammede, vinen skummede, og det gamle slot her stod på gloende pæle; der blev rigtig festet!

I anledning af det fornemme besøg og de mange jagtgæster var der også i forvejen indkøbt »fetalje«, så det for-slog noget. Der nævnes således: 1000 sider flæsk, 100 okser, 950 lam, 3000 høns, 700 gæs, 16 tdr. smør og 18 tdr. æg. Selv om det vel var fordelt på de forskellige jagtslotte her-nede på Falster, ser det ikke ud til, at de har sultet på Gjetzør! Der blev drukket mange hundrede fade rhinskvin, mumme, barsøl og rostockerøl, så det ser heller ikke ud til, at de har tørstet. Der har sikkert været brug for alle »hem-melighederne« på Gjetzør!

Allermest omtalt er dog Gjetzør på Frederik II's tid. Frederik II var jo — som bekendt — gift med sin kusine: Sophie af Mecklenburg (1572), og hendes forældre, hertug Ulrich og hertuginde Elisabeth af Mecklenburg, besøgte tit det danske kongepar. Når svigerforældrene ventedes på besøg, blev der hver gang gjort store forberedelser til at modtage dem. Adelsdamer fra Falster fik bud om at tage ned til slottet og sørge for, at alt var rede. Gemakker og sale blev »draget« med klæde, der blev luftet ud og an-skaffet glas, kander, tallerkener og andet husgeråd og ind-købt fetalje. Tit blev der sendt udvalgte adelsmænd helt til Warnemünde for at ledsage de fyrstelige gæster over Øster-søen og så byde dem velkommen på dansk jord. Flere gange mødte kong Frederik og dronning Sophie selv op, for at tage mod svigerforældrene på Gjetzør eller for at følge dem på vej hjem.

Men i året 1586 gjorde hertugparret et længere ophold i Danmark, idet de kom først på sommeren (de besøgte bl. a. Tyge Brahe på Hveen og så hans berømte Uranienborg) og ville så rejse hjem hen på efteråret. Da skete der det triste, at hertuginde Elisabeth blev syg på hjemturen og måtte gå i seng her på Gjetzør. Der blev hentet læger; men det hjalp ikke. Hun blev dårligere og dårligere og døde her-nede på slottet den 14. oktober 1586.

Kongen havde fulgt svigerforældrene hertil, og han op-holder sig på Gjetzør fra slutningen af september til nogle dage efter hertugindens død. I de mange kongebreve, som i denne tid er udstedt her fra slottet, er der bemærkninger

om, at kongen — grundet på hertugindens sygdom — må forblive på slottet meget længere end beregnet, og der gives instrukser til den højere adel i Danmark om at anlægge sørgeklæder i anledning af dødsfaldet og om bisættelsen. Hertugindens lig blev ført til Güstrow i Mecklenburg og bisat der.

Den sørgelige hændelse med hertuginde Elisabeths død gjorde imidlertid, at hertug Ulrich ikke mere ville bo her på slottet, hvor alt mindede ham om den døde ægtefælle. I stedet for agter han at tage ind på Gedesby kro, og dermed begynder glansen at gå af det gamle Gjetzør slot.

Gedesby kro var slet og ret færgekro for overfarten og var det sted, hvor »gemene« folk tog ind, medens Gjetzør kun var beregnet for kongehuset, fyrstelige og fornemme gæster. Kroen er særlig bekendt fra czar Peter den Stores besøg i 1716, da han gik i land ved Gedser med nogle få folk, sprang på en hest, der gik og græssede ved stranden, og red til Gedesby kro, hvor han sparkede kromanden og hans kone ud af sengen og selv sprang i den varme seng med støvler og sporer!

Da Frederik II døde 1588, skulle hertug Ulrich selvfølgelig med til begravelsen, og lensmanden Niels Friis fik ordre til at drage omsorg for, at kroen i Gedesby blev sat i stand til at modtage den fornemme gæst på værdig måde. Men udsmykningen til kroen hentede de på Gjetzør. Det gamle slot begynder da langsomt at forfalde og ligge øde hen. Endnu i 1590 tog dog fyrstelige rejsende ind på slottet. Således gæstedes det flere gange af kong Christian IV, der tog den vej til hertugdømmerne. Men han tog det ikke så nøje med bekvemmelighederne, da han var ung; han elskede at leve på feltfod og kunne ligge i en feltseng. Det synes dog, at Gedesby kro fra denne tid er blevet et langt hyggeligere opholdssted end den gamle, forfaldne kongsgård, og efterhånden går hele strømmen af rejsende over Gedesby.

Enkedronning Sophie, der efter Frederik II's død fik Nykøbing slot og len med alle kronens ejendomme på Lolland-Falster som livgeding — enkesæde (og som sikkert vil

være kendt af de fleste, bl. a. fra den berømte mecklenburgske stamtavle i Nykøbing kirke, og her på Sydfalster for den smukke alterkalk — guldalken — som hun har skænket til Gedesby kirke), var i 1590 i Gedesby, og her gav hun ordre til at nedbryde den nordre længe på Gjetzør og genopføre den ved kroen i Gedesby. I denne skulle der gøres bekvemme gemakker, som hun selv i påkommende tilfælde kunne benytte.

Senere giver hun befaling til at overføre alt inventar fra Gjetzør til kroen (»drage-tæpper«, skabe, borde, bænke, senge, dyner og sengeklæder og service), og kromanden får nu tilsyn med den forfaldne kongsgård. Senere nedrives en af ladegårdens store stalde og flyttes til Gedesby, og store stykker af Gjetzørs jorder lægges til kroen. Omkring 1600 udnævnes en kgl. foged til at drive resterne af jorden på ladegården og have opsyn med det forfaldne slot.

Efter Christian IV's uheldige deltagelse i trediveårskrigen (1625—29) bliver der lagt et kompagni soldater på Gjetzør, og der opkastes flere skanser ved Kroghage, da man var bange for fjendtlig landgang. I 1645 forstærkes skanserne, og der bliver sendt krigsskibe herved.

Så siger historien ikke meget mere om Gjetzør. De sidste rester kommer under det falsterske ryttergods og sælges sammen med Nykøbing slot og alle kronens ejendomme ved domænesalget 1766. Herved opstod der 7 hovedgårde, hvoraf hovedgård nr. 5 er den nuværende Gjedsergård, der ligger nordligst i kommunen og ejes af hofjægermester A. Tesdorpf. Allerede i krigsjordebogen fra 1718 bemærkes, at der ved Gedser for lang tid siden har været en kongsgård, kaldet Gjetzør, hvorfra transporten gik ad Pommern til. Det vil altså sige, at slottet lidt efter lidt er smuldret bort i det 17. århundrede. Måske er tømmer og sten ført til Nykøbing slot eller brugt ved byggeri på kronens forskellige ladegårde. Vi ved det ikke. De sidste rester er dog sikkert afhentet af bønderne i omegnen.

Det gamle slot Gjetzør er altså forsvundet omkring 1700-tallet. Men vi har nu fået et glimt af livet henede fra Valdemarstiden, middelalderen og renæssancetiden — et

glimt af konger, kurfyrster, hertuger og markgrever, som har gæstet det gamle slot. Vi har hørt om kongejagt og smykkede sale, om hertuginde Elisabeths død og til sidst om den gamle borg, der sank i grus. Og vi mindes igen Ingemann: »I borgens gyldne sale sig rørte muntert liv, der hørtes skæmtsom tale og lystig tidsfordriv«.

Og til sidst det vemodige: »I muld for længe siden kong Valdemar er lagt«.

Her er jo også de gamle slægter forlængst lagt i mulde, og kun voldstedet, de brede slotsgrave og nogle enkelte murbrokker af munkesten minder os om kongeborgen. Hele munkesten fra den forsvundne borg har jeg dog set ligge under hønsenet hernede på egnen. Det er rimeligvis de allersidste rester af det gamle kongelige slot Gjetzør. Her kan man i sandhed sige: Sic transit gloria mundi!

Men selv om slottet nu er forsvundet, så er det alligevel et historisk sted, og den, der har øre for historiens tale, fornemmer her pustet fra middelalderen, fra de muldede kongebreve og fra de mange kongelige slægter, der gennem årene færdedes ind og ud her på Danmarks sydligste kongeborg, det gamle Gjetzør slot, indtil det stille sank i grus!

Nagelsti bondesamfund gennem 4000 år.

Af *Kjeld H. Snedker.*

Hvor Nykøbing—Nysted landevejen afgrænser en rundbuet halvø, omsluttet af Guldborgsund, Bredningen og Flintingeåen, ligger Nagelsti, det østligste bosted på Lolland. Et sluttet landsbysamfund, bestående af: 1 herregård, 18 bøndergårde, 8 husmandssteder, 1 planteskole, 1 frugtplantage, 4 gartnerier, 1 købmandsforretning, 2 hønserier, 1 smedie, 1 savværk, 1 elværk, 1 vandværk, 1 nu nedlagt skole og indtil videre 67 huse. Her lever henved 400 mennesker, der driver deres erhverv eller jordbrug, som generationer før dem har gjort det; thi Nagelstis fortid taber sig i de grå urtåger, der måske har været medvirkende til navnets oprindelse: Nifl eller Nefl, det gamle nordiske ord for tåge. De ret lave jorder, nogle få meter over havet, og de store mosedrag begunstiger tågedannelsen, mosekonen brygger svært flittigt om sommeren, og om vinteren indsvøber rimtågen den idylliske landsbys træer i sin kolde pragt. En anden forklaring af navnet¹⁾ tyder det således: Naffli = navle — skjoldbule — hjulnav. Sti = vej. Nagelstibygdens beliggenhed i centrum af et område, som — med sine moseindskæringer, der i fortiden var mere udprægede — har haft og stadig har stor lighed med oldtidshjulet, skiven, med de to udskæringer. Vejen til navet, midtpunktet, hvor bygden lå, gik utvivlsomt over »Voebro« = vadebro, den centrale og antageligt ældste rute, måske taget i brug allerede i stenalderen. Et andet gammelt vadested udenfor byen, imod sydvest, synes først at spille en rolle efter keltisk jernalder. Navnet kan da være af meget gammel oprindelse, måske før jernalder.



Eksempel på oldtidens urskov. Lunden ved »Priorskov«.

Men årtusinder før levede her agerdyrkende småsamfund, og før deres tid opretholdt vandrende jægerfamilier livet her ved at fiske og jage i det skovdækkede land og de små søer, vige og fjorde. Skoven er ryddet og vandene er lukkede af tørvedannelse, men endnu kan vi i lunden ved »Priorskov« se oldtidens egeblandingsskov, ærværdige ege, slanke aske, el og lind, hassel og de harskt lugtende, noget buskede tørstetræer. Og ser vi også på »Saltningen«s udyrkede, stenstrøede flade med enkelte grupper af eg og med tjørneholme ud mod sundet, hvor bølgerne blinker mellem istidens vandblokke, — den største er kendt under navn af »den hvide mær«, — så ser vi levendegjorte eksempler på de skove og landskaber, der gav livsvilkårene til oldtidens mennesker, hvis efterladte redskaber vi finder jævnt

fordelt i egnen. Vi vil nu se, hvad oldtidsfund, gravhøje og historisk forskning fortæller os om den stadige strøm af menneskeligt liv og virke, der har været her i Nagelsti, gennem de svundne tider.

De ældste spor, tre flintepile af skafttunge-typen, de to fundne på matr. 21 a²⁾ og den ene på matr. 10 d³⁾, giver et lille glimt af de første jægerfolk. Nogen bestemt tid kan ikke gives på disse pile, da typen forekommer i første del af ældre stenalder og derefter går af »mode«. Uheldigvis dukker skafttungepilen op i slutningen af jættestuetid, i en kort periode, så indtil andre fund kan være medbestemmende i tidsangivelsen, får det stå hen, om disse pile er gamle eller nye, arkæologisk set. Deres størrelse tyder dog på en antagelig alder. En tolv centimeter lang bennpil, fundet i Flintinge-åens udløb udfor Ellemosen⁴⁾, er også fra ældre stenalder, men ligeledes ubestemmelig i tid. De næst-ældste kulturlevn, vi møder, er fra ertebølletid, slutningen af ældre stenalder. En hovformet økse og en kølskraber fra matr. 6 a og kerne- og skiveøkser fra matr. A 1—6 a—9 a⁵⁾. Et ved Stiftsmuseets udgravninger i 1957 på matr. 1 b⁶⁾ fundet bålsted med skiveøkser og tværpile, vidner også om det gamle jægerfolks færden. Egentligt bosted er



»Saltningen's« udyrkede stenstrøede flade med tjørneholme ud mod sundet. Navnet er egentlig: »Saltengen«, men dette ligger ikke godt for lollandsk mål, hvorfor vi siger »Saltningen«, der så rart mageligt kan udtales gennem næsen.



»Saltningen«, grupper af eg og tjørn.

sådan en bålplads ikke, man har måske rastet nogle dage her ved et lille vandhul, fortæret storvildt, lavet lidt værktøj, storformet, med grove, men sikkert førte slag i flinten, der her på skråningen ved vandhullet var let tilgængelig. Her, såvel som flere steder i Nagelsti, når den flinteholdige kridtundergrund helt op til overfladen, kun dækket af et tyndt lag muld.

I en primitiv jagt- og samletilværelse, uden mulighed for at kunne oplagre forråd, vil livsformen stadig forblive den samme. At jage, æde og sove samt at fremstille de nødvendige redskaber optog levetiden. Ingen udvikling, intet fremskridt, udover at simple tykvæggede lerkar dukker frem i slutningen af denne lange stillestående fortid. Andre livsformer var dog på vej hertil. Sydfra kom langsomt jorddyrkerne, hvis levevis bar fremskridt og udvikling i sig. På samme vis som vor tids pionerer i Amerika, og drevet af

samme uafvendelige drift, trangen til at opdage og underlægge sig nyt land, må små flokke af et livskraftigt og dygtigt folk efterhånden have koloniseret stenalderens Danmark.

Hvor må de have været slået med angst og stor undren, de jægere, der måske har stået i deres skjul i skovtykningen og set en stamme af et fremmed folk sætte bo i lysningen imod græsrigge enge med rigeligt ferskvand. Store dyr, meget levende kød førte de med sig. Okser, får og hunde og mærkelig føde i vidunderlige lerkar, formskønne, tyndvægede, pyntede med smukke mønstre, en keramik, der 2000 år f. Chr. skulle nå en skønhed, som ikke siden er overgået. Disse immigranternes værktøj og redskaber var videre i udvikling i forhold til de herboende inferiøre jægerstam-



»Saltingen«, naturkløvet sten. Emner til yngre stenalders gravkamre.

mers. De bragte med sig, den store slebne flinteøkse, der kunne rydde skov. Foruden at være ager og husdyrbrugere var de også dygtige håndværkere. De byggede huse, hvis hovedtræk har holdt sig uændrede til vore dage. Det var et organiseret folk, der forstod at samle sig forråd, og som påbegyndte Lollands pløjning, der jo ifølge ordsproget aldrig får ende.

Ploven har vel været arden — krogen —, som er det pløjeredskab, der har været brugt længst af alle. Endnu i 1792 omtales krogen således⁷):

»KROG er et redskab, som man nogle steder her til lands bruger i stedet for ploven, hvormed den har og nogen liighed i henseende til bagdelen, men har ingen hjul og kun et jern, dannet som et hjerte, der sidder på tvert, og opkaster jorden til begge sider. Den er simpel og let at forfærdige af enhver karl, som forstår at bruge en øxe. Den kan magelig trækkes af et par stude, som plovmanden selv kører. Den smulrer og løsner jorden meget godt, og ved bygsæden især er fortrinlig frem for almindelige plove; såvelsom og ved tverpløjningen, dog kun hvor jordarten er af en beskaffenhed, at den kan bruges. Men hvor man pløjer første gang eller brækker, kan krogen ikke anvendes med den nytte, som den sædvanlige plov«.

En boplads på matr. 10 d med efterladenskaber fra disse første bønder, dysse- og jættestuetidens folk, blev af Stiftsmuseet delvis udgravet i juni 1957. 48 kvadratmeter blev afdækket, og kulturlaget, der var 30—60 cm. dybt, indeholdt 164 stk. flinteværktøj, hvoraf 13 var brudstykker af slebne, tyndnakkede og tyknakkede økser, 27 skrabere, 44 knive, herimellem en af de mere sjældent forekommende skiveknive, endvidere nogle bor og slagsten. En flækkesegl, helt blankpoleret af stråenes gnidning under brugen, giver et glimt af de første høstmetoder.

En egen, næsten andagtsfuld stemning griber udgraveren, når han, som her, forsigtigt skraber jorden væk fra ildstederne og fremdrager asken og trækullene, der dækker over et pænt stensat, rundt køkkenbål, 90 cm. i tværmål. Her har husmoderen for 4000 år siden passet sin ild og tilberedt føden. Et par skridt til siden havde hun en »høkasse«, et 35 cm. dybt hul i lergrunden, en halv meter i tværmål, halvt fyldt med trækul og aske. I sådan et gløde-

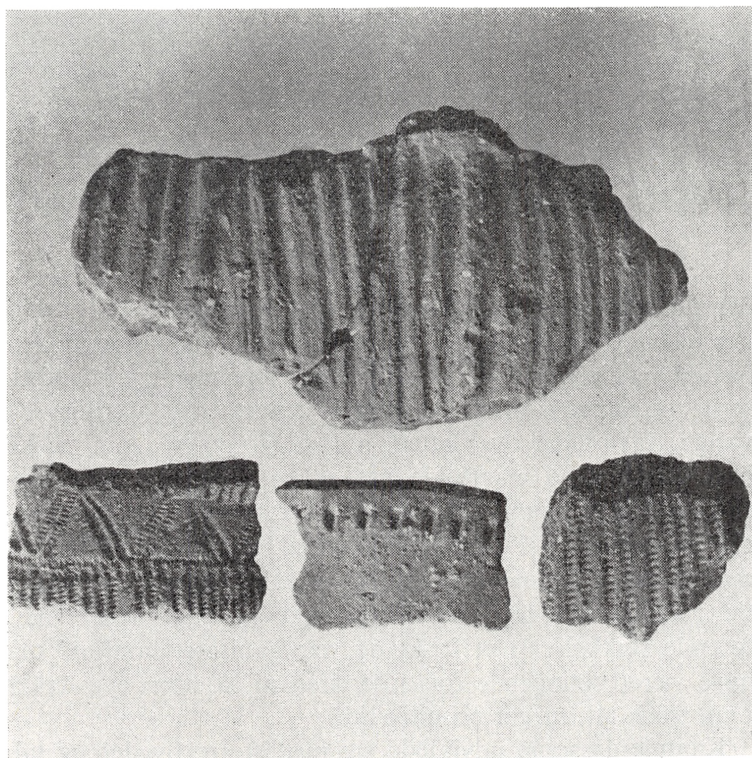


Boplads matr. 10 d. Ildstederne, stenalderkvindens køkken.

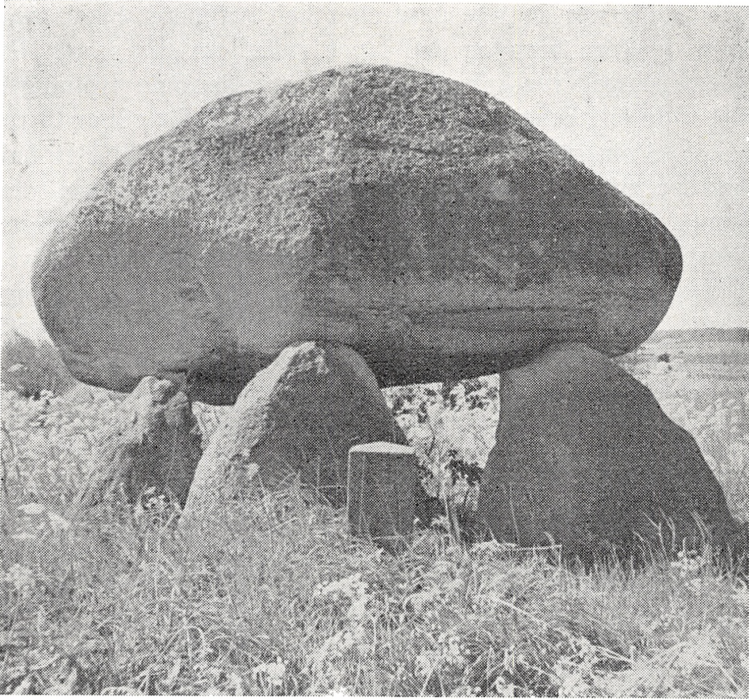
fyldt hul kunne gryden med byggrød snurre, medens oksestegen mørnedes på spiddet over det større bål. Som alle dygtige husmødre har hun yndet smukt husgeråd. Skårene fra bopladsens lerkar er fint ornamenterede, efter tidens stil og mode, der var næsten ens i hele landet. Endnu med nogle dråber sydlandsk temperament i blodet har pottemagersken udsmykket sine smukt svungne lerkar med rigt varierede mønstre. Benkammen, hvormed hun redte sit hår, kunne sætte grupper af lodrette strimer fra »skulderen« ned over bugen på det bløde kar. Et meget yndet dekora-tions-emne var en stump tosnøet snor, der blev trykket ind i leret, og hvormed der kunne laves en rigdom af mønstre; særlig fin blev ornamentiken, når snorstumpen blev beviklet med en finspunden tråd. Den kunne bruges enkelt, dobbelt,

eller rullet om en lille pind eller helt raffineret bøjet med lang og kort tamp og den lange rullet om den korte. Et yderst simpelt redskab, men af en overraskende virkning i det våde ler. Brugelige var også et par små flinteffiser til de såkaldte pindstik og til fin stregning. På indersiden blev lerkarrene glittede med en oval rullesten af en størrelse, der kunne føres med to eller tre fingre. Af uslemmet, ofte meget grusblandet ler blev karrene formet op uden drejeskive. Deres form og udsmykning fryder også vore ellers så forvante øjne og fortæller om et håndsnilde folk med sund skønhedsglæde.

Ikke blot i dagliglivet, men også i døden fulgte disse smukke lerkar menneskene i den sidste bolig, gravhøjen,



Boplads matr. 10 d. Lerkarskår med ornamentering: stregning, beviklet snor og pindstik.



Runddysse, matr. 15. »Steffensminde«.

der nu begynder at sætte varige spor i landskabet. Bygdernes ledende mænd, høvdinge, om man vil, blev efter døden hædret og deres minde bevaret i »kæmpehøjene«, runddysserne og langdysserne, og senere jættestuerne, værdige og varige gravminder over ættens afdøde stormænd, som måske har opført disse magtfulde gravanlæg i deres egen »regeringstid«. Thi man kan vanskeligt forestille sig storstensgraven anlagt efter den højsattes død, da et kraftopbud af mange okser og mennesker, megen tålmodighed og megen tid samt mænd med teknisk indsigt og gode lederevner, førende skikkelser i et friskt og velorganiseret samfund må have været betingende for opførelsen af så store bygværker i en, trods alt, meget primitiv tid.

Kammerdysserne udviklede sig med større bygder og talrigere befolkning til de store og imponerende gravanlæg, jættestuerne. Vidnesbyrd om vore første bønders kraft og snilde, om samarbejde og organisation.

Desværre har vi ingen jættestue bevaret paa Nagelstis jorder. Udskiftningsbyggeriet har måske også her været årsag til sløjfning af oldtidsgrave. Mistanken samler sig stærkt om »Lundegård«, som har haft og stadig har nogle overdimensionerede grundsten samt storsten omkring møddingsstedet. Endnu har vi dog smukke eksempler på runddysser og langdysser. På matr. 4 a et fritstående dyssekammer, ingen højfod tilbage og pløjet alt for nær. En større runddysse, stående smukt på sin bevarede højfod, findes på matr. 15. Midtvejs i lige linie mellem denne dysse og »Priorskov«s hovedbygning findes på matr. 45 en lille høj med rundt kammer og rester af en åben gang imod syd, men uden overligger. Kammerstenene er påfaldende små og



— gravfred og værdighed —.
Store langdysse ved »Priorskov«, østre kammer.

lave i forhold til de store og anseelige dysser, vi ellers har. En fjerde runddysse har stået på »Priorskov«s marker, øst for gården, den blev desværre nedbrudt i 1944. Ved gårdens nordre indkørsel findes et lille gravanlæg, en langdysse med et lille kammer og tværdelt med en stenrække midt på. Efter at være afrenset for alskens gevækster ligger den nu smukt synlig, som en tro kopi, i kvart størrelse, af det store dysseanlæg vest for gården. Denne langdysse er et prægtigt oldtidsminde med sine randstene, hvoraf der har været to kredse uden om, med sine to store kamre med overliggere og med de to gamle knudrede ege, som forlener dette storværk fra oldtid med en tidløs stemning af gravfred og værdighed⁸). I haven på »Tingshøjgård«, matr. 8 a, ligger en langdysse med to parallelle rækker af store randsten men uden kamre. Den er smukt restaureret og værnet om af ejeren. På denne gårds jorder findes også talrige levn fra fortidens dagligliv, flintespåner og forhuggede blokke flyder over agrene; der har været arbejdet flittigt med flinten her. Resultatet af flintehugningen, værktøjet, røber hvor bopladsen har været. Tætheden af oldsagsfund afslører bygdens beliggenhed på en terrænhøjning, skrånende ned til mose imod øst og imod syd til et fordums vandløb. Her var enggræsning til kvæget, her var rent vand, og her er stadig let adgang til flint og sten af alle arter og størrelser.

Mange brudstykker af tynd- og tyknakkede økser, stykker af kværnsten og af de slibesten, økserne blev tilslebet på, er fundet her. Utallige større og mindre brokker af ildskørnet flint lyser hvidt i den mørke muld, og den markvandrende oldforsker bliver vagtsom i blikket; thi den hvidbrændte flint er for ham et sikkert tegn paa flintesmedens virksomhed, slaggerne fra hans esse kunde man fristes til at sige, hvis det ikke var så fejlagtig en betegnelse, da netop ilden er så absolut ødelæggende for alt flinteværktøj. Alligevel har ilden været medvirkende til at skabe de store, fuldslebne økser.

Ligesom diamanten slibes i sit eget støv, kan flinten slibes i flintepulver. Et bål af godt tørt træ med en kraftig glødeild har flintemesteren haft brændende for at kunne gennemgløde



Stenalderbondens slibesten. Størrelse 1:6.

flinten og omdanne den til kalsineret form. Frisk flint fra kridtlagene bliver ved brændingen hvidgrå, medens flint, der i jorden er farvet gul eller rød af jernforbindelser, bliver elfenbensagtig. Farven er uforgængelig, vi kender den fra moderne vejbelægning, de hvide fodgængerovergange bl. a.. Flint i denne form er let at knuse og danner hurtigt pulver. Knusestenene til dette brug findes på bopladserne sammen med de såkaldte slagstene, der har været brugt til den egentlige behugning af flinteværktøjet, såsom økserne, der efter endt finhugning nu blev slebet på en plan, finkornet granitblok ved hjælp af flintepulveret og ganske lidt vand. Der dannes hurtigt ved slibningen en lysegrå pasta med fortræffelig slibeevne. Andre midler, f. eks. sand, er af yderst ringe virkning⁹⁾. Der slides under arbejdet lige så meget på slibe-

stenen som på øksen. To egenskaber fordres af den, som vil slibe en flinteøkse, en god fysik og uopslidelig tålmodighed. Kun økser og mejsler blev slebet. Småværktøjer som skrabere, knive og bor med slibning på er tildannet af brudte, ophuggede økser, måske fordi den i øksen boende kraft gik med over i de nye former, men måske nok så ofte fordi økserne var lavet af villigt materiale. Dyssetidens økse, den tyndnakkede, blev slebet både på kanter og flader med jævne glatte kurver, således at den kilede sig selv fast i skæftet under brugen. Dersom man fatter en sådan økse på midten i den ene hånd og strækker armen frem, helt udrakt, har man modellen til skæftet. Et kølleagtigt hoved med det brede økseblad indstemmet i et hul, der svarede ganske nøje til bladet. Fra hovedet slankede skæftet hurtigt ud i bekvem tykkelse, mere eller mindre svajet. Den tyknakkede økse, jættestuefolkets, blev hovedsageligt kun slebet på fladerne. Den er smal, men alligevel forholdsvis kraftigere i formen. I modsætning til den tyndnakkede, der ragede et godt stykke bagud, blev den skæftet med højst et par centimeter udragende nakke. Hullet i skæftet måtte være firkantet for at passe til øksen. Var træet genstridigt, og det kneb med at få hullets hjørner skarpe nok, så kunne man lettere give øksen en ekstra tilhugning, hvad mange tyknakkede økser bærer spor af. Man kan endog ofte måle, hvor tykt skæftet har været på økser med tydelig skaftansats.

Tværøkser eller huløkser — skarøkser — ragede ikke igennem skæftet. De har pænt tilhuggede og afrundede nakker og må have været fæstnet i knæskæft, altså stemmet ind i endetræet af en vinkelgroet gren, hvis langende blev dannet til skæft. Tværøksen, såvel huløkse — tengsel — som den næsten retæggede skarøkse, er et fortrinligt redskab og har været brugt i adskillige årtusinder. Billedserier fra oldtidens Ægypten viser denne økse i brug, snøret fast til det vinklede skæft. En skarøkse af jern med skaftdølle — samme type som vor bronzealder-celt — skæftet på en vinkelgroet gren, bruges nu af indfødte afrikanere.

Flinteøksens huggeteknik er korte, rappe hug, modsat

nutidens skovøkse, der føres med lange, slængende bevægelser. Men ellers har den bekendte skæftede, tyndnakkede flinteøkse fra Sigerslev mose på Stevns akkurat de samme funktionalistiske egenskaber, som vor danske skovøkse af i dag. Økseskafterne har sikkert holdt til mange økser. Det er betegnende, at man i bopladsernes affaldslag finder talrige nakkeender, hvorimod ægstykker dominerer i overfladefund rundt i terrænet. Når øksen knækkede under arbejdet, måtte man gå hjem og udskifte den. Også her var der grund til lidt ekstra behugning på den nye økse for tilpasning i det gamle skaft. Det har også været tålmodighedsarbejde at lave hullet til bladet. Flintebor og mejslerskrøbelige og sendrægtige redskaber, ligeledes de takkede raspesten og skrubespåner af flint, hvormed selve skaftet og andre træting tildannedes. Friskfældet, grønt træ lader sig dog ret hurtigt oparbejde med flinteredskaber, hvorimod tørt, lagret træ næsten ikke lader sig bearbejde, da det knuser flinteæggen. Anderledes var det med kvindernes redskaber, som virkede effektivt i de funktioner, de var gjort til. På alle bopladser er skiveskraberen i overtal. Den er da også det hurtigst tildannede stykke redskab. I villigt materiale kan man fremstille 8—10 skiveskrabere i timen, blot ved hjælp af fire småsten i passende form og størrelse¹⁰). Knive af flækker og skiver er også talrige. Som alt håndarbejde har de forskellige bosteders redskaber sine små personlige særpræg, om ellers typerne og tilvirkningen var ens. Specialiteter forekommer også, men vækker først gehør, når de findes i flere eksemplarer på samme boplads, ellers bliver »det hidtil ukendte« altid vurderet med drøbende skepsis af udgraverne. De simple og primitive flinteredskaber er ofte helt uforstaaelige for nutidsmennesket. Men prøver man at tænke sig en tilværelse uden nogen andre hjælpemidler end disse oldtidsredskaber, tager dem i hånden og forsøger at bruge dem til det formål, de er bestemt til, så viser det sig, at de er særdeles nyttige. Vi prøver en kniv. Kun en flintespån, javel, men den er tilhugget i ryggen, så den hviler fast og sikkert i pegefingerens inderbue, og tommelen holder på slagbullen, som fremkom dengang flintemesteren slog

skiven af blokken. Hvor langfingeren hviler, er den skarpe kant døvet af med nogle få velrettede slag af en lille sandsten. Kniven hviler urokkeligt og i intimt samarbejde med hånden, der fører den. Æggen er utrolig skarp og skærer lige let kød, skind, læder, tøj, papir, karton, grøntsager og frugt. Den er rustfri og skal aldrig slibes. — I 1956 er det lykkedes at fremstille en køkkenkniv af stål, som opfylder de samme betingelser.

Den største boplads fra jættestuetid er beliggende i engmosen ud mod sundet på matr. 15 c. Her er oldsager i hobetal. Nationalmuseet har også foretaget to udgravninger her i 1951 og 53. Da dæmningsarbejdet ved fugleflugtslinien antageligt vil gå hen over bopladsen, foretog Stiftsmuseet, i tilknytning til de øvrige Nagelsti-udgravninger, en afsluttende gravning i juli 1957, og der bjergedes mange redskaber og lerkarskår, svarende i typer og tid til de af Nationalmuseet fundne. Denne boplads er udførligt beskrevet i L-F.h.S's årbog 1954¹¹).

Fra samme tid, midten af jættestuetid, er en boplads på matr. 31 b. Her blev på ejerens opfordring¹²) i 1951 udgravet 20 kvadratmeter i en dybde af gennemsnitlig 60 cm. Da der er gartneri på ejendommen, og jorden er afrenset godt for sten, var der kun levnet lidt til udgraveren. Der blev dog fundet 7 skrabere, 8 spånkrabere, 11 knive, 1 dobbeltbor, nogle knuder, tandede skrabere og blokke, 1 brudstykke af en sandstens-slibesten, 11 lerkarskår, heraf 2 med jættestuetids-ornament, 1 afrundet med hul boret fra begge sider, maaske tenvægt, og et med fastbrændte madrester på indersiden. På lerbunden var rester af stenlægninger, men meget forstyrrede. Stedet er beliggende på skråningen ned imod det mosedrag, der strækker sig på vestsiden af Nagelsti, langs med byens længderetning, en fordums fjordarm i forbindelse med Guldborgsund gennem den vig, der har været, hvor engmosen nu breder sin grønne flade med blinkende småvande omkranset af hviskende siv, med fredende småkrat af el og pil, hvor nattergalen klukker af fryd over den lyse sommernat, og hvor hvide svaner, grå ænder og sorte blishøns værner om yngelen. Thi gridske er

gedden og sultne rovdyr, men grummet er mennesket. Det dræber på afstand, med en pind, hvis skarpe flinteod bringer døden, hvor den træffer. Det er tværpilen, der bruges. Således kaldet, fordi den er lavet af en lang flinteflække, afhugget tværs over i små rektangulære stykker. Pilen er tilhugget i begge sider, saa den ikke skærer surringen, der holder den paa plads i en slids i pileskaftets od-ende. Den lange, skærende kant af flinteflækken er nu blevet små fremadvendte, dødsensskarpe tværægge; pilen er altså ikke spids, men lig et smalt stemmejern. Typen har været brugt igennem det meste af ældre og i hele yngre stenalder. Den går af brug, da et herrefolk sydfra underlægger sig landet og bringer nye våbentyper hertil.

Fra slutningen af jættestuetiden har vi en boplads på matr. 1 b. Foranlediget af nogle overfladefund, som sædvanligt på en skråning imod et engareal, havde ejerens søn i 1952 foretaget prøvegravning. Et par kvadratmeter blev udgravet i en god meters dybde, og dette tykke kulturlag indeholdt et hundrede oldsager: øksebrudstykker, skrabere, skiveøkser, knive, bor, slagsten, en benpren, mange lerkarskår; men ingen kunne bjerges, de var stærkt forvitrede. I øverste halvdel af kulturlaget fandtes en stor slibesten af finkornet, rød granit. Her var utvivlsomt en boplads, og det blev da også en af opgaverne ved Stiftsmuseets forskninger i 1957, hvor en udgravning på 236 kvadratmeter gav et godt udbytte, og lerkarskårene kunne nu på grund af jordens fugtighed optages. Skår af oldtidens lerkar giver oftest oplysninger om fundets alder, idet stilen i form og udsmykninger er kendt i de forskellige tidsperioder. Selvom skårene var mange, var kun fire ornamenterede med små gruber eller buler, indtrykkede med en fingerende lige under randen. Et af karrene har desuden haft en simpel pynt af grove hak i randkanten, lavet med en flintespån. Efter nogle århundreders forløb er det gået sørgeligt tilbage med pottemageriet, der nu viser simple formsløve kar uden nævneværdig udsmykning. Af fundne redskaber skal nævnes de vigtigste: 406 stk. flinteværktøj, hvoraf 173 skiveskrabere, 10 flækkeskrabere, 50 spånskrabere. En specielt formet



Boplads fra yngre jættestuetid; matr. 1 b. Affaldslag under udgravning, den opretstående meterstok viser dybden. Midt i billedet en af de små sække, hvorpå alle under arbejdet fundne ting lægges, for senere at blive sorteret og bogført.

skraber med indbuet æg forekom i 18 næsten ens eksemplarer. Skivebor 23, flækkebor 10, knudebor 2, flækkeknive 28, flækkesegl 1, rygflækker 2, spillebrikker 2, spåknive 26, spånbor 4, slagsten 8, økseplanke 1, 1 tyknakket økse og 8 brudstykker af sandstens-slibesten og to benprene og en benring.

Da kulturlaget var bortgravet, stod tilbage en bugtet skrænt, varierende i højde til mosebunden fra en halv til halvanden meter. På en jævn lerflade syd for mosen og skrænten har selve bostedet været, men det kan ikke efterspores mere, ploven har forlængst fjernet alle husrester. Det

øverste af kulturlaget var nedflydt og udpløjet materiale, hvorimod de underste lag lå urørte fra den tid, da bopladsens folk skilte sig af med deres »skruld« ved at kaste det ud over skrænten ned i moselavningen. Mosen var dengang allerede tilgroet og jævn. Den er kun højnet 30 cm siden, da småsten og flinteaffald findes i et lag i denne dybde, hvorefter spor af menneskeværk ikke forekommer. Herfra og til bunden — 1,5 til 2 meter nede — findes lag på lag af ufortørvede stammer, grene, kviste, løv, frugter og frø af datidens træer og græsser. Elsdyrgevir og opsatser af råbuk er også kommet for dagen herfra. Mest interessant er vel nok en udgået fyr med ormegange fra de træorme, som gnavede i den for 10.000 år siden, hvor den segnede ud i den daværende sø, på hvis bund vi finder hele bevarede bladlag af den samme slags buske, som stadig gror i mosen, tørstetræ og pil.

Midt i udgravningsfeltet førte en stenlagt lervold, en meter bred, ned til mosen. Omtrent midtvejs, på hver side af denne vold, var to gruber, kedelformede og med lodret stående sider ind imod volden, 100—120 cm dybe og 100—150 cm i tværmål. Otte meter vest herfor var en lidt mindre grube, men ellers af samme udseende. De mange og gennemgående store skiveskrabere, der brugtes til renskrabning af dyreskind, leder tanken hen på disse gruber i lergrunden. De kunne jo have været brugt til den såkaldte rødgarvning. I en sådan grube anbringes egebark og de renskrabede huder i vekslende lag, som til stadighed overhældes med vand, og ved henstand i længere tid garves således de nedlagte kohuder og skind, der ikke skal anvendes med toen på.

De bevarede måltidsrester, knoglerne, stammer fra forskellige dyr: Okse, får, ged, svin, hund. Knogler med mærker efter hundegnav findes imellem. Pladshundene har fået deres andel af måltiderne, men har til gengæld selv måttet stå på menuen af og til. Om det har været en delikatesse at spise spidstegte hunde, eller om de har måttet lade livet i kødknappe tider, får stå hen. — Man har dog eksempler på uciviliserede folkeslag, hvor hundesteg er jævnlig kost. Om knoglerne fra denne boplads udtales:

Oxe (bos t. domst.)

Langt den overvejende del af knoglefragmenterne er af oxer, blandt andet findes løse over- og underkæbetænder i forskellige slidstadier, dele af skulderblade (mindst 3 individer), dele af to spoleben (radius) af ung og gammel oxer; fragment af lårben (femur) af kalv; rulleben (astragalus), nedre halvdel af mellemfod (metatarsus), 1 1ste og to 2det tåled, håndrodknogler, fragmenter af hvirvler, ribben m. m. Fragment af underkæbe med isiddende bagkindtænder, m.¹ og m.³, ontogenetisk alder ca. 3½ år. Fragment af midtstykke af underkæbe med isiddende kindtænder p.¹ — m.¹ — og m.², løs p.³; del af 3die tåled. Stærkt nedslidt praemolar, fragment af øvre del af spoleben (radius) med slagmærke. Fragment af opstigende gren af underkæbe.

Får (ovis aries)

Bageste del af underkæbe, over- og underkæbekindtænder, nedre halvdel af skinneben (tibia), 4 fragmenter af mellemfod (metatarsus), rulleben (astragalus). En øvre kindtand af yngre dyr. Dele af to overkæbekindtænder. Midtstykke af mellemfod (metatarsus).

Ged (capra hircus)

Et fragmenteret mellemfodsben (metatarsus).

Svin (sus scr. domst.)

5 tandfragmenter: Krone af fortand i begyndende slid, dele af over- og underkæbehjørnetand, kindtandsfragment samt stærkt nedslidt bageste øvre kindtand (m.³) længde + bredde = 30 × 16 mm, midtstykke af overarm (humerus). Fragmenteret nedre del af overarm (humerus). Fragment af overarm (humerus), tydeligt slagmærke. Underkæbefortand.

Hund (canis familiaris)

(De fleste knogler, såvidt det kan afgøres på de foreliggende fragmenter, har tilhørt ret små hunde, muligvis en kraftig »palustris form«, væsentlig svagere end en grønlandsk tæve (♀), hvorimod underkæbedelen i sin tykkelse er fuldt på højde med disse kraftige hunde). Midtstykke af underkæbe ÷ tænder (kraftig), fragment af overkæbehjørnetand, midtstykker af to overarme (humerus), tre øvre dele af albueben (ulna) og midtstykke af spoleben (radius), rulleben (astragalus) mellemhåndsben og hvirvelfragment. Tre dele af venstre underkæbe med isiddende rovtand (m.¹) og knudetand (m.²), kæbe og tænder er ret kraftige og svarer i størrelse til grønlandsk hund (♀), rovtanden måler 20,5 × 8,5 mm, tilsvarende mål for grønlandsk hund (♀) er 20,8 × 8,5 mm. Kæbens højde og tykkelse under m.¹ er 25 mm og 12,2 mm (grønlandsk = 26,8 og 11,6 mm). Desuden foreligger en 2den halshvirvel (taphvirvel) (epistropheus) af en lille hund (i størrelse svarende til en laplandsspids).

Fra yngre stenalder har vi de fire nævnte udgravede bopladser, matr. 1 b — 10 d — 15 c — 31 b. Andre bopladser findes på matr. 6 a — 7 a — 8 a — 9 a — 26 b — A 1. Selvom der er fundet mange klumper brændt lerklining, er hustomter fra denne periode endnu ikke konstaterede. Forholdene taler dog for, at de vil kunne findes paa matr. 8 a og 10 d. Der er rimeligvis flere ukendte bopladser endnu, men der skal jo ogsaa være noget til fremtidens historisk interesserede at beskæftige sig med. Matr. 2 — 5 — 13 — 14 skal nok vise sig at have oldtidslevn ogsaa, da der her er de landskabelige forhold, som stenalderens mennesker foretrak. Matr. 13 forsvinder desværre nu, da jorden skal bruges til fyld ved fugleflugtslinien, og vi bliver atter et gaardbrug fattigere.



To bronzealderhøje ved »Priorskov».

Stenalderens sidste opdelings-periode, dolktiden, stunder nu til, og fundene er herefter få og spredte, men dog nok til stadigt at føre livstråden videre i vor bys historie. En flintedolk er fundet på matr. 8 a¹³), en kornsegl på matr. 15 c¹⁴), og bladformede pilespidser på matr. 15 c¹⁵), 10 d¹⁶), 31 b¹⁷), samt tre spidse pile, meget smukt tilvirkede i flad, slank trekantform fra matr. 9 a¹⁸).

Dolktidens dominerende folk, enkeltgravsfolket, kom syd-fra i hurtig udbredelse gennem Jylland og senere ud over øerne. Deres stridsøkse af bjergart og stikvåben, dolk, lanse og spidspilen af flint, bliver de førende typer. Det var øjensynligt et militært organiseret folk, opportunt udnyttende forefaldende muligheder, med handelstalent og med vedlige-holdte forbindelser sydpå. Underkuede måtte jættestuetidens fribønder nu trække for handelsfolket, der startede den trældomstid, som dansk bonde måtte sukke under herefter i 3000 år og først kom rigtigt ud af for et par menneskealdre siden. Kreaturhandelen har uden tvivl været midlet, hvor-med metaller skaffedes hertil, suppleret med rav og skind. Slavehandel, salg af trælle, kan man vist heller ikke lade ude af betragtning. Bronzevarer og råmateriale, kobber og tin, kommer til landet. Broncealderens gyldne tid oprinder nu for herskerklassen, højfolket, der med sin adfærd skabte en så grundfæstet gru i landets gamle, undertrykte befolkning, at frygten så at sige oplagredes og videreførtes i generationer fremover, for til sidst at ebbe ud i de gamle sagn om »højfolk« og mere forvrænget »underjordiske«. Broncealderens gravhøje, de store kuplede jordhøje, dominerede i landskabet, stadigt manende frygt i sindet. Rædselsfuldt er den blevet straffet, som vovede at forgribe sig på gravgodset, »skatten« i højen. Mindelser herom hviler, omend i forvansket form, i vore folkesagn..

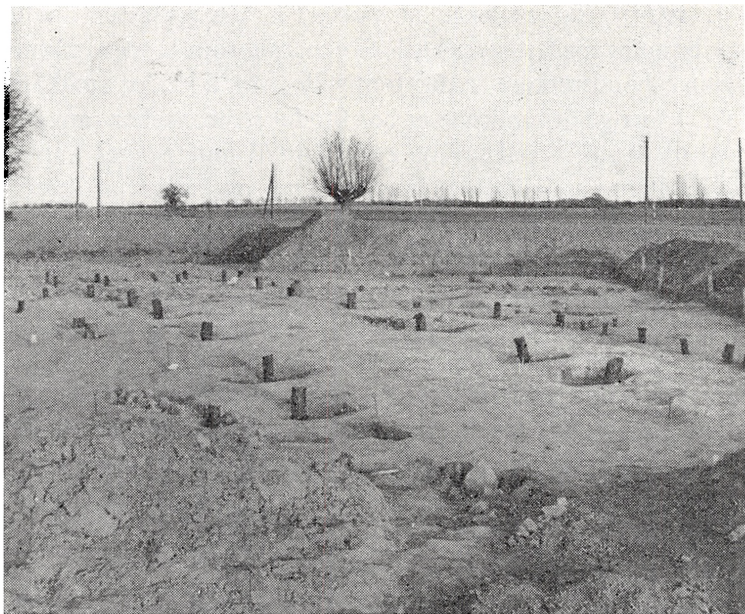
Fem bronzealderhøje har vi tilbage i Nagelsti, alle på »Priorskov«s jorder. To er beliggende i umiddelbar nærhed af gården, to lavere og noget uanseelige i »Krageskoven«, den ene med nogle få randsten tilbage, og ved sundet ud for Flatø hæver sig »Purhøjen«s bølgekrønte profil. Af fundne sager kan nævnes to store, grove flinteknive, matr.

8 a, 10 d¹⁹), og en økse af porfyr²⁰). Underklassen måtte stadig nøjes med stenværktøj. Broncerne, som landets gamle, dygtige håndværkere måtte fremstille, var ikke for småkårsfolk. I forrige århundrede er her fundet et broncekar sammen med to økser — pålstav og celt²¹). 1876 undersøgtes karret, og i resterne af indholdet fandtes avner og kærner af dværg-hvede og to kærner af almindelig hirse²²).

»Enhver djævel raser kun i sin tid«, siger vi lollændere. Således også med broncealderens despoter, som dog »rasede« i en tusindårig periode, indtil hurtigt forværende klimaforhold vanskeliggjorde oparbejdelsen af hjemlig handelsvare. Store græsningsarealer blev oversvømmede, og strandenge og marsk sank i havet, hvorhos de urolige kelter i landet sydpå blokerede handelsruterne. Et gammelt lollandsk sagn, der begynder: »Dengang højfolket drog her fra landet«, giver måske et vink om, hvad der skete.



— — — ved sundet hæver sig »Purhøjens« bøgekronede profil. Broncealderhøj bevokset med bøgepur; deraf navnet.



Det først udgravede jernalderhus (hus I). Tagbærende stolper og vægstolper er markeret med træstykker, mellem disse ses gulvfladen i vestenden, — beboelsen.

Den tidsalder, som nu oprinder — keltisk jernalder — er i alle tilfælde en arm tid. Vådt og sludfuldt er klimaet, fattigt og usikkert er folket. Dog bedres tilstanden lidt efter lidt, og landsbyen, som vi kender den, begynder famlende at tage form. Selv om jernet nu tages i brug, udvundet af den hjemlige myremalm, er levesættet stadig det samme. Føde, klæder, husly og redskaber fremskaffes af de forhåndenværende muligheder ved bostedet. Trods undertrykkelse og udbytning, brandskatning og udplyndring, røveriske og militære udslettelser af hele landsbyer med folk og fæ, gennem alle tidsaldrer, vedbliver bonden at føre sin livsform videre. Skabende og bevarende, dannende marven i det danske folk, stædig og bestandig som den jord og de sten, hvormed han opbygger sin tilværelse. Således lever Nagelstibygden også videre.

Tre hustomter, udgravede på matr. 1 b af Stiftsmuseet i februar—april, giver et indblik i jernalderbondens liv. Fattigt

har det været. Ingen redskaber, ingen metaller er levnet os. Kun skår af simple lerkar og knoglerester fra måltiderne er fundet i opfyldte lergruber og formuldede affaldsdynger.

Forholdsvis store arealer skal afdækkes og megen jord flyttes for at kunne drage oldtidens husrester frem til beskuelse, opmåling og fotografering. Kun i en plovfures dybde dækkede mulden over stolpehuller, lergrave, brønd og møddingsteder. Ved markarbejde i 1955 stødte man på en kompakt stenlægning, der blev afdækket i ret stor udstrækning. Nationalmuseet blev underrettet og året efter foretog dette en orienterende udgravning. Problemerne forblev imidlertid uløste, idet oldsagsfundene i de mystiske stenlægninger var af modsigende art. Stiftsmuseet blev nu inddraget i sagen og påtog sig at løse opgaven, hvilket jo også lykkedes.



Et stolpehul. Størrelse ca. 1:8.



Dobbelte stolpehuller midt i væggen i hus I viste, hvor stalden mod øst var bygget til senere. Numeret er placeringen i udgravningsfeltets opmålingssystem.

Det først fundne hus viste sin form ved placeringen af 16 stolpehuller efter de tagbærende stolper — antageligt sulede stammer —, nedgravet og støttet med paksten i lergrunden. Disse bærende stolper — bopælene — har stået i to rækker med en indbyrdes afstand i bredden af gennemsnitligt 2,6 m. Udenfor, i omtrent en meters afstand, har kortere og mindre stolper dannet skelettet i den lave, klinede væg. Huset har været 17,5 m langt, 5,4 m bredt og opført i to tempi. Vestenden, beboelsen, har været bygget først, lidt over midten viser to dobbelte stolpehuller, hvor de østre stolper har stået højere, at her har stalden været bygget til. Ved den østre gavl, mellem fire kraftige stolper, har kørerne måske

været bundet, da der udenfor denne gavl er blevet anbragt forstærkninger af flere støttestolper. I gravede huller anbragtes disse afstivninger, der løftedes og stemmedes på plads ved hjælp af paksten under og omkring; omtrent en kubikmeter sankesten var brugt til dette formål. Et par andre steder var stolper efterbedret eller måske udskiftet på den måde, at i en nedadskrånende rende i gulvet er stolpen ført på plads og stemmet op med paksten. Gulvet i stalden har været udbedret med sankesten og jordblandet grus, efterhånden som det opblødtes af husdyrenes efterladenskaber. Møddingen lå nogle få meter nord for stalden. Gulvet i vestenden, beboelsen, var den bare moræne. Det



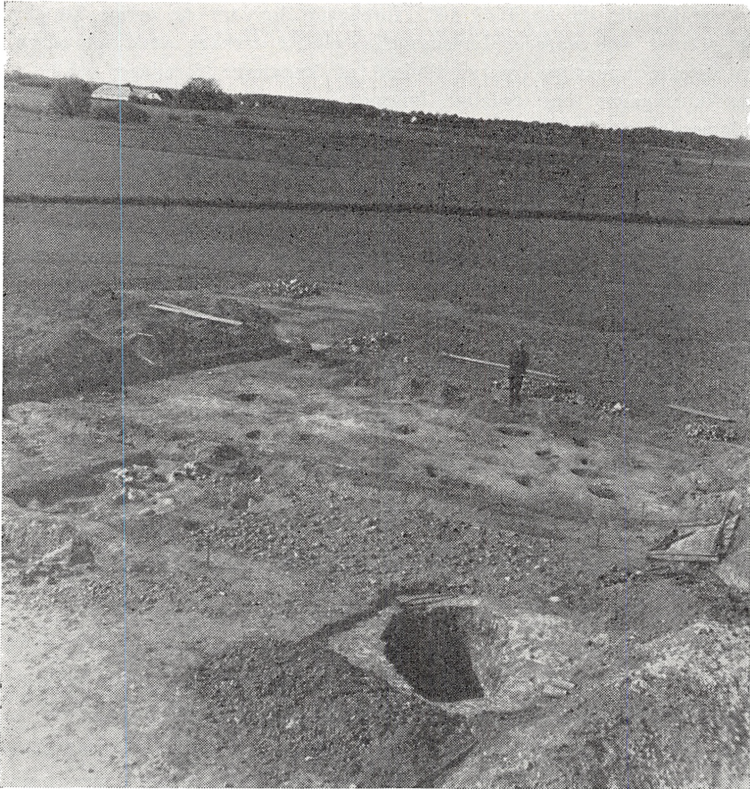
Ildstedet ved hus II. Jernalderkvindens køkken. Vilkårene for oldtidens bondekone har ikke ændret sig efter 2000 års forløb, og endnu 1500 år skulle gå, før hendes arnested blev af mere bekvem højde.

kunde dog erkendes, at leret var lysere og sandholdigt i huset, men udenfor rødt og sandfrit, så lidt sand på gulvet er der vel strøet af og til. Ildsteder kunne ikke efterspores i huset, ejheller udenfor. En grube, trekvart meter i tværmål og lige så dyb, med stejle vægge og på bunden et tykt forkullet lag, kan måske tydes som en ildgrube, hvor gløder opbevarede og vedligeholdtes. Det var jo forbundet med en del besværlighed at tænde ny ild. At ilden en skønne dag tog overhånd og lagde boligen i aske, kunne ses af brandlagene udenfor stolpehullerne og de mange rødbrændte lerklumper, rester af klinevæggene. På bunden i et par af stolpehullerne fandtes trækulsstykker med lodretstående årer, rester af den brændte stolpe. Såvidt det kan skønnes, har træet været pil eller ask. Nogle steder kunne stolpediameteren måles, efter den runde muldplet, hvor den havde staaet. Målene varierede fra 12 til 18 cm. I et par gruber, små lergrave, fandtes nogle lerkarskår med bevarede mundingskraver, der er typiske for keltisk jernalder. Husets længderetning var meget nær øst-vest med en svag afvigelse til sydøst-nordvest.

Den næst fundne tomt lå 80 m længere mod sydvest. Her konstateredes tolv stolpehuller efter to rækker bærende stolper. Syv andre stolpehuller, vilkårligt anbragt udenfor, synes mere at tyde på afstivning end egentlige vægstolper. Husgeråd fandtes ikke, men der var et pænt stensat ildsted, omtrent firkantet — $2 \times 1,5$ m — med aske og kullag, beliggende et par meter udenfor stolperækken midt for nordsiden. Stolpearealets længde og bredde var $13,5 \times 2,25$ m. Det har antageligt været et spændhus, d.v.s. med taget helt til jorden og uden vægge. Orienteringen var nøjagtigt som hus I.

I samme retning efter verdenshjørnerne fandtes den tredje hustomt, 16 m syd for tomt II. Tolv stolpehuller viser i en skæv rektangulær grundplan på $8,5 \times 4$ m en kortere og bredere husform, i modsætning til de to andre lange og smalle. Dette hus er også blevet ramt af ildsvåde. Brandlag og store stykker rødbrændt lerklining med greneaftryk fra »vindevæggene« fortæller om ulykken. Sydvest

for huset var udstrakte gruber, ikke særligt dybe, indtil 60 cm, med meget ujævn bund, visende kridtundergrundens bølgede flintefyldte overflade. Man har udtømt lerlommerne i kridtet til husbyggeri og fremstilling af de lerkar, hvoraf så mange skår igen er havnet i lergruberne. Karrenes mundingskraver viser typen fra keltisk jernalder. Syd for huset, seks meter fra, var brønden, et ovalt hul med stejle vægge $2 \times 2,75$ m i tværmål og gravet 1,8 m ned i kridtet



En del af udgravningsfeltet. Hullet i forgrunden er brønden, bag denne et stykke af stenlaget, der dækkede over hustomter, gruber, m. m. Stenlaget ses gennemskåret af en gammel afvandingsgrøft (åbent dræn). Til venstre en af jernalderbondens lergrave, flintblokkene har han ladet ligge; thi »flintevalderen« er nu lige så langt tilbage i tid for ham, som vikingetiden er det for os. Bagest i feltet ses gulvet og stolpehullerne fra hans hus (hus III).

til det første vandførende stenlag. Da den var tømt for fyldet med sit indhold af lerkarskår, knogler og brændt lerklining i store brokker, stod grundvandet en halv meter højt endnu. Knoglerne fra brønden er bedømt således:

Hest (equus caballus)

Hovedparten af knoglerne stammer fra en ganske ung hest, hvor alle lemmeknogler og hvirvler har frie epifyser. Der findes dele af alle lemmeknogler lige fra skulderblad til tåled og fra bækken til tåled, dog spores ingen fragmenter af hverken mellemhånd eller -fod, hvilket er påfaldende, da tåled (3 stk.) foreligger, ligesom de øvrige knogler er relativt velbevarede, hovedsagelig gået i stykker ved optagelsen, en direkte knusning (marvspaltning) af knoglerne foreligger ikke; et bækkenfragment har tydelige hugspor, men disse kan stamme fra udgravningen. Tåleddenes øvre epifyser er endnu ikke fastvoksede, hvilket sker i en alder af 1 år, således har dette føl været yngre end 1 år, af kraniet foreligger ingen rester.

Oxe (bos t. domst.)

Der findes et lille underkæbefragment med isiddende tænder (den bageste mælketand d. p.⁴ og den første blivende m.¹, der er i begyndende slid), desuden et tandfragment af en endnu ikke frembrudt kindtand samt to andre kindtænder af et ældre dyr med fremskredet slid. Af et voksent dyr foreligger et midtstykke af mellemhånd (metacarpus) med kraftigt begnavede ender.

Får (ovis aries)

Overkæbekindtand, to fragmenter af skinneben (tibia) nedre del af mellemhånd (metacarpus).

Svin (sus scr. domst.)

Overkæbefragment med isiddende kindtand (m.²) desuden to tandfragmenter og midtstykke af overarm (humerus).

I det store udgravningsfelt med jernaldertomterne var endnu et par historiske tidsafsnit repræsenteret, men vi skal først se, hvad andre fund fortæller om den mellemliggende tid. På matr. 7 a blev i 1952 fundet affaldslag fra romersk jernalder²³), tiden efter år 0. Her var lerkarskår, ornamenterede med hulkehl og med »falsk« mæander, ellers kun knoglefund, der beskrives således:

LUNDEGÅRD MATR. 7 a:

Oxe (bos t. domst.)

Forreste og bageste del af underkæbe. Af løse tænder findes en øvre praemolar samt den bageste øvre kindtand (m.³) begge en del

slidt, også en fragmenteret fortand er af ældre individ, desuden findes en nedre mælketaand (d. p.³) af en kalv på ca. $\frac{3}{4}$ år. Muligvis findes enkelte småfragmenter af lemmeknogler, men de er ikke sikkert bestemmelige, derimod findes et 1ste og to 2det tåled.

Får (ovis aries)

Midtstykke af højre underkæbe med isiddende p.¹ — m.¹ og m.²; m.³ er udfaldet, men de øvrige tænder viser et fremskredet slidstadie. også venstre underkæbes m.¹ findes særskilt; en anden løs underkæbekindtand (m.²) er kun i begyndende slid og stammer fra et væsentligt yngre dyr. Af lemmeknogler findes: nedre del af skulderblad (scapula), fragment af bækken (del af ledskål) samt et næsten helt skinneben (tibia) (÷ øvre ende) og midtstykker af tre andre: to rulleben (astragalus) af meget forskellig størrelse (♂ og ♀), samt dele af to 1ste tåled.

Rådyr (capreolus capr.)

Fragmenter af tak.

Hest (equus caballus)

Forreste del af underkæbe (symfysedelen) med venstre sides fortænder samt hjørnetænder siddende i kæben, det fremskredne slid tyder på en ontogenetisk alder af ca. 18—20 år, og de små hjørnetænder viser, at det er en hoppe.

Svin (sus scr. domst.)

En symfysedel af underkæbe med afbrudte fortænder, der dog foreligger i fragmenter, desuden et rulleben (astragalus) samt del af et mellemfodsben, der viser hundegnav.

Svane (cygnus sp.)

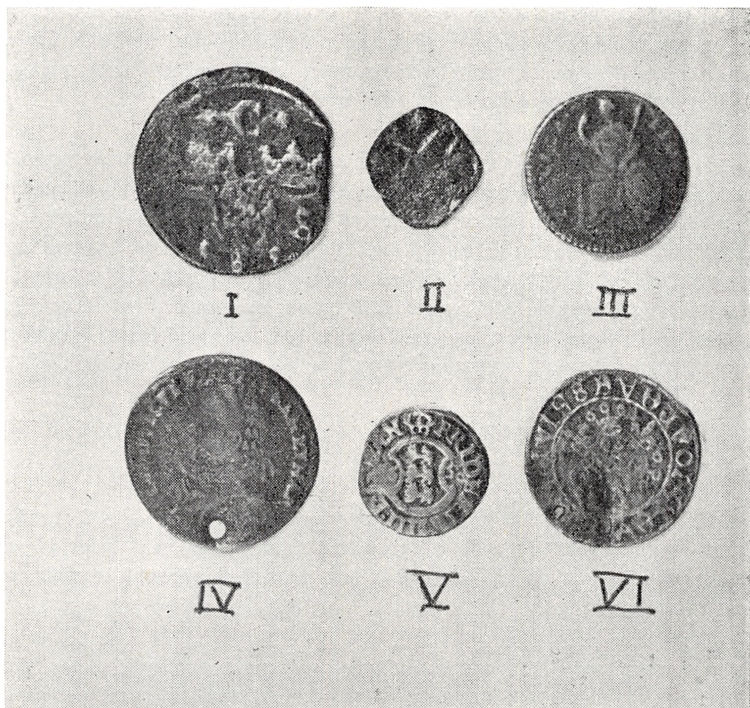
Fragmenter af midtstykke (øvre del) af overarm (humerus) formentlig af knopsvane (en patologisk udvækst på knoglevæggens yderside ses på den nedre del af fragmentet).

And (anas sp.)

To fragmenter af ravnæbsben (coracoideum) formentlig af spidsand (anas acuta).

Affaldslaget fra romersk jernalder viser altså lidt vildttilskud til kosten, hvorimod der på de ældre bopladsder kun har været knogler af tamdyr.

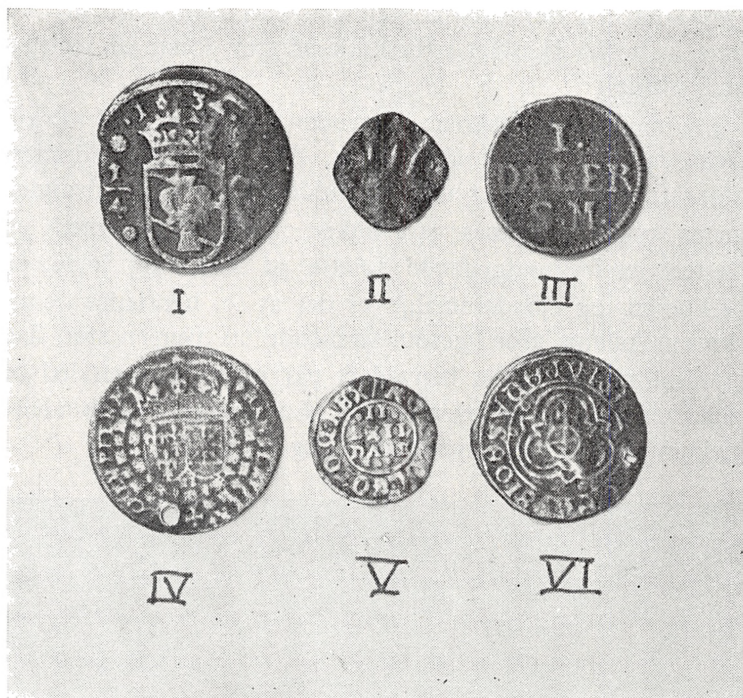
Ved overfladeforskningen på matr. 6 a, der grænser op til fundstedet — ved »Rørmosen« —, synes det antageligt at det egentlige bosted har været her, men da en jættestuetidsboplads spreder sine mange oldsager umiddelbart op til, kan kun spaden og spartelen bringe vished. Der er jo det særegne ved Nagelstis aflejringer, at sine steder ligger de lag på lag uforstyrrede, medens andre steder ploven har vendt tids-



Mønter, II og IV fra vadedsted matr. 1 b. — III matr. 10 a, — I, V, VI matr. 31 b. Nationalmuseets mønt og medaillesamling's bedømmelse, v. Georg Galster: I: Sverige. $\frac{1}{4}$ øre af kobber 1634. Christina 1632—54. (Fyrk.) II: Christoffer II (Grev Johan af Holsten) Roskilde. Nældeblad — kors (Hbg. 8. — el. B. 569). III: Sverige. Nødmønt af kobber, Gørtz Daler. Publica fide 1716. 1 Daler S(ølv) M(ønt). (Stiernstedt s. 88 m. 7.)

følgen om og nogle steder blandet alle tiders affald i en kalejdoskopisk forvirring, så man, under udgravningsarbejdet i samme lag, risikerer at træffe potteskår fra stenalder og jernalder, jydepotter, urtepotter, københavnsk porcelæn, flinteøkser, smedede søm og galvaniseret tråd. Det kan være vanskelige kår for den, der søger efter tidsbestemmende faktorer.

Fra vikingetid — folkevandringstid — et guldfund. I forrige århundrede kom ved grøftegravning i Nagelsti en guldbarre for dagens lys²⁴). Fundstedet er ikke nærmere præciseret.



IV: Regnepenning, fabrikeret i Nürnberg af regnepenningmagermester Hans Laufer (1607—45). Ludvig XIII af Frankrig (1610—43). (*de la Tour 1062*). V: Frederik III. Toskilling 1650. (*Schou 43*). VI: Regnepenning fabrikeret i Nürnberg i 15. århundrede. Forside: Roset, herom tre lilier og tre kroner. Bagside: Rigsæble i trepas. Forvirrede omskrifter. (*Chr. Neumann 32474*).

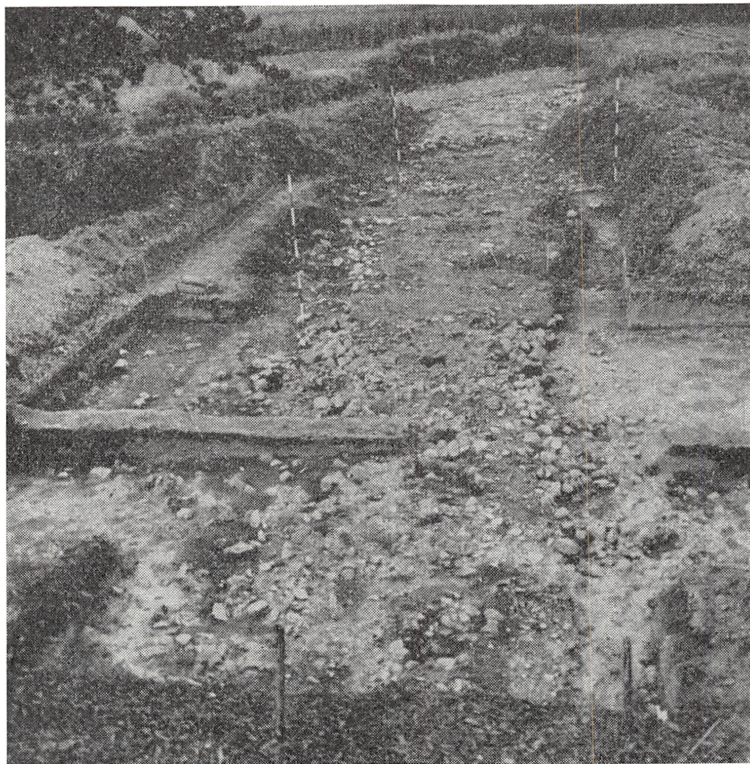
Vi kommer nu igen til det førnævnte store udgravningsfelt med hustomterne — matr. 1 b —. Efter at husene var forsvundne, hvornår vides ikke, er terrænet blevet planeret ud, gruber og brønd fyldt helt op med jord og hele arealet belagt med små sankesten, mest flint, der indeholdt en del redskaber og en mængde affald fra dysse- og jættestuetid, i et lag der var fra 10 til 20 cm tykt og af en udstrækning på ca. 90 × 20 m. Denne jævne stenflade, hvor hjulspor endnu kunne skelnes hist og her, blev tydet som et stenlagt vade-sted. Anlægstiden kan kun siges at måtte være mellem keltisk jernalder, måske et århundrede f. Chr. og indtil i

1300-tallet, da der ovenpå stenlaget blev fundet tre mønter fra Christoffer II, slået i Roskilde af grev Johan af Holsten (den Milde).

I samme tid, 1300-årene, begynder »stenegen« ved »Prior-skov« at gro. Den står endnu, med seks århundreders grokraft i sig, storkronet og fuldbladet. Den halvanden meter tykke stammes storrunkne bark virker med en næsten ærefrygtindgydende følelse af kraft og ælde på beskueren, og ejendommeligt er det at se, hvorledes denne skovens kæmpe gror ligesom værnende ud over en stor, flad granitblok, som måler henved et par meter på hver led og rager en halv meter over jorden. En seværdig forbindelse mellem vore to styrkesymboler — eg og granit.



»Stenegen« ved »Prior-skov«.



Den efter 1350 anlagte vej, skråt over denne bagest i billedet en yngre vej, som nedlagdes ved udskiftningen.

(Foto: Nationalmuseet).

Det sidste fortidslevn i udgravningsfeltet, altså egentlig det øverste og første, som udgraverne måtte beskæftige sig med, var en 90 m lang og 2—3 m bred stenlægning af ret grove sten. En gammel vej til udbedring og sikrere færdsel over vadestedet, på og imellem stenene fandtes hestesko, små og af den gamle brede, tynde type med høje, ombøjede hager. Tolv tinknapper fra mandsdragter er også fundet på dette trafikerede sted.

Denne vej må være gået af brug og blevet helt glemt, da en anden vej lidt længere mod øst afløser den, måske efter svenskekrigen, der jo så rart kan skyldes for så meget ellers uforståeligt. Denne yngre vej, der er aftegnet på

matrikelkortet fra før udskiftningen, førte på en mere ubekvem måde gennem skæringspunktet over det sid med vandløb, som man nødvendigvis måtte passere for at komme fra Nagelsti til købstaden — Nysted —, den nærmeste by, der kunne køres til. Vejen førte forbi en maltkølle, som lå omtrent ved indkørselen til matr. 16, nu frugtplantage. Vejstykket herfra og til hjørnet ved Ellemosevejen kaldes endnu »Kølnehusvejen«. Ad denne rute gik i fortiden den sydgående trafik, men den ældste rute over »Voebro« er vel også blevet brugt meget; den delte sig videre i Kirkevejen



Matr. 41 a. I 1828 fik Zier Larsen Friis »det på gårdstedet etablerede hus«. Gårdstedet var gård nr. 7, hvis jorder blev lagt under Nagelsti Skovgård. Skråstiveren i bindingsværket røber, at »det etablerede hus« når fra det lille vindue til venstre til og med det tolvruddede vindue til højre. Begge ender er senere tilbygget. De smårudedede vinduer fra 1700-årene taler for, at materialer fra den nedbrudte gård er anvendt



Matr. 37 a. Hus fra 1820 med valmgavl og udsæt, jernalderhusets efterkommer. Lidt bredere, men i bygningsprincippet det samme som for 2000 år siden.

og Møllevejen. Der var kun de to samkvemslinier fra landsbyen, som jo lå på en slags ø. Møllevejen grenedes ud til skovparterne — nu Nagelsti Skovgård. Vel var der hovvejen forbi »Opagerhuset« til »Priorskov«, gennem gården og videre ad tilkørselsvejen imod vest, som forløb lidt nordligere end den nuværende, men ad hovvejen har man nok grumme nøddigt begivet sig, når man da kunne undgå det, og desuden var det en stor omvej. Foruden de nævnte veje førte et spor østpå ud til sundet, med en side-linie til engmosen. I nutidens veje, der er anlagt efter udskiftningen, er indgået enkelte stykker af fortidens ellers forlængst overpløjede færdselsårer, der mere var spor med

udbedring hist og her, end egentlige vejbaner, som vi kender dem. Bygaden, fra et halvt hundrede meter nord for »Kokhavegård« og til svinget ved matr. 1 b sydvest for skolen, er original, ligeledes vejstykket til »Skovsjøvlen« bag gården matr. 11 a samt vejen fra gadetræet til »Voebro«. Et gammelt vejstykke er også stammen i T-et imod »Progres«, hvor den svinger let til højre, i gammel tid svingedes her til venstre ind over Kongeleds-agrene. Vejens forløb ses tydeligt endnu, som en lav voldning henover markerne på matr. 10 »Højdalgård«, hvor den krydsede vejen fra Nysted til færgestedet i Sundby. Nystedvejen gik mere østlig, men parallel med den nuværende Nykøbing—Nysted landevej.

Over »Voebro« var ellers ikke godt at færdes i mørke nætter; thi så gik her en hvid kalv! Det synes uforståeligt, at der kan have været noget særligt afskrækkende ved et så uskyldigt dyr. Anderledes væmmeligt må det have været at træffe den grå so og rokkehjulet med ild i, som sildige nattevandrere kunne møde, hvor vejen fra Thoreby til Flintinge fører ned til åen, det stykke vej, der kaldes »Ligbanken«. Rokkehjulet løb tilmed opad. Men i mørke nætter, langt mørkere end i vor elektrificerede tid, når moserne kælvede sine hvide kalve — tågerne —, og lygte-mændene forvirrede sanserne på overtroiske vejfarende, kunne det nok være forbundet med en vis risiko at finde frem ad de sølede, krydsende og forvirrende spor uden græsklædte grøftekanter — grøfter var der ikke ved vejene, derimod var der rigeligt af dem på markerne. Pæle, master og skilte, som vi er vant til at orientere os efter, fandtes jo heller ikke. Jovist var det ondt at begive sig over sumpede eller vandfyldte, omtågede vadesteder ved nattetide; og ikke heller kunne man få megen orientering af enkelte matgule lysskær fra de smårudede vinduer i den tætbebyggede landsby.

Matrikelkortet fra før udskiftningen viser det gamle Nagelstis form, med 21 gårde og 12 huse, beliggende på hver side af den lange, brede landsbygade med de åbne pladser — forte — udfor gårdene. Mellem »Ålborgsminde«



Matr. 37 a. Bindingsværks-konstruktionen; bondehuset med rod i oldtiden. Loftsbjælkernes tapender med pind igennem ses stikkende ud af deres taphuller i vægstolperne, som foroven bindes sammen af remmen. »Hellefaget«, vægstykket over bjælkerne op til remmen er ganske lavt, og huset kan da ikke være særligt gammelt, da de ældste huse af denne type oftest havde over alenhøjt hellefag. Vægstolpernes tapender stikker gerne et par tommer op over remmen som styr for spæret, der jo er stillet på remmen. For at få taget ud over væggen er på siden af spærene fæstnet »Skalke«, den midterste med den tilskårne ende i S-bue er original, de øvrige er senere reparationer. Skalkene bærer tagkægslægten, hvorpå tagkægssdukkerne af langhalm først bindes, hvorefter taglaget (rør eller langhalm) pålægges og bindes på næste lægte. Tagkægget er efter lollandsk sædvane vandret afskåret for at få drypkanten («ta' drøve») så langt ud fra væggen som muligt. Vindueskarmene er den gamle tolv-rudede størrelse, men rammer og de store ruder er moderne.

og »Haldagergård« var bystævnepladsen, og her var også den fælles tjæreovn, hvor man uden risiko kunne varme tjære til opfriskning af vognene. Thi ild og lys skulle vogtes vel i den gamle landsby med de tætliggende våninger, der overvejende bestod af træ og strå. Alligevel har ildebrand hærget mange gange.

Ved udgravning til vandrør på matr. 34 a sås således under køkkengulvet fire lergulve med tre brandlag imellem indtil en alens dybde. Pakstenene under fodtræet, grundstenene, nåede kun en lille halv alen ned. De må antageligt være brudt op og anvendt igen ved hver nybygning, hvor skik og brug var, at træskelettet til væggene rejstes på klodser og grundstenene derefter stempledtes under. Matr. 34 a er tomten efter gård no. 8, hvis jordtilliggende, sammen med gård no. 7, nu matr. 41, blev lagt under »Lergården« (Nagelsti Skovgaard). Huset er et af de 8 »rigtige« gamle huse, vi har tilbage, smalle bindingsværkshuse, meget lig oldtidens i størrelse. To, matr. 37 a og matr. 42, med



Matr. 42. Opført omkring 1820 på tomten efter gård nr. 10. Tækket nordgavl, udsæt i vestsiden. På udsættets væg i ly under tagskægget hænger brandstigen og brandhagen; — et snart forsvundet træk i landsbybilledet.

udsæt, hvor tagskægget når ned næsten i knæhøjde over den kun meterhøje udvæg, er direkte efterkommere af jernalderhuset. De to huse på hver side af gadetræet er byens ældste, det nordfor er opført på et stykke inddraget gadeplads, det sydfor er rester af gård no. 6, nu matr. 10 a. De øvrige gamle huse er alle opført efter udskiftningen på tomterne efter de nedbrudte gårde. Udenfor byen lå imod vest »Kielle-Mosen« med sine to kilder, hvorfra vandet stadigt rinder. Denne mose lå med sit græsningsareal næsten helt op til gårdene. To andre mindre, »Stivermosen« og »Priorskovlungen«, lå mod sydvest, lungen er der endnu, ligeledes »Rørmosen« mod sydøst. Fællesjorderne var opdelt mod øst i »Holte-Agre« — der for det meste var bytyrjord —, »Øster Skov-Agre« og »Clause-Have«. Tæt til bebyggelsen mod øst er nævnt »Tovte« og »Tovterne«. På vestsiden var ingen tofter, der er jorderne betegnet »Stivermose-Agre«, »Slette-Skifte«, »Kongeleds-Agre« og mod nord »Sunds-Tofte«.

Og her vil vi slutte vor lange vandring gennem landsbyens og bondebygdernes historie, her på »Sunds-Tofte«, hvor vi fandt de ældste spor af mennesker — flintepilene. Meget er forandret, og utallige slægters virke med jord og i våning er støv som de selv, men et er fælles gennem de forløbne årtusinder, bondens — den boendes — aldrig hvilende trang til at dyrke sin jord, den stadige glæde ved hver vår at se den nedlagte sæd spire frem. Vel er maskintidens midler uhyre fjernt fra fortidens arbejdsmetoder, men jorddyrkerens glæde i vår og høst var ens gennem tiderne, livsnær og karsk, fra traktorens brummen over fede agre til dengang, da flinteøksen første gang brød stilheden i oldtidens skove.

*Henfarne slægter — forglem dem ej!
i arv de gav dig en ædel gave.*

*Henfarne slægter
i landets marv
sig ej fornægter.
Bevar din arv.*

(Johs. V. Jensen).

Noter.

1) »Danmarks stednavne«, ved Anders Bjerrum og Christian Lisse. 1954. — 2) Fundet af maleren Löschenkohl Hansen, København. 1956. — 3) Fundet af ejeren, gartner T. Drzal. 1955. — 4) Fundet af assistent ved Nagelsti elværk, Niels Hansen, 1957. — 5) Forfatterens fund. — 6) Den første orienterende udgravning foretoges i 1956 af inspektør M. Ørsnes og assistent Ebbe Lomborg fra Nationalmuseet, hvorefter Stiftsmuseets Nagelsti-udgravninger iværksattes af formanden, baron Rud. Bertouch-Lehn, Højbygård, og lededes af fabrikant Kai Axel, Nyk. F., og forfatteren, under Nationalmuseets inspektion. Pengemidlerne ydedes af arbejdsministeriet som 100 % tilskud til nødhjælpsarbejde. Nykøbing kommune og entreprenørfirmaet Klemmensen og Nielsen, Sundby L., stillede velvilligst materiel til rådighed, vederlagtfrit. Alle knoglefund er bedømt på universitetets zoologiske museum af konservator Ulrik Møhl Hansen. Fotografering: Poul Møller, Nagelsti. — 7) Samlinger om agerdyrkning og landvæsen i korthed uddraget af de bedste oekonomiske danske og fremmede skrifter til brug for landsbypræster og andre på landet boende, ved en præst i Sjælland. L. M. Wedel, Everdrup præstegård ved Præstø. København 1792. På boghandler Tikiøbs forlag. — 8) Et maleri af dette dysseanlæg hænger på Stiftsmuseet i stenalder salen. — 9) og 10) Forsøg udført af forfatteren. — 11) »En stenalderboplads ved Nagelsti«, af Therkel Mathiassen. — 12) Forfatterens udgravning på ejeren, gartner O. Svenssons opfordring. — 13) Fru Ida Pommer, Østre Thoreby. — 14) Forfatterens fund. — 15) Nationalmuseets udgravning. — 16) Af ejeren, Gartner T. Drzal. — 17) Forfatterens udgravning. — 18) Fru Inger Hølse, Nagelsti. — 19) Forfatterens fund. — 20) Findestedet dog ukendt. — 21) C. C. Haugner: »Lollands oldtidsminder«. — 22) Gudmund Hatt: »Landbrug i Danmarks oldtid«. Karret undersøgt af botanikeren C. Rostrup. — 23) Forfatterens udgravning. — 24) C. C. Haugner: »Lollands oldtidsminder«.

Kilder: Johs. Brøndsted: »Danmarks Oldtid«. — Axel Steensberg: »Danske Bøndergårde«. — Chr. Ringsing: »Nagelsti Bylav«. — J. Jørgensen: »Vejforholdene på Lolland — særlig Thoreby sogn — for hundrede år siden«. — J. Snedker: »Erindringer«.

Ditlev Flindt Staal.

En livsskæbne.

Af Chr. Olsen.

1. Den velstående gårdejer.

Et par bøsseskud nordøst for Sortsø på en lille banke helt ude ved stranden ligger en gård, »Frydendal«.

Den har en sjælden smuk beliggenhed med udsigt til Sortsø gab, Farø og Sjælland i nord, Bogø i øst, Pårebugten og Stubbekøbing i syd og skoven i vest. Men den er også af en anden grund noget helt for sig selv.

Når man står der på stedet, er det iøjnefaldende, at der engang er blevet gravet en kanal ude fra stranden og ind omkring gården. I de halvandet hundrede år, der er gået siden, har ploven ikke kunnet udjævne dette store anlæg — Staals kanal. Og hvem var så denne Staal, som magtede ene mand at gennemføre så stort et arbejde? Hans fader var en rig købmand i Stege, hvor han levede i tiden omkring 1800-tallet. Her på Møen havde slægten Staal indlagt sig fortjeneste ved at hjælpe de mønske bønder til at blive selvejere, og på Stege museum er der en »Diderik Staals stue«, som minder om slægten.

En broder til købmand Staal i Stege havde købmandsforretning i Stubbekøbing, hofagent Ditlev Flindt Staal. Han var også bønderne en god mand. Da Stangerup gods skulle sælges i 1786, gik bønderne fra Gundslev sogn til ham for at få hjælp, og han bød på deres vegne og hjalp dem til at blive selvejere, og tillige kautionerede han for dem i en årrække, så de stod jo i taknemmelighedsgæld til ham.

Til denne gode og ansete slægt hørte altså den Staal, som

kom til Sortsø. Hans fulde navn var Ditlev Flindt Staal; han var født 1769 og i 1805 købte han gården. Han var naturligvis en fremmed fugl mellem de indfødte sortsøere. Han havde fået en god uddannelse, standsmæssig hørte han til i den velhavende middelstand og i den højere embeds-klasse, hvor han havde sine forbindelser, og dertil kom, at han var endog meget rig. Hvor meget han ejede, får stå hen. Det er vel nok en overdrivelse, når de gamle sagde, at han målte sine penge med et skæppemål, men det er i hvert fald bevisligt, at han var ejer af en stor kapital.

I udskiftningen af byens jorder i 1806 deltog han sammen med de andre gårdmænd, og ved denne lejlighed viser det sig tydeligt nok, at han blev regnet mere end de andre, idet han hele tiden bliver tituleret »hr. Staal«, medens de andre bønder kun er »Jens Svendsen, Lars Piil« o.s.v.

Med udskiftningen var det gammeldags fællesskab forbi, nu var hver mand sin egen herre og kunne råde med sin gård og jord, som han ville. Der var udlagt 3 gårde til udflytning, den ene af dem var Staals, og han byggede sin nye gård på det før omtalte sted ved stranden.

Det var hans plan, at han ville være kornhandler, men der var hverken havn eller bro, hvor skibe kunne lægge til og tage last. De måtte ankre op et stykke ude, og vognene, som kom med kornet, måtte køre så langt ud, som de kunne; der lå så både, som roede ud til skibet. Det var noget besværligt, men i roligt vejr kunne det lade sig gøre. Når det blæste op, og der blev nogen søgang, var det helt umuligt. Det kunne Staal ikke finde sig i; der måtte gøres noget, og så gik han igang med at grave en kanal fra stranden og ind om gården. Det var et storstilet og imponerende arbejde, som kostede mange penge, men dem havde han jo, og kanalen blev også godt nok færdig. Men så viste det sig desværre, at den var slem til at sande til. I uroligt vejr vandrede sandet frem og tilbage og stoppede udløbet til, så det var umuligt at holde det åbent. Han måtte opgive den smukke kanal, og det var jo en stor skuffelse.

Han gav ikke op; kunne han ikke få en kanal, kunne det vel nok bedre lade sig gøre at lave en bro. Hvis han nu

havde båret sig ad, ligesom andre mennesker, der bygger broer, nemlig begyndt fra bunden af, kunne han have fået sig en god bro, men han havde regnet noget andet ud. Han byggede den en vinter, da der var stærk is. Broen var lavet af kampesten, som han havde anskaffet en masse af, og han byggede den op på isen, så den stod der fiks og færdig, når så isen smeltede, skulle den af sig selv sætte sig på bunden, færdig til at tage i brug.

Det var altså Staals beregning, men sådan gik det ikke, for da tøvejret kom, gik isen væk, først uden for broen, men holdt sig noget længere inde under midten af broen, og følgen blev, at det hele skiltes ad og ramlede ud, og der blev aldrig nogen bro ud af disse mange sten. Endnu ligger de største, som stenfiskerne ikke kunne magte, som en ruin og viser, hvor Staals bro har ligget.

Omkostningerne til kanal og bro gik ud over Staals kapital. Dertil kom, at han troede folk for godt, lod sig narre og bedrage af folk, som benyttede sig af ham og lånte penge af ham uden at betale tilbage. En dag havde han sendt sin karl ridende til Stubbekøbing efter 400 rd. Som han nu gik der hjemme ved sin gård, kom hesten løbende uden rytter, og Staal gik ud for at se efter karlen. Da han kom ned til Voldnoret, hvor der dengang var vadested, gik karlen og vadede rundt i vandet. — »Nå, hvad går du der efter?« — Ja, det var forfærdeligt. Da han kom ridende til vandet, blev hesten tosset, og han faldt af og tabte hatten, som han havde pengene i, og nu var de væk de mange penge, og det var jo forskrækkelig galt! Staal var jo også ked af det. »Men det er da godt, at du ikke er kommet noget til«. Det var altså et tab for Staal på 400 rd., og at det var en tilsvarende gevinst for karlen, var den almindelige mening. Men endnu så længe efter hænder det, at børn, der går i vandet på det sted, leder efter Staals penge, som deres forældre har fortalt om.

Som landmand har Staal nok ikke været meget bevendt. Det er sagt om ham, at når han skulle have sin mødding tømt, kørte han den ud i en lavning, han gerne ville have fyldt. At han gav sig af med maleri, vandt han heller ingen

anseelse ved. Det forstod de andre bønder sig jo ikke på, og det var naturligvis en misforståelse, da en af dem kom med et tavlet og bad Staal smøre det over, og han fik da også den besked: »Jeg smører ikke. Jeg maler«.

Men han kunne også noget, som de andre ikke kunne: han kunne skrive. Dengang var der mellem bønderne mange, som ikke kunne skrive så meget som deres eget navn, men han kunne sætte lange skrivelser op så godt som nogen prokurator, og når de så havde noget, som skulle være skriftligt, gik de til ham og fik hjælp, så selv om han ikke som landmand kunne klare sig mod dem, måtte de respektere ham på andre områder.

De første 8—9 år kunne Staal nok tåle at tage nogle tab, da han stadigvæk alligevel havde mange penge. Men så kom den ulykkelige statsbankerot, som gjorde pengene værdiløse, og den storm kunne han ikke ride af. Han mistede sin kapital, og efterhånden kunne han ikke klare de forpligtelser, som hvilede på ejendommen.

I 1826 måtte han sælge gården, og nu så det noget broget ud for ham, som han sad i det uden penge og uden erhverv og uden udsigt til at kunne ernære sig selv.

Som husholderske havde han en pige, Ane Jensdatter, som nu blev uden plads, og han ville gerne hjælpe hende, for hun var meget fattig og trængende til husly, føde og klæder. Han forsøgte at få fattigkommissionen til at tage sig af hende, men provst Sørensen, som var formand for kommissionen, svarede, at da hun var arbejdsdygtig og kunne fortjene sin underholdning, så kunne hun søge sig en plads, ligesom andre tjenestepiger, som skulle flytte. Kunne hun ikke få nogen, ville kommissionen ansætte hende på omgang i sognet, så hun blev nødt til at fortjene til sin underholdning.

Staal havde en aftale med køberen af gården, at han måtte blive boende til april, men da han ikke sørgede for at komme ud i rette tid, blev han sat ud af huset af kongens foged med alle sine ejendele, og det kostede ham 10—12 rd.

Så stod han der med sine ting under åben himmel og uden penge. Fattigkommissionen kunne ikke straks finde noget hus i sognet, hvor han kunne bo, så under disse omstændig-

heder kunne der blive tale om at ansætte ham på omgang.

Alligevel lykkedes det dog at skaffe ham ind i et hus i Sortsø.

II. D. F. Staal som fattiglem.

Forinden Staal blev sat ud af kongens foged, havde han talt med stiftamtmand Jessen, og af ham havde han fået løfte om understøttelse af amtsfattiggassen.

Amtmanden ville gerne skåne Staal for den ydmygelse at bede sognefattiggassen om hjælp. Det var amtmandens forudsætning, at Staal så ikke gik til den. Da han alligevel gjorde det, mistede han derved forbindelsen med amtsfattiggassen.

Da han i 1827 forlangte hjælp af sognefattiggassen, opgav han at være 58 år, og at årsagen til hans trang var pengenes forandring samt bedragerier, som han havde været udsat for; han havde ingen aftægt eller hjælp af venner. Og så blev han sat i 1. klasse med 2 td. rug, 2 td. byg, 2 skp. ærter, 1 lispund sul og 6 rd. i penge årligt.

Hans pige, Ane Jensdatter, blev ansat som 3. klasses fattiglem med 1 td. rug, 1 td. byg, 1 lispund sul og 4 rd. årligt.

Men Staal erklærede, at han var ikke tilfreds, han forlangte hjælpen i penge og rugen bagt til brød, og han skriver til amtmanden og klager over utilstrækkelig hjælp og i en for ham ubrugelig form. Amtmanden skriver til provst Sørensen og udbeder sig en erklæring angående Staal.

Fattigkommissionen holdt derpå møde, hvortil Staal var tilsagt, men han mødte ikke, hvilket indbragte ham en skarpt irettesættende skrivelse fra provst Sørensen. Han måtte vide, han var ikke mere hr. Staal; som fattiglem måtte han beflitte sig på et ganske andet sind, han var uværdig til offentlig understøttelse.

Til amtmanden skriver han, at Staal får forsørgelse som nr. 1 i 1. klasse og tildelingen i samme form som de andre fattige, og han ser inden grund til at gøre forandring for dette menneskes skyld, som er langt mindre værdig til hjælp end nogen af sognets øvrige fattiglemmer.

Staal beklagede sig over, at han manglede klæder, og så tilbød kommissionen ham at anskaffe ham en skindpels som

et godt klædningsstykke mod vinterens kulde. Men han erklærede, at han ville ikke gå med en pels, han ville have en ny klædesfrakke.

Amtmanden havde tilstået Staal 30 rd. sølv fra amtsfattiggassen under den forudsætning, at han så ikke gik til sognefattiggassen om hjælp. Da han alligevel gjorde det og fik både korn og klæder, som han tilmed solgte, blev følgen, at han ikke fik rådighed over de 30 rd., som nu skulle bestyres af fattigkommissionen, og provst Sørensen foreslog amtmanden, at det skulle bekendtgøres, at ingen måtte indlade sig i nogen handel med dette menneske.

Staal var stadig utilfreds, og i en vidtløftig skrivelse på $2\frac{1}{2}$ ark til amtmanden klagede han over utilstrækkelig forsørgelse, dårligt husly, mangel på klæder og støvler og en ny hat. Han fik ikke, hvad han forlangte, han fik en irettesættelse fra provsten. Nu var han som fattiglem under samme forsørgelse som de andre fattige. Hvis hans støvler var opslidte, kunne han få et par træsko.

Men da han fremdeles beklagede sig, tabte provst Sørensen tålmodigheden og henstillede til amtmanden, om der ikke burde tildeles Staal korporlig straf.

Amtmanden anbefalede Staal at indskrænke sine overspændte fordringer og drillerier og forvolde kommissionen unødige bryderier. Og han anbefalede, at der skulle afholdes et møde med birkedommer Krüger og kommissionen, hvor Staal skulle give møde.

Her stillede man sig imødekommende overfor Staals ønsker. Hans pige, Ane Jensdatter, blev antaget som fattiglem af 1. klasse. Staal skulle have en klædesfrakke, da han ikke ville have nogen skindpels, og han skulle have en ny hat og et par støvler, eftersom han ikke ville gå med træsko, og det utætte hus skulle tætnes. Og dermed erklærede han sig tilfreds.

Men det varede ikke længe, inden han kom igen, og nu ville han have en bagerovn og 5—6 læs brændsel fra Horreby, Virket, Falkerslev, Stangerup eller Maglebrænde, hvor man kunne få tørre tørv det år. Og så ville han have et par transtøvler og klæder til hans pige.

Man svarede ham, at han havde ingen brug for bagerovn, da han kunne få sit brød bagt i byen. Sognet kunne ikke skaffe bedre brændsel, end det selv havde, og hans dovne pige kunne selv erhverve sit tøj.

Men provst Sørensen, som aldrig havde set velvilligt til Staal, døde 1832, og blev efterfulgt i embedet af provst Vinding. I samme år døde Staals pige, Ane Jensdatter, så han stod uden hjælp. Kommissionen henvendte sig til forskellige koner, om de ville passe Staal, men ingen ville.

Provst Vinding gik til Havnsø for at overtale P. Krøls enke til at flytte ind til ham med Ane Jensdatters understøttelse, men hun var ikke til at overtale. En anden, som blev opfordret, ville ikke stå under Staals kommando — og Ane Smeds havde børn at sørge for, hun kunne ikke komme til Staal flere gange daglig. Om han da ville flytte ind til en familie? Men det behagede ham ikke, og det endte med, at han selv fandt en pige til hjælp.

Han var ved den tid 68 år gammel, særdeles rask, ingen vidste, at han nogensinde havde været syg, og han var så godt gående, at han kunne gå til Riserup og hjem igen samme dag. Men han var noget tunghørig.

Hans brænde kunne aldrig slå til, han var noget kuldkær på sine gamle dage, og han forlangte stadig mere. Man fandt, at han brugte alt for meget ved at sidde til langt ud på natten med en utålelig varme, og han sagde til pigen: »Læg kuns i, når dette er brændt, skal jeg nok skaffe mere«. Han og hans pige kunne ellers samle brænde i skoven som andre fattige, men gør det ikke, og han betaler saveløn i stedet for at save det selv. Man bad derfor amtmanden afgøre, hvor meget brænde Staal skulle have.

For at komme til bunds i disse forhold, beordrede amtmanden igen et møde afholdt. Staal var tilsagt, men han kom ikke. Han sendte sin pige, som skulle sige til Vinding, at han var syg, hvad man ikke troede, da han samme dag var gået til Skovby. Ved den tid havde han været fattigtem en halv snes år.

Det var altså omsonst, at kommissionen var mødt. Nu måtte man nøjes med i al almindelighed at tale om Staals

forhold. Hvad sognets bønder angik, så var de velvilligt stemt overfor ham, og han havde ingen uvenner mere, efter at provst Sørensen var død.

Det var jo Staals farbroder, hofagent Staal i Stubbekøbing, som bønderne kunne takke for, at de var blevne selvejere i 1786. Nogle af dem var så gamle, at de havde oplevet fæstevæsenet og hoveriet og de usle kår, som var bøndernes lod, før de blev selvejere. Da de i den anledning følte sig som i gæld til hofagenten, var det en tilfredsstillelse for dem at få lejlighed til at gøre noget for hans brodersøn, så han kunne befinde sig nogenlunde i sine fattige kår.

Da han snart igen var uden pige, gik provst Vinding til ham og tilbød ham, at han selv måtte forsøge at finde en ny. Hvis det ikke var muligt, ville man gøre, hvad man kunne, for at han ikke som gammel mand skulle komme i forlegenhed. Men han fandt også denne gang en pige.

For fattigkassen var Staals forsørgelse jo dyrere end de andre fattiglemmers, men man var ikke smålig over for ham, så han manglede ikke noget. Sådan gik det da, at han, som ellers havde haft så meget at klage over, ikke klagede mere.

En fem-seks år gik han på denne måde, så han har vel i sine sidste leveår forliget sig med sin ujævne skæbne.

Kirkebogen beretter, at han døde d. 29. april 1843, 74 år gammel.

Karen Marie Abrahamsdatter.¹⁾

Et levnedsløb.

Ved *Marie Sørensen.*

Levnedsløbet over vor salig afdøde Medsøster i Christo, som idag af Familie og Venner hæderligen er ledsaget til sit sidste Hvilested, lyder saaledes:

Den hedenfarne, der var Enke efter afdøde Hans Andreasen i Brandstrup (hvis Familie skal have havt Møllen ifæste i over 100 Aar), og som efter hans Død beholdt Møllen til sin Dødsdag, er født paa Fæmø d. 29de September 1765 — herfra flyttede de til Fejø, hvor de igen købte sig en Gaard, som de beboede til deres Dødsdag. — Da den sal. afdøde var 10 Aar gl., kom hun til en Moster i Svendsbjerre, hvor hun forblev til sit 13de Aar, derpaa havde hun igjen den Glæde at vende hjem til sine kjære Forældres Huus for af dem at holdes til Konfirmation, og da hendes Forældre begge var retskafne Folk, bestræbte de sig for at vejlede hende til det Gode ved Formaninger og Eksempel, samt sørgede saa vel for hendes Oplysning i Christendommen, at hun blev konfirmeret i sit 14de Aar.

Straks efter hendes Confirmation bød Skjæbnen hende for stedse at forlade sit kjære og dyrebare Hjem og leve og virke som Tjenestebud i omtrent 10 Aar, i hvilket Tidsrum hun havde 5 Tjenester. — Først kom hun til Svendsbjerre, hvor hun havde 2 Tjenester og forblev i 3 Aar paa hvert Sted, uagtet hun ingenlunde skal have havt det godt i den første Tjeneste, et Bevis paa, at hun havde faaet en god Opdragelse, eftersom hun i en saa ung Alder og i saa lang Tid vidste at finde sig i Besværligheder; der efter

kom hun i Tjeneste i Maibølle, hvor hun opholdt sig i 3½ Aar, og i benævnte Tid havde 2 Tjenester; herfra flyttede hun endelig til en Gartner Hansen paa Christianssæde, som var det sidste Sted, hun tjente; og ogsaa her saavel som i sine øvrige Tjenester, viste hun sig som en ærlig, lydig og tro Pige; dog blev hun ikkun for ½ Aar paa Grund af, at hun havde besluttet sig at tage Tjeneste i Kjøbenhavn, men som dog ej skete, da det var hendes Familie imod.

Da vor afdøde Medsøster nu saaledes var bleven forhindret i at faa sit Ønske opfyldt, tog hun den Bestemmelse at leje sig ind et Sted hos Folk, hvor hun kunde finde Lejlighed, for ved Haandarbejde at forhverve sig sit Ophold — og Omstændighederne føjede det saaledes, at hun kom til at bo i Brandstrup Møllersted hos hendes afdøde Mands Stedmoder.

Omtrent et halvt Aar efter hendes Ankomst hertil, i en Alder af 24 Aar, indtraadte den sal. Afdøde i ægteskabelig Forbindelse med hendes sal. afdøde Mand, som da var Ungkarl og paa den Tid forestod Møllen for sin Stedmoder, men som i kort Tid efter deres Bryllup vare saa heldige at faa ifæste. — I bemeldte Ægteskab blev hun Moder til 9 Børn, nemlig 7 Sønner og 2 Døttre, af hvilke 2 Sønner for flere Aar siden ere hensovede i Herren, den ene som Ungkarl, og den anden som Gaardmand.

Efter 22 Aars lykkeligt Ægteskab ramte vor afdøde Medsøster den tunge Skjæbne at miste sin trofaste Ægtemage, nemlig den 24. November 1811, og sine Børns ømme og kærlige Fader. — Saaledes stod hun nu, dybt nedbøiet af Sorg og Bedrøvelse, ene tilbage med mange smaa og uopdragne Børn — men Gud, som er Enkers Forsørgere og de Faderløses Fader, trøstede og styrkede hende i Nødens Dage til at bære sin store Sorg med Taalmodighed samt skjænkede hende Viisdom og Kraft til at opfylde de tunge og første vanskelige Pligter, der ene hvilede paa hende, nemlig at opdrage sine 6 smaa Børn (thi 3 af Børnene var da konfirmerede) til gode og retskafne Mennesker. 7 af bemeldte Børn ere endnu i Live, hvoraf de seks leve i Ægtestand og en som Enke. — Som et sjældent Tilfælde kan her anføres,

at den hedenfarne efterlod sig en saare talrig Afkom, thi foruden hendes egne Børn forundte Gud hende den Glæde at faa 36 Børnebørn, hvoraf 29 endnu leve; og imod 2 af disse Børn har hun viist sig som en god og trofast Moder, thi i deres tidlige Barndom tog hun dem til sig, og bar lige saa kærlig Omsorg for dem, som hun havde viist mod sine Egne. — I mange Aar nød den Hedenfarne den Lykke at have et godt Helbred, og saalænge hun beholdt det, var hun stedse en særdeles flittig og vindskibelig, ordentlig og sparsommelig Husmoder, der i Forening med sin Medhjælper, der var en driftig og dygtig Mand til at passe sine Ting, arbejdede sig frem til Velstand, som hun selv nød godt af til sin Dødsdag, og hvoraf hendes efterladte Børn nu kunne nyde Glæde og Gavn. Mod sine Medmennesker var hun oprigtig, redelig, fredelig, tjenstfærdig og godgørende. En sand Fornøjelse var det den hedengangne at høre Guds Ord, hvorfor hun ogsaa flittig besøgte Guds Huus, saalænge hendes Helbred tillod det, og da hun formedelst Alderdoms-Svagheder ei længer kunde komme i Herrens Huus, opbyggede hun sig selv ved Guds Ords Læsning.

I de sidste Aaringer af hendes Liv, led den sal. Afdøde meget af Gigt, og sidste Fastelavn faldt hun tillige i en haard og temmelig langvarig Sygdom, dog — imod al Forventning skjænkede den algode hende igen sit Helbred saavel, at hun nogenlunde kunde passe sit Huus, men da hun troede, at Sygdommen vilde ende hendes Liv og hun var saa lykkelig under Sygdommen at beholde sin sunde Forstand og Fornuft, saa besluttede hun at sælge sit Sted til sin yngste Søn (der i flere Aar havde bestyret Møllen og hendes Avling til hendes hele Tilfredshed) paa det, at naar hendes Død indtraf, han da ei skulde være huusvild og uden Næringsvej, og paa det, at Alt kunde være i Orden efter hendes Død samt være forvissat om, at hendes sidste Villie vilde blive opfyldt lod hun skrive Kjøbekontract, der bestemmer Alt — baade med Hensyn til Kjøberens og Arvingernes, og hvormed Alle være fornøiede, dog skulde benævnte Document først træde i Kraft efter hendes Død.

Da den Afdøde efter sin forrige Sygdom i omtrent 7

Maaneder havde havt nogenledes Helbredet, blev hun atter haardt angrebet af Sygdom i Begyndelse af denne Maaned, og da hun under Sygdommen var saa lykkelig at beholde sin fulde Forstand, mærkede hun, at hendes Endeligt nærmede sig stærkt, hvorfor hun ogsaa som en sand Kristinde havde sin Aand i andægtig Bøn til Gud og sin Frelser og bad: »Fader i Din Haand befaler jeg min Aand«. Stille og rolig endtes derefter hendes Liv, nemlig Mandagen d. 17. dennes ved en blid og salig Død, efter at have henlevet en Tid af 34 Aar som Enke og i en Alder af omtrent 80 Aar. Det var en Lykke for den sal. hedenfarne i hendes Sygdomme, at hun stedse havde en øm og kjærlig Datterdatter hos sig samt en god, trofast Søn og Svigerdatter, der ligeledes saa godt som hver Dag levede ved hendes Side — som alle i Forening gjorde Alt, hvad der stod i deres Magt for at passe og pleje hende paa det bedste; hvorfor de nu ogsaa sikkerlig nyde en særlig Løn i deres Hjerter for deres udviste Troskab mod den Hedenfarne.

Fred være med hende! og hendes Minde leve stedse i hendes Børns Hjerter!

Rasmussen.

Her slutter levnedbeskrivelsen, der er affattet af da-værende lærer Rasmussen²⁾, men nedenfor gives navnene paa ægteparret Andreasens 9 børn og deres fødselsdatoer og årstal:

- Aar 1791 d. 7. September Kl. 3 om Eftermiddagen blev Andreas født.
- 1793 d. 4 May Kl. 5 Formiddagen blev Karen født.
- 1795 d. 20. August Kl. 7 Slet om Formiddagen blev Abraham født.
- 1797 d. 19. August Kl. 11 Slet om Formiddagen blev Christian født.
- 1799 d. 22. Marti Kl. 2 Slet om Formiddagen blev Jørgen Digsen født.
- 1801 d. 1. Juli Kl. 12 Slet om Formiddagen blev Erik Kaalun født.
- 1803 d. 2. August Kl. halvgaaen 12 Formiddag blev Marianne født.
- 1805 d. 8. May Kl. 6 om Eftermiddagen blev Peder født.
- 1808 d. 7. December Kl. 7 om Formiddagen blev Johannes født.

Disse navne kan tillige tjene til oplysning for efterslægten, som måtte læse foranstående og forhjælpe dem til at efter-

spore deres forfædre. Der findes i dag flere efterkommere af de nævnte, bl. a. i Gerringe, Nebbelunde og Skørringe.

Karen Marie Andreassen blev begravet fra Tirsted kirke d. 26. november 1845.

Lidt af det testamente, hvori Karen Marie Abrahamsdatter deler sit bo mellem sine børn, et ret stort dokument, skrevet 15. februar 1845:

Udbetaler min Søn Johannes Hansen til mine øvrige Børn $\frac{1}{4}$ Aar efter min dødelige Afgang, nemlig:

- | | |
|--|---------|
| 1. Til min Søn Andreas Hansen i Abed..... | 300 rbd |
| 2. Til min Søn Christian Hansen i Skørringe... | 300 rbd |
| 3. Til min Søn Erik Hansen i Viet..... | 300 rbd |
| 4. Til min Søn Peder Hansen i Nebbelunde..... | 300 rbd |
| 5. Til min Søn Abraham Hansen, hans umyndige Datter Maren Kathrine, hvad denne Udbetaling | 300 rbd |
| angaar, da bliver den at indbetale i vedkommende Overformynderi, ifald hun til den Tid maatte befinde sig i umyndig Enestand. | |
| 6. Til min Datter Karen Hansdatter, Enke efter Diderich Jensen, Brandstrup | 150 rbd |
| 7. Til min Datter Mariane Hansdatter, gift med Hans Pedersen i Nebbelunde | 150 rbd |
| 8. Skal min Søn Johannes Hansen anse sig betalt i Faderen og Mødrene arv lig sine Søskende | 300 rbd |
| 9. Overtager min Søn den Gæld, jeg mulig maatte efterlade mig efter min Død saavel som besørge min anstændige Begravelse, der beregnes til | 50 rbd |

Gør Kjøbesum... 2150 rbd

Noter: 1) Nævnte tidligere omtalt i Hist. Samf.s årb. 1944, s. 270 f.
— 2) F. Rasmussen; lærer i Brandstrup 1823—1866.

Småstykker.

Den standhaftige smed fra Skovlænge.

I året 1728 blev der ved et provstemøde, som blev holdt i Maribo, behandlet en sag mod smeden i Skovlænge. Kendskabet til denne sag stammer fra en bog, som udkom 1758¹⁾. Forfatteren var doctor theologiæ E. Pontoppidan, der havde været biskop over Bergens stift og ved sin død var prokansler ved Københavns universitet.

I bogens 15 kapitler fortælles om protestantiske kirkelærere, som i deres ungdom var vantro, men senere blev »troens befordrere«. Ligeledes om skribenter, statsmænd, adelsmænd, embedsmænd og officerer, som »efterhånden blev hentet tilbage under deres sidste sygdom og herligen befriet derfra«.

Der nævnes dog også tilfælde, hvor vantroen har slået så dybe rødder, at den ikke var til at udrydde, og her er det, at smeden fra Skovlænge bliver nævnt.

Hans navn var Anders Carl, og han mente, han var en efterkommer af Carl Gustav af Sverige, der havde opholdt sig på Lolland under Nakskovs belejring 1659. Der sagdes om ham, at han i sin profession var kyndig og flittig og »i sin omgængelse ustraffelig«.

Han havde offentlig bekendt sin deistiske vantro, altså en tro på Guds tilværelse uden åbenbaring; men forfatteren mener, sagen mod ham blev grebet fejl an fra begyndelsen.

Det, smeden talte imod, var »den hellige nadvers sakramente, særdeles lærdommen om Kristi legemes og blods væsentlige nærværelse«.

Ved en sammenkomst havde han talt med nogle bønder herom og åbenbart overbevist dem om, at han havde ret.

Hans bevis var: han måtte vel bedst vide, hvad det var eller ikke, efterdi han selv som smed gjorde det jern, i hvilket kirkeoblaterne blev bagt.

En af bønderne syntes, man burde advare sognepræsten om denne mands sind, og da Anders Carl kort efter kom til skrifte, gik præsten ned i kirken for at spørge ham offentlig om hans vantro. Smeden nægtede ikke, og følgen blev, at han blev udelukket fra at deltage i nadveren.

Denne offentlige skam satte hans sind i sådant oprør, at han fra den tid gik videre og videre i sine modsigelser. Han kaldte præsten en dåre og nægtede bibelens troværdighed.

Når han var sammen med sine naboer, bestræbte han sig for at vise dem modsigelser i bibelen, og da rygtet herom nåede ud over sognets grænser, forenede egnens præster sig med smedens egen sjælesørger for at dæmpe dette uvæsen; men alt var forgæves. »Jo mere man satte an på ham med overbevisninger af Guds ord, jo dristigere blev han i at forkaste denne grund og at finde på udflugter«.

Da det var kommet så vidt, blev han stillet for biskoppen²⁾ og de på landemodet forsamlede provster og alvorligt tiltalt; men smeden var stejl og kom med sådanne bespottelser, at biskop Lodberg ophævede forhøret og tog ham med hen i sit logi for at tale med ham i enrum.

Dette møde gav imidlertid heller intet resultat, og inden sin afrejse forordnede biskoppen så et provsteforhør, hvor man skulle tage mod smedens bekendelse.

På dette provstemøde optrådte Anders Carl »deistisk og saddukæisk«, og han sagde, at øvrigheden og de gejstlige troede i grunden det samme som han og ikke på den lærdom, som de bekendte; thi ellers kunne det aldrig fejle, at de jo rettede sig bedre derefter.

Sagen menes nu så alvorlig, at der bliver sendt indberetning til kongen, og der bliver givet tilladelse til, at Anders Carl bliver indsat i arresten i Nakskov »for at han ikke videre skulle udbrede sine vildfarelser«.

I arresten bliver han tilset af adskillige læger og får daglig besøg af en præst; men da man åbenbart har ment, det var godt med forskellig påvirkning, blev det bestemt, at

præsterne i de to nærmeste provstier skulle skiftes til at indfinde sig hos ham »samt enhver forsøge sit bedste«.

Denne afveksling virkede dog kun, som nogle fra begyndelsen spåede, »således at det arme menneske blev mere forvildet og forvirret i sine vildfarelser«.

Imidlertid var biskop Lodberg død, og den nye biskop, hr. C. Ramus, besøgte den arresterede smed, og han får Anders Carl til at love, at han vil bede Gud om bedre oplysning, dersom han for vild, hvilket dog var langt fra hans tanker.

Derefter bliver han med kongelig tilladelse taget ud af fængselet og sat i huset hos sognepræsten Peder Blicher i Stokkemarke, og her håbede man så, at han ved daglige samtaler med præsten skulle kunne bringes bort fra sin vantro, så folkene i Skovlænge atter kunne få deres smed tilbage, uden at man skulle befrygte, at han atter begyndte at påvirke sine sognefæller uheldig i religiøs retning.

Efter et par års ophold i Stokkemarke præstegård dør Anders Carl »uden noget tegn til omskiftelse og lod det komme an derpå, hvad han herefter skulle befinde af det, som han endnu ikke ville tro«.

Folkene i Skovlænge havde forhåbentlig forlængst fået en ny smed, der kun passede sit håndværk og ikke som Anders Carl bragte uro indenfor præstestanden; men mindet om den standhaftige smed levede sikkert længe blandt befolkningen på Vestlolland.

L. M. Larsen.

¹⁾ Bogens titel er: Sandheds kraft til at overvinde den ateistiske og naturalistiske vantro forestillet i adskillige historiske eksempler på sådanne religionsspottere, som enten har vendt om og givet Gud ære eller og taget en ende med forskrækkelse til opbyggelig efterretning af troværdige skrifter samlet og udgiven 1758 ved E. Pontoppidan dr. —

²⁾ Lolland-Falster hørte indtil 1804 til Fyns stift, så de nævnte biskopper er kommen hertil fra Odense.

»Har du skudsmålsbogen i orden?«

Det er ikke mere end ca. 4 årtier siden, at dette spørgsmål blev stillet af enhver arbejdsgiver til ethvert tyende ved tiltrædelse af fæstemål, navnlig omkring skiftedags-

tide. For nutidens yngre generation, som vel næppe kender hverken ordet skudsmålsbog eller dens øjemed, skal det derfor lige forklares, at den som lovbefalet skulle indehaves af ethvert tyende, og at dettes forskellige arbejdsgivere i bogen skulle anføre tidlængden for fæstet. Betegnelsen skudsmål (= omdømme, kvalifikationer) stammer fra endnu længere tid tilbage, hvor arbejdsgiveren i bogen også kunne tilkendegive sin tilfredshed eller sit mishag med tyendets arbejde og adfærd.

»Skudsmåls-Bogen«s oprindelse daterer sig tilbage til kong Frederik IV's »Forordninger«. År 1701 lader han følgende kundgøre (ortografien er her delvis moderniseret):

»Fordordning om Passer og Skudsmaal item Forbud paa bortrømte Under-Officerer, Ryttere og Soldater at huse, hæle, og føre af Landet paa fremmede Steder.

Vi Frederik den Fjerde af Guds Naade Konge til Danmark og Norge. Gøre alle vitterligt, at naar nogen Fremmed til Sognene paa Landet ankommer, da skal Præsten deres Pas og Bevis, som de medbringe, læse og dennem overhøre, og dersom nogen Mistanke kunde være, skal Præsten da det for Herskabet eller dettes Fuldmægtig angive. Ligesaa skal han, naar »Tieneste-Tiunde« (= -Tyende), Mands eller Kvindes Person, lovligt har opsagt deres Tjeneste, især om de agter sig uden for Sognet, være forpligtet til at meddele dem Bevis, hvis de begærer et saadant, for at de er fri og ledige for Herre-Tjeneste til Lands og Vands. Uagtet disse Bestemmelser maa Vi u-gierne fornemme, hvordan adskillig Underslæb og Misbrug kan gaa i Svang med de forekrevne Pas, Beviser og Skudsmaale, idet en Del af Almuen paa Landet aldeles ikke bekymrer sig om at skaffe sig noget Pas eller Skudsmaal, medens en anden Del af den forsøger at rette i de, som de har, eller lader uvedkommende Personer udfærdige Pas og Skudsmaal, som de betjener sig af ved forefaldne Lejligheder, saasom naar de er tvungne til at fremvise nævnte Papirer, hvorved hele Landet meget let kan blive fyldt med Løsgængere og andet unyttigt Folk, som bare strejfer om og intet nyttigt tager sig til, ligesom det maa formodes, at en og anden Misgerning og Udyd herved forbliver uopdaget, og at Gernings-Manden tillige har bedre Mulighed for at undslippe end ellers. — For at forhindre sliig Underslæb og skadelig Misbrug af Pas og Skuds-Maale, have Vi allernaadigst fundet det for rigtigt at anordne og befale, at ingen Præst overalt her udi Vort Rige Danmark maa give nogen, det være sig Mands eller Kvindes Person, som har været til Alters (hermed menes aldersgrænse?), noget Skudsmaal, medmindre Personens rette Husbond først under sin Haand og Segl har givet Vedkommende sin Afsked, Pas

eller Følge-Seddel, til hvilke skal bruges et Ark stemplet Papir til 24 Skilling Danske for en Mands Person og 12 for en Kvindes Person. Paa det skal Husbonden først skrive Personens Afskeds-Pas og Tilladelse til, at han maa flytte med videre, samt dernæst tilføje en skriftlig Begæring til Sognepræsten paa Stedet om at ville give Personen hans Skudsmaal, hvorefter Præsten lige derunder paa samme Papir under sin Haand og Segl og paa Dansk, at alle det kan forstaa, skal skrive det ønskede Skudsmaal. ... — Paa denne Maade fortsættes paa Arket, indtil det er fuldkrevet, hvorefter, om saa behøves, et nyt udfærdiges. ...

Tillige skal det herved kundgøres, hvad Præsten maa beregne sig for Udstedelsen af nævnte Skudsmaale, nemlig: Af enhver Tjeneste-Karl, -Dreng eller Kvindes Person 4 Skilling Danske. Dernæst ville Vi hermed strengeligen og alvorligen have forbudt, at ingen Præst hverken maa begære eller tage mere end nævnte Beløb. I modsat Fald skal han bøde 10 Rigsdaler til fattige Præste-Enker, og dersom nogen Præst, imod Vor Forhaabning, udsteder noget Skudsmaal uden Amtmandens Vidende, enten det er paa Vores Gods eller anden Ejendom, da skal han derfor betale 30 Rigsdaler i Bøde til nærmeste Hospital. ...

Hvorefter alle og enhver Vedkommende sig allerunderdanigst haver at rette og for Skade at tage Vare. Og byde og befale Vi Vores Grever, Friherrer, Stift-Befalingsmænd og Amtmænd, Præsidenter, Borgmestre og Raad, Toldere, Fogeder, saavel i Købstad som paa Land, tillige Vores Guvernører, Kommandanter i Fæstningerne samt alle andre høje og nedrige (= lave) Civil- og Militær-Betjente, som alle denne Vores Forordning under Vores Kancelli-Segl bliver tilskikket, at de straks paa behørlige Steder lader den læse og forkynde — i Særdeleshed ville Vi tilraade Biskopperne allernaadigst, at de fra Prædike-Stolen oplæser Vores Forordning for Menigheden; Dernæst ville Vi, at den skal opslaaes paa alle Færgestederne til Vedkommendes allernaadigste Efterretning, samt at den herefter alvorligen skal overholdes. — Givet paa vort Slot København den 19. Februar Anno 1701. Under vor kgl. Haand og Segl. Frederik R.«

— — —

Fr. IV's forordning forblev i kraft gennem 153 år, altså til 1854, hvor det ifølge grundloven oprettede demokratiske styre udstedte en tyende-lov, ifølge hvilken tyendet blandt andet skulle være forsynet med en skudsmålsbog, som selv sagt var langt bedre til formålet end de løse papirark. Til Fr. IV's undskyldning tjener dog, at såvel trykning af bøger som indbinding af dem dels var blevet lettere og dels billigere at fremstille i 1854.

Prisen for bogen var 22 skilling, hvoraf de 10 var taksten for det deri stemplede papir af 4. klasse. I henhold til loven

skulle den indeholde uddrag af »Lovbestemmelserne om skudsmaalsbøger«:

§ 1

Ethvert Tyende bør være forsynet med en Skudsmaalsbog. Forinden en saadan Bog maa bruges, forsynes den i København og de øvrige Købstæder med Politi-Øvrighedens, men paa Landet med Sognepræstens Segl, der sættes paa den Lidse, der er dragen gennem Bogen. Den, der ikke allerede ved Udgangen fra Skolen er forsynet med en Skudsmaalsbog, men ellers skal anskaffe en saaden, bør, inden Bogen forsynes med Segl og Titel, forevise de fornævnte Embedsmænd Døbe-Attest og andre Beviser, hvorefter det Fornødne indføres i Bogen.

§ 2

Naar en Skudsmaalsbog er fuldskreven, og en ny derefter anskaffes, bør den ældre fremdeles tilligemed den nye bevares af Tyendet.

§ 3

Forkommer (= bort-) en S., skal Tyendet under Bøde af indtil 5 Rdl ufortøvet anmelde det for Politiet, som derpaa har at undersøge, hvorledes Bogen er forkommen. Er dette sket forsætlig af Tyendet, bør det bøde fra 5 til 20 Rdl. Derhos bør Tyendet anskaffe sig en ny S., hvilken i dette Tilfælde saavel paa Landet som i Købstæderne udleveres af Politi-Øvrigheden. Den nye S. bør paa Landet inden 4 Dage forevises Sognepræsten under Bøder af indtil 10 Rdl.

§ 4

Enhver Husbond, som fæster et Tyende, er berettiget til at anføre i dets S., fra og til hvilken Tid det er antaget i Tjeneste og for hvilken Løn.

§ 5

Enhver Husbond skal, forinden et Tyende forlader hans Tjeneste, indføre i dets S. fra og til hvilken Tid Tyendet har tjent ham, samt i hvilken Egenskab. — Det beror paa Husbonden, om han vil tilføje noget Vidnesbyrd om Tyendets Forhold i Tjeneste-Tiden. — Den Husbond, som mod bedre Vidende giver Tyendet et saa fordelagtigt Skudsmaal, hvorved tredje Mand kan skuffes, skal ifølge Lovgivningens almindelige Grund-Sætninger staa den Skadelidte til Ansvar, og kan efter Omstændighederne idømmes Bøder indtil 20 Rdl. — Giver Husbonden i S. Tyendet et ufordelagtigt Vidnesbyrd, som kan være det hinderligt i at faa nye Tjenester, og han ikke kan tilvejebringe saadanne Oplysninger, som giver antagelig Formodning for, at han har haft tilstrækkelig Grund dertil, skal han erstatte Tyendet den foraarsagede Skade og anses med Straf, der bestemmes, hvis fornærmelige Beskyldninger er fremførte, efter Lovene om Fornærmelser i Ord, og ellers til Bøder af Beløb indtil 20 Rdl.

§ 6

Enhver, der ankommer til København eller en anden Købstad, for sammesteds at tage Tjeneste som Tyende, eller paa Landet tager saadan Tjeneste i et Pastorat, hvori han eller hun ikke hidtil har opholdt sig, skal anmelde det i København for Politi-Øvrigheden og paa Landet for Sognepræsten, og af samme lade sin S. paategne. I disse Tilfælde bør saadan Anmeldelse ogsaa ske af den Husbond, der tager Tyendet i Tjeneste. Anmeldelserne bør ske i Købstæderne inden 24 Timer, og paa Landet inden 4 Dage efter Ankomsten. — Ligeledes skal enhver, der forlader den Købstad eller det Pastorat paa Landet, hvor han eller hun hidtil har tjent som Tyende, forinden Afrejsen anmelde dette for forannævnte Embedsmand, der da har at indtegne i S., at Anmeldelse er sket, men iøvrigt intet om Tyendets Forhold. — Endelig bør i København Anmeldelse til Politiet saavel af Husbond som af Tyendet og Anmærkning om Anmeldelsen i S. ogsaa ellers ske, hver Gang et Tyende forlader eller tiltræder en Tjeneste, hvilken Anmeldelse bør foregaa inden 24 Timer derefter.

§ 7

Det Tyende, som ikke er forsynet med S., eller forsømmer i rette Tid at gøre nogen af de i § 6 befalede Anmeldelser og derom at erholde Paategning i S., eller ikke lader denne, overensstemmende med § 5, paategne af den Husbond, hvis Tjeneste det forlader, bør bøde fra 1 til 10 Rdl.

§ 8

Forsømmer Husbonden at give den i § 5 befalede Paategning i det Tyendes S., der forlader hans Tjeneste, eller at gøre den ham efter § 6 paaliggende Anmeldelse, bør han bøde fra 1 til 10 Rdl.

§ 9

Den, som udriver Blade af sin S. eller forsætlig gør noget i samme ulæseligt, bør bøde fra 5 til 10 Rdl., eller straffes med simpelt Fængsel i indtil 8 Dage eller Fængsel paa Vand og Brød i indtil 3 Dage. — Hvo, som forfalsker en S., straffes efter de derom gældende Lovbestemmelser.

— — —
Ovennævnte fandtes trykt på bogens første blade, hvor-
efter der på dens første blanke side skulle findes indført
indehaverens vidnesbyrd fra skolen. Herfra var dog und-
taget de børn, der blev udskrevet fra en københavnsk skole.

Ved en revision af tyende-loven i 1867 lod man den be-
stemmelse udgå, som omhandlede husbondens eller anden
myndigheds ret til i skudsmålsbogen at anføre mere end
tidsrummet for fæstet, hvilket vel var klogt gjort. Den op-
rindelige mening med nævnte bestemmelse var ellers god
nok, men da menneskeheden som helhed ikke er så retfær-

dig, som den skulle være, hændte det nu og da, at en vedtegning i skudsmålsbogen, der var i indehaverens disfavør, kunne være ham (hende) til skade i både nær og fjern fremtid.

Ved medhjælper-loven af 1921 afskaffedes skudsmålsbogen, som da med mindre væsentlige ændringer gennem sin beståen havde været dekretet fra øverste sted i 220 år. Men sådan set er formålet med den som forordnet af Fr. IV stadigt eksisterende, dels gennem de bestående folkeregistre og dels gennem frivillige udstedelser af anbefalinger fra husbond til tyende.

For kort tid siden blev ved et opportunt tilfælde en næsten hundredårig skudsmålsbog stukket mig i hånden. Studiet af den var så interessant, at den, hvilket jeg må formode, også har interesse for andre. Den er i 1859 udstedt for *Johanne Pedersen*, datter af husmand Peder Olsen og hustru, Ane Margrethe Pedersdotter, boende i landsbyen X på Nordfalster. Forskellen mellem faderens og datterens efternavn viser datidens skik med at lade faderens første navn blive efternavn for børnene i ægteskabet.

På bogens let gulnede blade har stedets sognepræst som den første skrevet: »Johanne Pedersen blev ved den for Konfirmanderne den 22. September 1859 afholdte Eksamen udskrevet af Skolen i X-by med Karaktererne: Religions-Kundskab: *tg* × — Læsning: *Godt* — Skrivning: *tg* — Regning: *Mdl.* — Retskrivning: *tg* — Geografi: *Mdl.*« — Karakterer, som viser, at Johanne ikke har hørt til de godt begavede børn. Ved hendes konfirmation en uges tid senere er den af præsten givne karakter i kundskab ikke bedre, nemlig: *tg*, hvorimod opførsel: *God*. Derefter oplyser han tillige om dato og år for hendes fødsel, vaccination med nævnelse af den vaccinerende læges navn, samt altergang, hvormed alle identificationer vedrørende Johannes person var i orden og samlet på eet sted.

Dernæst er der på de følgende sider i bogen for Johanne, som vi nu vil følge på hendes vej blandt fremmede, nævnt hendes forskellige pladser samt præsts eller politis notater om tilgang og afgang. Næsten alle håndskrifterne, enten det nu er præsts eller husbonds, er med gotiske bogstaver, men

hist og her ser man dem dog blandet med de nyreglementerede latinske, hvilket viser en skriftsprogets brydningstid.

Indenfor de 10 år, som bogen strækker sig over, har Johanne haft 15 pladser, halv- eller hel-års og såvel med tiltrædelse 1. maj som 1. november, og hun må have haft lyst til at se sig viden om, for hun kommer til at tjene både i København og Jylland. I det store og hele har hendes forskellige arbejdsgivere kun anført fæstets tidlængde i bogen, men nogle har dog tilføjet rosende ord i vendinger såsom: »har tjent mig til min Tilfredshed« — »en skikkelig Pige« — »hun har udført alt, hvad der er paalagt hende, med Troskab« — »tro og villig« — »flittig og tro«. — Ved et af fæstemålene oplyser husbonden: »18 Rigsdaler i aarlig Løn«. Johanne var da 25 år.

Det var jo pæne vidnesbyrd om vor Johanne som tyende. Men desværre oplyser bogen også om, endda kun med et par års mellemrum, at hun 2 gange har måttet afbryde sit fæstemål »paa Grund af Svangerskab«. I begge tilfælde — det formodes »mellem linjerne« — er hun taget til sine forældres hjem for dèr at overstå fødselen.

1. november 1870 er den sidst angivne dato for Johanne. Vi siger da farvel til hendes person, idet vi må formode, at hun kort tid derefter har begivet sig ind i ægteskabets mere sikre fæstemål!

I hendes bog er der ellers 26 ubeskrevne sider tilbage. Hendes tyende-liv optog de 15. Og bagest i bogen sidder endnu i velbevaret stand pastorens røde laksegl med de deri stemplede initialer: MSR.

Og her er forresten hendes koppeattest:

Koekoppe-Indpodnings-Attest.

(Det skrevne Navn paa Barnet)

født i..... og boende i Aar gammel, er af mig underskrevne, Aar..... den indpodet med Koekopper. Ved nøiagtigt Eftersyn imellem den 7de og 9de Dag efter Indpodningen har jeg fundet alle de Tegn, som vise dem at være de ægte Koekopper: de vare nemlig hele og ubeskadigede, opfyldte med en klar Vædske, i Midten nedtrykkede, og omgivne med en rød Kreds; hvilket herved, paa Ære og Samvittighed, bevidnes af

Nyekjøbing, den 22. Juni Aar 1846.

(sign.) Hahn, Distriktslæge.

Carl Østen.

En forhekset skov.

Ny Krog Skov, som tidligere har været sammenvokset med Hejreskoven og Storskoven mellem Soesmarke og Majbølle, blev ved landevejens (fra Guldborg til Saxkjøbing) anlæggelse skilt ud som en særskilt skov og fik så navnet Ny Krog. I denne skov findes to dysser, hvorom det siges, at der jævnlige brænder lys på dem om natten.

Endvidere fortælles, at man skal holde sig fra den skov ved nattetide, for da driver onde magter her sit spil, og det er da umuligt at finde ud af skoven.

En kvinde, Gamle-Sidsel fra Majbølle, blev engang overrasket af skumringen under sit arbejde med at samle pinde til brændsel, og hun gik rundt i skoven den meste nat uden at kunne finde ud. Tilsidst måtte hun sætte sig af træthed; men natten igennem så hun de frygteligste ting i skoven, hvor alle onde magter var sluppet løs: hekse, trolde, spøgelser og meget mere, så hun var mere død end levende, da hanerne endelig galede, og fortryllelsen hævedes, så hun ør og mat kunne hinke hjemad — endnu med Jesu navn på læberne, det, som natten igennem havde været været været mod alt det onde.

R. K. Nielsen.

Fra bogverdenen.

Kurt Banning:
Degnekristne.
Samt uddrag:
En Landsby-
lærer.

Jævnside med bondefrigørelsen rykkede folkeoplysningen frem. I den første halvdel af 1800-tallet blev kredsen af folkeskolens mænd sig bevidste som stand. I sindig vækst og i ofte skarp brydning med socialt bedrestillede og i stadig skarpere frontstilling til gejstligheden tilkæmpede de sig i århundredets løb en slags åndelig magtstilling i sognene. Een af denne nye lærerstands interessanteste skikkelser, både som enkeltmenneske og som repræsentant for helheden var utvivlsomt Rasmus Møller Sørensen, søn af gdr. Søren Henriksen, Jelling, født 1799 og opkaldt efter sognepræsten i Jelling, Rs. Møller, den senere sognepræst i Købelev og biskop over Lolland-Falster.

Rs. Sørensen var højtbegavet og optrådte allerede som 13½-årig som hjælpelærer i Jelling, ligesom han catekiserede i kirken og ledede kirkesangen. Han drømte om at studere, men da det var over familiens evne, ville han være lærer, og hans tilknytning til Rs. Møller medførte, at han valgte, 17 år gl., at komme på Vesterborg seminarium, hvor han påvirkedes dybt af forstanderen, biskop P. O. Boisen, og af egnens og institutionens store mand, greve C. D. F. Reventlow, der efter gennemførelsen af landboreformerne levede og åndede for almuens opdragelse og udvikling. Vesterborg seminarium var noget helt for sig selv. Samtidig med at opdrage eleverne til nøjsomhed og flid, prægede det dem både med oplysning og med en hjertelig, hengiven, barnlig kristentro uden store religiøse spekulationer.

Rs. Sørensen fulgte glimrende med, ja, var på mange måder foran både jævnaldrende og ældre kammerater, men det fremhævedes fra alle sider, at hans selvhævdelse og selv-

følelse voksede over de naturlige grænser, og selv hans bedste venner og beskyttere advarede ham gang på gang mod ubeskedenheden. Det, der oprindeligt var en personlig unode, blev en bevidst oprørstrang, og da han efterhånden følte sig som et førende udtryk for lærerne, for almuen, for en folkelig, oprindeligt religiøs — senere også for en skarp social og politisk opfattelse — tiltog han sig flere gange større opgaver, end han kunne magte.

At han nåede vidt og på flere måder fik overordentlig betydning i vækkelsesbevægelserne er derimod først nu i enkeltheder blevet belyst i dr. teol. *Knud Bannings* disputats om de såkaldte »Degnekristne« samt i en kulturhistorisk uddragsbog »En Landsbylærer«, der fremtræder som et populært uddrag af disputatsen og er udsendt fra Gads forlag.

Dr. Banning gennemgår med mangfoldige detaljer Rs. Sørensens liv og levned, idet han stadig fastholder sit syn på Rs. Sørensens karakter og psyke. Man hører om hans brud med Rs. Møller, om hans eksamensresultat, der ikke bliver til udmærkelse, fordi eksamensherrerne frygter, at Rs. Sørensen skal blive »for høj i hatten«, hvis han får udmærkelse, — om hans oprør mod skolekommission og skoledirektion i Aarhus, om Brandstruptidens flittige studier, og især om Venslevtidens direkte opsigelse af huldskab og troskab mod gejstligheden i kampen for almuenes ret i vækkelsesbevægelsen. Det er her, hans kamp for lærernes indflydelse slår gnisler: Skolerne var kirker. Den sande menighed var de »Degnekristne«. Nu skulle lærernes autoritet afløse præsternes i sognene.

Rs. Sørensens egen erfaringskreds spændte fra gammeltdags kristentro med pietistisk overlevering gennem oplysningstid og rationalisme og videre gennem grundtvigske tanker, inclusive »den mageløse opdagelse«, til vækkelsesbevægelserne, der senere fordelte sig over sekterne enkelte steder til en almen vækkelse, der socialt betonet fik to stærke strømme sat i gang: den grundtvigske og den indremissionske.

Dr. Banning gør med rette opmærksom på, at disse

skarpt modgående bevægelser ikke fremkaldte brydninger i Rs. Sørensens opfattelse. Han optog fra dem alle, hvad han kunne sammenfatte i sin livsharmoni. Det var ejendommeligt, hvor meget Vesterborg, P. O. Boisen, Reventlow o. s. v. betød for ham og kom til at præge ham. Skønt han i mange år var dybt betaget af N. F. S. Grundtvig og tilsluttede sig hans evangelisk-lutherske forkyndelse i ånd og bogstav, fastholdt han samtidig det både fornuftbetonede, men også hjertebårne, han havde oplevet i forkyndelsen på Vesterborg. Der er i tidens løb sagt så meget ondt om oplysningstidens og rationalismens former for gudsdyrkelse, at det er velgørende påny at se sort på hvidt for, at selv de i almuen, der stærkest talte til følelserne, dog havde med sig en fornuftbetoning, når de forkyndte troen levende og bevægende, som P. O. Boisen og hans kreds kunne.

— Uden at gå unødigt i detaljer er det samtidig overmåde interessant for Lollændere og Falstringer at få fastslået, at dr. Banning, der med stor retsindighed søger at dele sol og vind lige, kan fremhæve Rs. Sørensens mærkværdigt stilfærdige liv i Brandstrup. Det er, som om hans oprørslyster forsvinder i dette Reventlowland, hvor hans ophold ligefrem indrammes af et reformmilieu. Netop på den tid tog alle stedlige reformer her sigte på at selvstændiggøre og akklimatisere almuen. Og netop derfor kunne den oprørske degn gro sin egen vækst i ro, samtidig med at hans urolige ånd drømte sig som fremtidig frembærer af videre almueoplysning — med ham selv i en nøglestilling i sognet!

Dr. Banning har i sin disputats meget indgående skildret de »Degnekristne« i Vestsjælland og deres placering mellem andre »vakte« og mellem en brydningstids ofte skarpe polemik og stærkt afvigende, men også stærkt svingende »partier« i det religiøse. — I uddragsbogen koncentrerer han sig om Rs. Sørensens liv og virksomhed som landsbylæveren. — Derudover kunne være skrevet forskelligt om Rs. Sørensens rent pædagogiske arbejde, om hans politiske liv, der førte ham frem til reelt måske at være den egentlige op-havsmand til et bondevenstre med udstykning og anti-

militarisme på programmet, eller hans udlængsel, der fik ham til dels selv at udvandre, dels at optræde som udvandringsagent, — iøvrigt som en god dansk, national samlingsmand i det fremmede. — Fra Himmelbjergmøderne vil man mindes ham som een af St. Blichers flittige støtter — og besværlige venner. Men Blicher nævnede dog, at Rs. Sørensen var den *første*, der bebudede højskolen, som han havde været blandt de første med aftenhøjskolen i Brandstrup. — Det er iøvrigt overmåde interessant at følge dr. Bannings skildringer af Rs. Sørensens forhold til to af tidens stærkeste og mærkeligste personligheder. Overfor N. F. S. Grundtvig er Rs. Sørensen den ydmygt underlegne, der gang på gang lader sig korrekse, og selv om han til sidst opgiver sin discipelgerning i visse særopfattelser dog bevarer dyb respekt for den store ånd. Overfor magister Jacob Christian Lindberg, der selv kalder på de »vakte«, optræder han mere som ligemand, skønt Lindberg også hører til det forhadte præsteskab.

Således knyttes da trådene fra disputatsen om Rs. Sørensen, der er dr. Banning til stor ære, med en anden af årets teologiske disputatser, nemlig dr. Kaj Baagøs om Lindberg, manden, der forenede »de vakte«s forskellige kredse med de grundtvigske menigheder.

N. P. Nielsen.

For den almindelige bevidsthed hos kultur- og kirkehistorisk interesserede står den kendte magister Jacob Chr. Lindberg som den grundtvigske bevægelses både i mund og i pen hårdeste forkæmper, ja, mange må vel have fået det indtryk, at han faktisk var for aggressiv og anmassende til den rette grundtvigske psyke.

Efter læsning af dr. teol. *Kaj Baagøs* meget detaljerede analyse af Lindbergs hele liv og levned, tvinges man i nogen måde til en omvurdering, forsåvidt som Baagø ud over disse grovere træk påviser — synes det os — med megen styrke, at Lindberg i højere grad må vurderes efter de mål, han satte sig og de resultater, han nåede, end efter hans prokuratoragtige og ikke altid helt fine façon at føre

Kaj Baagø:
Magister Jacob
Chr. Lindberg.

kampen på. — Det samlede resultat af disputatsens undersøgelser bliver da, at Lindberg var den store formidler mellem de vakte i almuen og den grundtvigske kreds af præster, der med Grundtvig selv i spidsen med akademisk og gejstlig selvfølelse holdt sig de vakte tre skridt fra livet, men som netop af Lindberg dreves ind i en forskellig indstilling: »Jeg tog skrædere og skomagere til mine læremestre«, sagde Lindberg, — »og jeg lærte mere af borgere og bønder end af professorer!« Derpå tjener det især ham til ære, at »de vakte« knyttedes til kirken i stedet for at starte sekter og isolerede samfund. Derfor fastslår dr. Baagø's disputats, at magister Lindbergs navn med urette har stået i skyggen af Grundtvig, — ja, dr. Baagø når endda til at kunne fastslå, at *ikke* Grundtvig, men Lindberg var den centrale skikkelse i kirkekampen. Det Lindbergske arkiv med sine godt 5000 breve, bladstykker etc. karakteriseres som et uvurderligt kildemateriale.

Her skal ikke forsøges selv i store træk at gengive de utallige faser i brydningstiden fra oplysningstid og rationalisme, til kampene ebber ud i Søren Kierkegaards voldsomme oprør, mens de store strømme bliver de grundtvigske, folkelige og den indremissionske almueprægede. Ind imellem har det været en alles kamp mod alle. Det teologiske fakultet, bisperne, præsteskabet i sognene, enevoldsmagten og dens rådgivere, oprørere og fredstiftere, kværunter og sagtomdige har været mobiliseret. Litteratur- og kulturpersonligheder har været hvirvlet ind i slagene, — og som en dødelig trussel har de fleste lærde bemærket uroen og rejsningen i almuen, de smås forargelse — »de vaktens« forsøg på selv i bibel og symboler at læse sig til sandheden, som de store sloges så groft om. — Det var i denne samme situation, skolelæreren Rs. Sørensen fra Brandstrup og Venslev dukkede op som almuefører pædagogisk, religiøst og sidst politisk. Brødremenigheden søgte at danne kredse i hovedstaden, de stærke jyder, de fynske forsamlinger, *Larsen Skræppenborg*, Rs. Ottesen osv. osv. Lindberg var alle vegne. Han opmuntrede og advarede. Det første for at skabe liv og tilslutning. Det sidste for at hindre udbrud fra kirken og start af sekter.

Han samlede »de vakte« i sit eget hjem til de såkaldte kalkbrænderiforsamlinger. Han talte over hele landet og var samlingsmærket for mangfoldige. Da gendøberiet truede, var det ham, der med klogt mådehold standsede tilløbet til en baptistisk bevægelse. Men dette var jo kun kampens form.

Samtidig satte han hele sin eksistens ind for kampen mod rationalismen for de grundtvigske synspunkter. I perioder, hvor alle andre løb trætte, holdt Lindberg ud, ja, kæmpede ofte ene, når Grundtvig mismodig trak sig ind i sig selv. Efter dr. Baagøs vurdering vil mange spørge sig selv, hvad der mon var kommet ud af alt det grundtvigske uden en kæmper og ildsjæl som Lindberg.

— De ydre træk i Lindbergs liv er vel ellers kendte. Han var præstesøn fra Ribe, født i 1797. Af udseende var han en kæmpeskikkelse. Af ånd højt begavet, myreflittig, en stridsmand for småfolks ret. Han var et rent sproggi, der dyrkede hebræisk, arabisk, syrisk og koptisk. Han var ekspert i østerlandske mønter og indskrifter. Ved teologisk eksamen fik han den yderst sjældne karakter: udmærkelse. Han blev magister på et fønikisk-græsk emne. Derefter ernærede han sig først en årrække som lærer — og derefter som skribent. I flere år led han og hans familie direkte stor nød med stigende gæld og håbløse forsøg gennem årene på at få embede — ved universitetet, ved lærde skoler, som præst. Han blev kynisk holdt ude af sine mægtige fjender.

I 1837 havde han — som led i sin almuegerning, men også som led i sin idekamp for den rene lære — begyndt en ny oversættelse af det gamle testamente. Det teologiske fakultet og andre fjender forsøgte at hindre ham ved at forberede en »officiel« oversættelse. De måtte opgive konkurrencen, og Lindberg satte ind af al sin evne, understøttet en tid af Christian VIII's dronning.

I 1843 fik Lindberg afslag på præsteembedet i Nr. Vedby, men 1844 fik han Tingsted, hvor han ordineredes af biskop Brammer. Præstegården var faldefærdig og ruinerede resten af Lindbergs økonomi. Men det tog ikke hans mod. Han gik i ny strid mod Balles lærebog, med husmændene mod godsejerne — under koleraen optrådte han personlig som

sygepasser. Og oversættelsesværket udvidedes også til det nye testamente. I 1854 var Lindbergs berømte bibel færdig. Den blev stærkt udbredt i folket og kom i nye oplag i de grundtvigske kredse siden hen.

Det skal endelig nævnes, at Lindberg 1853 valgtes som rigsdagsmand i Nakskov. I 1855 blev han medlem af fællesforfatningens rigsråd.

I 1857 fik han nyt embede udenfor København, men døde af tyfus, før hans familie endnu var flyttet fra Tingsted.

N. P. Nielsen.

Caspar Paludan-Müller:
Videnskab og
skole (1958).

Med få måneders mellemrum er der udkommet to bøger, hvis indhold bringer væsentlige bidrag til belysning af Caspar Paludan-Müllers personlighed og virke. Han var utvivlsomt en af de betydeligste danske historikere i det 19. århundrede — ja, på visse områder endda den mest fremragende. I Kr. Erslevs og Ellen Jørgensens biografier af ham får vi naturligt nok først og fremmest et billede af den skarpe kildekritiker og såre flittige historiegransker og -skriver. At han tillige var en meget betydelig skolemand, havde man nok hørt, men ikke rigtig set eksempler på; udgaverne af hans skoletaler og hans breve bekræfter det imidlertid tilfulde.

Til professor Bøggild-Andersens 60-årsdag har man i stedet for den alm. form for festskrift bestående af en række mere eller mindre tilfældigt sammenstillede småskrifter valgt at samles om en udgave af Paludan-Müllers skoletaler til belysning af det for ham sikkert frugtbare samspil mellem videnskab og skole. Indledningsvis giver arkivar Vagn Dybdahl en udmærket oversigt over og karakteristik af Paludan-Müllers pædagogiske tanker og hans stillingtagen til tidens skolereformer.

Af de 10 bevarede skoletaler, deraf 2 fra Odense-tiden og resten fra Nykøbing, er een udeladt, nemlig den fra 1859, der udelukkende er en oversigt over Nykøbing skoles historie. (Mærkeligt nok synes den hverken at være omtalt eller benyttet af Lollesgaard i hans skole-festskrift). De to sidste taler fra 1863 og 1869 (tidligere udgivet af Paludan-Müllers

børn) er af almenmenneskeligt indhold; den første handler om det at studere, den anden om ungdomshåbet. Andre af talerne er derimod i udpræget grad optaget af tidens spørgsmål, således er talerne fra 1855 og 1862 indlæg i skoledebatten, og den fra 1857 er et opgør med tidsånden i almindelighed, idet han fastslår det som en tom kliché at kalde tiden en overgangstid, for det vil enhver tid være. Paludan-Müllers indstilling til skoleforhold var som hans samfundssyn i det hele taget grundfæstet konservativt, men med et mærkbart radikalt islæt. Hans grundopfattelse, som genfindes i alle talerne, er, at skolens hovedformål må være at virke karakteropdragende.

Foruden skoletalerne er medtaget Paludan-Müllers eneste pædagogiske skrift: »Nogle Ord om den historiske Undervisning i de lærde Skoler« (1841) og en ufuldført selvbiografi, der stammer fra hans senere år i København. Selvbiografien er bemærkelsesværdig derved, at den ikke medtager hans historiske forfatterskab, men i det store og hele begrænser sig til hans embedskarriere. Om rektortiden i Nykøbing udtrykker han sin glæde over, at han ved sin indsats har bidraget væsentligt til, at skolen igen fik et godt renommé. Derimod erklærer han, at han personligt aldrig kom til at føle sig helt hjemme i Nykøbing. Denne udtalelse er utvivlsomt farvet af indtrykkene fra de sidste år dernede, da hans stadig tiltagende tunghørhed og manglende økonomiske evne til at deltage i det stedlige selskabsliv isolerede ham mere og mere. Den nye skolelov 1871, der bl. a. afskaffede den såkaldte »lille realeksamen« ramte en skole som Nykøbing særlig hårdt og øgede i høj grad Paludan-Müllers utilfredshed med skolearbejdet. Det var ham derfor kærkomment, da han ved Allens død i 1872 blev opfordret til at overtage det ledigblevne professorat i historie og efter nogen betænkelighed lod sig gøre til universitetslærer, 66 år gammel.

Selvbiografien er også medtaget i den brevudgave, som overarkivar, dr. phil. Bjørn Kornerup stort set havde nået at færdiggøre inden sin død, og som takket være fru Else Kornerup nu foreligger trykt. Som et supplement til selv-

Caspar Paludan-Müller:
Et Udvalg af hans Optegnelser og Breve ved Bjørn Kornerup (1958)

biografien og brevene er medtaget et udvalg af Paludan-Müllers årbogsoptegnelser, der i det væsentlige er kommentarer til politiske begivenheder og kirkelige stridigheder. Om hans egen politiske aktivitet — som medlem af den grundlovgivende rigsforsamling — meddeles der ikke meget, derimod er der en ganske interessant motivering for, at han ved rigsrådsvalet 1865 stemte for venstremanden, skolelærer A. C. Hansen i Gunslev, der var opstillet mod D. G. Monrad; denne blev dog valgt. Lige før omtalen af dette valg findes en meget smuk mindeoptegnelse om sønnen Jens Paludan-Müller, der faldt i krigen 1864. Men ellers er disse årbogsoptegnelser ofte af temmelig speciel karakter og stilles ganske i skygge af brevene, der udgør udgavens hovedindhold. Personlig har jeg haft langt det største udbytte af at læse første bind, der omfatter brevene til hustruen Henriette Rosenstand-Goiske, dels de meget charmerende breve fra deres forlovelsestid, dels de mange breve fra Odensetiden (derimod er der kun eet brev til hustruen fra hele Nykøbingtiden). Han skriver til hende om familieforhold, om litterære og politiske begivenheder og sit eget videnskabelige arbejde, men alt sammen i en let og tvangfri brevstil.

Andet bind er langt tungere læsning, idet Paludan-Müller i brevene til sine øvrige korrespondenter især beskæftiger sig med faglige problemer. Det føles ofte som et savn, at modpartens breve ikke er bevarede, selv om der er søgt at råde bod herpå i den udmærkede indledning, brevkomentaren og noterne. Når undtages de mange breve til Madvig med udførlige redegørelser for skoleforholdene, oplyser brevene fra Nykøbingtiden ikke meget om lokale forhold; således handler nogle breve til lensbaron Otto Rosenørn-Lehn udelukkende om litterære forhold og om lån af bøger fra biblioteket på Orebygaard.

De ret fåtallige breve fra professortiden er gennemgående af officiel karakter og giver bogen en lidt mat afslutning. At han dog ikke havde mistet sin levende brevstil ses af det smukke brev til dattersønnen Jakob Wittrup kort før dennes konfirmation.

Thelma Jexlev.

I 300-året for Københavns belejring har Historikergruppen som nr. 17 i den fortjenstfulde serie »Vi og vor Fortid« udsendt »En Kamp for Livet. Svenskekrigene 1657—60«, skrevet af museumsinspektør, cand. mag. *Finn Askgaard* og arkivar, dr. phil. *Gunnar Olsen*.

Finn Ask-
gaard og
Gunnar Olsen:
En Kamp for
Livet.

Som naturligt er, har militærhistorikeren Finn Askgaard skildret selve krigenes forløb, herunder selvfølgelig også kampene på Lolland og om fæstningen Nakskov. Medens Danmarks krigserklæring 1. juni 1657 hidtil almindeligvis har været anset for at være en stor letsindighed, påviser Finn Askgaard, at den tværtimod var den logiske og nødvendige afslutning på en lang udvikling, hvorunder Sveriges trusler blev stadig farligere. Blandt de mange nye ting, som Finn Askgaard fremdrager, er også påvisningen af kong Fr. III's beslutsomhed, og hans faste modstand mod de ydmygende fredsbetingelser. Endvidere inddrager Finn Askgaard det internationale storpolitiske spil i sin skildring af krigen, og fremhæver, at de hårde fredsbetingelser i 1660 ikke så meget skyldtes den militære situation, denne var tværtimod relativt gunstig for Danmark, men var dikterede af stormagternes interesser.

Gunnar Olsen, en af vore ypperste kendere af landbefolkningens forhold, har skrevet afsnittet om den treårige besættelses virkninger. For os, der har oplevet tyskernes besættelse 1940—45, er det forbløffende at se, hvor mange paralleller, der kan drages til hin besættelse. Udsugning, plyndring, vold og retsløshed har stedse været menigmands vilkår under en besættelse. I kapitlet om tvangsudskrivning til den svenske hær anfører Gunnar Olsen, at Lolland skulle afgive 650 mand fodfolk, Falster og Langeland tilsammen 800 mand fodfolk og Lolland-Falster 250 ryttere. I hele landet blev udskrevet ca. 14.000 mand, men heldigvis lykkedes det en meget stor del af disse at flygte. Blandt mange eksempler på de hårde brandskatter, som blev pålagt befolkningen, nævner Gunnar Olsen, at Køge blev pålagt den største brandskat af de sjællandske byer, nemlig 8000 rdl. Det kan her tilføjes, at Nakskov efter erobringen blev pålagt en brandskat på ikke mindre end 20.000 rdl., hvilket beløb,

da det delvis blev betalt med varer, voksede til 22.257 rdl. Det skal ikke bebrejdes Gunnar Olsen, at han ikke har dette tal med, da regnskabet, som Nakskov by ejer, ikke er trykt endnu. Gunnar Olsens påstand om, at de lollandske piger var mere imødekommende overfor de svenske soldater end andre landsdeles piger, kan dog vistnok diskuteres. Mon afdøde Svend Jørgensens grundige gennemgang af de lolland-falsterske kirkebøger ikke er baggrunden for dette postulat?

Det er lykkedes de to historikere at skrive en meget levende, også for menigmand letlæst og fængslende bog, som kun i ringe grad tynses af den meget grundige underbygning af fremstillingen og det store talmateriale.

Alfred Larsen.

Marius Hansen: Upåagtede kilder til bely-
sning af dansk
skibsfart, sø-
handel og
skibsbyggeri.

Lektor *Marius Hansen*, Nakskov, har i Handels- og Søfartsmuseets årbog 1958 offentliggjort en afhandling, som der er god grund til at henlede opmærksomheden på. Det er så meget mere tilfældet, som afhandlingens titel i virkeligheden uberettiget indsnævrer det stof, som den fremlægger.

Først er der den lokale interesse i afhandlingen, som især bygger på Nakskov bys tingbøger og magistratsprotokoller 1690—1720. På grundlag heraf giver forfatteren en række hidtil ukendte oplysninger om skibsbyggeriet i og søfarten på Nakskov i den nævnte periode. I sig selv har dette naturligvis sin selvstændige værdi, men derudover får afhandlingen betydning og interesse for en videre kreds på grund af dens almene betragtninger over det benyttede kildemateriale. Forfatteren har beklageligt nok alt for megen ret i, at studiet af købstædernes og borgerskabets historie er blevet skudt i baggrunden i det historiske arbejde.

Afhandlingens eksempler på skatteansættelse, handel med skibe, skibsudrustning, skibsbyggeri og landbrugseksport er meget illustrerende. Det er ganske givet, at man netop ved at tilvejebringe et større antal tilsvarende iagttagelser også fra andre byer vil nå frem til et materiale, der samlet vil give et værdifuldt billede af borgerskabet i dette tidsafsnit. Det vil dog nok knibe med at finde tilstrækkelig mange kvalificerede til at behandle de enkelte byers forhold, og

derfor må man også give lektor Marius Hansen ret i, at det ville være meget ønskeligt, om man begyndte en publicering af købstædernes tingbøger; en sådan række udgaver fra de forskellige købstæder ville ikke blot betyde en lettelse i arbejdet, men sikkert også stimulere og inspirere til studier.

En enkelthed, der ikke er ny, men på den anden side ikke kan siges for tit, er afhandlingens eksempler på den Johan Jacobsen styrmand, der var hattemager, og den Oluf Andersen smed, der var sognepræst i Arninge. Vi er i dag vant til at se stillingsbetegnelser brugt som efternavne, men det glemmes ofte, når man arbejder med kilder, der er et par hundrede år gamle.

Vagn Dybdahl.

Henrik Bramsen: Det danske landskab og malerne (billedredaktion: Else Lofthus) i »Turistforeningen for Danmark«s årbog 1957 (»Danmark øst for Storebælt«).

Henrik
Bramsen: Det
danske land-
skab og
malerne.

Kendere såvel som ikke-kendere af bibliotekar ved Kunstakademiets bibliotek, kunsthistorikeren Henrik Bramsens fortræffelige skrivemåde vil glæde sig over dette bidrag til årbogen, der er så vel illustreret. Allerede 1925 tog B. sig af emnet i bogen »Landskabsmaleriet i Danmark 1750—1875«, men ellers kendes vel i større almindelighed kun det gamle »Frem«s »Danmarks Land« (1904), Carl V. Petersens »Det danske landskab« i det nye »Frem« (1927) og de forskellige artikler i tidsskriftet »Danmark« (1940 f.), der alle benyttede malernes gengivelser af det danske landskab som illustrationsmateriale. For vor landsdels vedkommende indskrænker Bramsens bidrag sig til tekst til 9 billeder (Elias Meyer, Holger Drachmann, Vilh. Hammershøi, Th. Philipson, Oluf Hartmann, Olaf Rude, Vilh. Kyhn og Gottfred Eickhoff). Pladsen har ikke tilladt mere, men ellers havde man naturligvis gerne set arbejder af Juel, Kiærshou, Brendstrup, Kølle, Friis, brødrene Skovgaard bl. a. flere — og ikke mindst nulevende lokale kunstnere. En del sådanne billeder hænger på Stiftsmuseet i Maribo. Også årbogens gengivelse af P. C. Skovgaards »Møens klint« vil man i original kunne finde smst.

Valerius.

Stenalderen,
udg. af Turist-
foreningen for
Danmark.

»Turistforeningen for Danmark«s årbog 1959, »Stenalderen«, giver glimrende perspektiver over denne periode af vor historie.

Overinspektør ved Nationalmuseet, dr. phil. *J. Troels-Smith* har skrevet bogens første afsnit: »Fortidens Danmark« og skildrer heri på fængslende måde de geologiske, zoologiske og botaniske forandringer, som Danmarks natur er undergået fra den sidste istid til bronzealderens begyndelse — altså i stenalderen. Han peger på den ustandselige forandring som noget karakteristisk for perioden og påpeger klimaet som den væsentligste årsag dertil. I slutningen af afsnittet kommer han ind på geologiens arbejdsmetoder og omtaler klart og instruktivt pollenanalysen og kulstof-14 metoden.

Bogens andet hovedafsnit, »Stenalderfund og Mindesmærker«, er skrevet af overinspektør ved Nationalmuseet, dr. phil. *Therkel Mathiassen*. Det indeholder en klar oversigt over stenalderens forskellige afsnit efter deres karakteristiske gravskikke og redskaber. — Bogen slutter med en amtsvis ordnet oversigt over stenalderens mindesmærker i landets forskellige egne. Maribo amt hævder sig smukt med sine 183 stengrave, hvoraf kistegravene fremhæves som noget særligt for Lolland-Falster. — Af andet stof, som har særlig interesse for vort amt, kan nævnes omtalen af ertebøllekulturens spor i Godsted og V. Ulslev samt omtalen af det trepanerede kranium fra jættestuen ved Næsgaard på Falster.

Årbogens billedstof er fint og supplerer de to velskrevne afsnit på en lige så klar som instruktiv måde.

Selv ikke-historisk interesserede vil ikke alene kunne læse årbogen — men gøre det med stigende interesse, en interesse som også vil vende sig mod årbogen for 1960, som røbes at ville handle om bronzealderen.

Viggo Larsen.

Jørgen Paulsen:
Samtidige
portrætter af
Leonora
Christina.

I anledning af 260-året for Leonora Christinas død i Maribo kloster har museumsdirektør *Jørgen Paulsen* til Stiftsmuseets årsskrift 1958 skrevet en afhandling om *Samtidige portrætter af Leonora Christina*.

En sådan oversigt gives vistnok her for første gang, idet den berømte kongedatter mest er kendt gennem sine egne beretninger og historikeres forskninger. Det er derfor af særlig interesse for offentligheden at få en så nøje beskrivelse af portrætterne og en indgående redegørelse for deres oprindelse og videre skæbne gennem tiderne.

Allerede 1623 — Leonora Christina var da 2 år gammel — ser vi hende på Jacob van Doordt's gruppebillede. De fleste portrætter stammer dog fra tiden ca. 1640—1655, de år, hun og Corfitz Ulfeldt levede deres begivenhedsrige liv herhjemme eller i udlandet. Det mest kendte — og bedste — er vel G. van Honthorst's maleri fra Haag, men også Karel van Mander og Séb. Bourdon nævner J. Paulsen som kunstnere, der kappes om at portrættere kongedatteren — alene eller sammen med ægtefællen.

Under opholdet i Maribo kloster fra 1685 til døden indtraf, malede og tegnede Leonora Christina selv, og fra denne periode eksisterer endnu et ejendommeligt maleri med allegorisk fremstilling af hendes trængsler i fængslerne, hvorfra hun af engle ledes op mod himlen.

På Frederiksborgmuseet findes en del af disse malerier, hvoraf dog ikke alle er originaler. I 1955 erhvervedes fra Tjsekkoslovakiet en del portrætter, deriblandt et hidtil ukendt, men bearbejdelsen af dette materiale er ikke fuldført og derfor er det ikke medtaget her.

Denne afhandling, der præges af forfatterens store viden og klarsyn, bør læses af alle, der har interesse for Leonora Christina og hendes liv.

Madeleine de Fontenay.

Naturfredningsforeningens årsskrift 1957 står, kan man sige, i Lolland-Falsters tegn, for så vidt som den af Overfredningsnævnet stadfæstede fredning af Maribosøernes bredder udgør en væsentlig del af årsskriftets indhold.

Og det er med rette, at Maribos lokalformand i foreningen, landinspektør Jungersen, i en inspireret artikel hylder denne kultur- og naturmæssige vinding med hensyn til fredning af bredbevoksningen ved vor landsdels herlige søområde.

Dansk Naturfredningsforenings årsskrift (1957).

Yderligere illustreres dette områdes skønhed af en række fortræffelige fotografier. Kun er det skade, at disse ikke har kunnet anbringes samlet i bogen.

Overfredningsnævnets kendelse er gengivet ordret i årsskriftet.

R. B. L.

F. Nabe-
Nielsen : Om
guldsmede i
Nykøbing F.

I Stiftsmuseets årsskrift 1957 har formanden for museet »Falsters Minder«, *F. Nabe-Nielsen*, fortalt *Om guldsmede i Nykøbing F.*

Der kan, som det også siges indledningsvis i afhandlingen, naturligvis ikke forventes større basis for en guldsmedevirksomhed i en by, som endnu 1850 ikke havde 2200 indbyggere. Selv ikke den omstændighed, at der holdtes hof på Nykøbing Slot (1588—1647) ændrede væsentligt heri, idet hoffet til større arbejder fortrinsvis anvendte fremmede mestre. En af disse, Langemack, kan dog henregnes til Nykøbing-mestrene, for såvidt som han kaldtes dertil fra Haderslev. Denne guldsmed er særlig blevet bekendt som den formentlige mester for prinsesse Magdalene Sibylles guldhorn. En anden Nykøbing-mester, der særligt vækker opmærksomhed ved sine mange, smukke arbejder, er Anders Jensen Scheel, skønt hans virketid faldt, efter at hoffet havde forladt byen.

Det er meget fortjenstfuldt, at der således er blevet kastet lys over et kunsthåndværks blomstring i vor landsdel til trods for de beskedne vilkår.

R. B. L.

Bogen om
Peter Freuchen.

Vi har her i årbogen før haft lejlighed til at beskæftige os med bøger af Peter Freuchen. Men nu kommer *Bogen om Peter Freuchen*, en række personlige erindringer skrevet af slægt, nære venner og bekendte, redigeret af Pipaluk Freuchen, Ib Freuchen og Helge Larsen (1959).

Netop ved sine bidrag fra højst forskellige sider er bogen blevet et værdifuldt dokument om forskeren, men ganske særligt om mennesket Peter Freuchen. Ligesom Freuchen var en særpræget forsker — ved sin intuitive og varme

forståelse af mennesker, ikke mindst af eskimoerne — således var han selv et menneske i særklasse ved sin troskab mod sine livsprincipper som ung og som gammel, i modgang som i medgang. Ikke alene korporligt, men også menneskeligt var han et hoved højere end de fleste.

Peter Freuchen var fuldt ud rundet af Lolland-Falsters jord, hvortil han var knyttet ikke blot i hele sin opvækst, men hvorhen han også i modne år søgte tilbage. Vi finder det allerede derfor naturligt, at mindeskriftet om ham finder omtale i vor årbog.

R. B. L.

I rækken af sine fine monografier har museumsinspektør *Sigvard Skov* nyligt udgivet et hefte om *Dansk sølv på Koldinghus*. Og mere end det — med rette står der udenpå omslaget de færre, men mere omfattende ord »Dansk sølv«. Det er nemlig sølv-kunsthåndværkets historie, knapt og klart fortalt på baggrund af sølvsamlingen på Koldinghus, af hvilken heftet rummer et antal illustrationer.

Sigvard Skov:
Dansk sølv på
Koldinghus.
(1958)

Dertil indeholder fremstillingen visse betragtninger, som på instruktiv måde understreger forbindelsen eller forskellen mellem de enkelte ting, tider eller typer, f. eks. efterligningen af bødkerens pibekande i sølv eller fremkomsten af nye drikke som incitament til fremstillingen af the- og kaffekander, endvidere thedåsen og spølkummen, damernes hovedvandsæg og dettes mandlige sidestykke snusdåsen. Der fortælles også lidt om kunstnersølv under navne som Bindsbøll og Hammershøj m. fl.

To Nakskovbægre omtales; det ene — af mesteren H. C. Holm — er afbildet.

Bogtryk og illustrationer er fortræffelige.

R. B. L.

Årsberetning.

Historisk Samfunds generalforsamling afholdtes lørdag den 22. november 1958 i Maribo. Formanden, greve *Reventlow*, bød velkommen og mindedes i varme ord afdøde bestyrelsesmedlem, viceskoleinspektør L. Kring.

Derefter aflagde formanden følgende beretning:

Af Historisk Samfunds virksomhed i det forløbne år skal nævnes, at der i sommerens løb foranstaltedes to udflugter for medlemmerne. Den ene gik til Maribo og stod i Leonora Christinas tegn i anledning af 260-året for hendes død i Maribo Kloster. I *Domkirken* holdt pastor Ahrensbach et meget livfuldt foredrag om kirken og dens prælater samt mindedes kongedatteren og hendes sidste år i Maribo. Bagefter samledes deltagerne i Bangs Have-pavillonen, hvor kgl. ordenshistoriograf, dr. phil. Albert Fabritius holdt et vægtigt foredrag om Leonora Christina set fra et historisk synspunkt.

Den anden udflugt gik også til en lokalitet indenfor amtets grænser, nemlig til Sydfalster. På *Gjetzør* (også kaldet Svinehave) voldsted holdt pensioneret førstelærer A. Ancker-Jensen, som den kender han er af sin egns historie, et særdeles veltilrettelagt foredrag om dette steds historie, som hidtil ikke har været samlet på overskuelig måde. Ligeledes viste hr. Ancker-Jensen rundt i *Fiskebæk Skov*, der rummer betydelige oldtidsmindesmærker. Ejerne af de pågældende områder, henholdsvis sognefoged Laurits Larsen og hofjægermester A. Tesdorpf, havde velvilligt åbnet adgang til disse. Begge de nævnte foredrag vil blive optrykt i vor årbog. Endelig besøgte *Gedesby Kirke* under vejledning af lærer Marquard Petersen; om altertavlen fortalte handelsgartner Bek Pedersen.

Af anden virksomhed indenfor vort samfund kan jeg nævne afholdelsen af et *hjemstavnskursus* på Lollands Højskole i begyndelsen af maj, der takket være mange gode kræfters samvirken tør siges at have fået et tilfredsstillende forløb.

Endvidere havde vi fornøjelsen at udsende *Hesnæsbogen* — et udtog af lærer Hans Mortensens erindringer, strækkende sig over årene 1825—56 — gratis til vore medlemmer. Når denne bog kunne fremkomme i et så tiltalende særtryk, har vi også flere at takke herfor, særligt opfinderen Peter L. Jensen, Chicago, Det Classenske Fideikommiss og Lollands Tidendes trykkeri.

Historisk Samfund var som sædvanlig repræsenteret på *Dansk Historisk Fællesforenings* årsmøde, der i år afholdtes i Ystad. For Historisk Samfund mødte handelsgartner Bek Pedersen. Af Fællesforeningens omfangsrige beretning for året 1957/58 finder jeg særlig anledning til at nævne forhøjelsen af *statstilskudet*, der altså også er kommet vort amtsamfund til gode — nemlig med 625 kr. (i forhold til medlemstallet) — og bevillingen til en konsulent til rådighed for hjemstavnhistorikere, som omtalt i min årsberetning i fjor.

Konsulenten, arkivar *K. Prange*, Landsarkivet, Viborg, er allerede trådt i virksomhed. Det vil selvsagt være af overordentlig betydning for forfattere af lokalhistoriske arbejder og lærere i hjemstavnhistorie at kunne søge oplysning og vejledning hos konsulenten. Jeg henviser iøvrigt til den fremlagte trykte meddelelse fra D. H. F. (Yderligere eksemplarer kan rekvireres hos årbogsredaktøren).

Herved vil der blandt andet skabes større muligheder for fremkomsten af *sognehistoriske beskrivelser*. Ganske vist er vor landsdels historie i vidt omfang blevet behandlet af en række forfattere — lad os fra nyere tid blot nævne Haugner og Sv. Jørgensen — men der vil særlig i sognene udenfor byerne fremover kunne gøres et stort og interessant arbejde. Af egentlige sognebeskrivelser fra nyere tid kan vi endnu kun henviser til Hesnæsbogen, Fejøbogen (som er på vej) og beretningen om Nagelsti, som kan ventes i næste årbog (og hvoraf særtryk allerede nu kan bestilles hos redaktionen).

Særligt kærkommen må konsulentens bistand forekomme, såsnart man under lokalhistorisk arbejde søger *utrykt kildemateriale*, altså navnlig for middelalderens vedkommende. I sidstnævnte henseende efterlyser vor årbogs redaktion rigeligere stof.

D. H. F.s årsberetninger omtaler virksomheden i det forløbne år med hensyn til afholdelsen af *kursus for hjemstavnhistorikere og for lærere i aftenhøjskolen*. De indhøstede erfaringer var særdeles opmuntrende. I førstnævnte henseende peges på fordelene ved at fordele kursus på en række aftener i stedet for at trænge dem sammen på nogle få dage. I henseende til optagelsen af hjemstavns-lære på aftenhøjskolens program påtænker D. H. F. dels udgivelsen af mindre litteraturoversigter, dels af forskellige, forholdsvist fyldige planer for en sådan undervisning.

Under eventuelt forespurgtes på nævnte møde fra vor side om, hvorledes det stod til med *kildefortegnelser* i andre amtssamfund. Det oplystes da, at ingen andre syntes at have så godt materiale som vi. Dette hindrer jo imidlertid ikke, at vi stadig kan nære ønske om at å jour føre vore kildefortegnelser, og det skulle jo således efter omstændighederne være lettere for os end for andre. Bestyrelsen arbejder da også videre med sagen.

Endvidere vil jeg gerne bringe en tak til følgende institutioner og private, der har ydet økonomisk støtte til Historisk Samfund:

Undervisningsministeriet, Maribo amtsråd, Det Classenske Fideikommis, Sparekassen i Nykøbing på Falster, Den Lollandske Landbostands

Sparekasse, Nakskov, Landbostandens Sparekasse, Nykøbing F., Errindlev Sparekasse, Det Bertouch-Lehnske Fond, Lollands Spare- og Lånebanks Fond, Den danske Landmandsbank, Nykøbing F., og snedkermester Emil Larsen.

Til slut beder jeg pressen modtage min bedste tak for den store forståelse, den også i det forløbne år har vist Historisk Samfunds arbejde.

Handelsgartner *Bek Pedersen* redegjorde derefter nærmere for mødet i Ystad og nævnede bl. a. de dersteds fremsatte tanker om opdeling af det lokalhistoriske arbejde i mindre kredse. Tanken fandt dog ikke tilslutning på generalforsamlingen, idet Maribo amt er et vel afrundet område, og man måtte frygte ved den omtalte opdeling at svække Historisk Samfunds arbejde.

Redaktør *Verner Hansen* slog til lyd for stærkere popularisering af Historisk Samfunds virke, særligt gennem aftenskole- og aftenhøjskolearbejdet samt gennem flere lokalhistoriske kursus som det nyligt afholdte. Foreslog endvidere udsendelse af bogfortegnelser, foredrag, lysbilleder og film. Både redaktøren og provst *Klitgaard Sørensen* omtalte deres erfaringer med det lokalhistoriske arbejde i sognene og mente, at det burde udvides betydeligt. Sådant materiale kunne gennem amtsungdomsnævnet udsendes til de lokale nævn og foreninger. Overbibliotekar *Valerius* tilsluttede sig og foreslog nedsættelse af et udvalg.

Førstelærer *Viggo Larsen* sluttede sig hertil og fremhævede endvidere den store interesse for den lokalhistoriske litteratur i romanform og mente, at flere ældre publikationer burde genoptrykkes. Redaktør *Verner Hansen* anså det for Historisk Samfunds pligt at sørge for optryk af Sv. Jørgensen: *Bag Diger og Hegn*. Fru Dagmar Jørgensen oplyste, at 2. del fås endnu, men at der er forhandlinger igang om et nyt oplag af 1. del.

Vognmand *Orla Larsen* fremsatte forskellige forslag med hensyn til sommerudflugter.

Disse spørgsmål henvistes til bestyrelsen.

Derefter aflagde kassereren, forretningsfører *Thorstrup*, årsregnskabet, der balancerer med en indtægt på kr. 12.714,54, en udgift på kr. 8.260,47 og en kassebeholdning på kr. 4.454,07. Herved må dog bemærkes, at som følge af regnskabsårets omlægning er mange udgifter ikke kommet med på dette regnskab. Egne udgifter til Hesnæsbogen var kun 400 kr.

Regnskabet godkendtes.

Antallet af medlemmer er 1053.

Sekretæren, førstelærer *Bendsen*, oplyste, at der efter prisnedsættelsen i indeværende år er solgt årbøger for godt 500 kr.

Til bestyrelsen genvalgtes fru Dagmar Jørgensen, overbibliotekar Valerius, handelsgartner Bek Pedersen og fuldmægtig Nabe-Nielsen. Nyvalgt blev redaktør Verner Hansen, Maribo, i stedet for afdøde vice-skoleinspektør L. Kring.

Ved det efterfølgende bestyrelsesmøde genvalgtes stiftamtmand, greve Reventlow som formand. Revisorerne genvalgtes.



Vesterby. Store Mose.

»Anno 1660 den 1. Oktober haver Jens Zachrieseen, Foged paa Fæø, forordnet og befalet efterskrevne Mænd paa Fæø, nemlig Oluf Pedersen Smed, Hans Jeppesen, Rasmus Hansen Smed og Oluf Jensen Friis, Bomænd af Østerby; Niels Jørgensen, Peder Hansen, Oluf Hansen og Peder Rasmussen, Bomænd af Vesterby, som efter Øvrighedens Befaling skal besé alle Gaardene paa Fæø og Vejrø, granske og forfare, hvorledes de befindes at være, saavelsom rigtigen erfare, hvormeget Korn til hver Gaard saadet er, saavelsom ogsaa Skovene paa Fæø og Vejrø besigtige. Og befindes derom som følger:

Vesterby: Niels Nielsens Gaard er forfalden. Svenskerne har den mestendels nedbrudt og opbrændt«. Saadan var det med Halvdelen af Gaardene, men de andre var »helt eller nogenledes ved Magt«: de, som tilhørte Peder Hansen, Niels Jørgensen, Hans Hansen, salig Jeppe Pedersen, salig Jens Laursen, salig Jørgen Terkildsen, Anne, salig Jens Læssøes (Letsøes), Mads Jensen, Havn Jensen, Peder Clausen, Oluf Hansen, Karen Jørgens, sal. Jens Pedersens, Oluf Nielsen, Lauritz Jørgensen osv. Man lægger Mærke til, hvor ofte der foran Ejerens Navn staar »salig« dvs.: død; disse tidligere Ejere var nok dræbte af Fjenderne. — Men

Oluf Pedersens og en Mængde andre Gaarde var »forfaldne«, »øde«, »ilde af Fjenden fordærvet, Loftet, Døre, Vinduer bortstjaalne eller i andre Maader forkomne«, »Gaarden fluks forfalden«, »fluks brøstfældig«. — Og hvad Sæden angaar, da var der oftest kun en Trediedel af Marken tilsaet. Og Forholdene var nogenlunde de samme i Østerby. »Fogeden Jens Zachriesens Gaard var ganske udi hans Fraværelse fordærvet og nederbrudt, saa nær som lidet Undertømmer staar«. — »Skovene paa Fæø er intet, og den lille Skov, som derpaa var, haver de (dvs. Bønderne selv) udi denne besværlige Tid afhugget, eftersom de ej til andre Steder kunde bekomme og hente deres Brændsel (»Ildebrand«). — Da forsvandt altsaa den Skov, som endnu den Dag i Dag mindes ved Navnene »Skoven« og »Skovnakke«.

— Paa Vejrø levede saa faa, at der kan vi tage hver for sig: 1) Rasmus Rasmussen havde saaet til Vinteren forgangen Aar 8 Skp. Rug, fuld Sæd hos dennem; de klager, at der vokste intet uden Hejre igen. Af Byg havde de saaet 8 Tdr., det er fuld Sæd, men han beklager, at saa meget som 2 Tdr. Land groede der intet paa. Gaarden er nogenlunde ved Magt. — 2) Niels Lauritzen fik ogsaa af Rugen kun Hejre. Gaarden er noget forfalden. 3) Anders Rasmussen gik det ligesaa. Gaarden er nogenlunde ved Magt. 4) Morten Lauritzen Dam har det ligesaa, Gaarden er fluks forfalden. — Skoven paa Vejrø er intet uden nogle tørre Stubbe.

»Hvad Gaardene ellers er anlangendes, da befindes der faa, som Fjenderne jo haver afbrudt Loft, Døre, Gavle, Porte, hvor det var, og det bortstjaalet eller afbrændt, Vinduerne udslaget og borttaget Blyet (»blijet«, som de smaa, grønne Ruder var indrammet af).

De fattige Folk paa Fæø beklager, at det, som de haver saaet til Vaars, haver de borget (laant) udi Købstæderne, saavel som det, de skulde have til deres Livs Ophold, eftersom Fjenden før Kyndelmisse havde dennem ganske frataget alt det Korn, de havde, baade det tærskede og det utærskede (»det torskene och det utorskene«) ja, Foder og

Hø og alt andet indehavende Gods, Kobber, Messing, Tin, Klæde, Kvæg og Bæster og andet, som nu ej kan opregnes; de haver opsøgt, hvad som i Husene, i Moradser (»Moratzer«) eller andensteds kunde være forvaret, og intet for denem kunde være forborgent, saa de fattige Folk haver mesten siden udgivet for Bæster og Kvæg, saa og for Fortæringen hidindtil det lille (den Smule) Vinterkorn, som de havde indhøstet, og haver meget ringe igen til at saa udi Jorden og til Fortæring, men er geraadne udi allerstørste Armod og Elendighed og haver ingen Hjælp af Stranden som i forrige Tider, thi deres Fiskegarn blev dennem ogsaa fratagne:

Vi formoder nu underdanigsten, at den fromme, milde Øvrighed saadant dennem til Forskaansel vil anse. Den almægtige Gud vil det rigeligen igen belønne«. — »Actum Fæø ut supra (som ovenfor nævnt). Under forskrevne Mænds Hænder« (Underskrift) eller Sømærker (Bomærker, ogsaa brugt som Mærke paa Skibssagerne) — der var kun een, der kunde underskrive med sit Navn: Oluf Pedersen Smed; de andre 7 satte deres Bomærker.

Oluff Pedersen Smed.

I de følgende Aar taler Tingbogen mest om Fattigdom, som Krigen har forvoldt.

Den 29. Novbr. 1661 maatte Præsten stævne en af Vejrø' Gaardmænd for Restance; han skulde ogsaa leve og selv betale. Det hedder:

»Hr. Lauritz Hansen haver ved Bysvenden Lauritz Pedersen og Morten Christensen Badicke ladet kalde Morten Lauritzen Dam paa Vejrø (Vederøe) for nogle Aar forfalden Præsterente, som beløber sig til 13 Daler og 2 Mark, endvidere for et Lam i Tiende, og eftersom han er paa-raabt 3 Gange, og ingen paa hans Vegne haver været at benægte det, saa er han tilfunden at betale inden 15 Dage eller at lide Nam (Udpantning) udi hans Bo og Gods, hvor

det findes; dog derom at skaffe Øvrighedens Tilladelse«. Der forekommer mange saadanne smaa Sager, hvori man træffer Navne som Peder Hansen Skotte, Peder Nielsen Haugaard og Hans Pedersen Holst. —

Paa samme Tingdag som ovenfor »fremstod Morten Christensen Badicke for Retten og var et Tingsvidne begærendes, anlangende, hvorledes han udi forledens Fejdes Tid er med sin Skude rejst til Kiøbinghaffn med Ved«. — I Krigens senere Tid laa her ingen svenske Tropper, men herfra sendtes ofte Forsyninger ad Søvejen til det belejrede København. — »Han kunde ikke komme videre end til Dragør, hvor han med sit Skib blev af Fjenden opdreven og Skibet med tilhørende Redskab opbrændt, og han blev saa derfra af vores Kundskabsbaade (Spejdere) kommanderet —, som ved Skipperens Bevis er at erfare, som Ord for Ord findes indført; og saaledes er han udi hans Fraværelse kommen udi største Armod og haver udimidlertid faret paa en af vores Kapere under Kaptajn Jørgen Boringholm, og ellers, da han derfra kom, haver han nogle Gange været paa det Skib »Trefoldigheden« med Kundskab (Meddelelser om Fjenden), hvorudover Fjenden er den fattige Mand bleven saa gram og haver hannem ganske ruineret, hvorefter han er et Tingsvidne begærendes« (hvormed han vilde søge Støtte hos Kongen eller Afslag i sine Skatter). — Den Hjælpehær, vi fik sendt hen imod Krigens Slutning, skulde lønnes, og deri skulde ogsaa Fejð Mænd deltage. Den 13. Februar 1661 staar der i Tingbogen en Notits derom: »Læst Kvittans fra den 24. September og til den 26. Oktober Indkvarteringspenge 58 Daler 1 Mark og 7 Skilling. Rester til denne Dag: 11 Rdl. 2 mk. 9 sk.«

Vor Præst havde ikke blide Kaar hverken hos Ven eller Fjende. Under de opløste Forhold blev han, som vi af følgende Sag ser, bortført fra Fejð og sat i Arrest, og hans Modpart i Sagen vil have ham straffet som Ménedes. Den 13. December 1661 blev der rejst Sag mod Præsten om en Hest: Hr. Lauritz haver under Krigen af en Fanejunker Peder købt en Hest, som i Virkeligheden har tilhørt Jens Nielsen paa Fejð, fra hvem den var bleven røvet. Peder Fanejunker var

en dansk Mand, der var gaaet i Tjeneste hos Svenskerne. Præsten svarede, at »hvis Ejeren vil betale ham, hvad Hesten har kostet ham i Foder, med 24 Skæpper Byg og 2 Skp. hvide Ærter, saa skal Hesten blive hannem følgagtig uden videre Trætte. Ejeren formener dog, at det skal falde Hr. Lauritz svært at bevise, at Hesten har ædt saa meget. Svenskerne tog ogsaa Hesten fra Præsten, men han indløste den med en anden Hest, som han siden købte igen for disse 24 Skp. Byg og 2 Skp. Ærter.

For Ejeren mødte en Prokurator, Otte Jensen Kuld, og paastod, at det var altsammen kun Snak og løs Tale af Præsten, som aldrig skulde kunne bevise, at Hesten havde ædt saa meget. Heller ikke skulde han kunne bevise, at han havde givet noget for denne Hest, som Svenskerne havde røvet fra ham; da han havde bekommet Hesten af Peder Fanejunker, vilde Otte Kuld gerne vide, hvorfor den siden blev hannem frataget«. De skændtes længe og bravt derom. — I Dommen siges, at »Hr. Lauritz har bevist med Vidner, at han har købt Hesten af de Svenske, men den blev hannem igen af andre Fjender fraplyndret. Han selv siger, at han har givet 4 Rdl. for den, men det har han ikke kunnet bevise. Han paastaar, at en anden rød Fuks er hannem fratagen af Kornetten Erik Laxmand udi Halsted, imedens »Hr. Lauritz waar der udi arest«. Og efterdi Hr. Lauritz Hansen sig for Kornetten haver beklaget om samme røde Fuks at miste, haver Kornetten givet ham til Vederlag den omtvistede røde Fuks igen«. Den har efter Dommerens Mening kostet Hr. Lauritz mere, end den er værd; men nu skal den oprindelige Ejer have den tilbage, og om dens Foder skal de staa Last og Brast.

Otte Jensen Kuld havde paa sin Klients Vegne begæret Dom over Hr. Lauritz for Ménederi, at miste to Fingre som den, der har ført usand Tale til Tinge; men deri turde Dommeren ikke dømme, men henviste til Provsteret.

Retsbegreberne var blevet svært forrykkede under Krigens Lovløshed. »Den 24. januaris 1662 er holden Ting paa Fæøe aff Jens Zachriesen Fougett paa Fæøe. Tinghørere (Bisiddere): Oluf Pedersen i Kadevig, Hans Andersen, Ras-

mus Smed, Morten Joensen, Rasmus Borre, Hans Jørgensen, Jens Rasmussen og Hans Jeppesen«.

»Lauritz Jørgensen er af Øvrigheden forordnet til at sidde Retten (som Tingfoged) udi den tvistige Sag mod *Daniel Jensen*, eftersom Jens Zachriesen efter Øvrighedens Befaling i samme Sag haver at paatale og ved Retten at agere (han kunde ikke samtidig være Anklager og Dommer i Sagen) — Jens Zachriesen tilspurgte Byens Tjenere (Stævningmænd), om de havde kaldet Daniel Jensen, hvortil de svarede ja og det bekræftede med Ed og oprakte Fingre.

Jens Zachriesen fremæskede Daniel Jensen med hans Hjemmel paa de 2 Skp. Rug og en Fjerding Rug samt de halvniende Skæpper hvide Ærter, som var fundne indmurede i tvende Øltønder, omkringsat med løse Mursten, som blev fundet den 11. Januar, der hæderlig og vellærd Mand, Hr. Lauritz Hansen med Jens Zachriesen hans Hus besøgte, og blev hannem tilspurgt om Rugen og Ærterne, hvor han dennem havde bekommet, efterdi han selv ingen Avling havde og intet Korn med andre saaet havde. Og fremkaldte Jens Zachriesen Oluf Pedersen Smed hans sandhed at vidne, saavidt han derom var bevidst.

Oluf Pedersen Smed vidnede, at han hørte, Jens Zachriesen spurgte Daniel Jensen, hvor han var kommet til det Korn, hvortil Daniel Jensen svarede, at det havde han købt for Sølv og Penge. Fogeden spurgte ham da, hvor han havde faaet samme Penge, hvortil han svarede, at han havde solgt sin Kvindes Klæder derfor. Endnu spurgte Jens Zachriesen hannem, hvor han dem havde solgt, og til hvem han havde solgt dennem. Da sagde han, at han havde solgt dem til en Mand udi Laaland, og ydermere tilspurgt, hvor Manden var, og hvad han hed, og hvad By det var, han boede udi, da svarede han og spurgte Jens Zachriesen, hvad det kom hannem ved, det havde han ikke behov at gøre hannem eller Præsten Regnskab fore. Han spurgte dennem, om de vel var komne for at ransage hos hannem, da skulde de og ransage hos hans Nabo. Og Jens Zachriesen paalagde ham paa Øvrighedens Vegne, at han skulde skaffe Hjemmel til Kornet, da svarede Daniel Jensen, at dersom Præsten havde

sit Mærke paa det, da kunde han tage det. — Blev samme Tid giort Arrest paa Kornet og paa Daniel Jensens Person, og blev det hannem endeligen paalagt sin Hjemmel at skaffe. — Andendagen derefter, som var den 12. Januaris, skød sig til Hjemmel Oluf Jørgensen, Rasmus Rasmussens Kvinde, Mogens Hansen, Oluf Friis, Lauritz Michelsen, Hans Hansens Kvinde og Hans Michelsen. — Daniel Jensen fremkom for Retten og spurgte, om nogen Præsten eller Jens Zachriesen kendte sig ved det Gods, som var fundet hos ham (Præsten mente, det var hans) — Jens Zachriesen svarede, at indtil han skaffer Hjemmel, mener han, at Daniel Jensen ikke lovligen dertil var kommen. Oluf Jørgensen vidnede, at Daniel af ham havde bekommet mellem Mortensdag og Jul en Fjerding hvide Ærter og 2 Gæs, af Rasmus Rasmussen havde han bekommet en opmaalt Skæppe Rug, en Fjerding Ærter, et 2 Skillingsfad fuldt, og det var førend der blev ransaget hos Daniel Jensen. Af Mogens Hansen havde han bekommet før Mikkelsdag halvtredie Fjerding Ærter og halvanden Skp. Rug, den hele Skæppe højmaalt (»houffmaalt«) og den halve Skæppe strøgen. Af Hans Hansens Kvinde bekom han om Sankte Birgittetide en opmaalt Fjerding Ærter, og det var førend Fængslet blev hannem paalagt, imellem som Østermænd (Mændene i Østerby) tilforne havde ransaget i al Bylauget og den Tid, som Jernet (Lænkerne) blev lagt paa ham« — og saaledes vidnede de alle.

Daniel og hans Kone »beraabte sig paa, at de havde arbejdet for Godtfolks Kvinder og der bekommet noget«, men de vilde ingen Navne opgive. »Naar andre Dannemænd paa Fæø giver Hjemmel for alt, hvad de ejer, saa skal han ogsaa. Det er Jens Zachriesens Sag at bevise ham over«.

Nu vendte stemningen sig. — Præsten, som altsaa (se Præsterækken Nr. 9) vistnok var i Familie med Fogeden, indgav et Skudsmaal, som ikke helt fordømte Daniel Jensen, og alle Bomændene vidnede til Fordel for ham.

Præsten skrev: »Eftersom Daniel Jensen, Husmand i Østerby, har ladet mig underskrevne kalde, at jeg i Dag for Retten vilde give hannem Skudsmaal; da, eftersom han har

været i Ry og Rygte, og det er kommet mig selv for Øren, at han skulde have haft Maskepi («Mascopi») med mine Tærskere og faaet en Del Korn af dennem, hvorudover jeg efter Recessen (Loven) er indgangen udi hans Hus og funden en Del Rug og en Del Ærter, som var indmuret, som er af Fogeden Jens Zachriesen og Dannemænd beset og beskrevet, og han derforuden haver ladet brygge en Del, endog hos andre, ja, muligen mere end mangan Bomænd paa Fæø, og han sig ikke endnu har erklæret for Øvrigheden, som har Tiltale til hannem, ej heller endnu haver ført eller forskaffet sig fuld Hjemmel paa samme Korn, saa véd jeg ikke, ej heller tør understaa mig i Dag at give hannem noget Skudsmaal (Hæderlighedsattest), men naar han haver skaffet mig nøjagtig Hjemmel og erklæret sig for Øvrigheden, skal han faa Skudsmaal, som han haver fortjent. — Af Fæø Præstegaard den 31' Januarj 1662.

Under Hr. Lauritz Hansens egen Haand.«

Og nu traadte alle Bomænd frem: de vidste intet andet end godt at sige om Daniel; Jens Lauritzen Friis f. Ex. »gaff hannem ett gott och ærligt Skuudsmaal, at han haffde worot med hannom baade indenlands och udenlands, baade i Tyskland och Dannemarck, hand kunde vel haffue bedragett och gjorde dett dog icke alligevel.« —

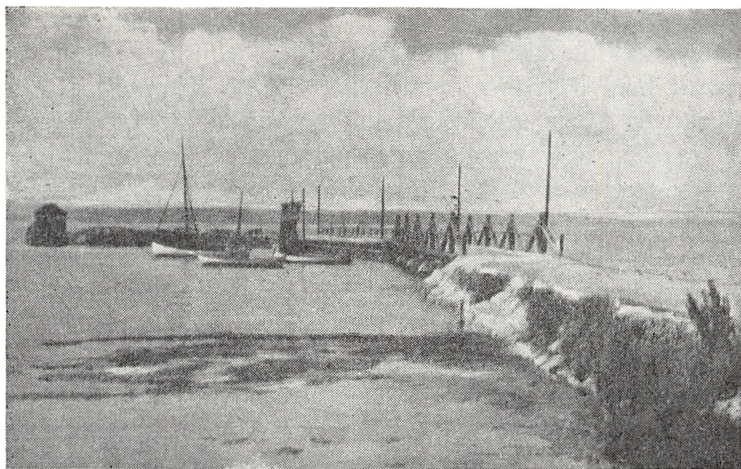
— Med disse gode Skudsmaal i Ryggen stævnedes Daniel Jensen saa Fogeden: »Lader jeg underskrevne Daniel Jensen i Østerby lovlig Kald og Varsel give Eder, Jens Zachriesen, »birckefougett paa fæø« med Eders Medfølgere, Oluf Pedersen Smed i Østerby, Christen Jensen ibidem (dersteds), saa og Eder, Hr. Lauritz Hansen, Sognepræst paa Fæø, mod Dom her til Fæø Birketing til den 14' Februar førstkomende, imod hvad videre Lovmaal og Breves Læsning og Paaskrivelse, som skal blive fremvist, at Byens Tjenere efter Kaldssedelen lovlig kalder, som de agter at forsvare forskrevne Personer. — Actum Feiøe den 31. Januarij Anno 1662.

Daniel
Naffn



Jensen mit
och Mercke.«

Parterne maa være bleven forligte, for der kom ingen ny Retssag ud deraf.



Vester Færge. Vasen.

Nu følger nogle Retssager, som viser Bøndernes Fattigdom efter Svenskekrigen; før den Tid havde der været ret megen Velstand blandt Landets Bønder, men fra dette Tidspunkt og godt og vel 100 Aar frem i Tiden var det Bondestandens Fornedrelsestid.

»1662 den 14' Februar var Jens Hansen Farsen begærendes sit 4de Ting (d. e.: Lysning paa 4 paafølgende Ting) til Jens Jespersen i Laaland sin Sandhed at vidne, og han var kaldet ved Niels Hansen og Christen Michelsen«. — »Jens Jespersen fremkom og med Ed og oprakte Fingre vidnede, at Lauritz Nielsen var udi Jens Hansen Farsens Gaard, som han var udi Huse, og brød ned af Husenes Tømmer og førte det hen, men han ikke vidste, hvor han »aag« (d. e.: agede) det hen, mens de svenske var her paa Landet, men kan bekendte, at der var en af de Svenske med hannem; lige det samme vidnede hans Kvinde, Birgitte Nielsdatter.« — Flere Vidner havde set denne Lauritz, der sammen med den »Salvarde«, som laa hos Jørgen Smeds (en »Salvarde« — »Salvagarda«, »Sauvegarde« var en Mellemand mellem de Fejø Bomænd og Svenskerne, en dansk »Beskytter«, som oftest meledede sin egen Kage paa de »beskyttedes« Bekostning). — En saa, at »samme Salvarde løb hen og slog Ras-

mus Hansen 3 eller 4 slag med sin Degen (Kaarde) og raabte: »Vil du ikke hid at hjælpe, din Skælm (d. e.: Skurk)!« hvortil han svarede nej, men han havde ikke set, at der var nogen Vogn eller Hest, eller at nogen nedbrød noget af Gaarden eller bortførte det, og det vidnede han med højeste Helgens Ed.« — En forvirret Historie, som kun viser, at man havde haft onde Dage. Og endnu havde de det meget ondt; det fremgaar af det deres Svar, da Dronningen, som de stod under, krævede dem for Afgifter (den 7. Marts 1663: »Da eftersom menige Husmænd paa Fæø er fremkomne og sig højligens beklagede, at de formedelst Fjendernes Udplyndring, som de i den forrige besværlige Krigstid haver maattet udstaa, udi aller største Armod og Fattigdom var geraadet, og de siden efter med stor Skat og Tynge haver været paalagt til Ryttere og Soldater at bidrage, hvorfor en stor Del af dennem ganske er bleven øde (ødelagt), en Del forarmede, og en Del ikke haver mere end, som de kunde faa ved at bætle dennem til for Guds Skyld«, da bad de sig fri.

Fogeden har nok været den eneste velhavende; han købte sig da et Hus. Der staar — den 9. Marts 1662 —: »Jens Zachriesen haver ladet læse sit Købebrev i Dag og tilspurgte Karen, Salig Hans Jørgensens om, hvilke Døre der var til Huset, og hvor de var henne, hvortil hun svarede, at den ene skulde hænge for hans Gæstestue; den anden, den nederste Halvdør ud til Gaarden, var hos Husmand Hans Jørgensen, og de Døre var lagt udi Forvaring, da Svensken plyndrede, hos Morten Hansens, men hun vidste ikke, hvem dennem havde taget derfra, enten Soldaterne eller andre.«

Gaardmændene var næsten lige saa elendigt stillede som Husmændene; deres Skatterestancer var for de flestes Vedkommende paa 15½ Mark, og det var dengang mange Penge. Det skyldte d. 14. Marts 1662 følgende Bomænd i Østerby: Oluf Jeppesen, Jens Pedersen, Lauritz Mikkelsen, Hans Rasmussen, Peder Jeppesen, Morten Pedersen, Lauritz Jensen, Hans Hansen, Henrik Nielsen, Rasmus Jørgensen og Jens Pedersen for sin Mølle: 1 Rdl.

I Vesterby havde de samme Restance: Lauritz Jørgensen,

Karen Olufsdatter, Hans Mortensen, Niels Borre, Oluf Hansen, Jørgen Terckelsen, Niels Pedersen, Jens Hansen, Oluf Mortensen, Niels Jørgensen, Oluf Nielsen, Jørgen Jørgensen, Hans Frandsen og Hans Smed. — De blev alle dømt til at betale inden 15 Dage eller ogsaa lide Nam (Udpantning).

Den 13' Juni 1662 kom der ogsaa en Sag for om Svenskerne's Ødelæggelser. »Peder Hansen havde ladet kalde Vesterby Mænd til et Tingsvidnes Erhvervelse anlangende sal. Niels Jensens Gaard, som var Nabogaard til hans, den var for en stor Del bleven nederbrudt af de Svenske, da de plyndrede Landet ud. — Og forresten havde de voldeligen foretaget ham en Hest. Peder Hansen fremkom og vidnede, at han var bleven tvunget af de Svenske til at tærskle Therkel Nielsens Korn; da han samme Sinde (d. e.: Gang) om Natten kom hjem, da saa han Ild 2—3 Steder i salig Niels Jensens Gaard, eftersom de Svenske holdt Vagt i Gaarden og brød Tømmer ned af den og brændte.« Andre Vidner fortalte, »at der blev nederbrudt en Snes Spænderum af Gaarden (d. e.: Fag, Bjælkerum)«.

Den stakkels Degn var bleven ligesaa medtaget af Fjenderne som de andre, men skulde dog leve: han fik ikke sit Tilgodehavende af Bomændene — hvor skulde de skaffe det fra? — saa han maatte stævne dem for sin Løn, sin »Degnerente«. »Degnen Jordan Nielsen ved tvende Kaldsmænd havde Kald og Varsel givet til efterskrevne for, hvad de hannem efter rigtig Fortegnelse skyldig befindis«. Af Vesterby var det 14 Mænd, af Østerby 19. (10. Okt. 1662). — Ja, flere Bomænd maatte gaa fra deres Gaarde for Fattigdom, som vi læser under den 6. Februar 1662: »Jørgen Jørgensen lovbød 3 Gange sin Gaard, som han bor udi, om nogen i Slægten eller udenfor vil løse »ham« (Gaarden) for det, 4 Mænd har sat »ham« for (vurderet den til), og Bygningen at gøre saa god, som »hun« var paa samme Tid.« — Ogsaa en anden Gaard blev udbudt til Salg, det var »Hans Mortensen, som udbød den Gaard, som Niels Olsen boede udi, om der var nogen af Slægten, som vilde give saa meget som en fremmed, saa skulde den være hans for Sølv og Penge«. — Men den første Sælger, Jørgen Jørgensen, prote-

sterede mod dette Salg: »Efterdi det haver været min Morfaders Gaard tillige med min Mormoders og tillige min Moders Fødegaard, som endnu lever, da er jeg begærendes paa hendes Vegne at ville give Hans Mortensen for samme Gaard, som de 4 Mænd: Therkel Nielsen og Lauritz Nielsen i Vesterby samt Hans Olsen og Ole Jensen i Østerby haver den vurderet for, og efterdi Hans Mortensen ikke haver arvet samme Gaard, men haver annammet »ham« i Gæld, da formener jeg, at Hans Mortensen ikke kan nyde Gaarden, meget mindre sælge den til nogen fremmed. — Den 27. Februar i samme Aaar blev 2 andre Gaarde stillet til Salg paa Tid: »Jens Zachriesen lovbød paa Øvrighedens Vegne Hans Mikkelsens og Oluf Lunds Gaarde, om nogen af Slægten, som dem tilforne haver besiddet, eller nogen af Kreditorerne dennem vilde købe for Sølv og Penge, for at Jorden kunde blive dyrket, og Øvrigheden deraf kunde bekomme sin Rettighed«.

Den 14. Februar kom Annders Pedersen Færgemand paa Tinget og var meget vred paa en Mand, Hans Pedersen Holse, der ikke vilde holde sit givne Ord. »Hans Holse skulde høre paa Vidnesbyrd anlangende, hvad han havde udlovet til ham og nogle andre Mænd, fordi de havde bjerget ham i Land ude ved Vejrø.« Therkel Nielsen var et af Vidnerne: jo, Hans Pedersen Holse havde lovet ham 3 Mark for Baaden, han bjergede ham i, og 28 Skilling for sin egen Person, og samme 28 Skilling havde han lovet hver af Redningsmændene »og rakte dennem derpaa sin Haand«. Anders Færgemand havde været saa sikker paa Bjergelønnen, at han forlods havde givet en af sine Hjælpere, Hans Hansen, 28 Skilling; skulde han nu ogsaa snydes for dem! Dommen lød lød paa, at Holse skulde staa ved sit givne Ord, ellers blev han pantet.

Der maa være gaaet noget slemt forud mellem de to Kvinder, vi nu skal læse om, ellers vilde de ikke tørne saa voldsomt sammen, saa de ligefrem kom op at slaas og skælde hinanden Hæder og Ære fra. Degnen Jordan Nielsen havde en Tjenestepige, Anne Knudsdatter, og som Husbond for hende stævnedes han en Kone, Maren Knudsdatter, »der og-

saa mødte med sin Lavværg, Hans Pedersen efter Kalds-Seddelens Lydelse, som findes læst og paaskrevet. Vidnet til den grimme Scene, Hans Jensen fremkom for Retten, gjorde Ed med oprakte Fingre efter Loven og vidnede: Han kom gaaendes udi »Skoven« (d. e.: der, hvor den sidste Rest af Skoven havde staaet) og ledte efter Jens Friis's Heste — der maa da vist have været noget Krat tilbage, hvori Hestene kunde være skjult — da saa han Karen Knudsdaatter (Hans Møllers hidsige Hustru) komme gaaendes, og hun gik hen til Degnens Pige, som sad og læste udi en Bog, og spurgte, om hun ikke maatte have Fred for hende — i Tingbogen staaar det saaledes at læse: »hoerfor hun Motte Icke haffue frid for hinde — och løff strax till och sagde til hinde: din Skandseck« og vilde have slaget hende udi Øjnene. Pigen stod op og sagde: »Det skal I faa Skam for, at I rørte mig, saa jeg ikke maatte gaa med Ro ud og malke min Husbonds Køer«. Saa slog Konen Pigen under Øret, og Pigen slog straks igen til hende med den Bog, som hun havde siddet og læst udi, og ramte hende under Øret og raabte, at hun skulde lade hende have Fred; hun vilde intet skændes med hende. Saa greb Konen til en Mælkekande (Mælkespand), som tilhørte Morten Smeds (Schmidz) Pige, Bodil Hansdaatter, og vilde have slagev hende med, men denne sagde: »Lad »hende« dog staa« (hende er Mælkespanden). I Stedet greb Konen Degnepigens Mælkespand og slog hende dermed udi Tindingen (»tyndingen«). — Bodil Hansdaatter vidnede, at saadan var det gaet til. — Da Sagens Forløb nu var slaaet fast, »spurgte Degnen, Jordan den vrede Kones Mand, Hans Pedersen Møller, hvad Aarsage hans Hustru kunde have dertil, at hun saa haver overfaldet hans Pige, men denne svarede: I Dag skal I ikke faa det at vide; det skal I først, naar Ting kommer igen« — det sædvanlige Træk: at hale Sagen ud for at trætte Modparten. — Endvidere spurgte Jordan Degn ham, om hans Hustru vilde være de Ord gebændig (staa ved dem), som hun havde skændt paa hahns Tjenestepige, som var f. Ex. »en Tyvemær«. — Dertil svarede Mølleren, at den Stævning burde ikke kaldes lovlig: Degnen burde ikke søge Retten her, efterdi at han var en

gejstlig Mand. — Jo, svarede Degnen, Stævningen var lovlig nok, og han forlangte Konen, Karen Knudsdaatter dømt for Legemsbeskadigelse efter Christian III's Reces det 22de Kapitel, item udi lige Maade for, hvad ærerørige Ord, som hun havde talt paa Pigen. Derfor bør hun lide efter Birkerettens 22de Kapitel, medmindre hun det skelligens kunde bevise«. —

Naa, Harmen gik over, og Sagen blev forliget. Den 11' Juni staar der i Tingbogen: »Jordan Nielsen Degn og Hans Pedersen Møller »Erre (er) bleffne omdragne och forligte om, huis (hvad) thuistighed Jordan Nielsens pige och Hans Møllers Hustru haffuer imellum wærret, och ydermerre gaff Hans Møller for sig och sin Hustrue bemelte Jordan Nielsens pige, Anne Knudsdaatter Ett gaat och erligt windisbyrd, Saa hand viste (vidste) hinde inted Andet att Effter sigge end Som en Erlig Pige vel Egner och andstaaer I alle maa-der.« — Det skulde han have sagt straks! Det samme gælder i den følgende Skændehistorie, som vi tager med: hidsige Mennesker krænger gerne deres Inderste ud, saa man tydeligere lærer deres Hjertens mening at kende:

»Den 29. August 1662 stod Hans Matthiesen, Kromand frem. Han havde stævnet Lauritz Jørgensen for, »hvad skarnagtige og uforskammede Skændsord som han havde haft mod hans Hustru Lucie saavel om Hans Mathiesen selv. — Beskikkelsesmændene berettede, at de om Morgenen var kommen ind til Lauritz Jørgensen, som laa paa sin Seng, og de tilspurgte ham, om han vilde være sine Ord gestændig (staa ved), som han havde talt om hans Hustru om Løverdagen, dengang de var forsamlede i Hans Mathiesens Hus — Manden havde altsaa skældt Kroværtinden ud i hendes eget Hus. — Jo, Lauritz svarede, at han vilde svare til hvert et Ord og vilde være dem gestændig, og han sagde ydermere: »Kanske Hans Mathiesen var oppe at age i Gaar, kanske vil han age i Dag igen.« Og da Mændene gik ud af Lauritz Jørgensens Stue, da raabte han Frembud (Besked) efter dem, at han var samme Ord gestændig, »siger Hans Mathiesen det«. — Vidnerne fortalte om selve Skændsmaalet: »Lauritz Jørgensen kom ind til Hans Mathiesen og be-

gærede Brændevin for 6 Skilling paa Pant af Hans Mathiesens Kvinde, hvortil hun svarede og sagde, at hun tog ingen Pant, men begærede, at Lauritz først skulde betale hende det, han var skyldig, hvortil han svarede og hende tilspurgte, hvad han skulde være hende skyldig, hvortil hun svarede, at han var hende halvfemte Mark skyldig. »Hvorfor«, sagde han. Dertil svarede hun: »Eders Kvinde har faaet Smør af mig«. Han svarede dertil, at hun havde faaet Rug af hans Kvinde for samme Smør, og ydermere sagde han: »Er jeg eder noget skyldig, da kan I søge mig ved Lov og Ret«, hvortil hun svarede: »Hun skal betale mig, eller Djævelen skal fare i hende«. Og han: »Da gid Djævelen fare i dig selv, din enørede Tæve!« (en utro Kvinde mistede sit ene Øre) — Da tog Lucie sin Hat af sit Hoved, slog i Bordet og sagde: »Se her, jeg haver ikke faaet det (mistet mit Øre) for nogen Uære; den Tid jeg var Barn, da faldt jeg udi en Ild og brændte mig; du skal blive en Tyv og en Skælm, indtil du beviser mig noget Tæveri over, thi min Mand skal ingen skyggebred Hat bære for mig« (Hanrejhat). — Lauritz Jørgensen svarer: »I nærer eder ved Falskhed, Skænderi og Skufferi som ingen ærlige Folk«. Hun raabte derimod, at de nærede dennem som ærlige og oprigtige Folk; ingen skulde bevise dem andet over, hvortil Lauritz svarede: »Hvad I haver bekommet af min Hustru mig uvitterligt, det haver I bekommet som ubillige Tyve.« Lucia svarede da: »Bliv en Tyv, indtil du beviser mig noget Tyveri over!« Lauritz svarede: »Lad din Mand komme hjem, hannem vil jeg tale med; Fanden fare i ham.« Og hun fik det sidste Ord: »Da gid Djævelen fare i dig selv!«. —

Lauritz Jørgensen havde ogsaa stævnet Lucia. Han hævdede, at han havde siddet i et Krohus og var en drukken Mand og havde ikke vidst, hvad Ord og Tale den Tid faldt, men han huskede, at Lucia havde sagt, at dersom hendes Mand, Hans Mathiesen, havde været hjemme, da skulde han have ristet Lauritz Jørgensens Mundvige ud. Han var kun en fattig Mand, som her forarsagedes at paaføres unødigt Trætte. — Ved næste Retsmøde tog han selv sine Ord i sig igen. »Hans Mathiesen (Kromanden) var begærendes

udi Tingbogen, at Lauritz Jørgensen her for Retten fremkom og bekendte, at hvad Skænderi som Vidnesbyrdene havde vist, vidste han, at ingen Skel (Berettigelse) eller Rede til, og dersom han saaledes havde talt, var det sket udi hans Drukkenskab og var hannem ganske ubevidst, og han vidnede, at han ej vidste Hans Mathiesen eller hans Hustru andet at eftersige end det, som en ærlig Dannemand og Dannekvinde egner og omstaar udi alle Maader.« Der var udtaget fire Mænd til at forlige Sagen.

Der var til Kongen (Kancelliet) indløbet saa mange Klager over Præstegaardenes Tilstand efter Svenskekrigen, at det blev besluttet at lade dem undersøge i hele Landet. Den 31. Juli 1663 kom Turen til vor Øs Præstegaard. I Tingbogen læses derom:

»Vi efterskrevne Jens Rasmussen, Foged paa Fembøe, Daniel Jensen og Peder Tobiesen, sammesteds, Oluf Pedersen i Kadevig, Jørgen Jørgensen og Terkel Nielsen paa Fejø, Niels Pedersen, Foged paa Askø og Hans Jørgensen der sammesteds gør alle vitterligt, at vi efter den høje Øvrigheds alvorlige Befaling er udmeldte og opkrævede enhver til sit Værneting os at skulle foretage og begive alle til Præstegaardene her paa bemeldte trende Øer, deres Bygning, som paa hvert Sted er, med største Flid at besé, granske og erfare og efter enhver Gaards Beskaffenhed sætte og vurdere, som vi agter at forsvare, for Penge efter vores overleverede Taxts videre Bemelding.

Da haver vi med al Underdanighed med den største Flid og i den Lejlighed begivet os først til

Fæøe Præstegaard og haver den grangiveligen synet og sét og gennemfaret alle Husene under og over, udi Stuer og Kammerser, Loftter, Luger, Lo og Lader, Staldrum, med hvad flere Huse, som nu findes; da befindes den udi slig en Bygd som følger:

1) Stuehuset med Bryggerset og Kvisten er paa 15 Spænderum (Bjælkefag), af Fyr og Gran bygt.

2) Et gammelt Hus vesten i Gaarden med et lidet Kammer i den nørre Ende er paa 18 Spænderum.

Der nedsattes et udvalg til at udarbejde en vejledning i hjemstavns-lære for aftenhøjskolen, forslag om foredragsholdere og åjourføring af kildematerialet. Udvalget kom til at bestå af Verner Hansen (formand), Bek Pedersen, Viggo Larsen og Bertouch-Lehn.

Uddrag af regnskabet for 1957—58:

I n d t æ g t:	Kr. Ø.	U d g i f t:	Kr. Ø.
Medlemskontingent	8.541,00	Overført underskud	422,93
Tilskud:		Trykning m. v. af årbog...	5.337,90
Undervisningsministeriet...	1.415,00	Forfatterhonorarer	415,83
Amtsrådet	400,00	Udgifter ved møder	807,83
Andre	1.475,00	Administration	730,57
Renter	48,80	Kontingent Historisk Fælles-	
Salg af årbøger	498,63	forening	113,20
Salg af bøger og særtryk...	221,00	Trykning af	
Refusion af papirafgift.....	115,11	Hesnæsbogen ...	7.932,60
		Private tilskud	
		tilsammen	7.525,39
		—————	407,21
		Diverse	25,00
		Bank- og girobeholdning ...	4.454,07
	—————		
	12.714,54		—————
			12.714,54

Samfundets bestyrelse:

Stiftamtmand, greve Reventlow, Nykøbing F., <i>formand</i> .	}	<i>Forretnings- og redaktions- udvalg.</i>
Førstelærer A. H. Bendsen, Bandholm, <i>sekretær</i> .		
Sparekassedirektør N. P. Nielsen, Nykøbing F.		
Baron R. Bertouch-Lehn, Højbygaard, <i>redaktør</i> .		
Forretningsfører A. Thordrup, Nakskov, <i>kasserer</i> .		
Fru Dagmar Jørgensen, Toreby, Søllested.		
Handelsgartner J. Bek Pedersen, Nakskov.		
Overbibliotekar V. Valerius, Maribo.		
Fuldmægtig F. Nabe-Nielsen, Nykøbing F.		
Førstelærer A. Nørdrup, Horbelev.		
Førstelærer Viggo Larsen, Øster Ulslev.		
Redaktør Verner Hansen, Maribo.		

Revisorer:

Amtsfuldmægtig Rich. Nielsen, Nykøbing F.
Grosserer C. H. Bjelbo, Nakskov.

Nye medlemmer (fra 1. juli 1958 til 1. maj 1959)

- Pastor E. Andersen, Hillested pr. Maribo.
- Boghandler Gunnar Andersen, Vejle-gade, Nakskov.
- Skoleleder, fru Nora Andersen, Guld-borgsundskolen, Nykøbing F.
- Gaardejer Ove Andersen, »Klinte-gaard«, Alstrup pr. Nr. Alslev.
- Politifuldmægtig Jørgen A. Bodenhoff, Nykøbing F.
- Dyrlæge C. Eberhardt, Horbelev.
- Landpostbud Bjarne Christoffersen, Tværgade 53, Nykøbing F.
- Flensborghus Bogsamling, Krusaa pr. Padborg.
- Ingeniør B. Folmann, Virum Vand-vej 28 B, Virum.
- Statsaut. revisor Svend Friis, Valde-mar Holmersgade 40, København Ø.
- Grosserer Tom Freuchen, Amager Fælledvej 27, København S.
- Sognepræst Georg Gissel, Nebbelunde pr. Rødby.
- Gaardejer G. Hansen, Lundsgaard pr. Maribo.
- Cand. mag. Flemming Lind Hansen, Birkevænget 21, Nakskov.
- Viceskoleinspektør Jørgen Hansen, Rødby.
- Lærer Max Hansen, Stubberup pr. Nysted.
- Lærer Ole Hansen, Museumsgade 3, Maribo.
- Redaktør H. P. Hanskov, »Ny Dag«, Stubbekøbing.
- Gaardejer Kristian Iversen, Taagerup pr. Rødby.
- Kommuneassistent, fru Kirsten Jarl-berg, Aaparken 6, Maribo.
- Overportør Leopold Jensen, Band-holm.
- Gaardejer Mogens Johannesen, Skoven, Fejø.
- Adjunkt Henning Kirkegaard, Kate-dralskolen, Nykøbing F.
- Fhv. politiassistent H. Kjær, Thor-stensvej 20, Hedehusene.
- Assistent K. Klitgaard, Sophiehøj pr. Rødby.
- Forpagter Jørgen O. Kølle, Skørringe pr. Ryde.
- Fru godsejer Marcher, Søholt pr. Bursø.
- Amtsinspektør Johs. Larsen, Munke-by pr. Kappel.
- Sognefoged Laurits Larsen, Søvang pr. Gedser.
- Albert Lindhardt, Errindlev.
- Overlærer Viggo Looft, Avenaparken 14, Maribo.
- Overlærer Mynster, Nørre Alslev.
- Kommunekasserer Ejnar Nielsen, Kappel.
- Kirkegaardsinspektør Th. Nielsen, Svingelsvej 80, Nakskov.
- Nørre Ørslev Ungdomsskole pr. Ege-bjerg.
- Murerformand Wilh. Paamejer, Thor-sensvej 37, Nykøbing F.
- Gaardejer Albert Petersen, Karleby F.
- Redaktør Ib Petersen, Nysted.
- Gaardejer Johs. Petersen, Lundby pr. Nr. Alslev.
- Pens. kommunelærer O. Schlander, Marstal.
- Fru Birgit Schytt, Strandboulevarden 42, Nykøbing F.
- Generalkonsul P. Scheel, 38 Bellevue Place, Chicago, U.S.A.
- Smedemester Svend Skotte, Pilegade. Nakskov.
- Købmand Kaj Stanek, Bandholm.
- Vognmand Steinmejer, Nørre Alslev.
- Restauratør C. Stok, »Nordfalster«, Nørre Alslev.
- Landbrugskonsulent S. Sørensen, Kommunegården, Nagelst pr. Ny-købing F.
- Gaardejer Johs. Thomsen, Sdr. Grim-melstrup pr. Horbelev.
- Gaardejer Hans West, Gyldenbjerg-gaard pr. Orehoved.
- Lærerinde, frk. E. Vøels, Aarbyvej, Rødby.

Meddelelser til medlemmerne.

Særtryk af *Middelalderlige Lægeplanter* (fra årbog 1957) ved Ib Clemens Petersen kan købes hos kassereren for 1,50 kr. pr. stk. Det er et smukt og interessant hefte om de gamle lægeurters historie og anvendelse.

De medlemmer, som ønsker at tegne sig for særtryk af *Fejðbogen*, bør ikke opsætte dette, da oplaget er meget lille.

Til brug for en redegørelse om huse med *stampede lermure* på Lolland-Falster søges oplysninger. Medlemmer, der har kendskab til tilstedeværelsen af sådanne her i amtet, bedes meddele dette til årbogsredaktøren.

Vi erindrer om, at der kan tegnes subskription på det af Dansk Historisk Fællessamfund udgivne tidsskrift *Fortid og Nutid* for årligt 6 kr. ved henv. til museumsdirektør Jørgen Paulsen, Frederiksborg Slot, Hillerød.

Det smukke årsskrift *Arv og Eje* (fortsættelsen af Danske Museer) kan fås hos Stiftsmuseet i Maribo for 10 kr.

Tidligere årbøger m. m.

Ved henvendelse til Samfundets sekretær, førstelærer A. H. Bendsen, Bandholm, fås:

Årgangene 1918 samt 1922—1946 à.....	kr.	0,50
Årgangene 1947—1957 à.....	—	2,00
Årgang 1957	—	3,00
Norvin, William: Kilder og Hjælpe­midler til Studiet af Lolland og Falsters Historie I—II.....	—	1,00
Litteratur om Lolland-Falsters Historie og Topografi	—	0,50
Beretning om Hjemstavns­kurset paa Lollands Højskole 1926.....	—	1,00
Jørgensen, J. og Ussing, H., Lollandsk Landsbyliv	—	2,00
Hjelholt, H., Falsters Historie 1—II.....	—	20,00
Blatt, Franz: Under vor Haand og Segl.....	—	0,50
Grandjean, Louis E.: Digeingeniør Peder Nicolajsen Pærregaard og hans Slægt.....	—	1,00
Jørgensen, Svend: Bag Diger og Hegn II.....	—	6,00
Munk, Kaj: Landlige Interiører.....	—	5,00
Maribo Amts Stednavne.....	—	4,00
Perlestikkerbogen	—	20,00

Lolland-Falsters
historiske Samfund

Årbog XLVI
1958

IX Række - Bind I



TILFØJELSE

til fortegnelsen over Samfundets bestyrelse side 118:

Fru Dagmar Jørgensen, Toreby, Søllested.



Indhold.

Museumsinspektør, mag. art. <i>Dyveke Helsted</i> : Thorvaldsens besøg på Lolland i 1820	1
Overlæge, dr. med. <i>H. Kjærgaard</i> : Den første koleraepidemi i Danmark	18
Kasserer <i>Carl Petersen</i> : Aalevad. Borg og Bisper	25
Lærer <i>Niels Stenfeldt</i> : Træk af livet på Fejø, II (fortsættes)	49
<i>Småstykker</i> : Lidt om kirkeskibe, særligt votivskibet i Aastrup kirke. Af <i>Rud. Bertouch-Lehn</i>	97
Lås og hængsler til Aageby kirkedør. Af <i>Elisa Vøls</i>	99
<i>Fra bogverdenen</i> ved <i>N. P. Nielsen, M. de Fontenay</i> og <i>Rud. Bertouch-Lehn</i>	100
Aarestrups breve til Chr. Petersen, udg. af Morten Borup — Andreas Lindblom: Birgittinerringen (Östergötland och Linkø- bings Stads Museums meddelelser 1956—57.) — Johs. Brøndsted: Danmarks Oldtid (1957). — Danmarks Kirker, udg. af National- museet. — Leonora Christina Ulfeldts franske selvbiografi, udg. af Foreningen for Boghåndværk. — Gudmund Boesen: Et guld- horn fra den udvalgte Prins Christians hof. — Niels Nøjgaard: Kaj Munk, Levnedsløb og personlighed. — Aug. F. Schmidt: Dan- marks Byrsemser. — Gunnar Olsen: Herregaarde og Bondegaarde, udg. af Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie. — Aug. F. Schmidt: Fra Hoveriets dage. — Folkeminder, udg. af foreningen »Danmarks Folkeminder«. — Marius Hansen: Nakskovs fæstningsværker. — Lolland-Falster rundt, udg. af Naturhistorisk Forening for Lolland-Falster. — V. Elholm Wollesen: Nykøbing F. kommunale Elværk.	
<i>Årsberetning</i>	116
<i>Uddrag af regnskabet for 1956—57</i>	118
<i>Nye medlemmer</i>	119

Thorvaldsens besøg paa Lolland i 1820.

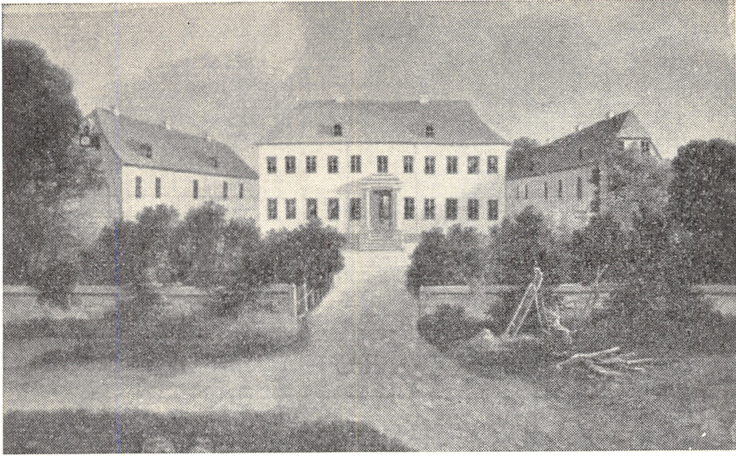
Af Dyveke Helsted.

I sommeren 1819 forlod Thorvaldsen Rom for at besøge sit fædreland, som han ikke havde set i treogtyve aar. Som fattig, ung kunstner var han rejst fra København for at studere nogle aar i Rom paa Kunstakademiets rejsestipendium — det, der fulgte med den store guldmedaille — men da han nu vendte hjem fra syden, kom han som triumfator, berømt og beundret over hele Europa.

Han fandt ved sin hjemkomst, at ogsaa hans fødeby havde forandret sig i aarens løb. Nye kvarterer var skudt op, hvor branden i 1795 havde hæret, dele af byen bar endnu spor af krigsskader efter det engelske bombardement i 1807, og landets økonomiske vanskeligheder, der havde kulmineret med statsbankerotten i 1813, var endnu ikke overvundne. Paa tronen sad den beskedne borgerkonge, Frederik VI, der herskede enevældigt, men bar sin simple voksdugskasket til folkets tilfredshed.

Kunstnerisk set var man allerede inde i Guldalderen. Eckersberg var netop blevet professor ved Akademiet, og arkitekten C. F. Hansens romerske klassicisme prægede baade kongeslot og domkirke, der begge stod under nyopførelse. I digtekunsten var Oehlenschläger, som det blev sagt, »Hovedstadens skønneste Prydelse«.

Kun for billedhuggerkunstens vedkommende havde man længe maattet savne landets berømteste søn, Thorvaldsen, der allerede havde en række af sine hovedværker bag sig. Blandt de arbejder, han havde udført, var baade statuer som *Ganymedes*, *Hebe*, *Venus*, *Hyrdedrengen* og portrættet af den smukke *grevinde Bariatinsky*, relieffer som *Dagen* og



Christian Strødtmann: Søholt. 1834. Maleri i privateje.

Natten og andre med mytologiske eller kristelige emner foruden en lang række fremragende portrætbuster.

Adskillige danske havde besøgt ham i Italien og bragt nyheder om hans underfulde kunst med sig hjem. Enkelte værker af ham havde ogsaa været at se i København, men i det store og hele gjorde man sig i Danmark kun vage forestillinger om hans arbejder. Oehlenschläger kunne kort efter Thorvaldsens ankomst til landet med sandhed slutte en festtale¹⁾ for ham med ordene: »Endnu kiende de fleste Dig kun af Rygtet!«, og en kritisk iagttager beskrev omtrent samtidigt stemningen i København saaledes. »Vor ædle Thorvaldsens Ankomst hertil har da sat hele Verden i Bevægelse, man taler, man synger, man skuespiller... til hans Ære, de 99 af 100 uden at kunne skjønne hans egentlige Værd, kun for at kunne sige, at de have været med, og man giver Gilder paa ham, som paa en Skildpadde.«²⁾

Hvorledes saa Thorvaldsen egentlig ud paa dette tidspunkt af sit liv? Det er saa heldigt, at vi kender en beskrivelse af Thorvaldsens væsen og udseende fra netop disse aar, tilmed et mesterværk af iagttagelse, gjort af den svenske digter P. D. A. Atterbom. Han skriver saaledes om billedhuggeren:

»Thorvaldsen [är] en oupphörligt drömmande, tankspridd, inom sig sluten och djupt melankolisk Phidiasande i en välväxt, men blek och

mager gestalt av några och fyrtio års ålder. Den höga, vackra, men svårmodiga pannan, de stora blå ögonen, som med ett slags förvirrad blick tillkännage, att hans egentliga uppmärksamhet sällan är fästad vid de föremål, som utvärtes omgiva honom, förråda genast en fantasiens omedelbara son; och då han ej talar något språk fullkomligen riktigt, utan ofta sammanblandar fyra eller fem för att göra sig begriplig, samt tillika har oupphörligt ett par dussin saker på en gång svävande för sin föreställning, så bär hans ansikte nästan alltid, i sällskap och samtal, ett vist naivt uttryck av bryderi och förlägenhet, som kläder honom rätt väl och förträffligt passar till det lakoniska sätt, varpå han meddelar, liksom skurna i sten, sina merendels epigrammatiskt spetsade tankar. Dessa äro ofta så humoristisk kvicka, at åhörarn däröver kunde frestas att skratta ihjäl sig, men utan att man ser infallets lustighet rubba ett enda drag i den talandes alvorsamma, gulbleka anlete. Sådan är personligheten av den man, som är på vägen at stifta et nytt skulpturens tidevarv.^{e3)}

Under sit ophold i København modellerede Thorvaldsen en række aandfulde buster af kongen og hans familie samt et par smaa relieffer, men det vigtigste resultat af besøget var de store bestillinger, han modtog til udsmykningen af Vor Frue Kirke og Christiansborg Slot.

Først og fremmest gik dog tiden med en række fester og modtagelser, og det var ikke alene hovedstaden, der fejrede ham. Paa vejen til København havde Thorvaldsen besøgt flere herregaarde, f. eks. *Brahetrolleborg* og *Sanderumgaard* paa Fyn og *Holsteinborg* paa Sjælland. Paa sin tilbagerejse til syden besøgte han først *Klintholm* paa Møn og derefter nogle herregaarde paa Lolland. Det er hans ophold paa disse steder, *Søholt*, *Engestofte* og *Pederstrup*, fra den 18. til den 24. august 1820, der her skal gives en skildring af.

Thorvaldsen brød op fra København den 11. august og kom, efter at have besøgt Nordfeld, Liselund og Klintholm paa Møn, den 18. ud paa aftenen til *Søholt* (afbildet side 2), der da ejedes af kammerherre *Julian Bertouch* og hans hustru, *Louise Bertouch*, f. von Wallmoden. Forbindelsen til familien paa Søholt havde Thorvaldsen knyttet gennem kammerherre Bertouchs 24-aarige søn, *Poul Bertouch-Lehn*, der var i Rom i selskab med den tidligere citerede digter P. D. A. Atterbom.

Om besøget paa Søholt ved vi fra Thorvaldsens biograf

J. M. Thiele⁴), at billedhuggeren »tilbragte hele d. 19de August i Familielivets idylliske Ro«. Af dette familieliv får man et indtryk gennem et par breve fra kammerherren og hans kone, skrevet i marts 1821 og endnu bevaret i Thorvaldsens Museums brevsamling⁵). Bertouch fortæller om, hvorledes han i aviserne har fulgt Thorvaldsens rejse gennem Europa og har glædet sig over at høre om al den hyldest, der har mødt ham paa vejen. Han diskuterer ivrigt et nyt værk af Thorvaldsen og undlader ikke at udstøde et klagesuk over de ogsaa dengang vanskelige tider: »Pengeforfatningen gaaer fra slemt til værre i vort kiære Fødeland, da Kornpriserne ere til det Halve mod hvad de vare i afvigte Aar, og Skatterne, saavel som Bondens Fornødenheder ere de samme som forhen«. Han beklager savnet af sine tre yngste sønner, hvoraf »de 2de siden October ere indtraadte i Nyekiøbings Latinske Skole, og den 3die er hensadt hos en af mine Præster 1 Miil herfra; det er tungt at skilles fra sine Børn, men ieg har det Princip, at Drengbørn bør det snarest giørligt ud imellem Fremmede, først der lærer de Selvstændighed«. De tre sønner Hugues, Ernst og Ferdinand var da henholdsvis 14, 12 og 10 aar gamle. Sin datter Cathinka har han dog endnu tilbage, hun »forsøder os en Aftenstunde med Musik«. Til slut beskriver kammerherre Bertouch et helt nyt portræt af Thorvaldsen (gengivet side 5), malet 1820 af Eckersberg: »Vores Ven Clemens [kobberstikkeren J. F. Clemens] har ieg i mange Aar agtet baade paa Kundskabens og Venskabs Vegne, men han er bleven mig saa kiær, siden han forundte mig og Landsmænd Alb. Thorvaldsens Billed [stukket efter Eckersbergs portræt], vel savnes deri den Mildhed, som er Dem saa egen, og som Eckertzbergs sidste Portrait [det berømte maleri af Thorvaldsen i S. Luca-Akademiets dragt, malet i Rom 1814] af Dem besidder, dog naar man nøye betragter, at den store Kunstner staaer for sit Arbeid, for med dyb Eftertanke at lægge den sidste Haand paa det, saa finder ieg Alvorligheden passende, og denne lader mig staae tavs for Dem uden at turde vove et Spørgsmaal, for ey at forstyrre Deres forskende Tanker.«

Til disse ord føjer Louise Bertouch sin Bekymring over



C. W. Eckersberg: Thorvaldsen. 1820. Maleri i privateje.

den politiske uro ude i Europa: »Det Politiske Udseende fornyer Ønsket for mig at De kunne løsrive Dem og vende tilbage til vores roelige Dana, ere vi Børn i Kundsten saa ere vi Mennisker i sand Hengivenhed og ingen Dansk vil høre denne Muelighed uden Glæde.« Hun savner ogsaa sine drenge: »Vi har Tiid nok til Tænken, da vi leve særdeles eensomt og jeg har slet ikke været fornuftig, langt mindre spartansk, ved mine Drenge's Savn; jeg skulde ikke nævne



F. Richardt: Engestofte. 1867. Litografi.

Dem dette, naar det ikke var for at takke Dem for Deres Blidhed mod dem. De har omgaaedes saa mange Kejsere og Fyrster siden De forlod os at et huuslig Malerie ved sit Afstikkende kan vinde i Interesse for Dem og tillige give Dem et Vink om mit hastige Kiendskab til Deres Tænkemaade at De havde meget Sans for blide Glæder... Den Visshed, hvormed De sagde i Afskedsstunden i N. [Nysted] at Breve fra Fædrelandet vilde være Dem en Nydelse gav mig Mod til at bidrage hertil — og hvis ieg har forfeilet mit Maal saa skiend paa min Mand som har tilskyndet mig til at tilvende mig nogle af Deres Øyeblikke... Farvel! ædle Thorvaldsen, o! hvor meget hellere sagde jeg ikke velkommen, dog jeg vil ikke forkaste Haabet om Venneforening, og for Dem som det blev givet at frembringe saa mangt et fortryllende Billede skulde det ikke staa i Deres Magt at fremkalde en Stilling som svarede til mit Ønske at se Dem igen.«

Louise v. Bertouch skrev ikke blot gode breve, hun kunne ogsaa skrive vers. I alle tilfælde har hun i anledning af Thorvaldsens besøg forfattet et digt⁶⁾, som meget djærvt opfordrer Thorvaldsen til at gøre en forandring i sit privatliv, nemlig til at gifte sig. Digtet lyder saaledes:

Til
Den ædle Thorvaldsen.

*Du har saa meget hørt om Dit Talent,
Saa meget seet, saa meget læst paa Prent,
At Du maae saare undres over,
At jeg endnu her noget vover.*

*Dig intet fremmet meere er i Kunsten,
Du alting høster her, som ydes kan af Gunsten,
Dit Fyldhorn det er fuldt af Laurens grønne,
og Fædrelandet veed dit Værd at skønne.*

*Trods al Din Hæder, som fra Syden lyder,
Trods Nordisk Kierlighed, som vi Dig byder,
Saa har jeg end et Ord at sige,
Hvortil Du aldrig har hørt lige:*

*Du har en Feil! jeg kan den ei fortie,
Her Sandhed høres maae her i Naturens frie,
Det er en Plet i dit saa skønne Liv,
Du deeler ej Din Glands med en elskværdig Viv.*

*Louise von Bertouch,
født von Wallmoden.*

Søeholt: Lolland, den 20de August 20.—

En saadan opfordring var ikke saa lidt dristig, da alle i kredsen om Thorvaldsen sikkert var velinformede baade om hans mislykkede forlovelse med en engelsk dame og om hans samtidige forelskelse i en anden — tildragelser, der havde fundet sted umiddelbart før afrejsen fra Rom. Ja, maaske var Thorvaldsens ønske om at gøre sig fri af alle baand ligefrem det, der endelig bragte ham til at gøre alvor af rejsen.

Det kan være, at Louise Bertouch har læst digtet op for Thorvaldsen ved en middag paa herregaarden *Engestofte* (afbildet side 6), thi vi ved, at netop den 20. august, samme dag som versene er skrevet, blev »et Festmaaltid til hans Ære«⁷⁾ indtaget hos kammerherre *Henning Wichfeld* og hans 20-aarige søn *Jørgen* paa Engestofte. Et par minder



Daktyliotek. Engestofte.

om Thorvaldsen findes endnu paa stedet, dels en række afstøbninger af hans relieffer, opsat i den nyklassicistiske hovedbygningens forhal, dels et saakaldt daktyliotek, der bærer paategningen: »Foræret mig af Thorvaldsen ved min Afrejse fra Rom d. 8. April 1831. Wichfeld«. Ved et dak-

Opere copiate da manni del Cav. Thorwaldsen		
1	Vulcano, Venere, Amore, e Marte	Da Luigi Richler
2	Silenzio di Alessandro	Idem
3	Il Truone di Pitti	Da Raffini
4	Anacroni la ferita del suo Genio Poetico	Da Cellari
5	Il meo. ^{no} quieto nella terra del Parnio	Da Cellari
6	Le tre Grazie	Da Luigi Richler
7	Ercole ed Obe	
8	Doni della parte opposte	Da Cellari
9	Janinide	Da Cellari
10	La Carrissa d'Amore	Da Raffini
11	Gruppo di putt	
12	Et Hore simplice ande Paride	
13	Il Truone e la Nattina	Da Luigi Richler
14	La Rotta	
15	Amore e Pliche	
16	Mercurio consegna Bacco zanduto da una Rifo Nisa	Da Raffini
17	Il Bucefalo di Alessandro Macedone	Da Cellari
18	Venere ed Amor piangente punto da un'ape	Da Raffini
19	Anima Beata sorbendo in Cielo	Da Cellari
20	La Virtù illuminata dal Sapio	Da Brant
21	Amore dissipato da Bacco	Da Luigi Richler
22	Il Cav. ^{no} Thorwaldsen	Da Brant
23	Il meo.	Da Luigi Richler

Presso Pietro Bracci fabbricante di Smalti d'ogni colore Delle Part. ritrovanti Collezioni d'Impronte d'Antichi, e Moderni Incisori di Gemme precipitando dallo stile Egizio, ed in seguito l'Etrusco, Maniera Greco-Etrusca, Greca, Greco-Latina, Latina; stile del Cinquecento, ed in fine i migliori Autori Moderni a prezzi onestissimi.

Alloggia in via di capo Case inentro la piccola porta di S. Andrea delle Fratte Num. 31. in Roma.

Indholdsfortegnelse i daktyliotek. Engestofte.

tyliotek forstaar man en samling af afstøbninger i vox, svovl eller gips efter gemmer eller paster. Ofte var disse gemmer (udskaarne ædle eller haarde stene) og paster (glasimitationer af gemmer) antikke, men de kunne ogsaa som i dette tilfælde, være udført efter helt moderne kunst. I

daktylioteket paa Engestofte (gengivet side 8 og 9) finder man gengivelser efter Thorvaldsens værker som relieffet *Amors pile smedes i Vulkans værksted* (øverst til venstre), *Kærlighedens aldre* (tredie række i midten), *Dagen* og *Natten* (i midten derunder). Ogsaa et par portrætter af Thorvaldsen er med (nederst til højre), først en medaille udført 1817 af H. F. Brandt, dernæst et lille gemmeportræt af Luigi Pichler. Af indholdsfortegnelsen ser man baade, hvor daktylioteket er købt — hos Pietro Bracci, fabrikant af gemmer og paster, boende i Via de Capo le Case overfor kirken S. Andrea delle Fratte i Rom — og hvem der har udført de smaa gengivelser — italienske gemmeskærere som Luigi Pichler, Tommaso Saulini og Giovanni Beltrami. For datidens kunstnere og arkæologer spillede disse daktylioteker en stor rolle som inspirationskilder med deres rige billedskat, og kunstinteresserede rejsende bragte dem hjem som erindringer om, hvad de havde set i Italien. Oftest var de omhyggeligt indfattede i guldrandet karton og anbragt i nydelige kassetter eller skuffedarier.

Fra Søholt gjorde Thorvaldsen endelig et par dages besøg hos statsministeren, greve *C. D. F. Reventlow*⁸⁾ og hans hustru, født von Beulwitz, paa *Pederstrup* (afbildet side 11). Besøget var forberedt af en af ægteparrets sønner, Ludvig Reventlow, og statsministeren havde i et brev⁹⁾ til Thorvaldsen i efteraaret 1819 udtrykt sin forventning om hans ankomst. I dette brev havde Reventlow desuden opfordret Thorvaldsen til at modellere et relief, der i afstøbning kunne opsættes i danske landsbykirker for derved at »gavne en ufordærvet Almue ..., ved hvilken Følelsen for det Gode og Skønne ikkun behøver at vækkes«, men tanken blev dog aldrig til virkelighed. Thorvaldsens første forbindelse med statsministeren var knyttet allerede i hans akademitid, hvor Reventlow overværede en bedømmelse af guldmedaillekonkurrencearbejderne og ved denne lejlighed støttede Thorvaldsen ved at købe en afstøbning af hans præmierede relief: *Heliadors uddrivelse af templet*. Senere anskaffede Reventlow sig ligeledes det relief, der i 1793 vandt Thorvaldsen den store guldmedaille: *Apostlene Peter og Johannes helbreder en*



F. Richardt: Pederstrup. 1845. Akvarel. Pederstrupmuseet.

halt foran templets port (gengivet side 12), og det er dette relief, som Reventlow senere lod opsætte som altertavle i Christianssædes sognekirke, Skjørringe. Reventlow maa dog have erhvervet endnu et arbejde af Thorvaldsen, idet vi ved, at der i 1820 fandtes et eksemplar af relieffet *Priamus bønfalder Achilles om Hectors lig* (gengivet side 14) paa Pederstrup.

Statsministeren havde i det hele taget givet Thorvaldsen adskillig støtte gennem aarene, og som tak havde billedhuggeren skænket ham sin portrætbuste af *A. P. Bernstorff*, hugget i marmor i Rom 1797. Den stod tidligere i Thorvaldsensalen paa Pederstrup, men findes nu paa Brahetrolleborg (gengivet side 16).

De tre relieffer viser endnu ikke Thorvaldsens nyklassicistiske stil, saaledes som vi kender den fra arbejder fra hans modne aar, men er modellerede i en flydende, stærkt bevæget maner med figurer i flere planer, saaledes som man i slutningen af det attende aarhundrede lærte det paa Kunstakademiet i København. Busten af *A. P. Bernstorff* er derimod i antik stil. Ganske vist havde Thorvaldsen allerede inden sin afrejse fra København modelleret en buste af Bern-



*Thorvaldsen: Apostlene Peter og Johannes helbreder en halt foran templets port. 1793.
Originalmodel i Thorvaldsens Museum.*

storff i tidens hofmandsdragt med paryk og kalvekrøs, men straks efter sin ankomst til Rom udførte han et nyt portræt, dennegang paa grundlag af en gipsmaske af den første bustes ansigt. Busten, der minder om antikke kejser- og tænkerportrætter, var det første arbejde, som Thorvaldsen huggede i marmor, og den bærer præg heraf i sin lidt kantede, men præcise stil.

Priamusrelieffet og denne buste finder vi netop omtalt som optakt til Thorvaldsens besøg paa Lolland, idet grev Reventlow allerede i begyndelsen af juli, da Thorvaldsen endnu ikke havde forladt Rom, forventningsfuldt skrev til sin søster, grevinde Louise Stolberg: »Thorvaldsen ville vi indlogere i den nye, nu færdige Sal... I Forstuen findes Thorvaldsens Basrelief over Døren: Hvorledes Priamus udbeder sig sin Søns Lig af Grækerne, og i Salen selv Bernstorffs Buste i Marmor, som han har foræret mig.« Pederstrup var i disse aar under ombygning efter planer af arkitekten C. F. Hansen, og »den nye, nu færdige Sal«, der omtales i brevet, er det rum, der siden har baaret navnet Thorvaldsensalen. (Relieffet over døren til salen blev atter fjernet 1861, og en ny afstøbning er nu opsat paa stedet). Tre uger senere skrev grevinde Reventlow: »Man lover os endnu stadig et Besøg af den saa meget fejrede Thorvaldsen, der har modelleret Busten af vor store, gode Bernstorff, fra først af i vort Hus, hvor Bernstorff var saa elskværdig at sidde for ham imellem Konseillet og Taflet.«

Først den 20. august om aftenen ankom Thorvaldsen til Pederstrup, hvor han blev i tre dage. Af besøget faar vi en skildring af grevinde Reventlow i et brev, skrevet dagen efter, at Thorvaldsen var rejst: »Vi have her fra Søndag Aften til Onsdag Morgen haft Besøg af den saa meget fejrede Thorvaldsen. Det var meget behagelige Dage. Hans værdige, fordringsløse Optræden gør ham til et meget behageligt Selskab. Han har ogsaa i de 24 Aar, han har tilbragt i Rom i saa kritiske og farefulde Tider, samlet sig megen Erfaring og Menneskekundskab«. Reventlow selv beskriver, hvorledes Thorvaldsen under sit ophold har »egenhændigt rensset den skønne Buste af Bernstorff ... for Støv og Pletter. Af Frygt



Thorvaldsen: Achilles og Priamus. 1791. Originalmodel i Thorvaldsens Museum.

for, at den skulde lide derunder, har jeg aldrig ladet den rens; nu ved jeg, hvorledes man skal gøre det«. Reventlow var nænsom over for mennesker og ting, og man glæder sig over den omtanke, han viste sin marmorbuste, hvis fine overflade let kunne beskadiges ved vask.

Om besøget paa Pederstrup ved vi iøvrigt kun, at Thorvaldsen deltog i adskillig selskabelighed og »førtes til Besøg i Omegnen«¹⁰), men vi kan nok gætte paa, at Thorvaldsen har haft sans for stedets særlige stemning — den, som statsministeren selv engang saa smukt beskrev med disse ord: »Kom at se vort kære Pederstrup, iført et jævnt Klædebon fuldt af Uskyld og Mangfoldighed, som kun den grundige — ikke den, der blot ser Overfladen, — lægger Mærke til«.

Thorvaldsen vendte nu atter tilbage til Søholt for næste

aften at gaa ombord i et lille skib, der skulle føre ham over Østersøen til Rostock. Afrejsen gik ikke for sig uden drama, og Thiele¹¹⁾ kan fortælle herom:

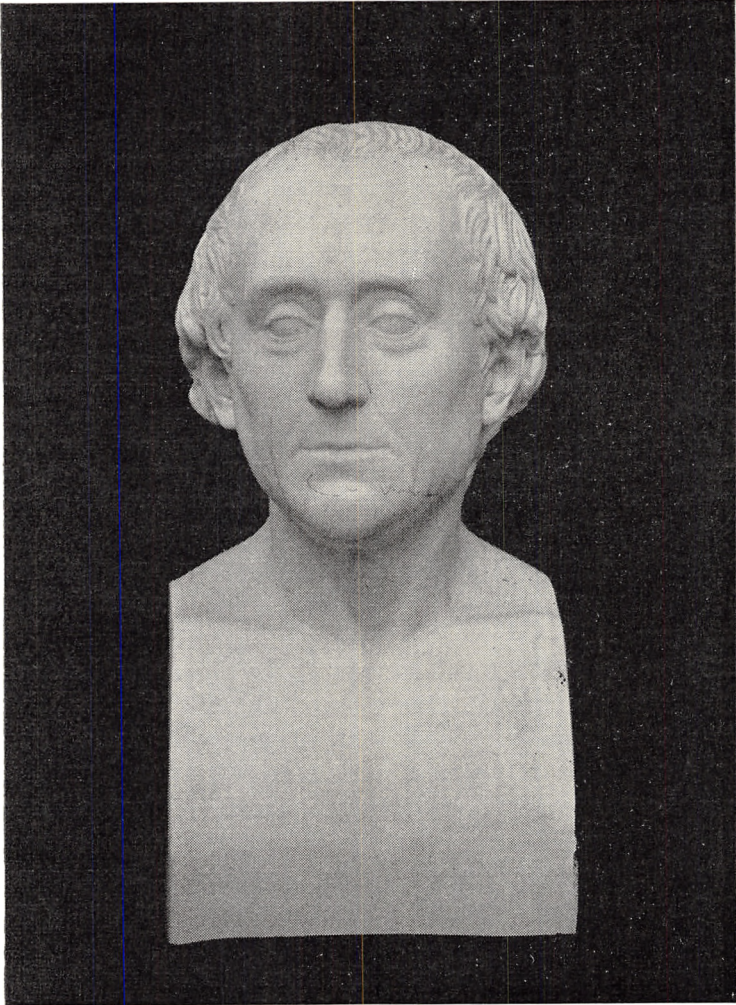
»Skipperen, Jens Løye af Nykiøbing, havde allerede i flere Dage ligget der med sin Chaluppe Mercurius, og forgieves ventet paa sine Passagerer. Da Thorvaldsen og Pontoppidan [en ung arkitekt, Simon Christian P.] om aftenen d. 24. August gik ombord, syntes Vinden at stille af, og Chaluppen blev liggende for Vindstille et Par Miil udefra Land. Men Sælhundene paa Rødsands Bankerne bebudede ved deres Skrig et Uveir, som ikke udeblev. Et Bud som fra Søholt var sendt med Forfriskninger til de Reisende, vendte tilbage med den Besked, at ingen af Lodserne havde voget at gaa ud til Chaluppen, og i den bælgmørke Nat omtumledes nu vor Kunstner og hans Reisefælle imellem de farlige Grunde, uden at Skipperen kunde opdage, hvor de vare. Efter en frygtelig Nat ... vaagnede dog Haabet om Redning med den frembrydende Dag. Det omdrivende Fartøi blev tillykke opdaget af et Par Lodser, som nu kom tilhiælp, og samme Dags Aften satte Thorvaldsen Foden paa Fastlandet i Rostock.«

Thorvaldsens kontrakt med Jens Løye, der lover at føre ham med vogn og følge til Rostock, findes endnu blandt hans papirer.¹²⁾

Ogsaa Louise Bertouch nævner denne tildragelse i sit tidligere citerede brev til Thorvaldsen: »Jeg vil ikke beskrive Dem vores Uroe de ret stormende Dage, da De truedes ved Rødsands Farer. De skulle ret først kiendt vores Venskab, naar De havde seet vores Smerte, naar Budet kom tilbage med de Dem sendte Forfriskninger med de meest foruroeligende Efterretninger, og at ingen Lods kunne komme ud til Dem; men naar er man i Livet ret roelig for sine Venner?«

Thorvaldsen kom dog lykkeligt frem til Rom ved juletid 1820, hvor han, overlæstet med bestillinger, straks tog fat paa arbejdet, og først som gammel vendte han igen tilbage til Danmark.

Det er rimeligt at forestille sig, at Thorvaldsen har nydt det rige og bekvemme, af guldalderens kultur gennemsyrede liv paa herregaardene i lige saa høj grad som H. C. Andersen, der engang mange aar senere, da han endelig efter sin trængselstid var naaet ind i herregaardsmilieuet, skrev: »Greven er høist elskværdig, viser mig Alt, fører mig om som



Thorvaldsen: Greve A. P. Bernstorff. 1797. Marmor. Brahetrolleborg.

var jeg en Udgave af Thorvaldsen⁽¹³⁾. Men imens H. C. Andersen bragte sine indtryk og sine stemninger under besøgene paa papiret, saa var Thorvaldsen, til skade for os, ganske anderledes tavs. Han førte ingen dagbog og skrev knapt nok breve. Og skrev han endelig, var brevet gerne konciperet af en anden og røbede intet af den slagkraftige

munterhed, der synes at have blomstret i hans tale. Heller ikke i Thorvaldsens kunst har det korte besøg paa øen sat noget spor, og skønt han, som vi har set, maatte tage mod en djærv opfordring til at gøre en forandring i sit privatliv, saa bar den dog ingen frugt.

I hans erindring maa besøget derimod have efterladt et indtryk af tre danske herregaardshjem, hvor tilværelsen var meget forskellig fra hans eget romerske liv. I Rom gik hans dage med rastløst arbejde, omgivet af medarbejdere og besøgende fra alle lande, hvem han altid venligt rakte sin haand, der efterlod lidt ler i gæstens¹⁴). Aftnerne tilbragte han, naar køligheden var faldet paa, i samvær med andre kunstnere paa romerske osterier. Noget rigtigt hjem fik Thorvaldsen aldrig i Rom, han fandt sig aar ud og aar ind til rette i sine lejede værelser blandt ophobede bøger og ramponerede møbler, og først i sin alderdom i Danmark gav den gavmilde og for kunst modtagelige baronesse Stampe paa herregaarden Nysø ham den lykkelige følelse af at høre til i en familie.

Noter.

¹) »Tale i Anledning af Thorvaldsens Hiemkomst til Fædrelandet. Holdt ved Festen den 16de October 1819 af Oehlenschläger«. Kbh. (1819), p. 40. — ²) Breve fra Danske og Norske især i Tiden nærmest efter Adskillelsen, udg. af Ludvig Daae. Kbh. 1876, p. 94. (Brev af 23. okt. 1819 fra A. C. Gierlew til M. F. Irgens-Bergh). — ³) P. D. A. Atterbom: Valda Skrifter VI, udg. af Frederik Böök. Sth. 1929, p. 112—113. — ⁴) J. M. Thiele: Thorvaldsen i Rom. 1819—1839. II. Kbh. 1854, p. 71. — ⁵) Thorvaldsens brevsamling, mappe 7, no. 19 og 20. — ⁶) Thorvaldsens brevsamling, mappe 32, no. 22. — ⁷) J. M. Thiele: op. cit., p. 71. — ⁸) Thorvaldsens forbindelse med Reventlow er udtømmende skildret af V. Thorlacius-Ussing i Kunstmuseets Aarsskrift XXIX 1942, p. 1—46 og XXX 1943, p. 99—119. — ⁹) Thorvaldsens brevsamling, mappe 6, no. 46. J. M. Thiele: op. cit., p. 31—33. — ¹⁰) J. M. Thiele: op. cit., p. 71. — ¹¹) J. M. Thiele: op. cit., p. 71—72. — ¹²) Thorvaldsens brevsamling, mappe 6, no. 30. — ¹³) H. C. Andersens Brevveksling med Edv. og Henriette Collin, I—VI 1933—37, udg. af C. Behrend og H. Topsøe-Jensen, I p. 279. (Brev fra H. C. Andersen til Henriette Collin, Glorup 26. juli 1839). — ¹⁴) A. Kestner: Römische Studien. Berlin 1850, p. 69.

Den første koleraepidemi i Danmark.

Af *H. Kjærgaard.*

I året 1831 dukkede en frygtelig smitsot op i Rusland, en sygdom, der forplantede sig som en farsot, og som aldrig tidligere var optrådt i Europa. Det var den asiatiske kolera, hvis hjemsted er Hindustan.

Samme år viste den sig i Hamborg, hvor den kom igen gang på gang, og i de følgende to decennier var der epidemier i Norge, Sverige, Finland og Østersøhavnene. Danmark gik fri indtil 1850, da den første koleraepidemi udbrød i Bandholm på Lolland. Vi hjemsøgte atter af kolera i 1853 — den store koleraepidemi — og igen i 1857 og 1859 — men ikke siden.

I Aarhus var der kolera i 1853 og 1859. De frygtelige tilstande, der rådede i København, hvor der under den store epidemi døde 4737 mennesker, er velkendte. Derimod er epidemien i Bandholm, udenfor lægernes kreds, så godt som ukendt. Og dog fortjener denne den første epidemi i høj grad at mindes, fordi det skyldtes en enkelt mands enestående, målbevidste indsats, at epidemien blev standset, inden den nåede at brede sig.

På det tidspunkt var koleraens årsag fuldstændig ukendt. Bakteriologiens sol stod endnu langt under horisonten, og det var først i 1883, at kolerabacillen blev fundet af Robert Koch.

Lægerne var for 100 år siden ganske vist enige om, at sygdommen skyldtes et ukendt giftstof. Men striden stod om, hvorvidt dette var kontagøst, d. v. s. smittede fra person til person, eller det var miasmatiske, d. v. s. dannet på stedet som følge af gæring og forrådnelse. Her tænkte man

særlig på de elendige boliger, mørke, skumle og skimlede, det forurenede, stinkende drikkevand, de dårlige afløbsforhold og al den slags snavs og uhumskhed. Denne sidste opfattelse var for 100 år siden den herskende ikke alene herhjemme, men også i England. De læger, som således hældede til denne miasmatiske teori, regnede ikke med smitte ved direkte kontakt, hvilket senere viste sig at være en sørgelig misforståelse.

Disse to forskellige teorier fik afgørende indflydelse på hele sygdomsbekæmpelsen. De læger, som mente, at sygdommen smittede fra person til person, hævdede, at koleraen skulle bekæmpes ved at afspærre og isolere de syge fra de sunde. Men de, der mente, at det var den lokale usundhed, »den epidemiske konstitution«, det var galt med, holdt på, at koleraen skulle bekæmpes med hygiejniske forbedringer. Vi ved nu, at det ikke drejer sig om et enten-eller, men om et både-og.

Midt i august 1850 blev sindene opskræmt ved meddelelsen om, at koleraen havde vist sig i Bandholm. Denne lille ladeplads, som hører under grevskabet Knuthenborg, ligger en milsvej nord for Maribo, og husede dengang 581 indbyggere, for størstedelen fattige daglejere, hvor både mand og kone gik på arbejde, og hjem og børn måtte skøtte sig selv imens.

Koleraen var imidlertid ikke, i modsætning til, hvad der plejer at ske, brudt ud blandt de fattige, men den havde angrebet en af byens mest velhavende og ansete familier, handelsfuldmægtig Lunds, som boede i et stort og godt hus i nærheden af havnen. Her blev først husassistenten, så fruene og straks efter manden angrebet, og alle 3 døde efter mindre end et døgn sygdom. Dette gjorde et rystende indtryk på alle, ikke mindst på byens unge læge, dr. Clausen, som stod familien personlig nær. Byen blev nu erklæret smittet af asiatisk kolera. Hvor smitten var kommet fra, kunne ikke oplyses med sikkerhed.

Den 26. august skrev justitsministeriet til daværende kandidat på Almindelig Hospital i København *Peder Ludvig Panum* og pålagde ham »uopholdeligen« at begive sig til

Bandholm og yde de syge hjælp samt træffe de nødvendige foranstaltninger for om muligt at hindre sygdommens udbredelse. P. L. Panum var dengang 30 år. Han havde i 1846 indlagt sig stor fortjeneste ved at bekæmpe en voldsom mæslingeepidemi på Færøerne ved afspærring såvel af enkelte bygder som hele øer, og han havde desuden standset en tyfusepidemi deroppe ved afspærring. Panums grundlæggende iagttagelser over mæslingernes smitteforhold er den dag i dag kendt over hele den civiliserede verden. Panum blev senere professor i fysiologi, og han er den experimentelle biologis fader i Danmark.

Inden Panum nåede frem, indtraf der 5 nye koleratilfælde i Bandholm, og dette medførte, at Lolland-Falsters stift blev sat i karantæne, d. v. s. afspærret fra søsiden. Straks efter Panums ankomst stod det ham klart, at der måtte skaffes hus til ialt 17 børn, og af disse måtte der øjeblikkelig skaffes plads til 8 børn, som var komplet hjælpeløse. De blev foreløbig anbragt i en isoleret del af handelsfuldmægtig Lunds hus, og senere overflyttet til et særligt asyl.

Panum skildrer de frygtelige forhold i disse kolerareder, som her gengives med hans egne ord: »I det første Hus blev de voksne angrebet den 29. August, og døde begge om Morgenen den 30. Det yngste Barn laa endnu til efter Middag i Sengen hos den døde Mor og legede med Billeder, de andre opholdt sig i den anden Stue, hvis Luft var opfyldt af den syges og hans Excrementers Uddunstninger, Faderens af Krampetrækninger afskyeligt fortrukne Lig laa i den usle Seng, foran hvilken Lergulvet var opblødt til et formeligt Morads, hvorhos ingen fremmed vovede at betræde denne Pestbule for at tage Ligene ud af Sengene eller bortfjerne Børnene«.

I den anden familie var der to børn, der var berøvede deres forsørgere, idet faderen lå lig, og moderen befandt sig midt i sygdommens farligste stadium. I det tredje af de huse, hvor børnene var hjælpeløse, var der 3 børn, »hvis Fader siden den 24., og hvis Moder siden den 26. August havde været angrebet af Kolera, begge endnu henlaa i en

betænkelig Tilstand. Manden, en fortrukken, halvtosset Karl, laa i Sengen hos den meget lidende Kone, der med hæs Stemme, fortrukken af Krampe og kollaberet i Ansigtet, beklagede sig over, at Manden ikke ville forlade Sengen for at forrette sin Nødtørft, hvorimod han besværede sig over, at Konen laa forrest og havde taget alle Dynerne (der var kun een). Ogsaa her var et fugtigt Lergulv med et formeligt Morads foran Sengen, og overalt Urenlighed og Uhumkshed i højeste Grad. Børnene laa i Kammeret ved Siden af i en Seng med muggen Halm og de usleste Pjalter uden Dyne eller Tæppe«.

Panum var straks klar over, hvilket alvorligt problem, disse børn frembød, og han ræsonerer således: »Disse 8 ulykkelige Børn maatte under alle Omstændigheder udrives af deres i Sandhed ynkelige Situation og underbringes endnu om Eftermiddagen den 30. August. Men man maatte være vis paa, at Kolera ikke kunde smitte, hvis man havde vovet at tiltvinge disse Børn, der da havde maattet overgives til Sogneforstanderskabet i Østofte, et Underkomme i Huse, som endnu var forskaanede af Sygdommen, og sprede dem over dette store Sogn. Godvillig vilde desuden ingen have taget imod dem, da man troede at have set Tilfælde, hvor Sygdommen ved Børn var bragt ind i forhen ikke angrebne Familier. Derhos vilde en saa inkonsekvent Fremgangsmaade have umuliggjort Gennemførelsen af enhver Spærring.«

Panum havde sin plan rede, og den gennemførte han i mindste detaljer. Han havde besluttet overfor koleraen at anvende sin afspærringsmetode, som på Færøerne havde givet så enestående resultater. De hjælpeløse børn blev, som nævnt, foreløbig anbragt i familien Lunds hus, og så senere overflyttet til et særligt asyl, der indrettedes i et skipperhus. Handelsfuldmægtig Lunds hus blev med grev Knuths bistand indrettet til et kolerahospital med 13 senge foruden et observationsværelse. Som sygehjælpere ansattes de voksne sunde fra de smittede huse. For at man kunne kende dem, forsynedes de med et grønt armbind med en hvid kant, og det var dem forbudt at betræde byens huse. Til sygetransport anvendtes en spånseng med 2 bærestænger. Til portører an-

sattes nogle stærke karle, som ligeledes gjorde tjeneste ved renselsen af de smittede boliger og yderligere fungerede som ligbærere. Disse var selvfølgelig ligesom sygehjælperne afspærret fra den ikke smittede befolkning.

At afspærre hele byen var ikke muligt. De huse, som beboedes af flere familier, kunne heller ikke afspærres af hensyn til de raske. Men da alle familier havde hver sin udgang af huset, var det nok at isolere de angrebne familier. Disse blev saa afspærrede i 5 dage, efter at de havde været i kontakt med en kolerapatient, og det samme gjaldt enhver, der blot havde betrådt et smittet sted. Der blev sat advarselsplakater paa de huse, der var under karantæne. I fri luft havde afspærrede lov at tale med andre, da det betragtedes som uundgåeligt, og da smittefaren i frisk luft ansås for ringe.

Panum nærede nogen tvivl om, hvorvidt de 5 dages afspærring var nok, men kunne ikke få de lægekyndige folk på stedet til at gå ind på en længere observationstid. Man kendte ikke dengang med sikkerhed koleraens incubationstid, d. v. s. den tid, der forløber mellem smitten og sygdommens udbrud. Vi ved nu, at den er kort, undertiden kun få timer — gennemsnitlig 3—6 dage. Derfor havde 5 fulde døgn isolation stor betydning.

Principet i afspærringen var altså ikke alene at adskille de syge fra de sunde, men også, at enhver, der på nogen måde havde været udsat for smitte i 5 døgn, blev afholdt fra at samles under tag i eet rum med nogen, der ikke havde været udsat for smitte. Panum skriver om disse foranstaltninger de kloge og lærerige ord:

»Det er langt fra ikke nok, at Lægen er paa det rene med sig selv over det Princip, han vil gennemføre, thi den vanskeligste Del af Opgaven er at bedømme, hvor strengt og paa hvilken Maade han kan sætte sin Vilje igennem. Det gælder ved en saadan Lejlighed netop om at holde sig paa Grænsen imellem det mulige og det virkelig umulige, uden i Vanskeligheder at øjne Umuligheder.«

Den vanskelighed, som han havde frygtet mest af alle, var, at det i henhold til lovbestemmelserne af stiftamtman-

den og stiftsfysikus ansås for nødvendigt at gøre enhver til samkvemets afbrydelse sigtende foranstaltning afhængig af sogneforstanderskabets samtykke. Denne autoritet bestod (foruden den tilforordnede sundhedskommission) af 12 personer, hvoriblandt 9 landboere, »der næsten ubetinget vilde erklære sig imod enhver Foranstaltning, der muligvis kunde foranledige Paalæg paa Hartkornet«, d. v. s. medføre udgifter. Det var derfor af afgørende betydning, at det i sogneforstanderskabets møde den 29. august endog lykkedes ham at vinde landboerne for de projekterede foranstaltninger. Den store plan kunne nu føres ud i livet.

Den 30. august gik Panum sin første runde i byen. Ved denne fandt han 9 kolerapatienter og 4 lig. Den 31. august blev de første patienter modtagne på hospitalet. Den 1. september var afspærringen fuldt etableret. Den 2. september var samtlige kolerasyge blevet indlagt på hospitalet. Efter at de syge var indlagt og karantænen forbi, blev boligerne under Panums eget tilsyn udluftet, rensat og kalket. Dr. Clausen foretog daglig visitation af alle byens huse, mens Panum selv kun gav sig af med de syge.

Resultaterne af alt dette viste sig omgående. Medens der i den uge, da Panum kom til Bandholm indtrådte 14 nye koleratilfælde og 6 dødsfald, var der i den følgende uge 2 nye tilfælde og 3 dødsfald. Derefter kom der kun enkelte tilfælde, ialt 4, med 1 dødsfald. Sidst i september var epidemien forbi. Den havde angrebet 28 personer, hvoraf 15 døde. Danmarks første koleraepidemi var standset med eet slag.

I oktober samme år blev Panum kaldt til Korsør, hvor der var indtruffet 2 dødsfald af kolera. Her lykkedes det helt at forhindre en epidemi ved udrensning og »4 Ugers stadigen vedligeholdt Vagt« ved kolerahuset. Der kom slet ikke flere tilfælde.

Da beretningen om koleraepidemien i Bandholm fremkom i »Hospitals-Meddelelser«, vidste lægerne ikke rigtig, hvad de skulle tro. Panums antikontaginøse afspærringsmetode stred så ganske mod det, som lægeautoriteterne hævdede. Aldrig før var en epidemi standset så hurtigt. Det lød næsten for godt til at vinde tiltro. »Bibliotek for Læger« skrev: »Vi

kunde ikke fornægte en Tvivl om disse Foranstaltningers væsentlige Indflydelse paa Epidemien«. Og tidsskriftet protesterede, som Julius Petersen skriver, bestemt mod at drage almindelige slutninger fra erfaringerne i Bandholm med hensyn til rigtigheden af afspærring overhovedet. »Ugeskrift for Læger« var mere anerkendende, men den norske kolera-autoritet Faye betragtede Panums færd som ligefrem utilbørlig. Den kritik og modstand, Panum således mødte hos læge-autoriteterne, førte oven i købet til, at han måtte fratræde sin kandidatstilling på Almindelig Hospital.

Han havde talt for døve øren. Og da anerkendelsen om-sider kom, havde koleraen her i Danmark anrettet store ulykker.

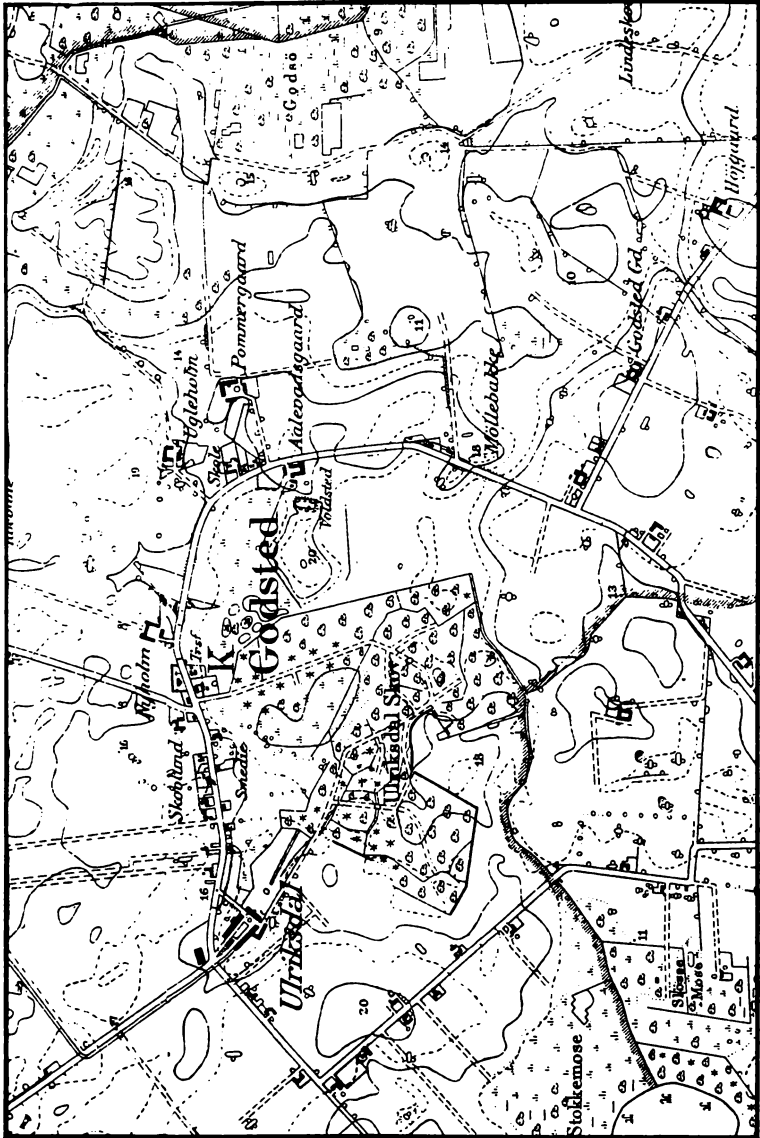
Aalevad.

Borg og Bisper.

Af *Carl Petersen*

For næsten 450 Aar siden sank Middelalderens stolte Bisperborg paa Lolland i Grus. Det var Bispestolens faste Residens, Aalevad i Godsted Sogn, der i Begyndelsen af 1500-Aarene blev jævnet med Jorden, maaske af Lybækkerne eller af Svenskerne.

Hvor Sognevejen fører fra Godsted Kirke til Karleby, ligger i Dag Aalevadsgaarden, paa en lille Bakketop, og giver os ikke alene ved sit Navn, men ogsaa med sit endnu ret store, fredede Voldsted Minder om Fortiden. Voldstedet ligger ganske tæt, sydvest for selve Gaarden og bestaar af en firesidet Banke, omgivet af en tidligere vandfyldt Grav paa Østsiden og paa de tre andre Sider af Marker og Enge. Muligvis har hele Voldstedet i sin Tid været omflydt af Vand, som har staaet i Forbindelse med Røgbølle Sø og den lille, nu udtørrede Godsø¹⁾, og et godt Fisketræk har maaske været Aarsagen til Stednavnet Aalevad²⁾. Selve Voldstedet er ca. 31 m fra Nord til Syd og 19 m fra Vest til Øst. Mod Nordøst, hvor Voldbanken løber ud i en Spids, har maaske Hovedindgangen med et Taarn været¹⁾. Banken, som for en stor Del er ødelagt, har nu paa Østsiden 3 meget store Træer, Ask og Elm, hvis Overfladerødder dækker en stor Del af den endnu høje, bratte Skraanings sydøstlige Hjørne. Borgpladsen har ogsaa nogen Beplantning, dog af mindre Vækster. Den ellers jævne og smukke Østgrav har ogsaa nu en Del nye Træbeplantninger. Syd- og Vestsiden af Banken er græsdedkede, hvorimod Nordsiden er stærkt i Forfald og



Terrænet omkring Aalevad.
 Udsnit af Generalstabens kort (med tilladelse af Geodætisk Institut).

her ses endnu mange Mur- og Tagbrokker, omend kun i mindre Stykker. I Bankens sydøstlige Hjørne, under tyndt Græsdække, findes en Række Kampesten.

Voldstedet har tidligere været undersøgt for ca. 50 Aar siden af P. Hauberg, der skriver i sin Indberetning herom bl. a.: »Banken har oprindelig haft en Grundplan paa ca. 140 Fod i NS. og ca. 125 Fod i VØ., og Højden naar indtil 22 Fod over Gravbunden. Ved dens østlige Side er den høje og bratte Skraaning smukt bevaret. Ogsaa Vestsiden er i ret god Stand, men derimod har Sydsiden lidt noget ved Afgravning, og navnlig Nordsiden er stærkt ødelagt. Paa Bankens Overflade, der ligger 27 F. over den omgivende Engbund og 22 F. over den østlige Grav, ses tydelige Spor af Bygninger. Langs Østsiden løber en Grundmur og ligeledes ved den nordre og sydlige Side spores Grundsten, hvorfor det er sandsynligt, at her har ligget en trefløjet Bygning. Flere Steder paa Banken havde man stødt paa Murværk, iøvrigt var der til den nuværende Gaard benyttet en Mængde Munkesten fra Voldstedet. I dens Udhuse var Murene for Størstedelen opførte heraf, og Stenene maalte $11 \times 5,5 \times 3$ og $11 \times 5 \times 3$.«

Syd for Banken fandt man ved Afgravning Grunden til en Bygning, hvis Gulv har været belagt med brændte Sten og »cementlignende« Flager. Muligvis har her staaet en Portbygning. Af Borgens Avlsbygninger har man sandsynligvis fundet Spor ved Pløjning Vest for Banken. Paa Pladsen, hvor Avlsbygninger maa antages at have staaet, fandtes dels Grundsten af Bygninger og desuden 2 Murstensgulve. Desuden er der fundet adskillige Genstande, saaledes 3 Økser fra sildig Middelalder, hvoraf en afgaves til Nationalmuseet; de andre var forsvundne. Endvidere havde en tidligere Ejer i Slutningen af 80erne fundet forskellige Stykker af et Hammetøj med tilhørende Svingler, alt rigt forsynet med forkrøbet Beslag, det er imidlertid siden gaaet tabt«.

En Del Mønter var ogsaa fundne, men spredt ud til forskellige, kun en enkelt, en Roskilde-Mønt fra Erik Glippings Tid, var i Behold og afgaves til Møntsamlingen. Endvidere var der fundet flere Laase af den sædvanlige middelalderlige Cylinderform og et Fingerbøl, men alt var dog forsvundet³⁾.



Aalevad voldsted set mod voldgraven fra den sydlige lavning.

En endnu tidligere Undersøgelse af Voldstedet i 1860-Aarene, der blev foretaget af Kammerherre J. Wichfeld paa Engestofte, skriver der om: »Naar man betragter disse betydelige Levninger, de svære Mursten, snart af almindelig Form, stundom formede til at danne Indfatning af Portal eller Vinduer og Vinduesposter, langagtige, smalle Tagpotter af forældet Form og forskellige Farver, hvilket alt jævnlig udgraves af Ruinerne som og de fire Kampesten i Rad, der endnu betegne Udgangen til Vindebroen, da falder det ikke svært for Indbildningskraften at danne sig Billedet af en kraftig, middelalderlig Borg...«⁴)

Desværre er kun lidet tilbage af denne stolte Borg, men et enkelt Stykke Munkesten af særlig Interesse herfra opbevares i Stiftsmuseet i Maribo. Den Del af Stenen, der er tilbage, maaler ca. 9 cm i Højden, 13 cm i Bredden og 18 cm i Længden og bærer en Del af en latinsk Indskrift, hvoraf der kan læses: AVE MA(RIA) (GR)ACIA PLENA.

Om Borgens Oprindelse og hele Historie ved man næsten intet, udover at den i Slutningen af 1200-Aarene og indtil

Reformationen tilhørte Fyns Bispestol. Lolland-Falster hørte som bekendt under Fyns Stift indtil 1803.

Som i andre af Stiftets Dele, havde Bispestolen ogsaa her paa Lolland betydeligt Jordegods, og den aarlige Indtægt heraf angives i 1529 at være 169 Mark $5\frac{1}{2}$ Sk., $16\frac{1}{2}$ Læst $4\frac{1}{2}$ Pund Byg, 10 Tdr. Havre, 13 Svin, 21 Lam, 48 Gæs, 44 Par Høns samt $5\frac{1}{2}$ Skæppe Smør.⁵⁾

Igennem et Par Hundrede Aar hører man af og til om Bispernes Besøg paa deres Besiddelser herovre igennem de Udfærdigelser, som udstedes herfra, og som sammen med andre skriftlige Forordninger fra andre Steder paa disse Egne giver os, tilligemed Bispehistorien og nogle mere verdslige Personers Historie, nogle interessante Glimt af Middelalderen paa Lolland.

Den første Gang, man træffer paa Navnet Aalevad (Ale-wath), synes at være med Bisp *Gisicos* Dom af 16. Oktober 1290, hvorved han tilkendte Dalum Kloster det Gods, Lage Hosæ (maaske Hosæøl) havde ejet paa Fyn, og Aaret efter, ogsaa fra Aalevad, gav Besked til Kammermester Andreas's Søn Nicolaus om at møde paa Tinge i Odense den 8. Mai i Anledning af, at Prioren i Dalum Kloster havde klaget over, at Nicolaus forholdt dette Jomfru-Kloster den Ejendom, som Andreas og hans Enke havde testamenteret det.⁶⁾

Gisico menes at have opholdt sig jævnligt herovre, og et interessant Vidnesbyrd om ham er uden Tvivl den lille Relikvieæske, der nu opbevares i Nationalmuseet, og som fandtes i Aaret 1835 i Stokkemark Kirke. Den lille, langagtige, firkantede Æske af sammenbuktet Blyplade er af lignende Art, som man tidligere har fundet indemuret i Al-tre fra den katolske Tid. Paa Æsken fandtes med Runer indgraveret: *Episcopus Gisico*, hvilket uden Tvivl antyder den Biskop, der har indviet Kirkens Alter. Indeni Æsken fandtes Levninger af rødt Flor, hvori havde været indsyet Relikvier, bestaaende af smaa Benstumper. Af den Pergamentstrimmel, hvorpaa Kirkehelgenens Navn sædvanligvis findes, var der kun ubetydelige Rester.⁷⁾

Bisp Gisico blev sandsynligvis Biskop 1286. Bispekrøniken fortæller om ham:



Aalevad voldsted set fra den nordøstlige lavning mod det nordøstlige hjørne (med resterne af det formodede porttårn).

»Giesico vaar aff en Munk udi S. Knud / paa den Tid at altingest vaar uroligt udi Danmarck / for Kong Erik Glippings ukyskhed / oc onde Leffnet / huor aff efterfulde hans død / Hand er med Ercke bisp Johannes Grand til Lund / Aar 1287 / Hans Graff oc Hukommelse findis hos den Nørreport i S. Knud / med en Skrift paa / som nu ikke kand læsis / men er forslidt.«⁸⁾

Man mener, at Giesico døde i Begyndelsen af 1300-Aarene. Han har særlig vundet sig et Navn ved at restaurere Domkirken i Odense, og en fra 1301 dateret latinsk Indskrift under Langskibets Tag vidner herom.⁹⁾

Peder Pagh, der var Franciskaner, efterfulgte Giesico paa Bispestolen og syntes ogsaa at have været en flittig Gæst paa sin lollandske Residens. Fra hans Haand kendes hele 3 Breve udstedt fra Aalevad. Det første er fra 13. Januar 1309, hvor han tilskrev Dekanen Guido, at hans Valg var i Orden og stadfæstede og beskikkede ham til Dekanus efter den afdøde Johan Kalf.¹⁰⁾ Selvom der hengaar 25 Aar, inden man igen finder Tegn paa Bispebesøg, kan saadanne

uden Tvivl godt have fundet Sted. Det næste Brev er fra 11. Nov. 1334, hvori Pagh forbyder, at nogen maatte fornærme Kirken i Stenløse i dens Indkomster og Rettigheder, eftersom Bispen havde, efter den danske Kong Eriks Forestilling og Brev, henlagt den til Disciplene (Studentibus) fra Odense, som studerede i Paris.¹¹⁾

Aaret efter, den 20. April 1335, udsteder Pagh, ogsaa fra Aalevad (Actum Alewath anno Domini 1335 quinta feria paschæ), det for Lollands Beboere saa vigtige Brev (jura stolæ), hvori han tilskrev alle beskedne og hæderlige Mænd, som boede paa Lolland, angaaende hvorledes Sognepræsterne og de andre Præster havde klaget over, at de blandt adskillig anden Skade og Fornærmelse, som jevnlig trykkede dem, led megen Skade af den slette Mønt, de fik i Offer, Tiende, ved Begravelser, Kirkegangskoner og andre Lejligheder, saa at de derfor ikke kunde leve af deres Kald, hvorpaa Bispen med brave Mænds Raad paa-bød, at hver Husbonde for sig, Hustru, Børn og Tyende skulde give i Offer 3 Sterling eller deres Værdi for de 12 store Helligdage om Aaret, hver Kirkegangskone 1 Mark Vox med 2 Sterling eller eftersom hun kunde forenes med Præsten herom. For Ligbegængelse eller og paa Aarstiden for hver Messe 3 Sterling. Til Bryllupper for hvert Lys 1 Mark Vox med 2 Sterling. Tiende af levende Kreaturer skulde vurderes fra 1 til 5 Høveder og deraf gives Tiende. Dog skulde Præsterne i alt dette se paa Vedkommendes Formue. Erkebisp Peder af Lund stadfæstede dette i Lund den 4. Oktober 1338.

Uden Tvivl har dette været en stor Byrde for Almuen, da Sterlinger sikkert ikke har været i Overflod.¹²⁾

At Bispen ogsaa paa andre Omraader søgte at sikre sine Medarbejdere paa Lolland, vidner et Brev fra Aalholm af 11. Nov. 1330 om. Grev Johan af Holsten, der bl. a. skriver sig Herre af Lolland, tager heri Præsterne under Guds og sin Fred og Beskyttelse efter Begæring og med Samtykke af Bisp Peder i Odense. Brevet bestemte, at enhver Præsts Gaard med Tilhørende, beliggende paa Kirkens Grund, hvor han skulde personlig residere, skulde være kvit og fri for alle



Mursten fra Aalevad med indskrift: AVE MAR [IA] [GR]ACIA PLENA.

hans Fogdes Oppebørsler, Begæringer, Gaver, Paalæg og al Tyngsel, saaledes som den allerførst havde været i Grevens Formænds Tid. Deres Tjenere, som var i deres Brød, eller paa deres gejstlige Gods, skulde ikke svare for verdslig Ret eller af hans Embedsmænd tvinges til »Redeskyld« (maaske Kørsel) undtagen, naar de af Præsterne (i Herredet) forlangtes dertil. Deres Tjenere skulde i 3 og 9 Marks Sager ikke svare uden for dem selv. Hverken de eller deres Tjenere maatte udskrives til Leding. Ingen Præst maatte imod Kirkeloven svare for verdslige Ting — gjorde han det, var det ikke gyldigt — heller ikke maatte han overbevises ved »Thingstokke Lov«. Testamente maatte han gøre af sit eget Gods og give til hvem, han vilde, og Naadsens-Aaret maatte deres Arvinger og Testamentets Executorer oppebære til at betale Gæld med. Imod disse Goder skulde Præsterne

til Gengæld fire Gange om Aaret holde Sjælemesser og Virgilier for hans Forældres Sjæle.¹³⁾

Den 21. December 1339 døde Bisp Peder Pagh, og til hans Efterfølger valgtes ogsaa en Franciskaner ved Navn *Niels Jonsen*¹⁴⁾. Fra hans Tid synes der ikke at foreligge noget Vidnesbyrd om Besøg paa Lolland, hvad han dog godt kan have gjort alligevel, selvom han paa Grund af Sygdom i lang Tid ikke kunde visitere sit Stift og i den Anledning paalagde Stiftets Gejstlige, skønt han ikke selv kunde komme til de aarlige Visitatser, at hver Præst aarlig skulde give ham 4 Sk Grot eller 2 Mark 4 Sk, som kaldtes Hospitalitas episcopi.¹⁵⁾

Paa Bisp Niels's Tilskyndelse og med hans Samtykke udstedte Hertug Christoffer, Kong Valdemars Søn, et Brev fra Aalholm den 5. Januar 1360 om de lollandske Præsters Privilegier.¹⁶⁾

Er der saaledes kun lidet at berette om denne Bisp fra disse Egne, er der endnu mindre om hans Eftermand, *Erik Krabbe*, der skal have tilhørt Benediktinerordenen, og om hvis Karakter der siges, at han var en retskaffen, men svag Mand, der ikke vovede at modsætte sig Kirkens Fjender. Han skal være død i Begyndelsen af Aaret 1376¹⁷⁾ og efterfulgtes af *Valdemar Podebusk*, som var af gammel Adelslægt. Denne Biskop omtales som en driftig Mand, meget erfaren i Forretningssager og en Fjende af Overdaadighed og Dovenskab¹⁸⁾. Han skal ofte have opholdt sig paa Aalevad og ogsaa baade udvidet og forskønnet Bygningerne dér.¹⁹⁾

Under en Visitatsrejse døde han paa Aalevad den 29. April 1392 og blev begravet hos Franciskanerne i Nysted, mod hvem han ogsaa skal have vist sig gavmild²⁰⁾. Om Podebusk fortælles iøvrigt, at han vilde begraves i sin Munkedragt, og at hans Dødsdag aarlig skulde fejres med Sjælemesser, til hvilke han skal have skænket sine Ordensbrødre en aarlig Sum²¹⁾. Franciskanerordenen havde et nu længst forsvundet Kloster i Nysted, i den østlige Del af Byen. Desværre findes der ikke synlige Rester af dets Bygninger, men ved Nationalmuseets Gravninger i 1926—27 fik man



*Aalevad voldsted set fra højningen mod vest
(Avlsgårdens formodede plads).*

et godt Kendskab til Bygningernes Placering. Klostret blev nedlagt i 1538, og 1551 gav Kongen Besked paa at nedbryde Bygningerne til et planlagt Slot i Nakskov. Endnu i 1577 var der et Stenhus tilbage, som ogsaa forsvandt, og de faa Murrester, der endnu i 1800 var levnet, er nu ogsaa helt forsvundet.²²⁾

Efter Biskop Valdemars Død udnævntes Brodersønnen, *Teze Podebusk*, til Biskop. Han synes ikke at have ulejliget sig synderlig med sit Embedes Bestyrelse, som han overlod til Vikarer, og man finder da heller ikke noget at berette om ham fra disse Egne.

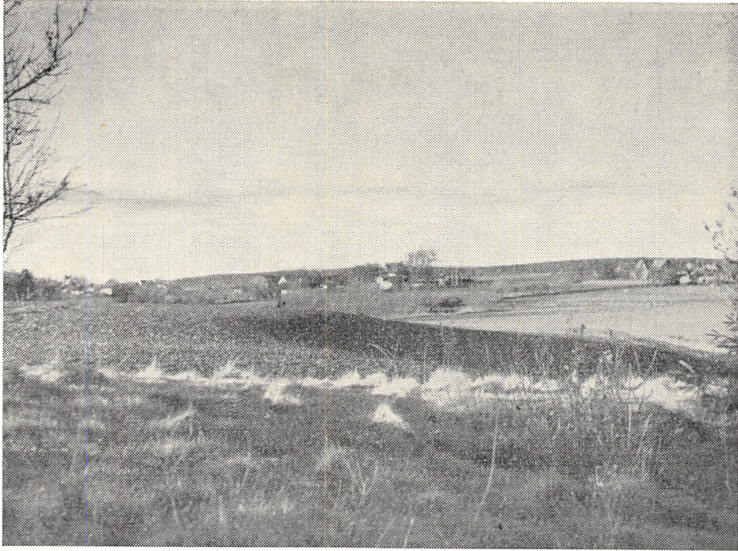
Derimod er der sikkert ingen Tvivl om, at den næste Biskop, *Johan Ovesen*, i det mindste een Gang har besøgt sin lollandske Borg, eftersom han den 30. Marts 1415 indviede Henning Thorkildsen i den nærliggende Godsted Kirke²³⁾. Denne Biskop skal have været en retskaffen og from Mand, der gjorde sig højt fortjent af Gejstligheden og de fattige, men skal have ødslet slemt med Aflad til næsten alle fynske Kirker²⁴⁾. Ifølge Hist. Samf. Aarbo

(1939, s. 41) nævner Præsten Rogert et Skøde, som Ridder Henrik Wardenberg udsteder 1414 paa Gods til Ringsebølle Kirke. »Og gik dette Skøde paa Aalevad i Bisp Hans (Johans) af Odense Nærværelse«, tilføjer Rogert. Han er sandsynligvis død i Aaret 1420 og efterfulgtes af *Navne Jensen*. Om denne Mand, der roses for sin Gavmildhed, sin Iver for Undervisningen samt stræbte efter at forhindre den Uskik, at Præsterne lod Embederne besørge ved Vikarer, har vi et Par Minder, idet han med flere Bisper paa et Møde i Nykøbing 11. Juni 1429 udstedte Afladsbrev for Orte Kirke, ligesom han Aaret efter igen skal have deltaget i et Møde i Nykøbing.²⁵⁾

Endvidere har man Kendskab til, at han Viti og Modesti Dag (15. Juni 1434) har stadfæstet det Broderskab eller Gilde, som Custodes Ecclesiarum (Degne og Klokkere) i Fuglse Herred under Navn af Alle Helgens Calent havde oprettet og skal have givet noget Gods dertil og kaldt sig selv en Medbroder af samme Kalent.²⁶⁾

Et Kalent var et vist Selskab eller Broderskab af Præster og andre Gejstlige, der visse Tider om Aaret kom sammen for at tale og raadslaa med hinanden om, hvad der vedrørte deres Embeder. Navnet skal stamme fra, at disse Sammenkomster i Begyndelsen afholdtes den første Dag i hver Maaned, hvilket paa Latin kaldes Calendæ. Saadanne Kalenter blev meget misbrugt til Spisen, Drikken og Lystigheder og blev derfor senere afskaffede.²⁷⁾

At Biskop Navne ogsaa var en paapasselig Mand, tyder efterfølgende paa: Hans Sigille er forandret paa en ganske ejendommelig Maade. I Seglet ses Kong Knud siddende med Rigsæble og Scepter. Figurens ejendommelige Stilling og Lilliescepterets særegne Form finder sin Forklaring deri, at den tidligere Fremstilling af Maria, siddende med Jesusbarnet paa Skødet, i Vesteraas-Bispeseglet (hvor Bispnen tidligere havde været) er forandret, da Bispnen forflyttedes til Odense. Jomfru Maria er da bleven til Kong Knud ved, at man har udskaaret Jesusbarnet af Stemplet og i Stedet indsat det til hendes Knæ støttende Lilliescepter, ligesom Odense Stiftsmærke er indsat i Stedet for Vesteraas.²⁸⁾



Udsigt fra Aalevad mod nordvest over lavningen til Godsted by.

Denne Biskops Eftermand, *Henning Thorkildsen Ulfeld*, er uden Tvivl den samme Mand, som blev indviet i Godsted Kirke 1415. Hvitfeld skriver i sin Krønike:

»Henneke / han waar en aff Adel / aff de Ulfelder / Magister udi boglige Konster / Hand waar Gaffvemild med Indulgentzer at uddele / saa vel som hans Formand. Hand forordnede udi Laaland (huor hand mesten holt Huus) at Adelen der i Landet aarligen skulde møde sammens / om deris Kiff / Trætte / Brøst / oc Breck at afskaffe.«²⁹⁾

Om Biskoppen ved saadanne Møder har virket som Mægler, kan tænkes, og som Dommer har han ogsaa virket, hvad efterfølgende viser:

I Olstrup Sogn paa Sydlolland kunde Præsten ikke leve af den Jord, der var tildelt ham, hvorfor han tillige fik Lov at »nyde« Fæsteafgiften af 2 Gaarde i Errindlev, der sammen med en Del andet Gods var tilskødet Olstrup Kirke. Alligevel havde Olstruppræsten stort Besvær med at faa det nødtørftige Udkomme, og det endte med, at Olstrup Kirke blev lagt som Anneks til Errindlev.³⁰⁾ Da nu Olstrup blev Anneks til Errindlev, mente Præsten dér, Herr Ragaj,

at førnævnte Herligheder skulde medfølge og rejste Spørgsmaalet for Bispen, der bad Provsten (maaske i Taagerup) om at undersøge Forholdet, hvorefter denne lod 14 Mand »udforske« Sagen. De kom til det Resultat, at de omstridte Gaarde med rette tilhørte Olstrup Kirke og ikke noget Præstebord, og sluttede Sagen i Ragajs Tid.³¹⁾ Den efterfølgende Præst i Errindlev var dog ikke tilfreds med den Afgørelse og rejste paany Sagen for Biskoppen uden dog at faa Medhold, og i 1440 fradømte Bisp Henning Errindlevpræsten de to Gaarde og tilkendte Olstrup Kirke dem.³²⁾

Fra en noget senere Tid foreligger der Oplysning om, hvilke Gaarde det drejer sig om, idet der siges:

»De tu Gaarde ere de, som endnu gifve aarlig landgilde til samme Kirke, den ene som s. Peder Due Sognefogede nu senist afdøde skyldendis aarlig til Olsdorps Kirke 3 pund biug, den anden som Hans Nielssøn nu iboer, skyldendis til samme Kirke aarligen j pund biug.«³³⁾

Om Bispen i Anledning af disse Sager har været her paa Lolland vides ikke, men Aar efter Guds Byrd 1446, den Onsdag næst efter Butolfi Abbatis (22. Juni), var han sammen med Kongens Fogeder og Adelen paa Lollands Landsting. Alle disse Mænd, hvis Navne Hvitfeld bringer i sin Danmarks Riges Krønike, men som det vil føre for vidt at nævne her, var samlede for at vedtage en Række Bestemmelser, der blev kaldt Lollands Vilkaar. Disse Vilkaar indeholdt mange interessante Bestemmelser, af hvilke blot skal nævnes, at hver vornet paa Lolland skulde have 30 Humlekuler og seks ympede Pæretræer og Abilder i sin Gaard »inden S. Valborgsdag nu Næstkommendis«, ellers blev Bøde paalagt. Der var ogsaa Bødestraf for Bønder og vornede for at drive Jagt, ligesom det kun var tilladt at have een Hund.³⁴⁾

Som man vil se, havde Bispen dengang mange andre Ting at beskæftige sig med end de rent kirkelige, og det kunde nok kræve sin Mand. Biskop Henning var imidlertid blevet skrøbelig og klagede i Rigsraadet over sin Uformuenhed til at forestaa sit Embede, hvorfor han fik *Mogens Krafse* til Medhjælper, der ved Hennings Død i 1460 valgtes til Bi-



Alsø (Bunteshave) voidsted.

skop. Denne, der ligesom andre af sine Forgængere, beskrives af Datiden, som en Mand med gode Egenskaber i Henseende baade til Lærdom, Statskundskab, Forretningsdygtighed og til Nidkærhed for sin Religion og berømmelig Om-sorg for de fattige, maatte ogsaa beskæftige sig med sine lollandske Præsters Jordtrætte. Han var nemlig den 21. November 1463 i Errindlev Kirke og stadfæstede en Voldgiftskendelse angaaende Tiende af nogle Jorder, hvorom der var Tvist imellem Præsterne Herr Peder Jepsen (der tidligere blev fradømt de 2 Gaarde til Olstrup Kirke) i Errindlev og Herr Mikkel Grubbe i Fuglse.³³⁾

Dokumentet, som er affattet herom, gengives her, dels for Stilens Skyld, men ogsaa fordi det oplyser noget om Lollands gejstlige Historie³⁴⁾:

Wii Moghens met Gudz Nathe Biscop i Othense giøre witherlikt met thette vort obene Breff, ath Aar efter Gudz Byrd MCDLXIII then Mandagh nest fore Sancte Clemens Dagh, i Jerindeløff Kyrke, wore skicketh for oss oc flere gothe Men, som tha nerwerendes wore oss ælskelige Her Michel Grwbbe i Fugelze vpa then ene Sithe, Her Pether Jepsøn i Jerindeløff pa then annen Sithe, om Thræte oc Dele, som the samen haffthe om nogre Tyende aff threnne Stycke Jorthe, som ære Tolstoffter, Aagetoffter, oc Nørre Quernager. Tha vppa thet ath swadanne Trættæ mottæ aflægges mellom thø. wolgaffue the therre Sagher om forneffnde Tyende vpa bothe Sither. met wor Til-

lathelse oc Samtycke, pa fire Dannemen Prester, som ære Hr. Pether Mvnk i Skelby, Hr. Pether Michelssøn i Maribo, Hr. Hans wor Proust i Slyminge, oc Hr. Claus Stenkel wor Cantzeler, oc gaffue them full Makt, Hwilke for godh Endrakt skyll funne the thøm swo imellom, ath Sogne-Presten i Jerindeløff altiðh skal her effter aarlige vppebære Tyenden aff Tolstoffter, thesligest Præsten i Thorslunde skal haffue Tyenden aff Agetoffter, oc Præsten i Fugelze scal vpbære Tyenden af Nørre Querager.

Hwilket wii thet swo stathfestethe, oc met thette wort obne Breff stathfæstæ til ewigh Tiidh at bliue, oc ther pa synderskore wii oc maktløst giorte alle there Bewisningh, som the haffte vpa forscreffne Tyende pa bothe Sither. Datum anno Domini, die & loco, ut supra, nostro sub secreto presentibus appenso.

Aaret efter stadfæstede Biskop Mogens ved sit aabne Brev fra Ørkel Slot, Søstre og Brødre i Maribo Kloster deres **JUS PATRONATUS** og Rettighed til Østofte Kirke. Ved den Lejlighed faar vi samtidig at vide, at der i Maribo har været en Abbedisse, som hed Margrethe Jensdatter, idet hun har afskrevet Brevets Indhold og slutter dette med:

»Att thenne Coppi Ord fran Ord met alle Puncter oc Article lyder oc indeholder ræt lige effter Hoffuith Breffuit, Oc till thes bedre Widne, tha tricker Jeg Syster Margrete Jensedatter Abbatissa met menige Conuentz Søstre wort almyndeligt Conuentis Indsegle neden wunder thenne Copie«. ³⁷⁾

Fra Aaret 1470 kendes ogsaa et lille Aktstykke, der ganske vist ikke omtaler Bispen, men hans Borg Aalevad:

»Biercknes

Item ith papirs breff, att Iffuer Jepszøn forhøffuer thett panntt sex marck, sa att thett er XX marck til sammen.

Dat. Alewad fredagen effter wor herris himmelfars dag LXX.« (1. Juni 1470, ³⁸⁾

Den 24. Juni 1472 hører vi igen om Aalevad, idet Biskop Krafse denne Dag stadfæstede i et Brev herfra, at det Kapel, som var bygget i Vestenskov Sogn, ikke maatte være Sognekirken eller Sognepræsten sammesteds til nogen Forfang eller Skade.³⁹⁾

Dette Kapel, der blev kaldt Hellig Trefoldigheds Kapel, gav i den katolske Tid Anledning til en Række Konge- og

Bispebreve, ja selv fra Dronning Dorothea foreligger der Brev om aktiv Deltagelse. Hun skriver bl. a. i sit Brev fra Sandby:

»Item unde vi og eder at bygge den vestre Gavl op af forbemeldte Kapel, og ej gøre Kapellen videre eller længere end som han nu opbygget er, og at I ej noget Taarn der bygge.

Ville I og have nogen Messe der om Vinteren naar ond Vej er, undtaget Offerdage, at I haver det i forbemeldte eders Sognepræsts fulde Ja og Minde.

Forbydendes alle, ihvo de helst ere eller være kunde, herimod at bygge eller bygge lade, gjøre eller imod at staa, som før er rørt under vor Hyldest og Naade.

Datum in Sandby feria 6te pasche Anno MCDLXV«. ⁴⁰⁾

Kapellet, hvorom der tales, er den nuværende Kappel Kirke. I de ældste Tider henhørte det nuværende Kappel Sogn under Vestenskov, men den store Afstand mellem Landsbyerne i denne Del af Sagnet bevirkede, at Beboerne 1464 fik Tilladelse af Kong Christian I og Dronning Dorothea til at bygge et Kapel i Nærheden af Vesternæs ved en jernholdig Kilde, der muligvis fra endnu ældre Tider var betragtet som hellig. Dette Kapel var imidlertid en Torn i Øjet paa Sognepræsten i Vestenskov, som sagtens ikke holdt af at færdes den lange Vej til Kapellet og maaske ogsaa var bange for, at der skulde afgaa ham noget i Indtægten, naar omstrefjende Tiggermunke efter Beboernes Opfordring holdt Messe i Kapellet.

Senere Biskopper udstedte ogsaa deres Stadfæstelser om Brugen af dette Kapel, men Beboerne opgav dog ikke deres Bestræbelser for at faa det til deres Sognekirke, hvilket ogsaa tilsidt lykkedes.

I Slutningen af Aaret 1474 døde Biskop Mogens og til Efterfølger valgtes *Karl Rønnow*, en Søn af Kongens Marsk. Han skal have været en stiltfærdig Mand, der plejede sin Magelighed og især yndede Hoflivet, hvori han var opdraget. Sit Embeds Bestyrelse overlod han til Domprovsten, Hans Urne, og Degnen, mag. Klaus Andersen, og desuden havde han nogle Vikarer.

Fra denne Biskops Tid finder man kun faa Gange lollandske Navne nævnt, dog finder man, at et Afadsbrev er udstedt i 1476 for St. Anders' Kirke i Taars samt et lignende i 1477 til Frue Alter i Saxkøbing.⁴¹⁾

Et Besøg paa Aalevad har han formodentlig aflagt i 1481, da han med sit Brev dateret herfra »samtykke, fuldbyrde og stadfæste de tidligere Breve af Kong Christian og Dronning Dorothe« vedrørende Kapellet i Vestenskov Sogn.⁴²⁾

Uden at man dog tør formode, at Bisp Rønnow har besøgt Aalevad 1488 i Anledning af efterfølgende Forretning, har den dog Interesse, hvorfor den aftrykkes her efter Jordebogen:

Store Reyrsiø.

Item ith breff, att Sognepresten, Kyercke Werge, borgemester oc byfogit y Saxkiøbing med Biskops Karlls y Otense oc hans capittels raad, samtycke oc indsegle skøde her Eskill Gøye y Krennckerup en forskreffne Saxkiøbingis Kyercke Gaard ligendis wthj Store Reyersiø y Mosse herritt y Laalandtt. Dat. Alewad sancte Andreæ Afftenn MCDLXXXVij (29. Nov. 1488).⁴³⁾

Var der saaledes ikke store Begivenheder at berette om Biskop Rønnow, der iøvrigt døde 1501, findes der til Gengæld betydelig mere Dramatik i den næste Bisp, *Jens Andersen* kaldet *Beldenak* (med den skaldede Nakke), fra hvis Liv her kun skal bringes et lille Udtog.

Jens Andersen var Søn af en fattig Landsbyskomager fra Egnen omkring Limfjorden, og den begavede Dreng fik først Undervisning i en Klosterskole, tog senere Mestergraden i Køl'n, hvor han lærte skolastisk Spidsfindighed og fik stor Indsigt i kanonisk Ret, senere lærte han i Rom, og derefter ansattes han i Kong Hans' Kancelli og brugtes snart i de vigtigste Hverv.⁴⁴⁾

Ved Kongens Gunst blev han 1501 udnævnt til Biskop, men kom straks i Strid med sin Formands Broder, Marquard Rønnow, og derigennem i et spændt forhold til dennes adelige Slægtninge, hvis Adelshovmod Skomagersonnen spottede med bidende Ironi. Den almuefødt Prælats egenraadige Selvfølelse, hans spydige og djærve Ytringer baade

i Skrift og Tale mod Konger og Stormænd, hans ofte nærgaaende Indblanding i de vanskeligste Forhold og egenmægtige Styrelse af sit Stift bragte ham i Strid med alle. Saaledes kom han ogsaa i en farlig Strid, da hans Folk under en Sammenkomst havde dræbt den holstenske Adelsmand Otto Porsfeldt, Dronningens Lensmand. Bispen fik Skyld for Drabet og kom herved i et spændt Forhold til Dronningen, ogsaa med den kgl. Lensmand paa Nykøbing Slot, Oluf Holgersen Ulfstand, kom han i langvarig Strid. Til sidst faldt han ogsaa i Unaade hos Kongen, og paa Herredagen i 1517 rettedes en Række Klagepunkter mod ham. Resultatet blev, at han maatte vandre i Fængsel og sad bl. a. paa Engelborg ved Nakskov. Senere blev han igen fængslet og kom paa Hammershus, hvorfra Lybækkerne befriede ham 1522. Tiden indtil Christian II's For drivelse tilbragte han nede i Lybæk, hvorefter han vendte tilbage til sit Bispedømme for at genoprette sine store Pengetab.

Paa den Tid var Reformationen imidlertid ved at begynde. Bønderne i Smaalandene vilde ikke betale Bispetiende og lignende Afgifter, ligesom de første lutherske Præster begyndte deres Virke. Og selv om Beldenak midt i alle Trængslerne svor »ved den hellige Ble, at han vilde dø som en vældig Bisp i Fandens Navn«, gik dette dog ikke i Opfyldelse. Rønnowsønnerne begyndte atter den gamle Tvist, der affødte et Par Processer, under hvilke den nu gamle, svagelige Biskop overlod Stiftet til sin Eftermand 1529 og tog Ophold paa Taasinge. Nogle Aar efter, i April 1533, blev han i Mulm og Mørke bortført af en af Otto Porsfeldts Slægtninge, og i 5 Maaneder slæbtes den gamle Mand under de grusomste Mishandlinger fra Sted til Sted. Endelig udløstes han af sit Fangenskab og døde i Lybæk 1537.⁴⁵⁾

I Landsbyen Nørholm ved Aalborg findes i Kirkens Altertavle blandt andre udskaarne Figurer ogsaa en af Biskop Jens Andersen.⁴⁶⁾

Denne Biskops Liv var saaledes præget stærkt af store, dramatiske Begivenheder, der ogsaa berørte vore Egne.

Det er vistnok omkring Borgen Aalevads Undergang, vi hører om, at Bisp Jens i 1511 indgav Klage til Kong Hans over de Voldsomheder, Høvedsmanden Oluf Holgersen havde begaaet mod hans Gaard Sørup paa Falster. I Klagen siges, at Bispens Folk »var trængte af Falster og ind til Alewath med Fejde og Magt«, saa Sørup stod øde fra midt i Januar til Juli 1511.⁴⁷⁾

Dette synes at være sidste Gang, man hører Borgen Aalevad nævnt, men Muligheden for, at den allerede paa dette Tidspunkt var ødelagt af Lybækkerne i 1510, kan tænkes, og naar Aalevad nævnes som det Sted, hvor Bispens Folk søgte Ly i 1511, kan det være i eventuelle andre Bygninger, maaske paa Avlsgaarden.⁴⁸⁾

Oluf Holgersen Ulfstand var Lensmand paa Nykøbing Slot 1484—1517 og tillige Høvedsmand paa Fæstningen Engelborg ved Nakskov 1510—14. Han døde 1529 og blev begravet i Horbelev Kirke, hvor en stærkt medtaget Sten, der har ligget over hans Grav i Koret, nu er indsat i Taarnets Sydveg.⁴⁹⁾

Bispens og Lensmandens Tvistigheder gav Anledning til, at Kong Hans den 25. Maj 1512 paa Tingsted Kirkegaard var nærværende ved Undersøgelsen af Bispens Klage, der blev undersøgt og et Tingsvidne udstedt, der dog lader formode, at Bispen havde Ret i adskillige Punkter, thi nogle af hans Beskyldninger er ganske forbigaaede, andre besvarede paa en Maade, der viser, at man ikke vilde finde Lensmanden skyldig.⁵⁰⁾

I det følgende Aar fik Bispen bedre Lejlighed til at lade Lensmanden føle sin Vrede. To af Hr. Olufs Svende dræbte en af Bispens Folk, Laur. Madsen, og da de henvendte sig til Sognepræsten, Hans Andersen i Branderslev, med Bøn om Absolution for denne Misgerning, nægtede Præsten dem den, fordi hans Overmand havde forbudt ham at befatte sig med Sagen.⁵⁰⁾

Uden Tvivl er det blevet bekendt, at Mordet var sket efter Oluf Holgersens Befaling. Bispen forsømte da heller ikke at bruge sin gejstlige Myndighed, men lyste Lensman-

den i Band og lod Bandbrevet opslaa paa Nykøbing Kirke-dør den 22. Januar 1514.

Nu maatte Lensmanden ydmyge sig for Bispen, der i Februar opholdt sig paa Sørup, og sendte derfor Børgmesteren i Nykøbing med et Par Mand, for at de skulde begære Skrifte og Afløsning. Lensmanden tilbød ogsaa at møde for Kongen og Rigsraadet for alle de Sager, som Bispen paa den hellige Kirkes Vegne havde Tiltale mod ham for, eller hvem han havde Tiltro til. De bad ogsaa om Absolution for Herr Olufs Svende, der havde begaaet Mordet. Bispen svarede, at det maatte bero med Skriftemaalet, indtil han havde hørt fra Erkebispen.⁵¹⁾

Hvad Svar der er givet, vides ikke, men Lensmanden har formodentlig faaet Besked om at skaffe sig Absolution hos selve Paven, idet denne gav ham et gunstigt Svar i Juli 1514 med Lov til selv at vælge Skriftefader, enten Præst eller præsteviet Munk, der fik Myndighed til at uddele Afløsning for begaaede Synder. Absolutionen der tildeltes ham, var meget omfattende og gjaldt for ikke saa faa Forbrydelser.⁵²⁾

Som tidligere omtalt var Bispen en Tid (1520) Fange paa Engelborg ved Nakskov. Fra den Tid er bevaret et meget interessant Brev⁵³⁾, som her gengives:

Min ydmyg tro plictig Tiensthe edher naadis Hoffmectighed altith forscrewen met wor Herre Hoffborne Første Kieriste naadige Herre verdis edher Naade ath vide ath Erick Pors paa Nykiøping antworth meg edher Naadis breff lydinis ath Jeg skwlle tage ware paa Bispen aff Fyn met iiij (4) edher Naadis skytther som hand her paa Slotteth inglawde oc aname til meg Hwes inuentarium som Her paa slottith bwrde ath ladis aff Fetalie ock andith, hwilkit Jeg ocssaa giort haffwer. Oc sendher Jeg edher naade thet samme iuentarium som Jeg anameth aff Erick ath edher naade ville verdis til ath vide hward fetalie oc andit som Jeg her paa slottith annamit haffwer. Item i daff fick Jeg edher Naadis Scrif-fuelse aff Cornelio edher Naadis draffanther ath Jeg skwlle antworde hannem Bispenn aff Fyn, hwilkett Jeg ocssaa giort haffwer oc the iiij edher Naadis skytther fælde met Nw ær hær intith Folck paa Slottith vdhen Jeg self femthe som slottith forware kwnde kærste naadige Herre ath edher Naade ville verdis til ath tæncke ther ith sind til hworledis edher Naade thet haffwe vill Kærste naadige Herre haffwer Bispen aff Fyn her paa Slottith stondinis j beseylit skrin som her oluff Holgerdszen anamith besejlit aff hannum oc ther i ær 10 r gyllen ok

haffwer hand ocssaa ind lidell sølffstoff herpaa Slottith oc intith andith wden nogen sma schriffther som lyde paa gold, her met edher Naade, then alsommectigste Gud befalindis til ewig tith screffwit paa Engelborg onszdagen nest effther sancte Dorothee Dag anno mdxx.

Edher Naadis ydmyg tienere

Matis Scriffwer.

Senere synes Bispen at have forsonet sig med sin tidligere Uven, Lensmanden, med et Brev dateret Maribo den 7. September 1523.⁵⁴⁾

Man tør vel formode, at Bispens Vej over Maribo har staaet i Forbindelse med den videre Rejse til den anden af hans lollandske Besiddelser, nemlig Alsø. Fra denne Gaard vides at have foreligget nogle nu forsvundne Breve. I disse omtales ifølge Wichfeld »curia Alzø« eller »Residentz Alsø«, hvilket tyder paa, at Bispen har resideret her efter at have måttet forlade Aalevad.

I den nuværende Alsø Skov, Stedet kaldes ogsaa Buntsehave, hvor et Næs skyder sig ud imod Alsø, findes endnu i Dag en ret høj Vold med en Forsænkning paa Midten, hvor det kan tænkes, at Broen har været over den foranliggende, nu næsten tørre Grav. Foran Graven synes det, som om der kan være tale om en opfyldt Vej eller Forskansning, idet hele Jordsmonnet er betydelig højere end den nu omgivende Skovbund. Paa Voldstedet findes spredt flere store Kampesten, deriblandt een overordentlig stor, idet dens Omkreds ved Jorden er 7,30 m samt 2,30 m lang, 1,35 m høj og 1,90 m bred. Iøvrigt ses ingen Murrester. Muligheden af, at Bygningerne, der har staaet her, har været af anden Beskaffenhed end Aalevad er derfor tænkelig.

Fra dette Sted har Bisp Jens bl. a. udfærdiget et Kaldsbrev Dagen efter, han var i Maribo, og et temmelig skarpt Svar til Kong Frederik I, som Gendrivelse af en Beskyldning for Udpresning af Stiftets Kirker, er dateret herfra den 5. November 1524, ligesom en Kvittering af 18. November samme Aar er udstedt til hans gamle Fjende Lensmanden, for Tilbagegivelsen af det, denne havde modtaget i Forvaring, da han bragte Bispen som Fange til Engelborg.⁵⁵⁾

Endnu et Par Gange hører vi om Bispens Ejendomme

paa disse Øer. Det er den 14. Marts 1529, da han i Odense overgav Stiftet til sin Eftermand, *Knud Gyldenstjerne*. Foruden andre Betingelser forbeholdt Bispe Jens sig et Værelse paa enhver af Stiftets Gaarde og nævner her »Aalzø vdi Lolandt och Sørop vdi Falster«.⁵⁶⁾

Knud Gyldenstjerne, den sidste katolske Biskop i Fyns Stift, Søn af Ridder Henrik, var Magister og Domprovst i Viborg og antog sidenhen den lutherske Tro. Han ses i det mindste een Gang at have besøgt sin lollandske Ejendom, idet han under den 15. Marts 1534 udsteder fra »vor Gaard Alsø« Skøde paa et Byggested i Taars Sogn.⁵⁷⁾ Dette synes at være sidste Gang, man hører om Alsø, og om dens Undergang og Forsvinden vides intet.

En ny Tid var nu ved at oprinde. Reformationen trængte frem, og Bispestolens Besiddelser kom paa andre Hænder. Middelalderen var forbi.

Noter.

- 1) Trap. 5 Udg. 1955. Side 908. — 2) Historisk Topografisk Efterretn. F. R. Friis. 1872. Side 90. — 3) P. Haubergs Indberetning 20. Aug. 1907. — 4) J. Wichfeld: Fortidsminder fra Egnen om Maribo Sø, Side 27—28. — 5) Samme, Side 25. — 6) Suhms Historie XI, Side 81—82. — 7) Saml. til Fyens Historie og Topografi I, Side 279. — 8) A. Hvitfelds Bispekrønike. Tome I, Side 841. — 9) Danske Bisperækker. Andreas Nielsen. 1935. — 10) Suhms Historie IX, Side 604. — 11) Samme XII, Side 552. — 12) Samme XII, Side 263—264. — 13) Samme XII, Side 213—214. — 14) Samlinger til Fyens Historie og Topografi. I Bind, Side 287. — 15) Bidrag til Odense Bys ældre Historie. Vedel Simonsen. I Bind, 2. Hefte, Side 49—50. — 16) Saml. til Fyens Historie og Topografi. I Bind, Side 290. — 17) Samlinger til Fyens Historie og Topografi. I Bind, Side 292—293. — 18) Danske Bisperækker, Andreas Nielsen. 1935. — 19) J. Wichfeld. Fortidsminder fra Egnen om Maribo Sø, Side 30. — 20) Danske Bisperækker. Andr. Nielsen. 1935. — 21) Samlinger til Fyens Historie og Topografi. I Bind, Side 294. — 22) Trap. 5 Udg. Maribo Amt. 1955. Side 680. — 23) Saml. til Fyens Historie og Topografi. I Bind, Side 300. — 24) Samlinger til Fyens Historie og Topografi. I Bind, Side 299. — 25) J. Wichfeld: Fortidsminder fra Egnen om Maribo Sø, Side 32. — 26) Danske Magasin. 3. Bind, 33. Hefte. 1747. Side 264. — 27) Samme, Side 264. — 28) Danske gejstlige Sigiller fra Middelalderen. Henry Petersen. 1884. Side 527. — 29) A. Hvitfelds Bispekrønike. Tome I, Side 841. — 30) C. C. Haugner: Rødby Købstad og Fuglse Herred. Side 219. — 31) Kirkehistoriske Samlinger. I Rk., 2. Bind, Side 168 og Haugner: Side 220.

— ³²⁾ Samme. I Rk., 2. Bind, Side 170. — ³³⁾ Samme. I Rk., 2. Bind, Side 168. — ³⁴⁾ A. Hvitfeld: Danmarks Krønike. I Tome, Side 839. — ³⁵⁾ Saml. til Fyens Historie og Topografi. I Bind, Side 312. — ³⁶⁾ Danske Magazin. 1745. 2. Bind, Side 10—11. — ³⁷⁾ Samme. 1746. 2. Bind, Side 11. ³⁸⁾ Eline Gøjes Jordebog. A. Thiset. 1892. Side 134. — ³⁹⁾ Danske Magazin. 2. Bind. 1746. Side 14. — ⁴⁰⁾ Kirkehistoriske Samlinger. F. Rørdam. 3. Rk., 6. Bind, Side 462. — ⁴¹⁾ Saml. til Fyens Historie og Topografi. I Bind, Side 317-318-319. — ⁴²⁾ Kirkehistoriske Samlinger. 3. Rk., 6. Bind, Side 463. — ⁴³⁾ Eline Gøjes Jordebog. A. Thiset. 1892. Side 111. — ⁴⁴⁾ Dansk Biografisk Leksikon. C. F. Bricka. 1887. Side 242. — ⁴⁵⁾ Samme. Side 246. — ⁴⁶⁾ Aarvog for Nordisk Oldkyndighed og Historie. 1889. 2. Rk., 4. Bind. Side 93. — ⁴⁷⁾ J. Wichfeld: Fortidsminder fra Egnen om Maribo Sø. Side 35. — ⁴⁸⁾ Samme. Side 36. — ⁴⁹⁾ Lolland-Falsters Historiske Samfunds Aarvog. 1926. — ⁵⁰⁾ Paludan Müller. Side 24. — ⁵¹⁾ Samme. Side 25. — ⁵²⁾ Falsters Historie I. Holg. Hjelholt. Side 41. — ⁵³⁾ Paludan Müller: Jens Andersen Beldenak, 2. udg., Side 103. — ⁵⁴⁾ Samme. Side 57. — ⁵⁵⁾ J. Wichfeld: Fortidsminder fra Egnen om Maribo Sø. Side 40. — ⁵⁶⁾ Paludan Müller. Side 108. — ⁵⁷⁾ J. Wichfeld: Fortidsminder fra Egnen om Maribo Sø. Side 41—42.

•

*De følgende sider udgør fortsættelse af
»Fejøbogen«, der også udleveres i løse
ark, når sådanne er bestilt hos årbogens
redaktion.*

Denne Hr. Jens Andersen sad her i Embedet til 1523; da gik han af, og en ny Mand kom til, Hr. Peder Hansen, som fik Kollats (Udnævnelse) af den samme fynske Biskop paa Fæø Kald med Annexerne Fæmø — og nu Askø. Oversat paa Dansk lyder den: »Jens Andersen (Beldenak) ved Guds og det apostoliske Sædes (Pavens) Naade Biskop i Odense, sender os elskelige (det lyder helt kongeligt!), Hr. Peder Hansen, Præst i vort Stift, vor faderlige, kærlige Hilsen! Den Fortjeneste, du ved din Retskaffenhed og andre Dyder har skaffet dig, hvorved du anbefales for os til et din Troskab værdigt Vidnesbyrd, driver og fører os, ja nøder os til at omfatte din Person med en særdeles Yndest og Naade, hvorfor vi foreslaar dig for den naadige Fyrste og Herre, Hr. Christian (den Anden), Danmarks, Sveriges, Norges, de Slavers og Goters Konge, til at være Præst for Sankt Nicolai Kirke paa Fæø med dens Annexer, Fæmø og Askø, da Hr. Jens Andersen, den sidste og endnu værende Præst dér frivilligt er traadt tilbage fra Embedet, saa det er lovligt ledigt, med Sjælesorg for alle og enhver, der hører under disse nævnte Kirker (da har der altsaa ogsaa været bygget Kirker paa Fæmø og Askø). Ved vort hellige Embedes Insignier (Hovedklædet d. e. Bispetiaraen) indsætter vi dig i disse Kirker, og vi vil ikke, at nogen anden end du paa nogen Maade skal nyde Kirkernes samtlige Indkomster, men at de helt og holdent skal svares til dig. Desuden overdrager vi to nærboende befuldmægtigede at komme til Stede og forhjælpe dig til uhindret og fuldkommen Besiddelse af de nævnte Kirker.

Til et troværdigt Vidnesbyrd derom har vi hængt vort Segl under dette Brev. — Givet i vor Residens paa Als paa den hellige Jomfrue Mariæ Fødselsdag Anno 1523.«

Efter Reformationen (i 1536) blev hver af de 3 Øer et Sognekald. Ved kongelig Bevilling af 4. Juli 1537 blev Øerne skilte og fik hver sin Præst; allerede i 1512 havde Hr. Hans Andersen tilladt Askø Mænd at tage sig en Kapellan. Det var ellers ikke Præsten paa Fejø, men Fæmø's og Askø's Bomænd, der ønskede den fuldstændige Adskillelse.

Da baade de katolske og de protestantiske Præster var saa

indflydelsesrige Personer i Sognet, de eneste, der havde »Hr.« foran Navnet, Præsten kaldtes ofte »Sogneherre«, kan vi betragte Præsterækken — series pastorum — som en Slags Kongerække, og for Oversigtens Skyld inddele Sognets indre Historie efter de vekslende Præster. Vi nævner Præster-nes Navne og deres »Regeringstid« — det er som oftest det eneste, vi ved om dem.



1) Den første, vi ved Navn paa (fra 1563), var Hr. *Claus Nielsen* — »Tykmave«, saaledes kaldet efter sin »tykke Bug, som gjorde ham paa Øen meget venerabel« (hædret). Han er vist død 1565.

2) Hr. *Hans Andersen* (1565?—1571) skal derimod have været meget mager og uanselig, vandt derfor ingen Yndest paa Fejø og døde vist af Græmmelse derover i 1571.

3) Hr. *Hans Ibsen* (1571—72) var her blot eet Aar; herfra blev han forflyttet til Købelev (hvor han var mellem 1572 og 1607); der blev han berømt for at kunne »mane« Spøgels-ser ned.

4) Hr. *Bent Hansen* (1572—83). Han havde intet godt Rygte, da han kom. I 1560 var han Kapellan i Idestrup; i 1571 maatte han rømme fra det Sogn, da han gentagne Gange havde gjort sig skyldig i Skørlevned. Her paa Fejø viste han sig ikke bedre; allerede i 1572 blev han af Provsten i Herredsbrødrenes Nærværelse advaret, fordi han handlede ilde med sin Kone og sin Degn. »Han var hengiven til stor Hastighed og brugte blodige Eder«. »Desuden skulde han rense sig for det Vanrygte, han paa ny var kommen i med en Tjenestekvinde«. I 1583 kom han herfra og tilbage til Idestrup som Sognepræst, men der blev han 6 Aar efter

atter udlagt som Barnefader; det blev bevist, at han havde forsøgt at leje to forskellige Personer til at paatage sig Faderverdigheden, og da han endnu samme Aar fik en lignende Sag paa Halsen, blev han dømt fra sit Embede (»fra Krave og Habit«).

5) Hr. *Jens Christoffersen Brun* (1583—1613) var født i Nebbelunde Præstegaard i 1555. Som Student »konditionerede« han (d. e. som Huslærer) hos Søren Kræmer i Svenborg, hvis Datter Maren han ægtede. Han døde her i 1613. Der hænger et Epitafium over ham og hans Familie i Kirken. Hans Kone fødte ham 14 Børn.

6) Hr. *Hans Lauritzen* (*Møller* eller *Mørk*) (1613—21) var søn af Magister Lauritz Letrox i Vestenskov. Han var i nogle Aar Kapellan hos Formanden, hvis Datter han ægtede.

7) Hr. *Søren Jensen Brun* (1621—33) var Søn af No. 5. Han var født her i 1596 og døde her i 1633.

8) Hr. *Lauritz Jørgensen* (1633—58); han blev begravet d. 15. December.

9) Hr. *Lauritz Hansen* (1658—79). Han var født i 1623 og var Kapellan her fra 1654, indtil han ved Formandens Død blev Sognepræst og maatte gifte sig med Enken, Maren Hansdatter, for at faa Kaldet. Han fik 10 Børn med hende: *Hans* (født d. 8. Novbr. 1661). — *Carsten* (f. 29. Decbr. 1662). — *Lauritz* (døbt Palmesøndag 1664). — Han blev uden Tvivl Gaardmand her paa Fejø og nævnes efter Faderens Fødested »Lungelse«. — *Jørgen* (12. Decbr. 1665). Han døde i 1691 som Degn i Ørslev. — *Frederik* (den 2. April 1667). — *Dødfødt Søn* (30. Septbr. 1669).

— *Michael* (d. 18. Septbr. 1670). — *Christoffer* (d. 29. Juli 1673). — *Niels* (d. 10. Decbr. 1675) og *Pernille* (d. 26. August 1677). En af Sønnerne blev Feltskær (Saarlæge), de øvrige Børn forblev som Bønder paa Fejø. Om denne Præst fortælles der senere meget i denne Bog. — Fejøs ældste Kirkebog er forsvunden; men i 1769 var der en laalandsk Præst, Brandt, her paa et ganske kort Besøg, han kiggede i Kirkebogen (den forsvundne) og gjorde et Par Notitser, som interesserede ham. Af Hr. Lauritz Hansens Selvbiografi anførte han følgende: »Anno 1623 den



Vesterby. »Busse«.

31. Juli, er jeg, Lauritz Hans Søn, Guds Ords Tjener paa Fæøe, barnefødt i Lungelse Præstegaard paa Langeland; min Fader var Hr. Hans Michel Søn, Sognepræst i Lungelse og Trælbølle, min Moder Pernille Hans Daatter. De lod mig oplære hjemme ved dygtige Lærere til mit 14 de Aar, da jeg blev sendt til Odense og var der i Skole og paa Gymnasie i 9 Aar, da jeg kom til Universitet 1646 og forblev der i 3 aar, indtil jeg rejste derfra med Testimoniis Academicis (Akademisk Vidnesbyrd) 1649 den 8. Octobr. og úa indformede andre, indtil jeg af forrige Sognepræst paa Fæø, Hr. Lauritz Jørgensen, blev kaldet til Kapellan d. 26. Maj 1654, og, da han døde, til Sognepræst den 17. December 1658 og kom da i Ægteskab med hans Enke, Maren Charstensdatter, hvis Moder, Gyde Pedersdaatter havde Jens Zachariesøn i Naxschou 1661 (mon det er den kendte Tingfoged og Dommer her paa Fejø, vi senere hører saa meget om?) — Hun, Gyde, blev begravet i Koret i Fæøe Kirke 1674 Mandagen efter 5. Sønd. eft. Trinitatis. NB. 1677, d. 11. Juni var han (Jens Zachariesøn?) i København efter Stævning. Og han var død i 1681«. — Og saa staar der: »1668, 2 den Pinsedag var Hr. Lauriz Hansen i København (det var vist ikke for det gode). Kapellanen var Hr. Jens

Bistrup«. Hr. Bistrup kom her d. 11. Oktober 1676 som gift Mand med' mindst 2 Børn, en Søn og en Datter. Han blev begravet her i Kirkens Kor den 2. Septbr. 1678 — den 26. Septbr. s. Aar nævnes en Hr. Anders Sadel (Sadolin) vel nok som Kapellan. Ved Paalæggelsen af Extraskat paa gejstlige Personer i 1677 nævntes Kapellanen, Hr. Bistrup, men ved Kopskatten i det følgende Aar 1678 nævntes han ikke; da var han død. Hr. Bistrup havde været Hører (Lærer) i Nykøbing. Den sidste Kapellan var følgende Sognepræst, Hr. Gregers Madsen, som giftede sig med Hr. Bistrups Enke.

10) Hr. *Gregers Madsen* (1679—91). Han giftede sig med Hr. Bistrups Enke, Else. Han blev begravet den 15. August 1691. Ogsaa om ham skal der senere berettes en Del. Han blev 61 Aar gammel.

11) Hr. *Hans Jørgensen Stadager* (1691—93). Han havde fra 1687 været Kapellan hos Formanden. Han var Søn af Præsten Jørgen Falster i Stadager. Der skrives, at han døde pludselig Natten, før han skulde rejse til Sjælland for at holde Bryllup, men i det »Udtog af Kirkebog«, der ovenfor er citeret, staar der, at han var gift med Sille Maria.

12) Hr. *Christen Jespersen Skov* (d. 4. Septbr. 1693—Okt. 1710). Han blev kaldet af Biskop Thomas Kingo, der var gift med hans Svigermoder. I 1693 blev han gift med Sille Maria Worm (Formandens Enke?), der døde i 1714. Der var 3 Børn i Ægteskabet. Han blev begravet den 26. September 1710 og blev kun 47 Aar gammel.

13) Hr. Magister *Peder Blichfeld* (1710—25), som var født i 1674. Hans Hustru var en Søster til Bispinde Müller, og hun døde i Vesterborg 1735 (eller 1736), 65 Aar gammel. I Kirken hænger en Mindetavle over ham.

14) Hr. *Hans Mejer* (1725—36) var født i Norge og blev i 1714 Student fra Trondhjem Skole og kom siden som Informator til Provst Suhr i Købelev. Mens han var der, blev han anset for at have mystiske Evner. Skytten paa Pederstrup kom til at skyde en Jagthund, der tilhørte Hr. Mejer, og da denne Skytte nogen Tid efter skød efter Fuglevildt paa det Sted, hvor han havde skudt Hunden, dræbte han i



Den gamle Dommergaard

eet Skud først begge sine Jagthunde og skød i næste Skud sin Hest saaledes i Hovedet, at den maatte dræbes. Han og flere andre troede, at Hr. Mejer havde haft en Finger med i dette Spil, og Skytten blev saa bange for ham, at han aldrig mere lod sig se paa den Egn, saa længe Hr. Mejer opholdt sig der.

15) Hr. *Andreas Desington* (1736—66) var født i Bergen d. 30. Decbr. 1700 og blev Student i Nysted i 1721 og 2 Aar efter theologisk Kandidat med Haud (II. Kar.). Samme Aar blev han kaldet til at være Kettingeprestens Eftermand. Desington blev imidlertid Fuldmægtig hos Amtmanden paa Aalholm. Præsten i Kettinge, hvis Død han ventede paa, døde først 13 Aar efter, og da det skete, betænkte han sig paa at overtage hans Embede, for den 9. Decbr. 1735 var han blevet kaldet til Fejø og tog dertil, da han ønskede sig Rolighed til at sysle med Studier, som han i lang Tid havde maattet forsømme, efter at han ogsaa fra 1728 til 1730 havde været Huslærer paa Bramsløkke hos Generalmajor Schack og sidenefter Amanuensis hos Biskop Lodberg og hos Efterfølgeren, Biskop Ramus i Odense. — Da Hr. Desington i 1750 blev meget svagelig, fik han først en

Kapellan fra Norge, Christian Ørbeck, men han forlod ham samme Aar, hvorefter han fik en anden, Jens Vandel, som giftede sig med hans Datter og blev her som hans Efterfølger. Hr. Desington var gift med Charlotte Kirstine Nielsdatter, der tidligere havde været gift med Hr. Mouritz Hoe i Døllefjælde. Hr. Desington døde i 1766.

16) Hr. *Jens Vandel* (1766—70) var født i Saxkøbing som Søn af Købmand Niels Jensen (Moderen var født Vandel). Han blev Student fra sin Fødeby 1738; saa var han i 5 Aar Hovmester hos Grev Holck paa Ourebygaard, før han tog sin Examen. Han giftede sig med en Datter af Formanden, Elisabeth Desington, og de fik 2 Børn. Sønnen, Niels Vandel, født i 1752, døde i 1792 som Stadsfysikus i Christiania; Datteren, Anna Margrete, ægtede 1770 Købmanden Claus Jacob Suhr i Nakskov og døde i sin første Barselseng med Datteren, Johanne Charlotte Lucie, der ligeledes døde i første Barselseng (1792), Aaret efter sit Bryllup med Farver Lars Theisen i Nakskov.

17) Hr. *Niels Møller* (1770—77) var født paa Ærø; Forældrene var Bønderfolk. Han havde været Præst paa Askø fra 1766 til 1770, før han kom her. Hans Hustru, Johanne Marie Thomsen, døde 1780. Han blev i 1777 forflyttet til Krummerup paa Sjælland.

18) Hr. *Henrik Steensen Müller* (1777—1783) var født i 1737 og blev Student fra Nykøbing 1755. Han blev Lærer ved Waisenhuset i København og blev kaldet hertil den 17. Decbr. 1777. Han døde her i 1782. Hans anden Hustru var Datter af Præsten i Stokkemark, Hr. Sebbelow. Hun ægtede efter hans Død Hr. Mortensen paa Askø.

19) Hr. *Henrik Kuhlmann* (1783—1808). Han havde været Kapellan i Norge, da han d. 18. Januar blev kaldet hertil. I hans Tid døde her en Degn i høj Alder, Lucoppidan, som havde taget theologisk Embedsexamen og var en »saare værdig Mand«.

20) Hr. *Johan Jacob Kirchheiner* (1808—21) var »ikke meget elsket« her paa Fejø. Han kom herfra som Sognepræst paa Møen, hvor han døde 1841. Hans Hustru var

Benedicte Erikke Thomasine Wadskiær, Datter af Professor W. Der var 11 Børn i Ægteskabet.

21) Hr. *Andreas Boie* (1821—29) var født i 1773 og var en Bondesøn fra Holbæk ved Randers. Han fik tidlig baade Stiffader og Stifmoder, som begge behandlede ham ilde. Tyve Aar gammel kom han i Randers Skole, hvor den ædle Rektor, Mag. Estrup, var som en Fader for ham. Fra 1810 til 1821 var han Kapellan i Stege og kom saa her til Fejø, hvorfra han i 1829 drog til Stadager, hvor han i 1854 døde. Først var han gift med en Datter af Provsten i Stege, anden Gang med Anne Margrete, Datter af Købmand Edw. Sidenius i Maribo.

22) Hr. *Diderik Peter Lund* (1829) var født 1781 i Sørby-magle paa Sjælland, hvor Faderen var Kapellan; hertil blev han kaldet d. 22. Juli 1829. Han fik kun prædiket 2 Gange; han døde nemlig allerede d. 14. Septbr. samme Aar paa et Hospital i København.

23) Hr. *Christian Rudolf Kjerulff* (1829—40) var født 1788 ved Aarhus; Faderen var Landmand. 1820 var han Kateket i Bogense. Den 31. December 1829 kom han hertil som Sognepræst, og han døde her d. 15. April 1840. Han var to Gange gift, først med Henriette Jacobine Knorr. anden Gang med en Datter af Forvalter Braband.

Selvfølgelig kan der om saa lille Stykke Land som Fejø ikke skrives en fortløbende Krønike: der mangler Oplysninger, Kilder; enten har der intet været nedtegnet om de Smaabegivenheder, her er hændet, eller ogsaa er mange af de Oplysninger, der har været til, ved Vanrøgt gaaet tabt. Idet vi maa have Danmarks almindelige Historie i Tankerne, maa vi nøjes med de smaa Meddelelser, der kan findes; de staar hen uden indre Sammenhæng, men giver dog forhaabentlig alt i alt et Billede af Livet, som det formede sig i de skiftende Tider paa vor Ø. Det ligger ogsaa i Sagens Natur, at det ikke er Idyller, Krøniken kan afmale: naar alt er vel, siges der intet derom; kun Afvigelserne fra det normale, Forseelserne, Forbrydelserne er optegnede, saa naar disse her fortrinsvis fremstilles, giver de vel et skævt Billede

af Fejboernes Liv i gamle Dage; men vi maa trøste os ved, at dette Billede omvendt viser, hvad gode Folk har anset for ret og kønt.

Som vi allerede véd, var Fejø Kongens Ejendom, hvoraf han kunde kræve Afgift. I en Optegnelse fra 1523 udtrykkes dette saaledes: »Fejø ligger til Kongens Fadebur«, og af »Ffææø« skulde der aarlig svares ham 226 Mark og 11 Skilling samt 10 Pund (40 Tdr.) Havre; ligeledes skulde Vejrø (Vedrø) af med 10 Mark og 13 Skilling. — Naar der var Krig paa Færde, krævede Kongerne ofte Extraskatter ogsaa af Fejø; i og efter Grevens Fejde (1533—1536) trak han (Christian den Tredie) lovlig stærkt paa Øens Bomænd. Endelig i 1537 klagede de saa kraftigt, at han maatte skaane dem lidt. Kongen skrev da Juleaften saaledes til sin Lensmand over Nykøbing Len, Schack Rantzau: »Vor Gunst tilforn! Vid, at vore Undersatter, Bønder og menige Almue, som bygger og bor paa Fejø der udi Nykøbing Lén, haver nu ladet berette for os, hvorledes de nu udi sidste forleden Fejde er tit og ofte udplyndrede, og derover er nu saa saare forarmede, at de ikke formaar at udgive denne Sølvskat (Pengeskat), og beretter, at de haver velvilligen udgivet alle andre Skatter, som de er tilskrevet om, og var derfor begærendes, at vi vil ansé saadan deres Brøst og store Skade og endeligen forhandle med dennem om samme Sølvskat. Da haver vi nu ansét saadan deres Brøst og Armod og undet samme vore Undersatter paa Fejø, saa at de nu straks skal udgive og antworde dig paa vore Vegne Halvdelen af samme Sølvskat, og den anden Halvdel skal staa udi vort fri Vilkaar, indtil saa længe vi selv udi Falster kommendes vorder eller og herforinden lader forfare (undersøge) samme vore Undersatters Lejlighed (Omstændigheder), hvad heller de da paa vor videre Anfordring skal samme Part udgive, eller vi da og kunde efter samme deres Lejlighed forskaane dennem dermed.

Skrevet paa vort Slot »Kiøpnehaffn jwlle affthen aar mdxxxvij (1537) Wnder wortt signett«.

Christian III havde ogsaa senere noget tilovers for Fejø og dens Søsterøer; tværtimod, hvad ellers var Skik, tillod

han Beboerne i 1550 at handle paa Tyskland uden om Købstæderne paa det større Moderland, Laaland (»Meginlandet« kaldte de dette land, d. v. s. det store Land, Hovedlandet): »Christian, med Guds Naade osv. gør alle vitterligt, at efterdi vore Undersaatter paa Føø, Femø og Askø ligger saa langt fra Ménlandet, og det er dennem storlig til Besvær, at de skal købe i vore Købstæder deres Humle, Staal, Salt og andet til deres Hus's Ophold, da paa det at de desbedre maa blive ved deres Bjergning, haver vi af synderlig Gunst tilladt, at de herefter maa sejle med deres Skuder til Tyskland med deres eget hjemmefødte Kvæg og Korn, naar der ikke er Forbud, og der købe Humle, Salt, Staal, Jern og, hvad andet de haver behov til deres eget Hus's Ophold, indtil vi siger anderledes derom; dog maa de ikke sælge til Forprang« (d. e.: andensteds til Underpris).

I 1557 var Bønderne paa Nabøen Fæmø bleven ængstelige for, at deres gamle, fastslaaede Rettigheder skulde fratages dem; de havde nemlig mistet et Konge-Tilsagn derom, og nu, det var borte, kunde Kongens Lensmand maaske finde paa at forhøje deres Afgift, Landgilden, eller deres Stedsmaal: Indfæstningsafgiften. Nu havde de Fejømænd et ganske ligelydende Brev, og støttende sig til det mødte de frem for Kong Christian, som just da — den 11. August 1557 — var paa Nykøbing Slot, og bad ham give dem et nyt Brev; det fik de ogsaa, skønt Lensmanden talte imod dem:

»Vi Christian den Tredie osv. gør alle vitterligt, at Aar efter Gud Byrd 1557 den 11te Dag Augusti paa vort Slot Nykøbing udi vor egen Nærværelse, nærværendes os elskelige Johan Friis til Hesselager, vor Kansler osv. var skicket for os vore Undersaatter paa Fæmø og berettede, at dennem af vore Forfædre, fremfarne Konninger udi Danmark, er givet nogle Friheder paa, hvor »møgit« (meget) de skal give til Landgilde, og hvorledes der skal holdes med Bøndersønner og med Gaardfæstning paa Fæmø, og beklage de foreskrevne vore Undersaatter, at samme deres Breve er dennem udi forgangne Fejde forkomne, og derfor havde de for os for Retten stævnet vore Undersaatter af »Fæeø« med deres Privilegier, der skal lyde som med de Privilegier, som den-

nem af Fæmø givet var. Og mødte forskrevne vore Undersaatter af Fæøe med samme Privilegier, som var et aabent, beseglet Pergamentsbrev, som højbaarne Fyrste, Konning Frederik, vor kære Hr. Fader udgivet havde, lydendes: at Fæøe Mænd skal udgive slig Landgilde, som de af gammel Tid givet havde, og Bøndersønner, som paa Fæøe fødte var, at blive der boendes og ikke deraf føres; dog, naar de vilde flytte af Fæøe, skulde de bo paa Kronens Lén udi Nykøbing Lén, som samme Brev om forskrevne tvende Artikler bemelder« (altsaa havde man allerede da en Art Stavnsbaand her paa Øerne). »Sammeledes berettede forskrevne Fæmø Mænd, at naar dennem blev nogen Gaard ledig paa Fæmø, da havde de — ligesom de paa Fejø — af gammel Tid ikke givet mere til Indfæstning end 3 Gylden (1 G. = 1½ Kr.) af Gaarden, og beklagede, at de nu maa fæste samme Gaard saa højt, som de med Lensmanden kunde blive til ens, og begærede, at det maatte blive ved den gamle Skik.

Dertil svarede os elskelige, ærlige og velbyrdige Jørgen Brade, vor Mand, Tjener og Embedsmand (Lensmand) paa vort Slot Nykøbing, og berettede, at det skal ikke findes, at vore Undersaatter enten af Fæmø eller Fejø skal nogen Tid have haft nogle fremfarne Konningers udi Danmarks Breve og Friheder paa, hvor »møget« de skal give til Stedsmaal paa deres Gaarde, naar de dennem skal fæste, anderledes end de maatte saa sige (det er kun efter deres egen Mening) og ikke heller bemelder højbemeldte Konning Frederiks Brev paa den Artikel, at de skal ikke give mere end 3 Gylden til Fæstning paa hver Gaard.

Dom: Da efter Tiltale, Gensvar, Breves Bevisning og Sagens Lejlighed (Omstændighed) sagde vi saa derpaa for Rette, at forskrevne vore Undersaatter paa Fæmø og Fejø skal ikke besværes med yderligere Landgilde at udgive, end som de af gammel Tid gjort haver. Og ikke heller de Bøndersønner, som der paa forskrevne Øer fødte er, tvinges derfra at flytte, uden naar de vil bo andensteds, da skal de bygge og bo paa Kronens Gods udi Nykøbing Lén; og naar nogen af vore Undersaatter vil fæste nogen Gaard paa Fæmø og Fejø, da skal de være pligtige deraf at udgive til Fæstning, hvad

som de derom kan med vor Lensmand, som nu er eller her-
 efter kommandes vorder paa Nykøbing Slot, tilens vorer«. —
 — Lensmanden fik da saa sin Vilje paa dette Punkt.

Et Spørgsmaal om Værnepligt, som halvandet Hundrede
 Aar senere fik stor Betydning for Fejø — Birkefogden her
 satte i bogstavelig Forstand sit Liv ind derpaa — og for de
 andre Øer: om Folkene skulde tjene Kongen til Lands eller
 til Søs, viser sig i 1565, da det ses, at man her blev betragtet
 som søfarende. Der var Krig i Vente, og der skulde sendes
 Baadsmænd (Matroser) til Københavns Slot til Admiralen,
 Herluf Trolle. Kongen lovede at give hver Baadsmænd 4 Gyl-
 den om Maanedes, og de halvbefarne »redelige Maanedes-
 penge«. — »Askø, Fæmø og Fejø og de andre Smaaøer skal
 desuden sende 12 Skibsbyggere og Tømmermænd«.

Der blev i Aaret 1568 skrevet »Ett Clart Regiister paa alle
 Sogner, Bøndergaarde, Boell oc Gadehuus udj Fuelse herrid
 udi Iolandt«. Deri opgøres det, at der paa Fejø var 66 Bol
 (Gaarde), paa Vejrhø 4, samt paa Fejø 18 Gadehuse (jord-
 løse Huse), paa de andre to Øer tilsammen 69, ialt 157 Be-
 boelser paa de 3 Øer. — Til Sammenligning sættes de nu-
 tidige Tal (fra 1921): Fejø 357 Gaarde og Huse, Fæmø 167
 og Askø 50, ialt: 574. Saa slutter Registeret med: »Adel og
 Gejstlighed ejer intet paa Øerne«, nej, det var Kongen, der
 ejede al Jorden, mens Bomændene selv ejede deres Gaarde
 og Grundene, de stod paa.

Og saa skal vi læse om, hvori den Landgilde bestod, som
 ovenfor omtales, og som det blev betragtet som en slet Hand-
 ling af forhøje. For Aaret 1569 udgjorde Landgilden for alle
 Fejømænd tilsammen 227 Mark og 3 Skilling og Landgilde-
 Havre: 11 Pd. og 10 Skp. = 46 Tdr. 2 Skpr. — For Vejrhø
 var det ialt 16 Mark og 5 Skilling + 1 Td. Smør; hver af
 de 4 Gaardmænd der (Bomænd) gav 1 Fjerding Smør; de
 hed: Anders Lerche, Bo Lauritzøn, Hans Pederssøn og Hans
 Olufssøn; den ene Gadehusmand, der var, Rasmus Fynboe,
 gav 2 Mark.

Aaret efter, i 1570, opnoterede Provsten i Fuglse Herred,
 Hr. Jørgen Christiernssøn, hvilken Indkomst Kirken, Præsten
 og Degnen da havde:

»Til Fejø Kirke er der ingen Ejendomsbreve. Den aarlige Landgilde til Kirken er 1 Skæppe Byg af hver Mand, er 70; er i een Summa 3 Pund minus 2 Skp. (dengang gik der altsaa 7 Skp. paa en Tønde).

Præsten har ingen Ejendomsbreve eller Kirkebog. Af Jord har han 3 Skp. Land, men ingen Eng. Han har intet Almissekorn, men hver Mand skal give Præsten aarlig 1 Skp. Byg. Derfor giver hver Mand en Gaas og en vis Rente aarlig. Der er 70 Tiendeydere. Af Inventarium er der et gammelt Bord (d. e.: som ikke tilhører Præsten, men Præstegaarden).

Degnens Indkomst er 4 Pund Rug og 4 Pund og 4 Skp. Byg (16 Tdr. af hver Sort), nemlig 1 Skp. Rug og 1 Skp. Byg af hver Mand. Af Jord har han 3 Skp. Land, men ingen Eng. Helmissesmad (Allehelgendedagsmesse) faar han 17½ Mark, det er 4 Skilling af hver Mand. Der er intet Degnebol (Bolig), men hver Degn koster eller bygger selv Vaaning(*).

Samme Provst besøgte i 1574 Fejø paa Visitats, og han befandt bl. a., at Præsten paa Fæø blandt de Bøger, han efter Kirkeordinansen skulde have, ogsaa havde en, der hed: »Instructio visitationis Saxonica« (d. e.: den saksiske (lutherske) Forordning om Visitatser).

— Om Kirkens Indkomst, Byggen, som den fik af Bø-mændene, forordnede Kongen i 1577: »Da vil vi herved tilladt have, at Kirkeværgen til de Kirker over alt Laaland, som vi haver jus patronatus (Patronret) til, maa herefter sælge og forvandle (omsætte i Penge) Kirkernes Rente og Indkomst, hvor dennem bedst synes, og de det kan afhænde. Kirkerne til Gavn og Fordel, dog skal de ikke maatte gøre det uden med Herredsprovstens og Sognepræstens Vilje og Vidskab« (Viden).

Om denne kongelige Forordning om Kirkens Tiendekorn blev der godt hundrede Aar senere megen bitter Strid. — Pengene sad ikke saa løse hos de Fejø Mænd; i hvert Fald maatte Provsten, da han i 1589 kom her paa Visitats, fra Prædikestolen formane Sognefolket at holde den Skik og

*) Rigsarkivet oplyser, at 1 pd. korn var = 4 tdr., og at 1 td. korn almindeligvis var = 6 skp. Landgilden for Vejro var ikke 16 mk 5 sk., men 4 mk 5 sk.

Forordning, som paa Landet (her paa Øen) har været udi mange Aar: at give en Susling (en Seksling, 6 Penninge = en halv Skilling dansk) til Vin og Brød, naar de gik til Guds Bord, item at holde den ærlige Skik, som har været i Christendommen med Hædersoffer, som naar Børn christnes, Kvinder gaar i Kirke (første Gang efter Barnefødsel), og naar Brudefolk vies osv.«

Præsten kunde nok trænge til disse Biindtægter, han var ikke for velstillet, hvad vi ogsaa ser af et langt Brev, Dronning Sofie (Frederik II's Enke) i 1591 sendte sin Lensmand paa Nykøbing Slot. »Os elskelige Niels Friis«. Vi erindrer jo, at vore Øer samt meget andet Land her paa Laaland og Falster var til Livgeding, Enkeforsørgelse for Enkedronningen: »Sophia, med Guds Naade osv. Vor Gunst tilforn! Vid, at hæderlige og højlærde Mænd, Sognepræster paa vore og Kronens Øer, Fæø, Femø og Askø, til vort Slot Nykøbing liggendes, haver underdanigen ladet give til Kende for os, hvorledes de en ringe Jord og Eng haver til deres Gaarde, ungefærlig 2 eller 3 Tønder Sæd, og en Part af dem aldeles intet, og derfor er underdanigsten begærendes, at vi deres arme Vilkaar og Elendighed vil anse og dennem med nogen Jord, som de til deres Gaarde kan bruge, vil bevilge. Da efterdi vi forfarer (erfarer), at disse Præsters Vilkaar og Elendighed er saa »møgit« ringe, og vi dog gerne saa dennem til det bedste at blive befordret, saa haver vi derfor naadigen undet og bevilget dennem, at naar nogen af vore og Kronens Bønder og Tjenere, som bygger og bor paa Fæø (og de andre Øer) ved Døden afgaar, da maa disse Præster paa hver sin Ø, som han er Præst paa, komme til samme Jord igen (lægge den til sin Gaard) uden Indfæstning. Dog skal Præsten til rette Tid udgive den aarlige Landgilde, som efter Jordebogen ganger af foreskrevne Gaard. Og dersom Sognepræsten vil Bondegarden til sig forhandle, skal han den med Arvingernes Minde til sig have. — Vi haver og naadigst bevilget disse Præster paa forskrevne Øer at maatte blive fri for, hvad Langroer, Stakketroer (Pligt til at ro langt eller kort for kongelige Embedsmænd) og andet Arbejde og Tiende som af Bondegarden ganger.

Thi beder vi dig og vil, at du dennem for disse Arbejder fri lader blive, havendes Indseende med, at dersom nogen af samme Præster er saa rigeligen og rundeligen forsét (forsynet) og forsørget med Præsterente og Jord, at han sig derover ikke haver at beklage, at du herudinden (heri) vort Gavn og Bedste vil vide at ramme, saa at han ikke under det Skin nogen Jord bekommer. — Dermed sker vor Vilje, befalendes dig Gud.

Givet paa vort Kloster Halsted den 9. Septembris

Aar 1591«.

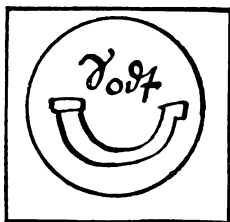
Den Fejð-Præst, der sammen med sine Kolleger, havde klaget sin Nød for Enkedronningen, hed Hr. Jens Christoffersen Brun (se Nr. 5 i Præsterækken). Han burde ogsaa have taget Hensyn til sine Sognemænds Tarv, hvad han engang i 1593 ikke gjorde. — Den udmærkede Provst i Fuglse Herred, Hr. Jørgen Christiernsøn, som har efterladt en yderst udførlig og velskreven Provstebog, skrev — og dette var den sidste Sag, han indførte i Bogen: »Anno 1593, den 29. Maj, som var den Tægtedag (Tingdag), til hvilken Simon Hansen, Bomand og Skipper paa Fæø havde indstævnet sin Præst, Hr. Jens paa Fæø at møde for Provsten i Østofte for saadan Sag: Simon Hansen havde kort før Paaske laant og lejet en liden Skude til Hr. Jens, Jens Rasmussen og Svend Jensen; de vilde til Næstved at købe Heste; og siden de samtlige drog bort med Skuden, er den blevet borte, og han har intet spurgt til den; thi paastaar han, at Hr. Jens Brun og de tvende andre skal fly hannem hans Skude igen saa god, som han dem haver laant. — Hr. Jens var ikke mødt, og blev Sagen opsat til den 12. Juli«. — Hvordan det gik, véd vi intet om.

Hr. Jens skulde derimod nok holde paa, hvad der tilkom ham; Bomændene skulde efter gammel Skik yde en Afgift til ham, som kaldtes »Almissekorn«, der skulde fordeles mellem Præst, Degn og de fattige. I 1594 blev der Strid herom, som der staar i Provstebogen: »Fæø-Almuen vægrede sig ved at give det Almissekorn, som er efter Jordebogen 1 Skp. Byg af hver Gaard; de foregav, at det var kun en Bevilling, som de havde undet Hr. Hans Ibsen (se Nr. 3 i Præsterækken),

nu Sognepræst i Købelev og Provst i Nørreherred, men ingen før ham havde faaet det. Men saadant Foregivende blev kendt højst falsk at være ved Hr. Hans's Brev, som blev oplæst«. — »Det var ikke alle Mænd paa Fejø, som havde nægtet at yde Kornet, kun Halvdelen af Øens Bomænd havde holdt Almissekornet tilbage, og dem var Peder Alfast Formand for«.

Foruden Bomænd og Gadehusmænd maa der ogsaa dengang have været omvandrende Stoddere her paa Fejø, ellers havde de ikke haft det Stoddermærke, der kendes fra 1582.

I hele Fuglse Herred var der 740 Tiendeydere og 121 Stoddere, som skulde bære et Stodder tegn, og det synligt, fastsyet paa Brystet. Naar Indehaveren døde, sprættede man det af hans Pjalter og overlod det til en anden, men vovede det indregistrerede »Almissehoved« at udstrække sin Virksomhed ud over Sognets Grænser, var hans Tegn og dermed følgende Adkomst til at tigge forbrudt. Af kontrolmæssige Grunde var det derfor af Vigtighed, at Tiggerens Hjemsted kunde ses af hans Skilt. Som



oftest tog man da sin Tilflugt til et Par Bogstaver af Sognekirkens Navn; den store Tiggerforordning af 1567 indskærpede Brugen af 3—4 Bogstaver »med sliig Forskel, at det deraf kunde kendes, udi hvilke Sogne de hører hjemme«.

Fejø brugte som Vartegn en Baad og et mærkeligt Ord: Sodt, som maaske skal tydes som Sot = Sygdom, hvilken kunde være Grunden til Mandens Elendighed.

Tiggerne var jo ikke velsete, men endnu mindre velkommen var en Mand fra det højeste Trin paa Samfundsstigen, der aarligt gæstede Fejø; det var den mægtige Adelsmand, Steen Brahe — en Broder til Astronomen Tyge Brahe — som i Aarene omkring 1580 var Kong Frederik den Andens Lensmand over Ravensborg Len. Intet var saa herligt for Kongen som Jagt; at Steen Brahe var ham kær, ser man af, at han overlod ham Jagtretten paa Fejø og de andre Smaaber. Bønderne maatte naturligvis ikke selv jage paa deres

Marker, der jo var Kongens Ejendom; de maatte ogsaa kun holde »trebenede« Hunde, som det hed, d. v. s., hver Bondehund skulde have en Sene skaaret over paa det ene Forben, for at den ikke skulde kunne løbe Harerne op. De har sikkert ikke med Glæde set den adelige Herre med Svende og Hunde trave rundt i deres Korn.

Kongens Brev ser saaledes ud: »Vid, at vi nu naadigst haver bevilget og tilladt, at os elskelige Steen Brahe, vor Mand, Raad (Rigsraad) og Embedsmand udi »Raffuensborg« Len at maatte herefter have hans fri Harejagt (»Haarjagt«) paa vore og Kronens Øer: Feeø, Femø og Askø. Han maa jage Harer, naar og saa ofte han selv i egen Person vil drage derpaa at jage og ingen anden paa vore Vegne der at skulle jage efter Harer, til saa længe vi anderledes derom tilsigendes vorder; dog saa, at han aarlig derfor skal give 2 Rosenobler (godt 35 kr.) til os og til højbaarne Fyrstinde, vor kære Hustru, een Portugaløs (c. 85 kr.) og dennem os til hver Philippi og Jacobi Dag (1. Maj) lader fornøje. Thi forbyder vi alle og enhver Steen Brahe heri at hindre eller i nogen Maade Forfang (Skade) at gøre under vor Hyldest og Naade. Actum Kiøpenhaffen 15. Juni 1582«.

Bomændenes Korn, som Kongen, Præsten og Degnen foruden de selv nød godt af, havde Ærinde mange Steder hen; saaledes kom der i 1602 et Brev fra Kongen til Fejø Bønder, om de ikke nok, nu de havde haft en god Høst, for smaa Priser vilde sælge af deres Overflod til de nordligste Nordmænd, da der var Nød paa Færde hos dem: »Aabent Brev til Almuen paa »Feeø« (og de andre Øer). Hilser eder, alle vore og Kronens Undersaatter, Bønder og menige Almue paa Fejø boendes evindeligen med Gud og vor Naade. Vid, eftersom vore Undersaatter udi Nordlandene udi vort Rige Norge dennem højlig beklager for den megen Dyrtid og Misvækst ikke at kunne bekomme deres Sædekorn eller andet Korn, som de ellers til deres Nødtørf behøver, efterdi vi er komne i Forfaring, at hos eder skal være udi forgangen Aar bleven god Kornvækst, saa at I deraf skal have at overlade, beder vi eder og vil, at I for denne ene Gang, naar vore Undersaatter eder med dette Brev besøger (d. v. s. kø-

benhavnske Handelsmænd), lader dennem bekomme for en billig Køb, for rede Penge og andre gode Varer, hvad Korn I haver at overlade af; ladendes (undladende) det ingenlunde. Hafniæ 29. Januarii Anno 1602«.

— Da Krigen (Kalmarkrigen) med Svenskerne rasede (1611—13), trængte samme Konge, Christian den Fjerde, til Penge, og han udskrev da en Extraskat. Hver Bomand skulde af med 1 Rdl., hver Husmand med en halv Daler ligesom »Tjenestesvende« og Møllere.

Det er saa heldigt, at vi da med det samme faar Navnene paa alle Husbonder paa vor Ø. Listen ser noget tør ud, men det er dog interessant at faa at vide, hvad Folk da hed; de fleste Navne er som de nu brugte, men nogle er dog med ejendommelige Navne, og maaske en og anden kan finde sine Forfædre iblandt dem. Altsaa:

I Østerby boede følgende *Bomænd* (Gaardmænd):

Ole Smed.	Niels Clausen.	Rasmus Nielsen.
Peder Hansen.	Niels Rasmussen.	Jens Olsen.
Svend Jensen.	Hans Rasmussen.	Hr. Jens (Brun: Præsten)
Rasmus Hansen.	Oluf Friis.	Jens Strange.
Ole Jensen.	Hans Simonsen.	Mikkel Thomsen.
Niels Hansen.	Rasmus Ebbesen.	Morten Smed.
Peder Olsen.	Thorkild Hansen.	Rasmus Hansen.
Mads Pedersen.	Niels Jørgensen.	Hans Hansen.
Mikkel Lauritzen.	Oluf Hansen.	Morten Lauritzen.
Rasmus Jensen.	Lauritz Smed.	Wentzel Caspersen.
Jens Smed (Schmidt).	Peder Alfast.	Jens Bager.
Hans Lauritzen.	Rasmus Hansen.	Oluf Sommer.
Oluf Hansen.	Niels Hansen.	Jacob Skrædder.
Anders Bymand.	Daniel Svendsen.	Claus Poell.
Niels Væver.	Anders Laursen.	Niels Madtzen.

Pebersvende: Per Mortensen, Per Andersen, Jep Skrædder, Jens Danielsen, og Peder Hansen.

Husmænd:

Jens Jude (Jyde) gav ½ Daler.	Peder Fynbo (1½ Mark).
Jens Christensen (1 Mark).	Lauritz Mikkelsen (1 Mark).
Peder Hjort (1 Mark).	Niels Olsen (1 Mark).
Lauritz Olsen (1 Mark).	Rasmus Jørgensen (½ Daler).

I Vesterby var følgende *Bomænd*:

Christoffer Jensen.	Lauritz Jensen.	Lauritz Jensen.
Peder Joensen.	Job Thorkildsen.	Anders Monsen.

Thorkild Nielsen.	Laurits Gaard.	Hans Pedersen.
Peder Jensen.	Bo Mortensen.	Hans Nielsen.
Lauritz Askø.	Jens Jørgensen.	Niels Hansen.
Otte Jepsen.	Hans Jensen.	Lauritz Hansen.
Peder Rasmussen.	Jens Jepsen.	Oluf Jørgensen.
Peder Olufsen.	Peder Thomsen.	Christoffer Fynbo.
Hans Nielsen.	Jørgen Jørgensen.	Thorkild Bosen.
Hans Olufsen.	Oluf Jensen.	Christen Smed.
Anders Pedersen.	Hans Mortensen.	Anders Olufsen.
Niels Friis.	Jens Hansen.	Anders Nielsen.
Peder Borre.	Hans Jensen og Hans	Niels Glarmester.
Oluf Andersen.	Erbo (Ærøby).	Rasmus Nielsen.
Thorkild Olufsen.	Hans Nielsen.	Niels Møller.

Pebersvende: Jørgen Thorkildsen, Morten Olsen, Niels Andersen, Hans Glarmester, Jep Jensen, Mogens Jørgensen, Lauritz Jørgensen, Lauritz Skrædder og Joen Olufsen.

Husmænd:

Niels Jensen ($\frac{1}{2}$ Daler).	Oluf Olsen (1 Mark).
Niels Larsen (1 Mark).	Povl Biug (Byg) ($\frac{1}{2}$ Daler).
Jens Nielsen (1 Mark).	Oluf Pedersen ($\frac{1}{2}$ Daler).
Povl Degn ($\frac{1}{2}$ Daler).	Henrik Hansen ($\frac{1}{2}$ Daler).
Jørgen Pedersen (1 Mark).	Jens Laursen (1 Mark).
Jens Olsen ($\frac{1}{2}$ Daler).	Hans Mogensen ($\frac{1}{2}$ Daler).
Peder Jørgensen (1 Mark).	Morten Jeppesen ($\frac{1}{2}$ Daler).
Morten Jensen (1 Mark).	Jeppe Jørgensen (1 Mark).

Paa Vejrø boede af *Bomænd:*

Jep Olsen, Jep Hansen, Rasmus Jensen, Per Hansen og Jørgen Fynbo. Og af *Husmænd:* Lauritz Lessøe, Lauritz Villadsen og Anders Alsing.

»Summarum offuer Fæø och Verømend«:

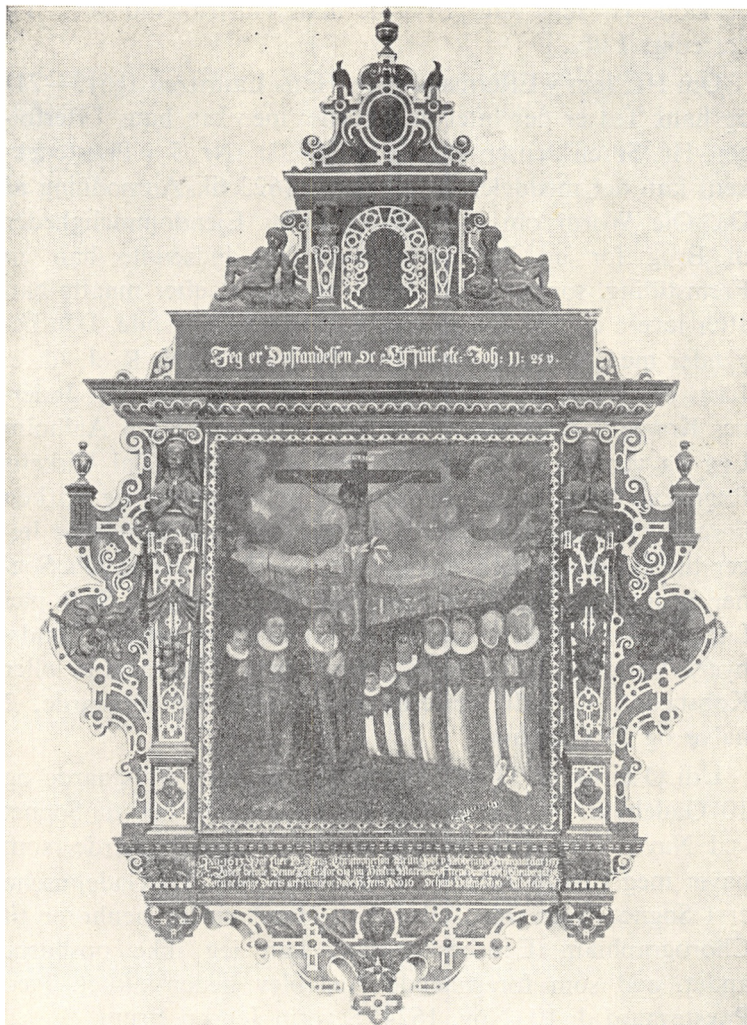
Fæstebønder 70	70 Daler	Pebersvende 15	15 Daler
Smede, som bruger Avl 1 $\frac{1}{2}$ Daler		Husmænd 21	10 $\frac{1}{2}$ Daler
Skrædere, — do. — 1.....	$\frac{1}{2}$ Daler	Tjenestesvende 12.....	6 Daler
Møllere, — do. — 1	$\frac{1}{2}$ Daler	Tjenestedrenge 14	4 Daler
	<hr/>		<hr/>
	71 $\frac{1}{2}$ Daler		35 $\frac{1}{2}$ Daler
		Tilsammen:	107 Daler

I Anledning af den samme Krig skulde Kongen have Landsknægte transporteret fra Kiel over til Halmstad i Halland. Der fik Fejø Skippere ogsaa Ordre til at møde med deres Skuder (18. Februar 1611): »Hendrik Friis fik Brev

om ud af Rudkøbing og andensteds paa Langeland, saa og Joachim Barnewitz udaf Feøe, Femøe og Askøe under Nykøbing Len liggendes at forskaffe Skuder, som til Kiel den 3. Maj skulde være til Stede der at indtage Marqvort Pendtzis Ryttere og til Halmsted fremføre«.

Da krigen var forbi, døde vor Præst, *Hr. Jens Christoffersen Brun* i 1613 (se om ham Nr. 5 i Præsterækken) og blev begravet i Kirken. Samme Aar havde han selv ladet skære en Gravtale (et Epitafium) for sig og sine og ladet den ophænge i Skibet, hvor den endnu hænger. Han var gift med en datter af Søren Kræmer i Svenborg og fik med hende 14 Børn i de 30 Aar, har var Præst her paa Fejø.

Hr. Jens var født 1555 som Søn af Hr. Christoffer Hansen Brun i Nebbelunde. Epitafiet fremstiller ogsaa Hustruen, Maren Sørensdatter, født i Svenborg 1567, og deres Børn, blandt hvilke en senere Sognepræst hos os, Hr. Søren Brun (født 1596, død 1633) og en Datter, gift med Faderens Efterfølger her, Hr. Hans Lauritzen († 1621) er kendte. — Billedet er altsaa malet 1613. I Midten ses den Korsfæstede; ved Korsets højre Side knæler Sognepræsten; han har gult Haar, lyst Skæg, blaa Øjne og er i Ornat. Ved hans Side til højre for ham knæler en ung Mand, vel nok Svigersønnen og Efterfølgeren, Hans Lauritzen, han har brunt Haar, tyndt Skæg, blaa Øjne og er som den gamle Præst i Ornat med Pibekrave. Ved Siden af ham knæler en ung, skægløs Mand i Ornat, antagelig Sønnen, Søren Brun. Længst borte i Tavlens venstre Kant (tilhøjre for Tilskuerne) knæler Hustruen, Maren Sørensdatter, paa en Pude. Hun har blaa Øjne og er klædt i hvidt Hovedlin, sort Kjole og Kappe, hvidt Forklæde og Pibekrave. — Ved hendes Fødder ligger der Svøbelsebørn (d. e. Børn, døde som spæde); det ene af de døde Børn hører dog muligvis til den næste Kvinde. Ved Hustruens anden Side ses en yngre Kvinde, det er den gifte datter; hun er klædt som Moderen, dog uden Pibekrave. Dernæst følger 5 yngre Døtre, klædte ens i Sort og Hvidt med perlestukken Hue. De har rødtligt Haar og blaa Øjne. — I Baggrunden ses det himmelske Jerusalem. Billedets Højde er 139 cm, dets Bredde 125 cm. Det er indfattet i en



Hr. Jens Christopherson Bruns Epitafium (1613)

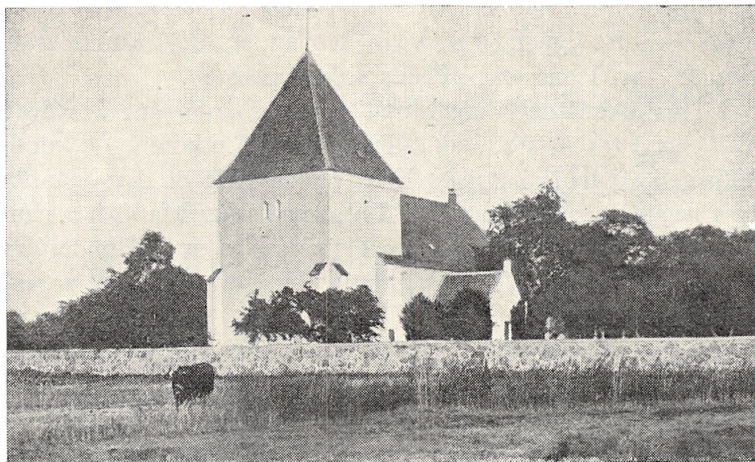
rigt udskaaen Egetræs Renæssanceramme. Foroven læses: »Jeg er Opstandelsen og Livet etc. Johs. 11, 25 v.« — For-
 neden: »Ano 1613 Haffuer H: Jens Christopherson Brun,
 født ij Næbbelunde Prestegaar Aar 1555 Ladett bekoste —
 Denne Taffle — For sig, sin Hustru Marine Søffrens Daater
 født ij Suenborg år 1567, — Børn oc begge Dieris arffuinge

oc Døde H. Jens Ano 16... oc hans Hustru Ano 16... Til det euige Liff«.

Om Hr. Jens's Eftermænd, Hr. Hans Lauritzen (1613—21) og hans Tid er der intet at fortælle; men om hans Efterfølger, Hr. Søren Jensen Brun (1621—33) (Nr. 7 i Præsterækken) kan det meddeles, at da han i 1623 fik Anmodning af Dr. Ole Worm om at beskrive Fejøs Ejendommeligheder til Brug for en Danmarksbeskrivelse, indsendte han en Fremstilling, som er gaaet tabt, men Aaret efter maatte han atter levere en ny, som er meget lidt fyldestgørende. Den begynder med en Paakaldelse af Jesu Navn: I. N. R. J. (d. e. Jesus Nazaræus Rex Judæorum = Jesus fra Nazaret, Jødernes Konge): »Fæø Sogns gejstlige Øvrighed er udi Aalholm Len og verdslig Øvrighed udi Nykøbing Len; Thi Kirkens Regnskab høres paa Aalholm Slot udi Laaland, og Kirken hører til Fulsøherreds Provsti i Laaland, men Bønderne ligger til Nykøbings Len udi Falster. — Hvad denne Ø's Sogner er anlangendes, da er her alene eet — Kirke — Sogn paa Landet. — Udi dette samme Kirke-Sogn er tvende Landsbyer, Vesterby og Østerby, men ingen Herregaarde eller Købstæder. — Udi Vesterby er 32 hele Bøndergaarde, 2 halve og 15 Gadehuse.

Udi Østerby er 33 hele Bøndergaarde eller Avlsgaarde og 10 Gadehuse. — Herforuden er en liden Ø her til Sognet ved Navn Verø, paa hvilken der er 4 Bøndergaarde, som haver meget ringe Jord, og 1 Gadehus. NB. Til Gadehusene er i Sognet ingen Jord eller Avl. Hvad videre henhører til Chorographiam (Egnsbeskrivelse), kan jeg ikke opspørge andet, end som foregaaende Aar blev hedenskikket. Fæø Præstegaard d. 10. Nov. 1624. Severin Jensøn Brun«.

Et Par smaa Livstegn har vi fra disse to Præsters Tid. Der var her i 1618 en Tingfoged, som hed Peder Smed; han var tillige Tolder — man skulde dengang betale Told, naar man førte Varer fra en Ø til en anden — Han havde at svare Tolden til Aalholms Lensmand; paa hans Kwittering stod: »Annammet, som Peder Smed, Foged paa Fæø, dette Aar til Told haver oppebaaret: Først annammet af Michel Olsen



Fejø Kirke

for $2\frac{1}{2}$ Læst Byg, som han med sit Selskab haver fortoldet af Læsten 6 Mark — 3 Rdl.« osv. »I alt i 1618: 12 Rdl.« —

Saa er der en lille Stump Beretning om en Visitats, Biskop Hans Mikkelsen i 1631 afholdt paa Laaland og de smaa Øer: »Den 19. Juli. Jeg tog over til Fæø, hvor jeg mæglede mellem Præsten og Fogeden. Børnene var flinkt oplærte, og alt var ellers i Orden. Da jeg havde spist til Middag med Præsten og Provsten, som ogsaa var til Stede, vendte jeg tilbage til Laaland og overnattede i Stokkemark«.

Tjenesten som Baadsmand paa den kongelige Flaade — vi vilde simpelthen sige »Matros« — varede i hele 8 Aar. Naar en Baadsmand havde udtjent, blev han sendt hjem med et Afskedspas, og han kunde da ikke mere indkaldes. I 1626 skete det for 2 Mænd paa Fejø. Passet ser saaledes ud: »Eftersom nærværendes Baadsmand ved Navn Jep Hansen, Fæø (phæøe) haver efter højstbemeldte Kongelig Majestæts naadigst udgangne Forordning tjent paa otte Aarstid og nu er forlovet (hjemmitteret), saa han derfor maa nyde de Friheder, samme Forordning hannem bevilger, bedendes og bydendes Hans Majestæts Fogeder, Embedsmænd og alle andre, at de hannem derimod ikke forhindrer, men dermed haandhæver og forsvarer, ladendes (undladende)

det ingenlunde. Kiøbenhafns Slott den 24. Januarij Anno 1626«. — Et lignende Brev fik den anden, der samme Aar slap fri for Tjenesten, »Peder Ibsen, phæø«.

I 1627 blandede Kong Christian den Fjerde sig i Trediveaarskrigen for at støtte sine Trostrødre, Lutheranerne, mod Kejseren og hans katolske Hær, og da Krig er dyr, maatte han lægge en Extraskat af 2 Daler paa hver Mand her paa Øen. Paa Regnskabet over de Penge ser vi atter Bøndernes Navne remset op. Vi vil se, at der nu, som naturligt er, er kommet en Del ny Navne til:

Østerby: Per Smed, Per Jensen, Jeppe Madtzen, Niels Bøsse, Hans Olsen, Niels Hansen Borre, Lauritz Mikkelsen, Niels Madtzen, Henning Hansen, Rasmus Jensen, Peder Andersen, Hans Mogensen, Hans Michelsen, Mogens Olsen, Hans Rasmussen, Lauritz Therkildsen, Hans Simonsen, Jeppe Rasmussen, Thorkild Hansen, Oluf Baltzersen, Ole Hansen Borre, Lauritz Smed, Peder Mortensen, Jens Nielsen, Anders Lauritzen, Jens Olsen, Maren Hr. Jensens (Enke efter den Præst, Hr. Brun, der døde i 1613), Rasmus Jepsen, Mikkel Olsen, Morten Smed, Rasmus Hansen, Hans Pedersen, Morten Laursen.

Saa var der af Gadehusmænd, som hver gav 3 Ort (d. e. Rigsort: 24 Skill.): Knud Andersen, Ole Olsen, Rasmus Jørgensen, Hans Christensen, Thomas Christensen, Lauritz Wentzelsen, Anders Pedersen, Ole Hansen, Jeppe Hansen, Jørgen Persen, Søren Persen, Ole Jørgensen, Per Jørgensen, Per Joensen, Per Jensen, Lauritz Jensen, Jeppe Hansen, Rasmus Nielsen, Niels Olsen, Joen Hansen, Per Andersen, Mads Persen, Hans Olsen og Knud Møller. — Der var to Vejrmøller.

I Vesterby boede følgende Gaardmænd: Rasmus Hansen, Ole Persen, Jørgen Thorkildsen, Per Jensen, Morten Olsen, Niels Hansen, Per Olsen, Ole Michelsen, Hans Olsen, Per Andersen, Jep Hansen, Jens Olsen, Jens Laursen, Thorkild Olsen, Anders Mogensen, Lauritz Jensen, Jeppe Thorkildsen, Niels Pedersen Borre, Rasmus Olsen, Niels Pedersen, Hans Jensen, Jens Jeppesen, Christoffer Olsen, Rasmus Nielsen, Ole Jensen, Hans Mortensen, Christoffer Jørgensen,

Nielen, Ole Jensen, Hans Mortensen, Christoffer Jørgensen, Povl Hansen og Hans Jeppesen for een Gaard, Lauritz Persen, Jens Hansen, Mogens Jørgensen og Hans Persen.

Paa Vejrø boede: Jørgen Hansen, Morten Hansen, Niels Clausen og Rasmus Skrædder. Og saa var der en Inderst (Indsidder) Anders Jørgensen.

Næste Aar kom Kongen igen med sit Krav, men da meldte der sig Mænd, der var for fattige til at betale Skatten. De maatte møde frem for Fejø Ting for offentlig at faa deres Trang slaet fast ved et *Tingsvidne*; det lyder saaledes:

»Vi efterskrevne Peder Smed, Foged paa »Fæøø«, Michel Olufssøn udi Østerby, og Jørgen Bang, Skriver til Fejø Ting, kendes og gør alle vitterligt udi dette vores aabne, beseglede Tingsvidne, at Anno Christi 1628, Fredagen den 5. Decembris paa Fæø Ting var skicket for os og menige Almue og Tingsmænd, som nævnte Dag Fæø Ting søgt haver: Oluf Hanssøn Borre udi Østerby paa Fæø; han stod inden Fæø Ting og under laant Lyd (da der var slaet til Lyd, til Tavshed) æskede, bad og bekom et fuldt og fast Tingsvidne paa efterskrevne Ord og Artikler af 12 ærlige, lovfaste og trofaste Dannemænd, som er udi Østerby: Michel Olufsen, Peder Joenssøn, Thorkild Olufssøn, Niels Hanssøn Borre, Christoffer Olufssøn Lund, Jørgen Thorkildssøn, Jeppe Hanssøn, Jeppe Thorkildssøn og Niels Lauritzsøn, Peder Mortenssøn, Rasmus Joenssøn og Lauritz Smed, hvilke ærlige, trofaste Dannemænd for alle endrægteligen vidnede med een Røst og Stemme paa deres gode Tro, Sjel og rette Sandhed, at de samme Dag sandeligen saa og hørte paa Fæø Ting, at forskrevne Oluf Hanssøn Borre stod i Dag inden Tinge og gav til Kende sin store Fattigdom og sig haardeligen beklagede, at han for sin Armods Skyld ikke kunde formaa nogen skat at udgive, hvilket selvsamme ogsaa menige Almue og Tingmænd, som udi Dag her paa Fæø Ting til stede er, med fornævnte Oluff Hanssøn vidner og stadfæster, at han er saa ganske arm og fattig, at han slet ingen skat kan give for sin Fattigdoms Skyld. Det samme vidnede de ogsaa om Povel Anderssøn udi Vesterby, thi han gaar saa godt som om hos Almuen og beder om sit

Brød. Desligeste og Jens Christenssøn udi Østerby, som ikke kan for deres elendige Vilkaars Skyld formaa at give mere end hver af dennem en halv Skat og den næppe nok for deres Armods Skyld afstedkomme. Mogens Jørgenssøns Vejrmølle udi Vesterby paa Fæø er af den store Storm bleven saa aldeles og ganske fordærvet og vanbodig (vanskelig at bøde), at hverken han eller nogen anden kan male paa den, førend den igen bliver flyet (istandsat) og færdiggjort. Til yderligere Vidnesbyrd og desbedre Stadfæstning dette saa udi Sandhed at være ganget og faret paa Fæøø Ting paa forskrevne Aar og Dag, som forskrevet staar, og 12 ærlige, lovfaste Dannemænd saa for os udi Dag inden Ting vidnet haver, det bekræfter vi forskrevne med vores Sigiller undertrykte.

Actum ut supra (d. e.: sket som ovenfor angivet).«

Der er af og til store Huller i vor Viden om Fejøs historie; nu maa vi helt hen til Aar 1640, før der atter viser sig noget. Da drejer det sig om Øens Landgilde. Hver Bomand maatte da af med 3 Tdr. 3 Skp. 3 Fdk. Korn til Kongen. Alle tilsammen gav de aarlig 47 Tdr. og 2 Skp. Havre samt i Penge 3 Rdl. 3 Mark og 6 Skilling. Paa Vejrø svarede Rasmus Rasmussen og de andre hver 1 Fjerding Smør; de andre er: Niels Clausen, Lauritz Pedersen og Rasmus Ibsen Skrædder, og alle tilsammen aarligen 4 Mark og 4 Skilling; desuden gav Anders Jørgensen af sit Gadehus 2 Mark, foruden at de alle tilsammen gav i Penge 4 Mark og 4 Skilling.

Samme Aar blev der paalignet alle en Pengeskat, som det kneb med at faa ind, den var paa 4 Rdl. for hver jordegen Bonde og 1 Rdl. for hver Fæstebonde, en Møller skulde give $\frac{1}{2}$ Rdl. ligesom Husmændene. Atter her opremses alle Husbonders Navne; vi udelader dem, men anfører, at »Maren Hr. Jens's« endnu fandtes paa Listen; hun var født i 1567 og var nu altsaa 73 Aar. — Aar for Aar krævede Kong Christian IV Bønderne for Bidrag til sine kostbare og mislykkede Krige. Under »Torstenson-Krigen« — 1643 —45 — havde der ligget saa mange Soldater indkvarteret her, at alle Spor af arvet Velhavenhed forsvandt. Vi ser det,

da her atter kom Krav om Extraskat; da mødte mange af vore Bomænd frem paa Tinget og skaffede sig Fattigattester, Tingsvidner af samme Art som det, der ovenfor er anført. Blot et Par Linier: »Vi efterskrevne Bendt Michelsøn, Fougit thil Fæøe Birketing, Hans Pedersøn Smed udi Westerbye og Lauritz Hanssøn, Schriffuer thil forschreffne thing«. — »1645- Fredagen den 24. Oktobris paa Fæø Ting var skikket for os Niels Hansøn, Oluf Hansøn, Michel Thorkildsøn, Hans Nielsøn, Hans Anderssøn, Peder Madtzøn og Hans Jenssøn Skotte, alle Bomænd udi den Østerby paa Fæø«, de fik Tingsvidne af 12 lovfaste og trofaste Dannemænd, som vidnede, at disse Mænd »stod paa Tinget og beklagede deres store Armod og Fattigdom, saa at de ikke kunde formaa at udgive mere af den godvillige Skat end Halvparten deraf«. — Endvidere meldte sig fra Østerby Jørgen Olsen, Hans Pedersen, Snedker og Husmand, »de var saa slet forarmede, at de slet intet af Skatten formaaede at udgive«. Fogeden vidnede, at Husmændene alle var forarmede.

Næste Aar gik det ligesaa. Da stævnedes den samme Foged, Bent Mikkelsen, Hans Pedersen Smed i Vesterby og Jordan Nielsen, Degn og Skriver alle Bomænd; de skulde give 2 Rdl. hver, og ingen ejede saa mange Penge. Deres Husbond, den »udvalgte Prins«, — han skrev sig i sin Faders, Christian den Fjerdes Fraværelse som »Christian den Femte« — han sendte dem Brev, at »det var ham mere end vitterligt, hvorledes de, der bor ved Søen, haver været plaget af Indkvartering«, saa naar han fik et Tingsvidne om deres Nød, skulde de slippe for Skatten.

Hidtil er det kun Tingsvidner, løsrevne Papirer, der findes i Nykøbing Lensregnskaber, der har vidnet for os om Livet paa Fejø og paa Tinget, smaa Nødskrig. Først fra 1657 er der os bevaret en

ingbog.

I den kan vi læse om de Smaahændelser, der skete her, Hændelser af mange Arter. De er dog ikke alle lige interessante; det meste af Bogens Indhold drejer sig om Penge, Gæld fra den ene til den anden, et Vidnesbyrd om, at Folk ikke udstedte Laanebeviser, men maatte forlade sig paa deres egen og andres Hukommelse, der ofte viste sig at være daarlig. Alt saadant noget er kun kedeligt at læse om, det har saa liden Interesse, at vi forbigaar det. Kun de mere kuriøse Sager fæster vi os ved, de giver dog nogen Besked om Tankegang og Udtryk derfor hos den gamle Tids »Fejbattinger«.

Den bevarede Tingbog indledes meget højtideligt med en religiøs Paakaldelse: I. N. D. N. I. C. (d. e.: In Nomine Domini Nostri Jesu Christi = I Vor Herre Jesu Christi Navn) og med den originale Skrivemaade:

»Anno 1657 den 27. Febr. er holden thing her paa Fæø aff Jens Zachriesen Faugett ibidem (sammesteds).

Tinghører: Hans Pedersøn Smed, Lauritz Jørgensøn, Jens Jensøn, Morthen Joensøn, Jens Pedersøn Smed, Hans Jeppe-søn, Torchel Nielssøn, Niels Jenssøn.

Kaldsmænd for begge Byer (Tienere) Christen Michelsøn och Lauritz Pedersøn«. — »Jens Zachriesen lod læse en Kopi af Øvrighedens, Jacob Christensens Seddel, som er sendt her til Øen anlangende Kongerettighed, Kornskat, Pengeskat og Landgilde, som Fogederne var mistænkt og beskyldt for, hvortil menige Almue svarede, at de tit og ofte var paa-mindet at skulle udlægge Skatterne, men Nød og Trang haver dennem det forhindret, saavel som at deres Supplikationer (Bønsskrifter) til høje Øvrighed haver fremskikket og forhaabet derpaa et mildt og naadigt Gensvar. Og eftersom de Fæmø Mænd havde indgaaet godvilligen at ville give Borgmester Jacob Christensen en Skæppe Ærter hver Mand, hvilket Jens Zachriesen ogsaa efter Jens Rasmussen, Foged paa Fæmø hans Skrivelses Bemelding Fæø Mænd foreholdt, dog ikke det paabudt, at de skulde, men de selv saadan vilde indgaa, om Borgmesteren vilde forskaffe dennem deres Supplikation fra Kjøbenhaffn ligesaavel som de Fæmø Mænd«. — Samme Foged skyldte en Mand paa Fejø Penge:

»Jens Zachriesen (han hed naturligvis Zachariæsen) lovede for Ting og Dannemænd at ville betale Oluf Pedersen i Kadevig paa Fæø 26 Daler 1 Mark og 13 Skilling til Mikeldag førstkommendes, hvorover Oluf Pedersen var Tingsvidne begærendes.

Den 5. Juli 1657 behandlede man for Retten en Sag om Toldsvig, noget, man tog grumme alvorligt; en Fejø-Skude var slaaet ud af sin Kurs af Storm og truende, fjendtlige Kapere — Svenskekrigen 1657—60 var i Sigte — og nu blev Søfolkene forhørt. Der fremkom et Vidnesbyrd, som var afgivet for Retten i Vordingborg, hvor Ejeren af Skibets Ladning hørte hjemme:

»Eftersom vi underskrevne: Morten Christensen Badicke og Hans Rasmussen paa Fæøe her i Vordingborg er indstævnet for kongelig Majestæts Foged udi tvende Danne-mænds Paahør her i Vordingborg, desligeste Rasmus Jørgensen og Daniel Jensen, begge boendes paa Fæøe, vores Sandhed at vidne og gestændige at være (at staa ved), eftersom vi paa de Tider ej kan være til Stede at vidne vores Sandhed til vores Værneting (paa Fejø) formedelst vores Rejse, da er det os i Guds Sandhed vitterligt, som efterfølger: 1657 in Majo haver Anders Ficke af Vordingborg fragtet os fra Rostock og til Holstein med 24 Tønder godt Rostocker-Øl og 3 Tønder Skibsøl til Skibsbehov; da den Tid vi kom udi Søen, da kom der en Sydvestvind paa os, og dertil var der Tidender, at svenske Kapere var udi Søen, saa at vi maatte staa ad Giesøre (Gedser) til og ned mod Nykøbing Sund (Guldborgsund), og der vilde vi lade staa omkring Albuen ad Holstein til. Men den Tid vi kom sejlandes imellem Laalands Øer, som var Fredagen efter Pinsedag, og vilde lade staa ad Laalands Albue, da kommer der en Vestnordvestvind paa os med en Storm, saa vi sejlede vor Storehals i Stykker, saa det var os umuligt, at vi eller nogen søfarende Mand kunde sejle igennem Raaøresund, derfor maatte vi sætte under Ravnsby Slot under Laaland, og der laa vi, og Skuden var læk og blev det mer og mer, og Vinden vilde slet intet føje os til Vilje, saa det var os umuligt, at vi kunde forvare Købmandens Gods længere,

thi Skuden var dreven i Land af Is i Vinter. Derfor førte vi Købmandens Gods i Land ved Ravnsby, paa det vi fattige Folk kunde bjerge Livet, og Købmanden sit Gods«.

Købmand Anders Ficke havde kaldt en Mængde udenøs og indenøs Vidner paa, at Øllet ikke var købt i Danmark (for Toldens Skyld), her fra Fejø mødte Jørgen Jørgensen, Oluf Pedersen, Jens Farsen, Jens Læsø (Letzøe), Jørgen Smed, Mikkell Bentzen, Therkel Nielsen, Præsten Hr. Lauritz Jørgensen og mange andre. De skulle vidne, »om det ikke var dennem bevidst, hvorledes var passeret, den Tid salig Niels Jensen blev jordet, som var den 21. Maj 1657«. Den Dag havde det stormet, det mindedes alle, og det var just selv samme Dag, de maatte sætte Skuden paa Land, og det var virkelig ikke for at drive Smughandel, de var landet her. — Præsten, Hr. Lauritz Jørgensen, vidnede derom: »Det er mig udi Sandhed bevidst, at den Dag jeg var kommen ud til Anders Ficke paa Morten Badickes Skude, som havde Rostockerøl for Anders indskibet, da haver Jens Zachriesen, Foged og Tolder paa Fæø, som ogsaa paa Skuden var, begæret Anders Fickes Toldseddell at ville se, og da han af dens Indhold erfarede, at den lyder paa Holsten, og det forefandtes, at Anders ej heller nogen anden Steds noget af sit Øl har villet forhandle, haver han hannem uden Ophold dimitteret, og han haver aldeles intet af sit Øl her paa Landet opskibet. — Dernæst er det mig udi Sandhed bevidst, at den Dag, paa hvilken salig Niels Jensen blev begravet, nemlig den 21. Maj udi nærværende Aar, var det bøst Vejrlig baade med Regn og haard Storm, og Anders Ficke er samme Dag udsejlet, men forhindret, Vinden var nogle Dage streng og imod, saa han ikke kunde gaa sin Gang igennem Raaøssund, som han agtede, og det er alle besynderlig vitterligt«. —

Nu var det, Svenskekrigen var kommen i Gang, og Fogeden var underrettet, saa han maatte opmuntre sine Sognemænd til at holde sig rede. Denne langvarige og frygtelige Krig, hvor Fjenden holdt Landet besat og plyndrede Befolkningen ud til Skindet, efterlader sig kun faa Spor i Tingbogen. Vi ser kun, at Tingmøderne blev faa og med store

Mellemrum mellem Datoerne, men ellers ikke et Ord om de frygtelige Grusomheder, der blev øvet. Grunden ligger lige-for: Fjenderne kunde læse Dansk, derfor turde man ikke i offentlig tilgængelige Bøger som Kirkebog og Tingbog skrive skarpt imod dem; det kunde faa slemme Følger. Men Mand og Mand imellem har Ordene været skarpe.

Den 18. September 1657 staar der ganske kort: »Fogeden Jens Zachriesen tilholdt Almuen at skulle have deres Vaaben og Værge i Beredskab«. — Men det er muligt, at de forvirrede Tilstande under Krigen ogsaa har fristet uærlige Mennesker til Tyverier, som ellers var yderst sjældne. Den 2. Oktober 1657 kom der saadan en Tyvehistorie for Tinget:

»Jens Zachriesen spurgte menige Østermænd, om de ikke begærede, at der maatte ske Ransagning (Husundersøgelse) over ganske Byen, eftersom de dennem beklagede over nogle fortrædelige Mennesker, som gjorde dennem Skade paa Faar og Gæs, hvilket de ikke haver nægtet. Da, der de gik om og ransagede i Østerby, kom de til Rasmus Hansen Husmands Dør, og Døren var ilukket, og der Mændene kom til Rasmus Hansen paa Gaden, søgte han ad Marken til og vilde ikke bie. Da tilspurgte de 4 Mænd hannem, de, som blev sat til at tage Vare paa Huset, mens han var borte, hvi han ikke vilde bie; da sagde han: »Jeg haver andet at gøre end at gaa og drive op og ned ad Gaden med eder, jeg skal ud efter mine Faar i Marken«.

Der han kom igen, ledte han dennem ind, og de 4 Mænd blev der om Natten, som var mellem Søndag og Mandag. Om Morgenen kom Almuen og ransagede, og blev der da befundet adskilligt, en Jernskovl, en Buløkse, en Haandøkse (»Tælleøxe«), et Skind med Ulden paa, som Hovedet med Ørerne paa var afskaaret (paa Ørerne sad Ejermærkerne), et Skind, som var ridset i det venstre Øre og et andet Mærke i det højre, nok et, som var klippet, som Hoved og Ørerne var af; nok andre Stykker Skind, som var sammenrullede (»sammenvovt«), hvorpaa ingen Øren (»Ørne«) kendes, en Sølvske med Maren Hr. Jens's Navn paa (den oftnævnte Enke efter Hr. Jens Brun — No. 5), 2 Tdr. Ærter, som var ukastede, en Bygkærre, 7 Faarebove, 5 Baglaar, som var

slagtet i Aar, en Gaas, som kunde bevises ved Mærket at være Karen Clausdaatters, som stod paa deres Sti iblandt andre deres Gæs, en Bismer, to Gaasekroppe og en røget Gaasekrop«. — »Og blev Rasmus Hansen tilspurgt, hvor mange Lam og Faar han haver slagtet, hvortil han svarede: et Fjorfaar og et Lam, uanset (skønt) han tilforn udi menige Mænds Nærværelse, der han blev tilspurgt, bekendte, ikke at have slagtet et Lam«.

Rasmus Hansens Hustru kom ogsaa i Forhør. »Hun blev tilspurgt, hvormange Faar og Lam hun havde. Dertil svarede hun, at hun havde 6 Faar og et Lam; nogle var hendes, og nogle var Rasmus Joensens, og de havde hendes eller hans Mærke, hvortil Rasmus Joensen svarede, at han for 14 Dage siden fik et Lam af Rasmus Hansens Kvinde, men haver intet annammet det til sig endnu, og haver samme Lam Rasmus Hansens Mærke, og er det blevet fordulgt og ej angivet, der »Rumpeskatten« (Kvægskatten) blev skrevet, at Kongen deraf kunde faa sin Rettighed.

Befandtes ogsaa hos Rasmus Hansen en Sølvske, som var med Maren Hr. Jens's Navn. Han blev derom spurgt, hvorledes at han var kommen til samme Ske, hvortil han svarede, at han vidste intet af den at sige videre end, at hans Kvinde sagde, at hun havde laant Michel Pedersen en Daler til Langhalm og havde derfor i Pant samme Ske, hvilket hun og selv for Retten bekendte, og undskyldte hun sin Mand, at han intet var bevidst om samme Sag«.

»Blev nu tilspurgt menige Østermænd, hvad Skudsmaal de med en god Samvittighed kunde give Rasmus Hansen og hans Hustru, hvortil blev svaret, at hun haver været en berygtet Kvinde af Land og udi Land, men hannem kunde de intet beskylde. — Blev Kvinden tilspurgt, om hun vilde undskylde sin Husbonde, saa at han ikke vidste noget af det, som de i Dag beskyldtes og mistænktes for, da svarede hun og sagde, at han vidste intet deraf«. — I et følgende Tingmøde kom hun — hun hed Karen Madsdatter, for Retten og løj sig fra alle Beskyldninger. Fogeden raabte trende Gange paa menige Almue om dennem at give Skudsmaal og Vidnesbyrd, hvorledes de dennem haver forholdt

og skikket sig. Dertil svarede menige Mænd og Almue i Østerby med Ed og oprakte Fingre, at bemeldte Karen Madsdatter haver været en berygtet Kvinde baade inden- og udenlands i lang Tid. Og dennem blev tilspurgt, hvorudi de kunde beskylde dem; da svarede de, at det var for Snigeri og Skændsord«. Men ikke faa andre erklærede, at »de vidste dennem intet at beskylde hende for«.

Den 6. Novbr. 1657 blev Karen Madsdatter dømt af en tilkaldt Dommer, Fogeden ovre fra Fæmø. Han udtalte i sin Dom: — — »Da vidste jeg ikke herudi rettere at kende og dømme, end at Karen Madsdatter haver jo efter Jydske Lov 2^o Bogs 90^o, 103^o og 180^o Kapitel saavelsom efter Christian den Fjerdes Reces's 2^o Bogs 14^o Kapitel at udstaa og igengive den bestjaalne Karen Laursdatter Igæld og Tvigæld (fuld og dobbelt Erstatning) for saadanne ulovlige begangne Gerninger og hendes Hovedlod, Gods og Formue, hvis ikke Øvrigheden vil det efterlade og hende derudi benaade«. — »Og hun stod med sin Mand for Ting og Ret og bepligtigede sig paa sin Hals's Fortabelse, ingen Mand efter denne Dag at gøre nogen Skade, ej heller nogen undsige med Trusel eller onde Ord«. Det lovede Manden paa hendes Vegne.

Samme Ransagning afslørede ogsaa Hans Jørgensen, Husmand i Østerby. »Hos hannem er der fundet 3 Lammeskind, hvorpaa Ørerne var afskaaret, og der han blev tilspurgt om Hjemmel paa samme Skind, eller og, hvor han dennem havde bekommet, medens Ørerne var dennem saa afskaaret, og hvorledes Ørerne var dennem saa afkommet, svarede han, at han det ej vidste, uanset han tilforne havde sagt, at han havde skaaret Ørerne af, fordi at der var gaaet Maddiker i dem, og han havde ingen anden Hjemmel i Dag at fremvise. — En og samme Tid blev befundet hos Hans Jørgensen en Stob-Kande (»Støfken-kande«) — den rummede 2 Potter — som Mændene fandt i den nordøstre Ende paa hans Loft bag et Ølkar, uanset der 3 Gange er af Fæø Prædikestol lyst efter en Stob-Kande (efter Prædiken skete der talrige Efterlysninger og Averteringer). Blev samme Tid Hans Jørgensen tilspurgt, hvor han var kommen til den Kande; da svarede

han, at han havde hittet den ved Jens Zachariesens Loft ved Bannerhøjsgaard bag Præstegaarden (Bannerhøj hed et Markstykke, en Aas i Slettevangen, se senere under Aaret 1682). Blev og samme Tid spurgt hannem, hvorfor han ikke tilforn havde den oplyst, hvortil han svarede, at han havde lagt den hjemme i sit Hus og kunde ikke huske (»huse«) eller ihukomme at bære Kanden fra sig eller oplyse, fordi at Almuen kom saa uforvarendes hannem paa (ved Ransagningen), uanset at han selv gik med dem i 2 Dage at ransage og sidst hos ham. Hans Jørgensen var begærendes Skudsmaal af menige Mænd, at de vilde give ham Skudsmaal for Guds Skyld, hvortil de Østerby Mænd svarede, at han haver været en berygtet Mand udi mange Aar, og er der to Gange ransaget i hans Hus, og er han funden brøstfældig (skyldig) og har bødet (Ø) til Bylavet for sin Brøst. — I lige Maade var han begærendes Vesterby Mænds Skudsmaal og Vidnesbyrd, hvortil blev svaret, at naar Hans Jørgensen skikker Hjemmel baade til den Tinkande og andet, som var hos hannem befundet, skulde han faa det.

Jens Zachriesen bød menige Almue baade af Vesterby og Østerby paa Hans Majestæts Vegne at tage Vare paa Hans Jørgensen, 2 Mænd af hver By, saafremt de ikke selv vilde svare dertil, om andet efter kom (d. e.: om han undkom).

Den 23. Oktober 1657 rejste Fogeden Sag mod Hans Jørgensen, og Vidner fremtraadte, bl. a. »Hans Madsen i Østerby, som svor med oprakte Fingre, at Hans Jørgensen var en berygtet Mand; han havde for 30 Aar siden set ham enten med en Saks eller en Kniv at afklippe Aks paa fremmed Grund og stoppe dem i en Pose«; en anden, Morten Hansen i Østerby, »haver for 6 Aar siden set hannem komme skydendes med nogle Gærdestavre paa en Kærre af »Sletredmarch« (Slettevang eller Kirkevang, se om Marknavne under Aaret 1682), og den Tid havde han ingen Gærder selv i Marken«. Der var blevet ransaget, og de fandt Stavrene hos ham. — Men det var nu en forligt Sag; dog en berygtet Mand var han. — Da der skulde fældes Dom over Hans Jørgensen, maatte Fogeden, der selv var Part i Sagen, vige sit Dommersæde, og Dommeren fra Fæmø, Jens Ras-

mussen, maatte hentes herover for at dømme. Han dømte: — — »Da efter Tiltale, Irettesættelse og denne Sags Lejlighed (Omstændigheder), og eftersom Jens Zachriesen tiltaler og fuldkommelig saggiver Hans Jørgensen for omtalte Tinkande, som hos hannem befindes, og han sig ej for Jens Zachriesens Tiltale erklærer i nogen Maade, da er Sagen paa den Tid udi 6 Uger optagen (udsat), og Hans Jørgensen sig ej imidlertid haver erklæret eller ført noget rigtigt Bevis eller Vidne til Tinkandens Adkomst, ejheller haver han erklæret sig imod menige Almues Vidnesbyrd, da vidste jeg ej herudi at kende og dømme end, at Hans Jørgensen bør jo efter Jydske Lovs anden Bogs 90^o Kapitel at afstaa og igen give Jens Zachriesen Igæld og Tvigæld (Værdi og dobbelt Værdi) for saadan sin begangne Gerning og hans Hovedlod, Gods og Formue i Kongens Vrede, uden (hvis ikke) Øvrigheden vil det efterlade og hannem derudi benaade.

Actum Fæø Birketing den 27. Novbr. 1657.

Jens Rasmussen. Egen handt«.

Og saa staar der: »Hans Jørgensen i Dag for Ting og Ret bepligtede sig paa sin Halses Fortabelse, ingen Mand efter denne Dag at gøre nogen Skade, ej heller nogen at undsige med Trusel eller onde Ord«. — Og »Fogeden beordrede 4 Dannemænd, som kunde vurdere Hans Jørgensens Bo og Gods, eftersom at hans Part eftersom Dommens Lydelse er forfalden til Kongen«.

Nu skulde man jo vente, at alt var ordnet mellem Fogeden og Hans Jørgensen; men da Jens Zachariæsen, som han jo egentlig hed, atter blev bestjaalet, rettedes hans Mistanke mod hans gamle Tyv. Der er som Følge af Krigen, af Svenskerne Hærgen og Besættelse af Fejø store Spring mellem Tingdagene. Først den 14. Maj 1658 er her atter Ting. Da klager Jens Zachriesen over, at hans Vinterskat for forgangen Aar (hele Øens Skat) er »udi denne forgangne Fejdes Tid hannem frastjaalet«. Der er 3 Gange lyst fra Prædikestolen efter Tyven og siden gjort Bøn (Band, For-

bandelse). Og efterdi menige Almue ikke var til Stede efter Kald og Varsel uden 12 Mænd, forlangte han nyt Varsel«.

Før vi gaar videre, vil vi læse lidt om denne »Lysning fra Prædikestolen« og »Kirkens Bøn« eller rettere »Band«.

Naar Præsten 3 Søndage paa Rad havde bekendtgjort et Tyveri, uden at Tyven enten var funden eller selv havde meldt sig, lyste Præsten højtideligt følgende Band over ham: »Eftersom der desværre findes hos os en Synder, som haver bedrevet denne onde Gerning, da bør os som rette Christne at udrydde saadan Surdej og skille denne aabenbare Synder fra os, hvorfor jeg, som ikke tvivler, at enhver af eder jo mener det samme som jeg om saadan en Djævelens Gerning og stinkende Vederstyggelighed, nu her paa mit Embedes og den christne Kirkes Vegne ved vor Herre Jesu Christi Kraft kundgør og aabenhjertig forkynder, at han er et Bandsmenneske og udelukket fra den christne Menigheds Samfund som en Hedning under saadanne sine Synders Boholdning og Band og Guds Vrede til paa Vredens og Guds Aabenbarelses retfærdige Dommedag og overantvordet Satanæ til Kødsens Fordærvelse, paa det at Aanden efter sand Omvendelse kunde blive fri og salig paa den Herre Jesu Dag«. — Den, der blev bandsat, »maa ikke stedes til Jesu Christi Sakramente, ej heller være Vidne til Daaben, ej heller indbydes eller komme til nogen hæderlig Samkvem, førend han sig med Gud og hans hellige Menighed igen aabenbarligen forliger. Han maa høre Guds Ord, dog skal han have særdeles en Sted udi Kirken for sig«.

Af og til kunde nogen føle sig truffet i sin Samvittighed af disse manende Ord, men oftest forblev de vel en tom Trusel.

Den næste Tingdag »klagede Jens Zachariesen over for menige Husmænd paa Fæø (det vil sige: Bomænd) anlangende deres Sandhed at vidne og vedstaa, om det dennem udi Sandhed vitterligt er, at Jens Zachriesen tit og ofte udi adskillige Forsamlinger haver beklaget, at udi den næstforbigaaende svenske Fejde og det Oprør, der skete paa Fæø, der Svensken var indfalden udi Ménlandet« (d. e.: altsaa »det store Land«, Hovedlandet, Laaland) — kun saa-

ledes rent i Forbigaaende faar vi denne store Begivenhed at vide, at her har været »Oprør«; gid vi vidste lidt mere derom! — »Da var hannem frastjaalet en Del Skattepenge, nemlig Vinterskatten, 40 Daler Kurant, han havde indkrævet overalt undtagen paa de tvende Gaarde, som er afbrændt, saavelsom udi lige Maade, om de ikke haver hørt trede Gange der efterlyst af Prædikestolen derom, samt og, at der er gjort Bøn (Band) derom efter Kirkens Disciplin. — I lige Maade er kaldet hæderlig og vellærd Mand, Hr. Lauritz Jørgensen, Sognepræst udi Fæøe sit Sandheds Vidnesbyrd at aflægge. Han og fremkom, og med oprakte Fingre efter Loven vidnede han som efterfølger: »Jens Zachriesen kom til mig i Præstegaarden i mit Studerekammer og haver givet mig saadant med sine modige Taarer til Kende og af mig begæret, at jeg saadant paa Prædikestolen vilde tilkendegive efter Kirkens Disciplins Formelning, hvilket jeg ogsaa haver gjort, og efter at ingen vilde fremkomme, efter at Formaningen trede Gange af Prædikestolen var gjort, og gøre nogen Bekendelse, da haver jeg ogsaa paa mit Embedes Vegne efter Kirkens Disciplins videre Indhold med menige Almue gjort Bøn over samme Menneske, at Gud efter sin Retfærdighed sligt grove Tyveri vilde straffe«.

Hans Jørgensen var stadig mistænkt, ogsaa for denne Misgerning, og han skulde ikke dø i Synden: endnu saa længe efter som den 16. August 1658 traadte Præsten, Hr. Lauritz Jørgensen frem for Tinget og afleverede et haardt Skøn over ham; han havde forfattet det skriftligt, det blev indført i Tingbogen og lyder saaledes:

»— — Da er det mig udi Guds Sandhed vitterligt, at saa længe jeg haver været Sognepræst her paa Landet, nemlig 25 Aar, samme Hans Jørgensen hos menige Almue her paa Landet for en slem Tyv at være berygtet, og aldrig haver jeg endnu hørt nogen, rig eller fattig, ung eller gammel at have talet noget godt om hannem, men alt ondt, som ogsaa hans Gerninger haver været, ikke engang hans egen sal. Hustru; hun haver mange Gange talet meget om hans Tyverier, baade for mig og andre Godtfolk, som endnu

lever, og hun sagde, hun kededes ved at leve længer med hannem og bad Gud hver Dag om Forløsning. Jeg for min egen Person kan ikke give hannem noget godt Skudsmaal og Vidnesbyrd, uden jeg vilde gaa imod min egen Samvittighed, og det Vé, som Profeten Esaias truer med udi sin Bogs 5^o Kapitel, skulde komme over mig, saa sigendes: Ve dem, som kalder ondt godt og godt ondt etc. Hvortil jeg ikke andet kan sige og vidne om samme Hans Jørgensen end, at han haver været mest forsømmelig, den allerforsømmeligste i denne Menighed i forrige Tider til at forsømme Kirken og Guds Hus, saa han derfor mange Gange af mig paa mit Embedes Vegne aabenbare udi Menighedens Paa-hør, naar hemmelige Paamindelser intet kunde hos ham udrette, alvorlig af Prædikestolen er straffet. — Min Tiende og anden Rettighed, som han saavel som andre mine Sognefolk efter Guds Ord og Ordinansen er skyldig, haver han tit og ofte modvilligen holdt tilbage, mange Gange med Underfundighed og Skufferi (falske Foregivenher), naar han med det ringeste og værste (de daarligste Varer) er fremkommen. Jeg ser bort fra adskillige Handlinger, som og haver været imellem, ikke uden højgIVEN Aarsager, og det skal ved Godtfolks Nærværelse kunne ydermere bevises og gives til Kende. — In summa da véd jeg slet intet godt at finde hos samme Hans Jørgensen, hvoraf jeg kunde forarsages med en god Samvittighed at give hannem et godt Skudsmaal i ringeste Maader. — Hvad sig den Tinkande er anlangende, om hvilken der mellem hannem og Jens Zachriessen er kommen Tvistighed og Trætte (den vejede 8 à 10 pund), da er det mig udi Guds Sandhed vitterligt, at samme Kande, som er bleven funden hos Hans Jørgensen, der Ransagningen af menige Bymænd skete, at den er Jens Zachriesens Kande, og den blev hannem frataget paa hans Toft, som ligger uden for Præstegaarden, der han af samme Toft høstede Byg, og der er af Prædikestolen lyst 3 Gange derom, og Hans Jørgensen haver jeg set een Gang besynderligen (især) at have været udi Kirken og hørt samme Lysemaal (Efterlysning), saa han herimod haver aldeles intet, hvormed han kan sig undskyldes. — »Dette Hr. Lau-

ritz Jørgensen med Ed og oprakte Fingre efter Loven bekræftede sandfærdeligen saa at være«.

Dette med de daarlige Ydelser burde Præsten nu ikke have taget med i sit haarde Skudsmaal; men ellers har Hans Jørgen jo nok været en slem Fyr, hvad ogsaa den tidligere nævnte Vordingborg-Mand, Anders Ficke, udsagde; han vidnede: »Er det mig vitterligt, at Hans Jørgensen stod ret under Prædikestolen og hørte, at der blev lyst efter Kanden 3 Søndage efter hinanden. Og er det mig og bevidst, saalænge jeg haver handlet paa Øerne, da haver jeg altid hørt, at Hans Jørgensen haver været en berygtet Tyv«. — »Da han, Tyven, afgav sin Forpligt (om ikke at hævne sig paa nogen) stod han løs og ledig (ulænket), ude af sit Fængsel og var ikke under Nød og Tvang« (Tortur). Se, i disse faa Ord ligger jo en hel lang Beretning om Datidens Rettergang og Behandling af Misdædere.

Bomændene havde meget at svare, Skatter og Afgifter, og de drøje Krigsforhold gjorde, at der kom mange Restancer; saaledes skrives der en Dag i Tingbogen: »Samme Dag stod Lensskriverens Tjener, Hans Hellesen, frem paa Tinget og var paa sin Husbonds Vegne begærendes Dom over denem, som ej vilde betale, hvad de var hans Husbond resterende med for Maanedsskat, Baadsmandsskat, og hvad de endnu resterede med for Aar 1654 og Saakorn, som de bekom paa Nykøbing Slot i Foraaret, saa og for Landgildehavre for for gangen Aar, saa ogsaa for Kvægskat«.

Vi gaar tilbage til 1657 og læser et Par Smaaberetninger om Livet her paa Fejø. »Den 23. Oktober kom Ole Christoffersen Lund, boende i Østerby, frem for Retten og tilspurgte menige Almue baade af Østerby og Vesterby »om ded denom waar bevist, huorledes gud Sist forleden den 22. 8 bris (Oktober) haffde straffuit hannom med en Ulyckelig och aldellis Vaffuidendis (uafvidende Schadelig Ild och Opbrent alt, huiisz (hvis = hvad) hand haffde«. — Jo, det vidste de alle, at Ilden havde opbrændt al hans Ejendom; han begærede og fik sit Tingsvidne skriftlig; det skulde han bruge for med det i Haanden at skaffe sig fri for Skat og Tyng.

Den 6. November 1657 var der en af den Slags Gældsager, hvoraf Tingbogen vrimler, som viser, hvor det hævnede sig paa alle, at de ikke kunde læse og skrive, eller i det mindste lod opskrive, saa Papirerne kunde være i Orden: »Hæderlig og vellærd Mand, Hr. Lauritz Jørgensen, stævnedes paa sin Søsters, Malene sal. Bent Michelsens (Foged i 1646) hendes Vegne Peder Rasmussen, Bomand i Vesterby«. Hr. Lauritz tiltaler Peder Rasmussen for 8 Rdl. og 2 Aars Rente, og han begærede Dem derpaa. Peder Rasmussen kom frem og beraabte sig paa, at han havde betalt 10 Slettedaler (6 Rdl. 4 Mark) af de 8 Rdl., og dette vilde han til yderligere Vidnesbyrd end ved sit blotte Ord bevise med sal. Bent Michelsens Regnskabsbog, naar den som han flere Gange havde æsket, maatte komme til stede. »Da eftersom ej er fremkommet noget rigtigt Bevis paa denne Gælds Adkomst enten af Hr. Lauritz eller af den Dannekvinde selv, da ej heller Peder Rasmussen havde det fuldkommeligen bevist at have betalt de 10 Slettedaler af de 8 Rdl. (en Slettedaler var paa 4 mark, en Rigsdaler paa 6), som han krævedes for, da vidstes derpaa ikke udi Dag at dømme, førend Parterne med rigtige Regneskab bliver paa det rene«.

Nogen sammenhængende eller udførlig Skildring af Svenskernes Plyndringer her paa Øerne har vi ikke; kun af og til dukker der Vidnesbyrd frem om, at det er gaaet slemt til, som følgende lille Historie viser. Den fremkommer ikke for at skrive Historie, kun for at de stakkels udplyndrede Mennesker kunde skaffe sig et lovformeligt Bevis for, at de ved Udplyndring var bleven for fattige til at kunne betale Skat. Den 12. November 1658: »De Vejrø-Mænd fremlagde deres skriftlige Klagemaal, hvorledes de af Fjenderne udi denne besværlige Krigstilstand var bleven tvende Gange udplyndret, baade i Vinters saa og nu for kort Tid siden midt i Efterhøst, som her for Retten er læst og paaskrevet, og derfor havde ladet kalde mange Fæø-Mænd deres Sandhed derom at vidne, og de var begærendes, at dennem maatte meddeles Tingsvidne om samme deres store Skade og Udplyndring. Til at svare fremkom Mads Jensen, Bomand paa Fæø, som samme Tid var paa Vejrø. Han bekendte, at han

saa paa, at de blev udplyndrede af Mændene paa en Skude og en stor Færge nu i Efterhøst, saa at Fjenderne fra de fattige Folk, som da kun havde ringe Formue, haver borttaget Klæder, Kvæg og alt deres Boskab, som fandtes i deres Huse, og hvad de kunde bekomme. — Lige det samme vidnede ogsaa Rasmus Christensen. Hans Espersen, som var der Andendagen derefter, vidner ogsaa, at de var ilde udplyndrede, saa en Part af dennem næppe havde saa meget, som de kunde hælde deres Hoved til, eller noget at mætte dennem paa engang, hvilket de med deres Ed haver bekræfter efter Loven; go det er ogsaa Fæø-Mænd vel vitteligt, som haver set de fattige Folk drage ind til Landet med Hustru og Børn af Frygt for samme deres Fjender og Uvenner, som og, at Fjenden var draget der til Øen og fra; hvorefter de fattige (stakkels) Folk var et Tingsvidne begærendes«.

Et Præstevalg i 1658.

Det var den 16. August 1658, at den gamle Præst, Hr. Lauritz Jørgensen havde forfattet sit fordømmende Vidnesbyrd om Tyven, Hans Jørgensen. Den 15. December samme Aar blev han selv begravet. Om hans Død og om Eftermandens Indsættelse i Embedet har vi en meget udførlig Fremstilling, som nok er værd at læse, da den sætter os ind i mange datidige Forhold og gør dem levende for os. Det er en samtidig, ja, Hovedmanden for det hele, Provst Jacob Clausen, som skriver derom i sin Provstebog:

»Den 13. December 1658 rejste jeg fra mit Hus i Jesu Navn til Stokkemark paa Vejen til Fæjøl, og da mødte mig paa Vejen velbyrdige Christoffer Lindenow, Nykøbing Slotsherres Brev, som blev mig leveret af Gertrud, Erik Nielsens af Nakskov, lydendes paa hendes Søn, Gert Eriksen, Hører i Nakskov, at han maatte i Tide lade sig høre paa Kaldet (d. e.: han vilde søge at blive Sognepræst paa

Fejø) og blive hjulpen til Rette, saa vidt muligt og billigt var. — Tirsdagen den 14. Decembris begav jeg mig fra Birket Sogns Landing til Fejø hen over Isen udi stor Fare. Gud hjalp mig dog lykkelig og vel over.

Kom, o Jesus — et lovligt Kald at fremme!

Onsdagen den 15. Decembris havde jeg først begravet salig Hr. Lauritz Jørgensen, og som den ganske Menighed nu flittigt (talrigt) til Ligprædiken var til Stede, blev der straks gjort Bøn af Prædikestolen, efter at Ordinansens Ord var oplæste pagina 43 og 85: Hvor som nogensteds fattes Sognepræster etc. Bønnen var denne efterskrevne:

O Herre, vor Gud og allernaadigste Fader, vi takker dig af ganske Hjerte ved din enbaarne Søn, Jesum Christum for denne din store Naade, at du ikke alene haver givet os dit hellige Ord, den saliggørende Sandheds Lærdom tillige med de højærværdige Sakramenter efter Jesu egen Indstiftelse, men du og tillige udsender tro Arbejdere i din Høst til Lærere i din Menighed, der skal vaage over Tilhørernes Sjæle at gøre Regnskab for dem, hvilken samme din usigelige Naade du og haver saa faderligen bevist med din lille Hjord og Menighed paa dette Sted«. — Saa beder Provsten om, at den ny Præst, der nu skal vælges, maa være gudfrygtig, retsindig, lærd og duelig osv. og fortsætter: »Efter al Tjenesten, mens den ganske Menighed end var til Stede, blev Ordinansen og Recessen (den gejstlige og verdslige Lovs Forskrifter om Præstevalg) oplæst, og derpaa blev det al Menigheden foreholdt nu selv efter 1.ste Riberrets Artikel at udnævne 7 Mænd af de ældste og mest agtede (de acteste), ved de ældste ikke at forstaa »100 Aars Børn« eller gamle Daarer, men saadanne gamle og agtede Mænd, at »Klogskab« kunde være deres Alderdom og »Graahaar« et ubesmittet Levned, med »de agtede« saa at forstaa uberygtede Mænd, dennem og synderlig, som var i offentlig Bestilling som Sognefogeder, Kirkeværger etc. Derpaa ginge menige Sognemænd af Kirken ud sig herudi at betænke og siden straks velberaapte indkom igen og lod antegne til Kaldsmænd efterskrevne 7 Dannemænd: 1) Jens Zachariæsen, Foged og Dommer paa Landet (Øen), 2) Erik Clausen i

Østerby, 3) Hans Jeppesen sammesteds, 4) Morten Hansen sammesteds, 5) Lauritz Jørgensen i Vesterby, Kirkeværge, 6) Jens Lauritzen Lessøe sammesteds og 7) Oluf Pedersen i Kadevig.

Efter at disse 7 Mænd var saa udnævnte og antagne, da tilspurgte jeg den ganske Menighed 1) først, om disse udnævnte 7 Mænd med ganske Menigheds Samtykke var saa udvalgte, at alle og enhver vilde give dennem Fuldmagt i dette Præstekald at gøre og lade. — Svar: at disse 7 Mænd havde Fuldmagt, dog saa, at de ikke skulde gøre den gamle Menighed imod og forskyde den, som dennem havde nu saa længe vel betjent (fra 1654, se Præsterækkens No. 9), saa de ingen i stedet for hannem begærede. Dertil blev dennem sagt og svaret, at deres givne Fuldmagt skulde være uden Vilkaar efter 1ste Riberartikel, som siger, at hvilken Person, som samme 7 Mænd med Herredsprovstens Raad og Samtykke i saa Maade udvælgendes vorder, skal Sognemænd være tilfreds og lade sig nøje med. — 2) Dernæst blev Menigheden spurgt, om disse benævnte 7 Mænd var rette Sognemænd her paa Landet og Lemmer i den Fejø Menighed. — Blev svaret af alle: ja!

3) Endelig, om alle disse benævnte og nu antegnede Mænd var saa uberygtede, at ingen vidste noget mod nogen af dennem, som kunde være dem til Hinder udi saadan højvigtig Sag at være interesseret. — Svar: Ingen vidste nogen af dennem for noget utilbørligt enten at være berygtet eller beskyldt.

Derefter blev Kaldsmændene i Koret fremkaldt og tilspurgt, om de paa Menighedens Vegne selv havde nogen i Sigte, som de begærede paa dette Kald at høre. — Svar: De havde hørt den Dannemand, Kapellanen her paa Stedet, Hr. Lauritz Hansen, nu i nogle Aar, og ingen vidste hannem noget at beskylde for Lærdom eller Levned, saa de kunde det ikke for Gud forsvare, at de hannem vilde udi dette Kald gaa forbi. Det samme svarede den ganske Menighed baade inden og uden Kirken (Kirken har altsaa været saa fuld af Mennesker, at mange maatte staa ude paa Kirkegaarden) som med een Mund og Stemme. — Jeg igen lod

Kaldsmændene forstaa, at deres Øvrighed, velbyrdige Christoffer Lindenow, havde skrevet mig til, at, om muligt var, Gert Eriksen, Hører i Nakskov, maatte lade sig høre (holde en Prøveprædiken) paa dette Kald, om han sig og i Tide med rigtige Testimonier fremstillede, hvad dennem derom syntes? — De svarede, at for den fromme Øvrigheds Skyld vilde de gerne høre ham, dog i Forhaabning, at deres Frihed herudi efter kongelig Ordinans og Reces dennem ej skulde betages. Hvorfor bemeldte Gert Eriksen blev paaberaabt, men ingen var til Stede dertil at svare.

Efter alt dette talte jeg Kaldsmændene saaledes til: Efterdi jeg formærker, at baade I og den ganske Menighed er meget veltilfreds med Hr. Lauritz Hansen, eders Kapellan, at I ingen anden paa dette Kald at høre begærer, og jeg selv haver hørt hannem prædike og véd ham intet at beskylde, saa beder jeg dog, paa det man des betænkligere (betænk-sommere) i saadant et højtideligt Værk kan fare fort, at I vil endnu i Herrens sande Frygt hermed gaa frem og lade alting bestaa (staa hen) til Fredag førstkommendes, da at mødes med mig her i Kirken betids, naar Klokken er 8 Formiddag, alting da fuldkommeligen at lade forblive eller flere endnu at høre, eftersom dennem og stor Magt paalaa, at en Sjælesørger dennem i Tiden (i Tide) kunde beskikkes, helst i slig besværlig Krigstid, og Vinterenes Tilstand med megen ustadig Frost og Tø forhindrede, at jeg (ikke) kunde, naar jeg vilde, komme dennem til og fra. — Kaldsmændene svarede, at de var dermed meget vel tilfredse med sig videre til Fredag Morgen at betænke og saa velberaadte i Kirken igen at møde.

— Fredagen den 17. Decembris udi den hellige Trefoldigheds Navn var Kaldsmændene med mig igen udi Fæø Kirke forsamlede, og da blev forrettet, som efterfølger: Efter Lovsang og Guds Navns Paakaldelse gik jeg med de 7 Kaldsmænd ud af Kirken, og de da gave mig til Svar, at Kapellanen paa Stedet, Hr. Lauritz Hansen, havde saa tjent dem og saaledes lært dem og levet hos dem, at de ingen Aarsag havde hannem at forskyde, hvorføre de nu var betænkte paa uden videre Ophold i Jesu Navn efter

den ganske Menigheds Begæring at give hannem et lovligt Kald til denne Fæøe Kirke at forestaa. Jeg havde derudi intet at modsige, saa vi ginge ind i Kirken igen og der hos Alteret i Koret sluttede og beseglede Kaldsbrevet, hvilket jeg til Kaldsmændene leverede, som igen det skulde til Hr. Lauritz Hansen overlevere, med Hjertens Ønske, at Gud vilde ramme sin Ære og Menighedens Bedste.

Kaldsbrevet var i sin Stil, som følger:

Vi efterskrevne: Jens Zachariæsen (osv.), alle Bomænd paa Fæø under Fuglse Herreds gejstlige Jurisdiktion i Laaland, gør vitterligt ved dette vort aabne Brev, at eftersom vi alle og hver besynderligen er af mange Sognemænd her paa Fæø efter Kongelig Majestæts vor allernaadigste Herres Ordinances og Recesses Lydelse saaledes kejsede og udnævnte, at vi haver Fuldmagt udi den hellige Trefoldigheds Navn med hæderlige og vellærde Mand, Hr. Jacob Clausen, Sognepræst til Errindlev og Oelstrup Sogne og forordnede Provster i Fuglse Herred hans Raad og Samtykke at kejsede og udvælge retsindig, lærd Mand, Hr. Lauritz Hansen til vor rette Sjælesørger og Sognepræst til Fæø Kirke udi Sal. Hr. Lauritz Jørgensens, afgangne (afdøde) Sognepræstes Sted; — Da haver vi 7 Mænd efter foregaaende almindelig og alvorlig Bøn til Gud, af den Fuldmagt og Myndighed, som os given er, christeligen og vel raadført os med bemeldte velforordnede Herredsprovst, Hr. Jacob Clausen og saa med hans Raad og Samtykke haver udvalgt og kaldet og nu ved dette vort aabne Brev foruden al Simoni (d. e.: Køb og Salg af gejstlige Embeder), Gunst og Gave udvælger og kender denne Brevviser (Indehaver af Brevet), hæderlig og vellærd Mand, Hr. Lauritz Hansen, som hidindtil haver været Medtjener i Ordet til Fæø Kirke, herefter at være vor rette Sognepræst til Fæø Sogn og Kirke, dog med saa Skel, at hæderlig og højlærd Mand, Doctor Lauritz Jacobsen, vor ærværdige Hr. Biskop og Superintendent i Fyns Stift kender hannem udi Lærdom og Levned dertil duelig og bekvem til Guds Ære og alles vores Salighed at forfremme, og han saa af Kongelig Majestæts Stiftslénsmand bliver dertil konfirmeret og stadfæstet, da vi alle og hver paa egne og menige

Fæø Sognefolks Vegne lover og forpligter os til herefter at holde og kende bemeldte Hr. Lauritz for vor rette Sognepræst og Sjælesørger, at bevise hannem al den tilbørlige Ære og Lydighed, som vi hannem paa Guds og sit Embedes Vegne pligtige er efter Guds Ord og Ordinansen, saa og at lade hannem godvilligen faa og nyde til sin Underholdning (Underhold) al den sædvanlige Rente og Rettighed udi Tiende, Offer og andet, som andre vore afgangne Sognepræster før hannem af Arilds Tid haft haver hidindtil og endnu efter Ordinansens, Recessens og Landsens gamle Sædvane med al christelig og tilbørlig Forbedring i alle Maader bør at bekomme ubehindret i rette Tid og til gode Rede, al den Stund og saalænge han igen skikker sig imod os udi Lærdom og Levned, som en ærlig, hæderlig, from og retsindig Sognepræst bør at gøre, som han for Gud og sin tilbørlige Øvrighed vil bekende og forsvare.

Til ydermere Vidnesbyrd trykker vi 7 Mænd med Provsten, Hr. Jacob Clausen vore Signeter under paa dette vort aabne, frie Kaldsbrev. Givet og samtykket udi Fæø Kirke den 17. Decembris Anno 1658«.

Provsten fortsætter: »Saa efterdi jeg ikke kunde fortøve til om Søndagen, det gjordes og ikke nødigt, efterdi et lovligt Kald uden Modsigelse sluttet var, da begærede jeg, at Kaldsmændene dette Kaldsbrev vilde til Hr. Lauritz Hansen overlevere Søndagen næstefter, nemlig Dominica quarta Adventus (4. Sønd. i Advent), paa det at dette hellige Kald, som 7 Mænd med al Menighedens Fuldmagt havde givet, kunde og paa hellig Tid og Sted for den ganske Menighed kundgøres« — Provsten vilde gerne omgive OVERRÆKKELSEN med al den Højtidelighed, som Tid og Rum kunde give, i Stedet for, at de stak Papiret ind til ham i hans Stue. —

Men Provsten var ikke færdig, han fortsatte: »NB. Noget derefter kom Jens Zachariæsen, Foged paa Fæø, herover (til Errindlev) og gav mig til Kende, at alting var forhandlet (udført) efter mit Raad, saa den ganske Menighed var vel tilfreds og takkede Gud«. —

Ogsaa det vanskelige og pinlige Spørgsmaal om Forsørgelse af Enken blev løst ved, at den heldigvis ugifte Kapel-

lan samtidig med Sognepræsteembedet overtog hende og lovede at gifte sig med hende. Provsten skrev derom:

»Efter at dette var lovligt forhandlet, da blev det Hr. Lauritz Hansen foreholdt, at det er og Øvrighedens Vilje, naar Præsteenkerne ustraffelige og til Ægteskab bekvemme er, at de med begge Parters Samtykke kan paa Stedet forfremmes, hvilket og Kaldsmændene efter lovligt givne Kald (der siges, at det var *efter*, at Kaldet var ham givet, men det har jo nok været en aftalt Sag mellem ham og dem, der valgte ham). — Dertil var Hr. Lauritz villig baade at svare og give Haand fra sig (forpligte sig skriftligt), at han vilde forholde sig saa mod Enken, at hun skulde være tilfreds; han tænkte og ikke andet end hende i fremtiden, om Gud vilde, at ægte, dersom og hendes Hjerter og Vilje dertil kunde falde«.

Nu stod der for Præsten blot tilbage at dæmpe Lensmandens Vrede, hvis Præstekandidat jo var bleven forbigaaet. Han skrev da til Christoffer Lindenow, at han tog fejl, naar han troede, det var ham, der skulde konfirmere Kaldelsen; det var Stiftslensmanden paa Aalholm, det tilfaldt. Han skrev ogsaa, at han, Provsten, af Hensyn til Nykøbing Lénsmands Ønske havde udsat Præstevalget et Par Dage for at give den unge Hører fra Nakskov, Gert Eriksen, Tid til at møde, men da han ikke kom, maatte han, ogsaa af Hensyn til Vintervejret, slutte Handlingen og rejse fra Fejø. »Saa var mig intet kærere og ønskeligere end, at jeg nogen Tid kunde Eders Fromhed (en mærkelig Titulatur!) i nogen Maade gratificere (være til Vilje). Jeg lod og Gertrud Erik Nielsens det forstaa, at hun vilde rejse lige hjem og bestille det (lave det saaledes), at hendes Søn, Gert Eriksen om Andendagen skulde komme med sine Testimonia (Examensattester osv.) at lade sig indtegne, men han kom ikke«.

Vi maa bide Mærke i denne forbigaaede Gert Eriksen, han blev siden Kapellan hos Provsten og saa Sognepræst i Kettinge, men han glemte aldrig Hr. Lauritz Hansen, at han var bleven foretrukken for ham her paa Fejø, og i Aarene 1662—64 var han yderst virksom for at faa ham dømt og afsat, ligesom Provsten, Hr. Jacob Clausen vistnok

af ham lod sig ophidse til at forfølge vor Præst; men det er en anden Historie, vi senere kommer til.

Der ligger i Fejø Kirke foran Alterets Knæfald 5 Gravstene, hvoraf de 3 har nogenlunde læselig Indskrift, mens de 2 er udslidte. Paa den brede Træramme om en af dem staar med ophøjede Bogstaver: »HER LIGER BEGRAFVEN S (salig) GIERTRUD HANSDAATTER — — SOM BOEDE HER I FÆØE PRÆSTEGAARD — AAR OG DØDE DEN — DECEMBER 1658«. — Hvem mon hun har været? Mon hun ikke har været en Datter af Præsterækkens No. 6, Hr. Hans Lauritzen, som var her fra 1613 til 1621? Hendes Morbroder, Hr. Søren Brun blev Præst her i 1621, og efter hans Død i 1633 kan hun af Efterfølgeren have faaet Ophold i Præstegaarden, hvor hun saa er død omtrent samtidig med ham. At hun har været af Præsteslægt, ses af, at hun fik sit Lejersted foran Alteret.

I hele Aaret 1659 foregik intet nævneværdigt paa Tinget, vel sagtens, fordi der foregik for meget paa Øen mellem Fjenderne og de stakkels Fejøfolk, som ikke fik Lov til at samles paa Tinge og passe deres egne Sager.

Men i 1660 tager man atter fat under Ledelse af Foged og Dommer Jens Zachariesen. Han staar tituleret »Ærlige og velforstandige Mand« eller »ærlig og velagt« Mand; af og til, naar Fogeden havde nødvendig Ærinde udenøs, kunde en anden paa Øen træde i hans Sted, f. Ex. den 7. December, hvor der »bleff holden Ting paa Fæøe aff Oluff pedersen smid, boemand i Østerbye paa Fæøe, formedelst Fougden Jens Zachriesen paa landsens wegne hauer verett forreist till Kiøbinhaffn hoes hans Mayestæt effther Øffrighedens befalling och icke endnu er hiemkommen«. Vi ved, hvad Ærinde Fogeden havde hos Kongen: Landet var totalt bankerot efter Svenskekrigen, og for at bygge alt op var Penge nødvendige. Der blev da paalagt en Extraskat, som skulde svares af alle, unge og gamle, »af Mandskøn og Kvindeskøn«, 8 Skilling af hver at erlægge Juleaften 1660, og det, skønt næsten alle Gaarde og Huse var lagt øde. Vi har en Beskrivelse — ikke just malende, men dog til at faa Forstand af over disse Ødelæggelser her. Lad os læse:

Småstykker.

Lidt om kirkeskibe, særligt votivskibet i Aastrup kirke.

Rundt om i Danmarks kirker træffer man de såkaldte »kirkeskibe«, det er små udskårne og tilrigoede skibsmodeller, ophængt i kirkerummet, ofte anbragt til tak eller minde i anledning af særlige begivenheder eller blot til pyd. I reglen opfatter man kirkeskibene symbolsk, men man ved ikke helt nøje, om de symboliserer St. Peders skib, som Kristus talte fra, eller Noahs ark eller blot i almindelighed skibet, der fører de troende frelst gennem livets bølger. Måske ligger der den samme symbolik i kirkebygningens »skib«¹⁾. Kirkeskibene er som oftest skænket af søfolk med særlig tilknytning til vedkommende kirke. Det var jo som regel netop søfolk, der forstod sig på at bygge sådanne modelskibe.

Kirkeskibene rækker langt tilbage i historien. Det først omtalte danske skib henføres til St. Olai kirke i Helsingør 1560, men det er gået tabt. Det samme gælder et kirkeskib i Branderslev fra 1690 og et i Sandby. De ældst bevarede er et orlogsskib i Ho kirke (ca. 1600) og orlogsskibet »Randers« i Randers' St. Morten fra 1632 (hvis den påmalede datering er rigtig). Herefter følger et skib fra Femø fra ca. 1640 (i Stiftsmuseet) samt »Trefoldigheden« fra Sejro kirke, dateret 1659. Fra 1760 stammer et kirkeskib fra Arninge (i Stiftsmuseet).

»Trefoldigheden« fra Sejro såvel som »Constitutionen« i Birket kirke hører til de såkaldte votiv- eller takkegaver, mens kirkeskibet i Rødby, ifølge traditionen fra Christian IV's tid (rep. 1741), samt et senere fra 1741 blev skænket »Kircken til Prydelse« af 13 sømænd²⁾, og fregatten »Kronprins Frederik« i Nykøbing F. er i henhold til et dokument i skibet skænket 1891 af 64 sømænd »til pyd for kirken,

en gave til menigheden«. I Gloslunde kirke ophængtes 1877 skibet »Jørgen Anton« som mindegave for to omkomne sømænd.

Opfinderen Peter L. Jensen, Chicago, der er født på Falster, har særligt henledt opmærksomheden på det gamle kirkeskib i Aastrup kirke. Dette skib, som stammer fra 1747, var først anbragt midt i kirken, men hænger nu i tårnrummet. I »Danmarks Kirker«³⁾ anføres, at det forestiller tremastet fregat »Prins Christian« med udkåret gallion og agterspejl og er skænket af »skibskarlene her i sognet« (altså formentlig i 1747). Henningen⁴⁾ siger, at skibet omtales som skænket af »skippere i Hesnæs«. Den sidste version er blevet bekræftet af toldopsynsmand Cornelius Skytte og hans efterfølger Gerløv Hansen⁵⁾, der ligeledes oplyser, at kirkeskibet i 1860 af den gamle færgemand ved Grønsund, Jens Chr. Pedersen⁶⁾, fik en oppudsning af skroget og en ny rig, således at det blev en tro kopi af lineskibet »Christian VIII« fra Eckernførde. Den gamle færgemand var selv om bord i »Christian VIII« og var en af dem, der reddede livet ved at kaste sig i vandet, inden skibet sprang i luften, dog kun for at falde i prøjsisk fangenskab.

1925 blev skibet påny istandsat. Arbejdet udførtes af lodsens i Grønsund. Det oplyses⁵⁾, at ved denne lejlighed konstaterede Nationalmuseet kirkeskibets lighed med »Christian VIII«.

Rud. Bertouch-Lehn.

Noter.

¹⁾ Henning Henningsen: Kirkeskibe og kirkeskibsfester (i Søhistoriske Skrifter III, 1950, s. 30 ff.). Her siges det også, at der foreligger mulighed for en forveksling mellem de græske ord *naós* = tempel og *navs* = skib. — ²⁾ C. Haugner: Rødby Købstad og Fuglse Herreds søndre Del, 1928, s. 47. — ³⁾ Danmarks Kirker, Maribo Amt, hefte 15, s. 1474, jfr. Hofmans Fundationer (1760) VI, 2. afd., s. 156. — ⁴⁾ Henningsen smst. s. 150. — ⁵⁾ Henningsen smst. s. 150. — ⁶⁾ Toldopsynsmand Cornelius Skytte († 1954), »den gamle Færgegård«, Grønsund, og hans efterfølger i embedet, Hans Gerløv Hansen, »Færgehuset«, Grønsund. — ⁶⁾ Bedstefader til Peter L. Jensen.

Aageby kirkedørs laas og hængsler.

Låsen med nøgle til Aageby kirke har efter kirkens nedrivning siddet i døren i det tidligere våbenhus, nu ligkapel ved Landet kirke. Døren med lås blev engang udskiftet, formentlig efter 1856, da min bedstefader, murermester Johan Vøls, dette år flyttede fra Vesterborg til Opager. Da bedstefader byggede sit malthus, havde han købt kirkedøren og satte denne som dør i huset. Da malthuset efter hans død i 1910 blev nedrevet, var døren rådden. men låsen med nøgle opbevarede i mange år på min faders stuehusloft. Efter mine brøders død afleverede min søster, parcl. frk. Frederikke Vøls låsen og nøglen til Stiftsretsret i Maribo. Hængslerne til døren sidder derimod stadig på min søsters vognport på ejendommen matr. nr. 13, Opager Skov, hvor de har siddet siden 1910. De er forsynet med ornamenten og er af svært jern. Deres længde er godt 1 meter.

Selv de sidste levn fra Aageby kirke har således haft en omtumlet skæbne.

Elisa Vøls.

Angående Aageby kirke iøvrigt henvises navnlig til Hist. Samfunds årbog 1923, side 47 og 1939, side 94.

Red.

Fra bogverdenen.

Aarestrups
breve til
Chr. Petersen

Elskere og beundrere af Emil Aarestrups digtning har i efteråret 1957 fået en bekræftende oplevelse i Morten Borups fremragende udgivelse af Aarestrups breve til Chr. Petersen, ungdoms- og manddomsvennen, der i lige høj grad leverede Aarestrup alt åndeligt nyt fra hovedstaden og forsynede hans køkken og spisekammer, vinkælder og konsultation med alt fra gængse kolonialvarer til forfinede rarieteter, vanskelige bandagistvarer o. s. v. med udstrakt og forlænget kredit — og ofte grov kritik over priserne.

I det Petersenske købmandshjem i Vestergade i København kom i 1830'erne og 40'erne et ikke ueffent udsnit af det studentikose, det kunstneriske og det borgerlige københavnske selskab — spændende fra digterkongen Oehenschläger til vismanden Søren Kirkegaard, fra poesiens mester Chr. Winther til arkæologen P. O. Brøndsted. Desuden skuespillerne Rosenkilde og N. P. Nielsen, malere som Købke, Marstrand og Constantin Hansen, musikere som Frölich, Glæser, Paulli, politikere som A. S. Ørsted og D. G. Monrad.

Emil Aarestrup havde været husven fra studietiden, og efter at han flyttede til Nysted og Saxkjøbing — ja, helt frem til Odensetiden — indlogerede han sig frimodigt — under egne ret hyppige besøg i København — og efterhånden nød hans hustru og børn samme venlighed. Den gæstfrie købmandsfamilie tog utrættelig imod — ydede hjælp, udlæg, kredit, og et utal af kommissioner udførtes næsten uden ophør — og som regel kun med fagre ord som honorar.

Det fremgår af Aarestrups breve, at han har beundret Chr. Petersens modsvarende breve, som han roser og kom-

plimenterer. Desværre er de Chr. Petersenske breve forsvundet, så samlingen er ensidig Aarestrup'sk med ialt 136. Mange af disse har tidligere været gengivet i uddrag og omtales f. eks. af Georg Brandes, Nicolaj Bøgh, Hans Brix og Oluf Friis. Men helheden, der spænder over 30 år, er så berigende fuld af detaljer, at først denne samling rigtig får alle facetter i digterens personlighed frem.

Det ville have været yderst værdifuldt, om Chr. Petersens åbenbart stærkt inciterende breve også havde været bevaret, såvist som han ville have været en storartet kilde til forståelse af kulturlivet i hovedstaden, mens enevælden sank sammen netop for det frisindede borgerskabs målbevidste vilje til magt.

Iøvrigt var Chr. Petersen ikke blot betydelig købmand, men kaptajn i borgervæbningen. Han havde desværre hang for flotte vaner og gik 1850 fallit, hvilket gjorde Aarestrup meget ondt, men dog også i hans trøstbreve farisæisk medførte lidt for mange og lidt for moraliserende formaninger, der ikke lyder lige godt i den aldrende satyrs mund. Nå, en fallit dengang var jo en såre alvorlig sag, så selv debitorer kunne løfte pegefingern mod tidligere elskede kreditorer. Det skal siges til ære for stiftsfysikus i Odense, at han dog ikke forlod hørkræmmerens synkende skude, som visse andre gamle venner gjorde!

Den Aarestrupske brevsamling rummer ingen store overraskelser og ingen nye problemer. Men hvor er de levende og sprælske som helhed og fint tonede i poetiske udtryksmidler. De tegner livsbilleder af digteren og hans ven og strålende karakteristiker af de pårørende. Hele epoken bliver så levende, at kun noget fra selvbiografien, der dog sigter herpå, ligesom når frem til den udkrystallisering, disse breve resulterer i. Man får tusinde glimt af københavnerstudenten, der forpagter provins og bondeland — og dog samvittighedsfuldt hjælper patienter ved dag og nat på evige rundfarter. Man oplever hans næsten barnlige glæde, når Aalholm, Engestofte og Oreby indbyder huslægen til middag. Han kan fantasere sig helt ind i slaraffenland i udmalingen af den lykke, han gør. Han refererer til kreti og pleti dette

sande, overdådige liv, hvor champagnen perler og amoriner flagrer om den fedladne doktormand, der — med eller uden egen fantasi medhjælp — føler sig feteret og forkælet, gerne altid ømt forelsket — og som i erindring og forventning fejrer virkelige eller dagdrømte sejre! — Det har lunet ham mangan en vinternat i snestorm, når han i lægestolen rullede hjem til en vagtsom hustru med efterhånden 12 reale børn af eget opdræt i Nysted eller Saxkjøbing. Hvor var han en stor digter! Men hvor var han også en omsorgsfuld mand og fader — trods den tuberkuløse komtesse, den mosaiske Nystedjomfru — og professor Hans Brix' alimentationsbeskyldning!

Aarestrups breve viser som hans digte, hvilken vældig formens og fornemmelsens mester, han var. Han er saglig, nøgtern, fantastisk, følsom, koldsindig, varm, forfløjen. Han ironiserer og satiriserer. Han er vildt vovet her og snævert snerpet hist.

Og han er forbavsende moderne — skønne klassiske vendinger er fra hans pen mærkeligt levende, så selv romantiske former har realistisk indhold. At de 136 breve rummer et livsløb, og at etiske problemer skarer sig stedse stærkere blandt æstetiske er vel naturens gang. Vel beundrede han Søren Kirkegaard, men blev ikke enten-eller-mand. Tværtimod, han var både-og, i hvert fald i indre lyst.

I sit eget jomfrubur holdt han kysse-øvelser med døtrene, og bag sit skrivebord drømte han dristige drømme. Men oplevelserne afblæstes og drømmene forduftede, når hans nidkære frue fremtrådte — og med dramatisk verve omformede han situationerne, så hun faktisk nu og da troede — trods viden om hans listighed — at hun spillede solo på hans hjertes strenge.

Det var såre menneskeligt, at han blev ældre, konservativere og noget moraliserende. Det lyder dog klart ud af de senere breve, at han anstrengte sig som borger og samfundsstøtte. Men han gik ikke i kloster og med stor humoristisk sans bevarede han — trods odenseansk påvirkning — sin appetit på livet!

N. P. Nielsen.

I Östergötlands och Linköpings Stads Museums meddelelser for 1956—57 har *Andreas Lindblom* givet en særdeles bemærkelsesværdig fremstilling af *Birgittinerringens historie*, en fremstilling, der må interessere os, ikke mindst fordi vi i Maribo er i besiddelse af et par af disse ringe (deponeret i Nationalmuseet, men i Stiftsmuseet findes gode afstøbninger).

Andreas
Lindblom:
Birgittiner-
ringen

Det ville være fristende og berettiget her at referere professor Lindbloms afhandling i sin helhed, dersom ikke allerede afdøde nationalmuseumsdirektør, dr. Poul Nørlund — som Lindblom blot citerer i en fodnote — havde fortalt birgittinerringens historie (i Lolland-Falsters Historiske Samfunds årbog 1934). Vi skal derfor indskrænke os til at anføre, hvad nyt prof. Lindbloms fremstilling måtte bringe.

Og der er virkelig noget nyt. Ikke alene er der siden dr. Nørlunds artikel fundet endnu en birgittinerring (i Pirita 1925, jfr. nedenfor), men prof. Lindblom har i sin fremstilling tilstræbt at belyse birgittinerringens udseende, funktion og kendemærke klarere end hidtil ved hjælp af alt forhåndenværende materiale, medens dr. Nørlund væsentligst har beskæftiget sig med forholdet mellem Maribo- og Vadstenaringen.

Udseendet — former, ornamenten og materialarter — er, siger Lindblom, ikke afgørende. Religiøse ringe med vekslende udseende var meget almindelige i middelalderen. De blev brugt såvel af lægfolk som i klostrene. I den hellige Birgittas REGULA SALVATORIS foreskrives, at biskoppen sætter ringen på nonnens finger, men iøvrigt findes der ikke, anfører Lindblom, i klosterreglerne forskrifter om, hvorvidt en nonnering skal bæres — skønt skikken, som af Nørlund oplyst, allerede var almindelig i den oldkristelige kirke — endsiige om den skal følge den pågældende i graven. Selv indenfor birgittinerordenen vekslede skik og brug i så henseende.

Man skal derfor efter Lindbloms mening være meget varsom med at afgøre, om en birgittinerring foreligger. Det er først og fremmest fundstedet, der er det vigtigste indicium. Vadstenaringen, som fandtes under selve klosterkirkens gulv, kan der nu ingen tvivl herske om, saa meget mere, som den

bærer indskriften SANCTE BERITA. Ægte birgittinere er uden tvivl også de andre ringe, som er fundne ved forhåndenværende eller forsvundne birgittinerklostre, såsom Maribo og Pirita (Mariendal) og ved Tallin (Reval), hvilke ringe tillige har meget stor lighed med hverandre. Men også om ringene fra Syon Abbey (grundlagt 1415) og Altomünster (Marienmünster) må det samme gælde, selv om deres udseende divergerer noget fra de førnævnte. Dermed må ligeledes ringen fra Grodno (Polen), hvorfra den er kommet til Syon, og muligvis også den fra Pilkrog (Södermanland, fundet 1903) henregnes til birgittinerringene, siger forfatteren.

Yderligere påpeger Lindblom, at birgittinerringene efter reformationen ofte blev en salgsvare til økonomisk opretholdelse af klostrene, hvilket kan forklare fund i betydelig afstand fra sådanne.

Afhandlingen er ledsaget af fortræffelige gengivelser af 15 sikre eller formodede birgittinerringe.

M. de Fontenay.

Johs.

Brøndsted:
Danmarks

Oldtid I (1957)

Enhver med interesse for Danmarks historiske tid kender professor, dr. phil. *Johs. Brøndsted*s i 1938—40 udkomne værk om *Danmarks Oldtid*, et enestående værk af Nationalmuseets nuværende direktør.

Af dette værk foreligger nu 1. bd. af den af forfatteren selv gennemsete og reviderede udgave. Det vil være naturligt i denne forbindelse her at fortælle, hvorfor værket nu udkommer påny.

I de siden 1940 forløbne 17 år er der sket en stærk udvikling indenfor den arkæologiske forskning. Ikke blot er publikums interesse stadig voksende og nye betydelige fund er gjort — i sidstnævnte henseende fundene i Aamosen, i Korsør Nor og ved Jydstrup — men tillige er der indenfor videnskaben sket en stærk udvikling. I denne forbindelse skal navnlig peges på geologiens, fysikens og kemiens voksende betydning for arkæologens arbejde — vi behøver blot at tænke på de nye dateringsmuligheder ved C-14 metoden og pollenanalyse.

Endelig har nyudgaven draget betydelig fordel af frem-

skridtet indenfor fotografien, således at værket er blevet udstyret med en mængde glimrende tildels farvelagte illustrationer, for hvilke den største del af æren tilkommer fotograf Lennart Larsen. —

Med det nu foreliggende dobbeltbind 16—17 vedrørende Maribo Amt er *Nationalmuseets* værk om *Danmarks Kirker* afsluttet for dette amts vedkommende. På siderne 1481—1602 indeholdes en yderst værdifuld kunsthistorisk oversigt over amtets kirker.

Danmarks
Kirker, udg.
af National-
museet

I de foregående hefter fik vi alle fakta vedrørende kirkerne og deres inventar. Med de sidste hefter giver Nationalmuseet os indblik i de drivende kræfter og ånden bag tingene.

Først behandles spørgsmålet, om Falster- og Lollandlisten i Kong Valdemars Jordebog eller om kirkernes bygningsstil indeholder fingerpeg om, hvem der oprindeligt lod bygge (*ejede*) kirkerne, men efter en række betragtninger må sagen dog stå hen i det uvisse. Heller ikke gennem kirkernes størrelse eller stil kan man med sikkerhed finde frem til virkelige *mesterfællesskaber*, selv om visse grupper kan opvise lighedspunkter på nogle områder, navnlig når geometriske og ornamentale synspunkter ligger til grund. Der findes iøvrigt en meget overskuelig fortegnelse (og en kortplan) over de forskellige kirkearkitekturtypers kendemærker og fordeling i landsdelen — nemlig i hovedsagen 13 naturstenskirker og de øvrige 84, af hvilke de fleste er romanske i deres oprindelige anlæg.

Der fortælles ligeledes om *bygningsmaterialerne*, deres herkomst og behandling samt om murtekniske regler og de forekommende mindre afvigelser herfra, f. eks. den meget sjældne tovsnoningsprofil paa Errindlev kirkes granitsokkel.

Væsentligt nyt synes det, at man ved hjælp af omfattende opmålinger har søgt at danne sig en mening om de almene principer for kirkernes *grundplan*. Usikkerhedsmomenterne er dog mange; vel kan man som regel lægge en fod som mål til grund i den enkelte kirke, men dette mål kan divergere mellem lybsk, romersk og sjællandsk fod fra kirke til kirke,

uden at der derfor kan gives forklaring. Dog er det fastslået, at den lybske fod ikke indgår i naturstenskirkene, som har romersk eller sjællandsk fod. Interessant er også konstateringen af, at Søllested kirke, med (den for romanske kirker typiske) apsis anbragt direkte på skibets gavl, er af oldkirkelig type (ellers mest i Friesland og Jylland). Som — eneste — regel gælder, at nogle af disse kirkers planer er bygget over kvadrater. Med hensyn til teglstenskirkenes grundplan kan man derimod finde, i større eller mindre omfang, i samme kirke anvendt trianguleringer og kvadreringer. Man kan på grundlag af disse regler til en vis grad opstille grupper af kirker, særligt når murværk og tårne inddrages i betragtningen, men grænsen er naturligvis flydende. De oprindeligt gotiske kirker på landet er kun få i tal. Kirkerne i de store købstæder er alle sengotiske (omkr. 1420) og har derfor ikke haft mulighed for at påvirke landsbykirkerne.

Er der visse regler for kirkernes grundplan, gælder noget tilsvarende for deres *facader*; dog kan store tilfældigheder forekomme. Men trods alle fejlkilder kan der på bogstavelig talt alle lolland-falsterske kirker skimtes en række regler og metoder, der vel er varierende, men dog optræder med så stor hyppighed, at de ikke lader sig afvise som tilfældigheder. Således synes kvadratinddelingen et bærende træk i naturstenskirkernes samt de ældre teglstenskirkeres facader. Men med teglstenskirkerne sker en videreudvikling af det geometriske system. Helt ny er konstateringen af »det gyldne snit« (reglen om, at den mindste længde forholder sig til den største som den største til summen af de to) i en række kirker. Ja, saa gennemført er geometrien, at det lille mandshoved, der tilsyneladende tilfældigt kigger ud af gavlens midtblænding på Maglebrænde kirke, netop sidder i trekantens top. Og det geometriske system følges helt op i den højgotiske bygningsstil f. eks. Sct. Annæ kapel ved Stubbekøbing kirke. Hvilket tilsammen viser, at der virkelig til grund for bygearbejdet må have foreligget en af en »arkitekt« udarbejdet tegning. Vi vil næppe heller være i tvivl om, at det netop er disse geometriske systemer, der skaber den ophøjede ro og balance i vore kirkebygninger.

Hertil føjes i oversigten nogle betragtninger over, hvorfra impulser med hensyn til vore øers kirkearkitektur kan være hentet. Som vi har set, udgår Lybæk ganske vist med hensyn til naturstenskirkerne. For teglstenskirkerne vedkommende har man fundet visse slesvigske detaljer (Fyn og Sydsjælland frembyder kun lighed i rigdom af detaljer), således at man i henseende til disse kirker ikke kan komme bort fra en vis slesvig-lybsk, altså en nordtysk impuls. Men, siger Nationalmuseet, alligevel er øernes kirker med deres detailrigdom og rejsning ikke tyske, og man kommer til den bemærkelsesværdige slutning, at de lolland-falsterske kirker udgør en arkitektonisk enhed, som i udpræget grad har bearbejdet og optaget fremmede motiver, hvor man fandt dem. Man kan derfor sikkert med rette tale om *den lolland-falsterske skole* (jfr. F. Beckett og Jan Steenberg). En af de få helt selvstændige lolland-falsterske detaljer, som ellers ikke kendes i dansk og heller ikke i slesvigsk arkitektur, er de udkragede gavlkonsoller over langmurens hjørnelisener.

Endelig er der spørgsmålet om kirkernes datering. Under hensyn til, at overdragelsen af kaldsretten til Halsted kirke fandt sted i 1177, det eneste skrevne dokument, vi kan holde os til, sætter Nationalmuseet som ældste sikre grænse for naturstenskirkerne ca. 1150 — kirkebyggeriet gik sin gang uanset ydre ufredstider — medens byggeriet af de romanske teglstenskirker, ialt omkr. 70 stykker, skønnes at sætte ind ved 1220—25 og slutte omkr. 1270—75, d. v. s. i begge tilfælde lidt afvigende fra Jan Steenbergs antagelse. —

Selvom tidsgrænsen mellem romansk og gotisk stil naturligvis er flydende, vil nationalmuseet antage, at den sidstnævnte stil vandt indpas lidt før 1300 og varede til henimod 1400, fraset Maribo (1416—66), Nykøbing og Nakskov (begge 1419). Denne datering kan til en vis grad støttes på kalkmalerierne og det ældste løse inventar: korbuekrucifikser, døbefont o. l. I Horbelev og Nr. Kirkeby er kalkmalerierne tidsfæstede til o. 1200, i Stadager 1250, i Stubbekøbing 1250—1300 osv. Det vil sige, at disse kirker må datere kortere eller længere tilbage end de anførte årstal.

Hermed er hovedproblemerne i de lolland-falsterske kir-

kers arkitekturhistorie blevet belyst, nemlig spørgsmålet om kirkernes bygherrer (ejere) og deres bygmestre, som dog endnu er uløst, og spørgsmålet om et planmæssigt kirkebyggeri, der er blevet bekræftet ved konstateringen af en bestemt måleenhed og bestemte geometriske forhold, en antagelse som kunsthistorikerne (Wilh. Wanscher og K. Gottlob) tidligere er gået imod. Endvidere er spørgsmålet om kirkernes datering blevet fastslået. Endelig støttes den antagelse (F. Beckett og Jan Steenberg), at kirkernes stilmæssige holdning tenderer henimod en særlig lolland-falstersk skole, selvom det i oversigtens begyndelse udtales, at dette synspunkt dog endnu ikke er endelig afprøvet.

Dette må siges at være overordentligt værdifulde resultater af Nationalmuseets kulturhistoriske undersøgelser.

Yderligere redegør oversigten for en række arkitektoniske detaljer med hensyn til mur- og tømmerværk samt for glas-malerier, træskærerarbejder m. m.

Til oversigten slutter sig et udførligt og uundværligt sag-register og et ikke mindre værdifuldt navregister. —

Leonora Christinas levnedsskildring, skrevet på fransk, har længe været kendt i Danmark fra en, dog ikke ganske korrekt, afskrift fra 1740, som blev udgivet første gang af S. Birket-Smith i 1871 og påny af Johs. Brøndum-Nielsen og C. O. Bøggild-Andersen i 1949 tilligemed Jammersmindet. Men det originale manuskript til selvbiografien blev først fundet 1952 i Altona; det købtes til Danmark af redaktør Henry Helsen og befinder sig nu i det Kgl. Bibliotek, hvorfra det i sin tid var blevet ulovligt fjernet.

Manuskriptet er nu af *Foreningen for Boghåndværk* blevet udgivet i en smuk facsimileudgave, der er ledsaget af oversættelse til dansk samt indledning og oplysninger, alt af professor *Bøggild-Andersen*. Indledning og oplysninger er atter gengivet på fransk af G. Crèneau Liisberg.

Denne biografi nedskrev Leonora Christina 1673 »i hast« i Blå Tårn til brug for dr. Otto Sperling d. y., og manuskriptet blev uds muglet til denne (Sperlings fader var som Ulfeldternes læge og fortrolige blevet indsat i Blå Tårn sam-

tidig med Leonora Christina). Hensigten med biografien, siger geheimearkivar Hans Gram i en påtegning på manuskriptet, var, at dr. Sperling deraf kunne gøre uddrag til indføjeelse i et af ham planlagt værk »Om Lærde Kvinder«. Selv siger hun i biografens slutning, at han, Sperling, må betjene sig af denne efter sit forstandige skøn, på hvilket hun stoler, medens hun for afsnittet om intrigerne mod hendes ægteskabelige lykke bemærker, at hun er overbevist om, at denne historie ikke vil blive set af nogen, og at han ikke vil beholde den efter at have læst den. Efter Sperlings død kom m. s. til en vis Reitzer, der ifølge Grams paategning i 1721 solgte den til indlemmelse i Frederik V's bibliotek.

Selvbiografien begynder med en beretning om hendes fødsel, fortsætter med hendes barndom, ungdom og tidlige ægteskab med Corfitz Ulfeldt, deres omflakken fra land til land, og ender med hendes arrestation i England, hjemkomst, fængsling og forhør i København.

Det er derfor naturligt, at Jammersmindet, som Leonora Christina først skrev året efter, altså i 1674, ikke omfatter hele den første del af biografien, men alene det sidste afsnit, idet dette gøres til genstand for en udførligere fremstilling.

Allerede denne biografi bærer vidnesbyrd om Leonora Christinas urokkelige troskab mod sin ægtefælle, hendes mod og snarraadighed i farens stund og hendes karakterstyrke i modgang og ulykke, men hendes fortællestil kommer dog antagelig af sproglige grunde ikke til samme udfoldelse i den franske biografi som i Jammersmindet. Biografien er dog et i høj grad historisk og menneskeligt dokument, hvis fornyede udsendelse tjener udgiveren til ære.

En mærkelig, men lykkelig skæbne har efter mange omskiftelser bevaret disse manuskripter for eftertiden. Jammersmindet blev fundet i Østrig 1868 og hjembragt til Danmark i 1921. Selvbiografien dukkede op i Altona 1952 og kom i 1955 ligeledes hjem hertil. —

Museumsinspektør *Gudmund Boesen* har i det sidste hefte af *Kulturminster* skrevet en interessant lille afhandling om *et Guldhorn fra den udvalgte Prins Christians hof*, en afhandling, som i særlig grad har tilknytning til vor landsdel.

Gudmund
Boesen : Et
Guldhorn fra
den udvalgte
Prins Christi-
ans hof

Alligevel har vi næppe før hørt tale om dette guldhorn, som Prins Christians gemalinde Magdalene Sibylle lod forfærdige i 1650 under inspiration af det nylig fundne guldhorn fra Gallehus. Efter prinsens død skulle Gallehushornet i tilfælde af, at prinsessen døde eller giftede sig igen, forblive paa Nykøbing slot, og det er vel nok med henblik herpå, at prinsessen lod sit guldhorn fremstille 2 år efter prinsens død og medtog det ud af landet, da hun 2 år senere indgik nyt ægteskab i Tyskland.

Gudmund Boesen støtter sin skildring af Magdalene Sibylles guldhorn dels på Sponsels noget usikre omtale heraf i sit værk »Das Grüne Gewölbe« (hornet fandtes nemlig i Dresden i mange år), dels på forfatterens selvsyn. Dette selvsyn må vi være glade for, ligesom for forfatterens grundige studium af andre kilder, og for hans evne til af disse at drage positive konklusioner. Bl. a. ved et gennemsyn af fortegnelsen over prinsessens til Danmark medbragte smykker formår forfatteren at vise, at nogle af disse ældre »Kleindien«, bl. a. et stort halsbånd med de 8 dyder og 7 planeter samt vedhængende klenodie med ørn, ialt 30 dele, er blevet itubrudt og anvendt til hornets udsmykning på lignende måde som de på Gallehushornet tilføjede figurbilleder, hvilket ogsaa forklarer Sponsels usikkerhed med hensyn til hornets datering.

Endvidere tilskriver Gudmund Boesen i modsætning til Sponsel en dansk guldsmed arbejdet, nemlig prins Christians og Magdalene Sibylles hofguldsmed i Nykøbing, Langmack, der ogsaa har fremstillet en med prinsessens navnetræk og åretallet 1651 forsynet serpentinskål, ligeledes i Grünes Gewölbe.

Prinsessens guldhorn har ganske vist ikke de samme mål som Gallehushornet og adskiller sig ogsaa fra dette på andre måder, men er som Gallehushornet forsynet med en skrueprop i den ene ende. Maaske, siger Gudmund Boesen, kan man dog af prinsessens guldhorn sluttè, at Gallehushornet ikke har været snoet.

Hvor samlingen fra Grünes Gewölbe nu befinder sig, vides ikke.

Ved Kaj Munks 60-årsdag er *Niels Nøjgaards* biografi af digteren udkommet i nyt oplag under titlen: *Levnedsløb og Personlighed*, en enklere titel end den gamle.

Niels
Nøjgaard:
Kaj Munk

Samtidig er indholdet blevet forkortet, f. eks. hvad visse teologiske betragtninger angår, men desværre også med hensyn til nogle af de fine småtræk om Kaj Munk.

Iøvrigt må det forekomme imponerende, at der ellers ikke har været anledning til ændringer i den første udgaves oplysninger og vurderinger tiltrods for de mellemliggende 10 års Kaj Munk-studier.

Atter har *August F. Schmidt* glædet os med en af sine dybtgaaende folkeaktuelle studier, denne gang over *Danmarks Byremser*. Vel har han kunnet bygge på vægtige hjemlige kilder som Feilberg, Gravlund, Sv. Grundtvig, Tang Kristensen og Ellekilde, men det er vistnok første gang, at emnet er blevet gjort til genstand for en samlet fremstilling. Iøvrigt har han ogsaa studeret fremmede kilder som Rheselius (Sverige), Augustiny (Tyskland), bidragydere til Mélusine (Frankrig) m. fl.

Aug. F.
Schmidt:
Danmarks
Byremser

I afhandlingen gøres der rede for byremsernes væsen — enten blot rimede, rytmiske navneremser eller tillige indeholdende fyndige karakteristikker som udtryk for en mellem steder eller stænder rådende modsætning på godt og ondt. Byremser antages ifølge deres form og indhold affattet af de fattigste befolkningslag, mest af landevejenes farende folk, og kan dateres ret langt tilbage, for de flestes vedkommende til tiden mellem 1700—1880, men undertiden helt tilbage til 15—1600-årene. Denne byremsernes alder indebærer en betydende mulighed for overlevering af stednavnene i deres ældre former, og bogen indeholder derfor også et udførligt stednavneregister.

Byremser er hyppigst i Jylland (med Sønderjylland), på Fyn og Sjælland, men også fra Falster og Lolland findes sådanne. Fra Østsjælland er de først kommet til Falster. Remserne foreligger ofte i flere versioner, men disse kan ofte være præget af forvanskninger. En remse fra Sydfalster følger landsbyerne langs den gamle hovedfærdssåre fra

Gedser til Nykøbing. Fra Lolland gengives en remse med mange variationer, knyttet til købstæderne.

Det er både lærerig og fornøjelig læsning. —

Gunnar Olsen:
Herregaarde
og Bonde-
gaarde (1957)

Det er vel bekendt, at der i tidens løb er skrevet en række værker og afhandlinger om herregårde og bondegårde, sognekronikker m. v. ud fra historiske og topografiske synspunkter. Sjældnere er det, at der er gjort forsøg på en mere almindelig oversigt over udviklingen af godssystemet ud fra en social-historisk betragtning.

Et omfattende videnskabeligt arbejde i denne henseende er nu gjort i *Gunnar Olsens* doktorafhandling om *Hovedgård og bondegård. Studier over stordriftens udvikling i Danmark i tiden 1525—1774*, udgivet af Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie.

Undersøgelsen strækker sig over den for problemet mest interessante tid, nemlig fra livsfæstets indførelse til landbo-reformernes forberedelse, men det forhåndenværende kilde-materiale er, siges det, mangelfuldt med hensyn til tidspunkter og måder, på hvilke hovedgårdsdriftens afgørende gen-nembrud har fundet sted, samt vedrørende omfanget af bondegårdsnedlæggelser, medens man lettere kan danne sig et billede af, hvilke motiver, økonomiske eller andre, der har været bestemmende.

Interessante er de tal, der, trods alle usikkerhedsmomen-ter, opstilles for nedlæggelse af bondegårde i løbet af det omhandlede tidsrum af 250 år. Det siges dog, at selvom nedlæggelserne af bondegårde var af langt større omfang end tidligere antaget, så udlignedes de til en vis grad bl. a. af nedlæggelser af hovedgårde.

Med alle usikkerhedsmomenter taget i betragtning antager forf., at omkring 4,4 % af bondegårdene i løbet af de pågæl-dende 250 år lagdes under hovedgårdsdrift, således at ho-vedgårdsarealerne i samme tidsrum fordobledes. Stordriften kulminerede dog i årene 1660—1690. Den største nedlæg-gelsesprocent havde Lolland-Falster (6,8 %). En naturlig grænse satte dog hoveriet, der måtte have en vis balance

imellem hovedgårds- og bondegårds jord som forudsætning. Hertil kom i 1682 et forbud mod nedlæggelse af bondegårde.

Afhandlingen indeholder meget nøje undersøgelser for de enkelte landsdele, således også for Lolland-Falsters vedkommende. Og da disse oplysninger tilmed suppleres med eksempler fra enkelte gårde og landsbyer, ligger her et overordentlig righoldigt stof for lokalhistorikere, der ikke vil indskrænke sig til tørre tal, men samtidig vil give den historiske og sociale baggrund for udviklingen.

Værket er ledsaget af værdifulde oversigter bl. a. over trykte og utrykte kilder samt stednavneregister. —

Som bog nr. 57 af folkekulturelt indhold i løbet af 33 år har *August F. Schmidt* udgivet en række mundtlige overleveringer *Fra Hoveriets Dage*, samlet fra spredte oplysninger i bøger fra forskellige egne af landet.

Aug. F.
Schmidt:
Fra Hoveriets
Dage (1957)

Det, der gør denne bog så levende og giver den værdi, er det forhold, at oplysningerne gengives i den form, de er modtaget i, og at disse oplysninger hidtil ikke i større omfang har været kendt eller påagtet af ældre historiske forfattere.

Den historiske forskning har dog forlængst anerkendt den mundtlige traditions betydning som kilde, såvidt den bærer sandsynlighedens præg. Som regel ligger en historisk sand kerne bag traditionen, men, siger forf., stoffet må benyttes kritisk, navnlig når det omhandler forhold, der — som hoveriet — har sat sindene i stærk bevægelse.

De foreliggende beretninger stammer overvejende fra Jylland og Sjælland, men enkelte overleveringer fra Lolland og navnlig Falster gengives ogsaa. —

Dette fortræffelige skrift, som alle med interesse for vore folkeminder bør læse — og helst også levere stof til — indeholder i 3. hefte 1957 bl. a. en artikel om *Skikke ved søsætning og navngivning af skibe*. Denne fortæller bl. a. om sådanne skikke på Benzons værft i Nykøbing og Chr. Nielsens bådebyggeri på Fejø.

Folkeminder,
udg. af
foreningen
»Danmarks
Folkeminder«

Marius
Hansen :
Nakskovs fæst-
ningsværker

Den bedste kender i dag af Nakskov by og omegns historie er vel nok lektor Marius Hansen. Utallige granskninger og gravninger har han ledet med omvisninger, foredrag og afhandlinger i sit følge. Mest kendt er hans afhandling om *Ellebogen — Lollands Albue* i Handels- og Søfartsmuseet på Kronborgs årbog 1953.

I NS-Bladet (Nakskov Skibsværfts Kvartalsblad) har Marius Hansen i 1957 påbegyndt den artikelserie om *Nakskovs fæstningsværker*. De indeholder en ganske nøje gennemgang af disse fæstningsværkers konstruktion, beliggenhed og rolle i historien, den lokale som den nationale danske historie, samt af de endnu synlige rester af disse befæstningsanlæg.

Undersøgelsen bygger i ganske særlig grad på et omfattende, tildels mindre kendt kortmateriale fra danske og svenske arkiver, et materiale, som for en stor dels vedkommende er gengivet i bladet.

I Historisk Samfunds årbog haves kun få bidrag til Nakskovs, Albuens og Slotøs historie, det sidste forøvrigt fra Marius Hansens hånd. Det ville være særdeles ønskeligt, om de nu fremkomne afhandlinger kunne indgå i Historisk Samfunds årbøger, som en naturlig og lettilgængelig placering.

Lolland-Falster
rundt, udg. af
Naturhist.
Forening for
Lolland-Falster
(1958)

I anledning af 50-året for foreningens stiftelse har *Naturhistorisk Forening for Lolland-Falster* udgivet et smukt lille jubilæumshefte med titlen *Lolland-Falster rundt, skildringer af plante- og dyrelivet på vore sydligste øer*.

Efter et kort rids af foreningens historie og en smuk nekrolog over foreningens afdøde medarbejder gennem mange år, L. Kring, giver G. Dybkjær et interessant perspektiv af øernes natur. De følgende artikler behandler specielle emner indenfor plante- og fugleliv, der opviser en rigdom af arter, endog arter, som ikke findes andetsteds her i landet.

Det er en side af vore øers historie, som ikke bør overses af historikerne, og som må vække interesse og glæde i vide kredse. —

I årgang 1954 anmeldte vi bogen om Nykøbing Sygehus i anl. af dettes 100-års jubilæum. Atter kan et af byens kommunale foretagender fejre jubilæum. Elektricitetsværket fejrer sine første 50 år, hvorom elektricitetsværkets bestyrer har forfattet et lille jubilæumsskrift.

V. Elholm
Wollesen:
Nykøbing F.
kommunale
Etværk

Man kunne synes, at dette er tørt stof set fra lokal- og personalhistoriens synspunkt, men mellem alle kurver og tal gemmer der sig virkelig et stykke historie. Kampen om elektricitetsværkets indførelse kaster jo på een gang et lysskær over den tekniske udvikling fra dengang indenfor et bestemt område og over de personer, der stod midt i denne kamp.

Mange af vore læsere vil nikke genkendende til mangt og meget i skildringen. —

Rud. Bertouch-Lehn.

Årsberetning.

Historisk Samfunds ordinære generalforsamling afholdtes den 7. december 1957 i Nykøbing F., hvor formanden, stiftamtmand greve *Reventlow*, bød velkommen og derefter aflagde følgende beretning:

Det er med glæde, at jeg konstaterer, at generalforsamlingen i år afholdes 8 dage tidligere end i fjor, og vi nærer stadig håb om i de kommende år at kunne afholde den i november måned, som vil passe de fleste medlemmer bedst.

Midt i den ellers så regnfulde sommertid foretog Historisk Samfund lørdag den 17. august — begunstiget af strålende vejr — en udflugt, der denne gang gik til Ringsted-egnen. Det skal straks siges, at når turen fik et så vellykket forløb, skyldes det i første række de udmærkede foredrag, som førstelærer H. O. Høg holdt ved *Vrangstrup kirke*, der først besås, og førstelærer Strange Nielsen i *Ringsted kirke* og ved *Kund Lavards kapel* i Haraldsted. Det blev en stor og smuk oplevelse for alle deltagerne.

Hvad Historisk Samfunds virksomhed iøvrigt angår, kan det oplyses, at de manglende 2.000 kr. til udgivelse af *Hesnæsbogen* nu er blevet stillet til rådighed fra privat side, og at trykningen af *Hesnæsbogen* er begyndt.

Dansk Historisk Fællesforenings årsmøde fandt denne gang sted i Slesvig, hvor museumsledelsen på Gottorp slot havde stillet lokaler til rådighed. Historisk Samfund var ved denne lejlighed repræsenteret ved formanden. Af Fællesforeningens årsberetning er der anledning til at fremhæve følgende:

Den allerede i fjor tilstræbte forhøjelse af statstilskudet til de historiske samfund har endnu ikke kunnet lade sig gennemføre. Derimod har staten bevilget ialt 6.000 kr. over 3 år til rådighed for en konsulent, der skal virke for fremme af interessen for lokalhistorisk arbejde og bistå forfattere ved sådant. Endelig har Dansk Historisk Fællesforening søgt om forhøjelse af statstilskudet til udgivelsen af tidsskrifter som f. eks. »Fortid og Nutid« og »Arv og Eje« samt om tilskud til lokalhistorisk skribentvirksomhed. Men også medlemsbidragene til amtssamfundene anses af foreningen for gennemgående at være for små og at burde være mindst 10 kr. årlig. Hertil skal jeg komme tilbage, når årsregnskabet er aflagt.

Som nævnt i forrige årsberetning virker Dansk Historisk Fællesforening af *afholdelse af kursus* såvel for hjemstavnhistorikere som for lærere i aftenhøjskoler o. lign., der tilrettelægger lokalhistoriske kurser. Som det vil være bekendt fra pressen, gjorde fællesforeningens formand, landsarkivar Hvidtfeldt, Viborg, på et møde i oktober måned i Nykøbing F. rede for dette arbejde med henblik på iværksættelse af et sådant

kursus her i amtet, og det er herefter tanken at søge det omhandlede kursus gennemført til foråret.

Endvidere vil jeg gerne bringe en tak til følgende institutioner og private, der har ydet bidrag til Historisk Samfund:

Undervisningsministeriet, Maribo Amtsråd, Det Classenske Fideikommis, Sparekassen i Nykøbing p. F., Den Lollandske Landbostands Sparekasse, Nakskov, Landbostandens Sparekasse, Nykøbing F., Errindlev Sparekasse, Det Bertouch-Lehnske Fond, Lollands Spare- og Lånebanks Fond, snedkermester Emil Larsen, Den danske Landmandsbank, Nykøbing F.

Til slut beder jeg pressen modtage min bedste tak for den store forståelse, den også i det forløbne år har vist Historisk Samfunds arbejde.

Kassereren, forretningsfører *Thordrup*, aflagde derefter det reviderede regnskab for året 1. april 1956—31. marts 1957.

Regnskabet balancerede med kr. 9.113,06, men udviste et underskud på kr. 422,93.

Kassereren gjorde opmærksom på, at underskudet til en vis grad kunne henføres til den vederlagsfrie udsendelse af Danmarks Riges Breve til medlemmerne, men at sådanne udgifter jo til stadighed kunne ventes, hvorfor man burde drøfte, hvorledes der kunne rådes bod på Historisk Samfunds økonomi.

Dette i forbindelse med de på Dansk Historisk Fællesforenings årsmøde fremkomne henstillinger gav formanden, grev Reventlow, anledning til at rejse spørgsmålet om en kontingentforhøjelse, eventuelt en nedskæring af årbogens stof eller begge dele i forening. Efter nogen diskussion vedtoges det at forhøje medlemskontingentet til 8 kr. årlig, uden at dette udelukkede en nedskæring af årbogen, i tilfælde af at tilstrækkeligt lødigt stof måtte mangle.

På formandens foranledning redegjorde baron *R. Bertouch-Lehn* for det omtalte møde i Nykøbing om hjemstavnskursus. Man var her blevet enig om ønskeligheden af afholdelse af sådanne kursus, eventuelt samlet på to dage. Dansk Historisk Fællesforenings vejledning om spørgsmålet kan erholdes hos årbogsredaktøren.

Ligeledes henledte Bertouch-Lehn opmærksomheden på betydningen af det arbejde, som udvalget til registrering af arkivalier og manuskripter udfører; de udsendte spørgeskemaer bør besvares så udførligt som muligt.

Førstelærer *Viggo Larsen* understregede betydningen af årbogens udsendelse til skolerne, som der bør tilstilles ny opfordring.

Der fremkom på generalforsamlingen ønske om fortsættelse af sommermøderne indenfor amtet ligesom før i tiden, også på steder, der allerede een gang havde været besøgt, idet mange af den yngre generation ikke har haft lejlighed til at deltage i de tidligere sammenkomster. Sagen henvistes til bestyrelsen ligesom spørgsmålet om omlægning af regnskabsåret.

Årsberetning og regnskab godkendtes herefter.

På omvalg som bestyrelsesmedlemmer var d'hr. N. P. Nielsen, Thordrup, Viggo Larsen og Nørdrup. De genvalgte alle.

Revisorerne, som formanden takkede for deres virke, genvalgte.

På det efterfølgende bestyrelsesmøde genvalgte formanden.

Da fru Dagmar Jørgensen til bestyrelsens store beklagelse ønskede at fratæde som sekretær på grund af andet overvældende arbejde, blev dette hver overdraget til førstelærer Bendsen.

Det vedtoges at ændre regnskabsåret til 1. oktober—30. september.

Samfundets bestyrelse: *

Stiftamtmand, greve Reventlow, Nykøbing F., *formand*.

Forretningsfører A. Thordrup, Nakskov, *kasserer*.

Førstelærer A. H. Bendsen, Bandholm, *sekretær*.

Sparekassedirektør N. P. Nielsen, Nykøbing F.

Baron R. Bertouch-Lehn, Højbygaard, *redaktør*.

Viceskoleinspektør L. Kring, Nykøbing F. (†)

Handelsgartner J. Bek Pedersen, Nakskov.

Overbibliotekar V. Valerius, Maribo.

Fuldmægtig F. Nabe-Nielsen, Nykøbing F.

Førstelærer A. Nørdrup, Horbelev.

Førstelærer Viggo Larsen, Øster Ulslev.

} *Redaktionsudvalg.*

Revisorer:

Amtsfuldmægtig Rich. Nielsen, Nykøbing F.

Grosserer C. H. Bjelbo, Nakskov.

Uddrag af regnskab for 1956—57:

Indtægt:	Kr. Ø.	Udgifter:	Kr. Ø.
Medlemskontingent	5.660,00	Overført underskud fra	
Renter	52,02	1955—56	74,76
Tilskud:		Trykning m. v. af årbog 1957	6.344,30
Undervisningsministeriet ...	850,00	Forfatterhonorarer	492,86
Amtsrådet	400,00	Udgifter ved møder	628,82
Andre	1.050,00	Administration	699,52
Salg af gl. årbøger	98,30	Kontingent Historisk Fælles-	
Indgået ved møder	49,00	forening	106,30
Refusion af papirafgift	130,11	Danmarks Riges Breve	412,50
Salg af bøger og særtryk	400,70	Særtryk Clemens Petersens	
Underskud at overføre til		middelalderlige Lægeplan-	
næste år	422,93	ter	243,60
		Særtryk Fejøbogen	78,00
		Diverse	32,40
	9.113,06		9.113,06

Nye medlemmer (indtil 1. juli 1958).

- Aarhus Kommunes Biblioteker, Aarhus.
- Murermester Børge Andersen, Bandholm.
- Fru E. Andersen, Københavns Amtstue, Børsen, København K.
- Skræddermester Ejnar Andersen, Amagerport 18, København K.
- Købmand Niels Verner Andersen, Slotsgade 3, Nykøbing F.
- Fru Olga Andersen, Moseby Skole pr. Horbelev.
- Statsaut. Revisor Palle Andersen, Christiansmindevej, Nykøbing F.
- Fuldmægtig Thyge Andersen, Elmevej 23, Nakskov.
- Pastor Bang-Møller, Rødby.
- Lærer T. Bavngaard, Gedserodde Skole pr. Gedser.
- Restauratør Bent Berner, Christianssæde pr. Ryde.
- Fru Esther Ballerup, Holeby.
- Kordegner, Lærer Erik Bruun, Rødby.
- Forfatter V. J. Brøndegaard, Tingsted.
- Maler Axel Christensen, Grønsundsvej 28, Nykøbing F.
- Amtsvejassistent Carl Christensen, Gaabennsevej 97, Nykøbing F.
- Grdjr. Hans Ulrik Christensen, Sletterne, Fejø.
- Forstkandidat F. Günther Christensen, Nysted.
- Propr. Einar Christoffersen, Nørregaard, Hoby pr. Gloslunde.
- Propr. R. V. Clausen, Katrinedal pr. Købelev.
- Snedker Sigvald Clausen, Vestervej 33, Holeby.
- Pastor Elleby, Rødbyhavn.
- Pastor Ellekilde, Skelby pr. Fiskebæk.
- Propr. Aage Haar, Svenstrup pr. Købelev.
- Overbibliotekar Thorkild Hamming, Centralbibl., Nakskov.
- Maskinsnedker H. A. Hansen, Oksebæksvej 53, Nakskov.
- Toldopsynsmand Hans Gerløv Hansen, Færgehuset, Grønsund.
- Mejeribestyrer Hans H. Hansen, Fejø.
- Sognepræst K. Melsom Hansen, Majbølle pr. Guldborg.
- Fru Ingrid Hansen, Sortsø pr. Stubbekøbing.
- Tømremester Johs. Hansen, Sortsø pr. Stubbekøbing.
- Grdjr. H. P. Henriksen, Andemose, Fejø.
- Husejer Rs. Iver, Horbelev.
- Redaktør Aage Jensen, Loll.-Falst. Venstreblad, Nakskov.
- Fru Anne Jensen, Dukkerup pr. Stubbekøbing.
- Malerinde Fr. Jenny Jensen, Sortedamsgade 17, III, København N.
- Ingeniør Knud Helge Jensen, Randskløve Allé 150, Kastrup.
- Børge O. Jensen, Bogtrykkervej 26, II, t. h., København N.V.
- Fru Sara Juul-Larsen, Vejrø Frugtplantage pr. Kragenæs.
- Kommunelærer Jørgensen, Algade 154, Præstø.
- Hotelejer P. Jørgensen, »Landbolyst«, Fejø.
- Grdjr. Hans Christoffersen, Teglgården, Ranum.
- Forpagter Hans Fr. Krog, Thorslunde pr. Holeby.
- Fru Elly Larsen, Winchellsgade 25, Nakskov.
- Lærer Jens Larsen, Drosselvej 22, Vordingborg.
- Lærer Johs. Larsen, Rosendahlsgade 27, Nykøbing F.
- Overlærer Frk. Lauritzen, Svingelsvej 21, Nakskov.
- Lærer Kaj Lehrmann, Brandstrup pr. V. Tirsted.
- Lyngmänn & Vangs Boghandel, Østergade 21, Nykøbing F.
- Overlæge Fru Karen Lübschitz, Kongensgade 17, Nykøbing F.
- Fru Proprietær Madsen, Øster Skovgaard, Tillitze.
- Pastorinde Fru Kirsten Madsen, Engvej 4, Maribo.
- Dyrlæge E. Møllerup, Rødby.
- Husejer Thorvald Mikkelsen, Ravne pr. Nørre Alslev.
- Frugtavler Johs. Mortensen, Østerby, Fejø.
- Branddirektør M. Mortensen, Bønned pr. Horbelev.
- Fru Johanne Museal, Hoby pr. Gloslunde.
- Sognepræst Knud Møgelvang, Bandholm.
- Smed Peter Nagel, Østerby, Fejø.
- Lærer Hans Erik Nielsen, Vindeby pr. Onsevig.

- Hans Nielsen, Pilestræde 60, III t. v.,
København K.
- Mejerist Olaf Juhl Nielsen, Refshale-
vej 23, Maribo.
- Sekretær Poul Nielsen, Suhrsvej 11,
Maribo.
- Postbud R. K. Nielsen, Guldborg.
- Fru Margrethe Nygaard, Østofte Præ-
stegaard pr. Nørreballe.
- Amtsvejinspektør J. M. Olsen, Nykø-
bing F.
- Turistchef Flemming Olsen, Turist-
bureauet, Nykøbing F.
- Fru Else Marie Olsen, Gaabense pr.
Orehoved.
- Haveejer O. H. Olsen, Sletterne, Fejø.
- Axel Otte, Hesnæs pr. Stubbekøbing.
- Rentier Carl Th. Petersen, Sønderher-
red, Fejø.
- Barbermester Hans Petersen, Band-
holm.
- Assistent Frk. Else M. Ransy, Udby-
gade 19, I, København N.
- Landmand Benny Rasmussen, Kælder-
næs pr. Bandholm.
- Overlærer Georg Rasmussen, Linde-
vej 2, Bogense.
- Fuldmægtig Karl Rasmussen, Nybro-
gade 9, Nykøbing F.
- Fru Asta Ruus, Colbjørnsensvej 43,
Nykøbing F.
- Overassistent O. Schjerbeck, Vægger-
løse.
- L. Skaaning, Budcentralen, Refshale-
vej 43, Maribo.
- Maskinmester J. K. Skov, Værket ved
Søndersø pr. Ballerup.
- Apoteker H. O. Strandgaard, Nørre
Boulevard 24, Nakskov.
- Dommerfuldmægtig, cand. jur. Chr.
Siersted, Nakskov.
- Vognmand H. Stub, Musse pr. Her-
ritslev.
- Fru Marie Sundbo, Løjtoftevej, Nak-
skov.
- Styrmænd Svend Sønderup, Vaaben-
sted pr. Sakskøbing.
- Sagfører Ansgar Sørensen, Stubbekø-
bing.
- Savværksarbejder Oluf Sørensen,
Hesnæs pr. Stubbekøbing.
- Ejendomsmægler Knud V. Sørensen,
»Ly«, Vesterby, Fejø.
- Maskinarbejder Sv. Aa. Sørensen,
Østervang 38, Stubbekøbing.
- Fru Elly Vedel, Västergatan 3, Eslöv,
Sverrig.

Meddelelser til medlemmerne.

I anledning af overflytningen af Historisk Samfunds arkiv, herunder lageret af gamle årgange, til Stiftsmuseet, er det af hensyn til de begrænsede pladsforhold sidstnævnte sted hensigten at *realisere årgangene 1918 og 1922—44* af Historisk Samfunds årbog til en pris af 50 øre pr. stk. plus porto.

Herved gives der en enestående lejlighed for publikum til at komplettere sin samling af nævnte årbøger eller erhverve særligt eftersøgte årgange.

Det 1. bind af *Danske Voldsteder* omfattende Thisted amt er nu udkommet. Bogladeprisen er 75 kr., for medlemmer af Det Kgl. Nordiske Oldskriftsselskab 60 kr.

Særtryk af *Middelalderlige Lægeplanter* (fra årbog 1957) ved Ib Clemens Petersen kan købes hos kassereren for 1,50 kr. pr. stk. Det er et smukt og interessant hefte om de gamle lægeurters historie og anvendelse.

De medlemmer, som ønsker at tegne sig for særtryk af *Fejøbogen*, bør ikke opsætte dette, da oplaget er meget lille.

Til brug for en redegørelse om huse med *stampede lermure* på Lolland-Falster søges oplysninger. Medlemmer, der har kendskab til tilstedeværelsen af sådanne her i amtet, bedes meddele dette til årbogsredaktøren.

Vi erindrer om, at der kan tegnes subskription på det af Dansk Historisk Fællesforening udgivne tidsskrift *Fortid og Nutid* for årligt 6 kr. ved henv. til museumsdirektør Jørgen Paulsen, Frederiksborg Slot, Hillerød.

Det smukke årsskrift *Arv og Eje* kan fås hos Stiftsmuseet i Maribo for 10 kr.



294601562

101 Københavns kommune